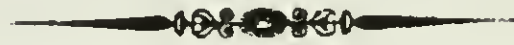

UNIVERSITY OF TORONTO
3 1761 00015671 1

COLLECTIO

SELECTA

SS. ECCLESIÆ PATRUM,

CXIII.

PATRES QUINTI ECCLESIÆ SÆCULI.

S. AUGUSTINUS.

VI.

PROSTAT INSUPER VENALE

MONTIS PESSULANI,

APUD VIRENQUE, BIBLIOPOLAM;

PARISIIS,

APUD BIBLIOPOLAM, CUI NOMEN GALLICE:

SOCIÉTÉ POUR LA PUBLICATION DES BONS LIVRES,

Rue des Saints-Pères, nº 16.

S.-CLODOALDI, E TYPOGRAPHEO BELIN-MANDAR.

COLLECTIO

SELECTA

SS. ECCLESIÆ PATRUM,

COMPLECTENS

EXQUISITISSIMA OPERA

TUM DOGMATICA ET MORALIA, TUM APOLOGETICA ET ORATORIA;

ACCURANTIBUS

D. A. B. CAILLAU,

CANONICO HONORARIO CENOMANENSI ET CADURCENSI,

NONNULLISQUE CLERI GALLICANI PRESBYTERIS,

UNA CUM

D. M. N. S. GUILLON,

EPISCOPO MAROCHIENSI, IN FACULTATE THEOLOGIÆ PARISIENSI ELOQUENTIÆ SACRÆ PROFESSORE, AUCTORE LIBRI CUI TITULUS GALLICE:

BIBLIOTHÈQUE CHOISIE DES PÈRES GRECS ET LATINS.

OPUS REGI DICATUM.

TOMUS CENTESIMUS TREDESIMUS.

PARISIIS,

APUD PARENT-DESBARRES, EDITOREM,

VIA VULGO DICTA DE SEINE, 48.

M DCCC. XXXVI.

SANCTI AURELII

AUGUSTINI

HIPPONENSIS EPISCOPI

OPERUM

PARS III.

OPERA EXEGETICA.

LOCUTIONUM LIBRI VII.
— DE GENESI.
— DE EXODO.
— DE LEVITICO.
— DE NUMERIS.
— DE DEUTERONOMIO.
— DE JESU NAVE.
— DE JUDICIBUS.
QUÆSTIONUM IN HEPTATEUCHUM, LIBRI VII.

S. AUR. AUGUSTINI

HIPPONENSIS EPISCOPI

LOCUTIONUM.

LIBRI VII[1].

LIBER I[2].

Locutiones de Genesi.

Locutiones Scripturarum, quæ videntur secundum proprietates, quæ idiomata græce vocantur, linguæ hebraïcæ vel græcæ.

I. « Et dividant inter medium diei, et inter medium » noctis[3]. »

II. « Volatilia volantia super terram secundum firma- » mentum cœli[4]. » Quæritur quomodo accipiendum sit, « Secundum firmamentum. » Sic etiam, « Faciamus ho- » minem secundum imaginem et secundum similitudi- » nem[5] : » quod multi latini codices habent, « Ad ima- » ginem et similitudinem[5]. »

III. « Implete terram, et dominamini ejus[6] : » latina enim locutio est, « Dominamini ei. »

[1] Scripti circiter annum Christi 419. Vide Retract. lib. II, cap. LIV. — [2] Vide, pro libro hoc et sequentibus, D. Guillon, tom. XXI, pag. 326-328. — [3] Gen. I, 14. — [4] Ibid. 20. — [5] Ibid. 26. — [6] Ibid. 28.

IV. « Et homo non erat operari terram[1] » : quod latini codices habent, « Qui operaretur terram. »

V. « Plantavit Deus paradisum secundum Orientem[2] : » quod latini habent, « ad Orientem. »

VI. Quod habent multi latini codices, « Et lignum » sciendi bonum et malum[3], » vel, « lignum scientiæ boni » et mali, vel lignum sciendi boni et mali : » et si quæ sunt aliæ varietates de hac re interpretum, græcus habet, « Et lignum ad sciendum cognoscibile boni et mali ; » quod nescio utrum locutionis sit, et non magis certum sensum aliquem insinuet.

VII. Quod habent latini codices, « Ex omni ligno » quod est in paradiso, escæ edes[4] : » non, « in paradiso » escæ, » distinguendum est ; sed, « escæ edes : » nam « esca edes » dici admittit latina locutio, quoniam pro dativo casu græco, ablativum vel quem appellant septimum, in hujusmodi locutionibus solent ponere. Aut certe ordo verborum est, « Ex omni ligno escæ. »

VIII. « Serpens erat prudentissimus omnium bestia» rum[5] » quod multi latini habent : in græco scriptum est φρονιμώτατος, non σοφώτατος.

IX. Quod scriptum est de Adam et Eva, « Aperti sunt » oculi eorum[6] ; » cum absurde credatur eos in paradiso cæcos, vel oculis clausis prius oberrasse, locutionis est, qua etiam de Agar scriptum est : « Aperuit oculos suos, » et vidit puteum[7] : » neque enim clausis prius oculis sedebat : et quod in fractione panis aperti sunt oculi eorum, qui cognoverunt Dominum post resurrectionem ; neque enim per viam cum illo clausis oculis ambulabant[8].

X. Quod habent multi codices, « Inimicitiam ponam « inter te et mulierem[9]. » Græci habent, « in medio tui

[1] Gen. II, 5. — [2] Ibid. 8. — [3] Ibid. 9. — [4] Ibid. 66. — [5] Id. III, 1. — [6] Ibid. 7. — [7] Id. XXI, 19. — [8] Luc. XXIV, 31. — [9] Gen. III, 15.

» et in medio mulieris : » quod locutionis est; nam tantumdem valet quantum cum dicitur, « Inter te et mulie- » rem : » hoc et in eo quod sequitur, « in medio seminis » tui, et in medio seminis ejus. »

XI. Quod habent multi latini codices, « Quia audisti » vocem mulieris tuæ, et edisti de ligno, de quo præce- » peram tibi de eo solo non edere[1] : » Græci habent, » edisti de ligno de quo præceperam tibi, eo solo non » edere ex eo : » alii autem interpretes græci habent, « manducasti, » vel, « edisti : » ut ita sit sensus secundum ipsos : Quia audisti vocem mulieris tuæ, et edisti de ligno « de quo præceperam tibi eo solo non edere, ex eo edisti. »

XII. « Et apposuit parere fratrem ejus Abel[2] ; » locutio est frequens in Scripturis, « Apposuit dicere. »

XIII. « Et factum est, dum essent in campo, insurrexit Caïn super Abel, et occidit eum[3] : » locutio est; nam etsi non haberet, « Et factum est, » posset integer sensus esse, « et cum essent in campo.

XIV. Quod scriptum est in quibusdam latinis codicibus, « Et pœnituit, et dixit Deus : Deleam hominem, » quem feci a facie terræ[4] : » in græco invenitur διενοήθη quod magis « recogitavit, » quam « pœnituit, » significare perhibetur; quod verbum etiam nonnulli latini codices habent.

XV. Quod habent latini codices plurimi, « Nidos facies » in arcam[5] : » cum latina locutio sit non in arcam, sed in arca : græci nec in arcam, nec in arca habent; sed, « Ni- » dos facies arcam : » quod intelligitur, ut ipsa arca nidi essent.

XVI. Quod habent plerique codices, « Facies ostium » arcæ a latere[6]; » nonnulli habent, « ex transverso : »

[1] Gen. III, 17. — [2] Id. IV, 2. — [3] Ibid. 8. — [4] Id. VI, 6. — [5] Ibid. 14. — [6] Ibid. 16.

sic enim voluerunt interpretari quod græce dicitur, ἐκ πλαγίων.

XVII. Quod scriptum est : « Adhuc enim septem dies, » ego inducam diluvium aquæ super terram[1], » quod nonnulli latini codices habent : in græco invenitur, « Ego » inducam pluviam super terram : » græca locutio genitivum casum habet, non accusativum, ut si hoc in latinum exprimamus, ita dicatur : Adhuc enim septem dierum inducam pluviam super terram.

XVIII. Quod scriptum est, « Et fecit Noë omnia quæcumque præcepit illi Dominus Deus, sic fecit[2], » locutio est similis ei quod in conditione creaturæ posteaquam dicitur, « Et sic est factum, » additur, « Et fecit » Deus. »

XIX. « Quod scriptum est, « Delebo omnem suscita» tionem[3], » non creationem dictam notandum est : ἀνάστασιν, enim græce scriptum est, quod nomen etiam resurrectionis assidue ponitur in Scripturis græcis, cum posset ἐξανάστασις dici, ut suscitatio sit ἀνάστασις, resurrectio ἐξανάστασις, Quo verbo et Apostolus usus est : « Si quo modo occur» ram in resurrectionem mortuorum[4] : » ibi enim græci non ἀνάστασιν, sed ἐξανάστασιν habent.

XX. Quod scriptum est, « Et omnes bestiæ secundum » genus, et omnia pecora secundum genus, et omne re» pens quod movetur super terram secundum genus, et » omne volatile secundum genus intrarunt ad Noë in ar» cam, bina ab omni carne in quo est spiritus vitæ[5] : » non refertur « in quo, » nisi genus subaudias, id est, in quo genere : nam si carne subaudiremus, in qua fuerat dicendum ; quo solus interpres Symmachus dixit.

XXI. Quod iterum scriptum est, « Et deleta est omnis

[1] Gen. VII, 4. — [2] Ibid. 5. — [3] Ibid. 4. — [4] Philip. III, 11. — [5] Gen. VII, 14, 15.

» suscitatio[1], notandum locutionis esse, pro eo ac si diceret, conditionem vel creaturam carnis.

XXII. Cum dixisset : « Et deleta est omnis suscitatio, » quæ erat super faciem omnis terræ ab homine usque » ad pecudem et repentium et volatilium cœli[2] ; » deinde addidit, « Et deleta sunt de terra ; » locutionem illam esse repetitionis, qua familiariter utatur Scriptura, notandum est.

XXIII. Quod scriptum est, « Dimisit corvum videre si » cessavit aqua, et exiens reversus non est, donec siccavit » aqua a terra[3], » locutio est usitata in Scripturis, quæ jam nunc incipiat adverti : non enim postea reversus est, quia dictum est, non reversum donec siccavit aqua.

XXIV. Quod scriptum est, « Et extendit manum suam, » accepit eam, et induxit eam ad semetipsum in arcam[4], » locutio est, quam propterea hebræam puto, quia et punicæ linguæ familiarissima est, in qua multa invenimus hebræis verbis consonantia : nam utique sufficeret, « Et » extendit manum ; » etsi non adderet, « suam. » Tale est etiam quod paulo post dicit : « Habebat olivæ folia, » surculum in ore suo. »

XXV. « Et non apposuit reverti ad eum amplius[5] ; » locutio est familiarissima in Scripturis.

XXVI. Quod scriptum est, « Et non adjiciam adhuc » maledicere super terram[6] » simile est superiori, « Et » non apposuit reverti ad eum. »

XXVII. « Et non adjiciam percutere omnem carnem » vivam[7] ; » ipsa locutio est.

XXVIII. « Etenim sanguinem vestrum animarum ves» trarum[8] : » cum sufficeret, aut « sanguinem vestrum, » aut « sanguinem animarum vestrarum. »

[1] Gen. VII, 23. — [2] Ibid. — [3] Id. VIII, 7. — [4] Ibid. 9. — [5] Ibid. 12. — [6] Ibid. 21. — [7] Ibid. — [8] Id. IX, 5.

XXIX. « Hoc signum testamenti, quod ego ponam inter » medium meum et vestrum[1]; » quod est inter me et vos.

XXX. « Hic erat gigas venator contra Dominum Deum[2]; » incertum est utrum possit accipi, « Coram Domino Deo : » quia et sic solet intelligi quod græce dicitur ἐναντίον.

XXXI. « Unde exiit inde Philisthiim[3] : » cum sufficeret, « Unde exiit Philisthiim. »

XXXII. « Et erat omnis terra labium unum[4]; » quod usitate nos dicimus, lingua una. « Et erat omnis terra la- » bium unum ; » notandum omnem terram appellatam omnes homines qui tunc erant, quamvis nondum in omni terra.

XXXIII. « Et facti sunt illis lateres pro lapide[5]. » Græcus habet, « Et facti sunt illis lateres in lapidem ; » quod si latine diceretur, locutio minus intelligeretur.

XXXIV. « Venite ædificemus nobis civitatem et tur- » rim, cujus caput erit usque ad cœlum[6], » secundum hyperbolen dictum est, si locutionis genus hic accipiendum est : : si autem, « usque ad cœlum, » proprie dictum accipitur, inter quæstiones consideretur.

XXXV. Quod quidam latini codices habent, « Sem » filius Noë erat annorum centum cum genuit Arphaxad[7] : » græci habent : « Sem filius centum annorum cum genuit » Arphaxad : » ubi ellipsis est, quia deest, erat. Sed quod non habent « filius Noë, » sed « filius » tantum, nova locutio est.

XXXVI. « Et erat Sara sterilis, et non generabat[8] : » cum posset sufficere, « Et erat Sara sterilis : »

XXXVII. « Erit ergo cum te viderint Ægyptii, dicent : » Quia uxor illius hæc[9] : » genere locutionis adjunctum est, Quia ; » nam sufficere potuit, « uxor illius hæc. »

[1] Gen. IX, 12. — [2] Id. X, 9. — [3] Id. 14. — [4] Id. XI, 1. — [5] Ibid. 3 — — [6] Ibid. 4. — [7] Ibid. 10. — [8] Ibid. 30. — [9] Id. XII, 12.

XXXVIII. Quod ait Scriptura, « Factum est autem » statim ut intravit Abram in Ægyptum[1] : » sufficeret, « Statim autem ut intravit Abram in Ægyptum. »

XXXIX. « Quid hoc fecisti mihi, quia non annuntiasti » mihi, quia uxor tua est[2]? » cum sufficeret, « non annuntiasti. » Et ipsum, « annuntiasti, » more Scripturarum dictum est; nam latini habent plerique, « non » dixisti. »

XL. « Ascendit autem Abram de Ægypto, ipse et uxor » ejus et omnia ejus, et Loth cum eo in desertum[3]; » subauditur, ascenderunt. Nec tamen proprie dicitur ascendisse cum eo quod habebat exanime, sicut aurum et argentum et omnis suppellex : ac per hoc intelligitur hic locutio, quæ vocatur græce ζεῦγμα κατ' ἔλλειψιν.

XLI. « Et facta est rixa inter medium pastorum pecorum Abram et pecorum Loth[4] : » unde latini codices pene omnes non transtulerunt istam locutionem, sed ita loquuntur ut consuetudo nostra habet, et nobis deinceps eam notare non placuit : ipsa est enim per omnia in græca Scriptura, ubi tale aliquid dicitur.

XLII. « Quoniam homines fratres nos sumus[5], » Abram dixit ad Loth : unde intelligitur morem esse Scripturæ ita loqui, ut fratres appellentur unius cognationis, etiamsi gradu sanguinis differant, ut alter sit in superiore, alter in inferiore, sicut hoc loco : nam patruus ejus erat Abram.

XLIII. « Factum est autem in regno Amarphal regis » Sennaar[6] : » secundum nostræ locutionis consuetudinem sic incipere sufficeret, « in regno autem Amarphal : » ergo quod ait Scriptura, « Factum est autem, » more suo locuta est.

XLIV. « Quartodecimo autem anno Chodollogomor et

[1] Gen. XII, 14. — [2] Ibid. 18. — [3] Id. XIII 1. — [4] Ibid. 7. — [5] Ibid. 8 — [6] Id. XIV, 1.

» reges qui cum eo[1]; » subauditur, erant : unde a quibusdam latinis etiam additum est.

XLV. « Et Chorræos qui in montibus Seir[2]; » subauditur, erant.

XLVI. « Adveniens autem eorum qui evaserunt quidam, nuntiavit Abram transfluviali, ipse autem habitabat ad quercum Mambre, Amorrhis fratris Eschol, et » fratris Aunan; qui erant conjurati Abram[3] : » obscurum hyperbaton : ordo est enim : « Adveniens eorum qui evaserunt quidam Amorrhis fratris Eschol et fratris Aunan, qui erant conjurati, nuntiavit Abram transfluviali, ipse autem habitabat ad quercum. « Hoc hyperbaton obscurius fit etiam per ellipsin, cum enim dictum esset, « Quidam » Amorrhis fratris Aunan; » non dictum est, quid fratris, sed intelligitur, filius : sicut cum dicitur Jacobus Alphæi, quamvis non dicatur filius, nihil aliud intelligitur; et multæ sunt tales locutiones Scripturarum ubi filius tacetur et intelligitur.

XLVII. Quod habent quidam latini codices, « Et dixit » Abram ad regem Sodomorum : Extendo manum meam » ad Deum altissimum, qui creavit cœlum et terram, si » a sparto usque ad corrigiam calceamenti[4] : » fefellit interpretem, quod græcus habet σπαρτίου, quod latine filum intelligitur, ut ista Scripturarum locutio sit : « Extendo » manum meam ad Deum altissimum, qui creavit cœlum » et terram, si accipiam de omnibus tuis : » si enim pro eo dixit, « Extendo manum meam ad Deum altissimum, ac si diceret : « Juro, » non est in latino usitata locutio, nisi ita dicatur : « Extendo manum meam ad Deum altissimum, me non accipere de omnibus tuis. »

XLVIII. « Sciendo scies quia peregrinum erit semen » tuum in terra[5] : » locutio quidem Scripturarum est usi-

[1] Gen. XIV, 5. — [2] Ibid. 6. — [3] Ibid. 13. — [4] Ibid. 21. — [5] Id. XV, 13.

tatissima : sed græci habent, « Sciens scies, » quod pene tantumdem est.

XLIX. « Et dedit eam Abram viro suo ipsi uxorem[1] : » plus habet, « ipsi. »

L. « Cum autem vidit se conceptum habere, spreta » sum coram illa[2] : » græci habent hoc loco participium, quod latina lingua non habet, hoc est ἰδοῦσα : sed tanquam si diceretur : Videns autem se conceptum habere, spreta sum coram illa : quasi solœcismus sonat : sic etiam per illud participium quod dictum est, ἰδοῦσα, pro quo nos dicimus, videns.

LI. Quod latini habent, « Augeam te nimis valde[3] : » græci habent, « Valde valde. »

LII. « Et dabo tibi et semini tuo post te terram in qua » habitas, omnem terram Chanaan in possessionem æter- » nam[4], » videndum utrum locutio sit quod dicit, « æter- » nam, » græci habent αἰώνιον. Et quod ait, « et semini tuo » post te : » ibi enim voluit intelligi quod dixerat, « tibi. »

LIII. « Tu autem testamentum meum conservabis, et » semen tuum post te in progenies suas[5] : conservabis, » pro, conserva; promissivum pro imperativo modo posuit.

LIV. « Et puer octo dierum circumcidetur, omne mas- » culinum[6] : » pro, « omnis masculus; » quasi posset circumcidi nisi masculus.

LV. « Et procidit Abraham in faciem, et dixit in animo » suo dicens: Si mihi centum annos habenti nascetur, et » si Sara annorum nonaginta pariet[7]? » Admirantis esse istam locutionem, non dubitantis, dubitandum non est.

LVI. « Abraham autem erat annorum nonaginta no- » vem cum circumcisus est carnem præputii sui[8] : » non dixit, carne, aut, in carne.

[1] Gen. XVI, 3. — [2] Ibid. 4. — [3] Id. XVII, 6. — [4] Ibid. 8. — [5] Ibid. 9. — [6] Ibid. 12. — [7] Ibid. 17. — [8] Ibid. 24.

LVII. « Et in boves accucurrit Abraham[1] : » non dixit, « ad boves. »

LVIII. « Abraham autem et Sara seniores progressi in » diebus[2] : » quod græci habent, « progressi dierum. »

LIX. « Dixit autem Dominus : Clamor Sodomorum et » Gomorrhæ impletus est, et delicta eorum magna valde[3]. » Clamorem Scriptura solet ponere pro tanta impudentia et libertate iniquitatis, ut nec verecundia, nec timore abscondatur.

LX. « Et dixit : Quia non perdam si invenero ibi qua- » draginta quinque[4]; » superfluum videtur, «quia,» et ideo in codicibus nonnullis latinis non legitur.

LXI. « Numquid, Domine, si loquar[5] : » subauditur, irasceris, aut aliquid hujusmodi.

LXII. « Cum everteret Dominus civitates, in quibus » habitabat in eis[6]. »

LXIII. « In omni loco ubi intraverimus ibi[7]. »

LXIV. « Et aperuit Deus oculos ejus, et vidit puteum » aquæ vivæ[8] : » locutio est, non enim clausis oculis erat : unde jam in principio libri locuti sumus : ubi scriptum est, « Et aperti sunt oculi eorum. »

LXV. « Et terra quam inhabitasti in ea[9]. »

LXVI. « Et disposuerunt ambo testamentum[10], » vel testati sunt ambo : amat Scriptura testamenti nomine pactum appellare.

LXVII. « Accipe filium tuum dilectum[11] : » illa locutione dictum est, « Accipe, » qua etiam ad Agar de filio ejus.

LXVIII. « Et respiciens Abraham oculis[12] : » cum sufficeret, « respiciens. »

[1] Gen xviii, 7. — [2] Ibid. 11. — [3] Ibid. 20. — [4] Ibid. 28. — [5] Ibid. 30. — [6] Id. xix, 29. — [7] Id. xx, 13. — [8] Id. xxi, 19. — [9] Ibid. 23. — [10] Ibid. 27. — [11] Id. xxii, 2. — [12] Ibid. 4.

LXIX. « Per memetipsum juravi, nisi benedicens be-» nedicam te[1] : » ac si diceret : « Per memetipsum juravi » quod benedicens benedicam te ; » aut nullo verbo addito simpliciter : « Per memetipsum juravi, benedicens bene-» dicam te. »

LXX. « Et multiplicans multiplicabo semen tuum[2] : » cum sufficere posset, multiplicabo.

LXXI. « Et nuntiatum est Abrahæ, dicentes[3] : » cum consuetudo loquendi habeat, « Nuntiaverunt Abrahæ dicentes, aut, nuntiatum est a dicentibus. »

LXXII. « Et surrexit Abraham a mortuo suo[4] : » non dixit : « A mortua sua. » Et iterum de eadem : « Et sepe-» liam, inquit, mortuum meum[5] : » quod non neutro quasi corpus mortuum, sed masculino genere dictum græca Scriptura demonstrat.

LXXIII. « Et adjurabo te per Dominum Deum cœli et » Deum terræ[6] : » græci non habent, per; sed, Adjurabo » Dominum Deum cœli. »

LXXIV. « Cum quibus ego habito in eis[7]. »

LXXV. « Ne quando noluerit mulier ire mecum[8] : » mulierem fœminam appellare proprium est illius linguæ.

LXXVI. « In terram de qua existi inde[9]. »

LXXVII. « Attende tibi ne revoces filium meum illuc[10] : » his verbis solet comminatio declarari.

LXXVIII. « Et posuit puer manum suam sub femore » Abrahæ, et juravit ei de verbo hoc[11] : » ergo locutio est qua dixerat Abraham, « Adjuro te; » ac si dixisset : Jura mihi : non autem solemus sic loqui, sed observandum est utrum sint in Scripturis aliæ similes locutiones : nam quod dixit Abraham, « Si noluerit mulier venire tecum,

[1] Gen. XXII, 2. — [2] Ibid. 17. — [3] Ibid. 20. — [4] Id. XXIII, 3. — [5] Ibid. 4. — [6] Id. XXIV, 3. — [7] Ibid. — [8] Ibid. 5. — [9] Ibid. — [10] Ibid. 6. — — [11] Ibid. 7.

» purus eris a juramento hoc[1] : » manifestavit ita se dixisse, « Adjuro te, » tanquam diceret, Jura mihi.

LXXIX. Quod scriptum est de Rebecca, « Virgo autem » erat speciosa valde, virgo erat, vir non cognoverat eam[2], » ista repetitio commendationem virginitatis insinuat. Sed cur additum sit, « Vir non cognoverat eam, » nisi locutionis sit, mirum si possit ita accipi ut virgo nomen sit ætatis, non integritatis. Græci autem non habent, « cog» noverat, sed, cognovit : » quod videtur inconsequens.

LXXX. « Adoravit Domino :[3] » quod nobis usitatum est dicere : Adoravit Dominum.

LXXXI. « Quoniam non dereliquit justitiam et verita» tem a Domino meo[4] » : id est, justitiam et veritatem quæ est a Domino meo, ac si diceret : « Quam fecit Dominus » meus. »

LXXXII. « Et currens puella nuntiavit in domum ma» tris suæ[5] : » quasi non ipsa esset et patris domus.

LXXXIII. « Et aquam lavare pedibus ipsius, et pedibus » virorum qui cum eo erant[6]. »

LXXXIV. « Dominus cui placuit ante ipsum, ipse » mittet Angelum suum tecum[7] : » quasi non sufficeret, « Cui placui : » an poterat ei placere nisi ante ipsum ?

LXXXV. « Si tu prosperas viam meam, qua ego nunc » ingredior in eam[8]. »

LXXXVI. Cum verba sua narraret servus Abrahæ, quæ dixit accessurus ad fontem, ita narravit : « Et erit virgo » cui ego dixero : Da mihi bibere pusillum aquæ de hydria » tua, et dicet mihi : Et tu bibe et camelis tuis hauriam : » hæc mulier est quam paravit Dominus famulo suo » Isaac[9]. » Quibus verbis satis evidenter expressum est,

[1] Gen. xxiii, 8. — [2] Ibid. 16. — [3] Ibid. 26. — [4] Ibid. 27, 28. — [5] Ibid. [6] — Ibid. 32. — [7] Ibid. 40. — [8] Ibid. 41. — [9] Ibid. 43, 44.

etiam mulieres appellatas locutione hebraïca quæ virgines essent.

LXXXVII. « Et benedixi Dominum Deum domini mei » Abraham[1] : » honorificentiæ locutio est, et familiarissima Scripturis, sicut Deus Heliæ.

LXXXVIII. « Renuntiate mihi ut redeam in dextram » aut sinistram[2] : » per dextram prosperitatem, per sinistram adversitatem significavit, in est, dextram si concesserint, sinistram non si concesserint; nam utique ea via rediturus fuerat qua venerat : quam locutionem Scripturarum etiam cætera earum loca indicabunt : quia dextra nominatur in omnibus bonis, sinistra in malis sive felicitas et infelicitas, sive justitia, et injustitia, et aliquando dextra in æternis, sinistra in temporalibus.

LXXXIX. « Hæc sunt nomina filiorum Ismaël secun- » dum nomina generationum eorum[3] : » tanquam dixisset, » Secundum quæ nomina generationes eorum appellatæ sunt.

XC. « Accepit Rebeccam filiam Bathuel Syri de Me- » sopotamia, sororem Laban Syri, sibi in uxorem[4], » cum posset dici tantummodo « Uxorem, aut sibi uxorem. »

XCI. « Et ei erant gemini in utero ejus[5] : » cum posset non addi quod dictum est, « ejus. »

XCII. « Creverunt autem juvenes[6] : » Est talis locutio et apud auctores sæculares, sicuti est : « Et scuta latentia » condunt[7] : » id est, condendo latentia faciunt. Sic et hic, « Creverunt juvenes, » cum infantes essent, intelligitur, crescendo facti sunt juvenes.

XCIII. Jacob ad Esaü : « Vende mihi hodie primoge- » nita tua mihi[8] : » sic enim habent codices græci.

[1] Gen. xxiv, 48. — [2] Ibid. 49. — [3] Id. xxv, 13. — [4] Ibid. 20. — [5] Ibid. 24. — [6] Ibid. 27. — [7] Virg. Æneid. iii. — [8] Gen. xxv, 31.

XCIV. « Videntes vidimus quia est Dominus tecum[1]. »

XCV. « Et disponemus tecum testamentum : » amant Scripturæ pro pacto ponere testamentum, id est διαθήκην. Quod latini habent, « Et disponemus tecum testamentum » ne facias nobiscum malum[2] : » tanquam diceretur, « ut paciscaris non facere nobiscum malum. »

XCVI. « Et vocavit filium suum seniorem Esaü, et dixit[3] : » hoc loco senioris nomen non significat ætatem gravem, sed ex comparatione majorem.

XCVII. « Nunc ergo sume vas tuum pharetramque et » arcum[4] : » non dixit, vasa, sed, vas : quod autem intelligi voluit, non apparet, nisi forte locutio est, ut vas pharetram voluerit intelligi, et exponendo quid dixerit vas, adjunxerit, « pharetramque et arcum, » tanquam dixerit, « Sume vas tuum et pharetram ; » veluti si diceret ; « Sume vas tuum, id est, pharetram, » deinde aliud, « et arcum, » quod non ad illud vas pertineret quod est pharetra : aut certe pharetram et arcum vas voluit appellare, singularem ponens numerum pro plurali ; tanquam si diceret : « Accipe vestem tuam, » quo nomine intelligeremus plures vestes, sicuti intelligimus militem pro militibus, et multa sunt talia.

XCVIII. « Exi in campum, et venare mihi venatio» nem[5]. »

XCIX « Et vade ad oves, et sume mihi duos hœdos » teneros et bonos[6] : » nomine ovium utriusque pecoris genus significavit, quod in eisdem pascuis simul erant.

C. « Et det tibi benedictionem patris tui Abraham[7]. » Isaac dicit filio suo de avo ejus patre suo.

CI. « Et exiit in Mesopotamiam Syriæ[8] : » quasi Mesopotamia dicatur nisi Syriæ, quamvis hoc Septuaginta non

[1] Gen. XXVI, 28. — [2] Ibid. — [3] Id. XXVII, 1. — [4] Ibid. 3. — [5] Ibid. — [6] Ibid. 9. — [7] Id. XXVIII, 4. — [8] Ibid. 5.

habere perhibeantur « Syriæ, » sed cum asterisco scriptum est.

CII. Deus ad Jacob, « Non derelinquam te, donec fa» ciam omnia quæ tecum locutus sum[1] : » quasi dimissurus cum fecerit; non utique, sed locutio est.

CIII. « Surrexit Jacob de somno suo, et dixit : Quia » est Dominus in loco hoc, ego autem ignorabam[2] : » plenus sensus est, etsi non habeat, « quia. Est Dominus in » loco hoc : » ac si diceret : « Est hic demonstratio Domi» ni » : non enim Dominus in loco est.

CIV. Jacob interrogans quod ait : « Nostis Laban filiam » Nachor[3], » cum esset filius Bathuel ; intelligendum est nobiliorem fuisse Nachor, et merito dignitatis ejus factum esse ut de ipso interrogaret. Filium autem dici et avi et proavi et ultra majoris alicujus eum qui ex illo propagatur, usitatissimæ locutionis est. Hinc est quod et Isaac patrem filii sui appellavit Abraham, sicut paulo ante commemoravi.

CV. « Adhuc est dies multa, nondum est hora congre» gandi pecora[4]. »

CVI. « Et dedit illi Ballam ancillam suam ipsi uxorem[5] : » plenum esset, etsi « ipsi » non adderetur.

CVII. « Si inveni gratiam ante te, auguratus essem, » benedixit enim me Deus in introitu tuo[6] : » non videtur consequens, quia hic dicendum fuit : « Si invenissem gra» tiam ante te, auguratus essem, » nunc autem, « Si inveni : » ordo est : Si inveni gratiam ante te, permitte me augurari : ita enim dixit, « auguratus essem, » tanquam diceret, o si auguratus essem, id est, ad bonum augurium te in domo mea haberem.

[1] Gen. xxviii, 15. — [2] Ibid. 16. — [3] Id. xxix, 5. — [4] Ibid. 7. — [5] Id. xxx, 4. — [6] Ibid. 27.

CVIII. « Et exaudiet me justitia mea in die crastino[1] : » id est, exaudiri me faciet.

CIX. « Et vidit Jacob faciem Laban, et ecce non erat » ad eum sicut hesterna et nudiustertiana die[2] : » familiarissima in Scripturis locutio, hesterna et nudiustertiana die, pro tempore præterito posuit.

CX. « Et vidi oculis meis in somno[3] : » cum clausi sint in somno oculis corporis.

CXI. « Ego sum Deus, qui apparui tibi in loco Dei[4], » locutio est : an Deus in loco Dei sic accipiendum est, quomodo, « Pluit Dominus a Domino, filius a Patre? »

CXII. « Respondens autem Jacob dixit ad Laban : Dixi » enim ne forte auferas filias tuas a me, et omnia mea[5]. »

CXIII. « Intravit autem Laban et inscrutatus est in do- » mo Liæ[6] : » advertendum est quomodo dicatur domus uxoris, cum in itinere comprehensi sint a Laban : nisi forte consuetudo Scripturarum dicit domum pro cubiculo vel tentorio, quomodo etiam ancillarum domos dicit.

CXIV. « Jacob dicit ad Laban : Quia scrutatus es omnia » vasa domus meæ[7] : » nunc unam domum dicit, cujus membra erant domus uxorum ejus et concubinarum ; ut intelligatur domos appellatas, cum essent cubicula aut tentoria, quos etiam papiliones vocant.

CXV. « Nisi Deus patris mei Abraham et timor Isaac » affuisset mihi[8] : » patrem suum appellat avum suum, sicut ei dixerat Isaac pater ejus.

CXVI. « Misit autem Jacob nuntios ante se ad Esaü » fratrem suum in terram Seir in regionem Edom, et » mandavit illis dicens : Sic dicetis domino meo Esaü : Sic » dicit puer tuus Jacob. Cum Laban habitavi et demora- » tus sum usque modo, et facti sunt mihi boves et asini

[1] Gen. xxx, 33. — [2] Id. xxxi, 2. — [3] Ibid. 10. — [4] Ibid. 31. — [5] Ibid. 33. — [6] Ibid. 37. — [7] Ibid. 42. — [8] Id. xxxii, 3-5.

» et oves et pueri et puellæ, et misi nuntiare domino meo » Esaü[1] : » non dixit : « misi nuntiare tibi. »

CXVII. « Si interrogaverit te Esaü dicens : Cujus es, » et quo vadis, et cujus hæc quæ antecedunt te ? et dices ; » Pueri tui Jacob[2] : » plenum esset et integrum, etiam si » et » non haberet.

CXVIII. « Munera misit domino meo Esaü, et ecce » ipse post nos[3] : » dicendum autem fuerat usitata locutione, « Domino meo tibi, aut Domino suo tibi. »

CXIX. « Surrexit autem eadem nocte, et accepit uxores » duas et duas ancillas[4], » hic distinguuntur ab uxoribus, quas prius uxores Scriptura dixerat. « Et accepit duas uxo- » res et duas ancillas : » notandum est quemadmodum dicatur consuetudine Scripturarum, « accepit : » non enim tunc eas duxit, aut tunc a socero accepit.

CXX. Quod habent latini codices ; « Et oves et boves » fœtantur[5] : » græci habent, « Fœtantur super me : » quod ea significatione dictum est, ut intelligatur super sollicitudinem vel curam meam : quomodo solemus loqui, cum dicimus super caput nostrum esse aliquid, cujus maximam curam gerimus.

CXXI. « Et filii Jacob venerunt de campo, et cum au- » dissent, compuncti sunt viri, et triste erat illis valde » quod turpe fecerat in Israël ; quod dormisset cum filia » Jacob, et non sic erit[6] : » difficile talis locutio reperitur in Scripturis, non inducta persona loquentium scriptorem verba eorum interposuisse : non enim ait : « Et dixerunt ; » sed hoc tacito verba dixit eorum : nam qui alii dicere potuerunt, « Et non sic erit, » nisi qui graviter indignati vindictam moliebantur ?

CXXII. Notandum quod Emmor loquens de Dina ad

[1] Gen. XXXII, 17, 18. — [2] Ibid. — [3] Ibid. 22. — [4] Ibid. 3. — [5] Id. XXXIII, 13. — [6] Id. XXXIV, 7.

Jacob et filios ejus, « Filiam dicit vestram [1], » non dicit, Filiam tuam sororem istorum.

CXXIII. « In hoc similes erimus vobis, et habitabimus » in vobis [2] : » id est, inter vos.

CXXIV. « Appositus enim erat filiæ Jacob [3] : » id est, amabat eam.

CXXV. « Et filium ejus Sichem interfecerunt in ore » gladii [4] : » ac si diceret, gladio.

CXXVI. Quæ abstulerunt filii Jacob de civitate Sichimorum Salem, cum eam expugnassent, sic enumerantur : « Oves eorum, et boves eorum, et asinos eorum, quæ-» cumque erant in civitate, et quæcumque erant in campo » tulerunt, et omnia corpora eorum captivaverunt, et » diripuerunt quæcumque erant in civitate, et quæcum-» que erant in domibus [5]. » Inter hæc omnia non satis intelligitur quid dixit, « et corpora eorum; » neque enim suspicandum est, quod corpora abstulerunt peremptorum ; sed rerum intelligenda sunt, quæ corporaliter possidentur, ut eorum sit executio quod sequitur, « Et suppellecti-» lem, » et cætera, sicut in jure dicitur, traditio corporum : quanquam Græci σωμάπα servos appellant usitatissima locutione ,sed quia non σωμάπα, sed σώματα hic dictum est, non est temere confirmandum servos significatos : fieri tamen potest, ut hoc magis sit.

CXXVII. Cum gentem Edom, id est, Idumæorum, commemoret Scriptura, et qui in ea regnassent, postea dicit : « Hæc nomina principum Esaii, secundum loca » eorum in regionibus eorum, et in gentibus eorum [6] : » gentes appellans unius gentis, propter familiarum multiplicatas generationes, cum etiam ipse Edom vocaretur;

[1] Gen. XXXIV, 8. — [2] Ibid. 15. — [3] Ibid. 19. — [4] Ibid. 26. — [5] Ibid. 28, 29. — [6] Id. XXXVI, 40.

unde et gens quam propagavit cognominata est, cujus utique pater fuit.

CXXVIII. « Cum audisset autem Ruben, liberavit eum » de manibus eorum, et dixit : Non feriamus eum in ani- » mam[1]. » Non ergo liberavit eum, et inde hoc dixit : sed hoc dicendo eum liberavit. Prius ergo dixit, « liberavit » eum, » et deinde brevi recapitulatione quomodo eum liberaverit, insinuat.

CXXIX. « Non feriamus eum in animam : » hoc loco nomine animæ vitam corporis animati significat, per efficientem id quod efficitur. Secundum hoc videri potest etiam ad diabolum dictum esse de Job : « Animam ejus » ne tangas[3]. » id est, « ne occidas eum. Nam secundum illam significationem qua natura animæ commemoratur, illud a Domino dicitur : « Nolite timere eos qui corpus » occidunt, animam autem non possunt occidere[4]. »

CXXX. Quod Judas dicit : « Manus autem nostræ non » sint super eum[5], » hoc est quod dici a nobis solet : Manus ei non inferamus.

CXXXI. « Quoniam frater noster et caro nostra est[6] : » non aliud, sed bis hoc idem dictum est, tanquam exponendo quid sit frater noster, id est, caro nostra, quod ex eadem carne fuerant procreati.

CXXXII. « Occiderunt hœdum caprarum[7] : » sic solet loqui Scriptura, quemadmodum in Psalmo : « Sicut agni » ovium[8]; » quasi possit esse aut hœdus nisi caprarum, aut agni nisi ovium.

CXXXIII. « Et nuntiatum est nurui ejus Thamar, di- » centes[9] : » dicendum autem fuit : Nuntiaverunt dicentes.

CXXXIV. « Et depositis vestimentis viduitatis suæ a

[1] Gen. xxxvii, 21. — [2] Ibid. 22. — [3] Job. ii, 6. — [4] Matth. x, 28. — [5] Gen. xxxvii, 27. — [6] Ibid. — [7] Ibid. 32. — [8] Psal. cxiii, 4. — [9] Gen. xxxviii, 13.

» se[1] : » quid minus esset, si non adderetur, « a se? »

CXXXV. « Et non apposuit amplius scire eam[2], » pro eo quo est, misceri ei.

CXXXVI. « Et invenit Joseph gratiam in conspectu do» mini sui[3] : » hæc locutio nulli est ignota in Scripturis.

CXXXVII. « Et nesciebat quæ circa eum erant nihil[4] : » apud græcos usitata est vulgo locutio, apud nos recta non est, sed nesciebat aliquid dicimus.

CXXXVIII. « Præter panem quem ipse edebat[5] : » per panem utique omnia intelligi voluit ad victum ejus pertinentia : unde pro quotidiano victu, panis solus positus intelligitur in Oratione dominica.

CXXXIX. « Et misit uxor domini ejus oculos suos in » Joseph[6] : » solet et apud nos vulgo esse usitata locutio, pro eo quod est, amavit eum.

CXL. » Et ait : Dormi mecum[7] : » et ista usitata est locutio, pro eo quod est : Concumbe mecum.

CXLI. « Et dedit carceris custos carcerem per manum » Joseph[8] : » pro quod est, in manus Joseph, per quod significat in potestate.

CXLII. « Et dixerunt : Somnium vidimus, et non est » qui interpretetur illud[6] : » cum somnium suum unusquisque vidisset, non dixerunt : Somnia vidimus, sed, « Somnium vidimus. »

CXLIII. « Tres fundi, tres dies sunt[10] : » non dixit : Tres dies significant. Et multum hæc locutio notanda est, ubi aliqua significantia, earum rerum quas significant, nomine appellantur : inde est quod ait Apostolus : « Petra » autem erat Christus[11], » non ait : Petra significabat Christum.

[1] Gen. xxxviii, 14. — [2] Ibid. 26. — [3] Id. xxxix, 4. — [4] Ibid. 6. — — [5] Ibid. — [6] Ibid. 7. — [7] Ibid. — [8] Ibid. 22. — [9] Id. xl, 8. — [10] Ibid. 12. — [11] 1 Cor. x, 4.

CXLIV. « Et dabis calicem Pharaoni in manum ejus[1] : » cum plenum esset, etiamsi non adderetur, « in manum » ejus : »

CXLV. « Et auferet Pharao caput tuum abs te[2] : » plenum esset, etiamsi non haberet, « abs te. »

CXLVI. « Et manducabunt aves cœli carnes tuas abs » te[3] : » similis superiori locutioni.

CXLVII. « Et factum est post bienium dierum[4] : » quid minus esset si non haberet, « dierum » ?

CXLVIII. « Surrrexit autem Pharao, et erat somnium[5] : » amant Scripturæ sic loqui de somniis, cum fuerit evigilatum, tanquam reddita homini veritate vigilantium, tunc illud appareat somnium, quod cum videretur, quasi veritas fuit.

CXLIX. « Peccatum meum recordor hodie. Pharao iratus » fuit pueris suis, et posuit nos in carcere[6] : » illi loquebatur tanquam de altero.

CL. « Et vidimus somnium ambo nocte una, ego et » ille[7] : » quasi non sufficeret, quod « ambo, » dixerat. Deinde et hic « vidimus somnium » dicit ; non, vidimus somnia : tanquam unum ambo vidissent.

CLI. « Factum est autem sicut comparavit nobis, ita » et contigit[8] ; Factum est autem, » sic solet Scriptura ponere : nam plenum esset, « sicut enim comparavit no- » bis, ita et contigit. »

CLII. « Quales nunquam vidi tales in tota terra Ægypti » turpiores[9] : » dici autem posset more nostro, quibus nunquam vidi turpiores, aut quales numquam vidi, aut nunquam vidi tales. « Exurgens autem dormivi : exur- » gens » ait, pro, expergiscens.

[1] Gen. XL, 13. — [2] Ibid. 19. — [3] Ibid. — [4] Id. XLI, 1. — [5] Ibid. 7. — [6] Ibid. 9. — [7] Ibid. 11. — [8] Ibid. 13. — [9] Ibid.

CLIII. « Quanta Deus facit, ostendit Pharaoni[1] : » cum illi loqueretur, tanquam de altero dicit.

CLIV. « Et consumet fames terram[2] : » pro, homines qui sunt in terra.

CLV. « Nunc ergo vide hominem prudentem et intel-» ligentem, et constitue eum super terram Ægypti, et » faciat Pharao et constituat locorum principes super ter-» ram[3] : » quasi alius sit cui dixit, « Provide hominem » prudentem, » et alius de quo dixit, « constituat Pha-» rao. »

CLVI. « Et congregetur triticum sub manu Pharao-» nis[4] : » id est sub potestate.

CLVII. « Tamen thronum præcedam tui ego[5] : » sic se habent verba in græco, quæ dixit Pharao ad Joseph ; sed præcedam tui ; usitata est apud Græcos locutio, apud nos autem dicitur, Præcedam te : illud vero, præcedam te thronum, nec apud Græcos usitata perhibetur, sed præcedam te throno, id est honore sedis, quod intelligitur præcedam te regno, hoc enim illi et postea dicit.

CLVIII. « Ego Pharao, sine te nemo extollet manum » suam super omnem terram Ægypti[6] : » tanquam diceret : Ego suum rex, tu autem princeps vel prepositus Ægypti. Pharao quippe non hominis nomen est, sed regiæ potestatis.

CLIX. « Videns autem Jacob quia est venditio in Ægyp-» to, dixit filiis suis, quare segnes estis? Ecce audivi quod » est venditio in Ægypto[7] : » notandum quia id quod audisse se dicit, vidisse eum Scriptura dixerat.

CLX. « Emitte nobis pusillas escas, ut vivamus, et non » moriamur[8] : » unum horum sufficeret, aut vivamus, aut non moriamur.

[1] Gen. XLI, 25. — [2] Ibid. 30. — [3] Ibid. 33, 34. — [4] Ibid. 35. — [5] Ibid. 40. — [6] Ibid. 44. — [7] Id. XLII, 1. — [8] Ibid. 2.

CLXI. « Pacati sumus, non sunt pueri tui explorato- » res[1] : » quasi de aliis dixerint : « Non sunt pueri tui » exploratores, » cum possent dicere, « Non sumus : » honorificentiæ autem more maxime ita loquebantur.

CLXII. « Duodecim sumus pueri tui fratres in terra » Chanaan[2] : » cum posterius dicant, quod unus eorum non sit, ipsum scilicet Joseph non esse existimantes, id est, periisse. Hac locutione dictum est etiam illud, « Hi » filii Jacob qui facti sunt ei in Mesopotamia[3], » cum ibi non fuerit natus Benjamin. Quod autem dixerunt, » Sumus in terra Chanaan, » cum eo tempore quo loquebantur, in Ægypto essent, « sumus » dictum est pro, habitamus : inde enim venerant illico redituri, ibi commemorantes.

CLXIII. « Hoc est quod dixi vobis, dicens quod explo- » ratores estis[4] : » quid deesset, etiamsi non adderet, « dicens ? »

CLXIV. « Ipsi vero ite et ducite emptionem tritici ves- » tri[5] : ducite, » pro eo quod est, ferte ; quia enim ducuntur jumenta in quibus fertur, etiam hoc duci dictum est.

CLXV. « Nonne locutus sum vobis, dicens : Ne nocea- » tis puero, et non exaudistis me[6] ? Notandum exauditionem non eam solam dici, qua exaudit Deus.

CLXVI. « Ipsi autem ignorabant, quia audit Joseph[7] : » audit, » pro, intelligit ; nam voces audit utique aure etiam qui non intelligit linguam. Repetitur illa locutio quando narrant patri suo quid eis acciderit in Ægypto, et quid dixerint ad Joseph.

CLXVII. « Duodecim sumus fratres filii patris nostri, » unus non est, pusillus autem cum patre nostro hodie in

[1] Gen. XLII, 11. — [2] Ibid. 13. — [3] Id. XXXV, 26. — [4] Id. XLII, 14. — [5] Ibid. 19. — [6] Ibid. 22. — [7] Ibid. 23.

terra Chanaan[1]. » Multa in his paucis verbis genera locutionum sunt, et illud quod paulo ante memoravi, « duo» decim sumus, » cum ipsi dicant, « unus non est : » et, » filii sumus patris nostri, » quasi possent esse filii non patris sui. « Pusillus autem cum patre nostro hodie in » terra Chanaan, » nec dixerunt : Est, aut aliquid hujusmodi. Deinde notandum est, quod maxime necessarium videtur propter Evangelistarum narrationes, quomodo cum ea quæ dicta sunt, dicta esse narrantur, non omnino eodem modo repetuntur, cum tamen in diversitate verborum nihil sententiæ depereat veritatis. Nam quod dixerunt dictum sibi esse a Joseph, « Et in terra merca» mini » non invenitur ab illo dictum. Sine mendacio autem dixerunt, quod ex verbis quæ dixerat, in ejus voluntate cognoverant : neque enim verba sunt necessaria nisi ad expromendam, et in audientium notitiam perferendam, quantum possumus, voluntatem.

CLXVIII. « Et erat uniuscujusque alligatura argenti » in sacco eorum[2] : » non dixit : In sacco ejus, aut in saccis eorum, sed quasi unus saccus omnium esset.

CLXIX. « Super me facta sunt omnia hæc[3] : » id est, me miseria onerant.

CLXX. « Ait autem illi Judas, dicens[4]. » Potuit plenum esse, etsi non haberet, « dicens. »

CLXXI. « Interrogans interrogavit nos homo[5] : » assidua est talis locutio in Scripturis, « interrogans interro» gavit nos homo, » aut interrogando interrogavit, et si qua similia.

CLXXII. « Mecum enim manducabunt homines panes » meridie[6] : » numquid panes tantum? sed ab eo quod excellit et cætera est complexa locutio. « Mecum enim

[1] Gen. XLII, 32. — [2] Ibid. 35. — [3] Ibid. 36. — [4] Id. XLIII, 3. — [5] Ibid. — [6] Ibid. 16.

» manducabunt homines panes meridie : » quod dicit » meridie, » prandium significat quod fit medio die, hoc est enim meridies.

CLXXIII. « Ut accipias nos in servos et asinos nos- » tros[1] : » non utique subauditur, servos : nam quod latini codices « servos » habent, in græcis παῖδας legitur, quod nullo modo asini possunt esse. Ergo « asinos nos- » tros » tantummodo accipias, subauditur.

CLXXIV. « Aperuimus saccos nostros, et hoc argen- » tum uniuscujusque in sacco suo[2] : » non addidit, inventum est, aut apparuit, aut erat, aut aliquid hujusmodi.

CLXXV. « Propitius vobis, nolite timere[3] : » in his verbis quibus dictum est, « Propitius vobis, » duo verba sunt quæ subaudiuntur, et sit, et Deus. Plenum est enim, Propitius sit vobis Deus, quod omnino in græco usitatissimum est.

CLXXVI. « Salvus est puer tuus pater noster; adhuc » vivit[4] : » hic expressius ostenditur pueri nomine servum solere significari : non enim in illo sene posset hoc esse nomen ætatis.

CLXXVII. « Non enim poterant Ægyptii manducare » cum Hebræis panes : abominatio est enim Ægyptiis[5] : » Illa locutio frequentatur, ut in panibus omnes escæ intelligantur.

CLXXVIII. « Magnificata facta est autem pars Benja- » min præ partibus omnium quincupliciter ad illorum[6] : » jam quia dictum erat « præ partibus omnium, » potuit non dici « ad illorum. »

CLXXIX. « Inveniens autem eos, dixit secundum verba » hæc[7] : » potuit dicere : Dixit eis verba hæc. An forte non locutionis genus est, sed interest etiam sententiæ?

[1] Gen. XLIII, 18. — [2] Ibid. 21. — [3] Ibid. 23. — [4] Ibid. 28. — [5] Ibid. 32. — [6] Ibid. 34. — [7] Id. XLIV, 6.

Aliud enim est ipsa verba dicere, aliud secundum ipsa, ut quæcumque alia dicta fuerint eadem sententia teneatur, quæ illis verbis comprehensa est : hoc est secundum ipsa, etiam si non ipsa. Sed quia sequitur illis respondentibus, « Ut quid loquitur Dominus secundum verba hæc[1], » qui utique dicere debuerunt usitato more : « Ut quid loqui- » tur Dominus verba hæc » constat esse locutionis genus.

CLXXX « Absit a pueris tuis facere secundum verbum » hoc[2] : » potuerunt dicere : Absit a nobis ; sed illa honorificentia est usitata in Scripturis sic dicere, tanquam de aliis : « pueris » autem, pro servis dictum est.

CLXXXI. «Et nos autem erimus servi Domino nostro[3] : » Etiam hic παῖδες græci habent, hoc est, « pueri, » quod tam assidue Scriptura pro servis ponit, ut difficile inveniatur non isto nomine appellare servos.

CLXXXII. « Quomodo autem ascendam ad patrem, » cum puer non sit nobiscum, ut non videam mala quæ » invenient patrem meum[4] ? » Magis consuetudo loquendi exigebat dici, « Ut videam mala quæ invenient patrem « meum, » hoc est, Quomodo ascendam ut videam ? Novo itaque loquendi more id quod dixit, pro eo dixit ac si dixisset, non. Sic enim usitatus ordo iste verborum est : Non ascendam ad patrem, cum puer non sit nobiscum, ut non videam mala quæ invenient patrem meum.

CLXXXIII. Quando flevit Joseph cum recognosceretur a fratribus suis, ait Scriptura, « Audierunt autem omnes » Ægyptii, et auditum est in domo Pharaonis. » Deinde sequitur quod narrabat, « Dixit autem Joseph ad fratres » suos[5] : » prius itaque Scriptura dixit quod postea factum est ; hoc enim famæ celebritate accidit ; ut omnibus Ægyptiis notum fieret : et postea reversa est narratio ad id quod dicebatur brevi recapitulatione.

[1] Gen. XLIV, 7. — [2] Ibid. — [3] Ibid. 9. — [4] Ibid. 34. — [5] Id. XLV, 1-4.

CLXXXIV. « Et divulgata est vox in domo Pharaonis, » dicentes : Venerunt fratres Joseph : dicentes[1], » posuit pro dicentium : vox enim dicentium divulgata est, « Ve» nerunt fratres Joseph. »

CLXXXV. « At ille respondit : Quid est, dicens[2] : » ordo est : At ille respondit dicens : Quid est.

CLXXXVI. Deus ad Jacob dicit, « Ego descendam » tecum in Ægyptum, et ego ascendere te faciam in » finem[3] : »sic habent græci; quod latini habent, « et » ego deducam te in finem. »

CLXXXVII. « Judam autem misit ante se ad Joseph, » ut veniret sibi obviam juxta Heroum civitatem[4] : » nescio utrum Heroum nomen facile in Scripturis reperiatur.

CLXXXVIII. In verbis Joseph, quibus ait ad fratres suos, « Ascendens nuntiabo Pharaoni, et dicam ei : Fra» tres mei et domus patris mei qui erant in terra Chanaan, » venerunt ad me. Viri autem sunt pastores, (Viri enim » pecorum nutritores erant) et jumenta et oves et omnia » sua adduxerunt[5]; » quod interpositum est, « Viri enim pecorum nutritores erant, » ex persona sua scriptor interposuit, et redit ad verba Joseph, adjungendo et jumenta et omnia sua adduxerunt, » ut ordo sit in verbis Joseph : Viri autem sunt pastores, et jumenta et oves et omnia sua adduxerunt.

CXXXLIX. « Dixit autem Pharao ad Jacob : Quot anni » dierum vitæ tuæ[6]? » subauditur, sunt.

CXC. « Pusilli et mali fuerunt dies annorum vitæ » meæ[7]. Pusilli, » pro paucis, positum est. Neque enim vitæ alicujus quam cæterorum dies possunt esse horarum spatio breviores. Hoc autem Jacob ex comparatione dixit

[1] Gen. XLV, 16. — [2] Id. XLVI, 3. — [3] Ibid. 4. — [4] Ibid. 28. — [5] Ibid. 31, 32. — [6] Id. XLVII, 8 — [7] Ibid. 9.

vitæ majorum suorum. Nam utique centum triginta annos, quos ille jam agebat, nemo nunc vivit.

CXCI. « Triticum secundum corpus [1] : » id est, secundumnumerum corporum. Per corpus etenim, numerum corporum; per numerum corporum, numerum hominum significat.

CXCII. « Invaluerat autem fames valde, et defecit » terra Ægypti [2] : terram » posuit pro hominibus qui erant in terra.

CXCIII. « Venerunt autem omnes Ægyptii ad Joseph » dicentes : Da nobis panes [3] : » per « panes » triticum significat, locutione per id quod efficitur, id quod efficit.

CXCIV. « Et facta est terra Pharaoni [4] : » non ait, Pharaonis. Amat sic loqui Scriptura, sicut in Psalmo dictum est : « Et custodivi legem tuam, hæc facta est mihi, » quia justificationes tuas exquisivi [5] : » de lege Dei dixit; « Hæc facta est mihi, » id est, in meam utilitatem.

CXCV. « Præter terram sacerdotum tantum non possedit Joseph [6] : » quasi dixisset : Præter terram sacerdotum tantum, omnem terram possedit Joseph.

CXCVI. « Et posuit illis Joseph in præceptum usque in » hodiernum diem in terra Ægypti, ut præstent quintas » Pharaoni [7] : » hinc intelligitur Pharaonis nomen potestatis fuisse regalis, quod dixit « usque in hodiernum » diem. » Non enim illi qui tunc fuit, præstare poterant Ægyptii usque ad illum diem, quo ista scribebantur, quando ille jam non vivebat.

CXCVII. « Et fuerunt dies Jacob annorum vitæ ejus [8] : » dies annorum sæpe dicit Scriptura, cum semel posset annos dicere.

CXCVIII. Quod scriptum est : « Nuntiatum est Joseph,

[1] Gen. XLVII, 12. — [2] Ibid. 13. — [3] Ibid. 15. — [4] Ibid. 20. — [5] Psal. CXVIII, 56. — [6] Gen. XLVII, 22. — [7] Ibid. 26. — [8] Ibid. 28.

» quia pater tuus turbatur[1] : » aliqui codices habent » vexatur, » aliqui « æstuatur, » et aliud alii, sicut interpretari latini potuerunt, quod græce scriptum est ἐνοχλεῖται. Ideo autem « turbatur, » accommodatius dici videtur, quia hoc dici solet de iis qui afflictatione corporis morte propinquante jactantur. Et ex hoc etiam, turba ὄχλος dicitur; est enim turba, multitudo inordinata, non sicut populus, quod δῆμος dicitur, nec sicut plebs, quod λαὸς dicitur, sed sicut ὄχλος, quod turba dicitur.

CXCIX. Jacob benedicens nepotes suos filios Joseph, ait inter cætera : « Et invocabitur in his nomen meum, et » nomen patrum meorum[2] : » unde notandum est, non solum exauditionem, sed etiam invocationem dici aliquando quæ non Dei, sed hominum sit.

CC. « Hic enim primitivus[3] : » minus habet, « est, » secundum codices græcos.

CCI. In benedictione Joseph ait inter cætera Jacob : « Inde qui confortavit Israël[4] : » mirum si non subauditur, « est, » ut plenum sit : Inde est qui confortavit Israël.

CCII. Quod scriptum est, « Dixit Joseph servis suis » sepultoribus, ut sepelirent patrem ejus[5] : » non invenit lingua latina quemadmodum appellaret ἐνταφιασαῖς : non enim ipsi sepeliunt, id est, terræ mandant corpora mortuorum, quod non est græce ἐνταφιάσαι, sed θάψαι. Illi ergo ἐνταφιασαὶ, id agunt quod exhibetur corporibus humandis, vel condiendo vel siccando vel involvendo et alligando, in quo opere maxime Ægyptiorum cura præcellit. Quod ergo dicit, « Etiam sepelierunt, » curaverunt, intelligere debemus. Et quod dicit, « quadraginta dies sepulturæ[6], » ipsius curationis accipiendi sunt. Sepultus enim ille non est, nisi ubi se mandaverat sepeliri.

[1] Gen. XLVIII, 1. — [2] Id. XLVIII, 16. — [3] Ibid. 18. — [4] Id. XLIX, 24. — [5] Id. L, 2. — [6] Ibid. 3.

CCIII. « Loquimini in aures Pharaonis [1] : » locutio est usitata in Scripturis.

CCIV. « Et dixit Pharao ad Joseph : Descende et sepeli » patrem tuum [2] : » etiam si per potentes illos per quos Joseph mandaverat, Pharao dixit quod perferrent ad Joseph, non utique dixit nisi ipsi Joseph. Unde illud est in Evangelio, quod unus Evangelistarum dicit centurionem venisse ad Dominum et dixisse illi : « Puer meus jacet » in domo paralyticus [3] : » alius autem totum diligentius narrans, amicos eum ad Dominum misisse commemorat [4], qui hoc ei dicerent : in quibus amicis utique ipse venit, cujus in eis voluntas præsens fuit : unde est ; « Qui vos » recipit, me recipit ; et qui me recipit, recipit eum qui » me misit [5]. »

CCV. « Planxerunt eum planctum magnum et va- » lidum [6] : » planxerunt planctum , non planxerunt planctu ; locutio est in latina lingua non ignota, sicut dicitur : Servitutem servivit, militiam militavit ,et similia.

CCVI. « Et redditione reddet nobis omnia mala, quæ » ostendimus ei [7]. » Ex hac locutione ait et Apostolus : « Alexander ærarius multa mala mihi ostendit [8] ; Os- » dimus » enim dictum est, vel ostendit, pro eo quod est fecimus, vel fecit.

CCVII. « Accipe iniquitatem servorum Dei patris tui [9] : » nova locutio est : « Accipe iniquitatem, » pro ignosce, aut remitte, aut obliviscere : sed puto inde esse dictum « Accipe, » ac si diceretur, « Æquo animo accipe, hoc » est, noli indigne ferre. »

CCVIII. « Et venientes ad eum dixerunt [10] : » non iterum venerunt, sed quod dictum fuit iterum dictum est : solet facere Scriptura.

[1] Gen. L, 4. — [2] Ibid. 6. — [3] Matth. VIII, 5. — [4] Luc. VII, 3. — [5] Matth. X, 40. — [6] Gen. L, 10. — [7] Ibid. 15. — [8] Timoth. IV, 14. — [9] Gen. L, 17. — [10] Ibid. 18.

LIBER II.

LOCUTIONES DE EXODO.

I. « Et invalescebant valde valde [1]. »

II. Quid est quod dictum est de obstetricibus, « Et » fecerunt sibi domos, quoniam timuerunt Deum [2]? » Prædictum est enim, « Benefaciebat Deus cum obstetrici- » bus. » Et ad hoc videtur pertinere, quod fecerunt sibi domos timendo Deum, tanquam beneficia Dei ad hoc eis profuerint ut facerent sibi domos. Numquid antea non eas habuisse domos intelligendum est? An ad divitias hoc verbum pertinet, vel potius ad aliquas rei familiaris idoneas facultates? Huic enim simile videtur, quod ait etiam Jacob post quatuordecim annos servitutis suæ socero suo volenti eum adhuc apud se tenere : « Nunc ergo quando » faciam et ego mihi domum [3]? » dixerat enim quod creverint pecora Laban sub illo : sicut et ipse Laban confessus fuerat dicens : « Benedixit me Deus in introitu » tuo : » cum ergo dicit; « Quando faciam et ego mihi » domum, » subintelligitur, sicut et tu. Hoc videtur enim valere quod ait : « Et ego, » ut ad ipsam domum faciendam videatur pertinere quod consequenter ad Laban merces ipsa statuenda proponitur.

III. « Et omne fœmininum vivificate illud [4] : » sic enim habent græci : latini non habent, « illud. »

IV. « Erat autem quidam de tribu Levi, et sumpsit sibi

[1] Exod. I, 7 et 12. — [2] Ibid. 21. — [3] Gen. xxx, 31. — [4] Exod. I, 22.

» de filiabus Levi[1] : » intelligitur, uxorem, quod quidam latini interpretes etiam addendum putaverunt : sequitur autem, « Et habuit eam, et concepit. »

V. Quid sit « thibin[2], » ideo difficile est nosse, quia nec græcus interpres ex hebræo, nec latinus ex græco vertit hoc nomen, sed sic transtulit ut invenit.

VI. « Timuit autem Moyses et dixit : Si sic divulgatum » est verbum hoc[3]. » Duo sunt in hac locutione attendenda : primo quia pendet sententia, et sic dimissa est : deinde, quia verbum pro facto posuit.

VII. « Et respexit filios Israël, et innotuit illis[4] : » pro eo positum est « innotuit, » quod egit in eis, quibus Dei curam erga se intelligerent.

VIII. « Videns vidi vexationem populi mei qui est in » Ægypto[5]. »

IX. « Et dixit Moyses ad Deum : Quis sum, quia ibo » ad Pharaonem regem Ægypti, et quia educam filios » Israël de terra Ægypti? Dixit autem, quoniam ero » tecum[6], » sic habet græcus; latinus autem, « Et » quis ego, » dixit : et non dixit, « quia ibo, et quia » educam, sed ut eam et educam. » Et quod in græco habet, « Dixit autem quia ero tecum, » intelligitur utique quod dixerit ad Moysen : totum autem hoc latinus addidit, et ait, « Dixit autem Deus ad Moysen. »

X. Deus dicit quod dicat Moyses filiis Israël : « Visitans » visitavi vos, et quæcumque contigerunt vobis in » Ægypto[7] : » græcus habet, « Visitatione visitavi vos. »

XI. Deus dicit ad Moysen de filiis Israël, « Et audient » vocem tuam[8], » græcus habet, « Et exaudient vocem » tuam, » quia et exauditio dicitur hominis.

XII. Quod habet latinus, « Poscet mulier a vicina,

[1] Exod. II, 1. — [2] Ibid. 3. — [3] Ibid. 14. — [4] Ibid. 25. — [5] Id. III, 7. — [6] Ibid. 11, 12. — [7] Ibid. 16. — [8] Ibid. 18.

» et ab inquilina sua vasa argentea et aurea et vestem[1] : » græcus habet « a cohabitatrice sua, » hoc est συσκήνου quod latini aliqui interpretati sunt, « a cancellaria sua. »

XIII. Moyses dicit, « Quid si non crediderint mihi, » neque exaudierint vocem meam[2] : » quod latinus, « au» dierint » interpretatus est.

XIV. Extende manum, et apprehende caudam, græcus habet : latinus autem, « manum tuam et caudam » ejus, » interpretatus est. « Et extendens manum ap» prehendit caudam, et facta est virga in manu ejus[3]. »

XV. « Et dixit illi : Ut credant tibi quoniam apparuit » tibi Dominus Deus patrum ipsorum[4] : » græcus non habet, « Et dixit illi : » sed continuo adjunxit, « ut cre» dant tibi : » id est, verba Dei, post illud factum miraculum : tanquam adhuc loqueretur, et modo sententiam verborum impleverit. Nam ordo est verborum : « Extende » manum et apprehende caudam, » ut credant tibi : sed interposita est facti narratio, et postea redditum, « ut cre» dant tibi. »

XVI. Quod latinus habet, « Et facta est manus ejus le» prosa tanquam nix[5] : » græcus non habet « leprosa, » sed tantum, « facta est tanquam nix. »

XVII. « Quod si non audierint vocem signi primi[6] : » græcus sic habet : latinus autem, « vocem tuam signi » primi : » sic et sequitur, « Credent tibi in voce signi se» quentis. »

XVIII. « Et erit aqua, quam sumes de flumine, sanguis » super aridam[7] : » vel potius « super aridum, » id est, super id quod aridum est : quod latinus dicit, « sanguis « super terram. »

[1] Exod. III, 22 — [2] Id. IV, 1. — [3] Ibid. 4 — [4] Ibid. 5. — [5] Ibid. 6. — [6] Ibid. 8. — [7] Ibid. 9.

XIX. Moyses dicit ; « Precor, Domine, non sum eloquens » ante hesternam et nudiustertianam diem[1]. »

XX. « Et virgam hanc sumes in manum tuam, in qua » facies in ea signa[2] : » cum dici posset, « in qua facies » signa : » aut certe ; « Virgam hanc sumes in manum » tuam, et facies in ea signa : » nunc vero utrumque dictum est solita locutione Scripturarum.

XXI. « Post dies autem illos multos, mortuus est rex » Ægypti : dixit autem Dominus ad Moysen in Madian : » Vade, perge in Ægyptum, mortui sunt enim omnes » qui quærebant animam tuam[3]. » Multa in his verbis genera locutionum notanda sunt, primo, « Vade, perge in » Ægyptum, » tanquam non sufficeret tantum « Vade, » vel tantum « perge : » deinde « mortui sunt omnes qui » quærebant animam tuam ; » cum solum regem Ægypti Scriptura dixerit mortuum, et de solo antea dictum fuerit quod Moysen quærebat occidere. An ipse post alios inimicos ultimus mortuus est. Quod si ita est, non locutio, sed sensus est. Item, « Qui quærebant animam » tuam, » non in malo tantum, sed etiam in bono dici solet in Scripturis : nam sicut hic, in malo dictum est etiam in Psalmis : « Confundantur et revereantur qui » quærunt animam meam[4]. » In bono, « Periit fuga a me, » et non est qui requirat animam meam[5] : » nisi forte aliquid distare dicitur inter quærentes et requirentes, ut illud in malo, hoc in bono intelligendum sit.

XXII. « Et dicebant ad populum dicentes : Hæc dicit » Pharao[6] : » quam locutionem piguit latinum interpretari.

XXIII. « Videat Deus vos et judicet, quoniam execrabilem fecistis odorem nostrum palam Pharaone, et palam servis ejus, dare gladium in manus ejus, ut occidat

[1] Exod. IV, 10. — [2] Ibid. 17. — [3] Ibid. 18, 19. — [4] Psal. XXXIX, 15. — [5] Id. CXLI, 5. — [6] Exod. V, 10.

» nos[1] : » sic enim habet græcus : latinus autem ait quem pro optimo legebamus, « ut daretis gladium in manibus » ejus, » qui solœcismus, nulla interpretationis necessitate factus est, quia in græco non est.

XXIV. « Statui testamentum meum ad illos ita ut darem illis terram Chananæorum, et terram quam incoluerunt, in qua et incoluerunt in ea[2] : » sic enim habet græcus, quod utique et in græca lingua absurde videtur sonare; et tamen Septuaginta interpretum auctoritas tanta est, quos ita loqui non piguit. Quid enim, et sensus hic latet? quod si nullus est, ipsa locutio notanda est, ne alibi inventa sensum impediat, vel aliquid quærere ubi quærendum non est, compellat.

XXV. Quod habet latinus, « Exaudivi gemitum filiorum » Israël, quemadmodum Ægyptii affligerent eos[3] : » Græcus habet καταδουλοῦνται quod interpretari posset, « in servitutem redigunt eos : » nam uno verbo non potest.

XXVI. « Et locutus est Moyses sic ad filios Israël, et » non exaudierunt Moysen a defectione animi et ab operibus duris[4] : exaudierunt » ait, non, audierunt.

XXVII. « Ego enim ineloquens sum[5], quod ait Moyses ad Dominum, ἄλογος dixit græcus, non imperitus, quasi ἀμαθὴς vel ἀπαίδευτος.

XXVIII. « Hi sunt Aaron et Moyses, quibus dixit eis » Deus ut educant filios Israël de terra Ægypti[6] : » sic enim habet græcus.

XXIX. « Ecce ego gracili voce sum, et quomodo » exaudiet me Pharao[7]? » Notandum quod « exaudiet » dixit, non, audiet.

XXX. « Fecit autem Moyses et Aaron, sicut præcepit

[1] Exod. v, 21. — [2] Id. I, 4. — [3] Ibid. 5. — [4] Ibid. 9. — [5] Ibid. 12. — [6] Ibid. 26. — [7] Ibid. 30.

» illis Dominus, ita fecerunt[1] : » quid deesset, si non diceretur « ita fecerunt ? »

XXXI. « Si loqueretur vobis Pharao dicens : Date nobis » signum aut portentum, et dices Aaron fratri tuo : Sume » virgam[2] : » nonne locutionis nostræ consuetudo poscebat et quædam ejus integritas, ut ita diceretur : « Si loquetur vobis Pharao dicens : Date nobis signum aut portentum, dices Aaron fratri tuo : Sume virgam : « quid ergo ibi additum est, « et, » nisi aliqua proprietate locutionis hebraïcæ : nam neque græca esse perhibetur.

XXXII. Non mihi videntur satis commode interpretati latini σοφιστας Pharaonis, ut dicerent « sapientes[3] : » σοφοί enim sapientes dicuntur. Potuit enim latinus interpres sophistas dicere, quoniam non est quemadmodum id latine dicatur, et ideo isto verbo jam utimur pro latino, sicut philosophiam dicimus non solum græce, verumetiam latine, sophistas appellarunt latinarum litterarum eloquentissimi auctores.

XXXIII. « Et absorbuit virga Aaron virgas illorum[4] : » ac si diceret : Draco Aaron.

XXXIV. Quod dictum est de Pharaone, [5] « Ecce ipse » exiit ad aquam : » græcus habet, « super aquam. »

XXXV. « Dimitte populum meum ut serviat mihi in » deserto, et ecce non exaudisti usque adhuc[6] : » quoties dicitur « exaudisti, » cum homini dicatur.

XXXVI. « Fecerunt autem similiter et incantatores » Ægyptiorum veneficiis suis. Et induratum est cor Pha» raonis, et non exaudivit eos, sicut dixit Dominus[7] : » quia in usu Scripturæ est, « exaudivit, » cum etiam de homine loquitur.

XXXVII. « Dimitte populum meum ut serviant mihi[8] : »

[1] Exod. VII, 6. — [2] Ibid. 9. — [3] Ibid. 11. — [4] Ibid. 12. — [5] Ibid. 15. — [6] Ibid. 16. — [7] Ibid. 22. — [8] Id. VIII, 1.

non ut serviat, qui loquendi modus non fere invenitur nisi ubi res ipsa singularis pluribus constat. Populus enim singulari nomine dicitur, sed constat ex multis. Sic etiam est : « Omnis terra adorent te[1]; » quia omnis terra dictum est, pro hominibus qui sunt in terra.

XXXVIII. « Ecce ego ferio omnes fines tuos ranis[2] : » sic enim habet græcus elegantissima locutione, ut ranæ ipsæ, plaga intelligatur, qua feritur terra Ægypti.

XXXIX. « Et eructuabit flumen ranas, et ascendentes » intrabunt in domos tuas et in promptuaria cubiculorum » tuorum super lectos tuos, et in domos servorum tuo- » rum, et populi tui, et in conspersis tuis, et in clibanis » tuis : et super te et super populum tuum et super servos » tuos ascendent ranæ[3]. » Notandum quod « in do- » mos, etc. » cum dixisset, accusativum casum tenuit; et « super lectos, etc. » ubi dixit, « super » accusativum similiter servavit : « in conspersis » autem et « in clibanis » ad ablativum se transtulit : nam et græcus mutavit præpositionem, quam non mutat latinus. Ille enim habet εισ αὐτους οἴκους, « in domos : in conspersis » autem, εν τοῖς φυράμασιν : ubi mirum si non etiam sensus est, non locutio, ut in conspersionibus et in clibanis exortas ranas forsitan velit intelligi, non extrinsecus ascendisse vel irruisse, et quia eas fluvium eructaturum prædicit, inde implere omnia.

XL. « Et extendit Aaron manum super aquas Ægypti » et eduxit ranas, et educta est rana et operuit terram[4] : » repetitio a plurali ad singularem numerum trajecta est; nam utique rana, pro multitudine ranarum positum est : nescio quo autem modo per loquendi consuetudinem imbutis sensibus hominum, sæpe plus videtur quod singulariter, quam quod pluraliter dicitur : nam plus accipitur

[1] Psal. LXV, 4. — [2] Exod. VIII, 2. — [3] Ibid. 3, 4. — [4] Ibid. 6.

cum dicitur, verbi causa, est illic miles, quam sunt illic milites; est illic piscis, quam sunt illic pisces.

XLI. « Et colligebant eas acervos acervos[1]: » hæc repetitio multitudinem acervorum significat, et Scripturis est familiaris.

XLII. Quod habent latini, « Extende manu virgam » tuam, et percute terra[2]: » non, percute terram: græcus habet « aggerem terræ, » si tamen hoc verbo recte interpretatur quod dictum est τὸ χῶμα τῆς γῆς.

XLIII. « Fecerunt autem similiter et incantatores vene- » ficiis suis, ut educerunt cyniphes, et non poterant[3]. » Notandum est, « fecerunt, » dictum pro eo quod est, conati sunt facere. Nam utique si fecerunt similiter, procul dubio eduxerunt cyniphes: sed quia sequitur, « ut edu- » cerent, et non poterant; » non ergo similiter fecerunt, sed similiter facere conati sunt. Aut si forte et ipsi quamvis veneficiis agerent, eadem tamen agendi specie virgam extendebant, quod Scriptura non expressit, ad hoc referendum est, « fecerunt similiter. »

XLIV. « Et in terram super quam sunt super eam. Et » gloriosam faciam in die illa terram Gessen, in qua po- » pulus meus inest super eam[4]. »

XLV. « Et dixit Moyses: Ego exeam a te, et orabo ad » Deum, et exibit cynomyia a Pharaone et a servis ejus[5]. » quasi alteri diceret et « exeam a te, » et de altero Pharaone subsequeretur a quo esset exitura cynomyia.

XLVI. « Dimittepopulum meum ut mihi serviant[6]. »

XLVII. « Ecce ego pluam hanc horam crastinam diem » grandinem multam. Grando autem multa valde valde[7]. »

XLVIII. « Et desinent voces et grando[8]. » Notandum est Scripturam, « voces » solere appellare tonitrua, quas

[1] Exod. VIII, 14. — [2] Ibid. 16. — [3] Ibid. 18. — [4] Ibid. 21, 22. — [5] Ibid. 29 — [6] Id. IX, 2. — [7] Ibid. 18 et 24. — [8] Ibid. 27.

voces Dei etiam Pharao superius appellavit dicens: « Orate » pro me ad Dominum, ut desinant fieri voces Dei[1] : » ubi et illa locutio est quod dixit, « desinant fieri voces. »

XLIX. « Ut narretis in aures filiis vestris et filiis filiorum » vestrorum quæcumque illusi Ægyptiis[2]: » notandum quemadmodum dicatur « illusi, » ne forte ita sit dictum : « Draco hic quem finxisti ad illudendum ei[3] : » et illud in Job: « Hoc est initium figmenti Domini quod fecit ad » illudendum ab Angelis ejus[4]. »

L. « Ecce ego induco hanc horam crastino die locustam » multam[5]. » Ecce quemadmodum superius dixit ranam, ubi diximus plerumque plus intelligi cum aliquod hujusmodi singulariter dicitur, quam si pluraliter diceretur. Manifestum est enim plus sonare, « locustam multam, » quam si diceret, locustas multas.

LI. « Qui autem et qui sunt qui ibunt[6]: » quotidie dicimus consuetudine familiariore, quam qui et qui ibunt.

LII. « Non est relictum viride nihil in lignis[7] : » dicendum fuit more locutionis nostræ : Non est relictum viride aliquid in lignis.

LIII. Pharao ad Moysen, « Peccavi ante Dominum » Deum vestrum et in vobis; suscipite ergo delictum » meum[8] : » hac locutione et ad Joseph usi sunt fratres ejus ubi dixerunt: « Accipe iniquitatem servorum Dei pa- » tris tui[9]. »

LIV. Quod latini habent, « Et nemo vidit fratrem » suum tribus diebus[10] : » græcus habet, « Et non vidit » nemo fratrem suum : » notandum etiam fratrem hominis quemlibet hominem dici.

LV. Pharao dicit ad Moysen et Aaron, « Ite et servite

[1] Exod. IX, 2. — [2] Id. X, 2. — [3] Psal. CIII, 26. — [4] Job. XL, 14. — [5] Exod. X, 4. — [6] Ibid. 8. — [7] Ibid. 15. — [8] Ibid. 16 et 17. — [9] Gen. L, 17. — [10] Exod. X, 23.

» Domino Deo vestro, præter oves et boves, relinquite[1] : » sic enim habet græcus: valde inusitata locutio est, nisi post distinctionem inferatur, « relinquite, » et subaudiatur, ista : ut sit sensus : « Ite præter oves et boves, et relinquite ista : ita solet enim talis ellipsis fieri crebro in » locutionibus Scripturarum. »

LVI. « Et non relinquemus ungulam[2] : » quasi abductis pecoribus posset ungula remanere: quid est enim aliud, « non relinquemus ungulam, » nisi, nec ungulam relinquemus ?

LVII. Pharao ad Moysen, « Attende tibi ultra apponere » videre faciem meam[3] : » pro eo quod est, attende tibi ne ultra videas faciem meam.

LVIII. « Et petat unusquisque a proximo suo, et mulier » a proxima vasa argentea et aurea et vestem[3] : » notandum et Ægyptios Hebræis proximos dictos.

LIX. « Et erit clamor magnus per omnem terram » Ægypti, qualis non fuit, et talis non adhuc apponetur : » in filiis autem Israël non mutiet canis lingua sua ab » homine usque ad pecus[4]. » Elegantissima locutio est, per canem quippe extremum significavit vel hominum vel pecorum, ita commendans quanta in Hebræis quies futura esset, Ægyptiis acerba orbitate clamantibus.

LX. « Accipiant singuli ovem per domos patriarum[5]. » Quas dicat patrias, non facile est intelligere, utrum civitates in quibus commanebant, an potius numerosas familias a cujusque velut paternitate propagatas : hoc enim magis in græco significari perhibetur.

LXI. « Si autem pauci sint qui in domo, ita ut non » sint idonei ad ovem, » id est, ut ipsa paucitas non sit idonea ad ovem consumendam, « assumet secum vicinum

[1] Exod. x, 24. — [2] Ibid. 26. — [3] Ibid. 28. — [4] Id. xi, 2. — [5] Ibid. 6, 7. — [6] Id. xii, 3. — [7] Ibid. 4.

» proximum suum, » hoc est ipsa domus assumet vicinum : hominem proximum pro homine posuit, singularem autem pro plurali : non enim unum, sed quot sufficiunt; cum de ove consumenda Scriptura loqueretur, « secundum numerum, inquit, animarum unusquis» que quod sufficiat : » animas pro hominibus a parte totum.

LXII. « Sument a sanguine, et ponent super duos » postes, et super limen in domibus in quibus manduca» bunt illas in eis[2]. » Cum dixerit, « in quibus, » dixit etiam « in eis, » more usitatissimo : sed « manducabunt » illas, » quæritur quas, et intelligitur carnes; hoc enim sequitur, « Et manducabunt carnes hac nocte assatas » igni; » quod habent latini codices, « qui manducabunt » carnem, » græci autem habent κρέας, id est, carnem, sed genere neutro; ideo in græco est, « in domibus, in » quibus manducabunt illa in eis. » Est vero illa locutio, ut prius diceret illas, quam prædiceret quid in consequentibus intelligeretur quas dixerit, similis ei locutioni quam de filio Moysi exposuimus[1], cum eum vellet Angelus occidere, et exemplum adhibuimus de Psalmo; « Funda» menta ejus in montibus sanctis, diligit Dominus portas » Sion[3] : » cujus enim fundamenta non intelligimus, nisi ex consequentibus : sic et hic, « in quibus manducabunt illas » in eis, » id est, in quibus domibus manducabunt illas, intelligitur carnes, de quibus consequenter loquitur.

LXIII. « Sumetis autem vobis fasciculum hyssopi, et » tinguetis ex sanguine qui est juxta ostium, et lenietis » super limen et super ambos postes de sanguine[4]. » Etiam hic fasciculus hyssopi plures utique fasciculos significat, sicut rana plures ranas, et locusta, plures lo-

[1] Exod. xii, 7. — [2] Lib. ii, Quæstionum de Exodo quæst. xi. — [3] Psal. lxxxvi, 1. — [4] Exod. xii, 22.

custas: tropus autem iste quando fit in rebus, quæ a nobis non ita dici solent, obscuritatem facit.

LXIV. « Et erit cum dicent ad vos filii vestri: Quæ est » servitus ista? Et dicetis eis: Immolatio pascha hoc Do- » mino[1]: » etiamsi non haberet, « et, » plenum esset, « dicetis eis. »

LXV. « Et advenientes fecerunt filii Israël sicut præ- » cepit Dominus Moysi et Aaron, ita fecerunt[2]: » non adderet, « ita fecerunt, » nisi mos esset Scripturarum.

LXVI. « Et factum est, in die illa eduxit Dominus filios » Israël de terra Ægypti[3]. »

LXVII. « Ait autem Dominus ad Moysen dicens[4]. »

LXVIII. « Omne adaperiens vulvam masculina[5]: » pluralem numerum intulit singulari, quia ipsum quod dictum est, « omne adaperiens, » non utique in uno, sed in multis accipitur. Similis est locutio, « Attendite, popule » meus[6]. » Tale est et quod paulo post sequitur, « Omne » quod adaperit vulgam de armentis et de pecoribus quæ- » cumque tibi nata erunt: omne quæcumque iibi nata » erunt[7], » ipse modus est locutionis.

LXIX. « Omne adaperiens vulvam asinæ[8]: » græcus habet, « asini: » modo illo locutionis, quem jam in Genesi notavimus, ubi masculinum pro fœminino positum est, de morte Saræ dicente Scriptura: « Surgens Abraham a » mortuo, et, Sepeliam mortuum meum[9], » et talia ibi sæpe dicuntur de mortua.

LXX. « Propter hoc ego immolo Domino omne quod » aperit vulvam masculina[10]: » similis locutio superiori.

LXXI. « Et erit in signum super manum tuam[11]: » id est, super opera tua: ubi magis sensus est forsitan quam locutio.

[1] Exod. XII, 26. 27. — [2] Ibid. 28. — [3] Ibid. 51. — [4] Id. XIII, 1. — [5] Ibid. 12. — [6] Psal. LXXVII, 1. — [7] Exod. XIII, 12. — [8] Ibid. 13. — [9] Gen. XXIII, 8. — [10] Exod. XIII, 12. — [11] Ibid. 16.

LXXII. « Et excussit Dominus Ægyptios in medium ma- » ris[1] : » Græcus habet, « Et excussit Dominus Ægyptios medium maris.

LXXIII. « Vidit autem Israël manum magnam, quæ » fecit Dominus Ægyptiis[2]. »

LXXIV. « Tunc cantavit Moyses et filii Israël canticum » hoc Domino, et dixerunt dicere[3], » sic enim habet græcus, καὶ εἶπαν λέγειν.

LXXV. « Et non inveniebant aquam, ut biberent[4] : » poterat non habere, « ut biberent. »

LXXVI. « Et murmuravit populus adversus Moysen, » dicentes[5] : » non, « dicens, » sed, dicentes : ex pluribus enim populus constat.

LXXVII. « Et venerunt omnis synagoga filiorum Israël » in eremum, » non dixit[6] : « Venit, » quia synagoga ex pluribus contrat.

LXXVIII. « Murmurabant omnis synagoga filiorum » Israël adversus Moysen et Aaron[7], » eadem est ista locutio.

LXXIX. « Dixit autem Dominus ad Moysen, Ecce » ego pluam vobis panes de cœlo[8]. » Manna pluiturus, panes promisit : locutio est qua panis pro alimento ponitur : amat autem Scriptura pluraliter magis panes quam singulariter dicere.

LXXX. « Manè videbitis, inquit, gloriam, dum exau- » diet murmurationem vestram super Deum[9] : » id est, quia murmuratis super Deum, quod tantum valet ac si diceret, adversus Deum. Deinde notandum novo modo hic exauditionem dictam non precantium, sed murmurantium, cum reprehendat utique Scriptura murmurationem : tanquam hoc dixerit, quod cognoverit Deus murmurationem eorum, et ipsam Dei cognitionem dixit exauditionem.

[1] Exod. XIV, 27. — [2] Ibid. 32. — [3] Id. XV, 1. — [4] Ibid. 22. — [5] Ibid. 24. — [6] Id. XVI, 1. — [7] Ibid 2. — [8] Ibid. 4. — [9] Ibid. 7.

LXXXI. « Accedite ante Deum; exaudivit enim murmur » vestrum [1] : » iterum exauditionem, non precum significat et petitionum, sed etiam murmuris malorum : hoc et postea dicit Deus, « Exaudivi murmur filiorum Israël[2].

LXXXII. « Et ecce in facie eremi minutum tanquam » coriandrum[3]. » Cum toties Deus dicat, faciem terræ, sicut hic faciem eremi, mirum est, undè homines ita errent cum faciem audierint, ut aliquid tale opinentur, qualis hominis facies est, vel alicujus animantis.

LXXXIII. « Secundum numerum animarum vestrarum » unusquisque cum commanentibus vobis colligite [4]. » Quam sæpe Scriptura animas, homines appellat, a parte totum : non facile autem carnes pro hominibus, sed carnem, sicuti est: « Non timebo quid mihi faciat caro [5] : » quod apertius in eodem Psalmo ait : « Quid mihi faciet » homo [6]. » Non autem diceret, secundum numerum carnium vestrarum, sicut dixit, « secundum numerum animarum vestrarum.

LXXXIV. « Et collegerunt illud mane mane [7]: » quomodo puteos puteos, acervos acervos, sic dictum est mane mane.

LXXXV. « Nullus vestrum egrediatur unusquisque de » loco suo die septimo [8] : » quod interpositum est, unus» quisque, potuit et non dici.

LXXXVI. « Non erat autem populo aqua bibere [9] : » id est, ad bibendum.

LXXXVII. « Et maledicebat populus ad Moysen [10] : » id est, maledictis agebat Moysen, hoc est, maledicebant illi : nam hoc in consequentibus ipse dixit : « Quid maledicitis » mihi? »

[1] Exod. XVI, 9. — [2] Ibid. 12. — [3] Ibid. 14. — [4] Ibid. 16. — [5] Psal. LV, 5. — [6] Ibid. 11. — [7] Exod. XVI, 21. — [8] Ibid. 29. — [9] Id. XVII, 1. — [10] Ibid. 2.

LXXXVIII. « Et murmuravit populus ad Moysen di-
» centes [1]. »

LXXXIX. « Et virgam in qua percussisti flumen accipe in manu tua [2] : in qua percussisti, » dixit pro eo quod dicimus ; « de qua percussisti ; » et est ista locutio creberrima in Scripturis.

XC. « Et sumpsit Jothor socer Moysi holocaustomata » et sacrificia Deo [3] : sumpsit, » pro eo quod est, obtulit. An forte sensus est, non locutio, ut ea sumpsisse intelligatur, quæ Moyses obtulisset ? quanquam Moyses non legatur superius sacrificasse, nec Aaron nec quisquam Hebræorum qui educti sunt de terra Ægypti ; sed tantum superius scriptum est, quod altare constituerit Moyses, et appellaverit illud, « Dominus meum refugium [4]. » Istum autem Jothor legimus sacerdotem fuisse Madian, id est, gentis Madian. Mirum est autem, si ejus adventu cœpit sacrificare Moyses, et non potius ipse Jothor qui jam sacerdos erat.

XCI. « Grave tibi verbum hoc [5] : subauditur, « est. »

XCII. « Et demonstrabis illis vias, in quibus ambula-
» bunt in eis [6]. »

XCIII. « Verbum autem grave referebant super » Moysen [7] » sic enim habet græcus quod latini interpretati sunt, « ad Moysen. » Illa sane locutione ipsa etiam cura significatur, qua dictum est, « super Moysen : » vel ut onus ei significaretur impositum. « Verbum autem » grave dictum est, pro quæstione gravi. Unde sequitur, « Omne autem verbum leve judicabunt ipsi. »

XCIV. « Quod græcus habet ἐπονομάσω, « supernominavero [8] » aut « annominavero » expressius dicitur, quod usitatius « cognominavero » nonnulli interpretati

[1] Exod. xvii, 3. — [2] Ibid. 5. — [3] Id. xviii, 12. — [4] Id. xvii, 15. — Id. xviii, 18. — [6] Ibid. 20. — [7] Ibid. 26. — [8] Id. xx, 24.

sunt : sed non habet necessariam significationem « cogno- » minavero : » propinquius autem dicitur « cognominavero » quam « nominavero : » nam et hoc aliqui interpretes dixerunt.

XCV. « Et veniam ad te, et benedicam te[1] : » cum superius pluraliter loqueretur, « facietis et immolabitis, » dicit, « veniam ad te, » tanquam ipsi Israël, id est, populo.

XCVI. « Et hæ justificationes quas pones coram illis, » Si emeris servum, Hebræum[2], etc. » Notanda locutio, quemadmodum cum illud dictum sit ad Moysen, hoc est, « hæ sunt justificationes quas appones coram illis ; » jam ad populum ipsum cætera dicuntur quasi ad Moysen, « Si emeris servum Hebræum. Non enim hoc Moysi dictum est, sed quod populo diceret, tantum ipsi populo dicebat.

XCVII. « Pertundet ei Dominus auriculam de subula, et serviet ei in sempiternum[3], » vel « in æternum : » quod græcus habet, εἰς τόν αἰῶνα. Ecce quemadmodum Scriptura multis locis dicit secundum hoc verbum græcum « sempiternum » vel « æternum. » Ubi non intelligitur æternitas illa, secundum quam nobis æterna promittuntur, vel secundum quam a contrario igne æterno mali cremabuntur : neque enim servus iste qui vivere in æternum non posset, posset servire in æternum : sed intelligitur « æter- » num » dictum, cujus temporis finis non est : aut certe aliquid hoc sacramento significatur æternum.

XCVIII. « Dabo tibi locum, in quem fugiat ibi qui » occiderit[4]. »

XCIX. « Si quis percusserit servum suum aut ancil- » lam suam in virga[5] : » quod est, de virga.

[1] Exod. xx, 24. — [2] Id. xxi, 1. — [3] Ibid. 6. — [4] Ibid. 13. — [5] Ibid. 20.

C. « Lapidibus lapidabitur taurus [1] : » quasi possit lapidari nisi lapidibus. Differt aliquid ista locutio ab illa qua diceret more Scripturarum, « Lapidatione lapidabitur, » sed tamen similis est.

CI. « Si autem taurus cornupeta erat ante hesternam et » nudius tertianam [2] : » pro tempore præterito posuit partem pro toto, quantumcumque illud fuisset, more Scripturarum.

CII. « Si quis autem aperuerit lacum, aut exciderit » lacum, et non operuerit eum, et ceciderit illuc vitulus » aut asinus, dominus laci reddet [3]. » Et hæc locutio a parte totum intelligenda est : non enim si equus ceciderit in lacum aut ovis, ideo non reddet, quia hoc scriptum non est.

CIII. « Quod autem mortuum fuerit, ipsi erit [4] : » pro, ipsius erit.

CIV. « Si autem depaverit quis agrum aut vineam, et » admiserit pecus suum depascere agrum alium [5], » id est, alienum.

CV. « Si autem pignus acceperis vestem proximi, ante » solis occasum reddes ei [6] : » genus pro specie posuit; sic enim dictum est, ac si de omni veste pignus dederit, cum de illo specialiter se dicere ex consequentibus Scriptura testetur, qui non habet nisi eam vestem unde se nocte cooperiat.

CVI. « Ecce ego mitto Angelum meum ante faciem » tuam, ut servet te in via, et inducat te in terram quam » paravi tibi. Ante te ibit, et exaudi eum [7]. » Angelum suum jubet Deus exaudiri a populo, non utique petentem, sed jubentem.

CVII. « Et mittam vespas ante te, et ejeciet Amor- » rhæos [8] : » a plurali ad singularem numerum se con-

[1] Exod. XXI, 28. — [2] Ibid. 29. — [3] Ibid. 33. — [4] Ibid. 34. — [5] Id. XXII, 5. — [6] Ibid. 26. — [7] Id. XXIII, 20, 21. — [8] Ibid. 28.

vertit. Intelligitur autem: « Ejiciet Amorrhæos vespa, sicut » rana, sicut locusta, non quod una sit: » sed quod per singularem pluralis numerus intelligatur.

CVIII. « Per partes ejiciam illos a te[1]. »

CIX. « Non dispones illis et diis eorum pactum, et » non consident in terra tua, ne peccare te faciant ad » me[2]: » non dixit, in me, idem tamen significat.

CX. « Respondit autem omnis populus voce una di- » centes[3]. »

CXI. « Et viderunt locum ubi steterat ibi Deus Israël[4]: » ubi steterat: » posset sufficere, sed hebraïcæ dicuntur istæ locutiones.

CXII. « Et inaurabis illa auro[5]: » similis est locutio, Lapidibus lapidabitur.

CXIII. « Cyathos in quibus immolabunt in eis[6]. »

CXIV. « Duas bases columnæ uni in ambas partes ejus » et duas bases columnæ uni in ambas partes ejus[7]. » Ne de omnibus diceret, de duabus dicit more suo geminando : sicut puteos puteos, acervos acervos, generationes et generationes, et similia.

CXV. « Et columnas inaurabis auro, et inaurabis seras » auro[8]. »

CXVI. « Et inærabis ea æramento[9]: » talis locutio est, » inaurabis auro. »

CXVII. « Extra velum, quod est super Testamentum[10]: » de lucerna accendenda cum diceret, hoc ait, id est quod foris accenderetur ubi est Sanctum, non intra velamen quod est super Testamentum, hoc est, Sanctum sanctorum. Ergo « super » non sic ait, tanquam est tectum vel camera vel firmamentum cœli vel arcæ cooperculum : sed

[1] Exod. XXIII, 30. — [2] Ibid. 32, 33. — [3] Id. XXIV, 3. — [4] Ibid. 10. — [5] Id. XV, 13. — [6] Ibid. 29. — [7] Id. XXVI, 19. — [8] Ibid. 29. — [9] Id. XVII, 6. — [10] Ibid. 21.

etiam quod vice parietis oppositum esset, « super » dixi : sicut dicimus superiorem discumbere aut stare, non utique alterum portari ab altero.

CXVIII. « Legitimum sempiternum in progenies ves-» tras[1] : » eo modo sempiternum, quo multa superius diximus.

CXIX. « Et sumet Aaron nomina filiorum Israël super » rationale judicii super pectus[2] introeunti Sanctum. » Consequens erat ut diceret, « introiens in Sanctum, » hoc est, sumet Aaron introiens, quod aliqui latini, solœcismum vitantes, interpretati sunt. Sed quia et græcus « in-» troeunti » habet, et latini aliqui consonant, locutionem potius notandam credidi quam corrigendam.

CXX. « Et pones super rationale judicii fimbrias cate-» nata[3]. Et hic latini nonnulli solœcismum caventes, » fimbrias catenatas, » interpretati sunt : græcus autem habet τούς κρωσσούς τὰ ἀλυσιδωτά. Hanc solemus dicere absolutam locutionem, cum generi masculino vel fœminino neutrum infertur : quemadmodum si dicamus : « Justitiæ » terrenæ non sunt stabilia. »

CXXI. « Et Aaron cum cœperit fungi sacerdotio, au-» dietur vox ejus intranti in Sanctum in conspectu Do-» mini, et exeunti[4]. » Vocem ejus ex tintinnabulis dixit, qui magis sonus est ejus. « Intranti et exeunti, » pro, intrantis et exeuntis posuit, dativum pro genitivo.

CXXII. « Et duos renes et adipem quæ super eos[5] : » subauditur, « est » quod nonnulli interpretes addiderunt.

CXXIII. « Et separabis illud separatione[6]. »

CXXIV. « Et cum accendet Aaron lucernas, sero in-» cendet super illud[7]. » Sero dixit pro vespere, et ideo notanda locutio est; ὀψὲ quippe græcus habet. Sero autem

[1] Exod. XVII, 1 — [2] Id. XXVIII, 22, juxta LXX. — [3] Ibid. 24, juxta LXX. — [4] Ibid. 35. — [5] Id. XXIX, 13. — [6] Ibid 26. — [7] Id. XXX, 8.

proprie non solet dici, nisi cum tempus transierit quo fieri debuit, quod sero dicitur factum.

CXXV. « Si acceperis computationem filiorum Israël » in visitatione eorum, et dabunt singuli redemptionem » animæ suæ Domino, et non erit in eis ruina in visita- » tione eorum, et hoc est quod dabunt tibi[1]. » Pendet ista locutio, quia interposita est conjunctio copulativa, quæ si non interponeretur, non penderet. Tribus autem locis est posita, quorum undelibet detracta, plenam facit esse sententiam. Rursus ubi dictum est, « Si acceperis » computationem filiorum Israël in visitatione eorum, et » dabunt singuli redemptionem animæ suæ Domino: » si enim non dixisset « et dabunt, » sed tantummodo dixisset, « dabunt, » finiretur sententia, nec penderet; ita enim diceretur: « Si acceperis computationem filiorum Israël » in visitatione eorum, dabunt singuli redemptionem ani- » mæ suæ Domino. » Si autem hic ponitur hæc conjunctio, deorsum tollenda est, ut ita dicatur, « Si acceperis com- » putationem filiorum Israël in visitatione eorum, et da- » bunt singuli redemptionem animæ suæ Domino, et non » erit in eis ruina in visitatione eorum, hoc est, quod da- » bunt. » Aut certe in medio ubi dictum est, « et non erit « in eis ruina, » si detrahas conjunctionem, non pendebit sententia: erit enim sensus, « Si acceperis computationem » filiorum Israël in visitatione eorum, et dabunt singuli re- » demptionem animæ suæ Domino, non erit in eis ruina. » Cum vero ubique posita est eadem conjunctio, pendere facit locutionem: ideo eam notandam putavimus.

CXXVI. « Consurrexit populus in Aaron, et dixerunt » ei[2]: » usitata locutio est, quia ex multis populus constat. Deinde notandum totum pro parte positum. Apostolus enim sicut revera erat, quosdam eorum dixit hoc fecisse,

[1] Exod. xxx, 12. — [2] Id. xxxi, 1.

non totum populum, ubi ait : « Neque idolis serviamus, » sicut quidam illorum[1]. »

CXXVII. « Surge, et fac nobis deos qui nos præcedant[2]. » Sedenti loquebantur, an potius locutio est notanda? propter quod sæpe dicitur : « Exurge, Domine[3], » aut, « Surge, Deus, judica terram[4]. »

CXXVIII. « Et nunc sine me, et iratus ira[5] : » quomodo, morte morietur : amat ita loqui Scriptura.

CXXIX. « Cui sunt aurea demite[6] : » Non dixit quid aurea, unde latini interpretes dixerunt, « Qui habet aurum » demat. »

CXXX. « Quis ad Dominum, veniat ad me[7]. »

CXXXI. « Fecerunt sibi deos aureos[8] : » de uno vitulo; pluralem ergo numerum pro singulari posuit. Inde est et illud, « Hi dii tui Israël qui eduxerunt te de terra Ægypti. » Non sane locutiones istæ reperiuntur ubi pluralis pro singulari ponitur, nisi in eo rerum genere in quo etiam de pluribus fieri vel intelligi potest. Non enim quia unus ille vitulus erat, ideo non et plures fieri poterant, aut ideo non multis idolis similis fuerat. Hac locutione dictum est latrones insultasse Domino[9], cum hoc unum fecisse Scriptura testetur, sed non solus fuerat latro. Quinetiam cum ista locutio fit per nomina propria, qualiter eam in Scripturis factam nondum comperimus, plures illic intelliguntur, sicut Phædras et Medæas quidam dixerunt, cum fuerit una Phædra et una Medæa, sed Phædras et Medæas appellaverunt omnes similas Phædræ et Medææ. Ita non sine causa nec utcumque ac passim sicut ab imperitis vitiose fit, sed certo modo certisque regulis istæ locutiones interponuntur.

CXXXII. « Vade, ascende hinc tu, et populus tuus,

[1] I Cor. x, 7. — [2] Exod. xxxii, 1. — [3] Psal. xliii, 26. — [4] Id. lxxxi, 8. — [5] Exod. xxxii, 10. — [6] Ibid. 24. — [7] Ibid. 26. — [8] Ibid. 31. — [9] Matth. xxvii, 44, et Luc. xxiii, 39.

» quos eduxisti de terra Ægypti[1] : » non, « quem » eduxisti, » quod ita usitatum est ut rarius aliter dicatur.

CXXXIII. « Et dixit Dominus : Deponite stolas glo- » riarum vestrarum et cultum, et ostendam quæ facturus » sum tibi[2]. » A plurali ad singularem numerum locutionem terminavit, quia multi erant et populus erat, sicut eis dixerat, « Vos populus dura cervice[3] : » non dixit; « Tu populus, » sed « Vos populus, » cum vos, numeri sit pluralis, populus autem numeri singularis.

CXXXIV. « Si inveni gratiam in conspectu tuo, simul » ambulet Dominus meus nobiscum[4] : » tanquam de alio dicat. Assiduæ sunt hæ locutiones, sed cum dicitur ad Deum, putatur Patri dici de Filio. Cum autem talia dicerentur ad Pharaonem et ad Joseph et ad alios multis locis, genus locutionis intelligebatur.

CXXXV. « Nequando ponas Testamentum iis qui se- » dent super terram[5] : » ac si diceret; « Sedes habent, » quod est habitant.

CXXXVI. « Et deos fusiles ne feceris tibi[6] : » locutio est a parte totum significans : non enim quia fusiles tantummodo nominavit, fieri sculptiles, ductiles, fictilesque permisit, vel ullum genus simulacrorum, aut qualiumcumque factitiorum deorum.

CXXXVII. « Omne adaperiens vulvam masculina[7] : » id est, omne adaperiens vulvam mihi erit, ex iis quæ sunt masculina.

CXXXVIII. « Primitivum subjugalis redimes ove[8] : » et hoc a parte totum est; neque enim si subjugale non sit jumentum quodlibet, cujus caro tanquam immunda respuitur, ideo non est redimendum, aut alio quam ove redimendum.

[1] Exod. xxxiii, 1. — [2] Ibid. 5. — [3] Ibid. — [4] Id. xxxiv, 9. — [5] Ibid. 15. — [6] Ibid. 17. — [7] Ibid. 19. — [8] Ibid. 20.

CXXXIX. « Non occides super fermentum sanguinem » immolatorum meorum[1] : » locutio est utique, Occides sanguinem, pro eo quod est, occidendo effundes.

CXL. « Et non dormiet usque in mane immolatio so- » lemnitatis Paschæ[2] : dormiet » dixit, manebit : nam caro pecudis occisæ et coctæ quomodo dormiet ? Quod ergo dicitur : « Quare obdormis Domine[3], » hoc genere locutionis dicitur, et intelligitur : Quare cessas, id est, non vindicas.

CXLI. De quadraginta dierum jejunio Moysi Scriptura sic loquitur, « Panem non manducavit, et aquam non » bibit[4] : » a parte totum, pane omnem cibum, et aqua omnem potum significans.

CXLII. « Excide tibi duas tabulas, sicut et primæ[5] : » subauditur, fuerunt : unde hoc verbum nostri interpretes etiam addendum putaverunt, quoniam inusitata est in lingua latina talis ellipsis.

CXLIII. « Et ait Moyses ad omnem synagogam filio- » rum Israël, dicens[6] : » plenum esset, etsi non haberet « dicens. »

CXLIV. « Et attulerunt unusquisque quod afferebat » cor eorum[7]. » Poterat usitatius dici : Et attulit unusquisque quod afferebat cor ejus.

CXLV. « Et quibus visum est animæ eorum, attulerunt » demptionem Domino[8] : » non dixit : « Et sicut visum est animæ eorum. »

CXLVI. « Et omnis cui inventum est apud eum coria » arietum rubricata[9] : » quod diceretur usitate : « Omnes apud quos inventa sunt coria arietum rubricata. »

CXLVII. « Omnis afferens demptionem argentum et

[1] Exod. xxxiv, 25. — [2] Ibid. — [3] Psal. xliii, 23. — [4] Exod. xxxiv, 28. — [5] Ibid. 1. — [6] Id. xxxv, 4. — [7] Ibid. 21. — [8] Ibid. — [9] Ibid. 13.

» æs attulerunt demptiones Domino[1] : » usitatius diceretur : Omnis attulit, quam omnis attulerunt.

CXLVIII. « Et apud quos inventa sunt apud eos ligna » imputribilia[2] : apud eos » more Scripturarum additum est, nam sine hoc esset plena sententia.

CXLIX. « Et omnis mulier sapiens mente, manibus » nere[3] : » quasi nere posset non manibus : et « sapiens » nere, » elegans atque inusitata locutio est. Deinde, » Omnis mulier attulerunt : » more superiorum plurali concluditur singularis, quia omnis mulier attulit, usitatius diceretur.

CL. « Et omnes mulières quibus visum est sensu suo, in » sapientia nerunt pilos caprinos[4] : » notandum sapientiam in his artibus sæpe appellare Scripturam, id est, σοφίαν.

CLI. « Et compositiones et oleum unctionis et compo» sitionem incensi[5] : » non compositiones aliquas extra debemus intelligere : sed cum dictum esset, « et compo» sitiones, » per conjunctionem copulativam non aliud adjunxit, sed quod dixerat exposuit, ut sciremus quas compositiones, « et oleum, » inquit, « unctionis et com» positionem incensi : » compositiones autem vocat, quia ex multis ista confecta sunt.

CLII. « Et omnis vir et mulier quorum afferebat sensus » eorum, ut intrarent, et facerent omne opus quodcum» que præcepit Dominus, fieri illud per Moysen, attule» runt filii Israël demptionem Domino[6]. » Ergo omnis vir et mulier, intelliguntur filii Israël. Cæteræ locutiones similes superioribus.

CLIII. « Facere aurum et argentum et æs[7] : » pro eo quod est facere ex auro et argento et ære : non enim au-

[1] Exod. xxxv, 24. — [2] Ibid. — [3] Ibid. 25. — [4] Ibid. 26. — [5] Ibid. 28. — [6] Ibid. 29. — [7] Ibid. 32.

rum faciebant, sed ex auro. Tale est etiam quod paulo post dicit, « Et operari ligna[1] : » hoc est, ex lignis.

CLIV. « Facere omnia opera Sancti textilia, et varia » texere cocco et bysso, facere omne opus architectoni» cum varietatis[2]. » Ecce et in rebus textilibus architectonicum opus appellat : mirum nisi propterea, quia tabernaculum fiebat, quod ædificii simile fuit, et tanquam domus erigebatur. Quid autem dicat « opera Sancti, » non evidenter apparet, utrum sancti sacerdotis, quoniam et de stola vel de stolis ejus hæc dicuntur : an sancti Dei, in cujus cultum hæc fiebant : an « opera Sancti, » sicut dicebatur Sanctum et Sanctum sanctorum.

CLV. « Humeralia continentia ex utrisque partibus » ejus[3] : » non dixit ex utrisque partibus eorum, quamvis illa « humeralia, » non humerale dixisset, sicut solet dicere : ipsum enim appellavit pluraliter « humeralia, » sicut stolam et easdem stolas.

CLVI. « Et Eliab filius Achisamach de tribu Dan, qui » architectonatus est textilia et consutilia, et diversico» loria, texere de cocco et bysso[4]. » Novo more dicuntur architectonari textilia. Etiam illud a parte totum intelligendum est quod ait, « texere cocco et bysso : » ex his enim et cætera intelligimus, id est, purpuram et hyacinthum.

CLVII. « Et fecerunt filii Israël sicut præcepit Dominus » Moysi, ita fecerunt[5] : » plenum esset, etiamsi non adderetur, « ita fecerunt. »

CLVIII. « Et fecit Moyses omnia quæ præcepit ei Do» minus, ita fecit[6] : » similiter ut dictum est, de filiis Israël.

[1] Exod. xxxv, 33. — [2] Ibid. 35. — [3] Id. xxxvi, 8, juxta. LXX. — [4] Id. xxxviii, 29, juxta LXX. At in Vulg. Exod. xxxviii, 23. — [5] Exod. xxxix, 31. — [6] Id. xl, 14, in Vulg. porro juxta LXX, 16.

LIBER III.

Locutiones de Levitico.

I. « Homo ex vobis si obtulerit dona Domino a peco» ribus, a bobus et ab ovibus offeretis[1] : » hoc est, Si a pecoribus offeretis; a bobus ab ovibus offeretis. Ovium nomine etiam caprarum genus inclusit, sicut et in aliis locis solet.

II. « Et confringes ea fragmenta[2] : » id est, confringendo facies ea fragmenta.

III. « Et cognitum ei fuerit peccatum quod peccavit » in eo[3]. Duo modi locutionis hic notandi sunt, et « pec» catum peccavit, » et quod addidit « in eo. » In quo enim nisi in ipso, id est, peccato?

IV. « Si autem anima peccaverit, et audierit vocem » jurationis, et ipse testis fuerit, aut viderit, aut cons» cius fuerit, si non nuntiaverit, et accipiet peccatum[4], » plus videretur habere, » et, « nam eo dempto integre « sequitur accipiet peccatum. »

V. « Si autem anima peccaverit, et audierit vocem ju» rationis, et ipse testis fuerit, aut viderit, aut conscius » fuerit, non nuntiaverit[5] : et, » positum est, pro, id est: nam sic dici posset nostræ locutionis consuetudine; Si autem anima peccaverit, id est, audierit vocem jurationis, et cætera.

VI. « Aut tetigerit ab immunditia hominis, ab omni

[1] Lev. I, 6. — [2] Id. II, 6. — [3] Id. IV, 23. — [4] Id. V, I. — [5] Ibid.

» immunditia ejus, quam si tetigerit inquinetur, et latuit eum, post hoc autem cognoverit et diliquerit[1] : » cum recto ordine dicendum esset, « et deliquerit, post » hoc autem cognoverit. »

VII. « Anima si latuerit eum oblivione, et peccaverit » nolens[2] : » non ait : « Si latuerit eam, » quoniam animam pro homine ponit, sicut facit et in aliis, ubi animam prius dicit, quæ generis fœminini est, postea masculinum infert genus ad hominem referens. Sed hic multo est hæc locutio pressior, quoniam continuatim utrumque genus positum est, ut diceretur, « Anima si latuerit » eum. » Hæc locutio terruit interpretes latinos, et noluerunt eam transferre, sed ita posuerunt : « Anima si » qua latuerit, et peccaverit non volens, » cum aliud sit utique si anima lateat, aliud si animam lateat : hoc autem Scriptura dicit « Si lateat eam, » non, si ipsa lateat. In græco autem alio invenimus, « Animam si latuerit ea » oblivione : » sed etiam ipse in consequentibus masculinum intulit dicens : « Sacerdos exorabit pro eo, et di» mittetur illi[3], » quod ibi habet αὐτῷ. Unde apparet scriptorem timuisse solœcismum, nec tamen perseverare potuisse in genere fœminino victum evidentia Scripturæ consequentis.

VIII. « Ista holocaustosis super incensionem ejus super » altare totam noctem usque in mane, et ignis altaris ar» debit super illud[4] : » potuit non habere, et atque ita dici, « totam noctem usque in mane ignis altaris arde» bit. » Sed addita ista conjunctio facit obscuritatem his qui in talibus Scripturarum locutionibus non assuefacti sunt.

IX. « Ista lex sacrificii, quod offerunt illud filii Aaron

[1] Lev. v, 3 — [2] Ibid. 15. — [3] Ibid. 16. — [4] Ibid. 69.

» sacerdotes ante Dominum[1] : » nihil deesset si non haberet « illud. »

X. « Sancta sanctorum est[2]. » Sic habet et græcus, sed græca locutio est, quam nostri quidam transferre nolentes dixerunt, Sancta sanctorum sunt.

XI. « Occident arietem qui pro delicto ante Domi» num[2]. » Latini interpretes addiderunt, « est, » et dixerunt, « qui pro delicto est, » quod græcus non habet.

XII. « Etsi votum aut voluntarium sacrificaverit donum » suum, quacumque die obtulerit sacrificium, edetur » crastina die[3] : » pro eo quod est, « postera die : » unde alii « altera die » interpretati sunt.

XIII. « Coquite carnes in atrio tabernaculi testimonii » in loco sancto, et ibi edetis eas, et panes qui sunt in » canistro consummationis, quomodo præceptum est mihi » dicens : Aaron et filii ejus edent eam[4]. » Hanc locutionem quidam transferre nolentes dixerunt, « quomodo » præcepit mihi dicens ; » quia hoc videtur consequens, ille autem in nostræ locutionis consuetudine solœcismus est.

XIV. « Et ad ostium tabernaculi testimonii sedebitis » septem dies, die et nocte[5] : » pro eo quod est, habitabitis.

XV. « Et ait Moyses ad Aaron : Accede ad altare, et fac » quod pro peccato tuo, et holocaustum : et exora pro » te et domo tua, et fac dona populi, et exora pro eis » quomodo præcepit Dominus Moysi[6]. » Non ait : « Quomodo præcepit Dominus mihi ; » sed ita locutus est, quasi fuisset alter Moyses cui Dominus præcepit, et alter iste qui hoc ad Aaron loquebatur.

XVI. « Et locutus est Dominus ad Aaron dicens : Vinum

[1] Lev. VI, 14. — [2] Ibid. 17. — [3] Ibid. 32, juxta LXX. — [4] Id. VII, 6, juxta LXX. At in Vulg. 16. — [5] Lev. VIII, 31. — [6] Ibid. 35. — [7] Id. IX, 7.

» et siceram non bibetis[1], » et cætera. Quam locutionem Domini ita concludit; « Omnia legitima quæ locutus est » Dominus ad eos per manum Moysi : » Cum Dominus loqueretur, non ait, Quæ locutus sum ad eos per manum Moysi, sed ea locutione usus est qua superius ipse Moyses.

XVII. « Legitimum æternum in progenies vestras dis- » tinguere inter medium mundorum et contaminato- » rum[2], » et cætera. Notandum quemadmodum dicat « æternum, » quod utique non erit sine fine.

XVIII. Moyses loquens ad Aaron, Eleasar, et Ithamar filios ejus inter cætera etiam hoc ait: « A sacrificiis saluta- » rium filiorum Israël brachium ablationis et pectusculum » segregationis super hostias adipum offerent segrega- » tionem segregare ante Deum. Et erit tibi et filiis tuis et » filiabus tuis tecum legitimum æternum[3] : cum hoc totum finem fuisset habiturum.

XIX. Cum de animantibus, quæ in aquis sunt, præciperet, quæ sint eorum munda vel immunda, « In aquis, » inquit, et in mari, et in torrentibus[4].» Sed « in mari » latini codices habent, quia nimis insolens fuit pluralem numerum transferre de græco, et non dicere « in mari, » sed « in maribus, » maxime propter ambiguitatem, ne non maria, sed mares intelligerentur, id est, masculi : nam nihilominus insolens est, sed tamen interpretatum est de sanguinibus, quia latina lingua sanguinis numerum pluralem non recipit, vel in ipso nominativo casu. Nam etsi ab eo quod est mare nemo dicit maribus, dicuntur tamen maria, cum sanguina non dicantur et tamen scriptum est : « Libera me a sanguinibus, » et, « Non congre- » gabo conventicula eorum de sanguinibus[6]. » Ergo et maribus ita dici posset, nisi ut dixi, ambiguitas vitaretur.

[1] Lev. x, 3. — [2] Ibid. 9. — [3] Ibid. 14. — [4] Id. xi, 9. — [5] Psal. L, 16. — [6] Id. xv, 4.

Torrentes vero isto loco pro fluminibus posuit Scriptura cum torrentes proprie dicantur hyemales fluvii qui siccantur æstate, et ideo pisces habere non possunt. Unde nonnulli interpretes nostri non torrentes interpretari, sed flumina maluerunt. Poni autem in Scripturis torrentes pro fluminibus locus ille Psalmi satis ostendit, ubi legitur : « Et torrente voluptatis tuæ potabis eos[1]. » Non enim tale aliquid intelligi voluit nomine torrentis quod ad tempus flueret, ac deinde siccaretur, cum sequatur et dicat : « Quoniam apud te est fons vitæ[2] ; » quæ utique æterna est et indeficiens.

XX. « Sed hæc edetis a repentibus volatilibus, quæ » ambulant super quatuor, quæ habent crura superiora » pedum ejus[3] : » non dixit ; pedum suorum.

XXI. « Et eritis sancti, quoniam sanctus ego[4] : » subauditur, sum ; unde plerique nostri interpretati sunt, » quoniam sanctus sum ego. »

XXII. « Et locutus est Dominus ad Moysen dicens[4]. » Hæc usitatissima locutio est et creberrima in Scripturis « Locutus est dicens. » Sed ea quæ sequitur, rarius reperitur, et latini sermonis coarctat inopiam ; græcus enim habet και ἐρεῖς πρὸς αὐτοὺς λέγων, quod latine exprimi posset et dices ad eos dicens ; minus autem offendit si dicatur, et inquies ad eos dicens ; et similius est græco, quia et ille non dixit λέξεις πρὸς αὐτοὺς λέγων, sed ἐρεῖς πρὸς αὐτοὺς λέγων.

XXIII. « Mulier quæcumque semen receperit et pepererit masculum, et immunda erit septem dies[6] : » nostri plerique noluerunt transferre, sed ita dixerunt, « Mulier » quæcumque semen receperit et pepererit masculum im» munda erit septem dies. » Illa ergo locutio quoniam e græco eloquio inusitata est, posset nec in græco transferri

[1] Psal. xxxv, 9. — [2] Ibid. 10. — [3] Lev. xi, 21. — [4] Ibid. 44. — [5] Id. iii, 1. — [6] Ibid. 2.

quia vero eam græcos transferre non piguit, cur latinos piguerit, ignoro.

XXIV. « Triginta et tres dies sedebit in sanguine » mundo suo [1]. « Similiter et de illa quæ fœminam peperit, dictum est, « Sedebit in sanguine mundo suo, » sed duplicatis eisdem diebus, id est, sexaginta sex diebus. « Sede- » bit » ergo dictum est, manebit, non enim per tot dies de sella ei surgere non licebat.

XXV. « Homini si cui facta fuerit in cute corporis ejus » cicatrix signi lucida [2]. » Notandum cicatricem dicere Scripturam non vulneris, sed etiam solius coloris notam.

XXVI. « Et fuerit in cute coloris ejus tactus lepræ [3] : » tactum dicit ipsam maculam, quod ipse homo lepra sit tactus.

XXVII. « Et videbit eum sacerdos, et inquinabit » eum [4] : » pro eo quod est, inquinatum pronuntiabit.

XXVIII. « Et pilus qui est in tactu convertatur albus [5], » id est, convertatur in album.

XXIX. « Et purgabit eum sacerdos : signum enim est [6] : » purgatum pronuntiabit, sicut inquinabit quod supra dixit, inquinatum pronuntiabit.

XXX. « Et viderit eum sacerdos, et ecce commutata est » significatio in cute, et inquinabit illum sacerdos [7] : » plus habet, « et ; » nam, ea conjunctione detracta, integer sensus est hoc modo : « Si autem conversa fuerit signifi- » catio in cute, posteaquam vidit eum sacerdos, ut pur- » get illum, et visus fuerit denuo sacerdoti, et viderit eum » sacerdos, et ecce commutata est significatio in cute, » inquinabit illum sacerdos [8].

XXXI. « Et tactus lepræ, si fuerit in homine, veniet » ad sacerdotem, et videbit sacerdos, et ecce cicatrix alba

[1] Lev. xii, 4. — [2] Id. xiii, 2. — [3] Ibid. — [4] Ibid. 2. — [5] Ibid. — [6] Ibid. 6. — [7] Ibid. 7. — [8] Ibid. 8.

» in cute, et hæc mutavit pilum album, et a sano carnis » vivæ in cicatrice[1] : » id est, mutavit pilum in album colorem in cicatricem : « Mutavit autem a sano carnis » vivæ, » id est, quia non talem pilum habet, quod sanum est in carne viva.

XXXII. De[2] leproso cum loqueretur, ait, « Et immun- » dus immundus vocabitur[3]; » quasi non satis esset semel dicere, « immundus vocabitur. » Quanquam nonnulli codices ita habeant, in alio græco ita invenimus semel dictum, « immundus vocabitur. » Item paulo post dicit, « Cum sit immundus[4], immundus erit, » quod in latinum de græco non sicut positum est exprimi potuit : ait enim græcus, ἀκάθαρτος ὢν ἀκάθαρτος ἔσται : quasi diceret : « Immundus existens, immundus erit : sed non hoc est existens, quod græcus dixit ὢν, sed si dici posset, essens, ab eo quod est esse, non ab eo quod est existere.

XXXIII. « Et vestimento si fuerit in eo tactus lepræ[5]: » potuit usitate ita dicere : « Et in vestimento si fuerit tactus lepræ. »

XXXIV. « Aut in omni vase pelliceo, in quocumque » fuerit in eo tactus[6] : » poterat satis esse, in quocumque fuerit tactus.

XXXV. « Et ecce non commutavit tactus aspectum » suum[7] : » id est, colorem in quem aspicitur, non enim aspectum quo ipse aspicit : tactum quippe ipsam maculam dicit.

XXXVI. « Et accipiens sacerdos de hemina olei, super- » fundet in manum sacerdotis sinistram[8] : » non dixit : In manum suam sinistram, cum utique in suam faciet.

XXXVII. « Viro, viro cuicumque fuerit fluor[9] : »

[1] Lev. XIII, 8-10. — [2] Hinc liber tertius incipiebat in prius editis. — [3] Lev. XIII, 45. — [4] Ibid. 46. — [5] Ibid. 47. — [6] Ibid. 51. — [7] Ibid. 55. — [8] Id. XIV, 15. — [9] Id. XV, 2.

XXXVIII. « Et homo cuicumque exierit ex eo concu-
» bitus seminis [1]. »

XXXIX. « Et omne super quodcumque dormit super » illud : et omne super quod sederit super illud, immun- » dum erit [2]. »

XL. « Et emittet in manu hominis parati in eremum [3]: » id est, Emittet in eremum in manu hominis ad hoc parati, de hirco emissario loquebatur cum hoc diceret : notandum est autem quomodo dicat Scriptura, « in manu. »

XLI. « Homo, homo filiorum Israël [4] : » id est, ex filiis Israël; ista autem repetitio quemlibet hominem videtur significare, id est ille aut ille.

XLII. « Turpitudinem patris tui et turpitudinem matris » tuæ non revelabis [5] : » hac locutione concubitum vetuit cum his personis.

XLIII. « Turpitudinem fratris patris tui non revelabis, » et ad uxorem ejus non introibis : propinqua enim tua » est [6] : et, » posuit, pro, id est; hanc enim dicit turpitudinem fratris patris ejus, id est, turpitudinem patrui, pudenda uxoris patrui.

XLIV. « Et exhorruit terra eos, qui insident super » eam [7] : » id est, sedes habent, quod est, habitant.

XLV. « Et permetentibus vobis messem terræ vestræ, » non perficietis messem vestram agri tui permetere [8]. » Hoc quod a plurali cœpit, et ad singularem numerum terminavit, plerique latini interpretari noluerunt, sed dixerunt « agri vestri, » ubi dictum est « agri tui, » quasi græcus hoc non posset dicere : magis ergo locutio notanda fuit quam emendanda.

XLVI. « Quicumque acceperit sororem suam ex patre » suo aut ex matre sua, et viderit turpitudinem ejus, et

[1] Lev. xv, 16. — [2] Ibid. 21. — [3] Id. xvi, 21. — [4] Id. xvii, 3. — [5] Id. xviii, 7. — [6] Ibid. 14. — [7] Ibid. 25. — [8] Id. xix, 9.

» ipsa viderit turpitudinem ejus, turpitudinem sororis » suæ revelavit, peccatum suum accipient[1] : » peccatum posuit pro pœna peccati.

XLVII. « Et segregabitis vosmetipsos inter medium » pecorum mundorum, et inter medium pecorum immun» dorum, et inter medium volucrum mundarum et im» mundarum[2]. Segregabitis vosmetipsos, dixit, inter » medium mundorum et immundorum, » quoniam segregantur munda ab immundis, vel a mundis immunda : nova est omnino locutio. Aliud est enim: «Segregabis inter medium pecorum mundorum, et inter medium pecorum immundorum, » sicut sæpissime loqui solet: aliud est quod modo ait, « Segregabitis vosmetipsos ; » tanquam illa ab alterutris segregantes, se ipsos segregent ab utrisque, tanquam judicando inter utraque.

XLVIII. « Dic sacerdotibus filiis Aaron, et dices ad eos: » In animabus non inquinabuntur in gente eorum, nisi » in propinquo qui proximus est eis[3] : » in luctu dicit qui debetur animabus defunctorum; ideo enim lugetur, quia excesserunt.

XLIX. « Et calvitium non rademini super mortuum, et » super carnes suas non secabunt sectiones[4] : » usitata esset locutio, « Carnes suas non secabunt sectionibus. »

L. « Mulierem fornicariam et profanam non accipient, » et mulierem ejectam a viro suo; quoniam sanctus est » Domino Deo suo[5] : « non dixit : «Quoniam sancti sunt,» sed tanquam de uno loqueretur, cum cœperit a plurali. Deinde sequitur singulariter, « Sanctificavit eum, dona » Domini Dei vestri iste offeret, sanctus est, quoniam » sanctus ego Dominus qui sanctifico eos[6] : » rursus ad pluralem conclusit.

[1] Lev. xx, 17. — [2] Ibid. 25. — [3] Id. xxi, 1. — [4] Ibid 5. — [5] Ibid. 7. — [6] Ibid. 8.

LI. « Si autem sacerdos possederit animam emptam pe-
» cunia, hic edet de panibus ejus[1] :» non dixit :[1] « Hæc edet, cum animam dixerit, quæ generis est fœminini ; sed potius ad illud respexit quod per animam significare voluit, id est, hominem

LII. « Et filia hominis sacerdotis si fuerit viro alieni-
» genæ[2] : » id est, si nupserit viro alienigenæ.

LIII. « Et locutus est Dominus ad Moysen dicens: Vi-
» tulum aut ovem aut capram, cum natum fuerit, et erit
» septem dies sub matre sua[3]: «plus videtur habere, «et,» secundum usitatissimas locutiones in Scripturis, quas latini plerique transferre noluerunt.

LIV. « Et sanctificabor in medio filiorum Israël[4] : » quod est, « Sanctus habebor : » neque enim Dominus etiam præter filios Israël non est sanctus. Eo sensu dictum est et in Oratione dominica : « Sanctificetur nomen tuum[5], » id est, sanctum habeatur ab hominibus.

LV. « Loquere ad filios Israël, et dices ad eos : Solemnia
» Domini quæ vocabitis vocata sancta, ista tunt solemnia
» mea : sex diebus facies opera[6] : » cum ad plures loquendum dixerit, tamquam ad unum postea loquitur.

LVI. « Et numerabitis vobis a die crastino sabbati qua
» obtulerit gremium superpositionis, septem septimanas
» integras numerabis[7] : » non dixit : « Numerabitis, » cum ad plures superius loqueretur.

LVII. « Et cum nominasset filius mulieris Israëlitidis,
» nomen maledixit[8] : » cum hic non addiderit, Dei, manifestum est tamen nomen Dei esse intelligendum cui maledixit.

LVIII. « Homo, homo si maledixerit Deum, suum
» peccatum accipiet[9]. » Ecce ubi satis apparet locutionis

[1] Lev. xxii, 11. — [2] Ibid. 12. — [3] Ibid. 27. — [4] Ibid. 32. — [5] Matth. vi, 9. — [6] Levit. xxiii, 2, 3. — [7] Ibid. 15. — [8] Id. xxiv, 11. — [9] Ibid. 15.

esse, cum dicitur « Homo homo, » tanquam dicat, « Homo » ille aut ille » hoc est, quicumque homo : non sicut quidam putaverunt, « Homo homo » ita dici, tanquam laudabiliter nuncupetur, ac si diceretur, « Homo sed homo » id est, non qualiscumque velut similis pecori, sed qui vere sit homo : quem sensum non esse verum, sed locutionis hoc esse Scripturarum, aperte hic ostenditur, cum in eo dicitur qui culpatur, non qui laudatur.

LIX. Cum de servis ageret, quos liceret habere Israëlitis, « Et erunt vobis, inquit, in possessionem in æternum [1] : » cum utique æterni moriendo esse non possent vel domini vel servi, « æternum » ergo dixit, ubi non est temporis præstitutus modus quousque serviant, sicut constitutus est eis, quos in remissione dimitti jubet libertati suæ.

LX. « Si in præceptis meis ambulaveritis, et mandata » mea observaveritis, et feceritis ea, et dabo pluviam » vobis in tempore suo [2] : » superfluum est, « et » consuetudini locutionis nostræ, sed more Scripturarum additum : sequebatur enim, « Dabo vobis. »

LXI. « Et si usque adhuc non obedieritis mihi, et apponam castigare vos septies in peccatis vestris [3] : » etiam hic superfluum est, « et : » sequebatur enim, « Apponam » castigare vos : » quod autem ait, « septies, » pro omni numero accipiendum est.

[1] Lev. xxv, 46. — [2] Id. xxvi, 3. — [3] Ibid. 18.

LIBER IV.

Locutiones de Numeris.

I. « Et vobiscum erunt unusquisque secundum caput » uniuscujusque principum [1]. »

II. « Filiis Simeon secundum propinquitates eorum, » secundum populos eorum, secundum domos familiarum » eorum, secundum numerum nominum eorum, secun- » dum caput eorum, omnia masculina a viginti annis et » supra, omnis qui procedit in virtute, recognitio eorum [2]. » Hæc locutio quod non dicit filii Simeon, vel ex filiis Simeon, sed « filiis Simeon, » dativo casu, et hoc servat deinceps in cæteris tribubus, non est translata ab interpretibus latinis, quos inspicere potuimus. In sola autem tribu Ruben, quæ prima numerata est, non est ista locutio : non enim ait : « Filiis Ruben secundum propin- » quitates eorum, etc. » sed ait, « Et fuerunt filii Ruben » primogeniti Israëlis secundum propinquitates eorum [3]; » et deinde similiter ut in cæteris.

III. « Et fecerunt filii Israël secundum omnia quæ man- » davit Dominus Moysi et Aaron, ita fecerunt [4]. »

IV. « Sacerdotes qui uncti sunt, quorum consumma- » verunt manus eorum sacerdotio fungi [5]. »

V. « Et imponent super illud omnia vasa ejus, quibus » ministrant in ipsis [6]. »

VI. « Et reddet cui deliquit ei [7] : » quidam locutionem

[1] Num. I, 4. — [2] Ibid. 22. — [3] Ibid. 20. — [4] Ibid. 24. — [5] Id. III, 3. — [6] Id. IV, 14. — [7] Id. V, 7.

istam transferre nolentes, emendato ordine verba transtulerunt dicentes : « Et reddet ei cui deliquit. »

VII. « Vir aut mulier quicumque fecerit ab omnibus » peccatis humanis[1]:» non ait: «Quæcumque fecerit;» sed locutio est, ubi sexus masculinus pronomen vindicavit, quamvis posterius fœmininus sit positus, quæ locutio usitata non est.

VIII. « Viri, viri, si prævaricata fuerit uxor ejus[2] : » non solum quia geminavit nomen, ut diceret, « Viri, » viri, » sed etiam quia addidit, « ejus, » notanda locutio est.

IX. « Si superveniet illi spiritus zelandi, illa autem non » fuerit inquinata, et adducet homo uxorem suam ad » sacerdotem[3]:» superfluum est, « et,» sed Scripturis usitata locutio.

X. « Erit aqua argutionis, quæ maledicitur hæc[4] : » hanc locutionem inusitatam fecit ordo verborum; posset enim usitate ita dici : « Erit aqua argutionis hæc quæ » maledicitur, » aut, « Erit hæc aqua argutionis quæ » maledicitur, » vel si quid aliud usitata verba ordinando dici potest.

XI. « Innocens esto ab aqua argutionis, quæ maledicitur » hæc[5]. » In hac locutione non solus verborum ordo inusitate sonat, sed etiam casus mutatus est : esset enim integrum et usitatum, « Innocens esto ab hac aqua argu- » tionis, quæ maledicitur,» aut «Ab aqua argutionis hac, » quæ maledicitur. »

XII. «Et inflabitur ventrem[6] : » pro, inflabitur ventre : hæc locutio et apud latinos auctores frequentatur, sed interpretes nostri qui eam transferre noluerunt, dixerunt : « Et inflabitur venter ejus. »

[1] Num. v, 6. — [2] Ibid. 12. — [3] Ibid. 14. — [4] Ibid. xviii. — [5] Ibid. 19. — [6] Ibid. 27.

XIII. « Vir vel mulier quicumque magne voverit vo- » tum[1] : » non dixit : « Quæcumque. »

XIV. « Et radetur caput suum[2]; » talis locutio est qualis superius, « Inflabitur ventrem. »

XV. « Sex vehicula tecta et duodecim boves ; vehiculum » a duobus principibus, et vitulum a singulis[3] : » in hac locutione notandum putavi eosdem dictos vitulos quos boves dixerat, sed hoc etiam græcum idioma esse perhibetur.

XVI. « Princeps unus quotidie, princeps quotidie offe- » rent dona sua[4] : » pro eo ut diceret : « Singulis diebus » singuli principes. »

XVII. « Vitulum unum pro bobus et hircum ex capris » unum[5]. »

XVIII. « Et non erit in filiis Israël accedens filiorum » Israël ad sancta[6] : » videtur potuisse sufficere, « Et non » erit in filiis Israël accedens ad sancta ; » aut certe, « Non erit filiorum Israël accedens ad sancta. »

XIX. « Et fecit Moyses et Aaron et omnis synagoga » filiorum Israël Levitis secundum quæ præcepit Dominus » Moysi de Levitis, ita fecerunt eis filii Israël[7]. »

XX. « Et homo, homo quicumque mundus fuerit, et » in viam longinquam non est, et defuerit facere Pascha, » exterminabitur anima illa de populo suo[8] : » ergo » homo homo, » locutio est, ac si diceret : « Quicumque » homo, ille vel ille. »

XXI. « Et cum ascendisset nubes a tabernaculo, et » postea promovebant filii Israël[9] : « poterat plenum esse, » Et cum ascendisset nubes a tabernaculo, promovebant » filii Israël. »

Num. vi, 2. — [2] Ibid. 9. — [3] Id. vii, 3. — [4] Ibid. 11. — [5] Ibid. 15. — [6] Id. viii, 19. — [7] Ibid. 20. — [8] Id. ix, 13. — [9] Ibid. 17.

XXII. « Et promovebunt ordo castrorum filiorum Juda » primi[1]. »

XXIII. « Et promovebunt filii Gerson et filii Merari[2] : » futuri temporis verbum posuit, cum rem gestam præteritam narret, sicut in superioribus, cum de nube loqueretur, ad cujus motum vel consistebant, atque ita deinceps in plurium promotionibus hoc verbo utitur.

XXIV. « Et dixit Moyses Obeth filio Raguel Madianitæ » genero Moysi[3] : » non ait : « Genero suo. »

XXV. « Et dixit ad eum : Non ibo, sed ad terram meam » et ad progeniem meam[4] : » subauditur, « Ibo. »

XXVI. « Et promiscuus qui erat in eis, concupiverunt » concupiscentiam[5] : » singularem posuit pro plurali, « ut promiscuus » diceret, non promiscui ; et tamen pluralem reddidit, cum ait « concupiverunt. »

XXVII. « Nunc autem anima nostra arida, nihil præter » in manna oculi nostri[6] : » desunt verba, est et sunt : plenum quippe esset : « Anima nostra arida est, nihil præter » in manna sunt oculi nostri : » nam quidam interpretes ita transtulerunt, et addiderunt verba quæ non sunt in græco.

XXVIII. « Et molebant illud in mola[7]. »

XXIX. « Sexcenta millia peditum, in quibus sum in » eis[8]. »

XXX. « Et abstulit de spiritu, qui super ipsum[9] : » subauditur, aut erat, aut erit. Sed hanc locutionem, quæ dicitur ellipsis, græco eloquio familiarissimam, et quantum puto etiam hebræo, latinos interpretes transferre piguit, cum et in latina lingua frequentetur, quamvis minus quam in græca.

XXXI. « Et percussit Dominus plagam magnam valde[10] : »

[1] Num. x, 14. — [2] Ibid. 17. — [3] Ibid. 29. — [4] Ibid. 30. — [5] Id. xi, 4. — [6] Ibid. 6. — [7] Ibid. 8. — [8] Ibid. 21. — [9] Ibid. 25. — [10] Ibid. 33.

notanda fuit locutio, « Percussit plagam; » non percussit plaga, quod est usitatum.

XXXII. « Et homo Moyses lenis valde[1] : » subauditur, erat.

XXXIII. « Et ira animationis Domini super eos[2] : » subauditur, facta est.

XXXIV. « Et ecce Maria leprosa sicut nix[3] : » et hic subauditur, facta est.

XXXV. « Et quæ terra, in qua isti insident super eam; et quæ civitates, in quibus isti habitant in ipsis[4]. »

XXXVI. « Locum ipsum quem nominaverunt vallem » Botri[5] : » cum superius dixisset, « Venerunt in vallem » Botri : » dictum est ergo per anticipationem, non quia jam hoc vocabatur quando venerunt, sed cum scriberetur hic liber, jam vocabatur.

XXXVII. « Quoniam fortior nobis est magis[6] » usitata esset locutio si non haberet, « magis. »

XXXVIII. « Et protulerunt pavorem terræ, quam ex- » ploraverunt eam[7]. »

XXXIX. « Terram quam transivimus eam explorare, » terra comedens qui habitant super eam est[8] : » dicendum autem fuit usitate, « Terra, quam transivimus explorare.

XL. « Terram quam exploravimus eam, bona est valde » valde[9].

XLI. « Et ait omnis synagoga lapidare eos in lapidi- » bus[10] : » non dictum est lapidibus, cum, ipsum lapidare, posset usitata locutione sufficere.

XLII. « Et quousque non credunt mihi in omnibus sig- » nis, quibus feci in ipsis[11]? » non ait, « Quæ feci in ipsis. »

[1] Num. XII, 3. — [2] Ibid. 9. — [3] Ibid. 10 — [4] Id. XIII, 20. — [5] Ibid. 25. — [6] Ibid. 32. — [7] Ibid. 33. — [8] Ibid. — [9] Id. XIV, 7. — [10] Ibid. 10. — [11] Ibid. 11.

XLIII. « Puer autem meus Chaleb, quoniam spiritus » alius in eo, et assecutus est me, et inducam eum in ter- » ram[1] : » usitatum esset, si non haberet, « et. »

XLIV. « Et inducam eum in terram, in quam intravit » illuc[2] ; » sufficeret usitata locutione, « in quam in- » travit. »

XLV. « Et ait Dominus ad Moysen et Aaron, dicens[3] : » hoc illatum est, cum Dominus et superius loqueretur. Facit hoc sæpe Scriptura, cum aliquid aliud vult dicere, iterum inducit loquentem, qui jam loquebatur.

XLVI. « Quotquot murmuraverunt super me[4] : » non ait : « De me, aut, adversus me. »

XLVII. « Et hæreditate possidebunt terram, quam vos » abscessistis ab ea[5] : » usitatum esset, « A qua vos abs- cessistis. » Nunc vero, et « quam abscessistis » dictum est novo more, et additum est, « ab ea, » sicut Scripturæ loqui solent : sicut est : « Penitusque sonantes ac- » cestis scopulos[6], » id est, accessistis scopulos, non ait ad scopulos : et « Devenere locos, » non ait : ad locos : ita et « quam abscessistis, » non ait : « A qua abscessistis. »

XLVIII. « Ego Dominus locutus sum, nisi ita fecero » synagogæ malignæ isti[7] : » Quærendum est sane quid sit quod græce positum est ἢ μὴν : nostri enim interpretes hoc pene ubique interpretati sunt, « nisi. »

XLIX. « In terram in quam ego induco vos illuc[8]. »

L. « Si autem anima una peccaverit non sponte, offeret » capram unam anniculam pro peccato, et exorabit sacer- » dos pro anima invita, et quæ peccaverit nolenter ante » Dominum, exorare pro eo ; et remittetur ei[9]. » In hac sententia, et illa locutio notanda erat, quod ait : « exora- » bit sacerdos, » et postea dixit, « exorare : » utrumque

[1] Num. xiv, 24. — [2] Ibid. — [3] Ibid. 26. — [4] Ibid. 29. — [5] Ibid. 31. — [6] Virg. Æneid. I. — [7] Num. xiv, 35. — [8] Id. xv, 18. — [9] Ibid. 27, 28.

enim simul ita dici posset: exorabit exorare. Et illa, quod a fœminino genere incipiens ad masculinum clausit. Cum enim dixisset, « Si anima una peccaverit; » conclusit dicens, « exorare pro eo ; » ubi intelligitur, pro eo homine : nam et quod adjunxit, « et dimittetur ei, » in latino quidem non apparet, quia hoc pronomen generis omnis est; sed in græco masculinum elucet : ubi habet αὐτῷ, quod hic positum est, « ei. » Quod vero hic dictum est, « pro anima invita, » intelligitur quæ invita peccaverit, non quod nolit pro se offerri. Hoc enim etiam consequenter exposuit, cum ait, « Et quæ peccaverit nolenter. » Et ideo « invita » positum est, quia latine non potuit exprimi quod græce dictum est ἀκουσιασθείσης, non enim potuit dici nolentata, vel quid aliud ab eo quod nolens fecerit.

LI. « Et anima quæcumque fecerit in manu super- » biæ[1] : » subauditur, peccatum : notandum etiam quod ait, « manu superbiæ, » manum ponens pro opere sive potestate.

LII. « Morte moriatur homo, lapidate eum lapidibus » omnis synagoga[2] : » et, « morte moriatur, » et, « lapi- » date lapidibus, » et, « lapidate omnis synagoga, » locutiones sunt inusitatæ nobis.

LIII. « Et accipite singuli thuribulum suum[3]. »

LIV. « Et descenderunt ipsi, et omnia quæ sunt eis[4] : » præsens posuit pro præterito, « sunt, » pro, erant . vel fuerunt.

LV. « Et omnis Israël qui in circuitu eorum, fugerunt » a voce eorum[5] : » subauditur, erat ; id est, omnis Israël qui erat in circuitu eorum.

LVI. « Quoniam sanctificaverunt thuribula peccatorum » horum in animabus suis[6] : » non dixit, « Quia sanctifica-

[1] Num. xv, 30. [2] — Ibid. 35. — [3] Id. xvi, 17. — [4] Ibid. 33. — [5] Ibid. 34. — [6] Ibid 37.

» verunt thuribula peccatores hi in animabus suis; » sed quasi quæreretur quorum thuribula, pro eo ut diceret sua, dixit « peccatorum horum. » Qui autem sanctificaverint, intelligendum reliquit, id est, quia ipsi.

LVII. « Et ecce germinavit virga Aaron in domum » Levi[1] : » Latina consuetudo in domo Levi exigeret dici.

LVIII. « Et ego accepi fratres vestros Levitas de me- » dio filiorum Israël dationem datam Domino[2] : » hæc locutio in latinum necessitate ita translata est : nam græcus habet δόμα δεδομένον, quod si quisquam latine velit exprimere dicturus est, « Datum datum, » quia et δόμα datum est, secundum quod dicit Apostolus : « Non quia quæro » datum, sed requiro fructum[3], » quod in græco δόμα scriptum est : et in Genesi : « Dedit Abraham data filiis suis[4], » græcus habet, δόματα : et in Evangelio : « Nostis bona data » dare filiis vestris, » δόματα est in græco : et δεδομένον, datum est, non nomen, sed participium. Ac per hoc datum datum dici posset, tanquam datum quod datur, nisi ambiguitas vitanda esset. Hanc ambiguitatem quidam nostri interpretes vitare conantes, « donum datum » dixerunt : sed donum, græce δῶρον dicitur, non δόμα : unde hoc loco non recte diceretur, quia non sibi hoc donatum a filiis Israël dicit Deus, sed pro primogenitis sibi debitis redditum : unde et quæ redduntur et quæ donantur, data dici possunt : et ideo omne donum etiam datum est ; non omne datum etiam donum est : quia non omne quod datur continuo etiam donatur.

LIX. « Omnis primitia olei, et omnis primitia vini et » tritici, primitia eorum quæcumque dederint Domino, » tibi dedi ea[6]. » Non dixit : « Omnem primitivum tibi dedi » eum : » sed cum dixisset, « omnis primitia, » et enumera-

[1] Num. XVII, 3. — [2] Id. XVIII, 6. — [3] Philip. IV, 17. — [4] Gen. XXV, 6. — [5] Matth. VII, 11. — [6] Num. XVIII, 12.

ret de quibus rebus esset, intulit « Tibi dedi ea : » nec saltem tibi dedi eam, aut tibi dedi eas, id est, primitias; sed neutrum genus intulit, quod quidem fieri absoluta locutione etiam in latina lingua solet. Neque hoc quod dictum est, « primitia, » latinum videtur : primitiæ quippe numeri tantum pluralis dici solent. Sed si potuerunt interpretes nostri transferre quod in græco invenerunt : « Non » congregabo conventicula eorum de sanguinibus[1] : » et alio loco : « Virum sanguinum et dolosum abominabitur » Dominus[2] : » cum sanguis in latina lingua numeri sit tantum singularis, cur etiam hic pigeret singularem numerum « primitia, » sicut habet græcus, exprimere? Aliqui tamen interpretes primitias transtulerunt, et per accusativum casum, ut dicerent; « Omnes primitias tibi » dabo. » Ita utramque locutionem nobis inusitatam, quomodo in græco inventa est, transferre noluerunt.

LX. « Loquere filiis Israël, et accipiant a te juvencam » rufam[3] : » pro eo ac si diceret, « Adducant ad te : aut » certe utrumque usitate diceretur, Accipiant et adducant ad te « juvencam rufam. »

LXI. « Et lavabit corpus suum aqua[4] : » hoc intelligeretur etiam si non haberet, « aqua. »

LXII. « Et ponet extra castra in locum mundum[5] : » non in loco mundo dixit, quod latinæ locutionis est.

LXIII. « Omne vas apertum quæcumque non habent alligaturam alligatam super ea[6]. »

LXIV. « Et accepit Moyses virgam quæ ante Domi- » num[7] : » subauditur, erat.

LXV. « Quia non credidistis sanctificare me in con- » spectu filiorum Israël[8] : » id est, sanctitatem meam declarare. Secundum istam locutionem dictum est : « Et

[1] Psal. xv, 4. — [2] Id. v, 7. — [3] Num. xix, 2. — [4] Ibid. 7. — [5] Ibid. 9. — [6] Ibid. 15. — [7] Id. xx, 9. — [8] Ibid. 12.

» pro eis sanctifico me ipsum[1] : » et in Oratione dominica : « Sanctificetur nomen tuum[2]. »

LXVI. « Et incolæ fuimus in Ægypto dies plures[3] : » pro, annis multis.

LXVII. « Et dixit ad eum Edom[4] : » hoc est, gens ipsa; non enim adhuc vivebat Edom qui erat Esaü : sicut ipsi nuntios miserunt, Israël vocabantur, quod prius nomen unius hominis erat.

LXVIII. « Et dicunt ei filii Israël : Juxta montem tran» sibimus : si autem de aqua tua biberimus ego et pecora » mea, dabo pretium tibi[5] : » satis eleganter a plurali transit ad singularem numerum, tanquam Israël diceret, cum dixisset « filii Israël, » et a verbis cœpisset numeri plurali, quod est « transibimus et biberimus. »

LXIX. « Et vidit omnis synagoga, quia dimissus est » Aaron[6] : » non facile hoc verbum reperitur in Scripturis « dimissus, » pro eo quod est mortuus; hoc et in Evangelio est, ubi ait Simeon : « Nunc dimittis servum » tuum in pace[7] : » verumtamen ἀπολύεις habet in græco quod magis a resolutione quam a dimissione dictum sonat : non enim dixit ἀφεῖς, quod sine dubio est, dimittis.

LXX. « Et fleverunt Aaron triginta dies omnis domus » Israël[9] : » non dixit : Flevit, nec dixit, tota vel universa, sed « omnis, » quasi plures essent; sicuti est, omnis homo, quod de omnibus dicitur, longe utique aliud quam totus homo, quod de uno dicitur, sed assidue ponit Scriptura omne, pro, toto.

LXXI. « Et detrahebat populus ad Deum et adversus « Moysen[9] : » non dixit, de Deo, sed « ad Deum. » Quam-

[1] Joan. XVI, 19. — [2] Matth. VI, 9. — [3] Num. XX, 15. — [4] Ibid. 18. — [5] Ibid. 19. — [6] Ibid. 30. — [7] Luc. II, 29. — [8] Num. XX, 30. — [9] Id. XXI, 15

vis hanc locutionem quidam transferre nolentes, « detra-» hebant de Deo, » transtulerunt.

LXXII. « Ora ergo ad Deum ut auferat a nobis serpen-» tem[1] : » sicut et in Exodo dictum est, ranam[2], singulare pro plurali.

LXXIII. « Et factum est quando momordit serpens ho-» minem, et aspexit in æneum serpentem, et vivebat[3] : » non solum hoc habet ista locutio, quod vertit modum verbi, et a specie perfecta præteriti temporis ad imperfectam clausit, sed etiam quod plus habet, « et. »

LXXIV. « Et elevantes ex Oboth, castra collocaverunt » in Achalgaï trans in eremo[4] : » hoc est, in ulteriore eremo.

LXXV. « Et percussit asinam in virga[5], » non dixit, » virga, » sed « in virga. »

LXXVI. « In maledictionem inimicorum meorum vo-» cavi te, et ecce benedixisti benedictionem[6] : » non dixit, « benedictione, » sed tanquam diceret : « Ecce » dixisti benedictionem. »

LXXVII. « Quæcumque miserit Deus in os meum, hoc » observabo loqui[7] : » non dixit, « Hæc observabo. »

LXXVIII. « Veni mecum adhuc in locum alium, de quo » non videbis eum inde[8]. »

LXXIX. « Et ait Dominus ad Moysen : Accipe duces » populi, et ostenta eos Domino contra solem, et averte-» tur ira animationis Domini ab Israël[9]. »

LXXX. « Domus familiæ est Madian[10] : » de muliere hoc dixit, quæ cum adultero Israëlita percussa est ; quibus verbis, quantum puto, intelligi voluit nobilem fuisse, ut diceret eam, « domus familiæ, » sicut jam vulgo ad

[1] Num. xxi, 7. — [2] Exod. viii, 6. — [3] Num. xxi, 9. — [4] Ibid. 11. — [5] Id. xxii, 23. — [6] Id. xxiii, 11. — [7] Ibid 12. — [8] Ibid. 13. — [9] Id. xxv, 4. — [10] Ibid. 15.

insigne divitiarum et paterfamilias item et materfamilias dicitur.

LXXXI. « Et locutus est Dominus ad Moysen et ad » Eleazar sacerdotem dicens : Accipe principium totius » synagogæ filiorum Israël a viginti annis et supra[1] : » notandum quid appellaverit « principium, » robur scilicet ætatis in populo.

LXXXII. « Ut exaudiant eum filii Israël[1] : » et, « In » ore ejus exibunt : » et, « In ore ejus introibunt[2] : » id est, cum jusserit.

LXXXIII. « Et fecit Moyses secundum quæ præcepit » illi Dominus, et assumens Jesum statuit eum ante Elea- » zarum sacerdotum[3], » etc. ubi hoc notandum fuit, quia cum jam dixisset, « Et fecit Moyses secundum quæ præ- » cepit illi Dominus, » eadem ipsa repetit.

LXXXIV. « Et commendavit eum secundum quæ præ- » cepit Dominus Moysi[4] : » non ait : « Secundum quæ præcepit illi Dominus. »

LXXXV. « Decimam decimam similaginis consparsam » in oleo agno uni[5] : » id est, singulas decimas singulis agnis : quod enim ait, « Decimam decimam, » significavit quod repetendæ sint decimæ per singulos agnos.

LXXXVI. « Et in mense primo quarta-decima mensis » hujus dies festus, septem dies azyma edetis[6] : » notandum diem festum per plures dies celebrari ; et tamen diem festum dici, non dies festos, ipsius festivitatis celebrationem, quotquot dies tenuerit.

LXXXVII. « Et mense septimo una mensis[7] : » Secundum hanc locutionem dictum est in Genesi : « Et facta est » vespera, et factum est mane dies unus[8] : » nam et ibi sicut hic græcus habet ἡμέρα μία, unde quidam hic inter-

[1] Num. XXVI, 1. — [2] Id. XXVII, 20, 21. — [3] Ibid. 22. — [4] Ibid. 23. — [5] Id. XXVIII, 13. — [6] Ibid. 16, 17. — [7] Id. XXIX, 1. — [8] Gen. I, 5.

pretantes « prima die mensis, » necessariam locutionem prætermiserunt, quamvis a sententia verborum non recesserint.

LXXXVIII. « Vitulum unum ex bobus, arietem unum[1] : » non ait, « ex ovibus, » sicut illud, « ex bobus, » cum et illud si deesset, plenum esset.

LXXXIX. « Agnos anniculos sine vitio septem[2] : » hoc quod in agnis posuit, « sine vitio, » per omnia subauditur, et in vitulo scilicet, et in ariete.

XC. « Decima decima agno uni, septem agnis[3] : » id est, singula singulis.

XCI. « Exceptis votis vestris, et voluntaria vestra, et holocaustomata vestra, sacrificia vestra, et libamina vestra, et salutaria vestra[4]. » Hanc locutionem, si vel græca esset, non notarem : non enim ait : « Exceptis votis vestris et voluntariis vestris, » et cætera, ut cœperat ; sed neque Excepta vota vestra, ut ab ipso velut solœcismo inciperet : sed cum prius recte usitata locutione dixisset, « Exceptis votis vestris ; » ea deinde adjunxit per alium casum, ubi subaudiri non possit, « exceptis, » sed excepta, quod non admittit nec græca nec latina locutio.

XCII. « Homo, homo quicumque voverit votum Domino[5] : » pro eo quod est, omnis homo.

CXIII. « Cum autem mulier voverit votum Domino, aut definierit definitione in domo patris sui in juventute sua[6]. » Hic mulierem, fœminam dicit, etiamsi virgo sit, more Scripturarum : unde etiam de Christo est, quod ait Apostolus ; « Factum ex muliere[7]. »

XCIV. « Et audierit pater ejus vota ejus et definitiones ejus, quas definivit[8]. Definitiones definivit, » locutio est.

[1] Num. xxix, 2. — [2] Ibid. — [3] Ibid. 4 — [4] Ibid. 39. — [5] Id. xxx, 3. — [6] Ibid. 4. — [7] Gal. iv, 4. — [8] Num. xxx, 4.

XCV. « Definivit adversus animam suam[1] : » id est, adversus delectationes animæ suæ.

XCIV. « Et tacuerit pater ejus, et stabunt omnia vota » ejus[2] : » hic plus habet, « et ; » nam integer sensus est, « Si audierit et tacuerit pater ejus, stabunt omnia vota » ejus. »

XCVII. « Si autem facta fuerit viro[3] : » intelligitur, nupserit ; Scriptura sic loquitur.

XCVIII. « Et vota ejus super eam[4] : » subauditur, sunt, quod nonnulli interpretes etiam addiderunt.

XCIX. « Omnia quæcumque exierint ex labiis ejus » secundum vota ejus, et secundum definitiones quæ ad- » versus animam ejus, non manet ei[5] : » cum expectaretur numerus pluralis, ut diceret : « Non manent ei : » nam ita nonnulli interpretati sunt, vitantes istum quasi solœcismum.

C. « Mille ex tribu, et mille ex tribu, ex omnibus tri- » bubus Israël[6]. » Numquid duodecies dixit mille? Et tamen repetitio ista millenos significat.

CI. « Interfecerunt in gladio[7] : » quod usitate diceretur, « Interfecerunt gladio. »

CII. « Et omnes civitates eorum, quæ in habitationibus » eorum[8] : » subauditur, erant.

CIII. « Et villas eorum succenderunt in igni[9] : » quod usitate diceretur, « Succenderunt igni. »

CIV. « Et omnem multitudinem mulierum, quæ non » novit concubitum masculi, vivificate[10] : » Nusquam certius apparet hebræa locutione mulieres etiam dici virgines solere.

CV. « Et a dimidia parte eorum accipietis, et dabis ea

[1] Num. xxx, 4. — [2] Ibid. — [3] Ibid. 7. — [4] Ibid. — [5] Ibid. 18. — [6] Id. xxxi, 4. — [7] Ibid. 8. — [8] Ibid. 10. — [9] Ibid. — [10] Ibid. 18.

» Eleazar sacerdoti primitias Domini[1] : » non dixit : » Dabitis. »

CVI. « Et animæ hominum a mulieribus, quæ non cognoverunt concubitum viri, omnis anima duo et triginta » millia[2] : » et hic superior locutio confirmata est, mulieres dici etiam quæ non cognoverunt concubitum viri, id est, virgines.

CVII. « Et accepit Moyses et Eleazar sacerdos aurum a » chiliarchis et a centurionibus, et intulit ea in taberna» culum testimonii[3] : » Videtur dicere debuisse, « Et in» tulit illud in tabernaculum testimonii ; » quoniam aurum acceptum esse prædixerat, et plerique latini codices sic habent : sed ideo pluraliter videtur illatum ut diceret, « Intulit ea, » quia multa vasa fuerant superius commemorata, in quibus erat hoc aurum.

CVIII. « Et pecora, multitudo erat filiis Ruben et filiis » Gad, multitudo copiosa valde[4] : » non dixit : « Et pe» corum multitudo erat. »

CIX. « Et viderunt regionem Jazer et regionem Galaad, » et erat locus, locus pecoribus[5] : » non jungendum est in pronuntiatione quod bis dixit « locus : » sed subdistinguendum, « Et erat locus ; » et deinde inferendum, « locus » pecoribus. » Quasi enim expectaretur qualis locus, ita repetitio eleganter illata est.

CX. « Et accedentes filii Ruben et filii Gad, dixerunt » ad Moysen et Eleazar sacerdotem, et ad principes syna» gogæ, dicentes[6] : » non est ista vel græca vel latina locutio, « dixerunt dicentes, » sed hebræa videtur.

CXI. « Detur terra ista famulis tuis in possessionem[7] : » quasi de aliis dicerent, cum sibi peterent.

CXII. « Non enim secuti sunt post me, præter Chaleb

[1] Num. xxxi, 28, 29. — [2] Ibid. 35. — [3] Ibid. 54. — [4] Id. xxxii, 1. — — [5] Ibid. — [6] d. 2. — [7] Ibid. 5.

6.

» filius Jephone[1]. » Videtur dicere debuisse : « Præter Chaleb filium Jephone ; » sed nominative intulit, quia præcessit, « Secuti sunt. » Est autem ista locutio etiam latina, sed rara.

CXIII. « Donec consumeretur omnis generatio facien- » tes maligna in conspectu Domini[2] : » non dixit, faciens maligna, neque facientium maligna.

CXIV. « Et accesserunt ei, et dixerunt[3] : » non ait quod usitatum est : « Accesserunt ad eum. »

CXV. « Et ædificabitis vobis ipsis civitates impedimentis » vestris[4] : » ac si diceret : « Ædificabitis vobis ipsis civitates propter impedimenta vestra. »

CXVI. « Impedimenta nostra et uxores nostræ et omnia » pecora nostra erunt in civitatibus Galaad, pueri autem » tui transibunt omnes armati[5] : » non dixerunt : « Nos autem transibimus omnes armati, » sed tanquam de aliis dicerent.

CXVII. « Et commendavit eis Moyses Eleazar sacerdo- » tem et Jesum filium Nave, et principes familiarum tri- » buum Israël[6]. » Non ait : « Commendavit eos Moyses Eleazar sacerdoti, quod utique ordo locutionis usitatæ exigebat : per hos enim introducti sunt in terram, quam petebant : unde magis illi istis a quibus introducebantur in terram postulatam, quam isti qui introducebant illis quos introducebant, commendati videntur.

CXVIII. « Si autem non transierint armati vobiscum in » bellum in conspectu Domini, et transferte impedimenta » eorum[7] : » plus habet, « et. »

CXIX. « Et dedit eis Moyses filiis Gad et filiis Ruben[8] : » plus habet, « eis. »

[1] Num. XXXII, 12. — [2] Ibid. 13. — [3] Ibid. 16. — [4] Ibid. 24. — [5] Ibid 26 — [6] Ibid. 28. — [7] Ib'd. 30. — [8] Ibid. 33.

CXX. « Et non ibi erat aqua populo bibere[1] : » pro eo quod est, ad bibendum.

CXXI. « Loquere filiis Israël et dices ad eos[2] : » sufficere videtur, « Loquere filiis Israël. »

CXXII. « Et omnia idola fusilia eorum perdetis ea[3] : » plus habet, « ea. »

CXXIII. « Hoc erit vobis fines maris[4] : » non dixit : « Hi erunt vobis. »

CXXIV. « Et hoc erit vobis fines ad Aquilonem[5] : » eadem repetita locutio est.

CXXV. « Et erunt civitates eis habitare[6] : » pro eo quod dici solet, ad habitandum.

CXXVI. « Refugia erunt vobis fugere illo homici» dam[7] : » quod usitate dici posset : « Ut fugiat illo homicida. »

CXXVII. « Et incolæ qui in vobis, istæ civitates in » refugium[8] : » singulari numero positum est, « incolæ : » id est, huic incolæ qui in vobis; quoniam minus habet, « est : » non enim, ait, « Qui in vobis est, » notissima locutione, sed rariore in lingua latina quam in græca.

[1] Num. XXXIII, 14. — [2] Ibid. 51. — [3] Ibid. 52. — [4] Id. XXXIV, 6. — [5] Ibid. 7. — [6] Id. XXXV, 3. — [7] Ibid. 11. — [8] Ibid. 15.

LIBER V.

Locutiones de Deuteronomio.

I. « Usque ad flumen magnum, flumen Euphratem[1] : » non dixit : « Usque ad flumen magnum Euphratem. »

II. « Et judicium quod durum fuerit a vobis, afferetis » illud a me[2] : » non dixit : « Quod durum fuerit vobis, sed, « a vobis, » id est, ita durum, ut a vobis judicari non possit.

III. « Si videbit aliquis virorum istorum terram opti- » mam hanc, quam juravi patribus eorum, præter Chaleb » filius Jephone, hic videbit eam[3] : » et in libro Numerorum istam locutionem notavimus, quia non dixit : « Præ- » ter Chaleb filium Jephone, » sed « filius[4]. »

IV. « Dominus enim Deus vester benedixit te in omni » opere manuum tuarum[5] ; » non ait : « Benedixit vos in » omni opere manuum vestrarum, » cum prædixisset « ves- » ter, » non tuus.

V. « Nunc ergo surgite, et promovete, et pertransite » vos vallem Arnon; ecce tradidi in manus tuas Seon regem » Esebon[6] : » non dixit : « In manus vestras, » sed a plurali ad singularem transiit.

VI. « Quoniam quæ est gens magna, cui est ei Deus » appropians illis[7] : » duo sunt hic notanda, vel quod ait, « Cui est ei, » vel quod non ait : « Appropians illi, sed « Appropians illis. »

[1] Deut. I, 7. — [2] Ibid. 17. — [3] Ibid. 35. — [4] Locut. XCIX. — [5] Deut. II, 7. — [6] Ibid. 24. — [7] Id. IV, 7.

VII. « Et similitudinem non vidistis, sed vocem[1] : » cum vox non possit videri, sed generaliter hoc verbum posuit, tanquam ad omnem corporis sensum videre pertineat.

VIII. « In quam vos ingredimini illo, hæreditare eam[2] : » plenum esset etiamsi non additum esset, « illo. »

IX. « Et eduxit vos de fornace ferrea ex Ægypto[3] : » fornacem ferream, duram tribulationem intelligi voluit : secundum hoc et de Joseph dictum est in Psalmis : « Ferrum » pertransiit animam ejus[4]. »

X. « Et non transeo Jordanem hunc[5] : » quasi et alius sit Jordanis : ex hanc locutione arbitror sæpe dici etiam hunc mundum, quasi alius sit.

XI. « Si autem genueris filios et filios filiorum tuo» rum[6] : » notanda locutio est, ubi et avos nepotes dicit gignere.

XII. « Et quæretis ibi Dominum Deum vestrum ; et in» venietis eum, quando exquiretis eum ex toto corde tuo, » et ex tota anima tua in tribulatione tua[7] ; » non dixit : « In toto corde vestro, et in tota anima vestra, in tribula» tione vestra. »

XIII. « Interrogate dies priores, qui fuerunt priores » te[8] : » non dies, sed homines intelligendum est. Similiter et hoc notandum quod etiam superius cum dixerit, « In» terrogate » pluraliter, « priores te » intulit singulariter, non priores vobis.

XIV. « Si et tentavit Deus ingressus accipere sibi gen» tem de media gente[9] : tentavit, » pro eo quod est, « voluit, » positum est, aut quid aliud : quod autem ait, « de » media gente, » de mediis gentibus intelligendum est, singulari posito pro plurali : sicut serpentem, ranam, et

[1] Deut. I, 12. — [2] Ibid. 5 et 14. — [3] Ibid. 20. — [4] Psal. CIV, 18. — [5] Deut. IV, 22. — [6] Ibid. 25. — [7] Ibid. 29. — [8] Ibid. 32. — [9] Ibid. 34.

locustam, pro serpentibus, ranis, et locustis, scriptum legimus.

XV. « Secundum omnia quæ fecit Dominus Deus vester » in Ægypto coram te vidente[1] : » nihil minus est, etsi non addatur, « vidente. »

XVI. « Et ego stabam inter Dominum et vos in tempore » illo, annuntiare vobis verba Domini; quoniam timuistis » facie ignis, et non ascendistis in montem, dicens : » Ego sum Dominus Deus[2], etc. dicens » posuit pro, cum diceret.

XVII. « Et advena qui incolit in te[3] : » populo dictum accipiendum est, non quasi uni homini, quia in populo incolit advena.

XVIII. « Propter hoc constituit tibi Dominus Deus tuus, » ut observes diem sabbati, et sanctificare eum[4] : » si, « et » non haberet, non videretur inusitata locutio, « ut » observes diem sabbati sanctificare eum; » aut certe si ita esset, ut observes diem sabbati et sanctifices eum; aut ita : Propter hoc constituit tibi Dominus Deus tuus observare diem sabbati sanctificare eum : nunc vero, « ut ob- » serves diem sabbati et sanctificare eum, » inusitata et notanda locutio est.

XIX. « Attende tibi, ne dilatetur cor tuum, et obli- » viscaris Domini Dei tui[5] : » notandum etiam in malo dici posse dilatationem cordis; exultatio quippe in dilatatione intelligitur, cui contrariæ sunt angustiæ, id est, tristitia : utrumque autem potest et in bono et in malo accipi.

XX. « Et erit cum interrogaverit te filius tuus cras » dicens[6] : » cras posuit, pro futuro quocumque tempore.

XXI. « Septem gentes magnas et multas[7] : » quomodo

[1] Deut. IV, 34. — [2] Id. V, 5. — [3] Ibid. 14. — [4] Ibid. 15. — [5] Id. VI, 13. — [6] Ibid. 20. — [7] Id. VII, 1.

ergo multas, si septem? sed multas dixit multitudinem habentes.

XXII. « Non dispones ad eos testamentum[1] : » cum gentibus diceret : testamentum ergo pro pacto posuit.

XXIII. « Et filiam ejus non sumes filio tuo; discedere » enim faciet filium tuum a me, et serviet diis aliis, et » irascetur indignatione Dominus in vos[2] : » non ait : « Irascar, » sed tanquam de alio diceret.

XXIV. « Civitates magnas et muratas usque in cœlum[3] : » hyperbolicῶs dictum.

XXV. « Ne dicas in corde tuo, cum consumpserit Do» minus Deus tuus gentes istas ante faciem tuam, dicens: » Propter justitias meas induxit me Dominus hæreditare » terram bonam istam[4] : » ordo est, « Ne dicas in corde « tuo, dicens. »

XXVI. « Ne quando dicant inhabitantes terram, unde » eduxisti nos inde[5] : » more Scripturæ additum est, « inde. »

XXVII. « Quæ fecit virtutem Ægyptiorum[6] : » hoc interpretes quidam latini minus intelligentes noluerunt dicere « virtutem, » sed « virtuti vel exercitui : » quoniam id quod ait græcus δύναμιν, nonnulli exercitum intellexerunt. Sed elegans locutio est, « Quæ fecit virtutem eorum ;» intelligendum est quid eam fecit : quoniam ad nihil eam redegit : sed quia pluraliter dictum est, ideo subobscurum est.

XXVIII. « Quos aperiens terra os suum deglutivit eos, » et domos eorum, et tabernacula eorum[7] : » duæ locutiones hic notandæ sunt, quod et additum est, « eos, » cum sufficere posset quod ait superius, « quos: » et « domos » » eorum » cum dixisset, addidit « et tabernacula eorum, »

[1] Deut. VII, 2. — [2] Ibid. 3, 4. — [3] Id. IX, 1. — [4] Ibid. 4 — [5] Ibid. 23. — [6] Id. XI, 3. — [7] Ibid. 6.

quasi alias in eremo haberent domos nisi tabernacula. Sed nimirum domus intelligi voluit homines ad eos pertinentes, sicut ipsi populo dicitur : « Et nunc tu domus Ja» cob[1]. » Nec ista locutio aliena est a latina lingua ; nam et Romani dicti sunt domus Assaraci, quod ex Assaraco Trojano originem ducerunt[2]. »

XXIX. « Qoniam oculi vestri viderunt omnia opera » Domini magna, quæ fecit in vobis hodie[3] : » cum de his operibus diceret, quæ per eremum facta sunt eo tempore, quo ibi circumducebantur per quadraginta annos; tamen « hodie » dixit, quod intelligi voluit hoc tempore, quotquot ibi annos idem tempus habere potuisset.

XXX. « Terram quam juravit Dominus patribus vestris » dare eis, seminique eorum post eos[4] : » tanquam diceret : « Id est, semini eorum post eos; » non enim et ipsis dedit, sed ita ipsis dedit, cum semini eorum dedit.

XXXI. « Si autem auditu audieritis omnia mandata » ejus, quæ ego mando tibi hodie[5] : auditu » videtur superfluum, sed locutio est Scripturæ sanctæ familiarissima.

XXXII. « Et dabit pluviam terræ tuæ in tempore suo » matutinum et serotinum[6]. » Cum matutinum tempus dies dicatur, numquid hinc intelligi voluit tempus anni primum? Serotinum vero minus latinum est, sed non potuit magis proprie de græco exprimi, quod illi dicunt ὄψιμον : tamen etiam in latina lingua vulgo usitatum est, ut dicatur serotinum, sed quod tardius quam oporteat factum est; hic vero tempus anni potius intelligi voluit.

XXXIII. « Et cum comederis, et satiatus fueris, attende » tibi ipsi ne dilatetur cor tuum, et prævaricemini et ser» viatis diis aliis[7]. » Jam superius tales locutiones notavimus,

1 Isaï. II, 5. — 2 Virgil. Æneid. I. — 3 Deut. XI, 7. — 4 Ibid. 9. — 5 Ibid. 13. — 6 Ibid. 14. — 7 Ibid. 15, 16.

sive quod a singulari ad pluralem transit, sive quod in malo voluit intelligi « dilatetur, » ubi noxiam prosperitatem significavit.

XXXIV. « Et flumen magnum flumen Euphratem[1]. » Repetitiones istæ usitatæ sunt in Scripturis, et rem decenter commendant.

XXXV. « Timorem vestrum et tremorem vestrum impo- » net Dominus Deus vester super faciem universæ terræ[2] : » non timorem et tremorem quo ipsi timent et tremunt, sed quo timentur et alios tremere faciunt.

XXXVI. « Non poteris manducare in civitatibus tuis » decimationem frumenti tui[3] : » pro eo quod est, non debebis.

XXXVII. « Et incendes civitatem in igni[4] : » nos usitatius diceremus « igni ».

XXXVIII. « Si autem longe fuerit via a te[5] : » ac si diceret : « Longa via fuerit; » adverbium posuit pro nomine.

XXXIX. « Et fœnerabis gentes multas[6]. » Fœnerationem Scriptura dicit mutuo datam pecuniam, etiamsi usuræ non accipiantur : unde est et illud in Psalmo : « Beatus » qui miseretur, et commodat[7]. » Hoc enim maluerunt interpretari nostri, qui sententiam potius quam verba sequenda putaverunt : nam in græco habet δανείζει, quod est, fœneratur.

XL. « Et principaberis gentium multarum, tui autem » non principabuntur[8] : tanquam diceret : « Tibi non dominabuntur, hoc est, gentes; » genitivus enim casus est singularis hujus pronominis quod ait « tui, » cujus dativus est tibi; non pluralis nominativus, cujus genitivus est tuorum.

[1] Deut. XI, 24. — [2] Ibid. 25. — [3] Id. XII, 17. — [4] Id. XIII, 16. — [5] Id. XIV, 24. — [6] Id. XV, 6. — [7] Psal. CXI, 5. — [8] Deut. XV, 6.

XLI. « Si autem fuerit in te egenus in fratribus tuis[1] : » non uni homini, sed populo dicitur, ideo « in te. »

XLII. « Si autem fuerit in te egenus in fratribus tuis in » una civitatum tuarum, in terra quam Dominus Deus » tuus dat tibi, non avertes cor tuum, neque constringes » manum tuam a fratre tuo egente : aperiens aperies ma- » nus tuas ei, fœnus fœnerabis ei quantumcumque postu- » lat, et quantum eget[2]. » Hic certe cum opera misericordiæ præcipiat, non utique usurarum crudelitas suscipienda est : unde apparet quod ait, « Fœnus fœnerabis ei, » mutuo dandum quod postularet intelligi voluisse. Quod autem ait, « Aperiens aperies manus tuas, » tale est et quod sequitur, « fœnus fœnerabis, » usitata locutio est in Scripturis sanctis.

XLIII. Cum de aure pertundenda servi præcepisset, « Et » ancillam, inquit, tuam facies similiter[3] : » accusativum pro dativo ponens, non ait : « Ancillæ tuæ facies, » quod locutionis nostræ consuetudo poscebat.

XLIV. « Si autem fuerit in eo vitium, claudum aut » cæcum, vel omne vitium malum[4] : » non ait, claudicatio, aut cæcitas, ipsa enim sunt vitia ; sed « claudum, « et cæcum, » quod sunt non vitia, sed animalia quæ habent vitia. Hoc quoque notandum est, quod ait, « vi- » tium malum, » quasi posset esse vitium bonum.

XLV. « Et non dormiet de carnibus, de quibus immo- » laveritis vespere die primo usque in mane[5] : » pro eo quod est, « non remanebit ea nocte, non dormiet » dictum est.

XLVI. « Non offeres Domino Deo tuo vitulum vel ovem, » in quo est in ipso vitium[6] : » usitata locutio esset, « in » quo est vitium : » sed ista Scripturis est usitatior.

[1] Deut. xv, 7. — [2] Ibid. 8, 9. — [3] Ibid. 17. — [4] Ibid. 21. — [5] Id. xvi, 4. — [6] Id. xvii, 1.

XLVII. « Et lapidabis eos in lapidibus, et morientur[1] : » quod ex nostra consuetudine diceretur, lapidibus, non » in lapidibus. »

XLVIII. « Non multiplicabit sibi equum[2] : » pro equis vel pro equitatu, « equum » posuit; unde nonnulli « equi- » tatum » interpretati sunt.

XLIX. « Non poteris constituere super te hominem alie- » num, quia non est frater tuus[3] : Non poteris » dictum est, pro « non debebis. »

L. « Secundum omnia quæ petiisti a Domino Deo tuo » in Choreb, in die convocationis, dicentes[4] : » cum dixerit superius « petiisti, dicentes » subjecit, non, dicens.

LI. « Quoniam Dominus Deus vester, qui præcedit » vobiscum[5] : » non dixit « vos. »

LII. « Si occurreris nido avis ante faciem tuam in via[6]. » Notandum quod « occurreris » dixit etiam non ambulanti.

LIII. « Si autem ædificaveris domum novam, facies » coronam solario tuo, et non facies homicidium in domo » tua, si cadat qui cecidit ab eo[7] : » id est, a solario cadat qui cecidit; nimis inusitata locutio est.

LIV. « Et abiens fuerit viro alteri, et oderit eam vir » novissimus[8]. » Notandum ex duobus posteriorem novissimum dici : talis locutio est et in Evangelio, quando quæritur ex duobus fratribus quis eorum fecerit voluntatem patris, et respondetur, « novissimus[9], » cum duo fuerint.

LV. « Non pignerabis molam, neque superiorem lapidem » molæ, quia animam iste pignerat[10] : » pro eo quod est,

[1] Deut. XVII, 5. — [2] Ibid. 16. — [3] Ibid. 15. — [4] Id. XVIII, 16. — [5] Id. XX, 4. — [6] Id. XXII, 6. — [7] Ibid. 7. — [8] Id. XXIV, 2 et 3. — [9] Matth. XXI, 31. — [10] Deut. XXIV, 6.

« Quia animam pigneras, si feceris. » Deinde notandum animam dixisse, pro ea vita quam habet anima in corpore : ex qua locutione et aliud est in Evangelio : « Nonne anima » plus est quam esca[1] ? »

LVI. « Si autem deprehendatur homo furans animam « ex fratribus suis filiis Israël[2] : » animam pro homine posuit. Denique sequitur, » Et opprimens eum vendide- » rit; » quæ non minus notanda est locutio : noluit enim dicere eam, quod esset magis consequens, quoniam animam dixerat, sed « eum, » id est, hominem, in cujus significatione dixerat animam.

LVII. « Si debitum fuerit in proximo tuo, debitum » quodcumque[3] : » repetitio verbi locutionem notandam facit.

LVIII. « Si autem noluerit homo accipere uxorem fra- » tris sui, et ascendet mulier in porta ad senatum et dicet : » Non vult frater viri mei suscitare nomen fratris sui in » Israël, noluit frater viri mei[4]. » Quamvis verborum repetitiones amet Scriptura, inusitatior est tamen repetitio hæc : sed elegantius querelæ ostentat affectum.

LIX. « Maledictus omnis qui dormierit cum omni pe- » core[5] : » pro eo quod est, concubuerit. Deinde « cum » omni pecore, » pro eo quod est, cum quolibet pecore.

LX. « Et servies inimicis tuis, quos immittet Dominus » Deus tuus super te[6]. » Græcus habet λατρεύσεις, ubi latinus interpretatus est « servies : » solet autem hoc verbum in ea servitute Scriptura ponere, quæ debetur Deo; unde idololatræ appellantur, qui ea servitute idolis serviunt : ergo hic inusitate positum est hoc verbum. Quanquam possit etiam hunc sensum habere, quod tam graviter multa

[1] Matth. VI, 25. — [2] Deut. XXIV, 7. — [3] Ibid. 10. — [4] Id. XXV, 7. — [5] Id. XXVII, 21. — [6] Id. XXVIII, 48.

dixerit, ut inimicis suis nimium superbientibus tanquam diis servisse cogantur.

LXI. « Gentem cujus non audies vocem ejus[1] : » et hoc notandum est, quod et « cujus » dixit, et « ejus, » sicut loqui Scripturæ solent : et id quod ait, « cujus non au- » dies vocem, » pro eo quod est, « cujus linguam non intelliges. »

LXII. « Mollis in te et tenera valde fascinabit oculo » suo fratrem suum, et uxorem quæ est in sinu ejus, et » qui reliqui sunt filii quicumque relicti fuerint illi, ita » ut det uni ex eis a carnibus filiorum suorum de quibus- » cumque edet, eo quod non derelictum sit ei quidquam in » angustia et tribulatione, qua tribulabunt te inimici tui » in omnibus civitatibus tuis[2]. » Notandum est quemadmodum hic dictum sit « fascinabit, » pro, invidebit, et tanquam ad hoc derelicto, ut necesse sit ei dare de carnibus filiorum, quas cogit necessitas in cibum sumi a parentibus. Nam et in Proverbiis quod latini codices habent : « Non cœnabis cum viro invido[3], » græcus habet, ἀνδρὶ βασκάνῳ, βασκανος autem fascinus dicitur.

LXIII. « Et erit sicut lætatus est Dominus in vobis, » benefacere vobis[4] : » græcus habet, « benefacere vos, » nec videtur esse saltem græca locutio : accusativus tamen pro dativo positus intelligitur; unde maluerunt latini interpretes dicere « vobis, » quam, vos.

LXIV. « Vos vidistis omnia quæ fecit Dominus Deus » vester in terra Ægypto, coram vobis, Pharaoni et servis » ejus omnibus et omni terræ illius, tentationes magnas, » quas viderunt oculi tui[5] : » notandum illas plagas etiam » tentationes » vocari.

LXV. « Si fuerit dispersio tua a summo cœli usque ad

[1] Deut. XXVIII, 49. — [2] Ibid. 54, 55. — [3] Prov. XXIII, 6. — [4] Deut. XXVIII, 63. — [5] Id. XXIX, 2.

» summum cœli, inde congregabit te Dominus Deus » tuus[1]. » Mirum si non hoc dicit, « a summo cœli usque » ad summum cœli, » quod solet etiam dicere, « A summo terræ usque ad summum terræ » : fortasse propterea quia secundum id quod et iste aër cœlum dicitur, conjungitur terræ.

LXVI. « Non in cœlo est dicens : Quis ascendet in » cœlum, et accipiet nobis illud, et audientes illud facie- » mus? Neque trans mare est dicens : Quis transfretabit » nobis trans mare, et accipiet nobis illud, et audientes » illud faciemus[2]? dicens » pro eo posuit quod est, ut dicas : nova locutio.

LXVII. « Et Dominus qui comitatur tibi tecum[3]. »

LXVIII. « Et dixit Dominus ad Moysen : Ecce tu dormies » cum patribus tuis[4] : » hoc verbo ejus mortem significavit.

LXIX. « Amaricantes eratis quæ ad Deum[5] : » id est, amaricabatis ea quæ Dei sunt.

LXX. « Scio enim quia post obitum meum, iniquitat » iniquitatem facietis[6], » uno verbo autem græce dicitur » iniquitatem facietis, » quod est ἀνομήσετε.

LXXI. « Et occurrent vobis mala novissimum dierum[7] : » sic enim habet græcus, pro in novissimis diebus, aut i novissimo dierum.

LXXII. « Nonne hic ipse pater tuus possedit te, et feci » te, et creavit te[8]? » ordo notandus est, prius enim videtu dicere debuisse, « Creavit te et fecit te, » et deinde « pos » sedit te. » Quomodo enim intelligitur posse possider qui non est?

LXXIII. « Cum adipe renum tritici[9]. » Hæc metaphor nimis inusitata est, ut renes tritici intelligantur velut in

[1] Deut. xxx, 4. — [2] Ibid. 12, 13. — [3] Id. xxxi, 8. — [4] Ibid. 16. — [5] Ibid. 27. — [6] Ibid. 29. — [7] Ibid. — [8] Ibid. 6. — [9] Ibid. 14.

teriora tritici, unde farina ejicitur : hoc enim et adipem dixit ; nam hoc nomine etiam farinam solent Græci dicere : hoc enim habet græcus in Exodo, ubi scriptum est : « Elevantes farinam super humeros suos[1] : » græcus quippe interpres στέατα posuit, quod sunt adipes.

LXXIV. « Filii in quibus non est fides tu eis[2] : » usitata Scripturis locutio.

LXXV. « Quoniam judicabit Dominus populum suum, » et in servis suis consolabitur[3] : » pro, servos suos consolabitur : nisi forte ipsum consolari dicit translato verbo, velut ab indignatione et offensione, qua eum offendunt mali. Sic autem ejus consolatio accipienda est, non ex more hominum, sicut nec ira et zelus, et cætera talia.

LXXVI. « Ubi sunt dii eorum, in quibus fidebant in » ipsis[4] : » plenum esset et sine « in ipsis. »

LXXVII. « Et jurabo dexteram meam[5] : » id est, per dexteram meam.

LXXVIII. « Lætamini cœli simul cum eo, et adorent » eum omnes Angeli Dei[6] : » alii codices habent, « et » adorent eum omnes filii Dei. » Filios autem Dei dictos, qui Angeli sunt in cœlis, non facile in Scripturis sanctis invenitur.

[1] Exod. XII, 34. — [2] Deut. XXXI, 20. — [3] Ibid. 36. — [4] Ibid. 37. — [5] Ibid. 40. — [6] Ibid. 42, juxta LXX.

LIBER VI.

LOCUTIONES DE JESU NAVE.

I. « Vos autem transibitis expeditiores fratribus vestris, » omnis fortis[1] : » id est, Omnis quicumque in vobis fortis est.

II. « Ut sciatis viam, quam ibitis eam[2] : » plenum esset, etiam si non haberet, « eam. »

III. « Et factum est, cum esset Jesus in Jericho[3] : » notanda locutio est ; nondum quippe erant in eadem civitate, cujus portæ contra illos clausæ fuerant, unde factum est ut in eam intrare non possent, nisi muri ejus cecidissent circumacta arca Domini ; ergo « In Jericho » dictum est, in terra quæ pertineret ad Jericho.

IV. De Jericho dictum est cum clausa esset : « Nec » quisquam ex illa prodibat, neque introibat[4] : » utique in illam subauditur, non ex illa : hoc appellatur græce ζεῦγμα κατὰ ἔλλειψιν.

V. Dominus dicit ad Jesum : « Ecce ego trado tibi » subjugatam Jericho, et regem ejus qui est in ea, po- » tentes fortitudine[5]. » Mirandum quod non hic posuit conjunctionem copulativam ut diceret, « Et potentes fortitudine, » quam solet Scriptura tam assidue ponere, ut etiam ibi inveniatur ubi sensum solitæ locutionis impediat : an et Jericho et rex ejus dicti sunt « Potentes fortitudine? »

VI. « Et Raab meretricem et domum paternam ejus » vivificavit Jesus, et commorata est in Israël usque in

[1] Jos. I, 14. — [2] Id. III, 4. — [3] Id. V, 13. — [4] Id. VI, 1. — [5] Ibid. 2.

» hodiernum diem[1]. » Notandum est quemadmodum dicat Scriptura : « Usque in hodiernum diem, » quod assidue dicit ; nam et de lapidibus illis duodecim, qui positi sunt ubi Jordanis ex ima parte defluxerat, et ex parte superiore constiterat, arca transeunte vel populo, ita dictum est, quod essent ibi « Usque in hodiernum diem[2] : » quod videtur ita sonare, tanquam post plurimum temporis per hanc Scripturam ista narrentur, nec eo tempore ii libri conscripti fuerint quo erant hæc recentissima. Quisquis autem putat hoc, quid de ista meretrice dicturus est? Quæ utique quantum est ætas unius hominis vixit, et tamen dicitur « Usque in hodiernum diem. » De his itaque rebus hoc dicitur, quæ non ita constitutæ sunt, ut postea mutarentur ab eis qui constituerunt : quomodo dicitur aliquis in exilium perpetuum missus, quia non ad tempus præfinitum hoc supplicio plectitur ; non quia quisquam potest esse perpetuus in exilio, cum homo ipse non possit esse perpetuus. Sic ergo et ista meretrix non est præcepta ad tempus habitare in Israël ; ideo dictum est : « Usque » in hodiernum diem. »

VII. Dominus dicit ad Jesum : « Peccavit populus, et » transgressus est testamentum meum, quod disposui ad » eos[3] : » notandum quemadmodum testamentum appellet hoc quod præceperat, ut anathema esset Jericho, et nemo sibi inde aliquid usurparet.

VIII. Dominus loquens ad Jesum ait inter cætera : « Ecce dedi in manus tuas regem Gaï et terram ipsius, et » facies Gaï sicut fecisti Jericho et regi ejus, et prædam » pecorum prædaberis tibi[4] : » præcipue notanda locutio est, non solum quia « Prædaberis tibi » dixit, tanquam unius futura esset illa præda, cum omnium esset futura, nam tales locutiones usitatissimæ sunt, cum Deus tanquam

[1] Jos. vi, 25. — [2] Id. iv, 9. — [3] Id. vii, 11. — [4] Id. viii, 1, 2.

ad unum loquitur, quæ ad populum loquitur : sed hoc novum est hic, quia prædixit Scriptura : « Et dixit Do» minus ad Jesum, » quem constat unum hominem fuisse : quod tamen dixit, « Prædaberis tibi, » non utique ita dictum est, ut præda illa hujus unius hominis esse præcepta sit, sed universi populi.

IX. « Et insidiæ erant civitati a mari[1]. « Qui nescit, putat istam civitatem maritimam. Consuetudinis est autem Scripturarum ut occidentalem partem, a mari appellet, vel ad mare : quia ex ipsa parte terra ubi hæc agebantur, propius habet mare quam a cæteris partibus.

X. « Extende manum tuam in Gæso, quod est in manu » tua, contra civitatem[2]. » Ista locutio notanda non esset, nisi propter nomen quod obscurum est eis, in quorum consuetudine non est. Quid enim dicat Gæson, non facile intelligitur : hoc interpres Symmachus « Scutum » appellasse perhibetur. Septuaginta autem interpretes, secundum quos ista tractamus, qui posuerunt Gæson, miror si et in græca lingua hastam vel lanceam gallicanam, intelligi voluerunt : ea quippe dicuntur Gæsa, quorum et Virgilius meminerit, ubi ait de Gallis in scuto Æneæ pictis : « Duo quisque Alpina coruscant Gæsa manu[3]. »

XI. « Et facti sunt inter medium castrorum, hi hinc et » hi hinc[4]. » Duo notanda sunt in hac locutione ; unum, quod cum hostes, qui vincebantur, in medio essent, tanquam de his dictum est, quod hi essent hinc et hi hinc, cum potius ita Israëlitæ fuerint, qui eos in medio posuerant percutiendos : alterum, quod inter medium castrorum eos factos esse dicit Scriptura, castra appellans etiam productas acies in prælio constitutas, cum castra non soleant appellari, nisi ubi exercitus ad manendum consis-

[1] Jos. VIII, 12. — [2] Ibid. 18. — [3] Virg. Æneid. VIII. — [4] Jos. VIII, 22.

tit : nisi forte ideo castra appellata sunt, quia cum omnibus suis ibant.

XII. « Exceptis pecoribus et spoliis, quæ erant in ci- » vitate prædati sunt filii Israël secundum præceptum » Domini, quemadmodum constituit Dominus Jesu[1] : » ita dictum est, « Exceptis pecoribus et spoliis prædati » sunt, » quasi ipsa non fuerint prædati, cum potius ipsa prædati sint, et excepta ideo dicta sint, quia hæc illo prælio sola consumpta non sunt.

XIII. Israëlitæ respondentes Gabaonitis dixerunt : « Vide » ne in me habites. Et quomodo disponam tibi testamen- » tum[2]? » Jam et superius tales locutiones notavimus : hoc est enim, « Vide ne in me habites, » quod est, apud me, id est, in terra quam eis promiserat Deus. Et hic tanquam ad unum hominem videntur locuti, cum legatus ad eos non unus venerit; sed more suo genti et populo responsa reddentes, singulari numero loquuntur, sicut plerumque et ad ipsos Deus vel ductor ipsorum. Notandum etiam quod pactum pacis testamentum vocat Scriptura, more quidem suo ; nam sæpe ita loquitur.

XIV. « Et nuntiatum est Jesu dicentes : Inventi sunt » quinque reges absconditi in spelunca[3] : » pro eo quod est, « Nuntiaverunt dicentes. »

XV. « Ita faciet Dominus omnibus inimicis vestris, » quos vos debellabitis eos[4] : » nihil minus esset huic sententiæ, etsi non haberet, « Eos. »

XIV. « Et omnes cœpit in bello, quia per Dominum » factum est confortari cor eorum, ut obviam irent ad » bellum ad Israël, ut exterminarentur[5] : » notandum est, « Confortari cor, » non semper in bono accipiendum.

XVII. « Tu scis verbum, quod locutus est Dominus ad

[1] Jos. VIII, 27. — [2] Id. IX, 7. — [3] Id. X, 17. — [4] Ibid. 25. — [5] Id. XI, 19, 20.

» Moysen hominem Dei de me et te[1] : » non dixit, « Hominem suum. »

XVIII. « Et dixerunt filii Joseph : Non sufficit nobis » mons et equus electus, et ferrum Chananæo qui habitat » in Bæthsan[2] : equum electum » dixit, pro equis electis, quod usitatum in nostro sermone non est : unde nonnulli latini interpretes noluerunt « Equum » interpretari, sed « Equitatum. » Sic autem dictum est : « Equus elec» tus, » pro equis, sicut in nostra consuetudine dicitur miles, pro, militibus.

XIX. « Et facti sunt exitus illorum Jordanis, et rever» tentur fines ad mare[3] : » non dixit : « Reversi sunt, aut saltem revertuntur, » sicut solet de finibus dici, sed « Re» vertentur, » tanquam adhuc futurum sit, cum præteritorum sit ista narratio : et in omnibus fere ipsis terrarum divisionibus, per singulas quasque tribus ita loquitur Scriptura, ut futuri temporis verbis utatur.

XX. « Refugere illuc qui percusserit animam nolens[4] : » hic animam, vel hominem intelligere debemus, vel vitam carnis quæ fit per animam : qua locutione et illud dictum est a fratribus Joseph : « Non percutiamus ejus animam[5] : » id est, non eum occidamus. » Nam si anima posset ab interfectore percuti, non diceret Dominus : « Nolite timere » eos qui corpus occidunt, animam autem occidere non » possunt[6]. »

XXI. « Mandavit Dominus in manu Moysi[7] : » locutio familiarissima Scripturis ; ita enim dicitur : « Verbum quod factum est in manu illius vel illius Prophetæ, hoc est, in potestate dicendi datum. »

XXII. « Et accepit Jesus cultros petrinos, in quibus

[1] Jos. XIV, 6. — [2] Id. XVII, 16. — [3] Id. XIX, 33, 34. — [4] Id. XX, 9. — [5] Gen. XXXVII, 4. — [6] Matth. X, 28. — [7] Jos. XXI, 2.

» circumciderat filios Israël[1] : » non dixit : « Quibus cir-
» cumciderat, » sed, « In quibus. »

XXIII. « Et ubi dimisit eos Jesus in domos suas, et » benedixit eos dicens[2] : » plus videtur hic copulativa conjunctio, id est, « et; » nam ita dici posset : « Et ubi » dimisit eos in domos suas, benedixit eos dicens. »

XXIV. Item alia locutio notanda est, quod cum dixisset Scriptura : « Et benedixit eos Jesus dicens, » atque his verbis intentos fecisset audire quid benedicendo dixit Jesus, hoc solum subjecit : « In divitiis multis abierunt in » domos suas, et pecora multa valde, et argentum et » aurum et vestem multam valde, diviserunt prædam » inimicorum suorum cum fratribus suis[3] : » quod magis esse narrantis quam benedicentis apparet.

XXV. « Ædificaverunt ibi aram super Jordanem, » aram magnam videre[4] : » ista locutio etiam in sermone latino nota est.

XXVI. « Et audierunt filii Israël dicentium[5] : » non ait ; « dicentem, vel, dicentes. »

XXVII. « Servire servitutem Domini[6] : » in qua locutione duo notanda sunt, et « Servire servitutem, » quæ etiam latina locutio reperitur ; « Et servitutem Domini, » id est, quæ debetur vel exhibetur Domino.

XXVIII. « Et audientes Phinees sacerdos et omnes » principes synagogæ qui erant cum illo, verba quæ lo- » cuti sunt filii Ruben et filii Gad et dimidium tribus » Manasses, et placuerunt illis[7] : audientes, » pro, audierunt, positum est ; aut plus est hic, « et ; » nam plenus est sensus : « Audientes verba hæc, placuerunt illis : » nec tamen sine inconsequentia ; quia, cum audissent, dicendum fuit.

[1] Jos. xxi, 40, juxta LXX. — [2] Id. xxii, 7. — [3] Ibid. 8, 9. — [4] Ibid. 10. — [5] Ibid. 11. — [6] Ibid. 27. — [7] Ibid. 30.

XXIX. « Et Jesus senior provectus diebus[1] : » hoc de Abraham dictum notavimus[2], seniorem in Scripturis non solum illum appellari, qui est infra ætatem senis, sed etiam valde senem. Unde non omnis senior senex, omnis autem senex senior dici potest.

XXX. « Et induxit super illos mare, et operuit super » illos[3] : non ait, « Operuit illos, » quamvis nonnulli interpretes hoc maluerunt dicere.

XXXI. « In omnibus gentibus, quas transivimus per » ipsas[4] : » usitatæ in Scripturis sunt istæ locutiones, nec tam crebro notandæ, quam crebro intercurrunt.

[1] Jos. XXIII, 1. — [2] Lib I Quæstionum in Gen. quæst. LXX. — [3] Jos. XXIV, 7. — [4] Ibid. 17.

LIBER VII.

Locutiones de Judicibus.

I. « Et factum est postquam defunctus est Jesus, in- » terrogabant filii Israël in Domino[1] : » non ait : « Do- » minum, » quod sermonis nostri consuetudo poscebat.

II. « Et bellemus in Chananæo[2] : » non dixit adversus Chananæum, aut contra Chananæum, aut saltem in Chananæum.

III. « Et mortuus est Jesus filius Nave servus Domini, » filius centum decem annorum[3]. » Ista repetitio quod cum dixisset « Filius Nave, » repetivit « Filius, » et deinde addidit : « Centum decem annorum, » inusitata est, ut potius « Filius centum decem annorum » diceret, quam homo centum decem annorum : sed tamen et alibi reperitur.

IV. « Et omnis generatio appositi sunt ad patres suos[4] : » notanda locutio est, quod non ait : « Apposita est, » quia plures erant.

V. « Tradidit eos in manu prædantium[5] : » non dixit : « In manum ; » quod videtur latina locutio postulare.

VI. « Et cum suscitavit Dominus eis judices, et erat » Dominus cum judice[6] : » solita locutione plus est hic, « et ; » nam plenum esset : « Et cum suscitavit Dominus » eis judices, erat Dominus cum judice. » Notandum est

[1] Judic. 1, 1. — [2] Ibid. 3. — [3] Id. 11, 8. — [4] Ibid. 10. — [5] Ibid. 14. — [6] Ibid. 18.

etiam hoc, quod a plurali ad singularem transiens, non ait cum judicibus, sed « Cum judice, » id est, cum unoquoque judice.

VII. « Et factum est, cum moreretur judex, et revertebantur, et iterum corrumpebant super patres suos[1]. » Recta locutio esse ita poterat secundum consuetudinem sermonis nostri : « Et fiebat cum moreretur judex, et revertebantur, et iterum corrumpebant super patres suos. » Si, « et, » non haberet, plenum esset : « Cum moreretur » judex, revertebantur, et iterum corrumpebant super » patres suos, » id est, plus quam patres eorum.

VIII. « Propter quod tanta dereliquit gens hæc testamentum meum[2] : tanta » dixit, pro, tantum, id est, tam multum, nomen pro adverbio, quod etiam in latinis locutionibus maxime poëticis invenitur.

IX. « Et non obaudierunt vocis meæ[3] : » græca magis locutio est.

X. « Factus est super eum Spiritus Domini[4] : » cum Spiritus Domini utique factus non sit ; sed « Super eum » factus est, » ita dictum est ac si diceretur : « Factum est ut esset super eum. » Ex qua locutione et in Evangelio legitur : « Ante me factus est[5] ; » id est, factum est ut esset ante me : quod alio modo diceretur : « Prælatus est mihi. »

XI. « Et sumpsit Aioth gladium desuper femore suo » dextro[6] : » sic interpretari potuit quod græcus habet, ἀπὸ ἄνωθεν, nam locutio minus latina est.

XII. « Erat autem Eglom vir exilis valde[7] : » hoc κατ' ἀντίφρασιν dictum, id est, locutione contraria, sequentia dicant : quando enim percussus est, dictum est quod concluserunt adipes vulnus, quia non eductus est gladius de ventre ejus.

[1] Judic. II, 19. — [2] Ibid. 20. — [3] Ibid. — [4] Id. III, 10. — [5] Joan. I, 27. — [6] Judic. III, 21. — [7] Ibid. 27.

XIII. « Et percussit alienigenas in sexcentos viros[1] : » non ait : « Alienigenarum sexcentos viros, aut certe alienigenas in sexcentis viris. »

XIV. « Nonne præcepit Dominus Deus Israël tibi, et » perges in montem Thabor[2]? » Non ait, ut pergas, quod videtur esse consequens ; sed inusitata locutione : « Nonne » præcepit tibi et perges, » ut subaudiamus verbum quod supra positum est, et sit, « Nonne perges : » aut solita locutione plus habet, « et : » nam ista conjunctione detracta sensus currit : « Nonne mandavit Dominus Deus Israël » tibi, perges in montem Thabor, et accipies tecum decem » millia virorum, etc. »

XV. « Quoniam nescio diem, in quo Dominus prosperat » Angelum mecum[3] : » utrum prosperat actus Angeli ejus qui mecum est, an prospera mihi facit per Angelum.

XVI. « Omnes currus suos, nongentos currus ferreos[4]. » Ubilibet distinguatur, elegans repetitio : utrum « Omnes » currus suos, » et deinde sequatur « Nongentos currus » ferreos : » an « Omnes currus suos nongentos, » et deinde inferatur « Currus ferreos. »

XVII. « Et pavefecit Dominus Sisaram, et omnes currus » ejus, et omnia castra ejus, in ore gladii in conspectu » Barach[5]. » Quomodo pavefecit currus, nisi eos intelligas qui erant in curribus? « Et pavefecit Dominus Sisaram, » et omnes currus ejus, et omnia castra ejus, in ore gla- » dii, in conspectu Barach. Pavefecit in ore gladii » ac si diceret : « Interfecit in ore gladii : Pavefecit » ergo, cum cæderentur gladio.

XVIII. « Et descendit Sisara desuper curru suo[6]; » ita dici latine potuit, quod est græce ἀπὸ ἄνωθεν.

XIX. « Et cooperuit eum in pelle sua[7] : » non dixit :

[1] Judic. III, 31. — [2] Id. IV, 6. — [3] Ibid. 8. — [4] Ibid. 13. — [5] Ibid. 15. — [6] Ibid. 16. — [7] Ibid. 19.

« Pelle, aut, de pelle : » sic enim habet græcus ἐν τῇ δέῤῥει αὐτῆς.

XX. « Et erit, si quis venerit ad te, et dixerit : Est » hic vir? et dices : Non est[1]. » Detracta conjunctione consequentem habet sensum : « Si quis venerit ad te, et » dixerit : Est hic vir? dices : Non est. »

XXI. « Et pergebat manus filiorum Israël pergens[2] : » solita et frequentata locutio est.

XXII. « Et indurabatur in Jabin regem Chanaan[3]. » Novo modo positum est hoc verbum « Indurabatur, » pro eo quod est, fortis efficiebatur et prævalidus.

XXIII. « Perforavit caput ejus, et percussit[4] : » id est, percussit caput ejus, et perforavit.

XXIV. « Sic pereant omnes inimici tui, Domine; et » diligentes eum sicut ortus solis in potentia ejus[5] : » non dixit : « Diligentes te, » cum utique de Domino intelligi vellet.

XXV. « Et factum est, quando seminavit vir Israël[6] : » non unum hominem significat, sed ipsam gentem.

XXVI. « Ascendebat Madian et Amalech et filii Orien- « tis, et ascendebat super eum[7]. » Ista repetitio verbi non videtur habere solitam elegantiam vel affectum.

XXVII. « Et liberavi vos de manu Ægypti[8]. » Per » manum, » potestatem significat; per « Ægyptum, » Ægyptios.

XXVIII. « Et dixit ad eum Gedeon : In me Domine » mi[9] : » subintelligitur, intende, hoc est : « In me in- » tende : » et ista locutio Scripturis familiarissima.

XXIX. « Et si est Dominus nobiscum, et ut quid in- » venerunt nos omnia mala ista[10] : » plus habet conjunctionem, « et, » sicut solet loqui Scriptura, quæ si detrahatur, plena sententia est : « Et si est Dominus nobiscum, » ut quid invenerunt nos omnia mala ista? » Quamvis et

[1] Judic. IV, 20. — [2] Ibid. 24. — [3] Ibid. — [4] Id. V, 26. — [5] Ibid. 31. — [6] Id. VI, 3. — [7] Ibid. — [8] Ibid. 9. — [9] Ibid. 13. — [10] Ibid.

superior conjunctio possit salva sententia detrahi, ut cum dixisset: « In me, Domine mi; » deinde subsequatur: « Si est Dominus nobiscum, ut quid invenerunt nos omnia « mala ista: » magis enim hoc exigit nostræ locutionis consuetudo.

XXX. « Et vitulum annorum septem[1]. » Hic manifestum est quomodo vitulos appellet Scriptura: Bos enim annorum septem, secundum consuetudinem locutionis nostræ, non est utique vitulus. Secundum hanc ergo locutionem dictum est de Samegar, quod occiderit « Sex- » centos viros præter vitulos boum[2], » hoc est, præter boves.

XXXI. « Et cecinit in cornea[3]: » subauditur, tuba; græcus enim non habet, tuba, sed tantum, cornea.

XXXII. « Camelis eorum non erat numerus, et erant » sicut arena, quæ est ad labium maris[4]. » In multitudine constat ὑπερβολικῶς dictum. Hæc autem translatio, ubi « la- » bium maris » posuit pro littore, assidua est in Scripturis, sed rara est in latinis codicibus, quia plerique littus interpretati sunt, magis quid significaret labium volentes ponere, quam ipsum labium. Nam littus si vellent Septuaginta interpretes dicere, non deesset linguæ græcæ quod dicerent.

XXXIII. « Et divisit trecentos viros per tria principia[5]: » pro partibus « Principia » posuit.

XXXIV. « Et dixerunt ad Gedeon viri Ephræm[6]: » id est, viri de tribu Ephræm.

XXXV. « Quid verbum hoc fecisti nobis, ut non vo- » cares nos cum exires pugnare in Madian[7]? » verbum pro facto posuit.

XXXVI. « Et dederunt septuaginta argenti[8]: » sub-

[1] Judic. vi, 25. — [2] Id. iii, 31. — [3] Id. vi, 34. — [4] Id. vii, 12. — [5] Ibid. 16. — [6] Id. i, 8. — [7] Ibid. — [8] Id. ix, 4.

auditur, pondo, vel tale aliquid : interpretatio ex hebræo Septuaginta, « Pondo » habet.

XXXVII. « Et conduxit in ipsis Abimelech viros[1] : in » ipsis » dixit, pro, ex ipsis, id est, ex argenti pondo septuaginta conduxit viros.

XXXVIII. « Viros inanes et perturbatos[2] : » inanes posuit pro levibus, quibus sunt contrarii graves : unde dicitur : « In populo gravi laudabo te[3]. »

XXXIX. « Et intravit in domum patris sui in Ephratha, » et interfecit fratres suos filios Jerobaal septuaginta viros » super lapidem unum[4] : » quia jam superius septuaginta dixerat filios Jerobaal, id est, Gedeon; et nunc eos septuaginta dicit occisos : quamvis minus occisi fuerint duo, id est, ipse qui occidit, et Joatham junior qui latuit, de quo adjungens dicit, « Et remansit Joatham filius Jero» baal junior, quoniam abscondit se : » ac per hoc universum numerum posuit pro pene universo.

XL. « Et spreverunt viri Sichimorum in domo Abime« lech[5] : » non dixit : « Spreverunt domum Abimelech. »

XLI. « Et insidiati sunt super Sichimam quatuor prin» cipia[6] : » id est, quatuor partes : jam istam locutionem superius etiam notavimus.

XLII. « Et accepit populum, et divisit eum in tria » principia[7] : accepit, » dixit de illo populo qui cum illo erat; et hic « Tria principia » pro tribus partibus posuit.

XLIII. « Et abierunt viri in locum suum[8] : » id est, unusquisque.

XLIV. » Et eris nobis in caput omnibus habitantibus » Galaad[9] : » non dixit : « Eris nobis caput : » sic enim solet loqui Scriptura : unde est : « Esto mihi in Deum

[1] Judic. IX, 4. — [2] Ibid. — [3] Psal. XXXIV, 18. — [4] Judic. IX, 5. — [5] Ibid. 23. — [6] Ibid. 34. — [7] Ibid. 43. — [8] Ibid. 55. — [9] Id. XI, 8.

» protectorem et in domum refugii[1], » et multa hujusmodi.

XLV. « Et hæc unica ei, et non est præter ipsam filius » aut filia[2] : » hoc est quod dictum est : « Unica ei ; » sed propter affectum repetita sententia est.

XLVI. « Et non est ei præter ipsam filius aut filia : non » est ei, pro, « non erat ei, » dictum est : præterita quippe narrantur.

XLVII. « Et uxor ejus sterilis, et non pariebat[3] : » cum potuisset sufficere quod dictum est, « sterilis. »

XLVIII. « Et precatus est Manuë Dominum et dixit : » In me, Domine, homo Dei, quem misisti, veniat nunc « iterum ad nos[4] : In me » ita dictum est, ut subaudiatur, « intende. »

XLIX. « Et percussit eos tibiam super femur[5] : » hæc locutio inusitata est, tamen locutio est, non aliquis in corpore vulneris locus, sicut in Quæstionibus exposui[6], hoc est, percussit eos ad admirationem, ad stuporem.

L. « Et dixerunt vir Juda : Quare ascendistis super » nos[7] : » singularem posuit pro plurali : « Dixerunt enim » viri Juda, non unus vir. »

LI. « Ne forte occurratis in me vos[8] : » pro eo quod est : Occidatis me, » et hæc locutio in Quæstionibus exposita est[9].

LII. « Et reduxerunt eum de petra, et venit usque ad « Maxillam[10] : » locus est sic appellatus postea ex eo facto, quod ibi gessit ipse Sampson, quando maxilla asini pugnans, mille prostravit : hoc ergo per prolepsim dictum est, quia post illa omnia gesta, hæc historia conscripta est.

LIII. « Sicut stuppa cum olefecerit ignem[11] : » meta-

[1] Psal. xxx, 3. — [2] Judic. xi, 34. — [3] Id. xiii, 2. — [4] Ibid. 8. — [5] Id. xv, 8. — [6] Lib. vii, quæst. lv. — [7] Judic. xv, 10. — [8] Ibid. 12. — [9] Lib. vii, quæst. lvi. — [10] Judic. xv, 13. — [11] Ibid. 14.

phora ab animali ad inanimale; non enim stuppa sensum habet olfactus: sed ita dictum est, ac si diceretur: « Cum ignem senserit: quamvis et hoc quod dixi: « Senserit, » ad eamdem metaphoram pertineat, sed ad celeritatem intelligendam pertinet quod dictum est, « Olefecerit. »

LIV. « Et extendit manum suam, et accepit eam[1]; » etsi non diceret: « Extendit manum suam, » utique extenta manu acceptam intelligeremus.

LV. « Et nuntiatum est Gazæis, dicentes[2]: » non ait: « Nuntiaverunt dicentes, aut nuntiatum est a dicentibus. »

LVI. « Si ligaverint me in septem nervis humidis non- » dum siccatis[3]: » non ait: « Septem nervis, » sed « In » septem nervis. »

LVII. « Si ligaverint me in septem nervis humidis non- » dum siccatis, et infirmabor[4]: » plenum esset, etsi non haberet, « et. »

LVIII. « Et insidiæ ei sedebant in cubiculo[5]: » quod nonnulli interpretati sunt, « Obsidebant, » sed græcus ἐκάθητο, hoc est, sedebat, quia insidiæ singulari numero græce dicuntur, nec potest latine dici insidia: locutio autem notanda erat, quia dictum est, « Insidiæ sedebant; » pro iis qui insidiabantur: ipsi enim sedebant.

LIX. « Nunc ergo indica mihi in quo ligaberis[6]: » non ait, « Quo ligaberis, aut unde ligaberis. »

LX. « Si ligaverint me in funibus novis[7]: » non dixit: « Funibus. »

LXI. Item, « Si ligaverint me in funiculis novis, in « quibus non est factum opus, et infirmabor[8]: » plenum esset, etsi non præponeretur, « et. »

LXII. « Et hoc tertium fefellisti me[9]: tertium, » po-

[1] Judic. xv, 15. — [2] Id. xvi, 2. — [3] Ibid. 7. — [4] Ibid. — [5] Ibid. 9. — [6] Ibid. 10. — [7] Ibid. 11. — [8] Ibid. — [9] Ibid. 15.

suit pro, tertio, sive ter, nomen scilicet, pro adverbio, quod et in latinis locutionibus eleganter fieri solet.

LXIII. « Dimitte me, et palpabo columnas; super quas » domus confirmata est super eas[1]. »

[1] Judic. xvi, 26.

S. AUR. AUGUSTINI

HIPPONENSIS EPISCOPI

QUÆSTIONUM

IN

HEPTATEUCHUM

LIBRI VII[1].

LIBER I.

Quæstiones in Genesim.

PROOEMIUM.

Cum Scripturas sanctas, quæ appellantur canonicæ, legendo et cum aliis codicibus secundum Septuaginta interpretationem conferendo percurreremus, placuit eas quæstiones, quæ in mentem venirent, sive breviter commemorando, vel etiam pertractando tantummodo proponerentur, sive etiam qualitercumque tanquam a festinantibus solverentur, stylo alligare, ne de memoria fugerent. Non ut eas satis explicaremus, sed ut cum opus esset, possemus inspicere; sive ut admoneremur quid adhuc esset requirendum, sive ut ex eo quod jam videbatur inventum, ut poteramus, essemus et ad cogitandum instructi, et ad

[1] Scripti circiter Christi annum 419. Vide Retract. lib. II, cap. IV.

respondendum parati. Si quis igitur hæc legere propter incultum in nostra festinatione sermonem non fastidierit, si quas quæstiones propositas invenerit nec solutas, non ideo sibi nihil collatum putet. Nonnulla enim pars inventionis est, nosse quid quæras. Quarum autem solutio placuerit, non ibi vile contemnat eloquium, sed de aliqua participatione doctrinæ potius gratuletur. Non enim disputatio veritate, sed veritas disputatione requiritur. Exceptis ergo iis, quæ a principio, ubi Deus cœlum et terram fecisse narratur, usque ad dimissionem duorum primorum hominum de paradiso, tractari multipliciter possunt, de quibus alias quantum potuimus disseruimus[1] : hæc sunt quæ legentibus nobis occurrentia voluimus litteris attineri.

QUÆSTIO I.

Quomodo Caïn potuerit condere civitatem[2], cum civitas alicui utique constituatur hominum multitudini, illi autem duo parentes et duo filii fuisse referantur, quorum filiorum ab altero alter occisus est, in cujus occisi locum alius natus esse narratur? An ideo quæstio est, quoniam qui legunt, putant solos tunc fuisse homines quos divina Scriptura commemorat, nec advertunt eos qui prius sunt conditi duos, vel eos etiam quos genuerunt, tandiu vixisse, ut multos gignerent. Non enim et Adam ipse eos solos genuit, quorum nomina leguntur, cum de illo Scriptura loquens ita concludat, quod genuerit filios et filias [3]. Proinde cum multo pluribus illi vixerint annis, quam Israëlitæ in Ægypto fuerunt, quis non videat quam multi homines nasci potuerunt, unde illa civitas impleretur, si Hebræi multo minore tempore ita multiplicari potuerunt.

[1] In libris de Genesi. — [2] Gen. IV, 17. — [3] Id. V, 4.

QUÆSTIO II.

Quæri solet, quomodo Mathusalam secundum annorum computationem vivere post diluvium potuerit, cum omnes, præter eos qui in arcam ingressi sunt, periisse dicantur [1]. Sed hanc quæstionem plurium codicum mendositas peperit [2]. Non solum quippe in Hebræis aliter invenitur; verumetiam in Septuaginta interpretatione, Mathusalam in codicibus paucioribus, sed veracioribus, sex annos ante diluvium reperitur fuisse defunctus.

QUÆSTIO III.

Item quæritur, quemadmodum potuerint Angeli cum filiabus hominum concumbere, unde gigantes nati esse perhibentur [3] : quamvis nonnulli et latini et græci codices non Angelos habeant, sed filios Dei : quos quidam ad solvendam istam quæstionem, justos homines fuisse crediderunt, qui potuerunt etiam Angelorum nomine nuncupari. Nam de homine Joanne scriptum est : « Ecce ego mitto Angelum meum ante faciem tuam, qui » præparabit viam tuam [4]. » Sed hoc movet, quomodo vel ex hominum concubitu nati sunt gigantes, vel fœminis miscere se potuerunt, si non homines, sed Angeli fuerunt? Sed de gigantibus, id est, nimium grandibus atque fortibus, puto non esse mirandum quod ex hominibus nasci potuerunt; quia et post diluvium quidam tales fuisse reperiuntur; et quædam corpora hominum in incredibilem modum ingentia, nostris quoque temporibus extiterunt, non solum virorum, verumetiam fœminarum. Unde credibilius est homines justos appellatos vel Angelos, vel

[1] Gen. v, 25. — [2] Confer. lib. xv, de Civit. Dei cap. xi. — [3] Gen. vi, 4. — [4] Malac. iii, 1.

filios Dei, concupiscentia lapsos peccasse cum fœminis, quam Angelos carnem non habentes usque ad illud peccatum descendere potuisse : quamvis de quibusdam dæmonibus, qui sint improbi mulieribus, a multis tam multa dicantur, ut non facile sit de hac re definienda sententia.

QUÆSTIO IV.

De arca Noë quæri solet, utrum tanta capacitate quanta describitur [1], animalia omnia quæ in eam ingressa dicuntur, et escas eorum ferre potuerit. Quam quæstionem cubito geometrico solvit Origenes, asserens non frustra Scripturam dixisse, quod Moyses omni sapientia Ægyptiorum fuerit eruditus [2], qui geometricam dilexerunt. Cubitum autem geometricum dicit tantum valere quantum nostra cubita sex valent. Si ergo tam magna cubita intelligamus, nulla quæstio est tantæ capacitatis arcam fuisse ut posset illa omnia continere.

QUÆSTIO V.

Item quæritur utrum arca tam magna centum annis potuerint fabricari a quatuor hominibus, id est, Noë et tribus filiis ejus[3]. Sed si non potuit, non erat magnum fabros alios adhibere : quamvis operis sui mercede accepta non curaverint utrum eam Noë sapienter, an vero inaniter fabricaretur, et ideo non in eam intraverint, quia non crediderint quod ille crediderat.

QUÆSTIO VI.

Quid est quod ait, cum de arcæ fabricatione loqueretur, « Inferiora bicamerata et tricamerata facies eam [4]? » Non enim inferiora futura erant bicamerata et tricamerata. Sed in hac distinctione totam instructuram ejus in-

[1] Gen. vi, 15. — [2] Act. vii, 22. — [3] Gen. vi, 15. — [4] Ibid. 16.

telligi voluit, ut haberet inferiora, haberet et superiora inferiorum, quæ appellantur bicamerata; haberet et superiora superiorum, quæ appellavit tricamerata. In prima quippe habitatione, id est, in inferioribus, semel camerata erat arca, in secunda vero habitatione supra inferiorem jam bicamerata erat, ac per hoc in tertia supra secundam sine dubio tricamerata erat.

QUÆSTIO VII.

Quoniam non solum vivere, sed etiam pasci in arca animalia Deus dixit, et jussit ut Noë ab omnibus escis sumeret sibi et illis, quæ ad illum fuerant ingressura[1]; quæritur quomodo ibi leones vel aquilæ, quæ consueverunt carnibus vivere, pasci potuerint; utrum et animalia præter illum numerum propter aliorum escam fuerint intromissa, an aliqua præter carnes, (quod magis credendum est) a viro sapiente, vel Deo demonstrante provisa sint, quæ talium quoque animantium escis convenirent?

QUÆSTIO VIII.

Quod scriptum est, « Et a volatilibus mundis et a volatilibus immundis, et a pecoribus mundis et a pecoribus immundis, et ab omnibus serpentibus in terra[2]: » quod deinde non additur, subauditur mundis et immundis : et adjungitur, « Duo duo intraverunt ad Noë in arcam, masculus et fœmina[3], » quæritur quomodo superius distinxerit duo duo ab immundis, nunc autem sive a mundis sive ab immundis duo duo dicat intrasse. Sed hoc refertur non ad numerum mundorum vel immundorum animalium, sed ad masculum et fœminam; quia in

[1] Gen. vi, 21. — [2] Id. vii, 8. — [3] Ibid. 9.

omnibus sive mundis sive immundis duo sunt, masculus et fœmina.

QUÆSTIO IX.

Notandum quod scriptum est, « In quo est spiritus » vitæ[1], » non solum de hominibus, sed etiam de pecoribus dictum, propter illud quod quidam de Spiritu sancto volunt intelligere, ubi scriptum est : « Et insufflavit Deus in faciem ejus spiritum vitæ[2] » quod melius quidam codices habent, « Flatum vitæ. »

QUÆSTIO X.

De montium altitudine, quam omnem scriptum est transcendisse aquam cubitis quindecim[3], quæritur propter Olympi montis historiam. Si enim terra invadere potuit spatium tranquilli illius aëris, ubi dicitur nec nubes videri, nec ventos sentiri, cur non et aqua crescendo?

QUÆSTIO XI.

Quod scriptum est « Exaltata est aqua super terram » centum quinquaginta dies[4] : » quæritur utrum usque ad hunc diem creverit, an per tot dies in altitudine qua creverat manserit : quoniam alii interpretes planius videntur hoc dicere. Nam Aquila dixit, « Obtinuit : » Symmachus, « Prævaluerunt, » id est, aquæ.

QUÆSTIO XII.

Quod scriptum est, post centum quinquaginta dies adductum esse spiritum super terram, et desiisse aquam[5], et conclusos fontes abyssi, et cataractas cœli, et deten-

[1] Gen. VII, 15. — [2] Id. II, 7. — [3] Id. VII, 20. — [4] Ibid. 24. — [5] Id. VIII, 1.

tam pluviam de cœlo, quæritur utrum post centum quinquaginta dies hæc facta sint, an per recapitulationem omnia commemorata sint, quæ post quadraginta dies pluviæ fieri cœperunt; ut hoc solum ad centum quinquaginta dies pertineat, quod usque ad ipsos aqua exaltata est, aut de fontibus abyssi cessante jam pluvia, aut quia mansit in altitudine sua, dum nullo spiritu siccaretur: cætera vero, quæ dicta sunt, non post centum quinquaginta dies omnia facta sint, sed commemorata sint omnia, quæ ex fine quadraginta dierum fieri cœperunt?

QUÆSTIO XIII.

Quod scriptum est, dimissum esse corvum, nec rediisse[1]; et dimissam post eum columbam, et ipsam rediisse, quod non invenisset requiem pedibus suis, quæstio solet oboriri, utrum corvus mortuus sit, an aliquo modo vivere potuerit? quia utique si fuit terra ubi requiesceret, etiam columba requiem potuit invenire pedibus suis. Unde conjicitur a multis quod cadaveri potuerit corvus insidere, quod columba naturaliter refugit.

QUÆSTIO XIV.

Item quæstio est, quomodo columba non invenerit ubi resideret[2], si jam, sicut narrationis ordo contexitur, nudata fuerant cacumina montium. Quæ videtur quæstio aut per recapitulationem posse dissolvi, ut ea posterius narrata intelligantur quæ prius facta sunt; aut potius quia nondum siccata fuerant.

QUÆSTIO XV.

Quid sibi vult quod Dominus dicit: « Non adjiciam » adhuc maledicere super terram propter opera homi-

[1] Gen. VIII, 6, 7. — [2] Ibid. 9.

» num ; quia apposita est mens hominis ad maligna a » juventute? Non adjiciam ergo adhuc percutere omnem » carnem vivam, quemadmodum feci[1] : » et deinde adjungit quæ secundum largitatem bonitatis suæ donat hominibus indignis ? Utrum hic Testamenti Novi indulgentia figurata sit, et præterita ultio ad Vetus pertineat Testamentum : hoc est, illud ad Legis severitatem, hoc ad gratiæ bonitatem.

QUÆSTIO XVI.

Quid est, « Et de manu hominis fratris exquiram ani» mam hominis[2] ? » An omnem hominem fratrem omnis hominis intelligi voluit, secundum cognationem ex uno ductam ?

QUÆSTIO XVII.

Quare peccans Cham in patris offensa, non in se ipso, sed in filio suo Chanaan maledicitur[3] : nisi quia prophetatum est quodam modo terram Chanaan, ejectis inde Chananæis et debellatis, accepturos fuisse filios Israël, qui venirent de semine Sem?

QUÆSTIO XVIII.

Quæritur quomodo dictum sit de Nembroth, « Hic » cœpit esse gigas super terram[4], » cum gigantes et antea natos Scriptura commemoret. An forte quia post diluvium novitas generis humani reparandi denuo commemoratur, in qua novitate hic cœpit esse gigas super terram?

[1] Gen. VIII, 21. — [2] Id. IX, 5. — [3] Ibid. 25. — [4] Id. X, 8.

QUÆSTIO XIX.

Quæritur quid sit, « Et Heber nati sunt filii duo, nomen unius Phalech, quia in diebus ejus divisa est terra[1] : » nisi forte in diebus ejus linguarum illa diversitas extiterit, per quam factum est, ut gentes dividerentur.

QUÆSTIO XX.

« Et erat omnis terra labium unum[2] : » quomodo hoc potest intelligi, quando superius dictum est, quod filii Noë, vel filiorum ejus distributi essent per terram secundum tribus et secundum gentes, et secundum linguas suas, nisi quia per recapitulationem postea commemorat quod prius erat : sed obscuritatem facit quod eo genere locutionis ista contexit, quasi narratio de iis quæ postea facta sunt, consequatur.

QUÆSTIO XXI.

« Venite ædificemus nobis civitatem, et turrim cujus » caput erit usque in cœlum[3]. » Si hoc se posse crediderunt, nimium stulta audacia et impietas deprehenditur. Et quia ob hoc Dei vindicta secuta est, ut eorum linguæ dividerentur, non absurde hoc cogitasse creduntur.

QUÆSTIO XXII.

« Venite descendamus et confundamus ibi linguam » eorum, ne audiat unusquisque vocem proximi[4] : » utrum ad Angelos Dominus hoc dixisse intelligitur, an secundum illud accipiendum est, quod in exordio libri legitur : « Faciamus hominem ad imaginem et similitudi-

[1] Gen. x, 25. — [2] Id. xi, 1. — [3] Ibid. 4. — [4] Ibid. 7.

» nem nostram[1]? » Nam et quomodo postea dicitur singulari numero : « Quia ibi confudit Dominus labia terræ : » sic et illic cum dictum esset : « Faciamus ad imaginem » nostram ; » in consequentibus tamen non dictum est : « Fecerunt, » sed, « Fecit Deus. »

QUÆSTIO XXIII.

Quod scriptum est, « Et erat Arphaxad annorum centum triginta-quinque, cum genuit Chaïnan, et vixit » Arphaxad postquam genuit Chaïnan annos quadringentos[2], » vel sicut in græco invenimus, « Annos trecentos ; » quæritur quomodo dixerit Deus ad Noë : « Erunt anni vitæ eorum centum viginti. » Nondum enim natus erat Arphaxad quando dixit hoc Deus, nec fuit in arca cum parentibus suis : quomodo ergo intelliguntur deinceps anni vitæ humanæ prædicti centum viginti, cum inveniatur homo vixisse amplius quadringentis annis? Nisi quia intelligitur, ante viginti annos quam inciperet arca fieri, quæ centum annis facta reperitur, hoc Deum dixisse ad Noë, cum jam prænuntiaret facturum se esse diluvium, nec vitæ humanæ deinceps futuræ in iis qui post diluvium nascerentur spatium prædixisse, sed vitæ hominum quos fuerat diluvio deleturus.

QUÆSTIO XXIV.

Quæritur quare scriptum sit, « Sem erat pater omnium filiorum Heber[3] ; » cum inveniatur Heber quintus a Sem filio Noë : utrum quia ex illo Hebræi dicuntur appellati? per illum enim generatio transiit ad Abraham. Quid ergo probabilius sit, Hebræos tanquam Heberæos dictos, an tanquam Abrahæos, merito quæritur[4].

[1] Gen. I, 26. — [2] Id. XI, 12, juxta LXX. — [3] Id. X, 21. — [4] Vide lib. XVI de Civit. c. 3, et lib. II, Retract. c. 16.

QUÆSTIO XXV.

I. Quomodo accipiendum sit, quod cum esset Tharra pater Abrahæ annorum septuaginta, genuit Abraham, et postea cum suis omnibus mansit in Charran, et vixit annos ducentos-quinque in Charran, et mortuus est[1] : et dixit Dominus ad Abraham ut exiret de Charran, et exiit inde, cum esset idem Abraham septuaginta-quinque annorum. Nisi quia per recapitulationem ostenditur, vivo Tharra, locutum esse Dominum, et Abraham, vivo patre suo, secundum præceptum Domini exiisse de Charran, cum esset septuaginta-quinque annorum, centesimo et quadragesimo-quinto anno vitæ patris sui, si dies vitæ patris sui anni ducenti-quinque fuerunt : ut ideo scriptum sit, « Fuerunt anni vitæ Tharræ ducenti-quinque » in Charran, » quia ibi complevit omnes annos totius vitæ suæ. Solvitur ergo quæstio per recapitulationem, quæ indissolubilis remaneret, si post mortem Tharræ acciperemus locutum esse Dominum ad Abraham ut exiret de Charran, quia non poterat esse adhuc annorum septuaginta-quinque cum pater ejus jam mortuus esset, qui eum septuaginta ætatis suæ anno genuerat; ut Abraham post mortem patris sui annorum esset centum triginta-quinque, si omnes anni patris ejus ducenti-quinque fuerunt. Recapitulatio itaque ista, si advertatur in Scripturis, multas quæstiones solvit, quæ indissolubiles possunt videri secundum etiam superiorum quæstionum expositionem, per eamdem recapitulationem factam.

II. Quanquam et aliter ista quæstio a quibusdam solvatur, ex illo computari annos ætatis Abrahæ ex quo liberatus est de igne Chaldæorum, in quem missus ut arderet, quia eumdem ignem superstitione Chaldæorum

[1] Gen. XI, 26.

colere noluit, liberatus inde, etsi in Scripturis non legitur, judaïca tamen narratione traditur. Potest et sic solvi, quoniam Scriptura quæ dixit : « Cum esset Tharra anno- » rum septuaginta genuit Abraham et Nachor et Arran : » non utique hoc intelligi voluit, quia eodem anno septuagesimo ætatis suæ omnes tres genuit, sed ex quo anno generare cœpit, eum annum commemoravit Scriptura. Fieri autem potest, ut posterior sit generatus Abraham, sed merito excellentiæ, qua in Scripturis valde commendatur, prior fuerit nominatus : sicut Propheta priorem nominavit minorem ; « Jacob dilexi, Esaü autem odio » habui [1] : » et in Paralipomenon cum sit quartus nascendi ordine Judas, prior est commemoratus [2], a quo judaïcæ genti nomen est, propter tribum regiam. Commodius autem plures exitus inveniuntur, quibus quæstiones difficiles dissolvantur.

III. Consideranda est sane narratio Stephani de hac re ; cui magis harum expositionum non repugnet. Et illud quidem cogit, ut non sicut narrari videtur in Genesi, post mortem Tharræ locutus sit Deus ad Abraham, ut exiret de cognatione sua et de domo patris sui [3] ; sed cum esset in Mesopotamia prius quam habitaret in Charran, jam utique egressus de terra Chaldæorum, ut in illo itinere intelligatur ei locutus Deus. Sed quod Stephanus postea sic narrat : « Tunc Abraham egressus de terra Chaldæorum habitavit in Charran, et inde postquam mortuus est pater ejus, collocavit eum in terra hac [4] ; » non parvas affert angustias huic expositioni, quæ fit per recapitulationem. Videtur enim habuisse imperium Domini, quo ei fuerat locutus in itinere Mesopotamiæ, egresso de terra Chaldæorum, et eunti in Charran, et hoc imperium post

[1] Malach. I, 2. — [2] I Paral. IV, I. — [3] Gen. XII, I. — [4] Act. VII, 4.

mortem patris sui obedienter implesse, cum dicitur: « Et habitavit in Charran, et inde postquam mortuus est » pater ejus, collocavit illum in terra hac. » Ac per hoc manet quæstio, si septuaginta-quinque annorum (sicut evidenter Scriptura Geneseos loquitur) fuit, quando egressus est de Charran, quomodo esse possit hoc verum, nisi forte quod ait Stephanus: « Tunc Abraham egressus » est de terra Chaldæorum et habitavit in Charran,» non sic accipiatur :» Tunc egressus est posteaquam ei locutus est Dominus; » jam enim erat in Mesopotamia, sicut supra dictum est, quando illud audivit a Domino: sed ipsa regula recapitulationis contexere voluit Stephanus, et simul dicere, unde egressus, ubi habitaverit, cum ait: « Tunc Abraham » egressus est de terra Chaldæorum, et habitavit in Char- » ran. » In medio autem, id est, inter egressum de terra Chaldæorum, et habitationem in Charran, locutus est ei Deus. Postea vero quod adjungit Stephanus: « Et inde » postquam mortuus est pater ejus, collocavit illum in » terra hac; » intuendum est, quia non dixit: « Et post- » quam mortuus est pater ejus, egressus est de Charran:» sed, « Inde collocavit eum Deus in terra hac: » ut post habitationem in Charran collocaretur in terra Chanaan, non post mortem patris egressus, sed post mortem patris collocatus in terra Chanaan, ut ordo verborem sit, « Ha- » bitavit in Charran, et inde collocavit illum in terra hac, » postquam mortuus est pater ejus; » ut tunc intelligamus collocatum vel constitutum Abraham in terra Chanaan, quando illic eum nepotem suscepit, cujus universum semen illic fuerat regnaturum, ex promisso Dei hæreditate donata. Nam ex ipso Abraham natus est Ismaël de Agar, nati et alii ex Cethura, ad quos illius terræ non pertineret hæreditas. Et ex Isaac natus est Esaü, qui similiter ab illa hæreditate alienatus est. Ex Jacob autem filio Isaac, quot-

quot filii nati sunt, id est, universum semen ejus, ad illam hæreditatem pertinuit. Sic ergo collocatus et constitutus in illa terra Abraham, quoniam vixit usque ad nativitatem Jacob, si recte intelligitur; soluta quæstio est secundum recapitulationem; quamvis et aliæ solutiones non sint contemnendæ.

QUÆSTIO XXVI.

« Erit ergo cum te viderint Ægyptii, dicent, quia » uxor illius hæc. Factum est autem statim ut intravit » Abraham in Ægyptum, videntes Ægyptii mulierem » quia speciosa erat valde[1]. » Quomodo accipiatur, quod Abraham veniens in Ægyptum celare voluit uxorem suam esse Saram, secundum omnia quæ de hac re scripta sunt, utrum hoc convenerit tam sancto viro, an subdefectio fidei ejus intelligatur, sicut nonnulli arbitrati sunt : jam quidem et contra Faustum de hac re disputavi[2] : et diligentius a presbytero Hieronymo expositum est, quare non sit consequens, ut cum aliquot dies apud regem Ægypti Sara fecerit, etiam ejus concubitu credatur esse polluta : quoniam mos erat regius, vicibus ad se admittere mulieres suas, et nisi lomentis et unguentis diu prius accurato corpore, nulla intrabat ad regem. Quæ dum fierent, afflictus est Pharao manu Dei, ut viro redhiberet intactam, quam ipsi Deo maritus commiserat, tacens quod uxor esset, sed non mentiens quod soror esset : ut caveret quod poterat quantum homo poterat, et Deo commendaret quod cavere non poterat, ne si et illa quæ cavere poterat Deo tantum dimitteret, non in Deum credere, sed Deum tentare potius inveniretur.

[1] Gen. XII, 12, 14. — [2] Lib. XXII, cap. 33 et 34. Vide insuper Hieron. lib. *Quæstionum in Gen.*.

QUÆSTIO XXVII.

Quod terra Sodomorum et Gomorrhæ, antequam deleretur, comparatur paradiso Dei[1], eo quod erat irrigua, et terræ Ægypti quam Nilus irrigat, satis, ut opinor, ostenditur quomodo intelligi debeat ille paradisus, quem plantavit Deus ubi constituit Adam. Quis enim alius intelligatur paradisus Dei non video. Et utique si arbores fructiferæ in paradiso virtutes animi accipiendæ essent, sicut nonnulli existimant, nullo corporali in terra paradiso veris lignorum generibus instituto, non diceretur de ista terra, « Sicut paradisus Dei. »

QUÆSTIO XXVIII.

« Respiciens oculis tuis vide a loco in quo nunc tu es » ad Aquilonem et Africum et Orientem et mare, quia » omnem terram, quam tu vides, tibi dabo eam et semini » tuo usque in sæculum[2] : » Quæritur hic quomodo intelligatur tantum terræ promissum esse Abrahæ et semini ejus, quantum poterat oculis circumspicere per quatuor cardines mundi. Quantum est enim quod ad terram conspiciendam acies corporalis visus possit attingere? Sed nulla est quæstio, si advertamus non hoc solum esse promissum ; non enim dictum est : « Tantum » terræ dabo tibi quantum vides, » sed, « Tibi dabo ter» ram quam vides. » Cum enim et ulterior undique dabatur, profecto hæc præcipue quæ videbatur dabatur. Deinde attendendum est quod sequitur ; quoniam ne putaret etiam ipse Abraham hoc solum promitti terræ, quod aspicere vel circumspicere posset, « Surge, inquit, et per» ambula terram in longitudine ejus et latitudine, quia » tibi dabo eam : » ut perambulando perveniret ad eam,

[1] Gen. XIII, 10. — [2] Ibid. 14, 15.

quam oculis uno loco stans videre non posset. Significatur autem ea terra, quam prius populus accepit Israël, semen Abrahæ secundum carnem; non illud latius semen secundum fidem, quod ne taceretur, dictum est ei futurum sicut arena maris, secundum hyperbolen quidem, sed tamen tantum quod numerare nullus posset.

QUÆSTIO XXIX.

« Et nuntiavit Abrahæ transfluviali[1]. » Transfluvialem Abraham appellatum etiam græca exemplaria satis indicant : sed cur ita appellatus sit, hæc videtur causa, quod ex Mesopotamia veniens, transito flumine Euphrate, sedes constituit in terra Chanaan, et Transfluvialis appellatus est ex ea regione unde venerat. Unde Jesus Nave dicit Israëlitis : « Quid vultis servire diis patrum vestro- » rum, qui sunt trans flumen[2]? »

QUÆSTIO XXX.

De eo quod scriptum est, « Circa solis autem occasum » pavor irruit super Abraham, et ecce timor magnus » incidit ei[3]. » Tractanda est ista quæstio, propter eos qui contendunt perturbationes istas non cadere in animum sapientis: utrum tale aliquid sit quale Agellius commemorat in libris Noctium Atticarum[4], quemdam philosophum in magna maris tempestate turbatum, cum esset in navi, et animadversum a quodam luxurioso adolescente; qui cum ei post transactum periculum insultaret, quod Philosophus cito perturbatus esset, cum ipse neque timuerit neque palluerit, respondit ideo illum non perturbatum, quia nequissimæ animæ suæ nihil timere deberet, quod nec digna esset pro qua aliquid timeretur. Cæteris

[1] Gen. xiv, 13. — [2] Jos. xxiv, 15. — [3] Gen. xv, 12. — [4] Agell. lib. x, cap. 1. De Civitate Dei lib. ix, cap. 4.

autem studiosis, qui in navi fuerant, expectantibus protulit librum quemdam Epicteti Stoïci, ubi legebatur non ita placuisse Stoïcis, nullam talem perturbationem cadere in animum sapientis, quasi nihil tale in eorum appareret affectibus, sed perturbationem ab eis definiri, cum ratio talibus motibus cederet : cum autem non cederet, non dicendam perturbationem. Sed considerandum est quemadmodum hoc dicat Agellius, et diligenter inserendum.

QUÆSTIO XXXI.

« Dabo tibi et semini tuo post te terram in qua habi-
» tas, omnem terram cultam in possessionem æternam[1]. »
Quæstio est quomodo dixerit æternam, cum Israëlitis temporaliter data sit : utrum secundum hoc sæculum dicta sit æterna, ut ab eo quod est αἰὼν græce, quod sæculum significat, dictum sit αἰώνιον, tanquam si latine dici posset sæculare : an ex hoc aliquid secundum spiritalem promissionem hic intelligere cogamur, ut æternum dictum sit, ideo quia hinc æternum aliquid significatur : an potius locutionis est Scripturarum, ut æternum appellent, cujus rei finis non constituitur, aut non ita fit ut deinceps non sit faciendum, quantum pertinet ad curam vel potestatem facientis ; sicut ait Horatius :

> Serviet æternum, qui parvo nesciet uti[2].

Non enim potest in æternum servire, cujus ipsa vita, qua servit, æterna esse non potest. Quod testimonium non adhiberem, nisi locutionis esset. Verborum quippe illi sunt nobis auctores, non rerum vel sententiarum. Si autem defenduntur Scripturæ secundum locutiones proprias, quæ idiomata vocantur, quanto magis secundum eas, quas cum aliis linguis communes habent?

[1] Gen. xvii, 8. — [2] Horat. lib. i, Epist.

QUÆSTIO XXXII.

Quæritur quomodo dictum sit ad Abraham de filio ejus, « Et reges gentium ex illo erunt[1]: » utrum quia non provenit secundum regna terrena, secundum Ecclesiam accepi debeat, an propter Esaü etiam ad litteram contigit.

QUÆSTIO XXXIII.

« Et videns procucurrit in obviam illis ab ostio taber- » naculi sui, et adoravit super terram, et dixit : Domine, » si inveni gratiam ante te, ne prætereas servum tuum[2]. » Quæritur cum tres viri essent qui ei apparuerant, quomodo singulariter Dominum appellet dicens : « Domine, » si inveni gratiam ante te : » an intelligebat unum ex eis Dominum, et alios Angelos ; an potius in Angelis Dominum sentiens, Domino potius quam Angelis loqui elegit : quia uno ex tribus cum ipso Abraham postea remanente, duo mittuntur in Sodomam, et illis sic loquitur Loth tanquam Domino.

QUÆSTIO XXXIV.

« Sumatur aqua, et lavem pedes vestros, et refrige- » rate sub arbore, et sumam panem, et manducate[3]. » Quæritur si Angelos intelligebat, quomodo potuerit ad hanc humanitatem invitare ; quoniam refectio mortali carni necessaria est, non immortalitati Angelorum.

QUÆSTIO XXXV.

« Abraham et Sara seniores, progressi in diebus : » defecerant autem Saræ fieri muliebria[4]. » Seniorum ætas minor est quam senum, quamvis et senes appellen-

[1] Gen. xvii, 16. — [2] Id. xviii, 2. — [3] Ibid 4. — [4] Ibid. 11.

tur seniores. Unde si vera sunt quæ a nonnullis medicis asseruntur, quoniam senior vir cum muliere seniore filios facere non potest, etiamsi adhuc fœminæ muliebria veniant, secundum hoc admiratum Abraham de promissione filii[1], et miraculum posuisse Apostolum, accipere possumus, ubi dixit emortuum corpus Abrahæ[2]. Emortuum quippe corpus non ita intelligendum est, ac si omnino nullam vim generandi habere posset, si mulier juvenilis ætatis esset : sed secundum hoc emortuum, ut etiam de provectioris ætatis muliere non posset. Nam ideo de Cethura potuit, quia et juvenilis illam invenit ætatis. Sic enim medici tradunt, quoniam cujus corpus viri secundum hoc jam defecit, ut cum fœmina provectioris ætatis quamvis menstrua adhuc patiatur, generare non possit, de juvencula potest. Et rursus mulier, quæ jam provectæ ætatis est, quamvis adhuc menstrua fluant, ut de seniore parere non possit, de juvene potest. Illud itaque ideo miraculum fuit, quia secundum id quod diximus, emortuo corpore viri, fœmina quoque provectæ ætatis fuit, ut ei destitissent fieri muliebria. Nam si quod ait Apostolus, corpus emortuum, verbo quis premat, quia dixit emortuum : jam ergo nec animam habuisse, sed cadaver fuisse intelligi debet, quod absurdissimæ falsitatis est. Sic itaque solvitur ista quæstio. Alioquin merito movet, quomodo cum esset Abrabam prope mediæ ætatis, secundum quam homines tunc vivebant, et postea filios de Cethura fecerit, dicatur ab Apostolo, corpore emortuo, et pro miraculo, quia genuit, prædicetur ?

[1] Gen. XVII, 17. — [2] Rom. IV, 19.

QUÆSTIO XXXVI.

« Et dixit Dominus ad Abraham : Quare risit Sara in » semetipsa dicens : Ergo vere pariam? ego autem se- » nui[1]. » Quæritur quare istam redarguat Dominus, cum et Abraham riserit, nisi quia illius risus admirationis et lætitiæ fuit, Saræ autem dubitationis; et ab illo hoc dijudicari potuit, qui corda hominum novit.

QUÆSTIO XXXVII.

« Negavit Sara, dicens: Non risi : timuit enim[2]. » Quomodo intelligebant Deum esse qui loquebatur, cum etiam negare ausa sit Sara quod riserit, tanquam hoc ille posset ignorare : nisi forte Sara homines eos putabat, Abraham vero Deum intelligebat? Sed etiam ipse illa humanitatis officia præbendo, de quibus supra dixi, quæ necessaria nisi infirmæ carni esse non possent, mirum nisi homines prius esse arbitratus est : sed fortassis in quibus Deum loqui intellexit, quibusdam divinæ majestatis existentibus et apparentibus signis, sicut in hominibus Dei sæpe apparuisse Scriptura testatur. Sed rursus quæritur, si ita est, unde Angelos fuisse postea cognoverint, nisi forte cum eis videntibus in cœlum iissent.

QUÆSTIO XXXVIII.

« Scio enim quia constituet filiis suis, et domui suæ » post se, et custodient vias Domini, et facere justitiam » et judicium, ut adducat Dominus in Abraham omnia, » quæ locutus est ad illum[3]. » Ecce ubi promittit Dominus Abrahæ non solum præmia, sed etiam obedientiam justitiæ filiorum ejus, ut circa eos etiam præmia promissa compleantur.

[1] Gen. xviii, 13. — [2] Ibid. 15. — [3] Ibid. 19.

QUÆSTIO XXXIX.

« Descendens ergo videbo si secundum clamorem ipso-
» rum venientem ad me consummantur, si autem non,
» ut sciam[1]. » Verba hæc « si non » dubitantis quid duorum potius eventurum sit, sed irascentis et minantis accipiamus, nulla quæstio est. More quippe humano Deus in Scripturis ad homines loquitur, et ejus iram noverunt sine perturbatione ejus intelligere qui noverunt. Solemus autem etiam sic minaciter loqui : « Videamus si non tibi facio, » aut, « Videamus si non illi fecero, » et, « Si non potuero tibi facere : » vel, « Sciam, id est, hoc ipsum experibor, utrum non possim : » quod cum minando non ignorando dicitur, irati apparet affectus, sed perturbatio non cadit in Deum. Mos autem humanæ locutionis et usitatus est, ut humanæ infirmitati congruat, cui Deus coaptat locutionem suam.

QUÆSTIO XL.

Quæri solet, utrum quod de Sodomis dixit Deus, non se perdere locum, si invenirentur illic vel decem justi[2], speciali quadam sententia, de illa civitate, an de omnibus intelligendum sit generaliter, parcere Deum loco, in quocumque vel decem justi fuerint? In qua quæstione non est quidem necesse, ut hoc de omni loco accipere compellamur; verumtamen de Sodomis potuit et sic dici, quia sciebat Deus ibi non esse vel decem; et ideo sic respondebatur Abrahæ, ut significaretur, nec tot ibi posse inveniri, ad exaggerationem iniquitatis illorum. Non enim necesse erat Deo tam sceleratis hominibus parcere, ne cum illis perderet justos, cum posset, justis inde liberatis, reddere impiis digna supplicia : sed, ut dixi, ad ostendendam

[1] Gen. xviii, 21. — [2] Ibid. 32.

malignitatem multitudinis illius, dixit, « Si decem ibi in» venero, parcam universæ civitati[1] : » tanquam si diceret, « Certe possum nec pios cum impiis perdere, nec tamen propterea impiis parcere, quia liberatis et separatis inde piis, possum impiis digna rependere; et tamen si ibi inveniantur, parco, hoc est, quia nec tot ibi possent inveniri. » Tale aliquid est apud Jeremiam, ubi ait: «Circuite » vias Jerusalem, et videte, et quærite in plateis ejus, et » cognoscite si invenietis hominem facientem justitiam et » quærentem fidem, et propitius ero peccatis eorum[2] : » id est, invenite vel unum, et parco cæteris; ad exaggerandum et demonstrandum, quod nec unus ibi posset inveniri.

QUÆSTIO XLI.

Quod occurrit Loth Angelis, et adoravit in faciem, videtur intellexisse quod Angeli essent[3] : sed rursus cum eos ad refectionem corporis invitat, quæ mortalibus necessaria est, videtur putasse quod homines essent: ergo quæstio similiter solvitur, ut soluta est in tribus qui venerunt ad Abraham, ut aliquibus signis appareret eos divinitus missos, qui tamen homines crederentur. Nam hoc et in Epistola, quæ est ad Hebræos, cum de hospitalitatis bono Scriptura loqueretur, ait : » Per hanc enim qui» dam nescientes hospitio receperunt Angelos[4]. »

QUÆSTIO XLII.

Quod ait Sodomitis Loth, « Sunt mihi duæ filiæ, quæ » nondum noverunt viros, producam illas ad vos, utimini » illis quomodo placuerit vobis, tantum in viros istos ne » faciatis iniquum[5] : » quoniam prostituere volebat filias

[1] Gen. xviii, 32. — [2] Jerem. v, 1. — [3] Gen. xix, 1. — [4] Hebr. xiii, 2. — [5] Gen. xix, 8.

suas hac compensatione, ut viri hospites ejus nihil a Sodomitis tale paterentur, utrum admittenda sit compensatio flagitiorum vel quorumque peccatorum, ut nos faciamus mali aliquid, ne alius gravius malum faciat : an potius perturbationi Loth, non consilio tribuendum sit quia hoc dixerit, merito quæritur. Et nimirum periculosissime admittitur hæc compensatio ; si autem perturbationi humanæ tribuitur, et menti tanto malo permotæ, nullo modo imitanda est.

QUÆSTIO XLIII.

« Viros vero qui erant ad ostium domus percusserunt » cæcitate[1]. » Græci habent, ἀορασία, quod magis significat, si dici posset, avidentia, quæ faciat non videri non omnia, sed quod non opus est. Nam merito movet quomodo potuerunt deficere quærendo ostium, si tali erant cæcitate percussi, ut omnino nihil viderent. Hoc enim modo sua calamitate turbati, ulterius ostium non requirerent. Hac ἀορασίᾳ et illi percussi sunt, qui quærebant Elisæum[2]. Hanc et illi habuerunt, qui Dominum post resurrectionem cum illo ambulantes in via non cognoverunt[3], quamvis ibi non sit hoc verbum positum, sed res ipsa intelligatur.

QUÆSTIO XLIV.

« Dixit autem Loth ad illos : Oro, Domine, quia invenit » puer tuus misericordiam ante te, et magnificasti justi- » tiam tuam, quam facis in me, ut vivat anima mea : ego » autem non possum salvus fieri in monte, ne forte com- » prehendant me mala et moriar[4]. » Hac perturbatione timoris non credebat ipsi Domino, quem in Angelis cog-

[1] Gen. XIX, 11. — [2] 4 Reg. VI, 18. — [3] Luc. XXIV, 16. — [4] Gen. XIX, 18, 19.

noscebat, qua etiam illud de filiabus suis prostituendis dixerat : ut intelligamus non pro auctoritate habendum quod dixit de turpitudine filiarum : non enim et hoc pro auctoritate habendum est, Deo non esse credendum.

QUÆSTIO XLV.

« Et recordatus est Deus Abraham, et exemit Loth de » medio eversionis [1]. » Commendat Scriptura meritis magis Abrahæ liberatum esse Loth, ut intelligamus justum Loth dictum secundum quemdam modum, maxime quod unum verum Deum colebat, et propter comparationem scelerum Sodomorum, inter quos vivens ad vitam similem non potuit inclinari.

QUÆSTIO XLVI.

« Ascendit autem Loth de Segor, et sedebat in monte [2]. » Mirum nisi ipse mons est, in quem sponte ascendit, quo admonente Domino ascendere noluit : aut enim nullus est alius, aut non apparet.

QUÆSTIO XLVII.

« Timuit enim habitare in Segor [3] : » Infirmitati ejus Dominus et timori concesserat civitatem, quam Loth ipse delegerat, et in ea promiserat ei securitatem, quod propter illum parceret civitati : tamen etiam ibi esse timuit, ita fides ejus non magni roboris fuit.

QUÆSTIO XLVIII.

« Dixit autem Abraham de Sara uxore sua : Soror » mea est. Timuit enim dicere : Uxor mea est, ne forte » occiderent eum viri civitatis propter illam [4]. » Quæri

[1] Gen. xix, 29. — [2] Ibid. 30. — [3] Ibid. — [4] Id. xx, 2.

solet, quomodo adhuc in illa ætate pro Saræ pulchritudine Abraham periclitari metuebat. Sed magis formæ illius vis miranda est, quæ adhuc amari poterat, quam quæstio difficilis putanda.

QUÆSTIO XLIX.

Quod ait Deus ad Abimelech, propter Saram, « Et pe» perci tibi ut non peccares in me [1], » quando eum admonuit uxorem Abrahæ esse, quam putabat sororem : advertendum est et notandum in Deum peccari, quando talia committuntur, quæ putant homines leviter habenda, tanquam in carne peccata. Quod autem dixit ei, « Ecce tu morieris : » etiam hoc notandum est, quomodo dicat Deus tanquam prædicens sine dubio futurum, quod admonendo dicit, ut a peccato abstinendo caveatur.

QUÆSTIO L.

Merito quæritur, cur Abraham nec die quo natus est ei filius, nec die quo circumcisus est, sed die quo ablactatus est, epulum fecerit[2]. Quod nisi ad aliquam spiritalem significationem referatur, nulla solutio quæstionis est, tunc scilicet esse debere magnum gaudium spiritalis ætatis, quando fuerit factus homo novus spiritalis, id est, non talis qualibus dicit Apostolus : « Lac vobis potum » dedi, non escam, nondum enim poteratis, sed nec » adhuc potestis, adhuc enim estis carnales[3]. »

QUÆSTIO LI.

Quæritur, Sara dicente, « Ejice ancillam et filium » ejus, non enim erit hæres filius ancillæ cum filio meo » Isaac[4], » quare contristatus sit Abraham, cum ista fue-

[1] Gen. xx, 6. — [2] Id. xxi, 8. — [3] I Cor. iii, 2. — [4] Gen. xxi, 10.

rit prophetia, quam utique magis debuit nosse ipse quam Sara? Sed intelligendum est, vel ex revelatione hoc dixisse Saram, quia prius illi fuerat revelatum ; illum vero quem de hac postea Dominus instruit, paterno affectu pro filio fuisse commotum; vel ambos prius nescisse, quidnam illud esset, et per Saram nescientem hoc prophetice dictum esse, cum illa mota esset muliebri animo propter ancillæ superbiam.

QUÆSTIO LII.

Notandum quod et Ismaël dictus sit a Deo semen Abrahæ[1], propter illud quod sic accipiendum docet Apostolus quod dictum est : « In Isaac vocabitur tibi semen, » id est, non filii carnis, sed filii promissionis deputantur » in semine[2] : » ut hoc proprie pertineat ad Isaac, qui non fuit filius carnis, sed filius promissionis, ubi promissio fit de omnibus gentibus.

QUÆSTIO LIII.

« Surrexit autem Abraham mane, et sumpsit panes » et utrem aquæ, et dedit Agar, et imposuit in humero, et puerum, et dimisit illam[3]. » Fieri quæstio solet, quomodo imposuerit in humeros et puerum tam grandem? Nam qui fuerat antea quam natus esset Isaac, tredecim annorum circumcisus, cum esset Abraham nonaginta-novem, et natus sit Isaac centenario patre, ludebat autem Ismaël cum Isaac quando Sara commota est, utique cum grandiusculo, qui jam fuerat ablactatus; profecto annorum fuit Ismaël, quando cum matre sua de domo patris expulsus est, amplius sexdecim. Sed ut hoc quod cum parvulo lusit, per recapitulationem dictum accipiamus, antequam ablactaretur Isaac ; profecto etiam sic

[1] Gen. xxi, 13. — [2] Rom. ix, 8. — [3] Gen. xxi, 14.

amplius quam tredecim annorum puer in humeros matris, cum utre et panibus, nimis absurdum est ut impositus esse credatur. Quam facile autem solvitur quæstio, si non subaudiamus imposuit, sed dedit. Dedit enim Abraham, sicut scriptum est, matri ejus panes et utrem, quæ illa imposuit in humeros suos. Cum autem adjunctum et dictum est « et puerum, » subaudimus dedit, qui panes et utrem dederet; non in humeros imposuit.

QUÆSTIO LIV.

« Defecit autem aqua de utre, et projecit puerum sub » unam abietem, et discessit, et sedere cœpit contra il- » lum longe quantum arcus mittit; dixit enim : Non » videbo mortem filii mei, et sedit contra eum. Excla- » mans autem puer ploravit : et exaudivit Deus vocem » pueri de loco ubi erat : et vocavit Angelus Dei Agar de » cœlo, et dixit ei : Quid est, Agar? Noli timere, exau- » divit enim Deus vocem filii tui de loco in quo est. Surge, » et accipe puerum, et tene illum in manu tua. In mag- » nam enim gentem faciam illum[1]. » Solet quæri, quomodo cum puer esset annorum amplius quindecim, projecerit eum mater sub arborem, et ierit longe quantum arcus mittit, ne videret eum morientem; quasi enim quem portabat projecerit, ita videtur sonare quod dicitur, maxime quia sequitur, « Flevit puer? » Sed intelligendum est projectum esse non a portante, sed ut fit, ab animo, tanquam moriturum. Neque enim quod scriptum est; « Projectus sum a facie oculorum tuorum[2], » portabatur qui hoc dixit. Et est in quotidiano loquendi usu, cum projici dicitur aliquis ab aliquo cum quo erat, ne ab illo videatur aut cum illo maneat. Intelligendum est autem quod Scriptura tacuit, ita discessisse matrem a filio, ut

[1] Gen. XXI, 15-18. — [2] Psal. XXX, 23.

puer ignoraret quo mater abierit, et eam in sylvestribus stirpibus latuisse, ne filium siti deficientem videret. Ille autem etiam illa ætate, quid mirum si matre diutius non visa et tanquam perdita, eo loco, ubi solus remanserat, flevit? Quod ergo postea dicitur, « Accipe puerum, » non ut eum de terra velut jacentem tolleret, dictum est, sed ut ei conjungeretur, et eum manu teneret deinceps comitem, sicut erat : quod plerumque faciunt simul ambulantes cujuslibet ætatis.

QUÆSTIO LV.

« Factum est autem in tempore illo, et dixit Abimelech[1], » etc. » Quæri potest, quando cum isto Abimelech pactum fecit Abraham, et appellatus est puteus quem fodit, « Puteus jurationis, » quomodo congruat veritati? Agar enim de Abrahæ domo expulsa cum filio, juxta Puteum, sicuti dictum est, jurationis errabat, qui valde postea dicitur factus ab Abraham; ibi enim Abimelech et Abraham juraverunt, quod nondum utique factum erat, cum de domo Abrahæ Agar cum filio fuisset expulsa. Quomodo ergo errabat juxta Puteum jurationis? An factum jam fuisse intelligendum est, et per recapitulationem postea commemoratum quod egit Abraham cum Abimelech? Nisi forte longe postea librum scripsit, ex nomine Putei jurationis appellavit regionem, in qua cum filio mater errabat, tanquam diceret: « Errabat in illa regione, ubi Puteus jurationis » factus est : » quamvis puteus postea sit factus, sed longe ante ætatem scriptoris; sic autem appellabatur puteus cum liber scriberetur, nomen tenens antiquum, quod Abraham imposuerat. Si autem ipse est puteus, quem apertis oculis vidit Agar, nihil restat nisi ut per recapitulationem quæstio dissolvatur. Nec movere debet quomodo

[1] Gen. xxi, 22.

puteum, quem foderat Abraham, nesciebat Agar, si ante est ille fossus quam illa expulsa. Valde enim fieri potuit, ut pecorum suorum causa, longe a domo in qua cum suis habitabat, puteum foderet, quem illa nesciret.

QUÆSTIO LVI.

Quæri potest, quomodo ad Puteum juramenti agrum plantaverat Abraham[1], si in terra illa, quemadmodum Stephanus dicit, non acceperat hæreditatem[2], nec spatium pedis? Sed ea est intelligenda hæreditas, quam Deus munere suo fuerat daturus, non empta pretio. Intelligitur autem spatium circa puteum ad illud emptionis pactum pertinere, in quo fuerant agnæ septem datæ, quando Abimelech et Abraham sibi etiam juraverunt.

QUÆSTIO LVII.

« Et tentavit Deus Abraham[3]. » Quæri solet quomodo hoc verum sit, cum dicat in Epistola sua Jacobus, quod Deus neminem tentat[4] : nisi quia locutione Scripturarum solet dici, « Tentat, » pro eo quod est, probat. Tentatio vero illa, de qua Jacobus dicit, non intelligitur nisi qua quisque peccato implicatur. Unde Apostolus dicit; « Ne forte tentaverit vos is qui tentat[5]. » Nam et alibi scriptum est : « Tentat vos Dominus Deus vester, ut » sciat si diligitis eum[6] : » etiam hoc genere locutionis, ut sciat, dictum est, ac si diceretur, « Ut scire vos faciat; » quoniam vires dilectionis suæ hominem latent, nisi divino experimento etiam eidem innotescant.

[1] Gen. XXI, 33. — [2] Act. VII, 5. — [3] Gen. XXII, 1. — [4] Jacob. I, 13. — [5] I Thess. III, 5. — [6] Deut. XIII, 3.

QUÆSTIO LVIII.

Vox Angeli de cœlo ad Abraham, « Ne injicias manum » in puerum, neque facias ei quidquam. Modo enim » cognovi, quoniam timeas Deum tu[1]. » Etiam ista quæstio simili locutione solvitur; hoc est enim, « Nunc cog- » novi, quoniam timeas Deum tu, » quod significat: « Nunc te feci cognoscere. » In consequentibus autem hoc genus locutionis evidenter apparet, ubi dicitur, « Et » vocavit Abraham nomen loci illius, Dominus vidit, ut » dicant hodie: In monte Dominus apparuit[2]. Vidit, » pro eo quod est, apparuit, hoc est « vidit, » pro eo quod est, videri fecit; significans per efficientem id quod efficitur, sicut frigus pigrum quod pigros facit.

QUÆSTIO LIX.

« Et non pepercisti filio tuo dilecto propter me [3]. » Numquid Abraham propter Angelum non pepercit filio suo, et non propter Deum? Aut ergo Angeli nomine Dominus Christus significatus est, qui sine dubio Deus est, et manifeste a Propheta dictus est, « Magni consilii An- » gelus[4], » aut quod Deus erat in Angelo, et ex persona Dei Angelus loquebatur, sicut in Prophetis etiam solet. Nam in consequentibus hoc magis videtur apparere ubi legitur, « Et vocavit Angelus Domini Abraham iterum de » cœlo, dicens; Per memetipsum juravi, dicit Domi- » nus[5]. » Non facile enim invenitur Dominus Christus Patrem Dominum dicere tanquam suum Dominum, illo præsertim tempore antequam sumeret carnem. Nam secundum id quod formam servi accepit, non incongruenter hoc dici videtur. Nam secundum hujus rei futuræ

[1] Gen. xxii, 12. — [2] Ibid. 14. — [3] Ibid. 12. — [4] Isai. ix, 6. juxta lxx. — [5] Gen. xxii, 15, 16.

prophetiam illud est in Psalmo : « Dominus dixit ad me : » Filius meus es tu [1]. » Nam neque in ipso Evangelio facile invenimus a Christo Deum Patrem Dominum appellatum, quod Dominus ejus esset; quamvis Deum inveniamus in illo loco, ubi ait : « Vado ad Patrem meum » et Patrem vestrum, Deum meum et Deum vestrum [2]. » Quod autem scriptum est : « Dixit Dominus Domino meo [3], » Pater scilicet Filio. Et, « Pluit Dominus a Domino, » qui scribebat dixit; ut Dominus ejus a Domino ejus, id est, Dominus noster a Domino nostro pluisse intelligatur, Filius a Patre.

QUÆSTIO LX.

Quod in his, quos nuntiaverunt Abrahæ natos esse filio Melchæ, nominatur et Chamuël pater Syrorum [4], non utique illi qui nuntiaverunt, nuntiare patrem Syrorum potuerunt : ex origine quippe illius Syrorum genus longe postea propagatum est. Sed dictum est a persona scribentis, qui post omnia illa tempora hæc scribendo narravit, quemadmodum supra diximus de puteo jurationis [5].

QUÆSTIO LXI.

« Exurgens autem Abraham adoravit populum ter- » ræ [6]. » Quæritur quomodo scriptum sit : « Dominum » Deum tuum adorabis, et illi soli servies [7] : » cum Abraham sic honoraverit populum quemdam gentium, ut etiam adoraret. Sed animadvertendum est in eodem præcepto, non dictum, « Dominum Deum tuum solum adorabis, » sicut dictum est. « Et illi soli servies, » quod est græce λατρεύσεις. Talis enim servitus nonnisi Deo debetur. Unde damnantur idololatræ, id est, ejusmodi ser-

[1] Psal. II, 7. — [2] Joan. XX, 17. — [3] Psal. CIX, 1. — [4] Gen. XXII, 21. — [5] Vide sup. quæst. 55. — [6] Gen. XXIII, 7. — [7] Deut. VI, 13, et X, 20.

vitutem exhibentes idolis, quæ debetur Deo. Nec moveat quod alio loco in quadam Scriptura prohibet Angelus hominem adorare se, et admonet ut Dominus potius adoretur[1]. Talis enim apparuerat Angelus ut pro Deo posset adorari; et ideo fuerat corrigendus adorator.

QUÆSTIO LXII.

Quod Abraham jubet puero suo, ut manum suam ponat sub ejus femore, et sic eum adjurat per Dominum Deum cœli, et Dominum terræ[2], solet imperitos movere : non attendentes magnam istam de Christo extitisse prophetiam, quod ipse Dominus Deus cœli et Dominus terræ in ea carne venturus esset, quæ de illo femore propagata est.

QUÆSTIO LXIII.

Quærendum quo differant augurationes illicitæ ab illa petitione signi, qua petivit servus Abrahæ, ut ei Deus ostenderet ipsam esse futuram uxorem domini sui Isaac[3], a qua cum petivisset ut biberet, diceretur illi : « Bibe » et tu, et adaquabo camelos tuos quoad usque bibere » desinent[4]. » Aliud est enim mirum aliquid petere, quod ipso miraculo signum sit; aliud ea observare, quæ ita fiunt ut mira non sint, sed a conjectoribus superstitiosa vanitate interpretentur. Sed hoc ipsum etiam quod mirum aliquid postulatur, quo significetur quod quisque vult nosse, utrum audendum sit, non parva quæstio est. Eo namque pertinet, quod dicuntur qui hoc non recte faciunt, tentare Dominum. Nam ipse Dominus cum a diabolo tentaretur, testimonium de Scripturis adhibuit: « Non tentabis Dominum Deum tuum[5]. » Suggerebatur

[1] Apoc. xix, 10. — [2] Gen. xxiv, 3. — [3] Ibid. 12. — [4] Ibid. 14. — [5] Deut. vi, 16, et Matth. iv, 7.

enim tanquam homini, ut signo aliquo exploraret ipse quantus esset, id est, quam multum apud Deum posset, quod vitiose fit cum fit. Ab hoc autem discernitur quod Gedeon fecit pugnæ imminente periculo[1] : consultatio quippe illa magis, quam tentatio Dei fuit. Unde et Achaz apud Isaïam timet signum petere[2], ne Deum tentare videatur, cum hoc eum Dominus admoneat per Prophetam : credo existimans quod ab ipso Propheta exploraretur, utrum præcepti memor esset, quo tentare Deum prohibemur.

QUÆSTIO LXIV.

Servus Abrahæ narrans quæ sibi mandata fuerant a domino suo, dicit eum sibi dixisse : « Non sumes uxo-
» rem filio meo a filiabus Chananæorum, inter quos ego
» habito in terra eorum : sed in domum patris mei ibis,
» et in tribum meam, et sumes uxorem filio meo inde[3] : »
et cætera si legantur quemadmodum illi mandata sint, sententia eadem reperitur, verba vero non omnia, vel ipsa, vel ita dicta sunt. Quod admonendum putavi propter stultos et indoctos homines, qui Evangelistis hinc calumniantur, quod in aliquibus verbis non omni modo conveniunt, quamvis rebus atque sententiis omnino non discrepent. Certe enim istum librum unus homo scripsit, qui ea quæ supra dixit cum mandaret Abraham, vel relecta sic ponere potuit, si ad rem pertinere judicaret, cum veritas narrationis exigitur, nisi ut rerum sententiarumque sit, quibus voluntas, propter quam intimandam verba fiunt, satis appareat.

[1] Jud. vi, 17. — [2] Isaï. vii, 12. — [3] Gen. xxiv, 37, 38.

QUÆSTIO LXV.

Quod habent latini codices, narrante servo Abrahæ quæ sibi mandaverat dominus ejus : « Tunc innocens eris a » juramento meo[1], » vel, « juratione mea, » græci habent, « A maledicto meo : » ὅρκος enim dicitur juratio, ἀρὰ maledictum : unde et κατάρατος maledictus vel ἐπικατάρατος dicitur. Proinde oritur quæstio, quomodo illa juratio maledictum possit intelligi : nisi quia maledictus est qui contra jurationem fecerit.

QUÆSTIO LXVI.

« Si ergo facitis misericordiam et justitiam ad dominum » meum, renuntiate mihi[2]. » Duo illa quæ assidue ponuntur in aliis sanctis Scripturis, et maxime in Psalmis, misericordia et justitia, tantumdem enim valet, misericordia et veritas, hinc jam apparere cœperunt.

QUÆSTIO LXVII.

« Ecce Rebecca in conspectu tuo : accipiens recurre, » et sit uxor filii domini tui, quemadmodum locutus est » Dominus[3]. » Quæritur quando locutus sit Dominus, nisi quia vel Prophetam esse Abraham noverant, et prophetice a Domino dictum, quod per illum dictum fuerat, agnoscebant : aut signum illud quod sibi datum servus ejus narravit, locutionem Domini appellaverunt; hoc enim magis de Rebecca expressum est. Nam quod Abraham dixerat, non de Rebecca dixerat, sed de aliqua fœmina ex tribu vel cognatione sua; et hoc ad utrumque, ut immunis esset a juramento servus, si non impetrasset; quod utique non dicitur, cum aliquid prophetatur. Certam enim decet esse prophetiam.

[1] Gen. xxiv, 41. — [2] Ibid. 49. — [3] Ibib. 51.

QUÆSTIO LXVIII.

Quod Rebeccæ dixerunt fratres ejus proficiscenti, « Soror nostra es, esto in millia millium, et hæreditatem obtineat semen tuum, civitates adversariorum[1] : » non prophetæ fuerunt, aut vanitate tam magna optaverunt; sed eos quæ promiserat Deus Abrahæ latere non potuit.

QUÆSTIO LXIX.

Quod scriptum est, « Et exiit Isaac exerceri in campo » meridie[2] : » qui verbum de hac re græcum nesciunt, exercitationem corporis putant. Scriptum est autem græce ἀδολεσχῆσαι, ἀδολεσχεῖν vero ad animi exercitationem pertinet, et sæpe vitio deputatur : more tamen Scripturarum plerumque in bono ponitur. Pro isto verbo quidam interpretati sunt exercitationem, quidam garrulitatem, quasi verbositatem, quæ in bono, quantum ad latinum eloquium pertinet, vix aut nunquam invenitur, sed, ut dixi, in Scripturis plerumque in bono dicitur : et videtur mihi significare animi affectum studiosissime aliquid cogitantis cum delectatione cogitationis : nisi aliud sentiunt qui hæc verba græca melius intelligunt.

QUÆSTIO LXX.

« Adjiciens autem Abraham sumpsit uxorem nomine » Cethuram[3]. » Quæstio hæc esset, si peccatum esset, maxime in antiquis dantibus operam propagandæ proli. Quodlibet enim hic quam incontinentia suspicanda est tanti viri, in illa præsertim jam ætate. Cur autem de hac filios fecerit, qui cum miraculo de Sara fecerat, supra dictum est[4] : quanquam nonnulli donum quod accepit Abra-

[1] Gen. xxiv, 60. — [2] Ibid. 63. — [3] Id. xxv, 1. — [4] Vide supra quæst. xxxv.

ham velut reviviscentis corporis ad filios procreandos, diu permansisse asserant, ita ut posset et alios procreare. Sed multo est absolutius de adolescentula potuisse seniorem, quod senior de seniore non posset, nisi Deus illic miraculum præstitisset, maxime propter Saræ non solum ætatem, verumetiam sterilitatem. Sane etiam grandioris ætatis, et sicut Scriptura loquitur, plenum dierum posse dici seniorem, hoc est presbyterum, hinc intelligi potest, quia hoc Abraham appellatus est quando mortuus est. Proinde omnis senex etiam presbyter, non omnis presbyter etiam senex : quia plerumque est hoc nomen ætatis quæ infra senectuti vicina est, et ex hoc etiam ipsa a senectute nomen accepit in latina lingua, ut presbyter senior appelletur. Apud Græcos autem, maxime sicut Scriptura loquitur, πρεσβύτεροι et νεώτεροι dicuntur, etiamsi ætates juvenum comparentur; quod dicimus nos majorem atque juniorem. Verumtamen hoc factum Abrahæ, quod post mortem Saræ de Cethura filios procreavit, non sic accipiendum est, quasi humana consuetudine et cogitatione tantummodo substituendæ numerosioris prolis hoc factum sit. Sic enim possent accipere homines etiam quod de Agar factum est, nisi Apostolus admoneret illa fuisse facta prophetice, ut in utrisque personis mulierum earumque filiorum duo Testamenta ad futurorum prænuntiationem allegorica significatio figuraret. Unde in isto quoque Abrahæ facto aliquid tale quærendum est; etsi non facile occurrat, ego interim quod occurrit: Munera quæ acceperunt filii concubinarum [1], videntur mihi significare quædam Dei dona, vel in sacramentis vel in quibusque signis, etiam carnali populo Judæorum et hæreticis data, velut filiis concubinarum, cum hæreditatis munus, quod est charitas et vita

[1] Gal. IV, 22.

æterna, nonnisi ad Isaac pertineat, hoc est ad filios promissionis.

QUÆSTIO LXXI.

Quid sibi vult quod scriptum est, « Hæc sunt no» mina filiorum Ismaël secundum nomina generationum » eorum [1]? » Non enim satis elucet cur additum sit, « Se» cundum nomina generationum eorum : » cum ii soli nominentur, quos ille genuit, non etiam qui ab ipsis geniti sunt. Nisi forte quia nationes ex illis propagatæ, eorum nominibus appellantur, hoc significatum sit, cum dictum est, « Secundum nomina generationum eorum : » quamvis hoc modo illæ nationes sint potius secundum nomina istorum, non ista nomina secundum illas nationes; quia illæ posterius extiterunt. Unde notanda locutio est, quia et postea de illis dicitur, « Duodecim prin» cipes secundum gentes eorum. »

QUÆSTIO LXXII.

Quod de Rebecca scriptum est, quia venit interrogare Dominum cum gestirent puerperia in utero ejus [2], quæritur quo ierit. Non enim erant tunc Prophetæ, aut sacerdotes secundum ordinem tabernaculi vel templi Domini. Quo ergo ierit, merito movet, nisi forte ad locum ubi aram constituerat Abraham. Sed illic quomodo responsa audierit, omnino tacet Scriptura, utrum per aliquem sacerdotem, quod incredibile est, si erat, non fuisse nominatum, et nullam ibi omnino sacerdotum aliquorum factam esse mentionem. An forte ibi cum orando allegassent desideria sua, dormiebant in loco, ut per somnium monerentur? An adhuc vivebat Melchisedech, cujus tanta fuit excellentia, ut a nonnullis dubitetur,

[1] Gen. xxv, 13. — [2] Ibid. 22.

utrum homo, an Angelus fuerit? An erant aliqui tales etiam illo tempore homines Dei, in quibus posset Deus interrogari? Quidquid horum est, et si quid aliud quod me forte, ne commemorarem, præterierit, mentiri tamen Scriptura non potest, quæ dixit Rebeccam iisse ad interrogandum Dominum, eique Dominum respondisse.

QUÆSTIO LXXIII.

In eo quod Dominus respondit Rebeccæ, « Duæ gentes » in utero tuo sunt, et duo populi de ventre tuo separa- » buntur, et populus populum superabit, et major ser- » viet minori[1], » spiritali intelligentia carnales in populo Dei significantur per majorem filium, et spiritales per minorem : quia sicut dicit Apostolus : « Non prius quod » spiritale, sed quod animale, postea spiritale[2]. » Solet et sic intelligi hoc quod dictum est, ut in Esaü figuratus sit major populus Dei, hoc est Israëliticus secundum carnem : per Jacob autem figuratus sit ipse Jacob secundum spiritalem progeniem. Sed etiam historica proprietate hoc responsum invenitur esse completum, ubi populus Israël, hoc est, Jacob minor filius, superavit Idumæos, hoc est, gentem quam propagavit Esaü, eosque fecit tributarios per David : quod diu fuerunt, usque ad regem (scilicet Joram,) sub quo Idumæi rebellaverunt, et jugum Israëlitarum Idumæi a cervice sua deposuerunt, secundum prophetiam ipsius Isaac quando minorem pro majore benedixit; hoc enim dixit eidem majori, cum et ipsum postea benediceret[3].

QUÆSTIO LXXIV.

« Jacob autem erat homo simplex habitans domum[4]. » Quod græce dicitur ἄπλαστος, hoc latini simplicem interpre-

[1] Gen. XXV, 23. — [2] I Cor. XV, 46. — [3] Gen. XXVII, 40. — [4] Id. XXV, 27.

tati sunt. Proprie autem ἄπλαστος non fictus; unde aliqui latini interpretes, sine dolo, interpretati sunt, dicentes, « Erat Jacob sine dolo habitans in domo : » ut magna sit quæstio, quomodo per dolum acceperit benedictionem qui erat sine dolo. Sed ad significandum magnum aliquid hoc Scriptura præmisit. Hinc enim maxime cogimur ad intelligenda illo loco spiritalia, quia sine dolo erat qui dolum fecit. Unde quid sentiremus, in sermone quodam ad populum habito satis diximus [1].

QUÆSTIO LXXV.

In eo quod scriptum est, « Facta est autem fames » super terram, præter famem quæ ante facta est in » tempore Abraham : abiit autem Isaac ad Abimelech » regem Philistinorum in Gerara [2] : » quæritur hoc quando sit factum, utrum posteaquam Esaü vendidit primogenita sua cibo lenticulæ; post illam quippe narrationem hoc narrari incipit : an, ut fieri solet, per recapitulationem narrator ad ea reversus sit, cum progressus de filiis ejus ad eum locum pervenisset, qui de lenticula commemoratus est. Movet autem, quia ipse invenitur Abimelech, qui etiam Saram concupiverat. Ipsius enim paranymphus et princeps militiæ, qui ibi commemorati sunt, etiam hic commemorantur, utrum vel vivere potuerint. Quando enim factus est amicus Abrahæ, nondum natus erat Isaac, sed jam promissus. Ponamus ante annum quam nasceretur Isaac, illud fuisse factum : deinde Isaac suscepit filios cum esset annorum sexaginta; illi autem juvenes erant quando vendidit Esaü primogenita sua : ponamus etiam ipsos circa viginti annos fuisse; fiunt anni ætatis Isaac usque ad illud factum filiorum ejus, circiter octoginta : adolescentem accipiamus fuisse Abimelech, quando matrem ipsius con-

[1] Serm. XLIV, *de Diversis*. — [2] Gen. XXVI, 1.

cupivit, et Abrahæ amicus est factus; potuit ergo jam esse quasi centenarius, si post illud factum filiorum suorum perrexit in illam terram famis necessitate Isaac. Non ergo ex hoc cogit ulla necessitas, per recapitulationem putare narratam profectionem Isaac in Gerara. Sed quia ibi diuturno tempore fuisse Isaac scribitur, et puteos fodisse, et de his contendisse, et ditatum fuisse pecunia; mirum nisi recapitulando ista commemorantur, quæ ideo fuerant prætermissa, ut primum de filiis ejus usque ad illum locum de lenticula narratio perveniret.

QUÆSTIO LXXVI.

Ideo quod scriptum est de Isaac « Benedixit autem » eum Dominus, et exaltatus est homo, et procedens » major fiebat, quoadusque magnus factus est valde[1], » secundum terrenam felicitatem dictum sequentia docent. Exequitur enim narrator easdem ejus divitias, quibus magnus factus est: et hinc motus Abimelech, timuit illum ibi esse, ne potentia ejus sibi esset infesta. Quanquam ergo aliquid spiritale ista significent, tamen secundum id quod contigerunt, ideo præmissum est: « Benedixit eum Do» minus, » ut sana fide intelligamus etiam ista temporalia dona, nec dari posse, nec sperari debere, etiam cum ab infirmioribus appetuntur, nisi ab uno Deo: ut qui in minimis fidelis est, etiam in magnis fidelis sit; et qui in mammona iniquo fidelis inventus est, etiam verum accipere mereatur[2], sicut Dominus in Evangelio loquitur. Talia etiam de Abraham dicta sunt, quod ei munere Dei provenerint. Unde non parum ædificat sanam fidem pie intelligentibus ista narratio, etiamsi de his rebus allegorica significatio nulla posset exculpi.

[1] Gen. XXVI, 12, 13. — [2] Luc. XVI, 10.

QUÆSTIO LXXVII.

« FIAT execratio inter nos et inter te[1] : » id est, juratio, quæ maledictis obstringit, quæ accidant ei qui pejeraverit : secundum quam considerandum est quod et servus Abrahæ commemoravit, narrans eis a quibus accepit uxorem domino suo Isaac.

QUÆSTIO LXXVIII.

QUID est quod scriptum est, quod cum venissent pueri Isaac et dixissent, « Fodimus puteum, et non invenimus » aquam[2] ; » appellavit eumdem puteum Isaac Juramentum? An quamvis factum sit, in aliquam significationem sine dubio dicendum est spiritalem ; quoniam nihil habet convenientiæ secundum litteram, ut ideo Juramentum appellaverit puteum, quod ibi aqua non sit inventa? Quanquam alii interpretes pueros Isaac inventam potius aquam nuntiasse dixerunt : sed etiam sic quare Juramentum appellatum est, ubi nulla fuerat facta juratio.

QUÆSTIO LXXIX.

QUONIAM tantus Patriarcha Isaac, antequam moriatur, quærit a filio suo venationem et escam, qualem amat, pro magno beneficio, et promittit benedictionem[3], nullo modo vacare arbitramur a significatione prophetica : maxime quoniam festinat uxor ejus ut illam benedictionem minor accipiat, quem ipsa diligebat, et cætera in eadem narratione multum movent ad majora intelligenda vel requirenda.

[1] Gen. xxvi, 28. — [2] Ibid 32. — [3] Id. xxvii, 1 et seqq.

QUÆSTIO LXXX.

Quod habent latini codices, « Expavit autem Isaac pa- » vore magno valde [1], » græci habent, ἐξέστη δὲ Ἰσαὰκ ἔκστασιν μεγάλην σφόδρα, ubi tanta commotio intelligitur, ut quædam mentis alienatio sequeretur. Ipsa enim proprie dicitur extasis. Et quia solet in magnarum rerum revelationibus fieri, in hac intelligendum est factam esse spitalem admonitionem, ut confirmaret benedictionem suam filio minori, cui potius irascendum fuit quod fefellerit patrem. Sic et de Adam cum prophetatur hoc sacramentum magnum, quod dicit Apostolus in Christo et in Ecclesia; « Erunt duo in carne una [2], » dicitur quod extasis præcesserit.

QUÆSTIO LXXXI.

Quomodo annuntiata vel renuntiata sunt verba Esaü Rebeccæ, quibus comminatus est occidere fratrem tuum [3], cum Scriptura dicat hoc eum in sua cogitatione dixisse : nisi quia hinc nobis datur intelligere, quod divinitus eis revelebantur omnia? Unde ad magnum mysterium pertinet, quod filium suum minorem pro majore voluit benedici.

QUÆSTIO LXXXII.

Quod habent latini codices, Isaac dicente filio suo, « Vade in Mesopotamiam, in domum Bathuel patris ma- » tris tuæ, et sume inde tibi uxorem [4]; » græci codices non habent « Vade, » sed « Fuge : » hoc est, ἀπόδραθι. Unde intelligitur Isaac cognovisse quod filius ejus Esaü de fratre suo in cogitatione sua dixerit.

[1] Gen. xxvii, 33. — [2] Id. ii, 24, et Eph. v, 31. — [3] Gen. xxvii, 42. — [4] Id. xxviii, 2.

QUÆSTIO LXXXIII.

« Et surrexit Jacob de somno suo, et dixit : Quia est » Dominus in loco hoc, ego autem nesciebam, et timuit, » et dixit : Quam terribilis locus hic! hoc non est nisi » domus Dei; et hæc porta est cœli[1]. » Hæc verba ad prophetiam pertinent, quia ibi futurum erat tabernaculum, quod constituit Dominus in hominibus in primo populo suo. Portam cœli autem sic intelligere debemus, tanquam inde fiat aditus credentibus ad capessendum regnum cœlorum.

QUÆSTIO LXXXIV.

Quod statuit lapidem Jacob, quem sibi ad caput posuerat, et constituit eum titulum, et perfudit illum oleo[2], non aliquid idololatriæ simile fecit; non enim vel tunc vel postea frequentavit lapidem adorando, vel ei sacrificando : sed signum fuit in prophetia evidentissima constitutum, quæ pertinet ad unctionem, unde Christi nomen a chrismate est.

QUÆSTIO LXXXV.

« Et vocavit Jacob nomen loci illius, Domus Dei, et » Ulammaüs erat nomen civitati ante[3]. » Juxta civitatem dormisse si intelligatur, nulla quæstio est : si autem in civitate, mirum videtur quomodo potuerit illum titulum constituere. Quod autem vovit votum si prosperaretur eundo et redeundo, decimasque promisit domui Dei futuræ in loco illo, prophetia est domus Dei, ubi et ipse rediens Deo sacrificavit, non illum lapidem Deum appellans, sed domum Dei, id est, quia in illo loco futura erat domus Dei.

[1] Gen. xxviii, 16. — [2] Ibid. 18. — [3] Ibid 19.

QUÆSTIO LXXXVI.

Quod venit Rachel cum ovibus patris sui, et dicit Scriptura, quod cum vidisset Jacob Rachel filiam Laban fratris matris suæ, accessit et revolvit lapidem ab ore putei[1]; magis notandum est aliquid Scripturam prætermittere quod intelligere debemus, quam ulla quæstio commovenda. Intelligitur enim quod illi, cum quibus primo loquebatur Jacob, interrogati quæ esset quæ veniebat cum ovibus, ipsi dixerunt esse filiam Laban, quam utique Jacob non noverat, sed illius interrogationem responsionemque illorum, Scriptura prætermittens, intelligi voluit.

QUÆSTIO LXXXVII.

Quod scriptum est, « Osculatus est Jacob Rachel, et » exclamans voce sua flevit; et indicavit ei, quia frater » est ejus, et quia filius Rebeccæ est[2]. » Consuetudinis quidem fuit, maxime in illa simplicitate antiquorum, ut propinqui propinquas oscularentur, et hoc hodie fit in multis locis : sed quæri potest, quomodo ab incognito illa osculum acceperit, si postea indicavit Jacob propinquitatem suam. Ergo intelligendum est, aut illum qui jam audierat quæ illa esset, fidenter in ejus osculum irruisse; aut postea Scripturam narrasse per recapitulationem quod primo factum erat, id est, quod indicaverit Jacob quis esset. Sicut de paradiso postea dicitur, quomodo Deus eum instituerit, cum jam dictum esset, quod plantavit Deus paradisum, et posuerit illic hominem quem finxerat: et multa alia per recapitulationem dicta intelliguntur.

[1] Gen. XXIX. 10. — [2] Ibid. 11.

QUÆSTIO LXXXVIII.

Quod scriptum est, « Et servivit Jacob pro Rachel annis » septem; et erant in conspectu ejus velut pauci dies, eo » quod diligebat illam[1], » quærendum quomodo dictum sit, cum magis etiam breve tempus longum esse soleat amantibus. Dictum est ergo propter laborem servitutis, quem facilem et levem amor faciebat.

QUÆSTIO LXXXIX.

Si parum advertatur rei hujus narratio, putabitur quod posteaquam Liam Jacob duxit uxorem, deinde servivit alios septem annos pro Rachel et tunc eam duxit. Verum autem non ita est, sed Laban ei dixit : « Consumma » itaque septimanam istius, et dabo tibi et hanc pro » opere quod operaberis apud me adhuc septem annos » alios[2]. » Quod itaque ait, « Consumma septimanam » istius, » ad nuptiarum celebrationem pertinet, quæ septem diebus celebrari solent. Hoc itaque ait : « Imple dies nuptiarum septem pertinentes ad istam, quam duxisti, et dabo tibi et hanc pro eo quod operaberis apud me adhuc septem annos alios. » Deinde sequitur, « Fecit » autem Jacob sic, et implevit septimanam ejus, id est, » septem dies nuptiarum Liæ, et dedit illi Laban Rachel » filiam suam ipsi uxorem. Dedit autem Laban Rachel » filiæ suæ Ballam ancillam suam ei ancillam, et intravit » ad Rachel. Dilexit autem Rachel magis quam Liam, et » servivit illi septem annos alios[3]. » Utique apparet, quia posteaquam duxit Rachel, tunc servivit pro ea septem annos alios. Nimis enim durum et valde iniquum fuit, ut deceptum adhuc differret alios annos septem, et tunc eam traderet, quam primo debuit. Septem autem diebus solere

[1] Gen. XXIX, 20. — [2] Ibid. 27. — [3] Ibid. 30.

nuptias celebrari, etiam liber Judicum ostendit in Sampson, quando fecit potum septem diebus[1]. Et addidit Scriptura, quod sic solerent facere juvenes : fecit autem hoc propter nuptias suas.

QUÆSTIO XC.

Non facile dignoscitur, quas concubinas appellet Scriptura, quas uxores, quandoquidem et Agar dicta est uxor, quæ postea dicitur concubina, et Cethura, et ancillæ quas dederunt Rachel et Lia viro suo[2]. Nisi forte omnis concubina uxor, non autem omnis uxor concubina more loquendi Scripturarum appellatur : id est, ut Sara et Rebecca et Lia et Rachel concubinæ dici non possint; Agar vero et Cethura et Balla et Zelfa, et uxores et concubinæ.

QUÆSTIO XCI.

Quod latini habent, nato filio Liæ de Zelfa, quod dixerit « Beata, » vel, « Felix facta sum[3], » græci habent, εὐτύχη, quod magis bonam fortunam significat. Unde videtur occasio non bene intelligentibus dari, tanquam illi homines fortunam coluerint, aut hoc verbum divinarum Scripturarum auctoritas in usu receperit. Sed aut fortuna intelligenda est pro his rebus, quæ fortuito videntur accidere, non quia Numen aliquod sit, cum hæc ipsa tamen, quæ fortuita videntur, causis occultis divinitus dentur; unde etiam verba quæ, nemo potest auferre a consuetudine loquendi, parata sunt, id est, forte et forsitan et fortuito; unde videtur et in græca lingua resonare, quod dicunt τάχα, velut ab eo quod est τύχη : aut certa Lia propterea sic locuta est, quod adhuc gentilitatis consuetudinem retinebat. Non enim hoc Jacob dixit, ut ex hoc data huic verbo putetur auctoritas.

[1] Jud. XIV, 10. — [2] Gen. XVI, 3; XXV, 1 et XXX. — [3] Ibid. 11.

QUÆSTIO XCII.

Quod Jacob dicit, « Et benedixit te Dominus in pede » meo[1]; » satis advertendus est et notandus Scripturarum sensus, ne cum ita quisque locutus fuerit, quasi augurari videatur. Multum enim interest quod adjecit, « Benedixit te Dominus in pede meo : » in ingressu enim meo voluit intelligi, gratias hinc agens Deo.

QUÆSTIO XCIII.

In facto Jacob cum virgas excorticavit, detrahens viride, ut album varie appareret, et sic in conceptu fœtus pecorum variarentur, cum matres in alveis aquarum biberent, et visis virgis illam varietatem conspicerent[2]; multa dicuntur similiter fieri in animalium fœtibus : sed et mulieri accidisse traditur, et scriptum reperitur in libris antiquissimi et peritissimi medici Hippocratis, quod suspicione adulterii fuerat punienda, cum puerum pulcherrimum peperisset utrique parenti generique dissimilem, nisi memoratus medicus solvisset quæstionem, illis admonitis quærere, ne forte aliqua talis pictura esset in cubiculo; qua inventa mulier a suspicione liberata est. Sed ad hanc rem, quam fecit Jacob, virgarum ex diversis arboribus trium copulatio quid contulerit utilitatis, quod attinet ad varias pecudes multiplicandas, non apparet omnino; nec aliquid ad hoc commodum interest, utrum ex unius generis ligno varientur virgæ; an plura sint lignorum genera, cum sola quæratur lignorum varietas, ac per hoc cogit inquiri prophetiam, et aliquam figuratam significationem res ista, quam sine dubio ut propheta fecit Jacob; et ideo nec fraudis arguendus est. Non enim tale aliquid, nisi revelatione spiritali, eum fecisse credendum est.

[1] Gen. xxx, 30.— [2] Ibid. 37.

Quod autem ad justitiam pertinebat, sicut alii interpretes apertius hoc narrant, non ponebat virgas in secundo conceptu ovium : quod tanto obscurius, quanto brevius a Septuaginta dictum est, « Quia cum peperissent, non po» nebat[1]; » quod intelligitur cum primum peperissent, ut jam non solere ponere intelligatur, cum secundo pariturae essent, ne ipse auferret omnes fœtus, quod iniquum fuit.

QUÆSTIO XCIV.

Quod Laban dicit, « Quare furatus es deos meos[2]; » hinc est illud fortasse, quod et augurari se dixerat, et ejus filia bonam fortunam nominaverat. Et notandum est, quod a principio libri nunc primum invenimus deos gentium : superioribus quippe Scripturæ locis Deum nominabant.

QUÆSTIO XCV.

Quid est quod dicit Jacob socero suo, « Et decepisti mercedem meam decem agnabus[3] : » Hoc enim quando et quomodo factum sit, Scriptura non narrat : sed utique factum est quod iste commemorat : nam dixit hoc et uxoribus suis, quando eas vocavit in campum. Conquerens enim de patre illarum, ait inter cætera, « Et mutavit mercedem meam de« cem agnorum[4]. » Intelligitur ergo per singula tempora partus ovium, cum videret Laban tales fœtus esse natos, quales placuerat ut ad Jacob pertinerent, pactum fraude mutasse, et dixisse ut futuro fœtu alios pecudum colores haberet in mercede Jacob. Tunc autem illas virgas varias non supponebat, et non nascebantur varii, sed unius coloris, quæ Jacob ex novo pacto auferebat. Quod cum vidisset Laban, rursus pactum fraude mutabat, ut ad Jacob varia pertinerent : tunc illarum suppositione virgarum varia nascebantur. Ergo quod ait Jacob uxoribus suis, « Mutavit mercedem

[1] Gen xxx, 42. — [2] Id. xxxi, 30. — [3] Ibid. 41. — [4] Ibid. 7.

» meam decem agnorum, » et postea ipsi Laban, « Decepisti mercedem meam decem agnabus, » non ita dixit quasi provenerit socero ejus ipsa fraus; ut enim non ei proveniret, Deum sibi dixit adversus illum affuisse : decem vero agnos vel decem agnas, pro temporibus posuit, quibus oves, quas pascebat, per sexennium pepererunt. Bis quippe pariebant in anno : contigerat autem ut primo anno, quo inter se pacti sunt, et ad eas pascendas placito hujus mercedis accessit, semel parerent in fine anni, quia cum accessit jam semel pepererant : rursumque sexto anno, id est, ultimo, cum semel peperissent, exorta necessitate profectionis, prius recederet, quam iterum parerent; ac per hoc cum primus annus atque ultimus duos ovium partus sub illo haberent, hoc est, singulos, medii vero quatuor anni binos, fiunt omnes decem. Nec mirum quod hæc decem tempora nomine agnorum appellavit, qui eisdem temporibus nascebantur; velut si quisquam dicat : » Per tot vindemias, » aut « Per tot messes, » quibus numerus intelligatur annorum : unde ait quidam, «Post aliquot aristas[1];» per aristas videlicet messes, et per messes annos significans. Pecudum autem illius regionis fœcunditas, sicut Italarum, tanta fertur, ut bis in anno pariant.

QUÆSTIO XCVI.

« Sumpsit autem Jacob lapidem et constituit eum titulum[2]. » Diligenter animadvertendum est quomodo istos titulos in rei cujusque testimonio constituebant, non ut eos pro diis colerent, sed ut eis aliquid significarent.

QUÆSTIO XCVII.

Quod acervum lapidum, quem inter se constituerant Laban et Jacob, cum aliquanta diversitate appellaverunt,

[1] Virgil. in Bucolicis Eclog. I. — [2] Gen. XXXI, 45.

ut eum vocaret Laban Acervum testimonii, Jacob Acervum testem, traditur ab eis qui et syram et hebræam linguam noverunt, propter proprietatem suæ cujusque linguæ factum. Fieri enim solet, ut alia lingua non dicatur uno verbo, quod alia dicitur, et vicinitate significationis quidque appelletur. Nam postea dicitur, « Propter hoc » appellatum est nomen, Acervus testatur[1]. » Hoc enim medie positum est, quod utrique conveniret, et ei qui dixerat « Acervus testimonii, » et ei qui dixerat « Acervus » testis. »

QUÆSTIO XCVIII.

Quid est quod loquendo Laban ad Jacob dicit : « Testatur acervus hic, et testatur titulus hic. Propter hoc » appellatur nomen, Acervus testatur. Et visio quam » dixit : Respiciat Deus inter me et te[2]? Nisi forte ordo » est, » Et visio quam dixit Deus, Respiciat inter me » et te, » Deus quippe illi dixerat in visione, ne læderet Jacob.

QUÆSTIO XCIX.

Quid est quod dicit in consequentibus Laban, « Vide, » nemo nobiscum est[3]? » nisi forte nemo extraneorum, aut propter testificationem Dei, quem ita habere deberent, tanquam nemo cum eis esset, quem testimonio ejus adjungerent.

QUÆSTIO C.

« Et juravit Jacob per timorem patris sui Isaac[4]. Per » timorem » utique quo timebat Deum, quem timorem etiam superius commendavit, cum diceret, « Deus patris » mei Abrahæ, et timor patris mei Isaac[5] ».

[1] Gen. XXXI, 47. — [2] Ibid. 48. — [3] Ibid. 50. — [4] Ibid. 53. — [5] Ibid. 42.

QUÆSTIO CI.

Castra Dei quæ vidit Jacob in itinere[1], nulla dubitatio est quod Angelorum fuerit multitudo : ea quippe in Scripturis militia cœli nominatur.

QUÆSTIO CII.

Nuntiato sibi fratre suo Jacob veniente obviam ei cum quadringentis viris, turbatus est quidem et mente confusus, quoniam timuit valde[2] : et ut visum est homini perturbato, divisam multitudinem suam in duo castra disposuit. Ubi quæri potest, quomodo habuerit fidem promissis Dei, quando quidem dixit : « Si venerit ad » castra prima frater meus, et exciderit ea, erunt secunda » in salutem[3]. » Sed etiam hoc fieri potuit, ut everteret castra ejus Esaü et tamen Deus post illam afflictionem adesset, et liberaret eum, et quæ promisit impleret. Et admonendi fuimus hoc exemplo, ut quamvis credamus in Deum, faciamus tamen quæ facienda sunt ab hominibus in præsidium salutis, ne prætermittentes ea, Deum tentare videamur. Denique post hæc, quæ verba dicat idem Jacob, considerandum est : « Deus, inquit, patris mei Abra- » ham, et Deus patris mei Isaac : Domine qui dixisti mihi, » Recurre in terram generationis tuæ, et bene tibi faciam, » idoneus es mihi ab omni justitia, et ab omni veritate, » quæ fecisti puero tuo : in virga enim mea ista transii » Jordanem hunc, nunc autem factus sum in duo castra : » erue me de manu fratris mei, de manu Esaü ; quia ego » timeo illum, ne cum venerit feriat me et matres super » filios. Tu autem dixisti : Benefaciam tibi, et ponam se- » men tuum tanquam arenam maris, quæ non dinume-

[1] Gen. xxxii, 2. — [2] Ibid. 6. — [3] Ibid. 8.

» rabitur præ multitudine[1]. » Satis in his verbis et humana infirmitas, et fides pietatis apparet.

QUÆSTIO CIII.

Quod latini codices habent de Jacob : « Dixit enim : » Placabo vultum ejus, in muneribus præcedentibus » eum[2], » scriptor libri qui narrans ait de Jacob, « Dixit » enim placabo vultum ejus, » huc usque verba Jacob dixisse intelligitur, cætera vero sua intulisse quod ait, « In muneribus præcedentibus eum : » tanquam diceret, In muneribus quæ præcedebant Jacob, « Placabo vultum » fratris mei. » Ordo est ergo verborum Jacob, « Placabo » vultum ejus, et post hoc videbo faciem ejus ; forsitan » enim suscipiet faciem meam. » Interposita autem sunt verba scriptoris, « In muneribus præcedentibus eum. »

QUÆSTIO CIV.

Quod ab illo Angelo desiderat Jacob benedici, cui luctando prævaluit[3], magna est de Christo prophetia. Nam eo ipso admonet mysticum aliquid sapere, quia omnis homo, a majore vult benedici. Quomodo ergo ab eo benedici iste voluit, quem luctando superavit? Prævaluit enim Jacob Christo, vel potius prævalere visus est, per eos Israëlitas a quibus crucifixus est Christus ; et ab eo tamen benedicitur in eis Israëlitis, qui crediderunt in Christum, ex quibus erat qui dicebat : « Nam et ego Is- » raëlita sum ex semine Abraham, tribu Benjamin[4]. » Unus ergo atque idem Jacob et claudus et benedictus : claudus in latitudine femoris, tanquam in multitudine generis, de quibus dictum est : « Et claudicaverunt a » semitis suis[5] ; » benedictus autem in eis de quibus dic-

[1] Gen. XXXII, 9-12. — [2] Ibid. 20. — [3] Ibid. 26. — [4] Rom. XI, 1. — [5] Psal. XVII, 46.

tum est : « Reliquiæ per electionem gratiæ salvæ factæ » sunt[1]. «

QUÆSTIO CV.

Quid sibi vult quod Jacob ait fratri suo, « Propter hoc » vidi faciem tuam, quemadmodum cum videt aliquis » faciem Dei[2] : » utrum paventis et perturbati animi verba usque in hanc adulationem proruperunt; an secundum aliquem intellectum sine peccato dicta accipi possunt? Fortassis enim quia dicti sunt et gentium dii, quæ sunt dæmonia, non præjudicetur ex his verbis homini Dei. Non enim dixit : « Quemadmodum si viderem faciem Dei, » sed, « Cum videt aliquis : » ipse autem aliquis, quem significare possit, incertum est : atque ita fortasse temperata sunt verba, ut et ipse Esaü sibi delatum tantum honorem grate acciperet, et qui hæc etiam aliter intelligere possunt, eum a quo dicta sunt nullo crimine impietatis arguerent. Quod et si benigno animo dicta hæc verba fraterna sunt, quoniam et post bonam susceptionem metus ipse transierat, potuit sic dici, quemadmodum et Moyses Pharaonis deus dictus est[3], secundum quod dicit Apostolus : « Et si sunt qui dicuntur dii, sive in cœlo, sive » in terra, quemadmodum sunt dii multi, et domini » multi[4], » maxime quia sine articulo in græco dictum est; quo articulo evidentissime solet veri Dei unius fieri significatio. Non enim dixit, πρόσωπον τοῦ θεοῦ, sed dixit, πρόσωπον θεοῦ : facile autem hoc intelligunt qua distantia dicatur, Græcorum eloquium audire atque intelligere solent.

QUÆSTIO CVI.

Quæritur utrum mendaciter promiserit Jacob fratri suo, quod sequens pedes suorum, in itinere propter quos

[1] Rom. xi, 5. — [2] Gen. xxxiii, 10. — [3] Exod. vii, 1 — [4] 1 Cor. viii, 5.

si moraretur, venturus esset ad eum in Seïr[1]; hoc enim, sicut Scriptura deinde narrat, non fecit, sed eo perrexit itinere quod dirigebat ad suos[2]? An forte veraci animo promiserat, sed aliud postea cogitando delegit?

QUÆSTIO CVII.

Quomodo Scriptura dicit, quod « Vidit Sychem filius » Emmor Evæi, princeps terræ, Dinam filiam Jacob, et » accepit eam, et dormivit cum ea, et humiliavit eam : » et intendit animo Dinæ filiæ Jacob, et adamavit vir» ginem, et locutus est secundum sensum virginis » ipsi[3]? » Quomodo virgo appellatur, si jam cum illa dormierat, eamque humiliaverat? Nisi forte virgo nomen ætatis est secundum hebræum eloquium : an potius per recapitulationem postea commemoratur quod primo factum est? Prius enim potuit intendere animæ ipsius et amare virginem, et loqui secundum sensum virginis, et deinde cum illa dormire, eamque humiliare.

QUÆSTIO CVIII.

Cum paulo ante loquens Jacob cum fratre suo Esaü, infantes filios suos esse significet[4], qui græce dicuntur παιδία, quæri potest quomodo potuerunt facere tantam stragem direptionemque civitatis, interfectis quamvis in dolore circumcisionis constitutis pro sorore sua Dina[5]. Sed intelligendum est diu illic habitasse Jacob, donec et filia ejus virgo fieret, et filii juvenes. Nam ita scriptum est : « Et venit Jacob in Salem in civitatem Sichimorum, quæ » est in terra Chanaan, cum advenit de Mesopotamia » Syriæ; et applicuit ad faciem civitatis; et emit partem » agri, in quo statuit illic tabernaculum suum, ab Em-

[1] Gen. XXXIII, 14. — [2] Forte, *ad Sichimos*. — [3] Id. XXXIV, 2. — [4] Id. XXXIII, 5. — [5] Id. XXXIV, 25.

» mor patre Sychem centum agnis; et statuit ibi aram, » et invocavit Deum Israël[1]. Exiit autem Dina filia Liæ » quam peperit ipsi Jacob, ut condisceret filias regionis » ejus[2], » et cætera. Apparet ergo his verbis non transeunter, sicut viator solet, illic mansisse Jacob, sed agrum emisse, tabernaculum constituisse, aram instruxisse, ac per hoc diutius habitasse : filiam vero ejus, cum ad eam venisset ætatem, ut amicas habere jam posset, condiscere voluisse filias civium loci : atque ita factam esse pro illa cruentissimam cædem et deprædationem, quæ jam, ut puto, quæstionem non habet. Multitudo enim non parva erat cum Jacob, plurimum ditatus fuit, sed filii ejus in hoc facto nominantur, quia ejusdem facti principes atque auctores fuerunt.

QUÆSTIO CIX.

Quod ait Jacob, timens bella finitimorum apud civitatem Salem, quam expugnaverunt filii ejus : « Ego autem » exiguus sum numero, et convenientes super me, occident » me[3], » propter bella plurium, quæ consurgere poterant, se dixit numero exiguum, non quod minus multos haberet, quam possent sufficere expugnationi illius civitatis, cum suos in itinere in bina castra diviserit.

QUÆSTIO CX.

« Dixit autem Deus Jacob : Surge, et ascende in locum » Bethel, et habita ibi, et fac ibi aram Deo, qui appa- » ruit tibi, cum fugeres a facie Esaü fratris tui[4]. » Quid est quod non dixit : « Et fac ibi aram mihi, qui apparui tibi; sed Deus dicit, « Fac ibi aram Deo qui apparuit » tibi : » utrum Filius ibi apparuit, et Deus Pater hoc dicit, an in aliquo genere locutionis annumerandum ?

[1] Gen. XXXIII, 18-20. — [2] Id. XXXIV, 1. — [3] Ibid. 30. — [4] Id. XXXV, 1.

QUÆSTIO CXI.

Quod Jacob ascensurus Bethel, ubi jussus est aram facere, dicit domui suæ et omnibus qui cum illo erant, « Tollite deos alienos, qui vobiscum sunt, de medio ves- » trûm, etc. » deinde dicitur, « Et dederunt Jacob deos » alienos, qui erant in manibus eorum, et inaures quæ » erant in auribus eorum [1] : » quæritur quare et inaures, quæ si ornamenta erant, ad idololatriam non pertinebant, nisi quia intelligendum est phylacteria fuisse deorum alienorum. Nam Rebeccam a servo Abrahæ inaures accepisse Scriptura testatur, quod non fieret, si eis inaures habere ornamenti gratia non liceret. Ergo illæ inaures, quæ cum idolis datæ sunt, ut dictum est, idolorum phylacteria fuerunt.

QUÆSTIO CXII.

« Et factus est timor Dei in civitatibus, quæ circa illos » erant, et non sunt consecuti post filios Israël [2]. » Incipiamus animadvertere, quemadmodum Deus operetur in hominum mentibus. A quo enim timor Dei factus est in illis civitatibus, nisi ab illo qui sua promissa in Jacob filiisque tuebatur?

QUÆSTIO CXIII.

« Venit autem Jacob in Luzam, quæ est in terra Cha- » naan, quæ est Bethel [3]. » Animadvertendum est tria jam nomina hujus civitatis commemorata; Ulammaüs, quod dictum est eam prius vocatam, cum illuc prius pergens in Mesopotamiam venisset Jacob; et Bethel, quod nomen ipse imposuit [4], et interpretatur Domus Dei; et Luza, quod modo commemoratum est. Nec mi-

[1] Gen. xxxv. 2-4. — [2] Ibid. 5. — [3] Ibid. 6. — [4] Id. xxviii, 19.

rum debet videri: multis enim locis hoc accidit, et in civitatibus, et in fluminibus, et in quibusque terrarum, ut ex aliis atque aliis causis vel adderentur, vel mutarentur vocabula, sicut etiam ipsis hominibus.

QUÆSTIO CXIV.

Iterum in Luza apparuit Deus Jacob, et dixit ei, « Nomen tuum jam non vocabitur Jacob, sed Israël erit » nomen tuum [1]. » Hoc ei dicit ecce iterum Deus in benedictione, quæ repetitio confirmat magnum promissum in hoc nomine. Nam hoc mirum est, quibus etiam semel dictum est, amplius eos non vocari quod vocabantur, sed quod eis novum nomen imponebatur, omnino amplius aliquid non vocatos nisi quod eis impositum sit: istum autem per totam vitam suam et deinceps post vitam suam appellatum esse Jacob, cui (non) semel Deus dixerat, « Non jam vocaberis Jacob, sed Israël erit nomen » tuum. » Nimirum ergo nomen hoc ad illam recte intelligitur pertinere promissionem ubi sic videbitur Deus, quomodo non est antea Patribus visus. Ibi non erit nomen vetus, quia nihil remanebit vel in ipso corpore vetustatis, et Dei visio summum erit præmium.

QUÆSTIO CXV.

In promissis Jacob dicitur; « Gentes et congregatio» nes gentium erunt ex te [2]. » Quæritur utrum gentes secundum carnem, congregationes autem gentium secundum fidem, an utrumque propter fidem gentium dictum est, si gentes appellari non possunt una gens Israël secundum carnem.

[1] Gen. xxxv, 9, 10. — [2] Ibid. 11.

QUÆSTIO CXVI.

« Ascendit autem Deus ab eo loco, ubi locutus est » cum eo; et statuit Jacob titulum in loco in quo locutus » est cum eo, titulum lapideum; et libavit super eum li- » bamen, et infudit super eum oleum; et vocavit Ja- » cob nomen loci, in quo locutus est cum eo illic Deus, » Bethel[1]. » Iterum factum est hoc loco, quod factum fuerat, an iterum commemoratum est? Sed quodlibet horum sit, super lapidem libavit Jacob, non lapidi libavit. Non ergo sicut idololatræ solent aras ante lapides constituere, et tanquam diis libare lapidibus.

QUÆSTIO CXVII.

I. Quod duodecim filii computantur Israël, qui nati sunt ei, et dicitur, « Hi sunt filii Israël, qui nati sunt » ei in Mesopotamia[2], » cum Benjamin longe postea natus sit, cum jam transiisset Bethel, et appropinquaret Bethlehem: frustra quidam conantes istam solvere quæstionem, dixerunt non legendum, « Nati sunt, » sicut latini plerique codices habent; sed, « Facti sunt: » græce enim scriptum est ἐγένοντο: ita volentes intelligi etiam Benjamin, quamvis ibi natus non fuerit, ibi factum tamen; quia jam fuerat in utero seminatus, ut prægnans inde Rachel, exiisse credatur. Hoc autem modo etiamsi, « Nati » sunt, » legeretur, possent dicere: « Jam in utero natus » erat » quia conceptus erat, sicut de sancta Maria dictum est ad Joseph: « Quod enim in ea natum est, de Spi- » ritu sancto est[3]. »

II. Sed aliud est, quod impedit hanc solutionem quæstionis hujus; quia si jam ibi Benjamin conceptus erat, qui filii Jacob grandes inde exierunt, vix annorum duodecim

[1] Gen. xxxv, 13-15. — [2] Ibid. 26. — [3] Matth. i, 20.

esse potuerunt. Viginti namque annos illic explevit, quorum primis septem sine conjugio fuit, donec serviendo id adipisceretur. Ut ergo primo anno, quo duxit uxorem, ei filius nasceretur, duodecim annorum esse potuit primitivus, cum inde profectus est. Proinde si jam conceptus fuerat Benjamin, intra decem menses illa omnis via peracta est, et quidquid in itinere scriptum est de Jacob. Unde sequitur, ut filii ejus tam parvuli pro sorore sua Dina tantam stragem fecerint, tot homines trucidaverint, ita expugnaverint civitatem [1] : in quibus Simeon et Levi, qui primi gladiis accincti intraverunt ad illos homines eosque peremerunt, undecim unus, alter autem decem annorum fuisse reperiatur, etiamsi per singulos annos sine intermissione illa pepererat : quod utique incredibile est, ab illius ætatis pueris illa omnia fieri potuisse, quando et ipsa Dina vix adhuc sex annorum fuit.

III. Proinde aliter solvenda quæstio est, ut ideo intelligatur dictum, commemoratis duodecim filiis : « Hi sunt » filii Jacob, qui facti sunt ei in Mesopotamia Syriæ [2], » quia inter omnes, qui tam multi erant, unus tantum erat ibi natus, qui tamen inde habuit nascendi causam, quod ibi mater ejus patri copulata est. Sed solutio ista quæstionis aliquo exemplo similis locutionis firmanda est.

IV. Nulla tamen est facilior solutio quæstionis hujus, quam ut per synecdochen dictum accipiatur. Ubi enim pars major est, aut potior, solet ejus nomine etiam illud comprehendi quod ad ipsum nomen non pertinet. Sicut ad duodecim Apostolos jam non pertinebat Judas, qui etiam mortuus fuit cum Dominus resurrexit a mortuis, et tamen ipsius duodenarii numeri nomen Apostolus in Epistola sua tenuit, ubi ait, eum apparuisse illis duodecim. Cum articulo enim hoc græci codices habent, ut non

[1] Gen. xxxiv, 25. — [2] I Cor. xv, 6.

possint intelligi quicumque duodecim[1]; sed illi in eo numero insignes. Eo modo locutionis puto et illud a Domino dictum : « Nonne ego vos duodecim elegi, et unus » ex vobis diabolus est[2], » ut non ad electionem etiam ipse pertinere videatur. Non enim facile invenitur electorum nomen in malo, nisi quando mali eliguntur a malis. Quod si putaverimus et illum electum, ut per ejus traditionem Domini passio compleretur, id est, malitiam ejus ad aliquid electam, bene utente Deo etiam malis; aliud attendamus ubi ait : « Non de omnibus vobis dico; ego » scio quos elegi[3] : » ubi declarat ad electionem non pertinere nisi bonos. Ac per hoc illud quod dictum est : « Ego vos duodecim elegi, » per synecdochen dictum est, ut nomine majoris meliorisque partis, etiam illud complecteretur, quod ad ipsum nomen non pertinet.

V. Hic modus est in hoc eodem libro, ubi Emmor pro filio suo Sychem, ut acciperet Dinam filiam Jacob, exiit loqui cum eodem Jacob[4], et venerunt etiam filii ejus qui absentes erant, et ad omnes dicit Emmor : « Sychem filius » meus elegit animo filiam vestram, date ergo illi eam » uxorem. » Quia enim potior erat patris persona, per synecdochen filiam vestram dicens, etiam fratres tenuit hoc nomine, quorum non erat filia. Hinc est et illud : « Curre ad oves, et accipe inde mihi duos hœdos[5] : » simul enim pascebantur oves et hœdi; et quia potiores sunt oves, earum nomine etiam caprinum pecus complexus est. Sic quia potior erat numerus undecim filiorum Jacob, qui nati fuerant in Mesopotamia, ipsorum commemoratione Scriptura complexa est etiam Benjamin, qui non erat ibi natus, et dictum est : Hi sunt filii Jacob, qui facti » sunt ei in Mesopotamia Syriæ. »

[1] Græc. τοῖς δώδεκα. At Vulg. *undecim.* — [2] Joan. vi; 70. — [3] Id. xiii, 18. — [4] Gen. xxiv, 6. — [5] Id. xxvii, 9.

QUÆSTIO CXVIII.

Quod post narrationem mortis Isaac narratur quas uxores Esaü acceperit, et quos creaverit[1], recapitulatio intelligenda est. Neque enim post mortem Isaac fieri cœpit, cum jam essent Esaü et Jacob centum-viginti annorum. Nam eos sexagenarius suscepit, et vixit omnes annos vitæ suæ centum-octoginta.

QUÆSTIO CXIX.

Quæstio est, quomodo Scriptura dicat, post mortem Isaac patris sui Esaü abscessisse de terra Chanaan[2], et habitasse in monte Seïr; cum veniente de Mesopotamia Jacob fratre ejus, legatur quod jam illic habitabat. Proinde quid fieri potuerit, ut Scriptura falli vel fallere non credatur, in promptu est cogitare, quod scilicet Esaü posteaquam in Mesopotamiam frater ejus abscessit, noluit habitare cum parentibus suis, sive ex illa commotione qua dolebat se benedictione fraudatum, sive aliqua causa vel uxorum suarum, quas odiosas videbat esse parentibus, vel qualibet alia : et cœpit habitare in monte Seïr. Deinde post reditum Jacob fratris sui, facta inter eos concordia, reversus est et ipse ad parentes, et cum mortuum patrem simul sepelissent, quia eos in plurimum ditatos terra illa, sicut scriptum est, minime capiebat, abscessit rursus in Seïr[3], et ibi propagavit gentem Idumæorum.

QUÆSTIO CXX.

Quod scriptum est : « Hi principes Chorræi filii Seïr in » terra Edom[4] : » secundum tempus quo vivebat, scriptor commemorat. Cum autem Seïr habitaret qui istos genuit, nondum veniente in illam terram Esaü, nondum utique

[1] Gen. xxxvi, 1. — [2] Ibid. 6. — [3] Ibid. 7. — [4] Ibid. 21.

appellabatur terra Edom. Non enim nomen nisi ab ipso Esaü inditum est terræ, quoniam idem ipse et Esaü et Edom vocabatur de quo propagati sunt Idumæi, hoc est, gens Edom.

QUÆSTIO CXXI.

Quod scriptum est : « Et hi reges qui regnaverunt in » Edom, antequam regnaret rex in Israël[1], » non sic accipiendum est, tanquam omnes reges nominati sint usque ad ea tempora, quibus cœperunt reges Israël, quorum primus fuit Saül. Multi enim fuerunt in Edom usque ad tempora Saül, temporibus etiam Judicum, quorum tempora fuerunt ante reges : sed ex his multis eos solos potuit commemorare Moyses, qui fuerunt antequam ipse moreretur. Nec mirum est quod numerantibus ab Abraham per Esaü patrem gentis Edom, atque per Raguel filium Esaü, et Zara filium Raguel, et Jobab filium Zara, cui Jobab successit in regno Balac, qui primus in terra Edom rex fuisse commemoratur, usque ad ultimum regem quem potuit nominare Moyses, plures generationes inveniuntur quam numerantur ab Abraham per Jacob usque ad Moysen. Nam illic inveniuntur fere duodecim, hic autem usque ad Moysen ferme septem. Fieri enim potuit, ut ideo ibi plures nominarentur, quia citius moriendo plures alter alteri successerunt. Sic etiam contigit, ut alium ordinem sequens Matthæus, ab Abraham usque ad Joseph quadraginta-duas generationes numeraret : Lucas autem in ordine alio numerans generationes non per Salomonem, sicut ille, sed per Nathan, ab Abraham usque ad Joseph quinquaginta-quinque commemoret. In illo quippe ordine ubi plures numerantur, citius mortui sunt, quam hic ubi pauciores. Ne forte autem moveat aliquem, quod inter

[1] Gen. xxxvi, 31.

reges Edom commemoratur Balac filius Beor[1], et de similitudine nominis existimet illum esse Balac[2], qui restitit Moysi ducenti populum Israël: sciat illum Balac Moabitam fuisse, non Idumæum, eumque fuisse filium Sephor, non filium Beor: sed fuisse etiam ibi tunc filium Beor Balaam, non Balac, quem Balaam conduxerat idem Balac ad maledicendum populum Israël.

QUÆSTIO CXXII.

Quomodo potuerit mors Isaac, decem et septem annorum invenire Joseph ejus nepotem sicut videtur tanquam ex ordine Scriptura narrare[3], quocumque se quisque convertat, invenire difficile est. Nolo enim dicere non posse inveniri, ne forte me fugiat quod alium non fugit. Si enim post mortem avi sui Isaac, decem et septem annorum fuit Joseph quando eum fratres in Ægyptum vendiderunt, procul dubio et pater ejus Jacob septimo-decimo anno filii sui Joseph centum-viginti annorum fuit. Genuit enim eos Isaac cum esset annorum sexaginta, sicut scriptum est: vixit ergo Isaac postea centum-viginti, quia centesimo-octogesimo mortuus est[4]: idcirco dimisit filios centum-viginti annos habentes et Joseph decem et septem. Joseph autem quoniam triginta annorum fuit, quando apparuit in conspectu Pharaonis, secuti sunt autem septem anni ubertatis et duo famis, donec ad eum pater cum fratribus venit, triginta-novem profecto annos agebat Joseph quando Jacob intravit in Ægyptum[5]. Tunc autem idem Jacob, quod ore suo Pharaoni dicit, centesimum et trigesimum annum agebat ætatis; centum autem et viginti Jacob, quando erat decem et septem Joseph: quod verum esse nullo modo potest. Si enim septimo-decimo anno vitæ

[1] Gen. XXXVI, 32. — [2] Num. XXII, 2. — [3] Gen. XXXV, 28, et XXXVII, 2. — [4] Id. XXV, 26. — [5] Id. XLVII, 9.

Joseph, Jacob centum-viginti ageret, procul dubio trigesimo et nono anno Joseph, non centum-triginta, sed centum-quadraginta et duos annos agere inveniretur Jacob. Si autem die mortis Isaac, nondum erat annorum decem et septem Joseph, sed aliquantulo tempore post mortem avi sui ad septimum decimum pervenit annum, quo anno Scriptura testante in Ægyptum est a fratribus venditus, plurium etiam quam centum-quadraginta-duorum annorum esse debuit pater ejus, quando est filium in Ægyptum consecutus. Scriptura quippe posteaquam narravit annum vitæ ultimum Isaac centesimum et octogesimum, et ejus mortem ac sepulturam[1], deinde commemoravit quemadmodum digressus esset Esaü a fratre suo de terra Chanaan in montem Seïr[2], et contexuit commemorationem regum et principum gentis ipsius, in qua se constituit, vel quam propagavit Esaü; post hæc, narrationem de Joseph sic intulit: « Habitabat autem Jacob in terra Chanaan. Hæ autem procreaturæ Jacob. Joseph autem » decem et septem annorum erat pascens cum fratribus » oves[3]. » Deinde narratur causa somniorum quemadmodum odiosus fratribus sit factus, et venditus[4]. Aut ergo eodem anno septimo-decimo, aut etiam aliquanto major venit in Ægyptum : ac per hoc utrolibet modo permanet quæstio. Si enim decem et septem annorum fuit post mortem avi sui, quando pater ejus centum-viginti fuit; profecto anno ejus trigesimo et nono, quando Jacob venit in Ægyptum, centum-quadraginta-duos annos idem Jacob agere debuit: fuit autem tunc Jacob centum-triginta : ac per hoc si decem et septem annorum Joseph in Ægyptum est venditus, ante duodecim annos quam moreretur avus ejus, venditus invenitur.

[1] Gen. xxxv, 28. — [2] Id. xxxvi, 6. — [3] Id. xxxvii, 1, 2. — [4] Ibid. 5 et 28.

Decem enim et septem annorum esse non potuit, nisi ante duodecim annos mortis Isaac, centesimo et octavo anno vitæ patris sui Jacob. His enim cum adjecerimus vigintiduos annos quibus Joseph usque ad adventum patris sui fuit in Ægypto, fient ætatis anni Joseph triginta-novem, et Jacob centum-triginta, et nulla erit quæstio. Sed quoniam Scriptura post mortem Isaac ista narravit, putatur Joseph post ejusdem avi sui mortem decem et septem annorum fuisse. Quapropter intelligamus de vita Isaac, tanquam multum decrepiti senis, tacuisse Scripturam, cum jam de Jacob et ejus filiis loqueretur: vivo tamen Isaac, decem et septem annorum esse cœpit Joseph.

QUÆSTIO CXXIII.

Quod dicit Jacob ad Joseph: « Quod est somnium hoc » quod somniasti? Numquid venientes veniemus ego et » mater tua et fratres tui adorare te super terram[1]? » Nisi in aliquo mysterio dictum accipiatur, quomodo intelligitur de matre Joseph, quæ jam erat mortua? Unde nec in Ægypto, cum sublimaretur, putandum est hoc esse completum; quia nec pater eum adoravit, quando ad eum venit in Ægyptum, nec mater olim defuncta potuit. In Christi ergo persona facile intelligi potest etiam de mortuis, secundum illud quod dicit Apostolus: « Quia do- » navit ei nomen quod est super omne nomen, ut in no- » mine Jesu omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium, » et infernorum[2]. »

QUÆSTIO CXXIV.

Quæritur quare Ismaëlitas Scriptura, quibus a fratribus venditus est Joseph[3], etiam Madianitas vocet, cum Ismaël sit de Agar filius Abrahæ, Madianitæ vero de Ce-

[1] Gen. XXXVII, 10. — [2] Philip. II. 9. — [3] Gen. XXXVII, 28.

thura? An quia Scriptura dixerat de Abraham, quod munera dederit filiis concubinarum suarum [1], Agar scilicet et Cethuræ, et dimiserit eos ab Isaac filio suo in terram Orientis, unam gentem fecisse intelligendi sunt?

QUÆSTIO CXXV.

De Jacob scriptum est, cum lugeret Joseph: « Con-
» gregati sunt autem omnes filii ejus et filiæ, et venerunt
» consolari eum[2]. » Quæ filiæ præter Dinam? An filios et filias dicit connumeratis nepotibus et neptibus? Jam enim majores filii ejus filios habere potuerunt.

QUÆSTIO CXXVI.

« Et noluit consolari, dicens: Quoniam descendam ad
» filium meum lugens in infernum[3]. » Solet esse magna quæstio, quomodo intelligatur infernus, utrum illuc mali tantum, an etiam boni mortui descendere soleant. Si ergo tantum mali, quomodo iste ad filium suum se dicit lugentem velle descendere? Non enim in pœnis inferni eum esse credit. An perturbati et dolentis verba sunt, mala sua etiam hinc exaggerantis?

QUÆSTIO CXXVII.

« Et vendiderunt Joseph in Ægyptum Petephræ spa-
» doni, præposito coquorum[4]. » Nolunt quidam præpositum coquorum interpretari, qui græce ἀρχιμάγειρος dicitur, sed præpositum militiæ, cui esset potestas occidendi. Nam sic appellatus est etiam ille, quem Nabuchodonosor misit, penes quem potius invenitur primatus fuisse militiæ.

QUÆSTIO CXXVIII.

« Factum est autem in tempore illo descendit Judas a
» fratribus suis ad hominem quemdam Odollamitam, cui

[1] Gen. xxv, 6. — [2] Id. xxxvii, 35. — [3] Ibid. 35. — [4] Ibid. 36.

» nomen Iras : et vidit illic Judas filiam hominis Chana-
» næi nomine Savam, et accepit eam, et introivit ad
» eam, et concepit, et peperit filium[1], » et cætera. Quæritur quando ista fieri potuerunt. Si enim posteaquam Joseph devenit in Ægyptum, quomodo intra viginti ferme et duos annos (nam post tantum temporis colligitur eos venisse ad eumdem Joseph fratrem suum in Ægyptum cum patre suo) fieri potuerit, ut Judæ filii ejus ætatis omnes possent ducere uxores? Nam Thamar nurum suam, mortuo primogenito suo, alteri filio dedit : quo etiam mortuo, expectavit ut cresceret tertius; et cum crevisset, nec illi eam dedit, timens ne et ipse moreretur : unde factum est, ut eidem socero suo se illa supponeret. Quomodo ergo hæc omnia intra tam paucos annos fieri potuerint, merito movet, nisi (ut forte solet) Scriptura per recapitulationem aliquot annos ante venditum Joseph hoc fieri cœpisse intelligi velit; quoniam sic positum est, ut diceretur : « Factum est autem in illo tempore : » ubi tamen quæritur, si decem et septem annorum erat Joseph quando venditus est, quot annorum esse Judas potuerit quartus filius Jacob, quandoquidem ipse primogenitus Ruben ut plurimum fratrem suum Joseph quinque aut sex annos potuerit ætate præcedere. Evidenter autem Scriptura dicit triginta annorum fuisse Joseph[2], quando innotuit Pharaoni. Cum ergo ipse anno septimo decimo ætatis suæ venditus fuisse credatur, tredecim annos peregerat in Ægypto ignotus Pharaoni : ad hos autem tredecim annos accesserunt septem anni ubertatis, et facti sunt anni viginti : his adduntur duo, quia secundo anno famis intravit Jacob in Ægyptum cum filiis suis, et inveniuntur viginti-duo anni, quibus abfuit Joseph a patre et a fratribus suis : quo medio tempore, quomodo fieri potuerint

[1] Gen. XXXVIII, 1-3. — [2] Id. XLI, 46.

de uxore et filiis et nuru Judæ omnia quæ narrantur, indagare difficile est : nisi forte ut credamus (et hoc enim fieri potuit) mox ut adolescere Judas cœpit, eum incidisse in amorem ejus quam duxit uxorem, nondum vendito Joseph in Ægyptum.

QUÆSTIO CXXIX.

« Et depositis vestimentis viduitatis suæ a se[1]. » Hinc insinuatur et temporibus Patriarcharum certa et sua fuisse vestimenta viduarum, non utique talia qualia conjugatarum.

QUÆSTIO CXXX.

Quod iterum dicitur : « Joseph autem depositus est in » Ægyptum, et possedit eum Petephres spado Pharao» nis[2], » ad ordinem redit Scriptura unde recesserat, ut illa narraret quæ supra digesta sunt.

QUÆSTIO CXXXI.

Quod aliqui codices latini habent : « Tria canistra ali» cæ[3], » cum græci habeant χονδριτῶν, quod interpretantur, qui usum ejusdem linguæ habent, panes esse cibarios. Sed illud movet, quomodo panem cibarium potuerit Pharao habere in escis. Dicit enim in superiore canistro fuisse omnia, ex quibus edebat Pharao, opus pistorum. Sed intelligendum est etiam ipsum canistrum habuisse panes cibarios, quia dictum est, tria canistra χονδριτῶν, et desuper fuisse illa ex omni genere operis pistoris in eodem canistro superiore.

[1] Gen. XXXVIII, 14. — [2] Ibid. XXXIX, 1. — [3] Id. XL, 16.

QUÆSTIO CXXXII.

Quod putabat se stare Pharao super flumen, quemadmodum servus Abrahæ dixit : « Ecce ego sto super fontem » aquæ[1] : » (nam et ibi græcus ἐπὶ τῆς πηγῆς dixit, quemadmodum hic ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ.) hæc locutio si intelligatur in Psalmo ubi scriptum est. Qui fundavit terram super aquam[2]; non coguntur homines putare sicut navem natare terram super aquam. Secundum hanc enim locutionem recte intelligitur, quod altior sit terra quam aqua; altius quippe ab aquis sustollitur, ubi habitent terrena animalia.

QUÆSTIO CXXXIII.

Quod scriptum est : « Obliviscentur ubertatis futuræ in » tota terra Ægypti[3], » non futuræ illis qui famem patientur, tanquam postea veniat illis ubertas; sed futura erat tunc quando loquebatur, tanquam diceret : « Ubertatis hujus, » quam futuram significarunt boves bonæ et spicæ bonæ, obliviscentur homines in ea fame, quam significaverunt boves et spicæ malæ.

QUÆSTIO CXXXIV.

« Numquid inveniemus hominem talem, qui habeat » Spiritum Dei in se[4] ? » Ecce jam, nisi fallor, tertio insinuatur nobis in hoc libro Spiritus sanctus, id est, Spiritus Dei. Primo ubi dictum est : « Et Spiritus Dei ferebatur » super aquam[5]. » Secundo ubi dicit Deus : « Non per- » manebit Spiritus meus in hominibus istis propter quod » carnes sunt[6]. » Et tertio nunc, quod Pharao dicit de Joseph, esse in illo Spiritum Dei[7]; nondum tamen legimus Spiritum sanctum.

[1] Gen. XLI, 1, XXIV, 13. — [2] Psal. XXIII, 2. — [3] Gen. XLI, 30. — [4] Ibid. 38. — [5] Id. I, 2. — [6] Id. VI, 3. — [7] Id. XLI, 38.

QUÆSTIO CXXXV.

« Et imposuit Pharao nomen Joseph Psomthomphanech[1] : » hoc nomen interpretari dicitur : « Occulta revelavit ; » ex illo utique quod somnia regi aperuit : Ægyptia vero lingua salvatorem mundi perhibent appellatum isto nomine.

QUÆSTIO CXXXVI.

« Et dedit ei Aseneth, filiam Petephræ sacerdotis solis » civitatis, ipsi uxorem[2]. » Quæri solet cujus Petephræ ; utrum illius cujus servus fuit, an alterius : sed credibilius æstimatur alterius. Nam de illo cur non credatur, multa sunt quæ moveant. Primum, quia Scriptura non commemoravit, cum videatur hoc non potuisse præterire, quod ad illius juvenis non parvam gloriam pertinebat, ut ejus filiam duceret, cujus famulus fuit. Deinde quomodo spado filiam habere potuerit? Sed respondetur, quomodo uxorem : postea quippe creditur abscissus, vel casu vulneris, vel propria voluntate. Et quod honor ejus, non ipse commemoratur qui solet, id est, quod ἀρχιμάγειρος fuerit, quem principem coquorum latini interpretes posuerunt, principem autem militiæ quidam intelligi volunt[3]. Sed etiam hic respondetur duos illum honores habuisse ; et sacerdotium solis, et militiæ principatum : congruenter autem alibi ille honor ejus commemoratus est, qui talibus actibus congruebat ; hic vero, posteaquam in Joseph apparuit non parva divinitas, ipse honor debuit nominari soceri ejus, qui pertineret ad divinitatem non parvam, secundum opinionem Ægyptiorum in sacerdotio solis. Verum in his omnibus, quia et præpositus fuit custodiarum carceris, nimis incredibile est huic præpositum officio sa-

[1] Gen. XLI, 45. — [2] Ibid. — [3] Id. XXXIX, 1.

cerdotem. Deinde non simpliciter dictum est, quod sacerdos solis esset; sed civitatis solis, quæ vocatur Heliopolis: abesse autem dicitur amplius quam viginti millibus a civitate Memphi, ubi Pharaones, id est, reges, maxime commanebant. Quomodo ergo deserto officio sacerdotii sui potuit strenue regi servire in militiæ principatu? Accedit etiam quod Ægyptii sacerdotes perhibentur non servisse semper, nisi templo deorum suorum, nec aliud aliquid officii gessisse : sed si forte tunc aliter fuit, credat quisque quod placet; non est tamen quæstio cujus exitus clausus sit, sive unus fuerit Petephres, sive duo: quodlibet enim horum quisque existimet, non est fidei periculosum, nec contrarium veritati Scripturarum Dei.

QUÆSTIO CXXXVII.

« Et congregavit Joseph triticum, sicut arenam maris » multum valde, quoadusque non potuit numerari : non » enim erat numerus[1] : » pro eo dictum est: « Non enim » erat numerus, » quod nomen numeri omnis usitati excederet illa copia, et quomodo appellaretur non inveniebatur. Nam unde fieri potest, ut quantumlibet magnæ, finitæ tamen multitudinis, numerus non sit? Quamvis hoc potuerit etiam secundum hyperbolem dici.

QUÆSTIO CXXXVIII.

« Et commemoratus est Joseph somniorum suorum, » quæ vidit ipse[2]: » adoraverant enim eum fratres sui. Sed aliquid in illis somniis excelsius inquirendum est. Non enim potest eo modo de patre ejus ac matre compleri, quæ jam mortua fuerat, quod de sole et luna cum vidisset, a patre increpante audierat[3], qui vivebat.

[1] Gen. XLI, 49. — [2] Id. XLII, 9. — [3] Id. XXXVII, 10.

QUÆSTIO CXXXIX.

Quid est quod Joseph vir tam sapiens, atque ita non solum hominum inter quos vivebat testimonio, sed ipsa etiam Scriptura teste laudatus, ita jurat per salutem Pharaonis, non exituros de Ægypto fratres suos, nisi frater eorum junior veniret [1]. An etiam bono et fideli viro vilis fuerat salus Pharaonis, cui fidem sicut primitus domino suo servabat in omnibus? Quanto enim magis ipsi, qui eum in tanto honore locaverat, si illi servavit, qui eum servum emptitium possidebat? Quod si non curabat Pharaonis salutem, numquid et perjurium pro cujuslibet hominis salute vitare non debuit? Annon est perjurium? Tenuit enim unum eorum donec veniret Benjamin, et verum factum est quod dixerat : « Non exibitis hinc, » nisi venerit frater vester [2]. » Ad omnes enim non potuit pertinere quod dictum est? Nam quomodo et ille venturus esset, nisi ad eum adducendum aliqui rediissent? Sed quod sequitur magis urget quæstionem, ubi iterum juravit dicens : « Mittite ex vobis unum, et adducite fratrem ves- » trum, vos autem ducemini, quoadusque manifesta sint » verba vestra, si vera dicitis annon : sin autem, per sa- » lutem Pharaonis, exploratores estis [3], » id est, si non vera dicitis, exploratores estis. Huic sententiæ interposuit jurationem, quia si vera non dixissent, exploratores essent, id est, exploratorum pœna digni essent, quos tamen vera dicere sciebat. Neque enim perjurus est quisque, si ei quem castissimum novit, dicat : « Si hoc adulterium de quo argueris commisisti, damnat te Deus, » et his verbis adhibeat jurationem, verum omnino jurat : ibi est enim conditio qua dixit : « Si fecisti, » quem tamen non fecisse certum habet. Sed ait aliquis : « Verum est, quia si fecit

[1] Gen. XLII, 15. — [2] Ibid. — [3] Ibid. 16.

adulterium, damnat illum Deus: hoc autem quomodo verum est: Si non verum dicitis, exploratores estis, cum etiamsi mentiantur, non sint exploratores? « Sed hoc est quod dixi, ita dictum esse: « Exploratores estis, » tanquam si dictum esset, exploratorum pœna digni estis, hoc est, exploratores deputabimini merito mendacii vestri. « Estis » autem potuisse dici, pro, habemini et deputabimini, innumeræ similes locutiones docent. Unde est illa Eliæ: « Quicumque exaudierit in igne, ipse erit Deus[1]. » Non enim tunc erit, sed tunc habebitur.

QUÆSTIO CXL.

Quid est quod cum inter se pœnitentes filii Israël loquerentur de fratre suo Joseph, quod cum illo male egerint, et hoc eis divino judicio redderetur, quod se periclitari videbant, adjungit Scriptura et dicit: « Ipsi ignorabant » quia audiebat Joseph: interpres enim inter illos erat[2]. » Hoc scilicet intelligendum est, ideo eos putasse, quia ille non audiret, quod videbant interpretem, qui inter illos erat, nihil ei dicere eorum, quæ loquebantur; nec ob aliud adhibitum putabant interpretem, nisi quod eorum linguam ille nesciret; nec cura erat interpretis ea dicere illi, a quo positus fuerat, quæ non ad illum, sed inter se loquebantur.

QUÆSTIO CXLI.

« Et iterum accessit ad eos, et dixit illis[3]: » nec adjungit quid illis dixerit. Unde intelligitur hæc eadem dixisse quæ dixerat.

[1] 3 Reg. xviii, 24. — [2] Gen. xlii, 23. — [3] Ibid. 24.

QUÆSTIO CXLII.

« Et deducetis senectam meam cum tristitia ad infer- » num [1]. » Utrum ideo ad infernum, quia cum tristitia, an etiamsi abesset tristitia, tanquam ad infernum moriendo descensurus hæc loquitur? De inferno enim magna quæstio est, et quid inde Scriptura sentiat, locis omnibus, ubi forte hoc commemoratum fuerit, observandum est.

QUÆSTIO CXLIII.

Quod a præposito domus audiunt, « Deus vester et Deus » patrum vestrorum dedit vobis thesauros in saccis ves- » tris, argentum autem vestrum probatum habeo [2], » mendacium videtur, sed aliquid significare credendum est. Argentum enim quod et datur, et non minuitur, quia et probatum appellatum est, nimirum illud intelligitur de quo alibi legimus : « Eloquia Domini eloquia casta, ar- » gentum igne examinatum, probatum terræ, purgatum » septulum [3], » id est, perfecte.

QUÆSTIO CXLIV.

« Biberunt autem et inebriati sunt cum eo [4]. » Solent hinc ebriosi adhibere testimonii patrocinium ; non propter illos filios Israël, sed propter Joseph, qui valde sapiens commendatur : sed hoc verbum et pro satietate solere poni in Scripturis, qui diligenter adverterit, multis in locis inveniet. Unde est illud : « Visitasti terram et ine- » briasti eam, multiplicasti ditare eam [5] : » eo quod in laude benedictionis hoc positum est, et donum Dei commemoratur, apparet hac ebrietate saturitatem significari.

[1] Gen. XLII, 38. — [2] Id. XLIII, 23. — [3] Psal. XI, 7. — [4] Gen. XLIII, 34. — [5] Psal. LXIV. 10.

Nam ita inebriari ut inebriantur ebriosi, nec ipsi terræ utile est, quoniam majore quam satietati sufficit humore corrumpitur; sicut vita ebriosorum, qui non satietate se replent, sed mergunt diluvio.

QUÆSTIO CXLV.

Quod ait fratribus suis Joseph, « Nesciebatis quia au» gurio auguratur homo qualis ego[1]; » de hoc augurio etiam mandavit eis dicendum per hominem suum : quid sibi velit, quæri solet; an quia non serio, sed joco dictum est, ut exitus docuit, non est habendum mendacium? Mendacia enim a mendacibus serio aguntur, non joco : cum autem quæ non sunt, tanquam joco dicuntur, non deputantur mendacia. Sed magis movet quid sibi velit ista actio Joseph, qua fratres suos, donec eis aperiret quis esset, toties ludificavit, et tanta expectatione suspendit : quod licet tanto sit suavius cum legitur, quanto illis fit inopinatius cum quibus agitur, tamen sapientiæ illius gravitate, nisi magnum aliquid isto quasi ludo significaretur, nec ab illo fieret, nec ea Scriptura contineretur, in qua est tanta sanctitatis auctoritas et prophetandorum tanta intentio futurorum : quam modo exequi exponendo non suscepimus, sed admonere tantum voluimus, quid hic oporteat inquiri. Nam nec illud vacare arbitror, quod non ait, « Auguror ego, » sed, « Auguratur homo qualis ego. » Quod si locutionis genus est, in Scripturæ corpore simile aliquid reperiendum est.

QUÆSTIO CXLVI.

Non negligenter considerandum puto, tantam miseriam in hac perturbatione fratrum suorum quomodo Joseph quandiu voluit tenuit, et quanta voluit mora produxit[2] :

[1] Gen. xliv, 15. — [2] Ibid. per totum.

non eos utique faciens calamitosos, quando tantæ etiam ipsorum futuræ lætitiæ exitum cogitabat; et totum hoc quod agebat, ut eorum gaudium differretur, ad hoc agebat, ut eadem dilatione cumularetur : tanquam non essent condignæ passiones eorum in toto illo tempore quo turbabantur, ad futuram gloriam exultationis, quæ in eis fuerat revelanda, fratre cognito, quem a se perditum esse arbitrabantur.

QUÆSTIO CXLVII.

Multa in narratione Judæ aliter dicta sunt, quam cum illis egerat Joseph, quamvis apud eum loqueretur, ut omnino de illa insimulatione, quod exploratores essent, nihil diceretur. Quod utrum consulto tacitum sit, an et id fecerit perturbationis oblivio, non apparet. Nam et illud quod dixerunt, se ab ipso Joseph interrogatos de patre et fratre suo[1], se autem illa interroganti indicasse, mirum si vel ad sententiam potest ista pervenire narratio, ut eam constet esse veracem. Quanquam et si aliqua falsa in ea sunt, falli potius per oblivionem potuit, quam audere mentiri : apud eum præsertim, cui non sicut nescienti, sed etiam illa quæ noverat eum scire, ad flectendam ejus misericordiam narrationi suæ inserebat.

QUÆSTIO CXLVIII.

Quid est quod dicit Joseph : « Misit enim me Deus ante » vos, remanere vestrum reliquias super terram, et enu» trire vestrum reliquiarium magnum[2]? » Hoc enim non usquequaque consonat, ut reliquias, vel reliquiarium accipiamus Jacob et filios ejus, cum omnes sint incolumes. An forte illud significat alto secretoque mysterio, quod ait Apostolus : « Reliquiæ per electionem gratiæ salvæ

[1] Gen. XLIV, 19. — [2] Id. XLV, 7.

» factæ sunt[1]. « Quia Propheta prædixerat : « Et si fuerit numerus filiorum Israël sicut arena maris, reliquiæ » salvæ fient[2]. » Ad hoc enim occisus est Christus a Judæis, et traditus gentibus tanquam Joseph Ægyptiis a fratribus, ut et reliquiæ Israël salvæ fierent. Unde dicit Apostolus : « Nam et ego Israëlita sum : et ut plenitudo » gentium intraret, et sic omnis Israël salvus fieret[3], » id est, ex reliquiis Israël secundum carnem, et plenitudine gentium quæ in fide Christi secundum spiritum sunt Israël. Aut si et genti illi Israëliticæ restat fidei plenitudo, ex qua erant reliquiæ, in quibus reliquiis tunc et Apostoli salvi facti sunt, hoc significatur ea plenitudine liberationis Israël, qua per Moysen ex Ægypto liberati sunt.

QUÆSTIO CXLIX.

« Intrarunt in Ægyptum Jacob et omne semen ejus, » filii et filii filiorum ejus, filiæ et filiæ filiarum ejus cum » eo[4]. » Quærendum quomodo dicat « Filias et filias filiarum ejus cum eo, » cum filiam unam legatur habuisse. Superius autem filias ejus dixeramus accipi posse neptes ejus, sicut filii Israël omnes dicuntur etiam universus populus ab illo propagatus. Sed nunc cum dicit, « filias » filiarum, » propter unam Dinam, pluralis numerus pro singulari positus est, sicut etiam pro plurali singularis solet : nisi nurus ejus quisque asserat filias ejus potuisse appellari.

QUÆSTIO CL.

Quod dicit Scriptura tot animas peperisse Liam[5], vel tot aut tot animas exiisse de femoribus Jacob, videndum est quid hinc respondeatur eis, qui hoc testimonio confir-

[1] Rom. xi, 5. — [2] Isaï. x, 22. — [3] Rom. xi, 1, et xxv, 26. — [4] Gen. xlvi, 6. — [5] Ibid. 15.

mare nituntur, a parentibus simul animas cum corporibus propagari. Animas enim dictas pro hominibus; a parte totum significante locutione, nullus ambigit. Sed quomodo ipsam partem, ex qua totum commemoratum est, hoc est, animam, cujus nomine totus homo significatus est, alienemus ab eo quod dictum est: « Exierunt de fe» moribus ejus, » ut carnes tantum ex illo natas, quamvis solæ animæ nominentur, accipiamus, quærendi sunt locutionum modi secundum Scripturas.

QUÆSTIO CLI.

« Hi filii Liæ, quos peperit ipsi Jacob in Mesopotamia » Syriæ et Dinam filiam ejus, omnes animæ filii et filiæ » ejus triginta tres[1]. » Numquid istæ omnes triginta tres animæ ex Lia in Mesopotamia Syriæ natæ sunt? Sex utique filii et una filia, ex quibus nepotes commemorati sunt[2]. Si ergo de uno Benjamin quæstio nata fuerat, quando numeratis duodecim filiis Jacob et nominatim commemoratis dictum est: « Hi filii Jacob qui facti sunt » ei in Mesopotamia Syriæ[3]: » quanto major nunc quæstio est, quomodo triginta tres animæ ex Lia in Mesopotamia Syriæ natæ sunt; nisi quia illa locutio confirmatur, tanquam ibi omnes orti sunt, quorum parentes ibi orti sunt. Deinde et illud jam non dubium est, in una filia filias nominari, plurali numero pro singulari posito.

QUÆSTIO CLII.

Quod legitur sexaginta-sex animas intrasse cum Jacob in Ægyptum, exceptis videlicet filiis Joseph, et deinde illis annumeratis infertur, « Septuaginta-quinque animæ » erant, cum quibus Jacob intravit in Ægyptum[4], » sic

[1] Gen. XLVI, 15. — [2] Vide supra quæst. CXVII. — [3] Gen. XXXV, 26. — [4] Id. XLVI, 26, 27.

accipiendum est, qui erant in domo Jacob, quando intravit in Ægyptum. Nam utique quos ibi invenit, non cum eis intravit. Sed quoniam diligentius discussa veritate reperiuntur duo nati jam fuisse cum intravit, Ephræm et Manasses, quod non solum hoc loco hebræi codices habere dicuntur, verumetiam ipsa secundum Septuaginta interpretatio in Exodo declarat, nec Septuaginta interpretes mihi in hoc videntur errasse, qui propter aliquam mysticam significationem quadam velut prophetica libertate hunc numerum complere voluerunt, si adhuc vivente Jacob illi ex duobus filiis Manasse et Ephræm propagati sunt, quos eidem numero domus Jacob aggregandos judicaverunt. Sed quia invenitur Jacob decem et septem annos vixisse in Ægypto[1], quomodo potuerunt filii Joseph illo vivo etiam nepotes habere, non invenitur. Ingressus est enim Ægyptum Jacob secundo anno famis[2] : nati sunt autem filii Joseph in annis abundantiæ[3] : quibuslibet annis ubertatis nati existimentur, a primo anno ubertatis usque ad secundum annum famis, quo ingressus est Jacob in Ægyptum, novem anni sunt ; huc additis decem et septem quibus ibi vixit Jacob, viginti-sex anni reperiuntur. Quomodo ergo minus quam viginti et sex annorum juvenes etiam nepotes habere potuerunt? Sed neque ulla hebraïca veritate ista solvitur quæstio. Quemadmodum enim impleri potuit, ut tot nepotes susciperet Jacob antequam intraret in Ægyptum, etiam de Benjamin qui illa ætate venit ad fratrem? Non solum autem Scriptura eum filios habuisse commemorat[4], sed et nepotes et pronepotem, qui omnes annumerantur sexaginta-sex hominibus, cum quibus Jacob in Ægyptum, etiam secundum hebraïcam veritatem perhibetur intrasse. Videndum est

[1] Gen. XLVII, 28. — [2] Id. XLV, 6. — [3] Id. XLI, 50. — [4] Id. XXXVI, 21, juxta LXX.

etiam, quid sibi velit, quod cum Joseph et filii ejus non amplius quam octo commemorentur, Benjamin vero et ejus filii simul undecim reperiantur, non decem et novem omnes sicut sunt octo et undecim [1], sed decem et octo referantur in summam [2]; et postea Joseph cum filiis suis, non animæ octo, sed novem fuisse dicantur, cum octo inveniantur. Hæc omnia, quæ indissolubilia videntur, magnam continent sine dubitatione rationem, sed nescio utrum possint cuncta ad litteram convenire, præcipue in numeris, quos in Scripturis esse sacratissimos et mysteriorum plenissimos, ex quibusdam quos inde nosse potuimus, dignissime credimus.

QUÆSTIO CLIII.

Commendatur in Patriarchis, quod pecorum nutritores erant a pueritia sua et a parentibus suis [3]. Et merito, nam hæc est sine ulla dubitatione justa servitus et justa dominatio, cum pecora homini serviunt, et homo pecoribus dominatur. Sic enim dictum est cum crearetur : « Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram, » et habeat potestatem piscium maris et volatilium cœli, » et omnium pecorum quæ sunt super terram [4]. » Ubi insinuatur rationem debere dominari irrationabili vitæ. Servum autem hominem homini, vel iniquitas vel adversitas fecit : iniquitas quidem, sicut dictum est : « Maledictus Chanaan, erit servus fratribus suis [5] : » adversitas vero, sicut accidit ipsi Joseph, ut venditus a fratribus servus alienigenæ fieret [6]. Itaque primos servos, quibus hoc nomen in latina lingua inditum est, bella fecerunt. Qui enim homo ab homine superatus jure belli posset occidi, quia servatus est, servus est appellatus : inde et man-

[1] Gen. xxxvi, 22. — [2] Ibid. 27. — [3] Id. xlvi, 32. — [4] Id. i, 26. — [5] Id. ix, 25. — [6] Id. xxxvii, 28.

cipia, quia manu capta sunt. Est etiam ordo naturalis in hominibus, ut serviant fœminæ viris, et filii parentibus : quia et illic hæc justitia est, ut infirmior ratio serviat fortiori. Hæc igitur in dominationibus et servitutibus clara justitia est, ut qui excellunt ratione, excellant dominatione : quod cum in hoc sæculo per iniquitatem hominum perturbatur, vel per naturarum carnalium diversitatem, ferunt justi temporalem perversitatem, in fine habituri ordinatissimam et sempiternam felicitatem.

QUÆSTIO CLIV.

« Abominatio est enim Ægyptiis omnis pastor ovium[1]. » Merito Ægyptiis, in quibus figura est præsentis sæculi, in quo abundat iniquitas, abominatio est omnis pastor pecorum. Abominatio est enim iniquo vir justus.

QUÆSTIO CLV.

« Venerunt autem in Ægyptum ad Joseph Jacob et » filii ejus : et audivit Pharao rex Ægypti, et ait Pharao » ad Joseph dicens : Pater tuus et fratres tui venerunt ad » te : ecce terra Ægypti ante te est, in terra optima col» loca patrem tuum et fratres tuos[2]. » Hæc repetitio non prætermissæ rei, ad quam sæpe obscure per recapitulationem reditur, sed omnino aperta est. Jam enim dixerat Scriptura quomodo venerint ad Pharaonem fratres Joseph[3], et quid eis dixerit, vel ab eis audierit : sed hoc nunc velut ab initio repetivit, ut inde contexeret narrationem ab his verbis, quæ soli Joseph Pharao dixit : quorum omnium in codicibus græcis, qui a diligentioribus conscripti sunt, quædam obeliscos habent, et significant ea quæ in hebræo non inveniuntur, et in Septuaginta

[1] Gen. XLVI, 34. — [2] Id. XLVII, 5, 6. — [3] Id. XLV, 16.

inveniuntur; quædam asteriscos, quibus ea significantur quæ habent Hebræi, nec habent Septuaginta.

QUÆSTIO CLVI.

Quid est quod dixit Jacob Pharaoni : « Dies annorum » vitæ meæ, quos incolo[1]? » Sic enim habent Græci, quod Latini habent « ago » vel « habeo, » vel si quid aliud. Utrum ergo ideo dixit, « Quos incolo, » quia in terra natus est, quam nondum populus divina promissione hæreditatis acceperat; et ibi vitam ducens, utique in aliena terra erat, non solum quando peregrinabatur, sicut in Mesopotamia, verumetiam quando ibi erat ubi natus est. An potius secundum id accipiendum est, quod ait Apostolus : « Quandiu sumus in corpore, peregrina» mur a Domino[2]. » Secundum hoc et illud in Psalmo dictum intelligitur : « Inquilinus ego sum in terra, et » peregrinus sicut omnes patres mei[3]. » Nam iterum dicit de ipsis diebus vitæ suæ, « Non pervenerunt in dies an» norum vitæ patrum meorum, quos dies incoluerunt[4].» Non enim hic aliud voluit intelligi, quam id quod latini codices habent, « vixerunt : » ac per hoc significavit hanc vitam incolatum esse super terram, id est, peregrinationis habitationem. Sed credo sanctis hoc convenire, quibus aliam patriam æternam Dominus pollicetur. Unde videndum est, quemadmodum dictum est de impiis : « Inco» lent et abscondent, ipsi calcaneum meum observa» bunt[5]. » De his enim convenientius accipitur, qui ut abscondant incolunt, id est, ut insidientur filiis, non manent in domo in æternum.

[1] Gen. XLVII, 9. — [2] 2. Cor. V, 6. — [3] Psal. XXXVIII, 13. — [4] Gen. XLVII, 9. — [5] Psal. LV, 7.

QUÆSTIO CLVII.

« Et dedit eis possessionem in terra optima, in terra » Ramessem, sicut præcepit Pharao [1]. » Quærendum est, utrum terra Ramessem ipsa sit Gessen. Ipsam enim petierant, et ipsam eis Pharao dari præceperat.

QUÆSTIO CLVIII.

« Et metiebatur triticum patri suo Joseph [2] : » et tamen cum pater nec quando vidit adoravit, nec quando ab illo triticum accipiebat : quomodo ergo somnium Joseph modo impletum putabimus, et non potius majoris rei continere prophetiam [3] ?

QUÆSTIO CLIX.

« Et intulit Joseph omnem pecuniam in domum Pha- » raonis [4]. » Pertinuit ad Scripturam in hac etiam re commendare fidem famuli Dei.

QUÆSTIO CLX.

« Dixit autem illis Joseph : Adducite pecora vestra, et » dabo vobis panes pro pecoribus vestris, si defecit ar- » gentum [5] ? » Quæri potest, cum Joseph frumenta collegerit, unde homines viverent, pecora unde vivebant, cum tanta fames invalesceret : maxime quia fratres Joseph Pharaoni dixerant : « Non sunt enim pascua pecoribus » puerorum tuorum, invaluit enim fames in terra Cha- » naan [6] ; » et propter hanc etiam inopiam pascuorum se venisse commemoraverant. Proinde si ea fame pascua defecerant in terra Chanaan, cur in Ægypto non defecerant, eadem tunc fame ubique invalescente? An sicut perhibetur ab eis qui loca sciunt, in multis Ægypti pa-

[1] Gen. XLVII, 11. — [2] Ibid. 12. — [3] Id. XXXVII, 9. — [4] Id. XLVII, 14. — [5] Ibid. 16. — [6] Ibid. 4.

ludibus poterant pascua non deesse, etiam cum fames esset frumentorum, quæ solent Nili fluminis inundatione provenire? Magis enim dicuntur paludes illæ feracia pascua gignere, quando aqua Nili minus excrescit.

QUÆSTIO CLXI.

MORITURUS Jacob filio suo Joseph dicit : « Si inveni » gratiam in conspectu tuo, subjice manum tuam sub » femore meo, et facies in me misericordiam et verita» tem[1]. » Ea filium juratione constringit, qua servum constrinxit Abraham[2] : ille mandans unde uxor ducatur filio suo, iste sepulturam commendans corpori sui. In utraque tamen causa nominata sunt duo illa, quæ magni habenda atque pendenda sunt in Scripturis omnibus, quacumque dispersim leguntur, misericordia et justitia, vel misericordia et judicium, vel misericordia et veritas, quandoquidem in quodam loco scriptum est : « Universæ » viæ Domini misericordia et veritas[3]. » Ita hæc duo multum commendata multum consideranda sunt. Servus autem Abrahæ dixerat : « Si facitis in dominum » meum misericordiam et justitiam[4] : » sicut et iste filio suo dicit : « Ut facias[5] in me misericordiam et verita» tem. » Quid sibi autem velit a tanto viro tam sollicita corporis commendatio, ut non in Ægypto sepeliatur, sed in terra Chanaan juxta patres suos, mirum videtur, et quasi absurdum, nec conveniens tantæ excellentiæ mentis propheticæ, si hoc ex hominum consuetudine metiamur. Si autem in his omnibus sacramenta quærantur, majoris admirationis gaudium ipsi qui invenerit orietur. Cadaveribus quippe mortuorum peccata significari in Lege, non dubium est, cum jubentur homines post

[1] Gen. XLVII, 29. — [2] Id. XLII. 2. — [3] Psal. XXIV, 10. — [4] Gen. XIV, 29. — [5] Forte *et facies*.

eorum contrectationem, sive qualemcumque contactum, tanquam ab immunditia purificari. Et hinc illa sententia ducta est : « Qui baptizatur a mortuo, et iterum tangit » illum, quid proficit lavatio ejus? Sic et qui jejunat su- » per peccata sua, et iterum ambulans hæc eadem facit[1].» Sepultura ergo mortuorum remissionem significat peccatorum, eo pertinens quod dictum est : « Beati quorum » remissæ sunt iniquitates, et quorum tecta sunt pec- » cata[2]. » Ubi ergo sepelienda erant hoc significantia cadavera Patriarcharum, nisi in ea terra ubi ille crucifixus est, cujus sanguine facta est remissio peccatorum? Mortibus enim Patriarcharum peccata hominum figurata sunt. Dicitur autem ab eo loco, quod Abrahamium vocatur, ubi sunt ista corpora, abesse locum ubi crucifixus est Dominus fere triginta millibus, ut etiam ipse numerus eum significare intelligatur, qui in baptismo apparuit fere triginta annorum : et si quid aliud de re tanta, vel hoc modo vel sublimius intelligi potest, dum tamen non frustra arbitremur tales ac tantos homines Dei tantam gessisse curam pro sepeliendis corporibus suis, cum sit atque esse debeat fidelium ista securitas, quod ubicumque corpora eorum sepeliantur, vel insepulta etiam per inimicorum rabiem relinquatur, aut pro eorum libidine dilacerata absumantur, non ideo vel minus integram, vel minus gloriosam eorum resurrectionem futuram.

QUÆSTIO CLXII.

Quod habent latini codices : « Et adoravit super caput » virgæ ejus[3] : » nonnulli codices emendatius habent : « Adoravit super caput virgæ suæ, » vel, « In capite vir- » gæ suæ, » sive « in cacumine, » vel « super cacumen. » Fallit eos enim verbum græcum, quod eisdem litteris

[1] Eccli. xxxiv, 30, 31. — [2] Psal. xxxi, 1. — [3] Gen. xlvii, 31.

scribitur, sive « ejus, » sive « suæ : » sed accentus dispares sunt, et ab eis qui ista noverunt, in codicibus non contemnuntur; valent enim ad magnam discretionem. Quamvis et unam plus litteram habere posset, si esset « suæ, » ut non esset αὐτοῦ, sed ἑαυτοῦ. Ac per hoc merito quæritur, quid sit quod dictum est. Nam facile intelligeretur senem, qui virgam ferebat eo more, quo illa ætas baculum solet, ut se inclinavit ad Deum adorandum, id utique fecisse super cacumen virgæ suæ, quam sic ferebat, ut super eam caput inclinando adoraret Deum. Quid est ergo, « Adoravit » super cacumen virgæ ejus, » id est, filii sui Joseph? An forte tulerat ab eo virgam, quando ei jurabat idem filius, et dum eam tenet, post verba jurantis, nondum illa reddita mox adoravit Deum? Non enim pudebat eum ferre tantisper insigne potestatis filii sui, ubi figura magnæ rei futuræ præsignabatur : quamvis in hebræo facillima hujus quæstionis absolutio esse dicatur, ubi scriptum perhibent, « Et adoravit Israël ad caput lecti, » in quo utique senex jacebat, et sic positum habebat, ut in eo sine labore, quando vellet, oraret : nec ideo tamen quod Septuaginta interpretati sunt, nullum vel levem sensum habere putandum est.

QUÆSTIO CLXIII.

Etiam hic commemorans Jacob promissiones Dei erga se factas, dicit sibi dictum, « Faciam te in congregationes » gentium[1] : » quibus verbis magis fidelium vocationem significat, quam carnalis generis propagationem.

QUÆSTIO CLXIV.

Quod scriptum est, dicente Jacob de Ephræm et Manasse, « Nunc ergo filii tui duo, qui facti sunt tibi in

[1] Gen. XLVIII, 4.

» terra Ægypti prius quam ad te venirem in Ægyptum; » mei sunt, Ephræm et Manasse, tanquam Ruben et » Simeon erunt mihi; (natos autem si genueris postea, » tibi erunt;) in nomine fratrum suorum appellabuntur » in sortibus eorum[1]: » fallit legentes aliquando, ut existiment ita dictum, tanquam si alios genuisset Joseph, istorum nominibus eos Jacob appellari præciperet: quod non ita est. Verborum quippe ordo contexitur, « Nunc » ergo filii tui duo, qui facti sunt tibi in terra Ægypti » prius quam ad te venirem in Ægyptum, mei sunt, » Ephræm et Manasse, tanquam Ruben et Simeon erunt » mihi, in nomine fratrum suorum appellabuntur in sor- » tibus eorum, » hoc est, simul hæreditatem capient cum fratribus suis, ut simul vocentur filii Israël. Duæ quippe ipsæ tribus adjunctæ sunt, ut excepta tribu Levi, quæ sacerdotalis fuit, duodecim essent quæ terram dividerent, et decimas præberent. Illud autem interpositum est, quod de aliis filiis Joseph si nascerentur dixit.

QUÆSTIO CLXV.

Quod Jacob filio suo Joseph tanquam nescienti voluit indicare, ubi et quando sepelierit matrem ejus, cum et ipse simul fuerit cum fratribus suis[2]; sed etsi erat tam parvus ætate, ut illud vel curare vel animo retinere non posset, quæ res compulit modo dici? nisi forte ad rem pertinuit commemorare ibi sepultam matrem Joseph, ubi Christus fuerat nasciturus.

QUÆSTIO CLXVI.

Quod ita benedicit nepotes suos Israël, ut dexteram manum minori imponat, majori autem sinistram[3], et hoc filio suo Joseph volenti corrigere quasi errantem atque

[1] Gen. XLVIII, 5, 6. — [2] Ibid. 7. — [3] Ibid. 14.

nescientem, ita respondet : « Scio, fili, scio, et hic erit in » populum, et hic exaltabitur, sed frater ejus junior ma- » jor illo erit, et semen ejus erit in multitudinem gen- » tium[1] : » hactenus de Christo accipiendum est, quatenus etiam de ipso Jacob et fratre ejus dictum est : « Quia » major serviet minori[2]. » Secundum hoc enim significavit aliquid prophetice hoc faciendo Israël, quod populus posterior per Christum futurus generatione spiritali, superaturus erat populum priorem de carnali Patrum generatione gloriantem.

QUÆSTIO CLXVII.

Quod dicit Jacob Sichimam se præcipuam dare filio suo Joseph, et addit quod eam possederit in gladio suo et arcu[3], quæri potest, quemadmodum valeat ad litteram convenire. Emit enim centum agnis possessionem illam[4], non cœpit jure victoriæ bellicæ. An quia Salem civitatem Sichimorum filii ejus expugnaverunt[5], et jure belli potuit ejus fieri, ut justum bellum cum eis gestum videatur, qui tantam priores injuriam fecerunt in ejus filia contaminanda? Cur non ergo illis illam terram dedit, qui hoc perpetraverunt, hoc est, majoribus filiis suis? Deinde si modo ex illa victoria glorians, dat eam terram filio suo Joseph, cur ei displicuerunt tunc filii qui hoc commiserunt? Cur denique etiam nunc, cum eos benediceret[6], exprobrando id commemoravit in factis eorum? Procul dubio ergo aliquod hic latet propheticum sacramentum : quia et Joseph quadam præcipua significatione Christum præfiguravit, et ei datur illa terra, ubi disperdiderat obruendo deos alienos Jacob, ut Christus intelligatur pos-

[1] Gen. XLVIII, 19. — [2] Id. XXV, 23. — [3] Id. XLVIII, 22. — [4] Id. XXXIII, 19. — [5] Id. XXXIV, 25. — [6] Id. XLIX, 5.

sessurus gentes diis patrum suorum renuntiantes, et credentes in eum.

QUÆSTIO CLXVIII.

Videndum quomodo dicant Scripturæ, quod assidue dicunt de mortuis : « Et appositus est ad patres suos[1], » vel, « Appositus est ad populum suum. » Ecce enim de Jacob dicitur, jam quidem mortuo, sed nondum sepulto : et ad quem populum apponatur, non in promptu est videre. Ex illo enim populus prior nascitur, qui dictus est populus Israël : qui vero eum præcesserunt, tam pauci justi nominantur, ut eos populum appellare cunctemur. Nam si dictum esset : « Appositus est ad patres suos, » nulla quæstio fieret. An forte populus est, non solum hominum sanctorum, verum et Angelorum, populus civitatis illius, unde dicitur ad Hebræos : « Sed accessistis ad montem » Sion, et ad civitatem Dei Jerusalem, et ad millia An- » gelorum exultantium[2] ? » Huic populo apponuntur qui hanc vitam placentes Deo finiunt. Tunc enim dicuntur apponi, quando nulla jam remanet sollicitudo tentationum, et periculum peccatorum. Quod intuens ait Scriptura : « Ante mortem ne laudes hominem quemquam[3]. »

QUÆSTIO CLXIX.

Quadraginta dies sepulturæ, quos commemorat Scriptura, forte significant aliquid pœnitentiæ, qua peccata sepeliuntur[4]. Non enim frustra etiam quadraginta dies jejuniorum sunt constituti, quibus Moyses et Elias, et ipse Dominus jejunavit[5] : et Ecclesia præcipuam observationem jejuniorum Quadragesimam vocat. Unde et in hebræo de Ninivitis apud Jonam prophetam scriptum perhibent :

[1] Gen. XLIX, 32. — [2] Hebr. XII. 22. — [3] Eccli. XI, 30. — [4] Gen. L, 3. — [5] Exod. XXXIV, 28; 3 Reg. XIX, 8, et Matth. IV, 2.

« Quadraginta dies et Ninive evertetur[1] : » ut per tot dies, accommodatos videlicet humiliationi pœnitentium, intelligantur in jejuniis sua deflevisse peccata, et impetrasse misericordiam Dei. Nec tamen putandum est istum numerum luctui pœnitentium tantummodo convenire : alioquin non quadraginta dies fecisset Dominus cum Discipulis suis post resurrectionem, intrans cum eis et exiens, manducans et bibens ; qui dies utique magnæ lætitiæ fuerunt. Nec Septuaginta interpretes, quos legere consuevit Ecclesia, errasse credendi sunt, ut non dicerent : « Quadra» ginta dies » sed : « Triduum et Ninive evertetur. » Majore quippe auctoritate præditi quam interpretum officium est, prophetico spiritu, quo etiam ore uno in suis interpretationibus, quod magnum miraculum fuit, consonuisse firmantur, Triduum posuerunt, quamvis non ignorarent quod dies quadraginta in hebræis codicibus legerentur, ut in Domini Jesu Christi clarificatione intelligerentur dissolvi abolerique peccata; de quo dictum est : « Qui » traditus est propter delicta nostra ; et resurrexit propter » justificationem nostram [2]. » Clarificatio autem Domini in resurrectione et in cœlum ascensione cognoscitur. Unde et bis numero, quamvis unum et eumdem, Spiritum sanctum dedit, primo posteaquam resurrexit[3], iterum posteaquam ascendit in cœlum[4]. Et quoniam post triduum resurrexit, post quadraginta autem dies ascendit ; unum horum, quod posterius factum est, per numerum dierum codices hebræi significant : alterum autem de triduo, quod ad eamdem etiam rem pertineret, Septuaginta commemorare, non interpretationis servitute, sed prophetiæ auctoritate voluerunt. Non ergo dicamus unum horum falsum esse, et pro aliis interpretibus adversus alios litigemus, cum et illi qui ex hebræo interpretantur,

[1] Jon. III, 4. — [2] Rom. IV, 25. — [3] Joan. XX, 22. — [4] Act. II, 2.

probent nobis hoc scriptum esse quod interpretantur; et Septuaginta interpretum auctoritas, quæ tanto etiam divinitus facto miraculo commendatur, tanta in Ecclesiis vetustate firmetur.

QUÆSTIO CLXX.

Quod mandavit Joseph ad potentes Ægypti, ut dicerent Pharaoni nomine ejus : « Pater meus adjuravit me, dicens : » In monumento quod ego fodi mihi in terra Chanaan, » ibi me sepelies[1], » quæri potest, quomodo verum sit, cum hæc verba patris ejus, quando de sua sepultura mandavit, non legantur. Sed ad sententiam verba referre debemus, sicut in aliis supra similiter iteratis verbis vel narrationibus admonuimus. Voluntati enim enuntiandæ, et in notitiam perferendæ, oportet verba servire. Fodisse autem sibi Jacob sepulcrum, nusquam superius in Scripturis legitur. Sed nisi fieret, cum in eisdem terris esset, modo non diceretur.

QUÆSTIO CLXXI.

Quid sibi vult, quod cum pergerent ad sepeliendum Jacob, Scriptura dicit, « Et advenerunt ad aream Atad, » quæ est trans Jordanem[2]? » Prætergressi sunt enim locum, in quo erat mortuus sepeliendus, millia (sicut perhibent qui noverunt) plusquam quinquaginta : tantum quippe spatii est, plus minus, ab eo loco ubi sepulti sunt Patriarchæ, in quibus et Jacob, usque ad hunc locum, quo eos advenisse narratur. Nam post factum ibi luctum et planctum magnum redierunt ad locum quem præterierant, rursus Jordane transjecto. Nisi forte quis dicat, aliquorum hostium vitandorum causa per eremum eos venisse cum corpore, qua etiam populus Israël ductus est

[1] Gen. L, 5. — [2] Ibid. 10.

per Moysen ab Ægypto liberatus. Illo quippe itinere et plurimum circuitur et per Jordanem venitur ad Abrahamium, ubi sunt corpora Patriarcharum, id est, ad terram Chanaan. Sed quoquo modo factum sit, ut trans illa loca ad Orientem versus tantum iretur, et inde ad ea per Jordanem veniretur, significationis causa factum esse credendum est, quod per Jordanem venturus erat ad eas terras postea Israël in filii suis.

QUÆSTIO CLXXII.

« Et fecit luctum patri suo septem dies[1]. » Nescio utrum inveniatur alicui Sanctorum in Scripturis celebratum esse luctum novem dies, quod apud latinos Novemdial appellant. Unde mihi videntur ab hac consuetudine prohibendi, si qui Christianorum istum in mortuis suis numerum servant, qui magis est in gentilium consuetudine. Septimus vero dies auctoritatem in Scripturis habet : unde alio loco scriptum est : « Luctus mortui septem dierum, fatui autem » omnes dies vitæ ejus[2], » Septenarius autem numerus propter sabbati sacramentum præcipue quietis indicium est : unde merito mortuis tanquam requiescentibus exhibetur. Quem tamen numerum in luctu Jacob decuplaverunt Ægyptii, qui eum septuaginta diebus luxerunt[3].

QUÆSTIO CLXXIII.

« Et vixit Joseph annos centum-decem, et vidit Joseph » Ephræm filios usque ad tertiam generationem, et filii » Machir filii Manasse nati sunt super femora Joseph[4]. » Cum hos filios filiorum, vel nepotes filiorum dicat Scriptura Joseph vivendo vidisse, quomodo eos jungit illis septuaginta-quinque hominibus[5], cum quibus Jacob Ægyptum di-

[1] Gen. L, 10. — [2] Eccli. XXII, 13. — [3] Gen. L, 3. — [4] Ibid. 22. — [5] Id. XLVI, 27.

cit intrasse : quandoquidem Joseph senescendo pervenit ut eos natos videret; Jacob autem cum ingressus est in Ægyptum, juvenis erat Joseph, et eum pater moriens quinquagesimum et sextum fere ætatis annum agentem reliquit? Unde constat certi mysterii causa illum numerum, id est, septuagenarium et quinarium Scripturam commendare voluisse. Si autem quisquam exigit, quomodo etiam secundum historiæ fidem verum sit, Jacob cum septuaginta quinque animabus in Ægyptum intrasse; non illo uno die quo venit, ejus ingressum oportet intelligi, sed quia in filiis suis plerumque appellatur Jacob, hoc est, in posteris suis, et per Joseph eum constat in Ægyptum intrasse, introitus ejus accipiendus est quandiu vixit Joseph, per quem factum est ut intraret. Toto quippe illo tempore nasci et vivere potuerunt omnes, qui commemorantur, ut septuaginta-quinque animæ compleantur usque ad nepotes Benjamin. Sicut enim dicit : « Hi filii Liæ, quos » peperit ipsi Jacob in Mesopotamia Syriæ[1], » loquens etiam de iis, qui non erant nati; quia illic parentes eorum, ex quibus nati sunt, pepererat, ibi eos perhibens natos, quoniam causa qua nascerentur ibi nata est, id est, parentes eorum, quos ibi Lia peperit : ita quoniam causam intrandi in Ægyptum Jacob in Joseph habuit, totum tempus quo in Ægypto vixit Joseph, ingressio erat Jacob in Ægyptum per suam progeniem, quæ illo vivo propagabatur, per quem factum est ut ingrederetur.

[1] Gen. XLVI, 15.

LIBER II.

QUÆSTIONES IN EXODUM, ET IN FINE DESCRIPTIO TABERNACULI.

QUÆSTIO I.

De obstetricum mendacio, quo fefellerunt Pharaonem, ne occiderent masculos Israëlitas quando nascebantur, dicentes, non ita parere mulieres Hebræas sicut pariebant Ægyptiæ[1], quæri solet, utrum talia mendacia approbata sint auctoritate divina, quandoquidem scriptum est Deum bene fecisse obstetricibus[2] : sed utrum pro misericordia ignoscebat mendacio; an et ipsum mendacium dignum præmio judicabat, incertum est. Aliud enim faciebant obstetrices vivificando infantes parvulos, aliud Pharaoni mentiendo : nam in illis vivificandis opus misericordiæ fuit; mendacio vero illo pro se utebantur, ne noceret illis Pharao, quod potuit non ad laudem, sed ad veniam pertinere. Neque hinc auctoritatem ad mentiendum esse propositam mihi videtur eis de quibus dictum est : « Et non » est inventum in ore eorum mendacium[3]. » Quorumdam enim vita longe inferior a professione sanctorum, si habeat ista mendaciorum peccata, provectu ipso et indole feruntur, præsertim si beneficia divina nondum norunt expectare cœlestia, sed circa terrena occupantur. Qui autem ita vivunt, ut eorum conversatio, sicut dicit Apostolus, in cœlis sit[4], non eos existimo linguæ suæ modum, quantum ad veritatem promendam attinet falsitatemque vitandam,

[1] Exod. I, 19. — [2] Ibid. 20. — [3] Apoc. XIV, 5. — [4] Philip. III, 20.

exemplo illo obstetricum debere formare. Sed diligentius de hac quæstione disserendum est, propter alia exempla quæ in Scripturis reperiuntur.

QUÆSTIO II.

De facto Moysi, cum occidit Ægyptium ad defendendos fratres suos[1], satis disputavimus in illo opere, quod de vita Patriarcharum adversus Faustum scripsimus[2] : utrum indoles in eo laudabilis fuerit, qua hoc peccatum admiserit, sicut solet uber terræ, etiam ante utilia semina, quadam herbarum quamvis inutilium feracitate laudari ; an omnino ipsum factum justificandum sit. Quod ideo non videtur, quia nullam adhuc legitimam potestatem gerebat, nec acceptam divinitus, nec humana societate ordinatam. Tamen sicut Stephanus dicit in Actibus Apostolorum, putabat intelligere fratres suos[3], quod per eum Deus daret illis salutem : ut per hoc testimonium videatur Moyses jam divinitus admonitus (quod Scriptura eo loco tacet) hoc audere potuisse.

QUÆSTIO III.

« Clamavit illum Dominus de rubo[4]. » Dominus in Angelo, an Dominus Angelus ille qui dictus est : « Magni » consilii Angelus[5], » et intelligitur Christus ? Supra enim dixit : « Apparuit illi Angelus Domini in flamma ignis de » rubo. »

QUÆSTIO IV.

» Educere illos de terra illa in terram bonam et mul- « tam, in terram fluentem lac et mel[6] : » utrum terram fluentem lac et mel spiritaliter accipere debemus ; quia se-

[1] Exod. II, 12. — [2] Lib. XXII, cap. 70 et seq. — [3] Act. VII, 25. — [4] Exod. III, 4. — [5] Isaï. IX, 6. — [6] Exod. III, 8.

cundum proprietatem non hoc erat illa, quæ data est populo Israël : an locutionis est, qua id ad laudem ubertatis et suavitatis referatur?

QUÆSTIO V.

« Et nunc ecce clamor filiorum Israël venit ad me[1] : » non sicut clamor Sodomorum[2], quo iniquitas sine timore et sine verecundia significatur.

QUÆSTIO VI.

Quod mandavit Dominus Hebræis per Moysen, ut acciperent ab Ægyptiis vasa aurea et argentea et vestem, atque addidit : « Et prædabimini eos[3] : » mandati hujus non potest injustum esse judicium. Mandatum enim Dei est, de quo non judicandum, sed ei obtemperandum fuit. Ille enim novit quam juste mandaverit : ad servum autem pertinet obedienter facere quod mandavit.

QUÆSTIO VII.

Quod ait Moyses ad Dominum, « Precor, Domine, non » sum eloquens ante hesternum, neque ante nudiustertianum diem, neque ex quo cœpisti loqui famulo tuo[4], » intelligitur credere, posse se fieri Dei voluntate subito eloquentem, cum dicit : « Neque ex quo cœpisti loqui famulo tuo : » tanquam ostendens fieri potuisse, ut ante hesternum et nudiustertianum diem qui eloquens non fuisset, repente fieret, ex quo cum illo Dominus loqui cœpit.

QUÆSTIO VIII.

« Quis fecit mutum et audientem, videntem, et cæcum, » nonne ego Dominus Deus[5]? » Sunt qui Deo calumnientur,

[1] Exod. III, 9. — [2] Gen. XVIII, 20. — [3] Exod. III, 22. — [4] Id. IV, 10. — [5] Exod. IV, 11.

vel Scripturæ potius Veteris Testamenti, quia dixerit Deus, quod ipse fecerit cæcum et mutum. Quid ergo dicunt de Domino Christo aperte in Evangelio dicente : « Ego veni » ut qui non vident videant, et qui vident cæci fiant[1]? » Quis autem nisi insipiens crediderit aliquid homini secundum vitia corporalia posse accidere, quod Deus nolit? Sed eum juste totum velle nemo ambigit.

QUÆSTIO IX.

Quod Dominus dicit ad Moysen, « Sed nunc vade, et » ego aperiam os tuum, et instruam te quæ locutus es[2] : » satis hic apparet, non tantum instructionem oris, sed ipsam etiam apertionem ad Dei voluntatem et gratiam pertinere. Non enim ait : « Tu aperi os tuum, et ego instruam te, » sed utrumque ipse promisit, « Aperiam et instruam. » Alibi autem dicit in Psalmo : « Dilata os tuum, et adim- » plebo illud[3]. » Ubi significat in homine voluntatem accipiendi, quod Deus donat volenti : ut ad voluntatis exordium pertineat, « Dilata os tuum ; » ad Dei autem gratiam, « Et adimplebo illud. » Hic vero, « Et aperiam os » tuum, et instruam te. »

QUÆSTIO X.

« Et iratus iracundia Dominus dixit[4]. » Quemadmodum possit intelligi irascens Deus, quia non sicut homo per irrationabilem perturbationem, per omnia tenendum est, ubi tale aliquid Scriptura dicit, ne de hoc eadem sæpe dicenda sint. Sed merito quæritur, cur hic iratus de fratre Moysi dixerit, quod ipse illi loqueretur ad populum : videtur enim tanquam diffidenti non dedisse plenissimam facultatem, quam daturus erat ; et per duos agi voluisse, quod et per unum posset, si credidisset. Verumtamen ea-

[1] Joan. IX, 39. — [2] Exod. IV, 12. — [3] Psal. LXXX, 11. — [4] Exod. IV, 14. 16.

dem verba omnia diligentius considerata, non significant iratum Dominum pro vindicta dedisse Aaron. Sic enim dicit : « Nonne ecce Aaron frater tuus Levites? Scio quia » loquens, loquetur ipse[1]. » Quibus verbis ostenditur Deus increpasse potius eum, quid timeret ire quod ipse esset minus idoneus, cum haberet fratrem, per quem posset ad populum loqui quod vellet; quoniam erat ipse gracilis vocis, et linguæ tardioris : quanquam de Deo totum sperare deberet. Deinde eadem ipsa quæ paulo ante promiserat, et posteaquam iratus est, dicit : Dixerat enim, « Aperiam os tuum, et instruam te : » nunc autem dicit, « Aperiam os tuum et os ejus, et instruam vos quæ facia- » tis : » sed quoniam addidit, « Et loquetur ipse tibi ad » populum[2], » videtur oris apertio præstita, propter quod dicit Moyses linguæ se tardioris. De vocis autem gracilitate nihil ei præstare Dominus voluit, sed propter hoc adjutorium fratris adjunxit, qui posset ea uti voce, quæ populo docendo sufficeret. Quod ergo ait, « Et dabis verba mea in » os ejus, » ostendit quod ea loquenda esset daturus : nam si tantummodo audienda, sicut populo, in aures diceret. Deinde quod paulo post ait, « Et loquetur ipse tibi ad » populum, et ipse erit tuum os, » et hic subauditur, ad populum. Et cum dicit, « Tibi loquetur ad populum; » satis indicat in Moyse principatum, in Aaron ministerium. Deinde quod ait, « Tu autem illi eris quæ ad Deum, » magnum hic fortassis perscrutandum est sacramentum, cujus figuram gerat, veluti medius Moyses inter Deum et Aaron, et medius Aaron inter Moysen et populum.

QUÆSTIO XI.

In eo quod scriptum est, « Et factum est, in via ad re- » fectionem obviavit ei Angelus, et quærebat eum occidere :

[1] Exod. IV, 4. — [2] Ibid. 12-16.

» et assumpto Sepphora calculo, circumcidit præputium » filii sui : et procidit ad pedes ejus, et dixit : Stetit sanguis » circumcisionis infantis mei. Et recessit ab eo, propter » quod dixit : Desiit sanguis circumcisionis[1]. » Primum quæritur, quem volebat Angelus occidere, utrum Moysen, quia dictum est, « Occurrit ei Angelus, et quærebat eum » occidere. » Nam cui putabitur occurrisse, nisi illi qui universo suorum comitatui præfuit, et a quo cæteri ducebantur ? An puerum quærebat occidere, cui mater circumcidendo subvenit : ut ob hoc intelligatur occidere voluisse infantem, quia non erat circumcisus, atque ita sancire præceptum circumcisionis, severitate vindictæ? Quod si ita est, incertum est prius de quo dixerit, « Quærebat eum » occidere ; » quia ignoratur quem, nisi ex consequentibus reperiatur : mira sane locutione et inusitata, ut prius diceret, « Occurrit ei, et quærebat eum occidere, » de quo nihil antea dixerat. Sed talis est in Psalmo : « Fundamenta » ejus in montibus sanctis : diligit Dominus portas Sion[2]. » Inde enim Psalmus incipit, nec aliquid de illo vel de illa dixerat, cujus fundamenta intelligi voluit, dicens : « Fundamenta ejus in montibus sanctis. » Sed quia sequitur : « Diligit Dominus portas Sion : » ergo fundamenta vel Domini vel Sion, et ad faciliorem sensum magis Sion, ut fundamenta civitatis accipiatur. Sed quia in hoc pronomine, quod est, « ejus, » genus ambiguum est (omnis enim generis est hoc pronomen, id est, et masculini, et fœminini, et neutri), in græco autem in fœminino genere dicitur αὐτῆς, masculino et neutro αὐτοῦ, et habet codex græcus, αὐτοῦ, cogit intelligere non fundamenta Sion, sed fundamenta Domini, id est, quæ constituit Dominus, de quo dictum est : « Ædificans Jerusalem Dominus[3]. » Nec Sion tamen, nec Dominum antea nominaverat, cum diceret :

[1] Exod. IV, 24-26. — [2] Psal. LXXXVI, 1, 2. — [3] Id. CXLVI, 2.

« Fundamenta ejus in montibus sanctis : » sic et hic nondum nominato infante dictum est, « Occurrit ei et quærebat « eum occidere ; » ut de quo dixerit, in consequentibus agnoscamus. Quanquam et si de Moyse accipere quisquam voluerit, non est magnopere resistendum. Illud potius quod sequitur, si fieri potest, intelligatur, quid sibi velit ideo recessisse Angelum ab interfectione cujuslibet eorum, quia dixit mulier, « Stetit sanguis circumcisionis infantis. » Non enim ait : « Recessit ab eo, » propter quod circumcidit infantem : sed quia stetit sanguis circumcisionis; non quia cucurrit, sed quia stetit, magno, nisi fallor, sacramento.

QUÆSTIO XII.

Quod superius dictum est, quod Moyses uxorem et infantes suos imposuit vehiculis, ut cum eis in Ægyptum pergeret[1], postea vero Jothor socer ejus illi cum eis occurrit, posteaquam eduxit populum ex Ægypto[2] : quæri potest, quomodo utrumque sit verum. Sed intelligendum est, post illam, quæ ab Angelo futura erat, interfectionem Moysi vel infantis, reversam fuisse cum parvulis. Nam quidam putaverunt propter hoc Angelum terruisse, ne ad impedimentum ministerii, quod divinitus impositum Moyses gerebat, fœmineus sexus comitaretur.

QUÆSTIO XIII.

Quæritur, quomodo populo dicatur, quod mandavit Deus ejecturum se eos de Ægypto in terram Chanaan[3] : Pharaoni autem dicatur, quod trium dierum iter exire vellent in desertum immolare Deo suo ex mandato ejus. Sed intelligendum est, quamvis Deus sciret quid esset facturus, quoniam præsciebat non consensurum Pharaonem ad po-

[1] Exod. IV, 20. — [2] Id. VIII, 2. — [3] Id. V, 1.

pulum dimittendum, illud primo dictum esse, quod etiam primitus fieret, si ille dimitteret. Ut enim sic fierent omnia quemadmodum consequens Scriptura testatur, Pharaonis contumacia meruit et suorum. Neque enim mendaciter Deus jubet quod scit non facturum cui jubetur, ut justum judicium consequatur.

QUÆSTIO XIV.

Verba quæ dicit Moyses ad Dominum, « Quare afflixisti » populum hunc, et ut quid me misisti : ex quo enim » intravi ad Pharaonem loqui in tuo nomine, in hunc po- » pulum ; et non liberasti populum tuum[1], » non contumaciæ verba sunt vel indignationis, sed inquisitionis et orationis : quod ex his apparet, quæ illi Dominus respondit. Non enim arguit infidelitatem ejus, sed quid sic facturus aperuit.

QUÆSTIO XV.

Sacramenti locum esse dubium non est, quod Scriptura volens originem Moysi demonstrare[2], quoniam ejus actio jam expetebat, a primogenito Jacob, id est, Ruben progenies cœpit, inde ad Simeon, inde ad Levi; ultra progressa non est, quoniam ex Levi Moyses. Hi autem commemorantur, qui jam commemorati fuerant in illis septuaginta-quinque, in quibus Israël intravit in Ægyptum : non enim primam, neque secundam, sed tertiam tribum, id est, Leviticam, Deus esse voluit sacerdotalem.

QUÆSTIO XVI.

Quod Moyses dicit, « Ecce ego gracili voce sum, et » quomodo exaudiet me Pharao[3], » non videtur tantum propter magnitudinem populi excusare de vocis gracili-

[1] Exod. v, 22. — [2] Id. vi, 14. — [3] Ibid. 30.

tate, verumetiam propter unum hominem. Mirum si tam gracilis vocis fuit, ut nec ab uno homine posset audiri : an forte regius fastus non eos permittebat de proximo loqui? Dicitur autem illi, « Ecce dedi te deum Pharaoni, et Aaron » frater tuus erit tuus propheta [1]. »

QUÆSTIO XVII.

Notandum quod cum ad populum mitteretur, non ei dictum est : « Ecce dedi te deum populo, et frater tuus erit tuus propheta; sed frater tuus, inquit, loquetur tibi ad populum. » Dictum etiam est : « Erit os tuum, et tu illi » quæ ad Deum [2] : » non dictum est : « Tu illi Deus. » Pharaonis autem dicitur Moyses datus deus, et secundum analogiam propheta Moysi Aaron, sed ad Pharaonem. Hic insinuatur nobis ea loqui Prophetas Dei, quæ audiunt ab eo, nihilque aliud esse Prophetam Dei, nisi enuntiatorem verborum Dei hominibus, qui Deum vel non possunt vel non merentur audire.

QUÆSTIO XVIII.

Assidue Deus dicit, « Indurabo cor Pharaonis : » et velut causam infert cur hoc faciat, « Indurabo, inquit » cor Pharaonis, et implebo signa mea et portenta mea » in Ægypto [3] : » tanquam necessaria fuerit obduratio cordis Pharaonis, ut signa Dei multiplicarentur vel implerentur in Ægypto. Utitur ergo Deus bene cordibus malis, ad id quod vult ostendere bonis, vel quod facturus est bonis. Et quamvis uniuscujusque cordis in malitia qualitas, id est, quale cor habeat ad malum, suo fiat vitio, quod inolevit ex arbitrio voluntatis : ea tamen qualitate mala ut huc vel illuc moveatur, cum sive huc sive illuc male moveatur, causis fit quibus animus propellitur : quæ

[1] Exod. VII, 1. — [2] Id. IV, 16. — [3] Id. VII, 3.

causæ ut existant vel non existant, non est in hominis potestate, sed veniunt ex occulta providentia, justissima plane et sapientissima, universum quod creavit disponentis et administrantis Dei. Ut ergo tale cor haberet Pharao, quod patentia Dei non moveretur ad pietatem, sed potius ad impietatem, vitii proprii fuit : quod vero ea facta sunt, quibus cor suo vitio tam malignum resisteret jussionibus Dei (hoc est enim quod dicitur induratum, quia non flexibiliter consentiebat, sed inflexibiliter resistebat) dispensationis fuit divinæ, qua tali cordi non solum justa, sed evidenter justa pœna parabatur, qua timentes Deum corrigerentur. Proposito quippe lucro, verbi gratia, propter quod homicidium committatur, aliter avarus, aliter pecuniæ contemptor movetur; ille scilicet ad facinus perpetrandum, ille ad cavendum : ipsius tamen lucri propositio in alicujus illorum non fuit potestate. Ita causæ veniunt hominibus malis, quæ non sunt quidem in eorum potestate, sed hoc de illis faciunt, quales eos invenerint jam factos propriis vitiis ex præterita voluntate. Videndum sane est, utrum etiam sic accipi possit, « Ego indurabo, » tanquam diceret : « Quam durum sit demonstrabo. »

QUÆSTIO XIX.

« Si loquetur vobis pharao dicens : Date nobis signum » aut portentum, et dices Aaron fratri tuo : Sume virgam, et projice illam palam Pharaone et palam servis » ejus; et erit draco[1]. » Hic certe non ministerio vocis opus erat, cui videbatur velut ex necessitate datus Aaron propter gracilitatem vocis Moysi; sed virga erat projicienda ut draco fieret : cur hoc ergo Moyses ipse non fecit, nisi quia ista mediatio ipsius Aaron inter Moysen et Pharaonem alicujus magnæ rei figuram gerit?

[1] Exod. VII, 9.

QUÆSTIO XX.

Etiam hoc notandum, quod cum signum palam Pharaone fieret, Scriptum est, « Et projecit Aaron virgam » suam[1] : » cum forte si dixisset : « Projecit virgam, » nulla esset quæstio; quod vero addidit, « suam, » cum eam Moyses dederit, non frustra forsitan dictum est. An erat utrique illa virga communis, ut cujuslibet eorum diceretur, verum diceretur.

QUÆSTIO XXI.

« Et absorbuit virga Aaron virgas illorum[2]. » Si dictum esset : « Absorbuit draco Aaron virgas illorum, » intelligeretur verus draco Aaron phantastica illa figmenta non absorbuisse, sed virgas. Hoc enim potuit absorbere quod erant, non quod esse videbantur et non erant. Sed quoniam dixit, » Absorbuit virga Aaron virgas illorum; » draco utique potuit virgas absorbere, non virga. Sed eo nomine appellata res est unde versa est, non in quod versa est, quia in id etiam reversa est : et ideo hoc vocari debebat quod principaliter erat. Quid ergo dicendum est de virgis magorum, utrum et ipsæ veri dracones factæ fuerant, sed ea ratione virgæ appellatæ sunt, qua et virga Aaron : an potius videbantur esse quod non erant, ludificatione venefica? Cur ergo ex utraque parte et virgæ dicuntur et dracones, ut de figmentis illis nihil differat loquendi modus? Sed demonstrare difficile est, quomodo etiam si veri dracones facti sunt ex virgis magorum, non fuerint tamen creatores draconum, nec magi, nec angeli mali quibus ministris illa operabantur. Insunt enim corporeis rebus per omnia elementa mundi quædam occultæ seminariæ rationes, quibus cum data fuerit opportunitas temporalis

[1] Exod. VII, 10. — [2] Ibid. 12.

atque causalis, prorumpunt in species debitas suis modis et finibus. Et sic non dicuntur angeli, qui ista faciunt, animalium creatores, sicut nec agricolæ segetum vel arborum vel quorumque in terra gignentium creatores dicendi sunt, quamvis noverint præbere quasdam visibiles opportunitates et causas, ut illa nascantur. Quod autem isti faciunt visibiliter, hoc Angeli invisibiliter : Deus vero solus verus creator est, qui causas ipsas et rationes seminarias rebus inseruit. Res breviter dicta est, quæ si exemplis et copiosa disputatione explicetur, ut facilius intelligatur, longo sermone opus est, a quo se ratio nostræ festinationis excusat.

QUÆSTIO XXII.

« Fecerunt autem similiter et incantatores Ægyptiorum » veneficiis suis; et induratum est cor Pharaonis, et non » exaudivit eos sicut dixit Dominus[1]. » Cum hæc dicuntur, videtur propterea cor Pharaonis induratum fuisse, quia et incantatores Ægyptiorum similia fecerunt; sed consequentia docebunt quanta fuerit illa obduratio, etiam cum incantatores defecerunt.

QUÆSTIO XXIII.

« Fecerunt autem similiter et incantatores Ægyptio» rum veneficiis suis, et eduxerunt ranas super terram » Ægypti[2]. » Quæritur unde, si jam ubique factum erat. Sed similis quæstio est, unde et aquam in sanguinem verterint, si tota aqua Ægypti in sanguinem conversa jam fuerat. Proinde intelligendum est regionem, ubi filii Israël habitabant, plagis talibus non fuisse percussam, et inde potuerunt incantatores vel aquam haurire, quam in sanguinem verterent, vel aliquas ranas educere ad solam demonstrationem magicæ potentiæ. Quanquam potue-

[1] Exod. VII, 22. — [2] Id. VIII, 7.

runt etiam, posteaquam illa compressa sunt, facere; sed Scriptura cito narrando conjunxit quod etiam postea fieri potuit.

QUÆSTIO XXIV.

« Et vidit Pharao quoniam facta est refrigeratio, et in-
» gravatum est cor ejus, et non exaudivit eos, sicut dixerat
» Dominus[1]. » Hic apparet non illas tantum fuisse causas obdurationis cordis Pharaonis, quod incantatores ejus similia faciebant; verumetiam ipsam Dei patientiam, qua parcebat. Patientia Dei secundum corda hominum, quibusdam utilis ad pœnitendum, quibusdam inutilis, ad resistendum Deo et in malo perseverandum : non tamen per se ipsa inutilis est, sed secundum cor malum, sicut jam diximus. Hoc et Apostolus dicit : « Ignoras quia pa-
» tientia Dei ad pœnitentiam te adducit? Secundum autem
» duritiam cordis tui et impœnitens cor, thesaurizas tibi
» iram in die iræ et revelationis justi judicii Dei, qui reddet
» unicuique secundum opera ejus[2]. » Nam et alibi cum diceret : « Christi bonus odor sumus in omni loco ; » etiam
» illud adjunxit : « Et in iis qui salvi fiunt, et in iis qui
» pereunt[3]. » Non dixit Christi bonum se odorem esse iis qui salvi fiunt, malum autem iis qui pereunt; sed tantum bonum odorem se dixit. Illi vero tales sunt, ut et bono odore pereant secundum sui cordis, ut sæpe dictum est, qualitatem, quæ mutanda est bona voluntate in Dei gratia, ut incipiant ei prodesse judicia Dei, quæ malis cordibus nocent. Unde ille mutato in melius corde cantabat : « Vivet
» anima mea, et laudabit te, et judicia tua adjuvabunt
» me[4]. » Non dixit munera tua, vel præmia tua, sed : « Judicia tua. » Multum est autem ut sincera fiducia dici

[1] Exod. VIII, 15. — [2] Rom. II, 4. — [3] 2 Cor. II, 15. — [4] Psal. CXVIII, 175.

possit : « Proba me, Domine, et tenta me, ure renes meos » et cor meum [1]. » Et ne sibi aliquid ex suis viribus tribuisse videretur, continuo addidit : « Quoniam misericordia » tua ante oculos meos est, et complacui in veritate tua [2]. » Factam erga se commemorat misericordiam, ut complacere posset in veritate : « Quoniam universæ viæ Domini » misericordia et veritas [3]. »

QUÆSTIO XXV.

Quod dixerunt magi ad Pharaonem : Digitus Dei est » hoc [4], » quoniam non potuerunt educere scyniphes : senserunt profecto, cum artium suarum nefariarum scirent potentiam, non talibus artibus, velut potentior in eis esset Moyses, suos conatus fuisse frustratos, ut non possent educere scyniphes, sed digito Dei, qui utique operabatur per Moysen. Digitus autem Dei, sicut Evangelium manifestissime loquitur, Spiritus sanctus intelligitur. Namque uno Evangelista ita narrante verba Domini, ut diceret : « Si ego in digito Dei ejicio dæmonia [5], » alius Evangelista idipsum narrans exponere voluit quid sit digitus Dei, et ait : « Si ego in Spiritu Dei ejicio dæmonia [6]. » Cum itaque magi faterentur, quorum Pharao potentia præfidebat, digitum Dei esse in Moyse, in quo superabantur, et eorum veneficia frustrabantur ; tamen induratum est cor Pharaonis nunc mirabili omnino duritia. Cur autem in tertia ista plaga magi defecerint, (nam plagæ cœperunt ex quo aqua in sanguinem versa est) et sentire et explicare difficile est. Poterant enim et in primo signo deficere, ubi in serpentem virga conversa est ; et in prima plaga, ubi aqua in sanguinem commutata est ; et in secunda de ranis, si hoc voluisset digitus Dei, id est, Spi-

[1] Psal. xxv, 2. — [2] Ibid. 3. — [3] Psal. xxiv, 10. — [4] Exod. viii, 19. — [5] Luc. xi, 20. — [6] Matth. xii, 28.

ritus Dei. Quis enim dementissimus dixerit digitum Dei in hoc signo potuisse conatus magorum impedire, et in superioribus nequivisse? Omnino ergo certa causa est, quare illa facere huc usque permissi sunt. Commendatur enim fortasse Trinitas, et quod verum est, summi philosophi gentium, quantum in eorum litteris indagatur, sine Spiritu sancto philosophati sunt, quamvis de Patre et Filio non tacuerint, quod etiam Didymus in libro suo meminit, quem scripsit de Spiritu sancto [1].

QUÆSTIO XXVI.

« Ecce ego mitto in te, et in servos tuos, et in populum » tuum, et in domos tuas cynomyiam, et implebuntur » domus Ægyptiorum cynomyia; ut scias quoniam ego » sum Dominus Deus omnis terræ, et dabo intervallum » inter populum meum et inter populum tuum [2]. » Quod hic Scriptura aperuit, ne ubique diceret, intelligere debemus et in posterioribus et in prioribus signis factum esse, ut terra in qua habitabat populus Dei, nullis plagis talibus vexaretur. Opportunum autem fuit, ut ibi hoc aperte poneretur, unde jam incipiunt signa quibus magi similia nec conati sunt facere: procul dubio enim quia ubique fuerant scyniphes in regno Pharaonis, non autem fuerant in terra Gessen, ibi conati sunt magi similiter facere, et minime potuerunt. Quousque ergo deficerent, nihil de illius terræ segregatione dictum est; sed ex quo cœperunt ea fieri, ubi jam illi similia facere nec conari auderent.

QUÆSTIO XXVII.

Quod latini habent: « Euntes immolate Domino Deo » vestro in terra [3]: » græcus habet: « Venientes (ἐλθόντες) » immolate Domino Deo vestro in terra. » Nolebat enim

[1] Didymus in lib. 1, *de Spiritu sancto*. — [2] Exod. VIII, 21 et 23. — [3] Ibid. 25.

eos ire quo dicebant, sed ut illic in Ægypto immolarent, volebat. Hoc ostendunt verba Moysi quæ sequuntur, ubi dicit non posse fieri propter abominationes Ægyptiorum.

QUÆSTIO XXVIII.

Quod ait Moyses : « Non potest fieri sic : abominationes » enim Ægyptiorum immolabimus Domino Deo nostro[1] : » id est, hæc immolaturi sumus, quæ abominantur Ægyptii, et propterea in Ægypto non possumus, hoc manifestant verba quæ adjungit et dicit : « Si enim immolaverimus » abominationes Ægyptiorum palam ipsis, lapidabimur[2]. » Hoc non intelligentes quidam interpretes nostri, sic interpretati sunt ut dicerent : « Non potest fieri sic : numquid abominationes Ægyptiorum immolabimus Domino » Deo nostro? » Cum magis hoc Scriptura dixerit, quia Ægyptiorum abominationes immolaturi sunt. Alii vero latini sic habent : « Non potest fieri sic, quoniam abomi- » nationes Ægyptiorum non immolabimus Domino Deo » nostro. » Contrarium sensum facit addita particula negativa, cum Moyses dixerit : « Non potest fieri sic : abo- » minationes enim Ægyptiorum immolabimus Domino » Deo nostro : « et ideo in eremum dicebant se ire velle, ubi Ægyptii non viderent abominationes suas. Hoc autem intelligendum est mystice significari, quod etiam de pastoribus diximus, qui erant Ægyptiis abominabiles ; et ideo separatam terram Israëlitæ acceperunt, cum venerunt in Ægyptum[3]. Sic enim et sacrificia Israëlitarum abominationes sunt Ægyptiis, sicut iniquis vita justorum.

QUÆSTIO XXIX.

Cum ablata esset locusta, dictum est de Pharaone : « Et » ingravavit Pharao cor suum etiam in hoc tempore, et

[1] Exod. viii, 26. — [2] Ibid. — [3] Gen. xlvi, 34.

« noluit dimittere populum[1]. » Certe nunc non dictum est : « Ingravatum est cor Pharaonis, » sed : « Ingravavit » Pharao cor suum. » Sic utique in omnibus plagis. A voluntate quippe hominis est origo vitiorum : moventur autem causis corda hominum, talia sic, talia vero sic, etiam non diversis causis sæpe diverso modo, secundum proprias qualitates, quæ ex voluntatibus veniunt.

QUÆSTIO XXX.

« Videns autem Pharao, quia non est mortuum de pe- » coribus filiorum Israël ullum, ingravatum est cor Pha- » raonis[2]. » Quomodo ex contrariis causis facta est hæc ingravatio cordis Pharaonis? Si enim et pecora Israëlitarum morerentur, tunc videretur causa competens qua cor ejus ingravaretur ad contemnendum Deum, tanquam si et magi ejus pecora Israëlitarum fecissent mori : nunc vero unde debuit ad timendum vel credendum moveri, videns nullum pecus mortuum ex pecoribus Hebræorum, hinc ingravatum est : id est, illa ingravatio etiam huc usque progressa est.

QUÆSTIO XXXI.

Quid est quod dicit Deus ad Aaron et Moysen : « Sumite » vobis plenas manus favillæ de fornace, et aspergat » Moyses in cœlum coram Pharaone et coram servis ejus, » et fiat pulvis in universa terra Ægypti[3]? » Signa enim superiora, virga fiebant, quam non Moyses, sed Aaron vel extendebat super aquam : vel ea terram percutiebat : nunc vero interpositis duobus signis de cynomyia et pecorum mortibus, ubi nec Aaron nec Moyses aliquid manu operati sunt, dicitur ut Moyses favillam spargat in cœlum de fornace, et hanc ambo sumere jubentur,

[1] Exod. VIII, 32. — [2] Id. IX, 7. — [3] Ibid. 8.

sed ille spargere non in terram, sed in cœlum; tanquam Aaron qui datus erat ad populum, terram percutere deberet, vel in terram sive in aquam manum extendere: Moyses vero, de quo dictum est: « Erit[1] tibi quæ ad » Deum[2], » in cœlum jubetur favillam spargere. Quid duo illa superiora signa, ubi nec Moyses nec Aaron manu aliquid operantur? Quid sibi vult ista diversitas? Neque enim nihil.

QUÆSTIO XXXII.

« Et propter hoc ipsum conservatus es, ut ostendam in » te virtutem meam, et ut annuntietur nomen meum in » universa terra[3]. » Hæc Scripturæ verba et Apostolus posuit, cum in eodem loco perdifficili versaretur. Ibi autem et hoc ait: « Si autem volens Deus ostendere iram, et » demonstrare potentiam suam, attulit in multa patientia » vasa iræ[4]: » parcendo utique iis, quos malos futuros esse præscierat: quæ vasa dicit perfecta in perditionem. « Et ut notas, inquit, faceret divitias gloriæ suæ in vasa « misericordiæ[5]. » Unde vasorum misericordiæ vox est in Psalmis: « Deus meus, misericordia ejus præveniet me: » Deus meus demonstravit mihi in inimicis meis[6]. » Novit ergo Deus bene uti malis, in quibus tamen humanam naturam non ad malitiam creat, sed perfert eos patienter quousque scit oportere; non inaniter, sed utens eis ad admonitionem vel exercitationem bonorum. Ecce enim ut annuntiaretur nomen Dei in universa terra, vasis misericordiæ utique prodest. Ad eorum itaque utilitatem Pharao servatus est, sicut et Scriptura testatur, et exitus docet.

[1] Forte *eris illi*. — [2] Exod. IV, 16. — [3] Id. IX, 16. — [4] Rom. IX, 22. — [5] Ibid. 23. — [6] Psal. LVIII, 11, 12.

QUÆSTIO XXXIII.

Quid est quod mandavit Deus Pharaoni, cum se facturum magnam grandinem minaretur[1], ut festinet congregare pecora sua, et quæcumque illi essent in campo, ne grandine intereant? Hoc enim non tam indignanter quam misericorditer videtur admonere. Sed hoc non facit quæstionem, quando Deus etiam irascens temperat pœnam. Illud est quod merito movet, quibus nunc pecoribus consulatur, si omnia mortua fuerant plaga superiore, ubi scriptum est, quod discrevit Deus inter pecora Hebræorum et Ægyptiorum, ita ut illinc nullum moreretur, omnia vero Ægyptiorum pecora morerentur. An eo solvitur quæstio, quod prædixerat ea moritura, quæ in campo fuissent, ut hæc accipiantur omnia : intelligantur autem evasisse quæ in domibus erant, quæ potuerunt etiam a dubitantibus colligi, et in domo teneri, ne forte verum esset quod Moyses Dominum facturum esse prædixerat : et ex his esse in campis iterum poterant, quæ modo admonet congregari in domos, ne grandine pereant : maxime, quia sequitur Scriptura et dicit : « Qui timuit verbum » Domini servorum Pharaonis, congregavit pecora sua in » domos : qui autem non intendit mente in verbum Do» mini, dimisit pecora sua in campo[2]? » Hoc ergo fieri potuit, quando etiam mortem pecorum minatus est Deus, quamvis id Scriptura tacuerit.

QUÆSTIO XXXIV.

« Et dixit Dominus ad Moysen : Extende manum tuam » in cœlum, et erit grando in omni terra Ægypti[3]. » Ecce iterum Moyses non in terram, sed in cœlum manum jubetur extendere, sicut superius de favilla.

[1] Exod. IX, 19. — [2] Ibid. 19-21. — [3] Ibid. 17.

QUÆSTIO XXXV.

Cum fragore cœli, qui vehemens erat in grandine, Pharao territus rogaret Moysen ut oraret pro illo[1], confitens iniquitatem suam et populi sui, Moyses ei dixit : « Et » tu et servi tui scio quod nondum timetis Dominum[2]. » Qualem timorem quærebat, cui timor iste nondum erat Domini timor? Facile est enim pœnam timere, sed non hoc est Deum timere, illo scilicet timore pietatis, quem commemorat Jacob, ubi dicit : « Nisi Deus patris mei » Abraham et timor Isaac adesset mihi, nunc me inanem » dimisisses[3]. »

QUÆSTIO XXXVI.

« Dixit Dominus ad Moysen : Intra ad Pharaonem : ego » enim gravavi cor ejus et servorum ejus, ut ordine su- » perveniant signa mea hæc super eos[4] : » tanquam opus habeat Deus cujusquam malitia. Sed sic intelligendum est, ac si diceret : « Ego enim patiens fui super eum et servos ejus, ut non eos auferrem, ut ordine superveniant signa mea super eos. « Quia enim patientia Dei obstinatior fiebat malus animus, ideo pro eo quod est, « Patiens in eum fui, » dicitur : « Gravavi cor ejus. »

QUÆSTIO XXXVII.

« Et non est relicta locusta una in omni terra Ægypti, » et induravit Dominus cor Pharaonis[5]. » Beneficium certe Dei commemoravit Scriptura, quo abstulit locustas; et secuta, dixit indurasse Dominum cor Pharaonis, beneficio utique suo, et patientia sua, qua ille fiebat obstinatior,

[1] Exod. IX, 17. — [2] Ibid. 30. — [3] Gen. XXXI, 42. — [4] Exod. X, 1. — [5] Ibid. 9.

dum ei parceretur : sicut omnia mala corda hominum, patientia Dei male utendo durescunt.

QUÆSTIO XXXVIII.

Tertio dicitur ad Moysen : « Extende manum tuam in » cœlum [1], » ut fieret etiam plaga tenebrarum. Nunquam autem dictum est ad fratrem ejus Aaron, ut extenderet manum in cœlum. Quod ergo dictum est ad Moysen : « Extende manum tuam super terram Ægypti, et ascendat » locusta super terram [2], credo id significatum, etiam minus posse qui plus potest; non autem continuo cui minora conceduntur, posse majora.

QUÆSTIO XXXIX.

Deus ad Moysen : « Loquere ergo secreto in aures po» puli, et petat unusquisque a proximo, et mulier a pro» xima, vasa aurea, et argentea, et vestem[3]. » Non hinc quisque sumendum exemplum putare debet ad expoliandum isto modo proximum. Hoc enim Deus jussit, qui noverat quid quemque pati oporteret : nec Israëlitæ furtum fecerunt, sed Deo jubenti ministerium præbuerunt. Quemadmodum cum minister judicis occidit eum quem judex jussit occidi, profecto si id sponte faciat, homicida est, etiamsi eum occidat, quem scit occidi a judice debuisse. Est etiam ista nonnulla quæstio, Si seorsum habitabant Hebræi in terra Gessen, ubi nec plagæ fiebant, quibus regnum Pharaonis affligebatur, quomodo petit quisque a proximo vel a proxima, aurum, argentum et vestem; præsertim quia ubi primum hoc mandatur per Moysen, sic positum est : « Et mulier a vicina sua et con» cellaria[4], » vel « concellanea » (si ita dicendum est) vel « cohabitatrice sua, » (παρὰ γείτονος καὶ συσκήνου αὐτῆς.) Unde in-

[1] Exod. x, 21. — [2] Ibid. 12. — [3] Id. xi, 2. — [4] Id. iii, 22.

telligendum est, etiam in terra Gessen non solos Hebræos habitasse, sed eis aliquos Ægyptios in illa terra cohabitatores fuisse, ad quos potuerunt merito Hebræorum etiam illa divina beneficia pervenire, ut hinc eos et diligerent iidem Ægyptii cohabitatores, et quod petebant facile commodarent : nec tamen Deus judicavit ita illos alienos fuisse ab injuriis et contritionibus, quas populus Dei pertulit, ut nec isto damno ferirentur, qui plagis illis propterea quod terræ illi parcebatur, percussi non erant.

QUÆSTIO XL.

« Dixit autem Dominus ad Moysen : Non exaudiet vos » Pharao, ut multiplicem signa mea et portenta mea in » terra Ægypti[1] : tanquam opus fuerit ejus inobedientia, ut signa illa multiplicarentur, quæ utiliter fiebant ad terrendum populum Dei, atque ipsa discretione ad pietatem informandum. Sed hoc Dei fuit, malitia cordis illius bene utentis : non Pharaonis, Dei patientia male abutentis.

QUÆSTIO XLI.

« Quæ autem superaverint ab eo in mane, igne con- » cremabitis[2]. » Quæri potest, quomodo aliquid superabit; cum hoc præmoniti fuerint, ut si domus non habuerit consumendo pecori idoneam multitudinem, vicini assumantur. Sed intelligitur quoniam dictum est : « Os non » conteretis ab eo[3], » remansura utique fuisse ossa, quæ igne cremarentur.

QUÆSTIO XLII.

« Agnus perfectus masculus anniculus erit vobis[4]. » Movere potest ista locutio, quasi agnus possit esse non masculus, nescientem qua necessitate ita sit translatum.

[1] Exod. xi, 9. — [2] Id. xii, 10. — [3] Ibid. — [4] Ibid. 5.

Ovis enim transferri debuit, quia græcus πρόβατον habet, sed πρόβατον in græca lingua generis neutri est, et potuerunt quæ sequuntur omnia convenire, tanquam si diceret : « Pecus perfectum masculum anniculum erit vobis. » Potuit enim latine dici : Masculum pecus ; quomodo dicuntur mascula thura, genere neutro ; ovis autem masculus dici non posset, quia fœminini generis est ovis. Item ovis mascula si diceretur, esset absurdius. Pecus vero si poneretur, etiam aliud intelligeretur ; nec servaretur sacramentum, quod cum Scriptura de ove loquatur, post dicit : « Ab agnis et hœdis accipietis illud[1]. » Qua in re Christus significari merito accipitur. Quid enim opus erat ovem vel agnum ab agnis et hœdis accipiendum moneri, nisi figuraretur, cujus caro non solum ex justis, verumetiam ex peccatoribus propagata est? Quanquam conentur Judæi etiam hœdum intelligere accipiendum ad celebrandum Pascha, et hoc esse dictum putant : « Ab agnis et hœdis » accipere, » tanquam diceret, vel ab agnis agnum, vel ab hœdis hœdum, si illud desit, sumi oportere : apparet tamen in Christo rebus impletis quid illo præcepto fuerit figuratum.

QUÆSTIO XLIII.

Quod scriptum est : « Et facietis diem hunc in proge» nies vestras legitimum æternum[2], » vel, « æternalem, » quod græce dicitur αἰώνιον, non sic accipiendum est, tanquam possit istorum prætereuntium dies esse ullus æternus : sed illud æternum est, quod iste significat dies : velut cum dicimus ipsum Deum æternum, non utique istas duas syllabas æternas dicimus, sed quod significant. Quanquam diligenter scrutandum sit, quomodo appellare Scriptura soleat æternum, ne forte ita dixerit solemniter

[1] Exod. xii, 5. — [2] Ibid. 14.

æternum, quem nefas habeant prætermittere, aut sua sponte mutare. Aliud est enim quod præcipitur quousque fiat, sicut præceptum est ut septies muros Jericho circumiret arca[1] : aliud cum præcipitur sic observari aliquid, ut nullus terminus præfiniatur observationis, sive quotidie, sive per menses, sive per annos solemniter, sive per multorum vel aliquorum annorum certa intervalla. Aut ergo sic appellavit æternum, quod non sua sponte audeant desinere celebrare : aut, sicut dixi, ut non ipsa signa rerum, sed res quæ iis significantur æternæ intelligantur.

QUÆSTIO XLIV.

« Et factus est clamor magnus in terra Ægypto. Non » enim erat domus in qua non erat in ea mortuus[2]. » Nonne potuit esse aliqua domus, quæ primogenitum non haberet? Cum ergo primogeniti tantummodo morerentur, quomodo nulla erat, quæ non haberet mortuum? An et hoc divinitus præscientia Dei fuerat procuratum, ut in omnibus omnino essent domibus primogeniti, in quibus percuterentur Ægyptii? Ab hac sane plaga non putandi sunt immunes fuisse Ægyptii, qui habitabant in terra Gessen : hominum quippe erat, vel animalium, non terræ : id est, homines et animalia primogenita moriebantur occulto et angelico percussu, non aliquid in terra vel in cœlo factum erat, sicut rana vel locusta, vel tenebræ, unde qui habitabant, affligerentur. A talibus enim plagis cum terra Gessen fuisset aliena, procul dubio perveniebat beneficium ad eos Ægyptios, qui in eadem terra cum Hebræis morabantur : hac vero primogeniti eorum omnes percussi sunt.

[1] Josuē vi, 3. — [2] Exod. xii, 30.

QUÆSTIO XLV.

« Filii autem Israël fecerunt sicuti præceperat illis » Moyses, et petierunt ab Ægyptiis vasa aurea et argen- » tea, et vestem, et Dominus dedit gratiam populo suo » coram Ægyptiis, et commodaverunt illis, et prædati » sunt Ægyptios[1]. » Jam hoc factum fuerat ante mortes primogenitorum Ægyptiorum : sed nunc per recapitulationem repetitur. Nam narratum est quando factum est. Modo enim fieri quomodo posset, ut in tanto luctu ex mortibus suorum accommodarent ista filiis Israël? Nisi forte quis dicat etiam ista plagą non fuisse percussos Ægyptios, qui cum Hebræis inhabitabant terram Gessen.

QUÆSTIO XLVI.

Quid est quod ait : « Accipietis autem fasciculum hys- » sopi, et tinguentes ex sanguine qui est juxta ostium, » linietis super limen et super ambos postes[2]. » Quæritur enim quem sanguinem dicat juxta ostium, cum illius agni utique velit intelligi sanguinem, cujus immolatione fit Pascha : an eo modo consequenter præcipit, quamvis hoc tacuerit, ut idem agnus juxta ostium occidatur? An, quod est credibilius, ideo dixit : « Ex sanguine qui est juxta » ostium, » quia utique ille qui liniturus est super limen et postes, vas ipsum in quo sanguinem excepit, juxta ostium positurus est, ut ad manum habeat quando tinguit.

QUÆSTIO XLVII.

I. « Sustulerunt autem filii Israël de Ramesse in Soc- » choth, in sexcenta millia peditum viri, præter instruc- » tum[3], » vel « censum. » Si isto modo potest recte interpretari quod græcus habet ἀποσκευήν, quo verbo non solum mobilia, verumetiam moventia significari indicat

[1] Exod. xii, 35, 36. — [2] Ibid. 22. — [3] Ibid. 37.

Scriptura, ubi Judas loquens ad patrem suum dicit : « Mitte puerum mecum, et surgentes ibimus ut vivamus, » et non moriamur et nos, et tu, et substantia nostra[1]. » Ibi enim græcus ἀποσκευὴν habet, ubi « substantiam » latinus interpretatus est; quod aliquando « censum » interpretantur nostri : sicut nunc « instructum » dicere voluimus, dum tamen eo nomine et homines et jumenta vel omnia pecora intelligantur. Ubi etiam utrum et uxores possint intelligi nescio. Sexcenta tamen millia peditum cum Scriptura commemoret, addens et dicens : « Excepto » instructu, » vel « censu, » vel « substantia, » vel si quo alio verbo melius interpretatur ἀποσκευή, manifestum est et homines significatos, sive in servis, sive in mulieribus, sive in his ætatibus, quæ militiæ non essent idoneæ, ut sexcenta millia peditum in eis solis intelligamus, qui possent militari agmine armari.

II. Quæri autem solet, utrum ad tantum numerum Hebræi pervenire potuerint per eos annos in Ægypto, quos ostendere consideratus in Scripturis numerus potest : qui primum anni quot fuerint, non parva quæstio est. Dicit enim Deus ad Abraham cum factum esset illud sacrificium de vacca trima, et capra, et ariete, et turture, et columba, antequam non solum Isaac, sed nec Ismaël quidem natus esset : « Sciendo scias quia peregrinum erit » semen tuum in terra non propria, et in servitutem re» digent eos, et nocebunt illis quadringentos annos[2]. » Si ergo quadringentos annos sic acceperimus, ut in servitute sub Ægyptiis intelligantur, non parvum spatium temporis fuit, quo ita populus multiplicaretur. Sed tot annos non fuisse, apertissimo indicio Scriptura testatur.

III. Quidam enim putant quadringentos triginta annos accipi debere, ex quo Jacob intravit in Ægyptum, donec

[1] Gen. XLIII, 8. — [2] Id. XV, 13.

inde populus per Moysen liberatus est; quoniam in Exodo » scriptum est : « Incolatus autem filiorum Israël, quem » incoluerunt in terra Ægypto et in terra Chanaan, ipsi » et patres eorum, anni quadringenti-triginta[1]. » Servitutis autem eorum volunt esse annos quadringentos; propterea quod Scriptum est in Genesi : « Sciendo scias, » quia peregrinum erit semen tuum in terra non sua, et » in servitutem redigent eos, et nocebunt illis quadrin- » gentos annos. » Sed quoniam servitutis anni post mortem Joseph computantur, (illo enim vivo, non solum ibi non servierunt, verumetiam regnaverunt,) non est quemadmodum computentur quadringenti-triginta in Ægypto. Ingressus est enim Jacob anno filii sui trigesimo et nono : quoniam triginta annorum erat Joseph, cum apparuit in conspectu Pharaonis, et regnare cœpit sub illo[2] : transactis autem septem annis ubertatis, secundo anno famis ingressus est Jacob in Ægyptum, cum aliis filiis suis[3] : ac per hoc tunc agebat Joseph triginta et novem annos, qui impletis vitæ suæ annis centum et decem, mortuus est ; vixit ergo in Ægypto post ingressum ad se patris sui, septuaginta et unum annos[4] : quos si detraxerimus a quadringenti-triginta annis, remanebunt servitutis anni, id est, post mortem Joseph, non quadringenti, sed trecenti et quinquaginta-novem anni. Quod si ex illo putabimus nos computare debere, ex quo Joseph sub Pharaone regnare cœpit, ut tunc quodam modo intelligatur intrasse Israël in Ægyptum, quando ibi filius ejus tanta potestate sublimatus est, etiam sic trecenti-quinquaginta erunt, quos Tychonius vult accipi quadringentos[5], ut a toto pars intelligatur, id est, a toto centenario pars quinquagenaria, et probat hac loquendi

[1] Exod. XI, 40. — [2] Gen. XLI, 46. — [3] Id. XLV, 6. — [4] Id. L, 22. — [5] Tychonius in Regular. lib. V.

regula solere uti Scripturam. Si autem, quod aliquanto probabilius dici potest, tunc habeamus intrasse Israël in Ægyptum, quando illic Joseph esse venditus cœpit, detracturi sumus adhuc annos tredecim, ut trecentos-triginta-septem annos pro quadringentis accipiamus. Sed cum Scriptura commemoret Caath filium Levi avum Moysi cum avo suo Jacob intrasse in Ægyptum[1], dicat autem eum vixisse annos centum-triginta[2] (1); filium vero ejus patrem Moysi Ambram centum-triginta-septem; Moysen vero dicas octoginta annorum fuisse cum de Ægypto populum liberavit[3] : etiamsi tunc genuisset Caath patrem Moysi, quo anno mortuus est, ille quoque Ambram ultimo vitæ suæ anno genuisset Moysen, computati anni centum-triginta et centum-triginta-septem et octoginta, trecentos et quadraginta-septem annos faciunt, non quadringentos-triginta. Quod si quis dicat extremo anno vitæ Joseph natum esse Caath filium Levi; septuaginta ferme anni possunt accedere illi summæ, quia septuaginta-unum annos vixit in Ægypto Joseph post ingressum patris sui. Quapropter etiam sic septuaginta anni vitæ Joseph ab ingressu Jacob in Ægyptum usque ad nativitatem Caath, si tunc natus asseratur, et centum-triginta anni ipsius Caath, et centum-triginta-septem filii ejus Ambram patris Moysi, et octoginta ipsius Moysi, quadringentos-decem et septem annos faciunt, non quadringentos-triginta.

IV. Proinde illa nimirum computatio, quam secutus est Eusebius in historia sua Chronica[4], perspicua veritate subnixa est. Ab illa enim promissione computat quadringentos-triginta annos, qua vocavit Deus Abraham, ut exiret de terra sua in terram Chanaan : quia et Apostolus

[1] Gen. XLVI, 11. — [2] Exod. VI, 18. — [3] Ibid. 20. — [4] Eusebius in Chron. ad mundi an. 3260

cum Abrahæ laudaret et commendaret fidem, in ea promissione qua Christum vult intelligi prophetatum, id est, qua promisit Deus Abrahæ quod benedicerentur in eo omnes tribus terræ, « Hoc autem dico, inquit, quia tes-
» tamentum confirmatum a Deo, post quadringentos et
» triginta annos facta Lex non infirmat ad evacuandas
» promissiones[1]. » Ex illa ergo promissione, qua vocatus est Abraham, et credidit Deo, post quadringentos et triginta annos factam Legem dicit Apostolus, non ex tempore quo Jacob intravit in Ægyptum. Deinde etiam ipsa Scriptura Exodi satis hoc significavit : non enim dixit: « Incolatus filiorum Israël, » quem incoluerunt in terra Ægypto anni quadringenti-triginta, sed aperte dixit : « Quem incoluerunt in terra Ægypto et in terra Chanaan,
» ipsi et patres eorum. » Ac per hoc manifestum est computandum esse tempus etiam Patriarcharum Abrahæ, Isaac et Jacob, ex quo peregrinari cœpit Abraham in terra Chanaan : id est, ex illa promissione, in qua ejus fidem laudat Apostolus, usque ad illud tempus, quo ingressus est Israël in Ægyptum. Toto quippe isto tempore peregrinati sunt patres in terra Chanaan, et deinde semen Israël in Ægypto : ac sic completi sunt quadringenti-triginta anni a promissione usque ad exitum Israël ex Ægypto, quando facta est Lex in monte Sina, quæ non infirmat testamentum ad evacuandas promissiones.

V. Septuagesimo ergo et quinto anno vitæ suæ Abraham, sicut Scriptura dicit, egressus est in terram Chanaan[2], et genuit Isaac cum esset annorum centum[3]. Fiunt itaque anni viginti-quinque ex promissione usque ad natum Isaac. His adduntur omnes vitæ Isaac[4], id est, centum-octoginta, fiunt ducenti quinque : tunc erat Jacob annorum centum-viginti ; nati sunt enim sexagenario patre

[1] Gal. III, 17. — [2] Gen. XII, 4. — [3] Id. XXI, 5. — [4] Id. XXXV, 28.

gemini[1], ipse et Esaü; post decem autem annos intravit Jacob in Ægyptum, cum esset annorum centum-triginta, Joseph autem esset triginta-novem[2]. Fiunt proinde anni a promissione usque ad ingressum Jacob in Ægyptum, ducenti-quindecim. Joseph autem ab illo tricesimo et nono anno ætatis suæ, in quo eum pater in Ægypto invenit, vixit septuaginta et unum annos; quia omnes ætatis ejus anni centum-decem fuerunt[3]. Cum itaque ad ducentos-quindecim annos accesserint septuaginta-unus, fiunt anni ducenti-octoginta-sex. Restant centum-quadraginta-quatuor vel quinque, quibus intelligitur servisse in Ægypto populus Israël post mortem Joseph. His annis quantum multiplicari potuerint, si fœcunditas hominis consideretur, adjuvante illo, qui eos voluit valde multiplicari, reperitur non esse mirum quod in sexcentis millibus peditum egressus est populus ex Ægypto; excepto cætero apparatu, ubi et servitia erant, et sexus muliebris et imbellis ætas.

VI. Quod ergo dixit Deus ad Abraham : « Sciendo » scias, quia peregrinum erit semen tuum in terra non » propria, et in servitutem redigent eos, et nocebunt illis » quadringentos annos[4]; » non sic accipiendum est, tanquam in illa durissima servitute quadringentos annos Dei populus fuerit : sed quia scriptum est : « In Isaac voca» bitur tibi semen[5]; » ex anno nativitatis Isaac usque ad annum egressionis ex Ægypto computantur anni quadringenti-quinque. Cum ergo de quadringentis-triginta, detraxeris viginti-quinque qui sunt a promissione usque ad natum Isaac, non mirum est, si quadringentos et quinque annos summa solida quadringentos voluit appellare Scriptura, quæ solet tempora ita nuncupare, ut quod de summa perfectioris numeri paululum excrescit, aut infra

[1] Gen. xxv, 26. — [2] Id xlvii, 9. — [3] Id. l, 22. — [4] Id. xv, 13. — [5] Id. xxi, 12.

est, non computetur. Non itaque quod ait, « In servitu- » tem redigent eos et nocebunt illis, » ad quadringentos annos referendum est, tanquam per tot annos eos habuerint in servitute : sed referendi sunt quadringenti anni ad id quod dictum est, « Peregrinum erit semen tuum in terra » non propria : » quia sive in terra Chanaan, sive in Ægypto, peregrinum erat illud semen, antequam hæreditatem sumerent terram ex promissione Dei; quod factum est posteaquam ex Ægypto liberati sunt : ut hyperbaton hic intelligatur, et ordo verborum sit, « Sciendo scias, quia » peregrinum erit semen tuum in terra non propria quadringentis annis; » illud autem interpositum intelligatur, » Et in servitutem redigent eos et nocebunt illis; » ita ut ad quadringentos annos ista interpositio non pertineat. In extrema enim parte annorum summæ hujus, hoc est, post mortem Joseph factum est, ut in Ægypto populus Dei duram perageret servitutem.

QUÆSTIO XLVIII.

Quid est quod ait, cum de Pascha præciperet, « Erit » tibi in signum super manum tuam[1], » an intelligitur super opera tua, id est, quod præferre debeas operibus tuis? Pertinet enim Pascha propter occisionem ovis ad fidem Christi, et sanguinem quo redempti sumus. Hæc autem fides operibus præponenda est, ut sit quodam modo super manum, adversus illos, qui in operibus Legis gloriabantur, de qua re Apostolus loquitur, et multum agit; qui fidem operibus sic vult anteponi, ut ex illa pendeant opera bona, atque ab ea præveniantur non ipsa velut meritis bonorum operum retribui videatur[2]. Illa enim ad gratiam pertinet : si autem gratia, jam non ex operibus[3]; alioquin gratia jam non est gratia.

[1] Exod. XIII, 9. — [2] Galat. III, et Hebr. XI, 6. — [3] Rom. XI, 6.

QUÆSTIO XLIX.

« Cum autem dimisit Pharao populum, non deduxit » eos Deus viam terræ Philistiim, quia prope erat. Dixit » enim Deus : Ne quando pœniteat populum cum viderit » prælium, et revertatur in Ægyptum[1]. » Hic ostenditur omnia fieri debere, quæ consilio recte fieri possunt, ad devitanda quæ adversa sunt, etiam cum Deus apertissime adjutor est.

QUÆSTIO L.

« Quinta autem progenie ascenderunt filii Israël de » terra Ægypti[2]. » Utrum progeniem in centum annis vult computari, et ideo quinta progenie, quia post quadringentos-triginta annos : an per hominum generationes hoc potius intelligendum est, ab ipso Jacob, qui intravit in Ægyptum, usque ad Moysen, qui cum populo egressus est. Jacob enim primus, secnudus Levi, tertius Caath, quartus Ambram, quintus Moyses invenitur. Has autem dicit progenies latinus interpres, quas γενεὰς Græci vocant, quæ in Evangelio generationes appellantur, nec numerantur nisi per successiones hominum, non per numerum annorum.

QUÆSTIO LI.

Dixit autem Moyses : « Confidite, et state, et videte » salutem, quæ est a Domino, quam faciet vobis hodie. » Sicut enim vidistis Ægyptios hodie, non apponetis am- » plius videre eos in æternum tempus[3]. » Quomodo accipienda sunt hæc verba, cum viderint postea Israëlitæ Ægyptios? An quia isti, qui tunc videbant, non eos ulterius viderunt; quia et illi sunt mortui qui conseque-

[1] Exod. XIII, 17. — [2] Ibid. 18. — [3] Id. XIV, 13.

bantur, et isti omnes quisque die mortis suæ? Nam posteri eorum viderunt posteros illorum. Annon eos videbitis sicut hodie, intelligendum est non sicut hodie persequentes et inimicos, et tanto post vos agmine venientes; ut omnino nulla sit quæstio, nec de æterno tempore quod hic posuit; quia etsi videbunt se utrique tempore resurrectionis, non sic utique videbunt ut hodie.

QUÆSTIO LII.

Quid est quod dixit Dominus ad Moysen, « Quid tu » clamas ad me[1]? » Cum Scriptura non dixerit aliquid de Moysi vocibus, nec eum orantem commemoraverit, nisi quia intelligi voluit, hoc eum egisse vocis silentio, ut corde clamaret.

QUÆSTIO LIII.

« Et tu eleva virgam tuam, et extende manum tuam » super mare[2]. » Hæc est illa virga, in qua fiebant mirabilia, quæ modo dicitur esse Moysi : tunc autem fratris ejus fuisse dicebatur, quando per illam ipse operabatur.

QUÆSTIO LIV.

« Extendisti dexteram tuam, transvoravit eos terra[3]. » Terram pro aqua non mirum est positam. Tota quippe pars ista extrema vel infima mundi, terræ nomine censetur; secundum id quod sæpe dicitur : « Deus qui fecit cœ» lum et terram : » et illius Psalmi distributione commemoratis cœlestibus : « Laudate, inquit, Dominum de terra[4]; » et ea exequitur in laude, quæ etiam ad aquas pertineant.

[1] Exod. XIV, 15. — [2] Id. IV, 16. — [3] Id. XV, 12. — [4] Psal. CXLVIII, 7.

QUÆSTIO LV.

« Misisti Spiritum tuum, et cooperuit eos mare[1]. » Ecce jam quinto commemoratur Spiritus Dei, ut in hoc numero accipiamus et quod dictum est : « Digitus Dei est » hoc[2]. » Primo ubi scriptum est : « Spiritus Dei super- » ferebatur super aquas[3]. » Secundo ubi dicitur : « Non » permanebit in istis hominibus Spiritus meus, quoniam » carnes sunt[4]. » Tertio, ubi Pharao dicit ad Joseph : « Quoniam Spiritus Dei est in te[5]. » Quarto, ubi incantatores Ægyptiorum dicunt : « Digitus Dei est hoc. » Quinto, in hoc Cantico : « Misisti Spiritum tuum, et co- » operuit eos mare. » Meminerimus autem Spiritum Dei non solum ad beneficia, verumetiam ad vindictam commemorari. Nam quid aliud etiam supra dixit : « Per Spi- » ritum iræ tuæ divisa est aqua[6] ? » Iste itaque Spiritus Dei in Ægyptios, spiritus iræ ejus fuit, quibus nocuit aquarum divisio, ut intrantes possent aquis redeuntibus obrui : filiis vero Israël quibus profuit quod aqua divisa est, non fuit ille spiritus iræ Dei. Unde significatur propter diversas operationes et effectus Spiritum Dei dissimiliter appellari, cum sit unus atque ille duntaxat, qui etiam Spiritus sanctus in unitate Trinitatis accipitur. Proinde non arbitror alium quam eumdem significari, ubi dicit Apostolus : « Non enim accepistis spiritum servitutis » iterum in timore : sed accepistis Spiritum adoptionis in » quo clamamus : Abba Pater[7] ; » quia eodem Spiritu Dei, id est, digito Dei, quo Lex in tabulis lapideis conscripta est, timor incussus est eis[8], qui gratiam nondum intelligebant, ut de sua infirmitate atque peccatis per Legem convincerentur, et « Lex illis fieret pædagogus, a

[1] Exod. xv, 10. — [2] Id. viii, 19. — [3] Gen. i, 2. — [4] Id. vi, 3. — [5] Id. xli, 38. — [6] Exod. xv, 8. — [7] Rom. viii, 15. — [8] Exod. xxxi, 18.

» a quo perducerentur ad gratiam quæ est in fide Jesu » Christi[1]. » De hoc autem Spiritu adoptionis et gratiæ, id est, de hoc opere Spiritus Dei, quo impertitur gratia et regeneratio in vitam æternam, dicitur, : « Spiritus autem » vivificat : » cum supra diceretur : « Littera occidit[2], » id est, « Lex conscripta, tantummodo jubens, sine adjutorio gratiæ.

QUÆSTIO LVI.

« Venerunt autem in Merra, et non poterant bibere de » Merra ; amara enim erat[3]. » Si propter hoc appellatum est nomen loci ejus Amaritudo, quia non potuerunt ibi aquam bibere, quod amara esset (Merra enim interpretatur amaritudo) quomodo venerunt in Merra, nisi quia eo nomine locum Scriptura appellavit, in quem venerunt, quo jam appellabatur cum hæc scribebantur. Posterius enim utique scripta sunt, quam illa contigerunt.

QUÆSTIO LVII.

» Et ostendit ei Dominus lignum, et misit illud in » aquam, et facta est aqua dulcis[4]. » Genus ligni erat istam habens vim, an quolibet ligno id facere poterat Deus, qui tanta mirabilia faciebat? Hoc tamen videtur significare quod dictum est, « Ostendit ei, » tanquam tale jam lignum esset, quo posset hoc fieri : nisi forte locus erat ubi ligna omnino non inveniebantur, ut hoc ipsum esset divini adjutorii, quod ei lignum Dominus ostendit, ubi nullum erat ; et per lignum aquas dulces fecit, præfigurans gloriam et gratiam crucis : sed in tali etiam natura ligni quis nisi creator et demonstrator laudandus est?

[1] Gal. III, 24. — [2] 2 Cor. III, 6. — [3] Exod. XV, 24. — [4] Ibid. 25.

QUÆSTIO LVIII.

« Dixit autem Dominus ad Moysen : Ecce ego pluam » vobis panes de cœlo : et exiet populus et colliget unius » diei in diem, ut tentem illos si ambulabunt in lege » mea, annon[1]. » Tentatio ista probatio est, non ad peccatum seductio : nec ideo probatio ut Deus noverit, sed ut ipsos ipsis hominibus ostendat, quo humiliores fiant ad petendum adjutorium et agnoscendam Dei gratiam.

QUÆSTIO LIX.

Moyses et Aaron dicunt ad populum inter cætera : « Propter quod exaudivit Dominus murmurationem ves» tram, quam vos murmuratis adversum nos. Nos autem » quid sumus? Non enim adversum nos murmur ves» trum est, sed adversus Deum[2]. » Non ex hoc tantum se valere voluerunt quantum Deus : dixerunt enim, « Quid » sumus nos? » Ut illi adversus illum se scirent murmurasse, qui istos miserat, et qui per istos operabatur. Nec talis illa est sententia, ubi Petrus dicit Ananiæ : « Ausus » es mentiri Spiritui sancto? Non hominibus mentitus es, » sed Deo[3]. » Non enim ait : « Ausus es mentiri mihi? Non mihi mentitus es, sed Deo, » quod si dixisset, simile fuisset. Neque ita dixit : « Ausus es mentiri Spiritui » sancto? Non Spiritui sancto mentitus es, sed Deo : » ita enim loquens, negaret Deum esse Spiritum sanctum. Nunc vero cum dixisset : « Ausus est mentiri Spiritui sancto, » cum ille se putaret hominibus fuisse mentitum, ipse Spiritum sanctum Deum esse monstravit, subjungens : « Non » hominibus mentitus es, sed Deo. »

[1] Exod xvi, 24. — [2] Ibid. 8. — [3] Act. v, 3.

QUÆSTIO LX.

Deus mandat per Moysen populo, « Ad vesperam ede- » tis carnes, et mane replebimini panibus[1]. » Ecce non pro omni alimento panes nominantur. Nam isto nomine et carnes complecterentur, quia et ipsæ alimenta sunt : nec tamen panes eos modo dicit, qui fiunt ex frumentis; ipsos enim proprie panes appellare consuevimus : manna autem panum nomine appellat. Non autem vocat quod dicit ad vesperam carnes et mane panes se daturum. Tale quippe aliquid etiam in Elia significatum est, cum ei alimenta corvus afferret[2]. An forte carnibus ad vesperam et mane panibus ille significatur, qui traditus est propter delicta nostra, et resurrexit propter justificationem nostram[3]? Ad vesperam quippe mortuus ex infirmitate sepultus est, mane autem apparuit Discipulis, qui resurrexerat in virtute.

QUÆSTIO LXI.

« Et dixit Moyses ad Aaron : Accipe vas aureum unum, » et mitte illud plenum gomor manna, et repones illud » ante Deum, ut servetur in progenies, quemadmodum » præcepit Dominus[4]. » Quæri potest, ubi Aaron poneret ante Deum, quando nec ullum simulacrum fuit, nec arca testamenti jam fuerat instituta. An forte ideo de futuro dixit, « Repones, » ut intelligeretur tunc ante Deum posse reponi, quando futura erat arca : an potius, « Ante » Deum, » dictum est quod fit ipsa devotione offerendi, in quocumque loco poneretur? Ubi enim non est Deus? Sed illud quod adjungit : « Et reposuit Aaron ante testi- » monium ad reservandum, » priorem magis sensum as-

[1] Exod. XVI, 12. — [2] 3 Reg. XVII, 6. — [3] Rom. IV, 15. — [4] Exod. XVI, 35.

serit. Hoc enim modo Scriptura dixit per prolepsim, quod postea factum est, cum esse cœpit tabernaculum testimonii.

QUÆSTIO LXII.

« Filii autem Israël ederunt manna annos quadraginta, » quoadusque venirent in terram, quæ inhabitabitur. » Manna ederunt quoadusque venirent in partem Phœ- » nicis[1]. » Significavit Scriptura per prolepsim, id est, hoc loco commemorando quod etiam postea factum est, non edisse filios Israël in eremo nisi manna. Hoc est enim quod ait : « Usque ad terram quæ inhabitatur, » id est, quæ jam non est eremus : non quia continuo ut venerunt ad terram habitabilem destiterunt vesci manna, sed quia non ante. Trajecto enim Jordane significatur manna cessasse, ubi panes terræ manducaverunt : quando ergo ingressi sunt habitabilem terram, antequam transirent Jordanem, vel tantum manna vesci, vel utroque cibo potuerunt : hoc quippe intelligi potest, quando cessasse manna non dicitur nisi Jordane trajecto. Cur autem in illa eremi inopia etiam carnes desideraverint, quando de Ægypto cum suis valde multis pecoribus exierunt, magna quæstio est. Nisi forte dicatur, cum per eremum pascua tanta non essent, et ex eo minor futura videretur fœcunditas pecorum, pepercisse illos pecoribus, ne omnibus deficientibus, etiam sacrificiis necessaria defuissent, vel si quid aliud dici potest, unde quæstio ista solvatur. Congruentius tamen creditur, non eos carnes desiderasse, quas de pecoribus habere poterant; sed eas quæ deerant, ex aquis videlicet. Ipsas quippe in illa eremo non inveniebant : unde et illis ortygometra data est, id est, aves, quas coturnices multi latine interpretati sunt[2], cum sit aliud ge-

[1] Exod. xvi, 35. — [2] Ibid. 13.

nus avium ortygometra, quamvis coturnicibus non usquequaque dissimile. Noverat enim Deus quid desiderarent, et desiderium eorum quo carnis genere satiaret. Sed quia Scriptura concupivisse illos carnes dixerat, nec expresserat cujusmodi carnes, ideo quæstio facta est.

QUÆSTIO LXIII.

« Manna ederunt quoadusque venirent in partem Phœ- » nicis[1]. » Jam dixerat : « Quoadusque venirent ad ter- » ram, quæ inhabitatur : » sed quia non expresserat proprie quam diceret, repetitione videtur quamdam proprietatem expressisse, dicendo : « In partem Phœnicis. » sed tunc illam terram sic credendum est appellatam ; modo enim hoc non vocatur nomine. Alia quippe est, quæ Phœnice appellatur regio Tyri et Sydonis, qua illos transisse non legitur. Quanquam Scriptura fortasse potuerit terram Phœnicis appellare, ubi palmarum arbores jam esse cœperant post eremi vastitatem ; quoniam palma græce sic appellatur. Initio enim profectionis suæ invenerunt locum, ubi septuaginta palmarum arbores fuerant, et duodecim fontes, sed postea eos excepit eremi prolixitas, ubi tale aliquid non fuit, quo usque venirent ad loca quæ colebantur. Verum ille sensus est probabilior, ut credamus sic appellatam tunc fuisse terram. Multarum enim terrarum et locorum, sicut fluminum et urbium, nomina certis existentibus causis antiquitate mutata sunt.

QUÆSTIO LXIV.

« Et dixit Dominus ad Moysen : Antecede populum : » sume autem tecum de senioribus populi : et virgam in » qua percussisti flumen, accipe in manu tua[2]. » Flumen Aaron legitur, non Moyses, virga percussisse. Nam Moyses

[1] Exod. xvi, 35. — [2] Id. xvii, 5.

eadem virga mare divisit, non flumen : quid sibi ergo vult, « Accipe virgam in qua percussisti flumen? » An forte mare appellavit flumen? Quærendum exemplum locutionis hujus, si ita est. An quod Aaron fecit, Moysi potius tributum est; quia per Moysen Deus jubebat, quæ faceret Aaron; et in Moyse auctoritas, in illo autem ministerium fuit : quandoquidem et primis suis verbis Deus hoc illi ait de fratre suo : « Erit tibi ad populum, tu illi » quæ ad Deum[1]? »

QUÆSTIO LXV.

« Et ecce ego sto super cacumen collis, et virga Dei in » manu mea[2], » dicit Moyses ad Jesum Nave, cum præciperet pugnari adversus Amalech. Nunc ergo virga Dei dicitur, quæ primum dicta est virga Aaron, postea vero virga Moysi : sicut dicitur spiritus Eliæ qui est Spiritus Dei[3], cujus particeps factus est Elias : sic illa potuit dici. Dicitur etiam Dei justitia, quæ nostra est, sed donata a Deo, de qua loquens Apostolus, Judæos arguit dicens : « Ignorantes Dei justitiam, et suam justitiam volentes » constituere[4], » id est, tanquam a se sibi paratam : contra quales dicit : « Quid enim habes quod non acce» pisti[5]? »

QUÆSTIO LXVI.

« Venit autem et Aaron et omnes seniores Israël man» ducare panem cum socero Moysi ante Deum[6], » vel, sicut alii codices habent, « coram Deo : » quod græce scriptum est ἐναντίον τοῦ θεοῦ. Quæritur ubi ante Deum, quando nec tabernaculum fuit, nec arca testamenti, quæ postea sunt instituta. Neque enim et hic de futuro dictum

[1] Exod. IV, 16. — [2] Id. XVII, 9. — [3] Luc. I, 17. — [4] Rom. X, 3. — [5] I Cor. IV, 7. — [6] Exod. XVIII, 12.

accipere possumus, sicut dictum est de manna quod positum est in vase aureo[1]. Ergo ante Deum id accipere debemus factum, quo in honorem Dei factum est. Ubi enim non Deus?

QUÆSTIO LXVII.

Moyses socero dixit : « Quia venit ad me populus inquirere judicium a Deo : cum eis contigerit disceptatio, et » venerint ad me, judicio unumquemque, et moneo eos » præcepta Dei et legem ejus[2]. » Quæri potest, quomodo ista Moyses dixerit, cum Lex Dei adhuc nulla conscripta esset : nisi quia lex Dei sempiterna est, quam consulunt omnes piæ mentes, ut quod in ea invenerint, vel faciant, vel jubeant, vel vetent, secundum quod illa incommutabili veritate præceperit. Numquid enim Moyses, quamvis cum illo Deus loqueretur, per singula credendum est quod consulere soleret Deum, si quid esset in disceptationibus tantæ multitudinis, quæ illum in hoc judicandi negotio a mane usque ad vesperam detinebat? Et tamen nisi suæ menti præsidentem Dominum consuleret, legemque ejus æternam sapienter attenderet, quid justissimum judicare inter disceptantes posset, non inveniret.

QUÆSTIO LXVIII.

In eo quod Jothor consilium dat genero suo Moysi[3], ne occupatus judiciis populi et ipse populus consumeretur consumptione intolerabili : prima quæstio est, cur hoc Deus famulum suum, cum quo ipse tanta et talia loquebatur, ab alienigena passus est admoneri. In quo Scriptura nos admonet, per quemlibet hominem detur consilium veritatis, non debere contemni. Videndum etiam, ne forte ibi voluerit Deus ab alienigena admoneri Moy-

[1] Exod. xvi, 33. — [2] Id. xviii, 15, 16. — [3] Ibid. 18.

sen, ubi et ipsum posset tentare superbia : sedebat enim judiciaria sublimitate solus, universo populo stante. Nam hunc sensum indicat, cum ipse Jothor eos eligi jussit ad judicandas causas populi, qui odissent superbiam. Deinde quam sit observandum quod alibi Scriptura dicit : « Fili, » ne in multis sint actus tui [1] : » satis et hic apparet. Deinde verba Jothor dantis consilium Moysi consideranda sunt : dicit enim : « Nunc itaque audi me, et consilium » dabo tibi, et erit Deus tecum [2]. » Ubi mihi videtur significari, nimis intentum humanis actionibus animum, Deo quodam modo vacuari, quo fit tanto plenior, quanto in superna atque æterna liberius extenditur.

QUÆSTIO LXIX.

Quod vero adjungit et dicit : « Esto tu populo quæ ad » Deum, et referes verba eorum ad Deum : et testaberis » illis præcepta Dei et legem ejus : et demonstrabis illis » vias in quibus ambulabunt in eis, et opera quæ fa- » cient [3] : » cum populo universo hæc agenda esse demonstrat. Non enim ait : « Uniuscujusque verba referes » ad Deum, » sed, « Verba eorum, » cum supra dixisset : « Esto tu populo quæ ad Deum sunt. » Post hæc admonet, ne singulorum negotia, quæ inter se habent, deserantur, electis videlicet potentibus viris Deum colentibus, justis, et qui oderint superbiam, quos constituat super millenos, alios super centenos, alios super quinquagenos, alios super denos. Sic et ab ipso Moyse removit graves et periculosas occupationes, nec istos gravavit. Quandoquidem ipsi mille haberent unum super se, et sub illo haberent alios decem, et sub eis alios viginti, et sub his alios centum, ut vix aliquid ad singulos quosque præpositos perveniret, quod judicare necesse haberent. Insinuatur

[1] Eccli. xi, 10. — [2] Exod. xviii, 19. — [3] Ibid.

hic etiam humilitatis exemplum, quod Moyses, cum quo loquebatur Deus, non fastidivit, neque contempsit alienigenæ soceri sui consilium. Quanquam et ipse Jothor, cum Israëlita non fuisset, utrum inter viros Deum verum colentes religioseque sapientes habendus sit, quemadmodum et Job, cum ex ipso populo non fuisset, merito quæritur : imo credibilius habetur. Ambigue quippe posita sunt verba, vel utrum sacrificaverit Deo vero in populo ejus, quando vidit generum suum, vel utrum eum adoraverit ipse Moyses : quanquam de adoratione etiam si expresse positum esset, honor videretur socero redditus, eo modo quo solet hominibus honorificentiæ causa exhiberi a Patribus; sicut de Abraham scriptum est, quod adoraverit filios Chet[1]. Quos autem dicat γραμματοεισαγωγεῖς post decuriones, non facile sciri potest : quoniam hoc nomen in nullo usu habemus, vel officiorum, vel magisteriorum. Nam quidam « doctores » interpretati sunt, ut intelligantur utique litterarum, qui introducant in litteras, sicut resonat græcum vocabulum. Hic sane significatur quod ante Legem datam habuerint Hebræi litteras : quæ quando cœperint esse, nescio utrum valeat indagari. Nonnullis enim videtur a primis hominibus eas cœpisse, et perductas esse ad Noë, atque inde ad parentes Abrahæ, et inde ad populum Israël : sed unde hoc probari possit ignoro.

QUÆSTIO LXX.

« Mensis autem tertii exitus filiorum Israël de terra » Ægypti hac die venerunt in eremum Sina, et profecti » sunt ex Raphidim, et venerunt in eremum Sina, et applicuit Israël ibi contra montem, et Moyses ascendit in » montem Dei, et vocavit eum Dominus de monte dicens,

[1] Gen. xxiii, 7. — [2] Exod. xix, 1-3.

» Hæc dices domui Jacob et nuntiabis filiis Israël, » et cætera. Deinde paulo post, « Descende, et testare populo, » et purifica illos hodie et cras, et lavent vestimenta, et » sint parati in diem tertium. Tertia enim die descendet » Dominus in montem Sina coram omni populo[1]. » Hoc die reperitur data Lex, quæ in tabulis lapideis scripta est digito Dei, sicut consequentia docent. Dies autem iste tertius apparet tertii mensis ab exitu Israël ex Ægypto[2]. Ex die ergo quo Pascha fecerunt, id est, agnum immolaverunt et ederunt, qui fuit quartus-decimus primi mensis, usque ad istum quo Lex datur[3], dies quinquaginta numerantur : decem et septem scilicet primi mensis, reliqui ab ipso quarto-decimo; deinde omnes triginta secundi mensis, qui fiunt quadraginta-septem; et tertius tertii mensis, qui est a solemnitate occisi agni quinquagesimus. Ac per hoc in ista umbra futuri, secundum agni immolati diem festum, sicut quinquagesimo die Lex data est, quæ conscripta est digito Dei : ita in ipsa veritate Novi Testamenti a festivitate agni immaculati Christi Jesu quinquaginta dies numerantur, ut Spiritus sanctus de altissimis datus est[4]. Digitum Dei autem esse Spiritum sanctum, et supra jam diximus teste Evangelio[5].

QUÆSTIO LXXI.

I. Quæritur, decem præcepta Legis quemadmodum dividenda sint[6] : utrum quatuor sint usque ad præceptum de sabbato, quæ ad ipsum Deum pertinent; sex autem reliqua, quorum primum est, « Honora patrem et ma» trem, » quæ ad hominem pertinent : an potius illa tria sint, et ista septem. Qui enim dicunt illa quatuor esse, separant quod dictum est, « Non erunt tibi dii alii præter

[1] Exod. XIX, 10, 11. — [2] Id. XXXI, 18. — [3] Id. XII, 6. — [4] Act. II, — [5] Vide supra quæst. XXV. — [6] Exod. XX, 12.

» me[1] : » ut aliud præceptum sit, « Non facies tibi idolum, » ubi figmenta colenda prohibentur. Unum autem volunt esse, « Non concupisces uxorem proximi tui : Non » concupisces domum proximi tui[2], » et omnia usque in finem. Qui vero illa tria esse dicunt, et ista septem, unum volunt esse, quidquid de uno colendo Deo præcipitur, ne aliquid aliud præter illum pro Deo colatur : hæc autem extrema in duo dividunt, ut aliud sit, « Non concupisces » uxorem proximi tui, » aliud, « Non concupisces domum » proximi tui. » Decem tamen esse præcepta neutri ambigunt, quoniam hoc Scriptura testatur.

II. Mihi tamen videtur congruentius accipi tria illa, et ista septem, quia et Trinitatem videntur illa quæ ad Deum pertinent insinuare diligentius intuentibus. Et revera quod dictum est, « Non erunt tibi dii alii præter me, » hoc ipsum perfectius explicatur cum prohibentur colenda figmenta. Concupiscentia porro uxoris alienæ, et concupiscentia domus alienæ, tantum in peccando differunt, ut illo quod dictum est. « Non concupisces domum proximi » tui, » adjuncta sint et alia dicente Scriptura, « Neque » agrum ejus, neque servum ejus, neque ancillam ejus, » neque bovem ejus, neque subjugale ejus, neque omne » pecus, neque quæcumque proximi tui sunt[3]. » Discrevisse autem videtur concupiscentiam uxoris alienæ a concupiscentia cujuslibet rei alienæ, quando utrumque sic cœpit : « Non concupisces uxorem proximi tui, Non con» cupisces domum proximi tui, » et huic cœpit cætera adjungere. Non autem cum dixisset, « Non concupisces » uxorem proximi tui, » huic connexuit alia dicens, neque domum ejus, neque agrum ejus, neque servum ejus, et cætera : sed omnino apparent hæc esse conjuncta quæ uno præcepto videntur contineri, et discreta ab illo ubi

[1] Exod. xx, 3. — [2] Ibid. 17. — [3] Ibid.

uxor nominata est. Illud autem ubi dictum est, « Non » erunt tibi dii alii præter me, » apparet hujus rei diligentiorem executionem esse in iis, quæ subjecta sunt. Quo enim pertinet, « Non facies tibi idolum, neque ullum si- » mulacrum, quæcumque in cœlo sunt sursum, et quæ- » cumque in terra deorsum, et quæcumque in aqua sub » terra, non adorabis ea, neque servies illis[1], » nisi ad id quod dictum est, « Non erunt tibi dii alii præter me? »

III. Sed rursum quæritur quo differat, « Non furtum » facies[2], » ab eo quod paulo post de non concupiscendis proximi rebus præcipitur. Non quidem omnis qui rem proximi sui concupiscit, furatur : sed si omnis qui furatur, rem proximi concupiscit, poterat in illa generalitate, ubi de non concupiscenda re proximi præcipitur, etiam illud quod ad furtum pertinet contineri. Similiter etiam quæritur, quo differat quod dictum est, « Non mœcha- » beris[3], » ab eo quod paulo post dicitur, « Non concu- » pisces uxorem proximi tui? » In eo quippe quod dictum est, « Non mœchaberis, » poterat et illud intelligi. Nisi forte in illis duobus præceptis, non mœchandi et non furandi, ipsa opera notata sunt; in his vero extremis ipsa concupiscentia : quæ tantum differunt, ut aliquando mœchetur, qui non concupiscit uxorem proximi, cum alia aliqua causa, illi miscetur; aliquando autem concupiscat, nec ei misceatur, pœnam timens, et hoc fortasse Lex ostendere voluit, quod utraque peccata sint.

IV. Item quæri solet utrum mœchiæ nomine etiam fornificatio teneatur. Hoc enim græcum verbum est, quo jam Scriptura utitur pro latino. Mœchos (μοιχὸς.) tamen Græci nonnisi adulteros dicunt. Sed utique ista Lex non solis viris in populo, verumetiam fœminis data est. Neque enim quia dictum est : « Non concupisces uxorem proximi

[1] Exod. xx, 4, 5. — [2] Ibid. 15. — [3] Ibid. 14.

» tui, » nihil hic sibi præceptum debet putare fœmina, et tanquam licite concupiscere virum proximæ suæ. Si ergo hic ex illo quod viro dictum est, intelligitur, quamvis non dictum sit, quod etiam ad fœminam pertineat, quanto magis eo quod dictum est: « Non mœchaberis, » uterque sexus astringitur, cum et ipsum præceptum potest referri ad utrumque, sicut, « Non occides: Non » furaberis, » et quæ alia similiter non expresso uno sexu utrique videntur sonare communiter. Tamen ubi unus exprimitur, honoratior utique exprimitur, id est, masculinus, ut ex hoc intelligat etiam fœmina quid sibi præceptum sit. Ac per hoc si fœmina mœcha est habens virum, concumbendo cum eo qui vir ejus non est, etiam si ille non habeat uxorem; profecto mœchus est et vir habens uxorem, concumbendo cum ea quæ uxor ejus non est, etiamsi illa non habeat virum. Sed utrum si faciat qui uxorem non habet, cum fœmina quæ virum non habet, ambo præcepti hujus transgressione teneantur, merito quæritur. Si enim non tenentur, non est prohibita in Decalogo fornicatio, sed sola mœchia, id est, adulterium: quamvis omnis mœchia etiam fornicatio esse intelligitur, sicut loquuntur Scripturæ. Dominus enim dicit in Evangelio : « Quicumque dimiserit uxorem suam, excepta » causa fornicationis, facit eam mœchari[1]. » Hic utique fornicationem appellavit, si cum alio peccet quæ virum habet, quod est mœchia, id est, adulterium. Omnis ergo mœchia etiam fornicatio in Scripturis dicitur. Sed utrum etiam omnis fornicatio mœchia dici possit, in eisdem Scripturis non mihi interim occurrit locutionis exemplum. Sed si non omnis fornicatio etiam mœchia dici potest, ubi sit in Decalogo prohibita illa fornicatio, quam faciunt viri qui uxores non habent, cum fœminis quæ maritos non ha-

[1] Matth. v, 32.

bent, utrum inveniri possit, ignoro. Sed si furti nomine bene intelligitur omnis illicita usurpatio rei alienæ, (non enim rapinam permisit qui furtum prohibuit, sed utique a parte totum intelligi voluit, quidquid illicite rerum proximi aufertur,) profecto et nomine mœchiæ omnis illicitus concubitus, atque illorum membrorum non legitimus usus prohibitus debet intelligi.

V. Et quod dictum est : « Non occides, » non putandum est fieri contra hoc præceptum, quando lex occidit, vel occidi aliquem Deus jubet. Ille enim facit qui jubet, quando ministerium negare non licet.

VI. In eo etiam quod dictum est, « Falsum testimo- » nium non dices adversus proximum tuum, » quæri solet, utrum prohibitum sit omne mendacium : ne forte non sit hoc præceptum adversus eos, qui dicunt tunc esse mentiendum, quando id mendacium prodest alicui, et nihil obest ei cui mentiris. Tale quippe non est adversus proximum tuum, ut ideo videatur hoc addidisse Scriptura, quæ posset breviter dicere : « Falsum testimonium non » dices, » sicut dixit : « Non occides : Non mœchaberis : » Non furaberis. » Sed hinc magna quæstio est, nec a festinantibus commode explicari potest, quomodo accipiendum sit : « Perdes omnes qui loquuntur mendacium[1] : » et, « Noli velle mentiri omne mendacium[2] : » et cætera hujusmodi.

QUÆSTIO LXXII.

« Et omnis populus videbat vocem, et lampadas, et » vocem tubæ, et montem fumantem[3]. » Solet quæri, quomodo populus videbat vocem, cum vox non ad visum, sed potius ad auditum pertinere videatur. Sed sicut modo dixi videatur, de omnibus quæ a me dicta sunt; sic,

[1] Psal. v, 7. — [2] Eccli. vii, 14. — [3] Exod. xx, 18.

videre solet pro generali sensu poni, non solum corporis, verumetiam animi : unde et illud est : « Cum vidisset » Jacob, quia sunt escæ in Ægypto[1], » unde utique absens erat. Quanquam nonnulli videre vocem nihil aliud esse arbitrati sunt quam intelligere, qui visus mentis est. Cum vero hic breviter dicendum esset, quod populus videbat vocem et lampadas, et vocem tubæ ac montem fumantem, quæstio major oriretur quomodo audiebat lampadas et montem fumantem, quod pertinet ad sensum videndi. Nisi quis dicat, nec tam breviter dicendum fuisse; sed, ut totum diceretur : « Audiebat vocem, et videbat padas, et audiebat vocem tubæ, et videbat montem fumantem. » Duo quippe genera vocis erant, et de nubibus, sicut tonitrua, et de tuba; si tamen ipsam dixit vocem quæ de nubibus edebatur. Ac per hoc melius in iis quæ ad sensum audiendi pertinebant, generalis sensus est positus, hoc est, videndi, cum breviter totum vellet Scriptura complecti, quam ut in iis quæ pertinent ad videndi sensum, subintelligeretur auditus : quo more loqui non solemus. Nam, « Vide quid sonet, » solemus dicere « : Audi quid » luceat, » non solemus.

QUÆSTIO LXXIII.

« Loquere tu nobis, et non loquatur ad nos Deus, ne » quando moriamur[2]. » Multum et solide significatur, ad Vetus Testamentum timorem potius pertinere, sicut ad Novum dilectionem, quanquam et in Vetere Novum lateat, et in Novo Vetus pateat. Quomodo autem tali populo tribuatur videre vocem Dei, si hoc accipiendum est intelligere, cum sibi loqui Deum timeant ne moriantur, non satis elucet.

[1] Gen. XLII, 1, juxta LXX. — [2] Exod. XX, 19.

QUÆSTIO LXXIV.

« Et dicit eis Moyses : Constantes estote; propterea enim » venit Deus ad vos tentare vos, ut sit timor ejus in vobis, » ne peccetis[1]. Sic illi cohibendi fuerant a peccatis, utique timendo ne pœnas sensibiles paterentur, quia nondum poterant amare justitiam et in hoc erat illis tentatio a Domino, qua probabantur, ut appareret cujusmodi essent : non ut Deo noti fierent, quem non latebant qualescumque essent, sed ut inter se ac sibimet. Multum tamen istis terroribus Testamenti Veteris differentia commendatur, quod etiam in Epistola ad Hebræos apertissime dictum est[2].

QUÆSTIO LXXV.

« Moyses autem intravit in nebulam, ubi erat Deus[3] : » id est, ubi expressiora fiebant signa, quibus cognosceretur Deus. Nam quomodo in nebula erat, cui cœli cœlorum non sufficiunt, nisi quemadmodum nusquam non est, qui in loco nullo est?

QUÆSTIO LXXVI.

« Non facietis vobis deos argenteos, et deos aureos non » facietis vobis ipsis[4]. » Repetitur quod in primo præcepto inculcatum est, et ex diis argenteis et aureis utique omnia simulacra intelliguntur, sicut in illo etiam Psalmo : « Idola gentium argentum et aurum[5]. »

QUÆSTIO LXXVII.

Quæ de servo hebræo præcipiuntur, ut sex annos serviat, et dimittatur liber gratis[6], ne servi Christiani hoc

[1] Exod. xx, 20. — [2] Hebr. xii, 4. — [3] Exod. xx, 21. — [4] Ibid. 23. — [5] Psal. cxiii, L, cxiv, II. 4, et cxxxiv, 15. — [6] Exod. xxi, 2.

flagitarent a dominis suis, apostolica auctoritas jubet servos dominis suis esse subditos, ne nomen Dei et doctrina blasphemetur[1]. Illud enim ex hoc satis constat in mysterio præceptum, quia et pertundi subula ejus aurem ad postem, præcepit Deus, qui libertatem illam recusasset.

QUÆSTIO LXXVIII.

I. « Si quis autem vendiderit filiam suam famulam, » non abibit ita ut recedunt ancillæ. Quid si non placuerit » domino suo, quam non adnominavit eam, remunerabit » eam. Genti autem exteræ non est dominus vendere il- » lam, quoniam sprevit in ea. Quod si filio adnominaverit » eam, secundum justificationem filiarum faciet ei. Quod » si aliam accipiet ei, quæ opus sunt, et vestem, et con- » versationem ejus non fraudabit. Si autem tria hæc non » fecerit ei, exibit gratis sine pretio[2]. Obscurissimum istum locum inusitata verba locutionesque fecerunt, ita ut interpretes nostri quemadmodum eum explicarent, pene non invenirent. In ipso quoque græco eloquio multum obscurum est, quod hic dicitur. Tamen quid videatur, ut potero, aperiam.

II. « Si quis autem, inquit, vendiderit filiam suam » famulam, id est, ut sit famula, quam οἰκέτιν Græci » vocant, non abibit ita ut recedunt ancillæ, » intelligendum est, non sic recedet, quomodo recedunt ancillæ hebrææ post sex annos. Eam quippe oportet etiam in fœmina hebræa legem datam intelligi, quæ servatur in maribus. Cur ergo ista non ita recedet, nisi quia in illo famulatu intelligitur humiliata, quod ei se dominus miscuerit? Hoc quippe in consequentibus utcumque clarescit. Sequitur enim et dicit, « Quod si non placuerit domino

[1] Ephes. vi, 5. — [2] Exod. xxi, 6-8.

» suo, quam non adnominavit eam, » id est, non eam fecit uxorem, « Remunerabit eam, » hoc est, quod supra dixit, « Non abibit ita ut recedunt ancillæ. » Justum est quippe aliquid accipere pro eo, quod humiliata est; quia non ei se ita miscuit, ut faceret uxorem, id est, ut adnominaret eam sibi. Hoc autem quod diximus, « Remunerabit eam, » quidam interpretes dixerunt, « Redimet eam. » Quod si in græco dictum esset ἀπολυτρώσεται, scriptum esset sicut scriptum est : « Et ipse redimet Israël[1]; » nam et ἀπολυτρώσεται scriptum est. In hoc autem loco ἀπολυτρώσει legitur, ubi intelligitur quod accipit magis aliquid, quam pro ea datur ut redimatur. Cui enim dabit dominus ejus, ut redimat quam ipse famulam possidet? « Genti autem exteræ » non est dominus vendere illam, quia sprevit in ea : » id est, non quia sprevit in ea, ideo dominus est vendere illam, id est, in tantum ei dominabitur, ut etiam exteræ genti eam licite vendat. Hoc est autem sprevit in ea, quod est sprevit eam : sprevit eam autem, hoc ést, humiliavit eam, id est, concumbendo nec uxorem faciendo. Dixit autem græce ἠθέτησεν, quod nos diximus « sprevit, » quo verbo Scriptura utitur apud Jeremiam : « Sicut spernit » mulier eum cui commiscetur[2]. »

III. Deinde sequitur et dicit, « Quod si filio adnominaverit eam, secundum justificationem filiarum faciet ei. » Hic jam apparere incipit, quemadmodum supra dixerit, « Quam non adnominavit. » Nam quid est aliud, « Si filio » adnominaverit eam, » nisi filio conjunxerit eam uxorem? quandoquidem dicit, « Secundum justificationem filiarum » faciet ei, » id est, ut sic tradat tanquam filiam, dotem scilicet apponens ei. Deinde adjungit, « Quod si aliam » accipiet ei, » id est, non istam deputaverit uxorem filio suo, sed ei aliam accipiat : « Quæ opus sunt, et vestem

[1] Psal. CXXIX, 8. — [2] Jer. III, 20.

» et conversationem ejus non fraudabit; dabit ei simili lege, quæ competunt, quoniam non mansit uxor filio ejus, quemadmodum ei daret, si eam sibi non adnominasset, et tamen concumbendo humiliasset. Quod autem nos diximus, «Conversationem non fraudabit,» græcus habet ὁμιλίαν, id est, locutionem, quo nomine intelligitur Scriptura honestius appellare concubitum. Quid est autem : « Concubitum non fraudabit, » nisi pro concubitu mercedem dabit? Namque apud Danielem contra Susannam falsum testimonium dicentes seniores; « Venit, » inquiunt, ad eam adolescens, qui erat in latenti abs» conditus, et concubuit cum ea. Daniel autem de hoc » ipso interrogans, ait : Sub qua arbore vidisti eos col» loquentes[1] : » quod illi dixerant, « Concubuit cum ea. » Deinde alterum arguens atque convincens dixit : « Semen » Chanaan, et non Juda, species delectavit te, et illa concu» piscentia evertit cor tuum : sic enim faciebatis filiabus » Israël, sed illæ timentes acquiescebant vobis. » Græcus autem habet ὡμίλουν ὑμῖν, quod posset latine verbum e verbo dici : « Loquebantur vobis : » quo significaretur concubitus. Nam ubi dicitur, « Sub qua arbore comprehendis» tis eos, » græcus habet : « Comprehendistis eos colloquen» tes invicem. » et illic significatur concubitus.

IV. Quod ergo de hac de qua agitur adjungit Scriptura, et dicit : « Si autem tria hæc non fecerit ei, exibit gratis, » hoc intelligitur, « Si eam ipse concubitu non humiliaverit, neque filio suo conjunxerit, neque alia a filio suo ducta istam ejecerit, « Abibit gratis, » id est, sufficiet ei non teneri in servitute. Abibit enim nihil accipiens, ut servus hebræus. Non enim licet domino ejus copulare illam viro non Hebræo, quam non licet exteræ genti tradi. Si autem servo

[1] Dan. XIII, 37, et seqq.

hebræo eam copulaverit, hoc utique intelligitur, quod cum eo gratis exibit, nequaquam a marito separata.

QUÆSTIO LXXIX.

« Si quis percusserit aliquem, et mortuus fuerit, morte » moriatur. Qui autem nolens, sed Deus tradidit in manus » ejus, dabo tibi locum in quem fugiat[1]. » Quæritur hoc quomodo dictum sit, « Si autem nolens, sed Deus tradi- » dit in manus ejus : » quasi etsi volens occiderit, posset occidere, nisi Deus traderet in manus ejus. Intelligitur ergo tantummodo Deum fecisse, cum quisque occiditur a nolente : et pro hoc quod tantummodo Deus id fecit, dictum est, « Sed Deus tradidit in manus ejus. » Cum vero volens occidit, et ipse occidit, et Deus tradidit in manus ejus. Hoc ergo interest, quod illic tantum Deus fecit : hic autem Deus et homo, propter voluntatem facientis; sed non sicut Deus homo. Deus enim nonnisi juste, homo autem pœna dignus : non quia illum occidit quem Deus nollet occidi, sed quia per iniquitatem. Non enim ministerium Deo jubenti præbuit, sed suæ malignæ cupiditati servivit. In uno igitur eodemque facto et Deus de occulta æquitate laudatur, et homo de propria iniquitate punitur. Non enim quia Deus proprio Filio non pepercit[2], sed pro nobis omnibus tradidit illum, ideo Judas excusatus est, qui eumdem ad mortem tradidit Christum[3].

QUÆSTIO LXXX.

« Si autem litigabunt duo viri, et percusserint mulierem » in utero habentem, et exierit infans ejus nondum for- » matus, detrimentum patietur, quantum indixerit vir » mulieris, et dabit cum postulatione[4]. » Mihi videtur

[1] Exod. II, 12. — [2] Rom. VIII, 32. — [3] Matth. XXVI, 48. — [4] Exod. XXI, 22.

significationis alicujus causa dici hæc, magis quam Scripturam circa hujusmodi facta occupatam. Nam si illud attenderet, ne prægnans mulier percussa in abortum compelleretur, non poneret duos litigantes viros, cum possit et ab uno hoc admitti, qui cum ipsa muliere litigaverit, vel etiam non litigaverit, sed alienæ posteritati nocere volendo id fecerit. Quod vero non formatum puerperium noluit ad homicidium pertinere, profecto nec hominem deputavit quod tale in utero geritur. Hic de anima quæstio solet agitari, utrum quod formatum non est, ne animatum quidem possit intelligi, et ideo non sit homicidium, quia nec examinatum dici potest, si adhuc animam non habebat. Sequitur enim et dicit: « Si autem formatum » fuerit dabit animam pro anima[1]. » Ubi quid aliud intelligitur, nisi et ipse morietur? Nam hoc et in cæteris ex hac occasione jam præcipit: « Oculum pro oculo, dentem » pro dente, manum pro manu, pedem pro pede, com- » bustionem pro combustione, vulnus pro vulnere, livo- » rem pro livore[2] : » talionis videlicet æquitate. Quæ Lex ideo constituit, ut demonstraret quæ vindicta debeatur. Nisi enim per legem sciretur quid vindictæ deberetur, unde sciretur quid venia relaxaret, ut dici posset : « Di- » mitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debi- » toribus nostris[3]? » Debitores igitur Lege monstrantur, ut quando ignoscitur appareat quid dimittatur. Neque enim debita dimitteremus, nisi quid nobis deberetur Lege indice disceremus. Si ergo illud informe puerperium jam quidem fuerit, sed adhuc quodam modo informiter animatum, (quoniam magna de anima quæstio non est præcipitanda indiscussæ temeritate sententiæ,) ideo Lex noluit ad homicidium pertinere, quia nondum dici potest anima viva in eo corpore, quod sensu caret, si talis est in carne

[1] Exod. XXI, 23. — [2] Ibid. 24, 25. — [3] Matth. VI, 12.

nondum formata et ideo nondum sensibus prædita. Quod autem dixit, « Et dabit cum postulatione » (μετὰ ἀξιώματος.) quod maritus mulieris informi excluso dandum constituerit, non est in promptu intelligere. ἀξίωμα quippe, quod græcus habet, pluribus modis intelligitur, et tolerabilius « cum » postulatione » dictum est, quam si aliud diceretur. Fortassis enim postulabit ut det, ut eo modo satis Deo faciat, etiamsi maritus mulierve non expetat.

QUÆSTIO LXXXI.

« Si autem cornu percusserit taurus virum aut mulie» rem, et mortuus fuerit, lapidibus lapidabitur taurus, et » non manducabuntur carnes ejus, dominus autem tauri » innocens erit[1]. » Ad justitiam pertinet, ut animal hominibus noxium perimatur, et quod de tauro positum est, a parte totum intelligendum est, quidquid in pecoribus usui humano subditis infestum est hominibus. Sed si necesse est occidi, numquid lapidari? Quid interest enim animal quod auferendum est, qua morte auferatur? Deinde quod addidit carnibus ejus non esse vescendum, quo pertinet, nisi omnia ista significent aliquid, quod Scriptura maxime solet intueri.

QUÆSTIO LXXXII.

« Si autem cornu percusserit alicujus taurus taurum » proximi, et mortuus fuerit, vendent taurum vivum, et » partientur pretium ejus, et taurum qui mortuus fuerit » dispertientur[2]. » Numquid in solo tauro hæc justificatio servanda est, et non de omni pecore in tali casu? Proinde a parte totum et hoc intelligendum est : sed hoc de carnibus occisi pecoris fieri non potest, quæ non vescuntur.

[1] Exod. xxi, 28. — [2] Ibid. 35.

QUÆSTIO LXXXIII.

Quæ justificatio est, ut pro vitulo uno quinque reddantur, pro ove autem quatuor[1], nisi aliquid significare intelligatur?

QUÆSTIO LXXXIV.

« Si autem perfodiens inventus fuerit fur, et percussus » mortuus fuerit, non est illi homicidium. Si autem » orietur sol super eum, reus est; pro morte morietur[2]. » Intelligitur ergo tunc non pertinere ad homicidium, si fur nocturnus occiditur : si autem diurnus, pertinere. Hoc est enim quod ait : « Si orietur sol super eum. » Poterat quippe discerni quod ad furandum, non ad occidendum venisset, et ideo non deberet occidi. Hoc et in legibus antiquis sæcularibus (2), quibus tamen ista est antiquior, invenitur, impune occidi nocturnum furem quoquo modo, diurnum autem si se telo defenderit: jam enim plus est, quam fur.

QUÆSTIO LXXXV.

Quid est : « Qui convictus fuerit per Deum, restituet » duplo[3] : » nisi quia vult Deus aliquando signo dato prodere pejerantem?

QUÆSTIO LXXXVI.

« Deos non maledices[4]. » Quæritur quos dixerit deos, utrum principes qui judicant populum, sicut dictum est de Moyse, quod datus fuerat Deus Pharaoni[5] : ut per expositionem sit dictum quod sequitur, velut ostendendo quos dixerit deos, ubi ait : « Et principem populi tui non

[1] Exod. xxi, 1. — [2] Id. xxii, 2. — [3] Ibid. 9. — [4] Ibid. 28. — [5] Exod. vii, 1.

» maledices : » quod græcus habet : « Non dices male. » An secundum illud accipiendum est, quod Apostolus ait : « Nam etsi sunt qui dicuntur dii, sive in cœlo, sive in terra, » sicuti sunt dii multi et domini multi[1] : » addendo enim : « Sicuti sunt, » deos intelligi voluit, qui digne etiam dicuntur : ita sane ut λατρεία quæ dicitur græce, et interpretatur latine servitus, sed ea quæ ad religionem pertinere intelligitur, non debeatur nisi uni Deo vero, qui nobis est Deus. Illi autem qui dicuntur dii, etiamsi qui sunt qui merito dicuntur, prohibiti sunt maledici, non jussi sunt sacrificiis vel ullis latriæ obsequiis honorari.

QUÆSTIO LXXXVII.

« Non eris cum pluribus in malitia[2]. » Ne se inde quisquam defendat, quia cum pluribus fecit, aut ideo putet non esse peccatum.

QUÆSTIO LXXXVIII.

« Et pauperis non misereberis in judicio[3]. » Nisi addidisset, « In judicio, » magna esset quæstio. Sed intelligendum esset, etiamsi scriptum non esset. Supra enim dixerat : « Non apponeris cum multitudine, declinare cum » pluribus, ut declines judicium[4] : » ac per hoc, « Et » pauperis non misereberis, » posset intelligi, « In judicio. » Sed cum additum est, nulla quæstio est hoc esse præceptum, ne forte cum judicamus videamus justitiam esse pro divite contra pauperem, et nobis recte facere videamur si contra justitiam pauperi faveamus causa misericordiæ. Bona est ergo misericordia, sed non debet esse contra judicium. Judicium sane illud appellat Scriptura, quod justum est. Ne quis autem propter istam sententiam Deum putaret misericordiam prohibere, quod sequitur oppor-

[1] Cor. VIII, 5. — [2] Exod. XXIII, 2. — [3] Ibid. 3. — [4] Ibid. 2.

tunissime sequitur : « Si autem obviaveris bovi inimici » tui, aut subjugali ejus errantibus, reducens reddes ei : » ut scias non te prohibitum facere misericordiam, fac etiam erga inimicos tuos, cum potestas est a judicando libera : non enim cum reducis errantem bovem inimici tui et reddis, inter aliquos judex resides.

QUÆSTIO LXXXIX.

« Sex annis seminabis terram tuam, et colliges fructum » ejus : septimo autem anno remissionem facies, et re- » quiem dabis illi : et edent pauperes gentis tuæ : quæ » autem superabunt edent feræ bestiæ. Sic facies vineam » tuam et olivetum tuum[1]. » Quæri potest, quid colligant pauperes, si septimo anno ita parcit terræ, ut nec seminetur quidem ? Non enim ad vineam et olivetum pertinet quod dictum est : « Edent pauperes gentis tuæ : » quia de terra non seminata nihil possunt sumere, ubi segetes nasci non possunt ; de vinea enim et oliveto postea dicit similiter esse faciendum : ac per hoc illud de arvis intelligitur, quæ frumentis serviunt. An sic accipiendum : « Sex annis seminabis terram tuam, et colliges fructus » ejus, hoc est, Sex annis seminabis et colliges : sep- » timo vero non colliges, » ut intelligatur, seminabis etiamsi dictum non est, ut ad sex annos seminare et colligere pertineat, ad septimum vero dimittere quod fuerit seminatum ? Nam quid inde habebunt pauperes, quorum residuum etiam feris bestiis dedit, eis videlicet quæ illis frugibus vesci possint, sicut sunt apri et cervi, et si quid hujusmodi ? Quod tamen non diceretur, nisi alicujus significationis gratia. Nam si quod attinet ad præcepta quæ hominibus data sunt[2], de bobus cura non est Deo : quod

[1] Exod. XXIII, 10, 11. — [2] I Cor. IX, 9.

non sic intelligitur, tanquam non ipse pascat ea, quæ nec seminant, nec metunt, neque congregant in horreum, sed quia ei curæ non est, præcepto monere hominem, quomodo bovi suo consulat : quanto minus ei cura est de feris bestiis præcipere, quomodo illis ab hominibus consulatur, cum eas ipse pascat divitiis naturæ usquequaque fructiferæ, qui eas etiam per alios sex annos pascit, cum colliguntur quæ seminantur.

QUÆSTIO XC.

« Non coques agnum in lacte matris suæ[1]. » Quomodo intelligatur ad verborum proprietatem nescio utrum possit reperiri. Si enim alicujus significationis causa prohibitum acceperimus agnum in lacte coqui, nullus usus est ita coquendi. Si autem in diebus quibus lactatur, quis hoc habuit unquam Judæorum in observatione, ut agnum non coqueret, nisi cum desisteret sugere. Quid est autem « In » lacte matris suæ, » quasi posset, etiamsi hoc intelligeretur, sine hujus præcepti transgressione coqui, si eo nato mortua matre ejus, ab ove alia lactaretur? cum alicujus profecto rei significandæ causa esse præceptum nemo ambigat. Sed etiam illa quæ possunt observantia factitari, non sine causa ita præcepta sunt; significant enim aliquid. Hoc vero quomodo observetur ad proprietatem verborum aut non est, aut non elucet. Intellectum tamen de Christo approbo, quod hac prophetia prædictus est non occidendus a Judæis infans, quando Herodes quærens eum ut occideret, non invenit[2], ut « coques » quod dictum est, pertineat ad ignem passionis, hoc est, tribulationem. Unde dicitur : « Vasa figuli probat fornax, et homines » justos tentatio tribulationis[3]. » Quia ergo non est tunc infans passus, cum quærente Herode hujusmodi pericu-

[1] Exod. XXIII, 39. — [2] Matth. II, 6. — [3] Eccli. XXVII, 6.

lum imminere videretur, prædictum est his verbis : « Non » coques agnum in lacte matris suæ. » Illud quoque forsitan non absurdum est, quod alii dicunt, id esse præceptum per Prophetam, ne se boni Israëlitæ sociarent malis Judæis, a quibus Christus passus est tanquam agnus in lacte matris suæ, id est, eo tempore quo conceptus est. Dicuntur enim fœminæ ex quo conceperint lac colligere : illo autem mense conceptum et passum esse Christum, et Paschæ observatio, et dies ecclesiis notissimus nativitatis ejus ostendit. Qui enim mense nono natus est octavo Kalendas Januarias, profecto mense primo conceptus est circa octavum Kalendas Aprilis, quod tempus etiam passionis ejus fuit in lacte matris suæ, hoc est, in diebus matris suæ (3).

QUÆSTIO XCI.

« Ecce ego mitto Angelum meum ante faciem tuam, ut » servet te in via, ut inducat te in terram, quam paravi » tibi. Attende tibi, et exaudi eum, ne non credas illi : » nihil enim subtrahet tibi; nomen enim meum est super » eum[1]. » Hoc de illo nimirum intelligitur, cui nomen mutatum est, ut Jesus vocaretur : ipse quippe introduxit populum in terram promissionis.

QUÆSTIO XCII.

« Et servies Domino Deo tuo : et benedicam panem » tuum, et vinum tuum, et aquam tuam, et avertam » infirmitatem a vobis. Non erit qui non generet, neque » sterilis super terram tuam. Numerum dierum tuorum » replebo. Et timorem mittam qui te antecedat : et amentes faciam omnes gentes in quas tu intrabis[2], » etc.

[1] Exod. xxiii, 20, 21. — [2] Ibid. xxiii, 25-27.

Quamvis istæ promissiones possint et spiritaliter intelligi, tamen cum secundum temporalem hominum felicitatem intelliguntur, ad Vetus Testamentum pertinent: ubi quanquam præcepta, exceptis his quæ in sacramento aliquid significant, eadem ad mores bonos pertinentia reperiantur, promissiones tamen carnales atque terrenæ sunt. Unde in Psalmo septuagesimo-secundo pene lapsos et effusos gressus suos homo Dei dicit: « Cum zelaret in peccatoribus » pacem peccatorum intuens[1]. » Ea quippe cernebat abundare impiis, quæ ipse secundum Testamentum Vetus expectabat a Domino Deo, cui hac mercede serviebat. Et cum hinc ei subrepere cœpisset sensus impius, quod Deum non curare existimaret humana, correptum se dicit, dum auctoritatem sanctorum non est ausus improbare, et incœpit cognoscere, et ait: « Hoc labor est ante me, donec » introeam in sanctuarium Dei, et intelligam in novissi- » ma[2]. » Ibi enim præmia dabuntur ad Novum pertinentia Testamentum, quæ impii non accipient: et pœnæ tunc futuræ sunt impiorum, quas nullus piorum sensurus est.

QUÆSTIO XCIII.

« Et mittam vespas ante te, et ejiciet Amorrhæos, » Evæos, Chananæos, et Chettæos a te[3]. » Quæritur de his vespis quid intelligendum sit? Nam et promittit hoc Deus, et liber Sapientiæ dicit impletum, ubi ait: « Et » misit antecessores exercitus sui vespas[4]. » Non autem legimus factum, neque Moysi temporibus, neque sub Jesu Nave, neque sub Judicibus, neque sub Regibus. Ac per hoc vespæ istæ aculei timoris intelligendi sunt fortasse, quibus agitabantur memoratæ gentes, ut cederent filiis Israël. Deus enim loquitur, in cujus sermone si figurate aliquid dicatur, quod ad proprietatem non sit impletum,

[1] Psal. LXXII, 2. — [2] Ibid. 16, 17. — [3] Exod. XXIII, 28. — [4] Sap. XII, 8.

non impedit historiæ fidem, in qua perspicitur veritas narrationis. Sicut nec Evangelistarum narratio secundum proprietatem impeditur, si aliquid a Christo dicitur figurate.

QUÆSTIO XCIV.

« Si servieris diis eorum, erunt tibi offendiculum[1]. » Hic græcus δουλεύσης habet, non λατρεύσης. Unde intelligitur, quia et λουλεία debetur Deo tanquam Domino, λατρεία vero nonnisi Deo tanquam Deo.

QUÆSTIO XCV.

« Et Moysi dixit : Ascende ad Dominum tu, et Aaron, » et Nadab, et Abiud, et septuaginta seniorum Israël : » et adorabunt a longe Dominum ; et accedet Moyses » solus ad Dominum, ipsi autem non accedent : populus » autem non ascendet cum illis. Introiit autem Moyses, » et narravit populo omnia verba Dei et justificationes. » Respondit autem omnis populus voce una dicentes : » Omnia verba, quæ locutus est Dominus, faciemus et » audiemus[2]. » Usque ad hunc locum Scripturæ justificationes intelliguntur quæ datæ sunt populo ad observandum. Incipiunt autem quantum ipsa verba Scripturæ indicant, unde hoc nomen justificationum exorsum est, ab illo servo hebræo cui auris ad postem pertunditur. In quibus omnibus justificationibus considerandum est, quæ inde ad agendam vitam et morum bonorum conservationem duci possint. Multa quippe in eis sunt sacramenta significantia potius aliquid, quam vitam nostram instruentia. Justificationes sane latini interpretes eas esse dixerunt, quæ græci δικαιώματα appellant.

[1] Exod. XXIII, 33. — [2] Id. XXIV, 1-3.

QUÆSTIO XCVI.

Notandum est, quod iterum populus ita respondet : « Omnia verba, quæ locutus est Dominus, faciemus, et » audiemus : » cum videatur ordo postulare, ut diceretur : « Audiemus et faciemus. » Sed mirum nisi aliquis sensus hic latet. Nam si audiemus, pro eo positum est, quod est intelligemus, prius oportet verbis Dei reddere faciendi servitutem, ut ad intelligentiam earum rerum, quæ ipso præcipiente fiunt, merito devotionis, qua non contemptæ, sed factæ sunt, ipse perducat. Sed videndum est, utrum iste populus illi filio similis inveniatur qui patri jubenti dixit : « Ibo in vineam, et non iit[1]. » Gentes enim quæ Dominum penitus contempserunt, postea per unius obedientiam justificatæ, quæ non sectabantur justitiam, apprehenderunt justitiam.

QUÆSTIO XCVII.

Notandum quod « Moyses ædificavit altare sub monte, » et duodecim lapides in duodecim tribus Israël[2]. » Intelligitur enim ex duodecim lapidibus altareæ dificatum, significasse ipsum populum esse altare Dei, sicut est templum Dei[3].

QUÆSTIO XCVIII.

« Et immolaverunt hostiam salutaris Deo[4]. » Non dixit, « Hostiam salutarem, » sed, « Hostiam salutaris, » quod græcus habet σωτηρίου. Unde in Psalmo : « Calicem, » inquit, salutaris accipiam[5] : » non dixit ; « Calicem salutarem. » Ubi videndum est, ne forte ille significetur, de quo dixit Simeon : « Quoniam viderunt oculi mei Sa-

[1] Matth. xxi, 30. — [2] Exod. xxiv, 4. — [3] 2 Cor. vi, 16. — [4] Exod. xxiv, 5. — [5] Psal. cxv, 13.

» lutare tuum[1]. » Hunc enim et Psalmus commendat, ubi legitur : « Bene nuntiate diem ex die salutare ejus[2]. » Quid est enim aliud, si diligentius attendamus, quod ait diem ex die, nisi lumen ex lumine, hoc est, Deum ex Deo, quod est unigenitus Filius ?

QUÆSTIO XCIX.

« Sumens autem Moyses dimidiam partem sanguinis, » infudit in craterem, et partem reliquam sanguinis, af- » fudit ad altare : et accipiens librum Testamenti recitavit » in aures populi[3]. » Notandum est nunc primum sacrificasse Moysen evidenter Scripturam dicere, ex quo ex Ægypto eductus est populus. Primo enim de Jothor dictum erat socero ejus[4], quamvis cum aliqua ambiguitate, quod immolaverit Deo. Et advertendum librum Testamenti cum sanguine hostiæ recitari, in quo libro illas justificationes conscriptas debemus accipere. Nam decalogum Legis in tabulis lapideis fuisse conscriptum postea manifestatum est.

QUÆSTIO C.

« Et dixerunt : Omnia quæcumque locutus est Domi- » nus, faciemus, et audiemus[5]. » Non aliter respondent ecce jam tertio.

QUÆSTIO CI.

« Et ascendit Moyses, et Aaron, et Nadab, et Abiud, » et septuaginta seniorum Israël : et viderunt locum ubi » steterat ibi Deus Israël[6]. » Constat inter eos qui recte intelligunt, nullo Deum contineri loco, nec aliquo velut situ corporis membra ponere, sicuti est nostri corporis, sedere, jacere, stare, et si quid hujusmodi est.

[1] Luc. II, 30. — [2] Psal. XCV, 2. — [3] Exod. XXIV, 6, 7. — [4] Id. XVIII, 12. — [5] Id. XXIV, 7. — [6] Ibid. 9.

Hæc enim non sunt nisi corporum, « Deus autem Spiritus » est[1]. » Quod ergo se ostendit specie corporali vel signis corporaliter expressis, non substantia ejus apparet, qua est ipse quod est, sed assumptio formarum visibilium ejus omnipotentiæ subjacet.

QUÆSTIO CII.

« Et de electis Israël non dissonuit nec unus : et appa» ruerunt in loco Dei, et manducaverunt, et biberunt[2]. » Quis dubitet illos, quos nominatim expressit, et septuaginta seniores, nunc appellatos electos Israël? Qui procul dubio personam gerebant eorum, qui electi sunt in populo Dei. « Non enim omnium est fides : » et, « Novit Dominus » qui sunt ejus[3]. In magna autem domo sunt alia vasa in » honorem, alia in contumeliam[4]. Quoniam ergo quos » ante præscivit, et prædestinavit; quos autem prædes» tinavit, illos et vocavit; quos autem vocavit, ipsos et » justificavit; quos autem justificavit, ipsos et glorifica» vit[5] : » profecto de electis Israël non dissonuit nec unus. Significantur autem quaternario numero in Moyse et Aaron et Nadab et Abiud, propter quatuor Evangelia, et totius orbis, qui in quatuor partes dividitur, promissionem : et septuaginta de senioribus Israël, numero scilicet septenario decuplato, qui pertinet ad significandum Spiritum sanctum. Sapphiro autem significatur vita cœlestis, maxime quia dictum est : « Sicut aspectus firmamenti[6]. » Firma» mentum autem cœlum appellari quis nesciat? Et forma lateris in eodem sapphiro quadraturam ipsam, vel stabilitatem, vel ejusdem quaternarii numeri sacramentum figurat. Quod autem manducant et bibunt in loco Dei, suavitatem saturitatemque significat in illo regno æterni-

[1] Joan. IV, 24. — [2] Exod. XXIV, 11. — [3] 2 Thess. III, 2. — [4] 2 Tim. II, 19, 20. — [5] Rom. VIII, 30. — [6] Exod. XXIV, 10.

tatis. « Beati enim qui esuriunt et sitiunt justitiam; quo-» niam ipsi saturabuntur[1]. » Unde et Dominus dicit venturos multos, (quos utique nisi electos, præscitos, prædestinatos, vocatos, justificatos, glorificatos?) et recubituros cum Abraham et Isaac et Jacob in regno cœlorum[2]. Nam et alio loco ipse hoc promittit fidelibus suis quod faciat eos recumbere, et transeat, et ministret eis[3].

QUÆSTIO CIII.

Quid sibi vult quod Jesus Nave, non commemoratus in illis quatuor, subito cum Moyse apparet, et cum illo ascendit in montem ad accipiendas tabulas Legis[4]; et subito rursus idem Jesus absconditur, id est, tacetur; et Moyses accepit Legem in duabus tabulis, et cum eo iterum apparet? An forte significat Novum Testamentum nomine Jesu, et absconditum esse in Lege, et aliquando apparere intelligentibus? Quod vero Jesus jam vocatur, cum in libro Numerorum quando id nomen acceperit Scriptura testetur[5], cum jam prope esset ut terram promissionis intrarent, per prolepsim, hoc est, per præoccupationem anticipat Scriptura quod postea factum est. Omnia quippe ista posteaquam facta sunt, scripta sunt; ac per hoc quando factum est quod modo commemoratur, nondum vocabatur Jesus, sed quando scriptum est jam hoc vocabatur.

QUÆSTIO CIV.

« Et facies in ea cymatia aurea versatilia in circuitu[6]. » Cymatia dixit, quæ in quadratura extant per quatuor partes, sicut mensæ quadræ fieri solent. Nec quod ait « versatilia, » mobilia debemus accipere. Fixa sunt enim, sicut dixi mensas habere solitas, sed « versatilia » dixit,

[1] Matth. v, 6. — [2] Id. viii, 11. — [3] Luc. xii, 37. — [4] Exod. xxiv, 13 — [5] Num. xiii, 17. — [6] Exod. xxv, 11.

tortilia, quæ græce vocantur στρεπτά; vel canalibus, sicut sunt columnæ tortiles; aut implicatis duabus virgulis in modum restis, sicut etiam torques fieri solent. Quod autem ait: « Et fabricabis illi quatuor annulos aureos, et impones » super quatuor latera, duos annulos in latus unum, et » duos annulos in latus secundum[1]: » ad quatuor angulos occurrunt quatuor annuli singuli in singulis, et per angulorum numerum fit, ut quod in duobus lateribus ponitur, in omnibus quatuor ponatur. Unus enim angulus duobus lateribus communis est: alioquin non occurrit, ut bini annuli ponantur per quatuor latera, cum sint quatuor annuli; octo quippe esse debuerunt, si aliter intelligimus, quam quod dixi fieri numero angulorum. Ad hoc enim annuli in angulis ponuntur, quo inducantur subportatoria vel gestatoria, quibus arca a quatuor hominibus hinc atque inde portetur.

QUÆSTIO CV.

Propitiatorium quid dicat superimponendum super arcam[2], quæri solet: sed cum aureum fieri jubeat, ejusque longitudinem et latitudinem tantam exprimat, quanta et ipsius arcæ dicta est, procul dubio velut tabulam auream tantæ formæ fieri præcipit, qua tegeretur arca: ita ut in ipso propitiatorio essent duo Cherubim, hinc atque inde alterutrum attendentes, ita ut vultus eorum in propitiatorium essent, et pennis suis obumbrarent propitiatorium: quod magnum est sacramentum. Aurum quippe significat sapientiam, arca significat secretum Dei. In arca jussa sunt poni Lex, et manna, et virga Aaron: in Lege præcepta sunt, virga potestas significatur, manna gratia; quia nisi cum gratia non est potestas præcepta faciendi. Verumtamen quia Lex a quovis proficiente non ex omni

[1] Exod. xxv, 12. — [2] Ibid. 17.

parte completur, propitiatorium est desuper. Ad hoc enim opus est ut propitius sit Deus, et ideo desuper ponitur, quia superexultat misericordia judicio [1]. Duo vero Cherubim pennis suis obumbrant propitiatorium, id est, honorant velando; quoniam mysteria ista ibi sunt, et invicem se attendunt, quia consonant; duo quippe ibi Testamenta figurantur, et vultus eorum sunt in propitiatorium, quia misericordiam Dei, in qua una spes est, valde commendant. Denique hinc se promisit locuturum Deus ad Moysen de medio Cherubim desursum propitiatorii. Porro si creatura rationalis in multitudine scientiæ, quoniam hanc interpretationem habent Cherubim, duobus ipsis animalibus significatur; ideo duo sunt, ut societatem charitatis commendent; ideo pennis suis propitiatorium obumbrant, quia Deo non sibi tribuunt pennas suas, id est, Deum honorant virtutibus, quibus præstant, et vultus eorum non sunt nisi in propitiatorium, quia cuicumque profectui ad multitudinem scientiæ spes non est, nisi in Dei misericordia.

QUÆSTIO CVI.

Quod ait : « Erunt annuli in thecis subportatoriis ad tollendam mensam [2], » hoc intelligendum est, quod annuli essent velut thecæ subportatoriorum, id est, quo subportatoria tanquam in thecas inducantur. « Erunt quippe » in thecis, » ita dictum est, tanquam diceretur : « Erunt » pro thecis. »

QUÆSTIO CVII.

Decem aulæorum jubet fieri tabernaculum [3], cum sit decalogus Legis. Aulæa vero significant latitudinem, propter facilitatem. « Charitas quippe plenitudo Legis » est [4] : » et nonnisi charitati sunt præcepta facilia; unde

[1] Jac. II, 13. — [2] Exod. XXV, 27. — [3] Id. XXVI, 1. — [4] Rom. XIII, 10.

ipsa dilatatio commendatur, cum dicitur : « Dilatasti » gressus meos subtus me, et non sunt infirmata vestigia « mea[1]. » Sed quoniam ista dilatatio per gratiam fit Dei : « Charitas enim Dei diffusa est in cordibus nostris, non » per nos ipsos ; sed per Spiritum sanctum qui datus est » nobis[2] ; » ideo hic mystice ipse numerus etiam commendatur, qui pertinet etiam ad Spiritum sanctum, per quem Lex possit impleri. Dicitur enim aulæum longitudinem habere debere in cubitis viginti-octo. Iste autem numerus, quia per septenarium dividendus est, significavit, cum dicit latitudinem aulæi in cubitis quatuor. Quater enim septem fiunt viginti-octo, Et est etiam iste numerus perfectus ; quia, sicut senarius, suis partibus constat. Quod vero tam sæpe dicit : « Cherubim facies ea » opere textoris, » quid aliud quam in his omnibus multitudinem scientiæ commendat, quod interpretatur « Che- » rubim. »

QUÆSTIO CVIII.

« Et facies vela capillacia operire super tabernaculum : undecim vela facies ea[3]. Quæ capillacia vela sunt, id est, cilicina, undecim dicuntur esse. In peccatis quippe transgressio est. Transgressio vero undenario numero significatur, quoniam transgreditur denarium, hoc est, Legem : ideo ipsa undecim per septenarium multiplicata, faciunt septuaginta-septem ; ubi significavit Dominus universam remissionem peccatorum, dicens : « Non solum septies, » verumetiam septuagies septies[4] : » quot generationes reperiuntur, cum Lucas a baptismo Domini enumerans sursum versus ascendit[5], et pervenit per Adam usque ad Deum. Ad hoc enim fit significatio peccatorum in his velis,

[1] Psal. xvii, 37. — [2] Rom. v, 5. — [3] Exod. xxvi, 7. — [4] Matth. xviii, 18. — [5] Luc. iii, 23.

ut per confessionem exprimantur, et per gratiam quæ data est Ecclesiæ aboleantur, hoc est, tegantur, unde dicitur : « Beati quorum remissæ sunt iniquitates et quorum tecta » sunt peccata[1]. » Deinde jubet ea vela cooperiri pellibus arietinis rubricatis. Aries autem rubricatus, cui non occurrat Christus passione cruentatus? Significantur his etiam Martyres sancti, quorum orationibus propitiatur Deus peccatis populi sui. Ipsis denique superjaciuntur pelles hyacinthinæ, ut significetur vita æterna viriditate tanquam vigore perpetuo.

QUÆSTIO CIX.

« Facies duos anconiscos columnæ uni consistentes ex » adverso[2] : hoc est, unum hinc, et unum inde, de lateribus columnæ. Anconiscos autem dicit, quos vulgo vocamus ancones, sicut sunt in columnis cellarum vinariarum, quibus incumbunt ligna quæ cupas ferunt. Ducta est autem similitudo verbi a cubitis, ubi flectuntur manus, quibus incumbunt recumbentes, qui græce ἀγκῶνες vocantur.

QUÆSTIO CX.

« Bases columnarum duas uni[3]. » Bases non eas tantum videtur dicere Scriptura, quibus columnæ ab imo fulciuntur : sed etiam superiores, quæ capitella nos dicimus. Ideo dicit : « Duas bases columnæ uni in ambas partes » ejus. » Nam quæ sunt ambæ partes, nisi inferior et superior?

QUÆSTIO CXI.

Quod octo columnas et bases earum sexdecim secundum supradictam rationem a posterioribus tabernaculi Scrip-

[1] Psal. xxxi, 1. — [2] Exod. xxvi, 17, juxta lxx. — [3] Ibid. 21.

tura dicit[1], cum superius sex dixerit, intelligitur annumeratis duabus angularibus octo fieri.

QUÆSTIO CXII.

« Et dividet vobis velamen inter medium Sanctum, et » inter medium Sanctum sanctorum[2] : » id est, ut inter Sanctum et Sanctum sanctorum sit hoc velamen, de quo nunc loquitur, in quatuor columnis extentum. De hac differentia inter Sanctum et Sanctum sanctorum ad Hebræos Epistola loquitur, quia ubi Arca testimonii, ibi Sanctum sanctorum[3], hoc est, intus ultra velum : foris autem mensa et candelabrum, et cætera quæ paulo ante dixit quemadmodum fierent, sancta dicta sunt, et non Sancta sanctorum. Et significatur foris Vetus Testamentum, intus autem Novum, cum sit utrumque in lectione Veteris Testamenti, et expressum operibus, et significatione figuratum. Ac per hoc in sanctis figura est figuræ, quia figura est Veteris Testamenti : in Sanctis autem sanctorum figura est ipsius veritatis, quia figura est Novi Testamenti. Totum quippe Vetus Testamentum in his rebus et celebrationibus, quæ ita observanda præcipiuntur, figura est.

QUÆSTIO CXIII.

De altari quæritur, quomodo tribus cubitis altum esse voluerit[4], cum tanta fere sit staturæ hominis altitudo. Quomodo ergo ministrabatur altari, cum gradus habere altare alio loco prohibeat? « Ne pudenda, inquit, tua re» veles super illud[5]. » Sed illic dicebat de altari, quod terra vel lapidibus construendum esset, ubi gradus ipsi coædificati ad corpus altaris utique pertinerent : nunc vero de tabulis fieri altare præcipit, quo si apponeretur

[1] Exod. xxvi, 25. — [2] Ibid. 33. — [3] Hebr. ix, 1. — [4] Exod. xxvii, 1. — [5] Id. xx, 26.

ad horam ministrationis aliquid ubi staret minister altaris, et peracto ministerio tolleretur, ad corpus altaris non utique pertineret. Item quæritur quomodo super altare ligneum sacrificium quod inferebatur, posset incendi : præsertim quia concavum fieri jubet, et craticulam deponi usque ad medium ejus, id est, medium concavitatis ejus, opere factum reticulato. An quoniam dixit : « Et faciet » cornua in quatuor angulos, ex se ipso erunt cornua, et » teges illa æramento[1] : » non ad sola cornua referendum est quod ait : « Teges illa æramento, » sed ad omnia de quibus loquebatur, de altari fabricando præcipiens?

QUÆSTIO CXIV.

I. « Et tu loquere omnibus sapientibus mente, quos re- » plevi Spiritu intellectus[2]. » αἰσθήσεως quidem græcus habet, quem latine sensum, non intellectum dicere solemus : sed Scriptura de sensu interiore, quem intellectum vocamus, sic loqui solet, sicuti est ad Hebræos, « Perfectorum » est autem solidus cibus, eorum qui per habitum exercita- » tos habent sensus ad discernendum bonum et malum[3]. » Ibi enim quod posuit sensus, græcus habet αἴσθησις. Quem ergo istum spiritum, nisi Spiritum sanctum debemus accipere?

II. « Et stolæ quas facient, pectoralem, humeralem, et » tunicam talarem, et tunicam cum corymbis[4]. » Has appellatas stolas esse et cætera, cum superius unam stolam faciendam proposuisset, notandum est. Tunicam vero « Cum corymbis » honestius putarunt latini interpretes dici, quam si dicerent « Cum cirris, » qui bene dispositi ornamento esse vestibus solent.

[1] Exod. xxvii, 1. — [2] Id. xxviii, 3. — [3] Hebr. v, 14. — [4] Exod. xxviii, 4.

QUÆSTIO CXV.

Aspidiscas in veste sacerdotali quas dicat, utrum scutulas[1], quæ a scuto latine appellantur, quia et Græci scutum ἀσπίδα appellant. An vero aspidiscas propter diligenter colligandum dicit ab aspide serpente, sicut etiam murænulæ appellantur? « Spithamis autem longitudo, et spi- » tamis latitudo[2] : » Latini quidam interpretati sunt mensuram extentæ palmæ a fine pollicis usque ad finem digiti minimi. (Item quod dicitur : « Sumes duos lapides » onychinos, et sculpes in eis nomina filiorum Israël, sex » nomina in lapide uno, et sex reliqua in altero, juxta » ordinem nativitatis eorum[3], » an intelligendum, ut) lapides sint de nominibus filiorum Israël secundum nativitates eorum, id est, secundum ordinem quo nati sunt?

QUÆSTIO CXVI.

« Et facies super rationale fimbrias complectentes opus » catenatum de auro puro[4]. » Quod latini « Rationale » interpretati sunt, inopia linguæ fecit. Græcus enim habet λογιον, non λόγικόν. Rationale autem illud solemus appellare, quod Græci dicunt λογικόν. Sed quoniam λόγος in græca lingua ambiguum est, utrum verbum significet, an rationem, quia utriusque rei nomen est; ubi putatum est a verbo dictum λόγιον, eloquium nostri interpretati sunt : nam quod habemus : « Eloquia Domini, eloquia casta[5], » Græci habent λόγια : hic vero in veste sacerdotali, quod ex auro et hyacintho et purpura et cocco duplici torto et bysso duplici torta fieri præceptum est quadratum duplex, quod esset in pectore sacerdotis, et λόγιον vocaretur, incertum utrum a ratione, an a verbo ductum fuerit, inter-

[1] Exod. XXVIII, 4. — [2] Ibid. 16. — [3] Ibid. 9. — [4] Ibid. 22. — [5] Psal. XI, 7.

pretes nostrimagis a ratione dictum putantes « Rationale » appellaverunt.

QUÆSTIO CXVII.

« Et impones super rationale judicii demonstrationem » et veritatem[1]. » Quid sibi hoc velit, vel in quali re vel metallo poneretur super rationale demonstratio et veritas, quoniam talia dicit fieri in veste sacerdotis, quæ corporaliter fiunt, invenire difficile est. Fabulantur tamen quidam lapidem fuisse, cujus color, sive ad adversa, sive ad prospera mutaretur, quando sacerdos intrabat in Sancta, et hoc esse quod ait, « Et afferet Aaron judicia filiorum » Israël super pectus, » ostendens videlicet in illa demonstratione et veritate, quid de illis judicaverit Dominus. Quanquam possit intelligi demonstrationem et veritatem litteris impositam super λόγιον.

QUÆSTIO CXVIII.

« Et facies tunicam talarem hyacinthinam[2], » id est, usque ad talos dependentem. « Et erit peristomium ex ea » medium, » id est, qua caput ejiciatur : hoc est enim quod græci dicunt περιστόμιον. « Oram habens in circuitu » peristomii, opus textoris, commissuram contextam[3], » id est, ne ipsa ora extrinsecus assuatur : hoc videtur dicere, « Commissuram contextam. » Unde etiam addidit, « Ex ipsa, ut ne rumpatur, » id est, ut ex se ipsa sit ipsa ora contexta cum veste.

QUÆSTIO CXIX.

« Et erit Aaron cum cœperit fungi sacerdotio, audie- » tur vox ejus intranti in Sanctum in conspectu Domini et » exeunti, ut non moriatur[4] : » intrantis et exeuntis vo-

[1] Exod. xxviii, 30. — [2] Ibid. 31. — [3] Ibid. 32. — [4] Ibid. 35.

cem de tintinnabulis dixit audiri, tantumque ibi pondus observationis posuit, ut diceret, « Ne moriatur. » Testimonia ergo quædam fignificari voluit in veste sacerdotali, qua utique significatur Ecclesia, per hæc tintinnabula, ut nota sit conversatio sacerdotis; sicut Apostolus dicit : « Circa omnes te ipsum bonorum operum præbens exem- » plum[1] : » aut illud, « Quæ audisti a me per multos » testes, hæc eadem commenda fidelibus, et iis qui idonei » sunt et alios docere[2]. » An quid aliud? magnum tamen est, quidquid illud est. « Intranti autem et exeunti, » pro intrantis et exeuntis, locutio est. « Vox » pro sonitu; nam tintinnabulorum magis sonus quam vox est.

QUÆSTIO CXX.

« Et facies laminam auream puram, et formabis in » eadem formationem signi, sanctitatem Domini : et im- » pones illud super hyacinthum duplicem tortom : et erit » super mitram; secundum aspectum mitræ erit : et erit » supra frontem Aaron. Et auferet Aaron peccata sanc- » torum, quæcumque sanctificabunt filii Israël, omnis » dati sanctorum eorum[3]. » Quomodo formetur in lamina sanctitas Domini non video, nisi aliquibus litteris, quas quidam quatuor esse dicunt hebræas, quod, ut Græci appellant, τετραγράμματον nomen Dei ineffabile credunt fuisse, vel esse adhuc usque. Sed quælibet sint, vel quomodolibet se habeant illæ litteræ, ut dixi, sanctitatem Domini vel sanctificationem, si hoc magis dicendum est, quod græcus habet ἁγίασμα, nonnisi litteris in auro formari potuisse crediderim. Ibi autem dicit sacerdotem sanctorum auferre peccata, « Quæcumque sanctificabunt, inquit, » filii Israël, omnis dati sanctorum eorum : » quod arbitror dictum in eis sacrificiis, quæ offerunt pro peccatis

[1] Tit. II, 7. — [2] 2. Tim. II, 2. — [3] Exod. XXVIII, 36-38.

suis ; et non sanctorum hominum intelligamus, sed sanctorum ab eo quod sunt sancta, quæ offeruntur pro peccatis. Cum ergo de lamina dixisset, adjunxit atque ait : « Et » auferet Aaron peccata sanctorum, quæcumque sancti- » ficabunt filii Israël omnis dati sanctorum eorum : » id est, sacerdos auferet quæcumque offerunt pro peccatis suis, quæ dicuntur et sancta, quia sanctificantur, et peccata, quia pro peccatis offeruntur : sicut multis locis hoc ipsum evidenter Scriptura commemorat. Quod autem adjungit et dicit, « Et erit super frontem Aaron semper ac- » ceptum illis in conspectu Domini : » ad laminam illam revertitur, in qua intelligitur frontis ornamentum, fiducia bonæ vitæ, quam qui vere perfecteque, non significatione, sed veritate sacerdos habet, solus potest auferre peccata, nec habet necessitatem offerre pro suis.

QUÆSTIO CXXI.

De Aaron et filiis Aaron cum præciperet, loquens ad Moysen, quomodo vestirentur, et unguerentur, quid est quod ait, « Et implebis manus eorum, ut sacerdotio fun- » gantur mihi[1] ? » An forte muneribus, quæ offerenda sunt Deo ?

QUÆSTIO CXXII.

« Et facies eis femoralia linea, tegere turpitudinem » corporis eorum, a lumbis usque ad femora erunt[2]. » Cum vestis tanta cooperiat totum corpus, quid est quod ait, « Femoralia facies linea tegere turpitudinem corporis » eorum, » quasi apparere posset tanta desuper veste adhibita ? Nisi quia signum esse voluit in hoc castitatis vel continentiæ : quæ ideo per indumentum significatur, ut non a se ipso habita, sed data intelligatur.

[1] Exod. xxviii, 41. — [2] Ibid.

QUÆSTIO CXXIII.

Cum de filiis Aaron loqueretur : « Et indues eos, in- » quit, tunicas, et cinges eos zonis, et circumdabis eis » cidaras[1]. » Quam dicat cidarim vel cidaras, quoniam non est interpretatum, nec in usu modo est, ignoratur : puto tamen non esse capitis tegumen, ut nonnulli putaverunt. Neque enim diceret, « Circumdabis eis, » nisi tale aliquid esset, quod non capiti, sed corpori usui esset.

QUÆSTIO CXXIV.

« Et erit illis sacerdotium mihi in sempiternum. Quomodo dicat, « In sempiternum, » de his significativis rebus, superius sæpe diximus. Nam utique mutatum est hoc sacerdotium, ut illud esset in æternum secundum ordinem Melchisedech, non secundum ordinem Aaron. Ibi enim et juratio, et nulla Dei pœnitudo, qua significetur mutatio. « Juravit enim Dominus, et non pœnitebit eum : Tu es, » inquit, sacerdos in æternum secundum ordinem Mel- » chisedech[3]. » De ordine autem Aaron dictum est quidem « In sempiternum, » vel propter tempus non præceptum quo usque observaretur, vel quod res significaret æternas, nusquam est tamen dictum de sacerdotio Aaron, « Quia ju- » ravit Dominus, et non pœnitebit eum. » Et ideo dictum est in illo sacerdotio secundum ordinem Melchisedech, « Non pœnitebit eum, » ut significaretur, quia de sacerdotio Aaron pœnituit eum, id est, mutavit illud.

QUÆSTIO CXXV.

Quid est, « Et consummabis manus Aaron, et manus » filiorum ejus[4]. An per manus potestatem significavit,

[1] Exod. xxix, — [2] Ibid. — [3] Psal. cix, 4. — [4] Exod. xxix, 9.

ut aliquid etiam ipsi consecrare possent : potestas autem ipsa sanctificatione consummabatur, qua præcepti sunt sanctificari a Moyse?

QUÆSTIO CXXVI.

« Et adduces vitulum ad ostium tabernaculi testimo- » nii, et superimponent Aaron et filii ejus manus suas » super caput vituli in conspectu Domini [1]. » Ecce unde supra dictum est, consummandas esse manus eorum, id est, perficiendam potestatem, ut etiam ipsi sanctificarent, quod modo fit, cum ponunt manus suas super vitulum immolandum.

QUÆSTIO CXXVII.

« Quod odor suavitatis Domino [2] » sæpe dicitur sacrificium de victimis pecorum in Scripturis sanctis, non utique Deus odore fumi illius delectatur, sed tantum illud quod his significatur spiritaliter Deum delectat, cum spiritaliter exhibetur, quoniam ipse odor Dei spiritaliter intelligitur. Non enim sicut nos odorem corporeis naribus ducit. Sicut ergo ille olefacit, sic ista significant.

QUÆSTIO CXXVIII.

« Et sumes pectusculum de ariete consummationis, » quod est Aaron [3], » id est, hujus Aaron. Hoc enim pertinere voluit ad summum sacerdotem.

QUÆSTIO CXXIX.

I. « Et erit Aaron et filii ejus legitimum æternum a » filiis Israël [4] : » cum diceret de pectusculo et brachio victimarum. More illo ergo « æternum » dixit, quem sæpe supra commemoravimus.

[1] Exod. xxix, 10. — [2] Ibid. 18. — [3] Ibid. 26. — [4] Ibid. 28.

II. « Et stola sancti, quæ est Aaron, erit filiis ejus » post eum, unguere eos in ipsis, et consummare manus » eorum. Septem diebus vestiet se ea sacerdos, qui suc» cesserit ei de filiis ejus, qui intrabit in tabernaculum » testimonii deservire in sanctis[1]. » Hæc verba multas quæstiones habent. Nam primum hic notandum est, quomodo cum « stolam dixerit sancti, » postea pluraliter dicit « ungere eos in ipsis, » tanquam in stolis. Nam et supra multas stolas eas dixerat, quibus una constaret. Quanquam ambiguum sit, utrum « in ipsis » ab eo quod sunt ipsa genere neutro, quæcumque sunt quibus illa stola completur, id est, vestis sacerdotalis : quod magis putandum est, ex eo quod in consequentibus dicit, « Sep» tem diebus vestiet se ea sacerdos qui successerit ei ; » ea scilicet omnia quæ commemoravit, cum vestem sacerdotalem describeret. Repetivit sane quod supra dixerat, « Consummare manus eorum : » unde quid mihi videretur exposui[2]. Quod vero ait, « Septem diebus vestiet se ea » sacerdos, » numquid aliis diebus se non vestiet? sed illis septem continuis intelligi voluit, quibus ejus sacerdotium quodam modo dedicatur, atque hebdomadis est in ejus inchoatione festivitas. Successorem autem Aaron eum dicit, « Qui intrat in tabernaculum testimonii, de» servire in sanctis : » eum scilicet significans, qui non poterat esse nisi unus, non quales erant et filii Aaron cum vivo patre suo, sed qualis successor ipsius Aaron. Quomodo ergo proprium dicit hujus unius esse, « Intrare in » tabernaculum testimonii, deservire in sanctis, » cum et illa quæ sunt extra velum, quo velantur Sancta sanctorum, sancta appellentur, et tabernaculum testimonii etiam illud vocetur, ubi sunt sancta, id est, mensa et candelabrum : ubi cum deserviant et sequentes sacerdotes ad

[1] Exod. XXIX, 29, 30. — [2] Vide supra quæst. CXXV.

mensam et candelabrum et ipsum altare, quomodo unum dicit successorem Aaron, « Qui intret in tabernaculum » testimonii, deservire in sanctis? » Si enim dixisset : « De- » servire in Sanctis sanctorum, » nulla esset quæstio. Ad hæc enim, ubi est arca testimonii, solus unus intrabat summus sacerdos[1] : quod etiam in Epistola ad Hebræos diligentissime commendatur. Nisi forte eo ipso, quod unum dicit « Intrare in tabernaculum testimonii, deser- » vire in sanctis, » non vult utique intelligi, nisi in Sanctis sanctorum; quia et ipsa utique Sancta appellantur. Non enim omnia quæ sancta sunt, etiam Sancta sanctorum dici possunt : illa vero quæ sunt Sancta sanctorum, procul dubio utique sancta sunt. Unus autem iste, qui semel in anno intrabat in Sancta sanctorum, quoniam Dominum Christum significabat, apertissme supradicta ad Hebræos Epistola commendatur[2]. Quod autem præfiguratum est in Sancto sanctorum, ut super arcam, quæ legem habebat, esset propitiatorium, ubi Dei misericordia significari intelligenda est, qua propitius fit eorum peccatis qui Legem non implent : hoc mihi videtur etiam in ipsa veste sacerdotis significari; nam et ipsa quid aliud quam Ecclesiæ sacramenta significat? Quod in λογίῳ, id est, rationali in pectore sacerdotis posito judicia constituit, in lamina vero sanctificationem et ablationem peccatorum : tanquam rationale sit in pectore simile arcæ in qua Lex erat, et lamina illa in fronte, similis propitiatorio quod super arcam erat, et ut utrobique servaretur quod scriptum est, « Su- » perexultat misericordia judicio[3]. »

QUÆSTIO CXXX.

Quid est quod purificatum et sanctificatum altare septem diebus dicit quod « Sanctum sancti erit[4]? » Altare non

[1] Hebr. IX, 7. — [2] Ibid. 11. — [3] Jac. II, 13. — [4] Exod. XXIX, 37.

quidem dicit Sanctum sanctorum, sicut est illud quod velo separatur, ubi est arca testimonii : verumtamen et hoc altare extra velum positum, per sanctificationem septem dierum dicit potius, quam per unctionem fieri sanctum sancti. Et addit, « Omnis qui tetigerit altare, sancti- » ficabitur[1]. »

QUÆSTIO CXXXI.

Cum de annulis loqueretur altaris incensi, quod altare non inærari, sed inaurari jussit, « Et duos annulos aureos » puros facies, inquit, sub tortili corona ejus, in duo » latera facies in duobus lateribus[2] : » quoniam græcus habet, εἰς τὰ δύο κλίτη ποιήσεις ἐν τοῖς δυσὶ πλευροῖς. Nam κλίτη latera sunt et πλευρά latera sunt. Unde quidam latini sic interpretati sunt, « In duas partes facies in duobus lateribus. » Non autem ait græcus μέρη, quod est partes, sed κλίτη, quod latera. Nam hoc verbum est in illo Psalmo, ubi scriptum est : « Uxor tua sicut vinea fertilis in lateribus domus » tuæ[3]. » Ac per hoc tantum casus interest, quia prius accusativum, post vero ablativum posuit, « In duo latera » facies, in duobus lateribus. » Quis autem sit sensus difficile est assequi, nisi forte ut solet Scriptura amare ellipsim, ut aliquid desit et subaudiatur, etiam hic subaudiatur « Erunt : » ut sit iste sensus, « In duo latera facies, » in duobus lateribus erunt : » id est, ad duo latera facies annulos, quoniam in duobus lateribus erunt.

QUÆSTIO CXXXII.

« Et erunt arcus amitibus ita ut tollatur illud in eis[4]. » Quos annulos dixerat, arcus dicit. Annulos quippe pro rotundis ansis posuit. Et quid est aliud annulus vel circulus, nisi undique arcus? Ideo quidam nolentes arcus dicere,

[1] Exod. XXIX, 37. — [2] Id. XXX, 3. — [3] Psal. CXXVII, 3. — [4] Exod. XXX, 4.

thecas interpretati sunt, quibus amites inducerentur, dicentes, « Et erunt thecæ amitibus; » quasi græcus hoc non posset dicere cum etiam thecæ græcum verbum sit : dixit autem ψαλίδες, quod arcus interpretatur.

QUÆSTIO CXXXIII.

« Incendet super illud incensum continuationis in cons- » pectu Domini in progenies eorum [1]. Continuationis » incensum dicit, » quod continuatim fieret, id est, nullo die prætermitteretur. Cum de altari præciperet incensi, id est, in quo incensum tantum poneretur, non holocaustum, non sacrificium, non libatio, prædixerat idipsum incensum quotidie poni debere : nunc autem dicit, « Et » depropitiabit Aaron, » vel « exorabit, super cornua » ejus semel in anno de sanguine purificationis delicto- » rum [2]. Depropitiabit, » ab eo quod est depropitiatio, quæ græce dicitur ἐξιλασμός. Unde et intelligendum est, hoc quod semel in anno jubet fieri ad propitiandum Deum super cornua altaris incensi, id est, ut de sanguine purificationis delictorum, victimarum scilicet quæ offeruntur pro delictis, semel in anno tangantur cornua altaris incensi, non pertinere ad illam appositionem incensi, quam quotidie fieri jusserat. Illa enim fiebat aromatibus, non sanguine; et quotidie, non semel in anno. Non ergo sumus intellecturi semel in anno intrare sacerdotem solere in Sanctum sanctorum, sed semel in anno cum sanguine : et quotidie quidem solere intrare sine sanguine, causa incensi imponendi; cum sanguine autem semel in anno : maxime quia sequitur et dicit, « Semel in anno purificabit » illud, Sanctum sanctorum est Domino. » Non ergo semel in anno ponet illic incensum, quod quotidie fieri jussum est; sed semel in anno purificabit illud, quod cum san-

[1] Exod. xxx, 8. — [2] Ibid. 10.

guine fieri præceptum est. Et post hoc adjungit : « Sanctum » sanctorum est Domino : » ac per hoc si sanctum sanctorum non extra, sed intra velum erat ; etiam illud profecto altare, de quo nunc agitur, quod poni jussit contra velum, intrinsecus jussit.

QUÆSTIO CXXXIV.

Quid est quod ait, « Si acceperis computationem filiorum » Israël in visitatione eorum[1] : » nisi quia jubet eos aliquando visitari et computari, id est, numerari? Quod in David propterea vindicatum intelligendum est, quia Deus non jusserat[2].

QUÆSTIO CXXXV.

Advertendum est etiam et notandum quemadmodum unguento chrismatis omnia jussit ungui[3], tabernaculum scilicet et ea quæ in illo erant, et deinde erunt sancta sanctorum. Omnia scilicet cum fuerint uncta, erunt sancta sanctorum. Quid igitur distabit jam inter illa interiora, quæ velo teguntur, et cætera, si omnia cum uncta fuerint erunt sancta sanctorum, diligentius requirendum : hæc tamen notanda credidimus. Ubi etiam meminerimus, quod sicut de illo altari sacrificiorum, quod post unctionem appellari voluit Sanctum sancti, continuo dictum est, « Omnis qui tangit illud, sanctificabitur : » ita de omnibus postea, quæ de illo unguento uncta, dicta sunt Sancta sanctorum, eadem sententia subsecuta est, ut diceretur, « Omnis qui tangit ea sanctificabitur. » Quod duobus modis intelligi potest, sive tangendo sanctificabitur, sive sanctificabitur ut ei liceat tangere : si tamen non licebat tangere populo tabernaculum, quando afferebant hostias, vel quæcumque ab eis allata offerebantur Deo. Nam

[1] Exod. xxx, 12. — [2] 4 Reg. xxiv. — [3] Exod. xxx, 26.

consequenter non solis sacerdotibus neque solis Levitis dicendum admonet, quod ait ad Moysen, « Et filiis Israël » loqueris dicens : » utique filii Israël totus ille populus erat; jubet autem illis dici, « Oleum linitio unctionis, » sanctum erit hoc vobis in progenies vestras : super car» nem hominis non linietur, et secundum compositionem » hanc non facietis vobis ipsis similiter. Sanctum est, et » sanctificatio erit vobis. Quicumque fecerit similiter, et » quicumque dabit de eo exteræ nationi, interibit de populo » suo[1]. » Jubet igitur non solis sacerdotibus, sed universo populo Israël, ut non faciant tale unguentum in usus humanos. Hoc est enim quod ait, « Super carnem hominis » non linietur. » Prohibet ergo simile fieri in usus suos, et interitum minatur si quisquam similiter fecerit, id est, unguentum ad usus suos simile confecerit, vel cuiquam hinc dederit exteræ nationi. Ac per hoc quod ait, « Sanc» tificatio erit vobis, » cum hoc populo Israël universo dici jubeat, non video quid intelligam, nisi quia licebat eis, quando veniebat cum suis quisque muneribus, tangere tabernaculum; et tangendo sanctificabantur propter illud oleum, quo cuncta peruncta sunt; et hinc dictum, « Omnis qui tangit, sanctificabitur : » non tamen sic quemadmodum sacerdotes, qui etiam ut sacerdotio fungerentur, unguebantur ex illo.

QUÆSTIO CXXXVI.

Quod præcipit quibus aromatibus fiat thymiama, id est, incensum, et dicit unguentario more coctum opus unguentarii[2] : non ideo putare debemus unguentum fieri, id est, unde aliquid unguatur, sed ut dictum est thymiama, vel incensum quod imponatur illi altari incensi, ubi non licebat sacrificari, et erat intus in Sancto sanctorum.

[1] Exod. xxx, 31-33. — [2] Ibid. 34.

QUÆSTIO CXXXVII.

« Et concides de illis minutum, et pones contra testimo-» nia in tabernaculo testimonii, unde innotescam tibi inde. » Sanctum sanctorum erit vobis incensum[1]. » Ecce iterum hoc incensum, quia intus ponebatur in altari incensi quod intus erat, Sanctum sanctorum dicitur : et tabernaculum testimonii proprie dicitur, illud ipsum interius ubi arca erat, adhibita sane differentia cum ait, « Unde innotescam » tibi inde. » Sic enim dixerat primum de Propitiatorio, quod utique intus est, id est, intra velum super arcam.

QUÆSTIO CXXXVIII.

Quid est quod Beseleel cum juberet adhiberi operibus tabernaculi faciendis, dixit eum se « Replevisse Spiritu » divino sapientiæ et intellectus et scientiæ in omni opere, » excogitare, et architectonari[2], » etc. Utrum Spiritus sancti muneri etiam ista opera tribuenda sunt, quæ pertinere ad opificium videntur : an et hoc significative dictum est, ut ea pertineant ad divinum Spiritum sapientiæ et intellectus et scientiæ, quæ his rebus significantur? Tamen etiam hic cum Spiritu repletus dicatur iste divino sapientiæ et intellectus et scientiæ, nondum legitur Spiritus sanctus.

QUÆSTIO CXXXIX.

Quid sibi vult, quod cum de sabbato observando præciperet, ait : « Testamentum æternum in me et filiis Israël[3], » non ait : « Inter me et filios Israël? » An quia sabbatum requiem significat, et requies nobis non est nisi in illo? Nam profecto filios Israël universum populum suum dicit, id est, semen Abraham : et est Israël secundum carnem,

[1] Exod. xxx, 36. — [2] Id. xxxi, 2. — [3] Ibid. 13.

et secundum spiritum. Nam si Israël non esset dicendus, nisi ex genere carnis, non diceret Apostolus : « Videte Israël » secundum carnem[1] ? » ubi profecto significat esse Israël secundum spiritum qui in abscondito Judæus est et circumcisione cordis[2]. Sic ergo melius fortasse distinguitur, « Testamentum æternum in me : » ut deinde alius sensus sit, « Et filiis Israël signum est æternum, » id est, æternæ rei signum, quomodo petra erat Christus[3], quia petra significabat Christum. Non ergo ita jungendum est, « Testamentum æternum in me et filiis Israël, » tanquam in Deo et filiis Israël sit hoc testamentum; sed, « Testamentum æternum in me, » quia in illo promissa est requies æterna, et « Filiis Israël signum est æternum, » quia filii Israël acceperunt observandum signum, quo requies significatur æterna veris Israëlitis, hoc est, filiis promissionis et visuris Deum facie ad faciem, sicuti est.

QUÆSTIO CXL.

« Et dedit Moysi statim ut cessavit loqui ad eum, in » monte Sina, duas tabulas testimonii, lapideas scriptas » digito Dei[4]. » Cum tam multa locutus sit Deus, duæ tantum tabulæ dantur Moysi lapideæ, quæ dicuntur tabulæ testimonii futuræ in arca. Nimirum omnia cætera quæ præcepit Deus ex illis decem præceptis, quæ duabus tabulis conscripta sunt, pendere intelliguntur, si diligenter quærantur et bene intelligantur : quomodo hæc ipsa rursus decem præcepta ex duobus illis, dilectione scilicet Dei et proximi, in quibus tota Lex pendet et Prophetæ[5].

[1] I Cor. x, 18. — [2] Rom. II, 29. — [3] I Cor. x, 4. — [4] Exod. XXXXI, 18. — [5] Matth. XXII, 40.

QUÆSTIO CXLI.

Quod jubet Aaron inaures « Demi ab auribus uxorum » atque filiarum [1], » unde illis faceret deos, non absurde intelligitur difficilia præcipere voluisse, ut hoc modo eos ab illa intentione revocaret : factum tamen illud ipsum difficile ut esset aurum ad faciendum idolum, propter eos notandum putavi, qui contristantur, si quid tale propter vitam æternam divinitus fieri, vel æquo animo tolerari jubeatur.

QUÆSTIO CXLII.

Dominus indicans Moysi quid fecerit de vitulo populus, hoc est, de idolo quod ex auro suo fecerant, dicit eos dixisse, « Hi dii tui Israël qui te eduxerunt de terra Ægypti [2]. » Quod eos dixisse non legitur, sed animum eorum hunc fuisse Deus ostendit. Horum quippe verborum gerebant in corde sententiam, quæ Deum latere non poterat.

QUÆSTIO CXLIII.

« Et propitiatus est Dominus de malitia, quam dixit » facere populo suo [3]. » Malitiam hic pœnam intelligi voluit, sicuti est, « Æstimata est malitia exitus illorum [4]. » Secundum hanc dicitur bonum et malum a Deo [5], non secundum malitiam qua homines mali sunt. Malus enim Deus non est : sed malis ingerit mala, quia justus est.

QUÆSTIO CXLIV.

Iratus quidem Moyses videtur tabulas testimonii digito Dei scriptas collisisse atque fregisse, magno tamen mysterio figurata est iteratio Testamenti, quoniam Vetus fuerat

[1] Exod. XXXII, 2. — [2] Id. XXXI, 9. — [3] Id. XXXII, 14. — [4] Sap. III, 2. — [5] Eccli. XI, 14.

abolendum, et constituendum Novum[1]. Notandum sane, quanta pro populo ad Deum supplicatione laboraverit, qui tam severus in eos vindicando extitit. Quod autem in ignem missum vitulum fusilem contrivit, et in aquam sparsit, quam populo potum dedit, quid nobis videatur significare, jam alibi scripsimus in opere contra Faustum Manichæum[2].

QUÆSTIO CXLV.

« Et dederunt mihi, et misi in ignem, et exiit vitulus » hic[3]. » Compendio locutus est, non dicens quod ipse formaverit, ut exiret vitulus fusilis? An excusationis causa timendo mentitus est, tanquam ipse in ignem periturum aurum projecerit, atque ipso non id agente forma vituli exierit? Quod ideo non est credendum hoc eum animo dixisse, quia nec latere Moysen posset quid esset in viro, cum quo Deus loquebatur, et fratrem de mendacio non redarguit.

QUÆSTIO CXLVI.

« Et cum vidisset Moyses populum, quia dissipatus est, » dissipavit enim eos Aaron, ut in gaudium venirent ad- » versariis suis[4]. » Notandum est quemadmodum illud totum mali, quod populus fecit, ipsi Aaron tribuatur, quod eis consenserit ad faciendum quod male petierant. Magis enim dictum est, « Dissipavit eos Aaron, quoniam cessit eis, quam dissipaverunt se ipsi qui tantum malum flagitaverunt.

[1] Exod. xxxii, 19. — [2] Vide opus contra Faust. Manich. lib. xxii, cap. 93. — [3] Exod. xxxii, 24. — [4] Ibid. 25.

QUÆSTIO CXLVII.

Cum Moyses dicit ad Deum, « Precor, peccavit populus » iste peccatum magnum, et fecerunt sibi deos aureos, et » nunc siquidem remittis illis peccatum illorum, remitte; » sin autem, dele me de libro tuo, quem scripsisti[1]. » Securus quidem hoc dixit, ut a consequentibus ratiocinatio concludatur, id est, ut quia Deus Moysen non deleret de libro suo, populo peccatum illud remitteret. Verumtamen advertendum est, quantum malum in illo peccato perspexerit Moyses quod tanta cæde crediderit expiandum, qui eos sic diligebat, ut pro eis illa verba Deo funderet.

QUÆSTIO CXLVIII.

Merito quæritur, cum superius populum dissipasse dictus sit Aaron, cur in ipsum vindicta nulla processerit, neque cum Moyses interfici jussit omnem, qui Levitis euntibus ad portam et redeuntibus occurrisset armatis, neque cum postea factum est quod Scriptura dicit : « Et » percussit Dominus populum propter facturam vituli, » quem fecit Aaron[2] : » maxime quia et hic hoc idem repetendo inculcatum est. Non enim dictum est, « Et » percussit Dominus populum propter facturam vituli, » quem fecerunt, » sed « Quem fecit Aaron : » et tamen non est percussus Aaron : quinetiam illud, quod de sacerdotio ejus ante peccatum ejus Deus præcipiebat, impletum est. Sed jussit et ipsum et filios ablui; et sic ordinati sunt in sacerdotio. Ita novit ille cui parcat usque ad commutationem in melius, et cui parcat ad tempus, quamvis eum præscierit in melius non mutari; et cui non parcat ut mutetur in melius, et cui non parcat, ita ut nec mutationem ejus expectet : et totum hoc ad id redit, quod Apostolus

[1] Exod. XXXII, 31. — [2] Ibid. 35.

nificat, nisi forte ideo se non esse cum eis, quia dura cervice sunt; quia non eum propitium et salubrem, nisi humilitas et pietas capit. Esse autem Deum cum duræ cervicis hominibus, nihil aliud est quam vindicando adesse atque puniendo : unde cum eo modo malis non adest, parcendo facit; quo pertinet illud quod dicitur : « Averte faciem » tuam a peccatis meis[1]: » quia si advertit, evertit. « Sicut » enim fluit cera a facie ignis, sic pereunt peccatores a » facie Dei[2]. »

QUÆSTIO CLI.

« Et dixit Moyses ad Dominum : Ecce tu mihi dicis : » Deduc populum hunc. Tu autem non demonstrasti mihi » quem simul mittas mecum. Tu autem dixisti mihi : Scio » te præ omnibus, et gratiam habes apud me. Si ergo » inveni gratiam in conspectu tuo, ostende mihi temetipsum manifeste ut videam te, ut sim inveniens gratiam » ante te, et ut sciam quia populus tuus est gens hæc[3]. » Quod habet græcus γνωστῶς, hoc quidam latini interpretati sunt, « Manifeste, » cum Scriptura non dixerit φανερῶς. Potuit ergo fortasse aptius dici : « Si inveni gratiam in » conspectu tuo, ostende mihi temetipsum scienter ut » videam te : » quibus verbis satis ostendit Moyses, quod non ita videbat Deum in illa tanta familiaritate conspectus, ut desiderabat videre : quoniam illæ omnes visiones Dei, quæ mortalium præbebantur aspectibus, et ex quibus fiebat sonus, quo mortalis attingeretur auditus, sic exhibebantur, assumpta, sicut Deus volebat, specie qua volebat, ut non in eis ipsa ullo sensu corporis sentiretur divina natura, quæ invisibilis ubique tota est, et nullo continetur loco. Et quia in duobus præceptis[4], hoc est, dilectionis Dei

[1] Psal. L, 11. — [2] Id. LXVII, 3. — [3] Exod. XXXIII, 12, 13. — [4] Matth. XXII, 40.

et proximi, tota Lex pendet, ideo Moyses in utroque suum desiderium demonstrabat : in dilectione scilicet Dei, ubi ait : « Si inveni gratiam in conspectu tuo, ostende mihi te» metipsum manifeste, ut videam te, ut sim inveniens gra» tiam in conspectu tuo : » in dilectione autem proximi, ubi ait : « Et ut sciam quia populus tuus est gens hæc. »

QUÆSTIO CLII.

Quid est quod dicit Deus ad Moysen : « Quoniam scio » te præ omnibus[1] : » numquid Deus plus aliqua scit, et aliqua minus? An secundum quod dicitur quibusdam in Evangelio : « Non novi vos[2]? » Secundum hanc enim scientiam, qua Deus dicitur scire quæ illi placent, nescire quæ displicent, non quia ignorat ea, sed quia non approbat, sicut ars recte dicitur nescire vitia, cum improbat vitia, præ omnibus Deus Moysen sciebat, quia Deo præ omnibus Moyses placebat.

QUÆSTIO CLIII.

Notandum est-ne, quod prius ipse Moyses dixerat Deo : « Dixisti mihi, Scio te præ omnibus[3] : » quod illi Deus posteaquam hoc ipse Deo dixit, legitur dixisse, ante autem non legitur, ut intelligamus non omnia esse scripta, quæ cum illo Deus locutus est : sed diligentius requirendum est in prioribus Scripturæ partibus, an vere ita sit.

QUÆSTIO CLIV.

I. Cum dixisset Moyses ad Dominum : « Ostende mihi » gloriam tuam : » respondit ei Dominus : « Ego transibo » ante te gloria mea, et vocabo nomine Domini in con» spectu tuo : et miserebor cui misertus ero, et miseri» cordiam præstabo cui misericordiam præstitero[4] » cum

[1] Exod. xxx, 17. — [2] Matth. xxv, 12. — [3] Exod. xxxiii, 12 et 17. — [4] Exod. xxxiii, 18, 19.

paulo ante dixisset : « Ipse antecedam te, et requiem tibi » dabo : » quod Moyses sic videtur accepisse : « Ante» cedam te, » tanquam non ei populo, qui præsens in itinere futurus esset : et ideo ait : « Si non tu ipse simul » veneris nobiscum, ne me educas hinc[1], etc. » Deus autem neque ei hoc negavit dicens : « Et hoc tibi verbum » quod dixisti faciam[2]. » Quomodo ergo cum dixisset ei Moyses : « Ostende mihi gloriam tuam, » rursus tanquam præcessurus et non cum eis simul futurus videtur dicere : « Ego transibo ante te? » nisi quia hoc aliud est. Ille quippe intelligitur loqui et dicere : « Transibo ante te[3], » de quo dicit Evangelium : « Cum venisset hora, ut transiret » Jesus de hoc mundo ad Patrem[4] : » qui transitus etiam Pascha interpretari perhibetur. Hæc itaque magna omnino prophetia est. Ipse enim ante omnes sanctos transiit ad Patrem de hoc sæculo, parare illis mansiones regni cœlorum, quas dabit eis in resurrectione mortuorum; quoniam transiturus ante omnes primogenitus a mortuis factus est[5].

II. Gratiam vero suam in eo ipso valde commendat cum dicit : « Et vocabo nomine Domini in conspectu tuo[6] : » tanquam in conspectu populi Israël, cujus Moyses cum hæc audiret typum gerebat. In conspectu enim gentis ipsius ubique dispersæ vocatur Dominus Christus in omnibus gentibus. « Vocabo » autem dixit, non, « Voca» bor, » activum verbum pro passivo ponens, genere locutionis inusitato; in quo nimirum magnus sensus latet. Sic enim fortasse significare voluit, se ipsum hoc facere, id est, gratia sua fieri, ut vocetur Dominus in omnibus gentibus.

III. Quod vero addidit : « Et miserebor cui misertus ero, » et misericordiam præstabo cui misericordiam præstite« ro[7] : » ibi plane expressius ostendit vocationem, qua

[1] Exod. xxxiii, 15. — [2] Ibid. 17. — [3] Ibid. 19. — [4] Joan. xiii, 1. — [5] Coloss. i, 8. — [6] Exod. xxxiii, 19. — [7] Ibid.

nos vocavit in suum regnum et gloriam : non pro meritis nostris, sed pro misericordia sua. Quoniam enim se gentes introducturum pollicebatur, dicens : « Vocabo nomine » Domini in conspectu tuo : » commendavit hoc se misericorditer facere, sicut Apostolus dicit : « Dico enim » Christum ministrum fuisse circumcisionis propter veritatem Dei, ad confirmandas promissiones Patrum, » gentes autem super misericordia glorificare Deum[1]. » Hoc ergo prædictum est : « Miserebor cui misertus ero, et » misericordiam præstabo cui misericordiam præstitero. » Quibus verbis prohibuit hominem velut de propriarum virtutum meritis gloriari, « Ut qui gloriatur, in Domino glorie» tur[2]. » Non enim ait : « Miserebor talibus vel talibus, » sed, « Cui misericors fuero : » ut neminem præcedentibus bonis operibus suis misericordiam tantæ vocationis meruisse demonstret. « Etenim Christus pro impiis mortuus est[3]. »

IV. Sed utrum hoc idem repetere voluerit, cum addidit : « Misericordiam præstabo cui misericordiam præsti» tero, » vel sicut alii interpretati sunt : « Cui misericors » fuero ; » an aliquid intersit, nescio. Quod enim græca lingua duobus verbis dictum est ἐλεήσω, et οἰκτειρήσω, quod unum atque idem videtur significare, non potuit latinus diversis verbis dicere, et diversis modis eamdem misericordiam repetivit. Si autem diceretur : « Miserebor cui » misereor, et miserebor cui misertus ero, » non satis commode dici videretur. Et tamen fortius ille ipse ibi sensus est, quod aut ipsius misericordiæ suæ firmitatem Deus ista repetitione monstravit : sicut « Amen, Amen : » sicut « Fiat, Fiat ; » sicut repetitio somnii Pharaonis, pluraque similia. Aut in utrisque populis, id est, gentibus et Hebræis, hoc modo Deus prænuntiavit misericordiam se esse facturum. Quod Apostolus ita dicit : « Sicut enim

[1] Rom. xv, 8. — [2] 2 Cor. x, 17. — [3] Rom. v, 6.

» vos aliquando non credidistis Deo, nunc autem misericordiam consecuti estis illorum incredulitate : sic et » ipsi nunc non crediderunt in vestra misericordia, ut et » ipsi misericordiam consequantur. Conclusit enim Deus » omnes in incredulitate, ut omnium misereatur[1]. »

V. Deinde post hanc suæ misericordiæ commendationem respondet ad illud, quod ei dictum fuerat : « Os» tende mihi gloriam tuam, « vel quod supra petiverat Moyses, dicens : « Ostende mihi temetipsum manifeste ut » videam te. Non poteris, inquit, videre faciem meam. » Non enim videbit homo faciem meam, et vivet[2] : » ostendens huic vitæ, quæ agitur in sensibus mortalibus corruptibilis carnis, Deum sicuti est apparere non posse : id est, sicuti est videri in illa vita potest, ubi ut vivatur, huic vitæ moriendum est.

VI. Item interposito articulo dicente Scriptura : « Et » ait Dominus, » sequitur et loquitur : « Ecce locus penes » me[3]. » Quis enim locus non penes Deum est, qui nusquam est absens? Sed Ecclesiam significat dicendo : « Ecce » locus penes me, » tanquam templum suum commendans. « Et stabis, inquit, super petram : quia super hanc » petram, ait Dominus, ædificabo Ecclesiam meam. » Statim ut transiet gloria mea[4] : » id est, « Statim ut » transiet gloria mea, stabis supra petram, » quia post transitum Christi, id est, post passionem et resurrectionem Christi stetit populus fidelis supra petram. « Et ponam te, » inquit, in caverna petræ : » munimen firmissimum significat. Alii autem interpretati sunt, « In specula pe» træ[5] : sed græcus habet ὀπὴν : hoc autem foramen vel cavernam rectius interpretamur.

VII. « Et tegam manu mea super te donec transeam :

[1] Rom. XI, 30-32. — [2] Exod. XXXIII, 19, 20. — [3] Ibid. 21. — [4] Matth. XVI, 18. — [5] Exod. XXXIII, 22.

» et auferam manum, et tunc videbis posteriora mea : » facies autem mea non videbitur tibi[1]. » Cum jam dixisset : « Stabis super petram, statim ut transiet gloria mea, » ubi intelligitur post transitum suum promisisse super petram stabilitatem, quomodo accipiendum est quod ait : « Ponam te in caverna petræ, et tegam manu mea super » te, donec transeam : et auferam manum, et tunc videbis » posteriora mea[2] : quasi jam illo in petra constituto, tegat manu sua super eum, et deinde transeat; cum esse in petra non possit, nisi post ejus transitum. Sed recapitulatio intelligenda est rei prætermissæ, quali solet uti Scriptura in multis locis. Postea quippe dixit, quod ordine temporis prius est. Qui ordo ita se habet : « Tegam manu mea super » te, donec transeam, et tunc videbis posteriora mea : » nam facies mea non videbitur tibi : et stabis super petram » statim ut transiet gloria mea, et ponam te in caverna » petræ. » Hoc enim factum est in eis, quos tunc significabat persona Moysi, id est, Israëlitis, qui in Dominum Jesum, sicut Actus Apostolorum indicant, postea crediderunt, id est, statim ut transiit ejus gloria. Nam posteaquam resurrexit a mortuis, et ascendit in cœlum, misso desuper Spiritu sancto, cum linguis omnium gentium Apostoli loquerentur, compuncti sunt corde multi ex eis qui crucifixerant Christum[3] : quem ut non cognovissent, et Dominum gloriæ crucifixissent, cæcitas ex parte in Israël facta est[4], sicut dictum fuerat : « Tegam manu mea super » te, donec transeam. » Unde Psalmus dicit : « Quoniam » die ac nocte gravata est super me manus tua[5] : » diem appellans, quando Christus divina miracula faciebat; noctem, quando sicut homo moriebatur, quando et illi titubaverunt qui in die crediderant. Hoc est ergo : « Cum

[1] Exod. XXXIII, 23. — [2] Ibid. 22. — [3] Act. II, 37. — [4] Rom. XI, 25. — [5] Psal. XXXI, 4.

» transiero, tunc videbis posteriora mea. » Cum transiero de hoc mundo ad Patrem, posterius in me credituri sunt quorum typum geris. Tunc enim compuncti corde dixerunt: « Quid faciemus[1]? » Et jussi sunt ab Apostolis agere pœnitentiam, et baptizari in nomine Jesu Christi, ut dimitterentur illis peccata eorum. Quod in Psalmo illo sequitur, cum dictum esset: « Die ac nocte gravata est super » me manus tua: » id est, ut non cognoscerem, « Si enim » cognovissent, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent[2], » sequitur et jungit: « Conversus sum in ærumna » mea, dum configeretur spina[3], » id est, cum essem corde compunctus. Deinde addidit: « Peccatum meum cognovi, » et facinus meum non operui[4]: » posteaquam viderunt quanto scelere Christum crucifixerint. Et quia receperunt consilium ut agerent pœnitentiam, et in baptismo remissionem acciperent peccatorum: « Dixi, inquit: Pronuntiabo adversum me delictum meum Domino, et tu remisisti impietatem cordis mei[5]. »

VIII. Hanc autem prophetiam potius fuisse, quam locutus est Dominus ad Moysen, satis res ipsa indicat, quandoquidem de petra vel caverna ejus, et de manus ejus superpositione, de visione posteriorum ejus, nihil postea visibili opere subsecutum legitur. Mox enim adjungit interposito articulo Scriptura: « Et dixit Dominus ad Moy- » sen; » cum ipse Dominus utique etiam illa quæ supra dicta sunt, loqueretur, atque inde contexit quid deinceps Dominus dicat: « Excide tibi duas tabulas lapideas, sicut » et primas, etc. »

[1] Act. II, 37. — [2] I Cor. II, 8. — [3] Psal. XXXI, 4. — [4] Ibid. 5. — [5] Ibid.

QUÆSTIO CLV.

Quid est quod dictum est de Domino : « Et reum non » purificabit[1] : » nisi, non eum dicet innocentem?

QUÆSTIO CLVI.

Deus in monte duas rursus lapideas tabulas conscripturo dicit Moysi inter cætera : « Coram omni populo tuo » faciam gloriosa[2]. » Nondum dignatur dicere : « Coram » omni populo meo. » An ita dixit, « Populo tuo, » quomodo cuilibet homini ejusdem populi diceretur, id est, « Ex quo populo es; » quomodo, « Civitati tuæ dicimus, non cui dominaris, vel quam constituisti, sed unde civis es. » Sic enim et paulo post dicit : « Omnis populus, » in quibus es : » alio modo quid dictum est, nisi populus tuus? Quod autem non dixit, « In quo es, » consuetudo locutionis est.

QUÆSTIO CLVII.

Quid est quod dicitur ad Moysen : « Attende tibi, ne » quando ponat testamentum his qui sedent super ter- » ram[3]. » Non enim habet græcus, « Ne quando ponas; » sed, « Ne quando ponat. » An forte de populo ei dicere voluit, cujus ipse ductor fuit? Sed non ipse introduxit populum in eam terram, ubi prohibet poni testamentum cum eis, qui in illa habitabant. Mirum itaque locutionis genus est, et adhuc inexpertum vel non animadversum : si tamen locutio est, ac non sensus aliquis.

QUÆSTIO CLVIII.

Cum præciperet Deus ad Moysen loquens, ut data terra in potestate, omnis idololatria everteretur, nec adorarentur

[1] Exod. XXXIV, 7. — [2] Ibid. 10. — [3] Ibid. 12.

QUÆSTIO CLXIV.

« Non coques agnum in lacte matris suæ[1]. » Ecce dixit iterum, quod quemadmodum intelligi possit, ignoro. Magna tamen est de Christo prophetia, etiamsi fieri ad litteram possit : quanto magis si non potest ? In sermonibus enim Dei non sunt ad proprietatem operum revocada, sicut nec illud de petra, et caverna ejus[2], et manus superpositione. Sed plane de fide narratoris hoc exigendum est, ut quæ dicit facta esse, vere facta sint, et quæ dicit dicta esse, vere dicta sint. Quod exigitur etiam a narratoribus Evangelii : cum enim Christum narrent quædam dixisse, quæ in parabolis dixit ; tamen hæc eum dixisse non parabola, sed historica narratio est.

QUÆSTIO CLXV.

« Et erat ibi Moyses in conspectu Domini quadraginta » diebus et quadraginta noctibus, panem non manduca- » vit, et aquam non bibit[3]. » Quod et ante dixerat, quando tabulas accepit, quas fregit, hoc etiam modo repetit : non recapitulando quod factum est, sed iterum factum esse commendans. Repetitio quippe Legis jam quid significet diximus. Quod autem ait : « Panem non man- » ducavit, et aquam non bibit, » intelligitur, jejunavit, a parte totum : id est, nomine panis omnem cibum, et nomine aquæ omnem potum significante Scriptura.

QUÆSTIO CLXVI.

« Et scripsit in tabulis verba Testamenti, decem ver- » ba[4]. » De Moyse dictum est quod ipse scripserit, cui etiam Deus paulo ante dixerat : « Scribe tibi verba hæc[5]. »

[1] Exod. XXXIV, 26. — [2] Id. XXXIII, 22. — [3] Id. XXXIV, 28. — [4] Ibid. — [5] Ibid. 27.

Cum vero primum Legem accepit, cujus tabulas abjecit et fregit, nec ipse excidisse dictus est tabulas lapideas, et modo dictum est : « Excide tibi duas tabulas lapideas[1] : » nec ei dictum est ut scriberet, sicut ei modo dicitur : nec eas ipse scripsisse narratur, sicut modo narrat Scriptura, et dicit : « Scripsit in tabulis verba Testamenti, decem » verba : sed tunc dictum est : « Et dedit Moysi, statim » ut cessavit loqui ad eum in monte Sina, duas tabulas » testimonii, tabulas lapideas scriptas digito Dei[2]. » Deinde paulo post : « Et conversus, inquit, Moyses » descendit de monte, et duæ tabulæ testimonii in ma- » nibus ejus, tabulæ lapideæ scriptæ ex utraque parte » earum, hinc atque hinc erant scriptæ, et tabulæ opus » Dei erant, et scriptura scriptura Dei insculpta in tabu- » lis[3]. » Proinde magna oritur quæstio, quomodo illæ tabulæ, quas erat Moyses Deo utique præsciente fracturus, non hominis opus esse dicantur, sed Dei; nec ab homine scriptæ, sed scriptæ digito Dei : posteriores vero tabulæ tandiu mansuræ, ac in tabernaculo ac templo Dei futuræ, jubente quidem Deo, tamen ab homine excisæ sint, ab homine scriptæ. An forte in illis prioribus gratia Dei significabatur, non hominis opus; qua gratia indigni facti sunt revertentes corde in Ægyptum, et facientes idolum; unde illo beneficio privati sunt, et propterea Moyses tabulas fregit : istis vero tabulis posterioribus significati sunt qui de suis operibus gloriantur; unde dicit Apostolus : « Ignorantes Dei justitiam, et suam volentes constituere, » justitiæ Dei non sunt subjecti[4]; » et ideo tabulæ humano opere exculptæ, et humano opere conscriptæ datæ sunt, quæ cum ipsis manerent, ad eos significandos de suis operibus gloriaturos, non de digito Dei, hoc est, de Spiritu Dei.

[1] Exod. XXXIV, 1. — [2] Id. XXXI, 18. — [3] Id. XXXII, 15, 16. — [4] Rom X, 3.

II. Certe ergo repetitio Legis Novum Testamentum significat : illud autem Vetus significabat, unde confractum et abolitum est : maxime quoniam cum secundo Lex datur, nullo terrore datur, sicut illa in tanto strepitu ignium, nubium et tubarum ; unde tremefactus populus dixit : « Non loquatur Deus ad nos, ne moriamur[1] : « unde significatur timor esse in Vetere Testamento, in Novo dilectio. Quomodo igitur hæc solvitur quæstio, quare illæ opus Dei, istæ opus hominis ; et illæ conscriptæ digito Dei, istæ scriptæ ab homine? An forte ideo magis in illis prioribus Vetus significatum est Testamentum, quia Deus ibi præcepit, sed homo non fecit? Lex enim posita est in Vetere Testamento, quæ convinceret transgressores, quæ subintravit ut abundaret delictum[2]. Non enim implebatur timore, quæ non impletur nisi charitate. Et ideo dicitur opus Dei, quia Deus Legem constituit, Deus conscripsit : nullum opus hominis, quia homo Deo non obtemperavit, et eum potius reum Lex fecit. In secundis autem tabulis homo per adjutorium Dei tabulas facit, atque conscribit, quia Novi Testamenti charitas Legem facit. Unde dicit Dominus : « Non veni Legem solvere, sed implere[3]. » Dicit autem Apostolus : « Plenitudo Legis charitas[4] : » et : « Fides quæ per dilectionem operatur[5]. » Factum est itaque homini facile in Novo Testamento, quod in Vetere difficile fuit, habenti fidem quæ per dilectionem operatur, atque illo digito Dei, hoc est, Spiritu Dei intus eam in corde scribente, non foris in lapide. Unde dicit Apostolus : « Non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis » carnalibus[6] : quoniam charitas Dei, qua veraciter impletur præceptum, diffusa est in cordibus nostris per » Spiritum sanctum qui datus est nobis[7]. » Hoc est, ergo

[1] Exod. xx, 19. — [2] Rom. v, 20. — [3] Matth. v, 16. — [4] Rom. xiii. 10. — [5] Gal. v, 6. — [6] 1 Cor. iii, 3. — [7] Rom. v, 5.

primo data Lex, (ubi significatur Vetus Testamentum, quod est opus tantummodo Dei et conscriptio digiti Dei,) quod Apostolus dicit : « Itaque Lex quidem sancta, et » mandatum sanctum, et justum, et bonum [1]. » Lex ergo sancta et bona, Dei opus est : ubi homo nihil agit, quia non obtemperat; sed reatu potius premitur, Lege minante atque damnante. Peccatum enim, inquit, ut appareat peccatum, per bonum mihi operatum est mortem. Beatus autem homo est, cum hoc mandatum sanctum, et justum, et bonum est etiam opus ejus, sed per gratiam Dei.

QUÆSTIO CLXVII.

Moyses ad filios Israël, posteaquam de monte descendit, habens alias tabulas Legis, circumposito sibi velamine propter gloriam vultus ejus, quam filii Israël non poterant intueri : « Hæc, inquit, verba, quæ dixit Do- » minus facere ea [2] : » ambigue positum est, utrum ea facere ipse Dominus, an illi : sed utique manifestum est quod illi; jussit quippe ille quæ fierent. Sed forte ideo sic positum est, ut ex utroque accipiatur; quia et Dominus facit, cum facientes adjuvat, secundum illud Apostoli : « In » timore et tremore vestram ipsorum salutem operamini, » Deus enim est qui operatur in vobis et velle, et operari, » pro bona voluntate [3]. »

QUÆSTIO CLXVIII.

« Omnis afferens demptionem, argentum et æs attule- » runt demptionem Domino [4] : » tanquam diceret : « Om- » nis qui attulit, attulit illud atque illud, » inter cætera quæ dicebat, et argentum et æs commemorans. « Dem- » ptionem » sane interpretati sunt latini, quod græcus

[1] Rom. VII, 12. — [2] Exod. XXXV, 1. — [3] Philip. II, 12, 13. — [4] Exod. XXXV, 24.

habet ἀφαίρεμα. Appellata est autem demptio, eo quod sibi demeret qui Domino afferret.

QUÆSTIO CLXIX.

Narrante Moyse commemoratum est quod ei dixit Deus de Beseleel eisdem verbis ac totidem, quod eum impleverit Spiritu divino sapientiæ, et intellectus, et scientiæ ad tabernaculi opera facienda, quæ pertinent ad artes opificum[1] : unde quid nobis videretur jam diximus[2]. Sed ideo nunc hoc idem commemorandum putavi, quia non frustra eisdem omnino verbis repetitum est, quibus antea Moysi a Domino fuerat intimatum. Sane novo more hic ars architectonica perhibetur, opificum ex auro, et argento, et quocumque metallo, cum illa dici soleat architectonica, quæ pertinet ad fabricas ædificiorum.

QUÆSTIO CLXX.

« Et omnes qui sponte vellent ire ad opera, ut con-» summarent ea, et acceperunt a Moyse omnes demptio-» nes[3]. » In notitiam tantum Moyses pertulit quæ Dominus opera fieri præceperit, tabernaculum scilicet cum omnibus quæ in eo essent, et vestes sacerdotales : Commemoravit autem quosdam, quibus dixit Spiritum divinitus datum , quo illa efficere possent : et tamen multi intelliguntur sponte ad eadem opera venisse quibus neque imperatum est, nec eorum nomina commemorata sunt a Domino dicta Moysi. Non ergo illi soli hoc munus divinitus habuerunt, qui nominatim commemorantur, sed fortasse præcipue atque excellentius. Laudandus est autem in his omnibus non attractus ad opus serviliter animus, sed liberaliter et sponte devotus.

[1] Exod. xxxv, 19. — [2] Vide supra quæst. cxxxviii. — [3] Exod. xxxvi, 2, 3.

QUÆSTIO CLXXI.

NOTANDUM quod illi qui sapientes appellantur, effectores operum sancti, etiam moribus tales erant, ut cum ipsi susciperent omnia quæ populus offerebat, existimans necessaria ex quibus illa omnia complerentur[1], viderunt plus offerri quam erat necesse, et dixerunt Moysi; atque ille per præconem ultra populum offerre prohibuit. Poterant autem, si vellent, multa auferre, sed modestia prohibuit, vel religio terruit.

QUÆSTIO CLXXII.

POSTEAQUAM descendit Moyses de monte, opera commendantur tabernaculi construendi, et vestis sacerdotalis, de quibus faciendis antequam aliquid præciperet, locutus est ad populum de sabbati observatione[2]. Ubi non immerito movet, cum decem verba Legis acceperit in tabulis lapideis iterum, quas ipse excidit, ipse conscripsit; quare de sabbato solo, posteaquam descendit, populum admonuit? Si enim propterea decem præcepta Legis superfluum fuit ut populus iterum audiret, cur non fuit superfluum, ut de sabbato audiret, cum et hoc in eisdem præceptis decem legatur? An et hoc simile est velamento, quo faciem obtexit, quia splendorem vultus ejus filii Israël non poterant intueri? Nam ex decem præceptis hoc solum populo præcepit, quod figurate ibi dictum est : alia quippe ibi novem sicut præcepta sunt, etiam in Novo Testamento observanda minime dubitamus. Illud autem unum de sabbato usque adeo figurata diei septimi observatione apud Israëlitas velatum fuit, et in mysterio præceptum fuit, et quodam sacramento figurabatur, ut hodie a nobis non observetur, sed solum quod significabat intueamur. In

[1] Exod. XXXVI, 4, 5. — [2] Id. XXXV, 2.

illa autém requie ubi opera servilia jubentur cessare, magna est altitudo gratiæ Dei. Tunc enim fiunt cum requie opera bona, cum fides per dilectionem operatur [1] : timor autem tormentum habet, et in tormento quæ requies? Unde timor non est in charitate : « Charitas autem » diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, » qui datus est nobis [2]. » Ideo « Sabbatum requies sancta » Domino [3]. » Dei scilicet gratiæ tribuenda, non nobis velut ex nobis. Alioquin nostra opera sic erunt, ut sint humana, aut peccata : aut cum timore, non cum dilectione; et ideo servilia sine requie. Plenitudo autem sabbati erit in requie sempiterna. Non enim frustra institutum est et sabbatum sabbatorum [4].

QUÆSTIO CLXXIII [5].

Superius quando prius locutus est Deus de tabernaculo unguendo, dixit eadem unctione sanctificari illa omnia, et fieri Sancta sanctorum [6]. Altare autem holocaustomatum eadem unctione sanctificatum, dixerat fieri Sanctum sancti [7] : et hoc interesse videbatur, quod nihil eorum dixisset Sanctum sanctorum, nisi quod tantum velo separabatur a Sancto, id est, ubi erat arca Testamenti et altare incensi. Nunc autem cum eadem repeteret, dixit de tabernaculo uncto et his quæ in illo essent, quod eadem unctione sanctificarentur, et fierent sancta [8] : illud autem altare holocaustomatum, de quo prius dixerat, quod fieret Sanctum sancti, eadem unctione nunc dixit fieri Sanctum sanctorum [9]. Unde datur intelligi tantumdem valere, quod dictum fuerat Sanctum sancti, quantum valet quod dictum Sanctum sanctorum est : ac per hoc et illa omnia uncta, id

[1] Gal. v, 6. — [2] Rom. v, 5. — [3] Exod. xxxv, 2. — [4] Lev. xxv. — [5] Alias ex quæst. clxxii. — [6] Exod. xxx, 26. — [7] Id. xxix, 37. — [8] Id. xl, 9. — [9] Ibid. 10.

est, totum tabernaculum, et quæcumque in eo essent, quæ prius appellaverat Sancta sanctorum, tantumdem valere quod nunc ait Sancta : nec unumquodque eorum dici tantummodo post istam unctionem Sanctum sancti, verumetiam Sanctum sanctorum, sicut altare holocaustomatum, ut jam nihil intersit, quantum ad hanc appellationem attinet, inter illa quæ interius intra velum fuerant, id est, ubi erat arca testimonii, et cætera foris, nisi quod illa interius ita dicebantur Sancta sanctorum vel Sanctum sanctorum, ut etiam ante unctionem sic appellarentur; cætera vero unctione sanctificata sunt, ut hoc nomen acciperent. Quod otio discutiendum est quid ista significent.

QUÆSTIO CLXXIV[1].

Cum Scriptura narraret quomodo Moyses constituerit tabernaculum : « Extendit, inquit, aulæa super taberna- » culum[2] : non utique desuper tectum, sed cingens columnas; quia de columnis dixerat, quod statuerit tabernaculum.

QUÆSTIO CLXXV[3].

Cum dicit : « Et super atrium in circuitu tabernaculi et » altaris[4], » manifestat altare holocaustomatum ad hostium tabernaculi forinsecus fuisse, ut atrio totum ambiretur, et altare esset infra atrium inter portam atrii et ostium tabernaculi.

QUÆSTIO CLXXVI[5].

Notanda est res multum mirabilis, quod nube descendente et implente tabernaculum[6], quæ tamen gloria Domini dicitur, non poterat Moyses intrare tabernaculum,

[1] Alias CLXXIII. — [2] Exod. XL, 19. — [3] Alias ex quæst. CLXXIII, — [4] Exod. XL, 19. — [5] Alias ex quæst. CLXXIII, — [6] Exod. XL, 34, 35.

qui in monte Sina, quando Legem primitus accepit, intravit in nubem ubi erat Deus[1]. Procul dubio ergo aliam personam tunc figurabat, aliam nunc : et tunc eorum qui participes fiunt intimæ veritatis Dei; nunc autem Judæorum, quibus gloria Domini, quæ in tabernaculo est, quod est gratia Christi, tanquam nubes opponitur, non eam intelligentibus, et ideo non intrant in tabernaculum testimonii. Et hoc credendum est semel factum, mox ut constitutum est tabernaculum, significationis hujus causa, vel alicujus alterius. Neque enim semper sic erat nubes super tabernaculum, ut illuc Moyses intrare non posset[2]; quandoquidem non removebatur nubes, nisi cum eis hoc signum dabatur disjungendi, hoc est, castra movendi ex eo loco ubi erant; et accedendi quo nubes ducebat per diem, flamma per noctem. Quæ duo vicissim etiam super tabernaculum manebant, ubi castra posuissent, nubes per diem, flamma per noctem.

QUÆSTIO CLXXVII[3].

I. Quoniam liber qui Exodus dicitur, in constitutione tabernaculi sumit terminum, de quo tabernaculo etiam per superiora ejusdem libri multa dicuntur, quæ faciant difficultatem intelligendi, sicut solet omnis τοπογραφία, id est, loci alicujus descriptio in omni historia facere : visum est mihi de toto ipso tabernaculo separatim dicere, quo intelligatur, si fieri potest, quale illud, et quid fuerit, interim proprietate narrationis inspecta, et in aliud tempus dilata figura significatione : neque enim aliquid ibi fuisse putandum est, quod jubente Deo constitueretur sine alicujus magnæ rei sacramento, cujus cognitio fidem formamque pietatis ædificet.

II. Jubet ergo Deus Moysi facere tabernaculum decem

[1] Exod. IX, 20. — [2] Id. XIII, 21. — [3] Alias CLXXIV.

aulæorum de bysso torta, et hyacintho, et purpura, et cocco torto, Cherubim opere textoris[1], ἀυλαίας quas Græci appellant, Latini aulæa perhibent, quas cortinas vulgo vocant. Non ergo decem atria fieri jussit, sicut quidam negligenter interpretati sunt : non enim ἀυλὰς, sed ἀυλαίας dixit. Opere ergo textili Cherubim jussit in aulæis fieri[2], quorum aulæorum longitudinem esse præcepit cubitorum viginti-octo, et latitudinem cubitorum quatuor. Cohærere autem invicem aulæa, et conjungi inter se quinque hinc, et quinque inde, ut spatium quod eis cingeretur, hoc esset tabernaculi spatium[3]. Quomodo autem inter se connecterentur eadem quina aulæa, ita præcepit : « Facies illis, » inquit, ansas hyacinthinas in ora summa aulæi unius » ex una parte in commissuram : et sic facies super ora » summa ad commissuram secundam[4] : » id est, ubi committitur aulæum aulæo, tertium scilicet secundo, quod secundum jam cum primo commissum est, id est, conjunctum atque connexum, faciem contra faciem consistentia ex adverso singula : quoniam inter se jussit quina conjungi, ut ex adverso constituerentur. Utrum autem quadrum spatium his concluderetur, an rotundum, nondum apparet : sed apparebit cum de columnis cœperit dicere, quibus protenduntur aulæa. Non ergo amplius quam de trium connexione dicere voluit, quæ fit in duabus commissuris, secundi ad primum, et tertii ad secundum, ut ex hac veluti regula cætera jungerentur. Ansas ergo præcepit fieri primo aulæo quinquaginta ex una parte, qua illi fuerat committendum secundum ; et ansas quinquaginta tertio aulæo ex ea parte, qua secundo conjungebatur : ipsum autem secundum, id est, inter utrasque ansas quinquagenas medium, circulos habere voluit quinquaginta aureos, utique ex una parte, per quos conjun-

[1] Exod. xxvi, 1. — [2] Ibid. 2. — [3] Ibid. 3. — [4] Ibid. 4.

geretur quinquaginta ansis aulæi primi; ac per hoc consequens erat, ut ex alia quoque parte circulos totidem haberet, per quos conjungeretur ansis aulæi tertii. Quod breviter Scriptura ita dixit: « Et facies circulos quinqua- » ginta aureos, et conjunges aulæum ad aulæum circulis, » et erit tabernaculum unum[1]. » Circuli ergo quinquaginta aurei secundi aulæi, inserebantur quinquaginta ansis hyacinthinis primi aulæi; quinquaginta circuli inserebantur et quinquaginta ansis tertii aulæi; et deinceps ita cæteri connectebantur, ut quinque complecterentur, atque ex adversa parte alia similiter quinque.

III. Deinde dicit: « Et facies vela capillacia operire » super tabernaculum[2]: » id est, quæ venirent super, non a parte tecti, sed supercingendo. Dicimus enim et sic aliquid superponi, non quemadmodum tectum domus, sed quemadmodum tectorium parietis, tanquam super lineam fasciam, « Undecim, inquit, vela facies ea. Longitudo » veli unius erit triginta cubitorum, et quatuor cubitorum » latitudo veli unius; mensura eadem erit undecim velo- » rum. Et conjunges quinque vela in se, et sex vela in se[3]. » Quomodo illa aulæa voluit quina conjungi, sic ista vela quinque et sex, quæ undecim erant, non decem. « Et » duplicabis, inquit, velum sextum secundum faciem » tabernaculi[4]: » ne moveret quia impariliter alterutrum incurrebant sex et quinque. Deinde dicit etiam ista vela capillacia, quemadmodum sibimet jungerentur. Et idem dicit, sed fortasse planius: « Et facies, inquit, ansas quin- » quaginta in ora veli unius, quod contra medium est[5], » id est, contra secundum, quia ipsum erit medium inter primum et tertium: « Secundum commissuram, » id est, juncturam: « Et quinquaginta ansas facies super oram

[1] Exod. xxvi, 6. — [2] Ibid. 7. — [3] Ibid. 8, 9. — [4] Ibid. — [5] Ibid. 10.

» veli, quod conjunctum est ad secundum velum [1], » id est, super oram tertii veli, qua conjungitur secundo. « Et » facies circulos æreos quinquaginta, et conjunges circulos de ansis, et conjunges vela, et erit unum [2]. » Circulos ergo medio velo voluit apponi, id est, secundo, quibus quinquagenis ansis jungeretur primo et tertio. Nihil hic aliud est, nisi quod circulos non aureos, sed æreos fieri nunc præcepit. Ansas autem in aulæis hyacinthinas dixerat : in velis autem capillaciis, quoniam tacuit cujusmodi essent ansæ, quid nisi capillacias eas credibilius accipimus.

IV. Quod deinde sequitur ita est ad intelligendum difficile, ut verear ne exponendo fiat obscurius. Dicit enim : « Et suppones in velis tabernaculi dimidium veli quod » superaverit, subteges quod abundat de velis taberna» culi, subteges post tabernaculum. Cubitum ex hoc, et » cubitum ex hoc, ex eo quod superat velis de longitudine » velorum tabernaculi, erit contegens super latera ta» bernaculi, hinc atque hinc ut operiat [3]. » Cum sextum velum jusserit duplicari secundum faciem tabernaculi, quid dicat superare in velis dimidium veli, et quid dicat : » Cubitum ex hoc, et cubitum ex hoc, » cum dimidium veli quindecim cubita sint, quoniam triginta cubitorum jussit esse unum velum, quis facile intelligat? Aut si propterea superat de longitudine velorum, quia prima aulæa de bysso, et cocco, et purpura, et hyacintho viginti-octo cubitis longa esse præcepit, ista vero capillacia triginta cubitorum esse voluit, duobus cubitis superantur singula aulæa a singulis velis capillaciis : quæ in summam ducta, excepto undecimo quod duplicari jussit, viginti cubita excrescunt, quibus superatur ambitus auleorum ambitu capillaciorum. Decem quippe velorum cubita bina, quibus longiora

[1] Exod. xxvi, 10. — [2] Ibid. 11. — [3] Ibid. 12, 13.

erant, viginti faciunt : quorum ex utroque latere decem hinc et decem inde poterant superare, non cubitum ex hoc et cubitum ex hoc, sicut Scriptura loquitur. Quapropter differenda mihi videtur hujus loci expositio, donec tabernaculum columnis omnibus, cum atrio, quod circumponitur, omni ex parte consistat. Fortassis enim per anticipationem aliquid dicit de his velis capillaciis, quod ad illa proficiat, de quibus nondum locutus est. Quod enim dicit : « Et facies vela capillacia operire super tabernaculum[1], » utrum universum tabernaculum his velis cooperiri velit, cum atrio scilicet, de quo circumponendo postea loquitur; an hoc interius tabernaculum, quod decem aulæis fieri jussit, incertum est. Sequitur ergo et dicit : « Et facies operimentum tabernaculo, pelles arietum » rubricatas[2]. » Etiam hoc operimentum utrum universo tabernaculo fieri jusserit in circuitu, an interiori tantum, similiter habetur incertum. Quod vero adjungit : « Et » operimenta pelles hyacinthinas desuper, » hoc non in circuitu, sed a tecto velut camera accipiendum est.

V. « Et facies, inquit, columnas tabernaculo de lignis » imputribilibus : decem cubitorum columnam unam, et cubiti unius et dimidii latitudinem columnæ unius : duos » anconiscos columnæ uni consistentes ex adverso : sic » facies omnibus columnis tabernaculi[3]. » Puare jusserit fieri hos anconiscos, de quibus antea dixi quid essent[4], non satis mihi apparet. Si enim ad columnas portandas fierent, quatuor ut minimum fierent : si autem ubi seræ incumberent, etiam plures fierent; nam quinas seras singulis columnis distribuit. Nisi forte in his anconiscis non aliquis usus, sed sola significatio sit, sicut in velo undecimo capillacio. Nam columna duos anconiscos velut bra-

[1] Exod. xxvi, 7. — [2] Ibid. 14. — [3] Ibid. 15-17. — [4] Vide supra quæst. cix.

chia hinc atque hinc extendens, figuram crucis reddit. Nunc jam videamus numerum columnarum, in quibus et forma tabernaculi possit adverti, utrum quadra, an rotunda sit, an oblongam habeat quadraturam, lateribus longioribus brevioribus frontibus sicut pleræque basilicæ construuntur: hoc enim potius hic evidenter exprimitur. Nam ita dicit: « Et facies columnas tabernaculo, viginti » columnas ab latere isto, quod respicit ad Aquilonem. » Et quadraginta bases argenteas facies viginti columnis, » duas bases columnæ uni in ambas partes ejus. Et latus » secundum contra Austrum viginti columnas, et qua- » draginta earum bases argenteas; duas bases columnæ » uni in ambas partes ejus, et duas bases columnæ uni in » ambas partes ejus[1]. » Repetitio non moveat, quia locutionis est, ut omnes ita intelligantur de quibus non dicit. De basibus autem jam antea diximus[2], cur una columna duas habeat, quia et capita hoc loco bases vocat.

VI. Videmus igitur vicenis columnis porrecta duo latera tabernaculi Aquilonis et Austri: duo sunt reliqua, Orientale et Occidentale, quæ si totidem columnas habuissent, procul dubio quadrum esset. Quot autem habeat, de Occidentali non tacetur, de Orientali tacetur: utrum quia non habuit, et sola illic sine columnis extendebantur aulæa ab extrema columna unius lateris usque ad alterius alteram extremam; an aliqua causa taceantur, ut etiam tacitæ intelligantur, nescio. Postea quippe ex ipsa parte Orientis decem columnæ commemorantur, sed atrii de quo post loquitur, quod huic tabernaculo circumponi jubet. Commemoratis ergo lateribus tabernaculi Aquilonio et Australi in vicenis columnis, deinde sequitur et adjungit, dicens: « Et retro tabernaculum per partem quæ est » contra mare, facies sex columnas: et duas columnas

[1] Exod. xxvi, 18-20. — [2] Vide supra quæst. cx.

» facies in angulis tabernaculi a posterioribus et æquales » deorsum versus, et in se convenientes erunt, æquales » de capitibus in commissuram unam. Sic facies ambobus » duobus angulis; æquales sint. Et erunt octo columnæ, » et bases earum argenteæ sedecim : duæ bases columnæ » uni, et duæ bases columnæ uni in ambas partes ejus[1]. » De basibus similis ratio et similis locutio est. Latus itaque Occidentis, nam hoc est ad mare, columnis octo extenditur, sex mediis, et duabus angularibus quas æquales ad unam commissuram dicit esse debere; credo quod angulus duo in se latera committat; et sit columna angularis lateri utrique communis, ista Occidentali et Aquiloniæ, illa Occidentali et Australi. Quod autem dicit etiam æquales deorsum versus, hoc utique dicit, ut ad perpendiculum librarentur, ne robustiores essent infra quam supra, sicut pleræque columnæ sunt.

VII. Deinde dicit : « Et facies seras de lignis imputribi» libus, quinque uni columnæ ex una parte tabernaculi : » et quinque seras columnæ lateri tabernaculi secundo, » et quinque seras columnæ posteriori lateri tabernaculi, » quod est ad mare[2]. » Mirum si dubitari potest latus Orientale columnas non habuisse in hoc interiore tabernaculo, cui postea circumponitur atrium. Singulas quasque igitur columnas omnium trium laterum habere seras quinas jubet. « Et sera, inquit, media inter medias co» lumnas pertranseat ab uno latere in aliud latus[3]. » Hoc videtur dicere, ut de columna in columnam sera perveniret, et per intervallum columnarum porrigeretur a latere unius usque in latus alterius : ac per hoc una ex his omnibus columna non erat habitura proprias quinque seras, ad quam extremam quinque perveniebant a columna sibi proxima venientes. « Et columnas, inquit, inaurabis

[1] Exod. XXVI, 22-25. — [2] Ibid 26, 27. — [3] Ibid 28.

» auro, et annulos facies æreos, in quos induces seras, et inaurabis auro seras[1]. » Ne columnæ foraminibus cavernarentur, quo intrarent seræ, annulos fieri jussit, quibus ex utraque parte continerentur fines serarum. Proinde intelliguntur hi annuli fixis in ligno ansulis pependisse, ut extremas partes serarum possent capere et continere.

VIII. « Et eriges, inquit, tabernaculum secundum » speciem, quæ monstrata est tibi in monte. Et facies » velamen de hyacintho, et purpura, et cocco torto, » et bysso neta; opus textile facies illud Cherubim. Et » superimpones illud super quatuor columnas imputri- » biles inauratas auro, et capita earum aurea, et bases » earum quatuor argenteæ. Et pones velamen super co- » lumnas, et induces illuc, interius quam velamen est, » arcam testimonii : et dividet vobis velamen inter me- » dium Sancti et inter medium Sancti sanctorum. Et co- » operies de velamine arcam testimonii in Sancto sancto- » rum[2]. » Hæc omnia manifesta sunt, interius intra velamen hoc quatuor columnis impositam fuisse arcam testimonii : quam non sic operiri jussit velamine, ut super arcæ cooperculum jaceret velamen, sed ut contra statueretur. Deinde dicit : « Et pones mensam foris extra vela- » men; et candelabrum contra mensam in parte taberna- » culi, quæ respicit ad Austrum : et mensam pones in » parte tabernaculi, quæ respicit ad Aquilonem. » Etiam hoc planum est. Quod autem sequitur : « Et facies adduc- » torium de hyacintho, et purpura, et cocco torto et » bysso torta, opus variatoris. Et facies velamini quinque » columnas, et inaurabis illas auro, et capita earum au- » rea; et conflabis eis quinque bases æreas[3]. » Cui usui velamen hoc fiat quinque columnis extentum, post apparebit, nam hic non apparet. Vult enim illud esse velamen

[1] Exod. xxvi, 29. — [2] Ibid. 30-34. — [3] Ibid. 35-37.

ostii tabernaculi, hujus videlicet interioris, cui circumponitur atrium. Deinde jubet altare fieri sacrificiorum et holocaustomatum; et dicit quemadmodum fiat; nondum autem dicit ubi ponatur; sed hoc quoque post apparebit.

IX. Hinc jam de atrio loquitur usque in finem, quod circumponendum est tabernaculo illi, de quo prius constituendo locutus est. « Et facies, inquit, atrium, quod dicitur græce αὐλὴν, non αὐλαίαν : quod quidam interpretes nostri non discernentes, et hoc et illa aulæa, quas αὐλαίας non αὐλὰς Græci dicunt, atria interpretati sunt dicentes : « Et facies tabernaculum decem atriorum[1], » ubi « decem » aulæorum » dicere debuerunt. Nonnulli autem multo imperitiores januas interpretati sunt, et αὐλὰς et αὐλαίας. Sicut autem in lingua latina invenimus aulæa, quas Græci αὐλαίας vocant : ita quam illi appellant αὐλὴν, nostri aulam vocaverunt. Sed jam non atrium isto nomine, sed domus regia significatur in latina lingua : apud Græcos autem, atrium. Ergo « Et facies[2], inquit, atrium taber-» naculo in latere quod respicit ad Austrum; et tentoria » atrii ex bysso torta; longitudo sit centum cubitorum » uni lateri: columnæ eorum viginti, et bases earum » æreæ viginti, et circuli earum et arcus earum argentei. » Sic et lateri quod est ad Aquilonem, tentoria centum » cubitorum longitudinis, et columnæ eorum viginti, et » bases earum æreæ viginti; et circuli earum, et arcus » columnarum, et bases inargentatæ argento. Latitudo » autem atrii quæ est ad mare, tentoria ejus quinquaginta » cubitorum; columnæ eorum decem, et bases earum » decem. Et latitudo atrii quod est ad Orientem, quin-» quaginta cubitorum; columnæ ejus decem, et bases » earum decem[3]. »

X. Hic jam videmus commemorari columnas ab Oriente,

[1] Exod. XXVII, 9. — [2] Id. XXVI, 1. — [3] Id. XXVII, 9-13.

cum loquitur de atrio, et eas decem dicens cum basibus æreis, sicut dixit etiam de Occidentalibus : ubi difficillima oritur quæstio. Nam facile est quidem, ut accipiamus ab Oriente unum ordinem columnarum ad atrium pertinentium, quo tabernaculum interius per omnes quatuor partes cingitur; quia non habebat ex ea parte columnas tabernaculum interius. Ab Occidente autem ubi jam erant interioris tabernaculi columnæ octo, quomodo etiam istas decem, quas exterioris atrii commemorat, accepturi sumus, tanquam ab Occidente duo sint ordines columnarum, interiorum octo, et exteriorum decem? Quod si ita est, longiora erunt etiam latera atrii exterioris, quam tabernaculi interioris, ut sit unde ab extremo in extremum alius columnarum ordo dirigatur, et non incurrat in ordinem priorem ad interius tabernaculum pertinentem. Et si hoc est, consequens erit, ut vicenæ illæ columnæ duorum laterum tabernaculi interioris, Austri et Aquilonis, intervallis brevioribus dirimantur, quam illæ vicenæ quas habet atrium exterius ex eisdem lateribus. Et quia illi exteriores ordines vicenarum columnarum, sicut Scriptura loquitur, centena cubita tenent; isti interiores totidem columnarum quotlibet minus cubita teneant, quoniam hoc Scriptura non expressit, consequens erit, ut octo columnæ illæ tabernaculi interioris in latere occidentali rariores sint quam vicenæ illæ ejusdem tabernaculi Australes et Aquiloniæ, ut possit comprehendi spatium quantum sufficit, decem illis aulæis circumtendendis, quibus primitus dixit hoc tabernaculum fieri. Habent enim cubita vicena et octona, quæ fiunt simul ducenta-octoginta : quorum si centena essent in lateribus duobus Austri et Aquilonis, ubi vicenarum columnarum ordines sunt, quadragena utique cubita tenderentur per alia duo latera Orientis et Occidentis, et proportione occurrerent in octo

columnis cubita quadraginta, sicut in viginti columnis cubita centum; sed non essent longiora latera exterioris atrii, quoniam centenis cubitis definita sunt; et ideo non esset quemadmodum ille ordo decem columnarum ab angulo Australi in angulum Aquilonium includeret ordinem interiorum octo columnarum. Proinde ut atrio undique circumdetur interius tabernaculum, oportet illud esse etiam longitudinis brevioris: atque ita necesse sit vicenas ejus columnas in duobus lateribus, quibus in longum porrigitur, densius constitui, quam sunt atrii exterioris etiam ipsæ vicenæ: et rarius octo columnas tabernaculi interioris a parte Occidentis, quam decem ex eadem parte atrii exterioris : quoniam quidquid minus cubitorum ex illis aulæis extenditur in columnis vicenis duorum laterum ad Austrum et ad Aquilonem, compensandum est latitudine Orientalis et Occidentalis lateris, ut ducenta-octoginta cubita consummentur aulæorum. Non enim sicut de velis capillaciis, ubi unum plus est, ita et de his aulæis jussit aliquid duplicari. Quapropter si tantum breviatur longitudo tabernaculi interioris, quod ab atrio exteriore posset includi, ut in vicenis ejus columnis non centena cubita tendantur aulæorum, sed verbi gratia, ut minimum nonagena et sena, ut quaternis cubitis breviora sint : hæc ipsa quaterna cubita, id est, octo cubita in duobus aliis lateribus utique tendenda sunt, Orientali et Occidentali : ac sic in illis octo columnis Occidentalibus tabernaculi interioris non extenduntur cubita quadraginta, sed quadraginta-quatuor, et alia quadraginta-quatuor ab Oriente. Cum ergo in decem columnis exterioris atrii tenduntur cubita quinquaginta, in octo autem interioris tabernaculi tenduntur cubita quadraginta-quatuor, rariora inveniuntur intervalla interiorum octo columnarum quam exteriorum decem; quia si paria essent, tia

in columnis octo quadraginta cubita tenderentur, sicut quinquaginta tendebantur in decem; quoniam quod sunt proportione octo ad decem, hoc sunt quadraginta ad quinquaginta. Quinarium quippe numerum quadraginta octies habent, quinquaginta decies.

XI. Nec nos moverent columnarum intervalla disparia, quod densiores in lateribus longitudinis ponerentur, ubi vicenæ sunt, rariores autem in latere latitudinis, ubi octo sunt, nisi aliud existeret quod urgeret mutare sententiam. Cum enim commemorasset longitudinem atrii ad mare habere tentoria quinquaginta cubitorum, et columnas decem; et bases earum decem; et latitudinem atrii ad Orientem item quinquaginta cubitorum, et columnas decem et bases decem; atque his dictis perfecta videretur forma tabernaculi cum atrio suo undique ambiente, injecit aliud, quod ubi et quomodo intelligendum sit difficillime reperitur: « Et quindecim, inquit, cubitorum tentoriorum altitudo lateri uni: columnæ eorum tres, et bases » earum tres. Et latus secundum, quindecim cubitorum » tentoriorum altitudo: columnæ eorum tres: et bases earum tres. Et portæ atrii tegumen viginti cubitorum altitudo de hyacintho, et purpura, et cocco neto, et bysso » torta, varietate acu-picta: columnæ earum quatuor, et » bases earum quatuor[1]. » Hæc ubi constituantur, perfecta illa forma tabernaculi, non video: sed plane video eumdem esse numerum columnarum decem, in tribus et tribus et quatuor, ternis scilicet a lateribus, et quatuor in medio. Ac per hoc tentoria illa quinquaginta cubitorum non contexta erunt, ne aditus in atrio nullus sit: sed quindenis cubitis media viginti cubita separabuntur, ut faciant portæ tabernaculi tegimen, hoc est, velum quod ornamento velamentoque dependeat, et teneat spatium quatuor co-

[1] Exod. XXVII, 14-16.

lumnarum, quod portæ atrii deputatum atque separatum est. Ideo velamen ipsum a lateribus quindenum cubitorum divisum atque separatum, etiam specie distingui voluit, ut opere acu-picto quatuor illis coloribus variaretur. Sed latera illa quindenum cubitorum hinc atque hinc ternas columnas habentium, si ad eamdem lineæ rectitudinem portæ atrii conjungantur, non erit spatium inter decem columna exterioris atrii et octo interioris tabernaculi, ubi sit altare quinque cubitorum, quadrum occupans spatium; et ante ipsum altare, ubi serviatur altari; et inter ipsum et ostium tabernaculi interioris, ubi sit labrum æneum. Sic enim poni jussum est, unde manus et pedes sacerdotes lavent, quando intrant tabernaculum, vel quando accedunt ut altari deserviant; quod nisi foris a tabernaculo in atrio intellexerimus, quomodo possunt prius lavare manus et pedes, et sic tabernaculum introire? Foris autem ab atrio non possumus altare statuere; quia et tabernaculum et altare circumdari atrio præcepit. Restat igitur ut illa latera quindenum cubitorum hinc atque hinc, et columnarum ternarum, sic accipiamus a lateribus, ut ipsa faciant intervallum totidem cubitorum inter portam atrii et ostium tabernaculi interioris : portam quidem patentem viginti cubitis in quatuor columnis, et habentem velum acu-picto opere variatum viginti cubitorum ; ostium vero tabernaculi interius, ubi ponatur velamen illud in quinque columnis extentum : quod utique non intra illum ordinem octo columnarum, sed extra foris ad atrium positum intelligere debemus. Tunc enim erit velum ostii tabernaculi, quod ostium tanquam valvis aperiebatur, ubi aulæa inter se circulis et ansis non conjungebantur. Aut si forte intra illum ordinem octo columnarum tabernaculi interioris, opponebatur hoc velamen in quinque columnis ostio tabernaculi, ut quando aperiebatur, interiora non nudaren-

tur, ne a prospicientibus viderentur : quod tamen velamen sive interius ab illo ordine columnarum, sive exterius poneretur, quod non satis elucet, procul dubio distabat moderato intervallo ab eodem ordine columnarum, ne quinque columnæ ad quatuor columnas densius constipatæ, intercluderent potius aditum, quam velarent.

XII. Secundum istum itaque modum, et secundum hanc formam tabernaculi nihil jam opus est vicenas illas columnas laterum interioris tabernaculi ad Austrum et Aquilonem constituere densiores, et rariores illas octo facere quæ ab Occidente fuerant. Decem quippe illæ atrii exterioris ab eadem parte occidentis non longum ordinem faciunt columnarum, quo includantur octo interiores, sed ternis ab utroque latere constitutis, et quatuor in porta, spatium concludunt, ubi et altare sit holocaustomatum intra portam atrii ante ostium tabernaculi; et labrum inter ostium tabernaculi et altare; et intervallum necessarium ministerio inter altare et portam atrii : et sic illud totum spatium atrii concluditur columnis decem, tribus ab Aquilone, et tribus ab Austro, et quatuor ab Occidente, tanquam si, π, græcam litteram facias. Et sic adjungebatur idem spatium longiori ordini columnarum tabernaculi interioris, tanquam si ad litteram memoratam ex ea parte qua non habet adjungas litteræ productionem quæ iota dicitur; ut ejus parte quæ in medio est, ab eo latere concludatur et restent hinc atque inde ex ipso iota reliquæ partes. Poterant ergo numerari decem columnæ in illo longo ordine partis occidentalis tabernaculi interioris, sed cum illis octo adderentur duæ, quæ fuerant ultimæ in ordinibus laterum atrii Aquilonis et Austri. Nam et illæ decem quæ proprie ad atrium pertinerent a parte Occidentis, unde et intrabatur ad tabernaculum, ternas habebant in lateribus, et quatuor in fronte, ubi porta erat,

atque ita spatium usui sacrificiorum necessarium intra atrium ante tabernaculum amplectebantur. In ternis autem columnis, quæ fuerant a lateribus, tentoria erant de bysso quindenorum cubitorum : in quatuor autem ubi porta erat, velum erat viginti cubitorum acu-picto opere variatum.

XIII. Nec moveat quod ait Scriptura, « Quindecim » cubitorum tentoriorum altitudo lateri uni : columnæ » eorum tres, et bases earum tres. Et latus secundum » quindecim cubitorum tentoriorum altitudo : columnæ » eorum tres, et bases earum tres. Et portæ atrii tegumen » viginti cubitorum altitudo [1]. » Altitudinem quippe eamdem dicit, quæ fuerat longitudo tentoriorum. Eadem quippe altitudo est cum texuntur, quæ longitudo est cum tenduntur. Quod ne suspicari videamur alio loco idipsum Scriptura commemorans ait, « Et fecerunt atrium quod » est ad Austrum, tentoria atrii de bysso torta, centum » per centum [2] : » id est, centum cubita tentoriorum per centum cubita spatii, quod tenebant viginti columnæ. Deinde sequitur, « Et columnæ eorum viginti, et bases » earum viginti æreæ. Et latus quod ad Aquilonem cen- » tum per centum, et columnæ eorum viginti, et bases » earum viginti æreæ : et latus quod est ad mare, aulæa » quinquaginta cubitorum : columnæ eorum decem, et » bases earum decem [3]. » Eadem dicit aulæa quæ tentoria. « Et latus quod est ad Orientem quinquaginta cubi- » torum tentoria. » Post hæc redit ad posteriora tabernaculi, ut ostendat quemadmodum illæ decem columnæ spatium, de quo loquebatur, atrii complectebantur. « Quindecim cubitorum, inquit, quod est a dorso. » Dorsum appellat, quia posteriora tabernaculi erant, id est, a

[1] Exod. xxvi, 14-16. — [2] Id. xxxvii, juxta xxx. Confer. Vulg. Exod. xxviii, 9, etc. — [3] Ibid. 10 et seqq.

parte Occidentis. « Et columnæ, inquit, eorum tres, et » bases earum tres. Et a dorso secundo hinc et hinc se» cundum portam atrii aulæa quindecim cubitorum : co» lumnæ eorum tres, et bases earum tres [1]. » Manifestum est certe eadem duo dorsa dici hoc loco, cum commemorantur omnia quemadmodum facta sint, quæ latera dicebantur, quando præcipiebatur ut fierent : latera scilicet, quia hinc atque inde conjuncta portæ Occidentalis atrii spatium concludebant : dorsa vero, quod a tergo tabernaculi erat hæc pars atrii, id est, a parte Occidentali. Sequitur autem et dicit, « Omnia aulæa atrii de bysso torta, » et bases columnarum æreæ, et ansæ earum argenteæ, » et capita earum inargentata argento ; et columnæ inar» gentatæ argento, omnes columnæ atrii [2]. » Deinde adjungit, quod nondum isto loco commemoraverat, « Et vela » memorati atrii opus variatoris, de hyacintho et pur» pura et cocco neto et bysso torta ; viginti cubitorum lon» gitudinem et latitudinem [3]. » Ecce ubi apparet eamdem dictam superius altitudinem, quæ aulæorum extentorum fuerat longitudo. Denique addit, « Et latitudinem quin» que cubitorum. » Tot enim cubitis latitudinis erigebantur tentoria exterioris atrii, sicut interioris cubitis quatuor. Sic autem et superius dixerat, « Longitudo autem atrii » centum per centum, et latitudo quinquaginta per quin» quaginta, et altitudo quinque cubitorum ex bysso » torta. » Hanc latitudinem dicens quam postea altitudinem dixit ; quoniam quæ jacentium latitudo est, eadem erectorum altitudo. Sicut quod paulo ante commemoravi, quæ cum texuntur altitudo est, eadem cum tenduntur longitudo est.

XIV. Nunc jam quod distuleram, videamus, quomodo ex hac forma universi tabernaculi, quam sicut potui ante

[1] Exod. XXXVIII, 14, 15. — [2] Ibid. 16, 17. — [3] Ibid. 18.

oculos collocavi, difficultas illa solvatur de capillaciis velis. Quæ fortasse ideo erat abstrusior, quia per anticipationem ibi aliquid dictum est, quod proficeret operi, de quo postea fuerat locuturus, cum atrium tabernaculo circumponendum describeret. Nunc itaque verba ipsa videamus, « Et suppones, inquit, quod superabit in velis » tabernaculi, dimidium veli quod superabit subteges, » quod abundat in velis tabernaculi, subteges post taber- » naculum [1]. » Hoc totum quod dictum est unum sensum habet, quia dimidium veli quod superaverit hoc est id quod abundaverit de velis tabernaculi, subtegendum est post tabernaculum. Quomodo ergo superet, id est, abundet et restet dimidium veli, ex illa serie connexorum velorum oportet inquirere : quoniam quinque in se, et sex in se connecti voluit, sicut superius loquens dixerat, sextum velum a facie tabernaculi duplicandum, id est, ab Oriente. Toties enim posteriora tabernaculi a parte Occidentis esse significavit, id est, ad mare. Quid igitur facies tabernaculi, nisi pars illa intelligenda est, quæ est ad Orientem? Pars ergo illa, qua vela quinque connexa sunt, habet cubita centum-quinquaginta, hoc est, quinquies tricena; (tricenorum enim cubitorum erant singula, sicut ea Deus fieri jusserat :) illa vero pars, in qua erant non quinque, sed sex vela sibimet similiter connexa, cubita habebat centum-octoginta, id est, sexies tricena, ac per hoc duplicato ex eis uno velo, sicut jussum est, secundum faciem tabernaculi, minuebantur in ea duplicatione cubita quindecim : quibus vetractis, centum sexaginta-quinque remanebant. Et ideo post centum-quinquaginta cubita, quibus illi parti quinque velorum etiam ista pars sex velorum æquabatur, superabant atque abundabant cubita quindecim. Illinc enim erant a parte quinque velorum,

[1] Exod. XXVI, 12.

cubita centum quinquaginta : hinc autem a parte sex velorum, duplicato uno velo secundum faciem tabernaculi, erant cubita centum-sexaginta-quinque. Plus ergo habebat pars ista cubita quindecim. Hoc dicit dimidium veli, quod jubet subtegi post tabernaculum, ut quia illud a facie duplicatum est, hoc dimidium redundans a posteriore parte tabernaculi non duplicaretur, sed subtegeretur, id est, omnia ipsa quindecim cubita subtermissa tegerentur : ac sic et ipsa illi longitudini detraherentur, sicut illa itidem quindecim a facie tabernaculi unius veli duplicatione detracta sunt : eoque modo centum-quinquaginta cubitis quinque velorum occurrerent ex alia parte centum-quinquaginta cubita sex velorum; triginta scilicet cubitis de centum-octoginta detractis, a facie tabernaculi velo duplicato, et a posterioribus tabernaculi dimidio velo subtecto.

XV. Jam illud quod sequitur aliud est, et aliam quæstionem infert, propter quam maxime hujus loci expositionem differendam putavi, ut prius et formam constituendi tabernaculi, et de atrio circumponendo quod scriptum est videremus. Sequitur ergo, « Cubitum ex hoc » et cubitum ex hoc, ex eo quod superat velis de longitu- » dine velorum tabernaculi, erit contegens super latera ta- » bernaculi hinc átque hinc, ut operiat [1]. » Aliud est quod superabit una pars sex velorum aliam partem quinque velorum, propter ampliorem velorum numerum, und ejam diximus, aliud quod superabit de longitudine velorum, unde nunc dictum est. Ita enim non pars parti comparatur, et altera alteram superare invenitur; illa scilicet, quæ vela sex habet, illam quæ vela quinque habet; quæ ambæ ut sibimet æquarentur, a facie tabernaculi facta est unius veli duplicatio, a tergo dimidii subtectio : sed ipsa

[1] Exod. xxvi, 13.

vela capillacia comparata aulæis, ex quibus decem jussit fieri interius tabernaculum quatuor coloribus textis, longiora reperiuntur cubitis binis. Ea enim erant aulæa singula cubitorum viginti-octo, ista triginta : ideo hic non ait, « Ex eo quod superat de velis ; » sed, « Ex eo quod superat velis de longitudine velorum. » Quid est ergo, « Cubitum ex hoc, et cubitum ex hoc, erit contegens super latera tabernaculi ? » nisi quia illa longitudo, in qua binis cubitis vela capillacia longiora sunt aulæis, singulis singula, non tota in unam partem cogenda est, id est, ut quidquid superat, ad posteriora tabernaculi colligatur : sed distribuatur ex æquo, tantumque ejus ad priora tabernaculi, quantum ad posteriora tribuatur : id est, quoniam duo cubita in singulis velis eamdem quæ superat longitudinem faciunt, ut cubitum inde auferat pars ista, et cubitum illa : ita de singulis cubitis suis habebit pars ista cubita decem ; et illa de suis singulis decem ; quoniam decem vela binis cubitis longiora, viginti cubitorum longitudinem faciunt, qua videntur superare serie sua seriem aulæorum.

XVI. Deinceps videndum est hæc viginti cubita, quæ superant de longitudine velorum, cui spatio cingendo proficiant. Si enim velis capillaciis interius tabernaculum circumtegitur, ita superant, ut quid ex eis cooperiatur non sit omnino. Unde restat etiam ipsa subtegi, et subtegendo detrahi, quod Scriptura non dicit. Aulæa quippe decem, quæ habent cubita vicena et octona, quibus interius tenditur tabernaculum, circumplectuntur spatium quantum possunt circumplecti cubita ducenta-octoginta : unde latera illa longiora Australe et Aquilonium, habentia vicenas columnas, auferunt ex his cubitis centena cubita ; restant octoginta, quæ duobus reliquis lateribus brevioribus, Orientali quod non habet ordinem columna-

rum, et Occidentali, ubi erant columnæ octo, quadragena distribuantur. Proinde in capillaciis velis, quoniam detractis triginta cubitis trecenta restabant, si trecentis cubitis capillaciorum velorum, ducenta-octoginta cooperiantur aulæorum, ita supererunt viginti, ut non sit quod ex eis tegatur. Proinde duo illa cubita, quæ singula capillacia plus habent, ex quibus summa viginti cubitorum collecta est, sic distribuenda sunt, « Cubitum ex » hoc, et cubitum ex hoc, » id est, ne omnia in unam partem cogantur, ut proficiant operiendis lateribus tabernaculi, sed exterioris atrii, id est, omnia illa trecenta cubita velorum capillaciorum extrinsecus tabernaculum cingant. Adjunctis quippe lateribus atrii exterioris centenum cubitorum, id est, Austri et Aquilonis, quinquagena cubita supersunt Orientis et Occidentis, quæ omnia fiunt trecenta, quibus cooperiendis capillaciorum trecentena sufficiunt. Hoc est quod ait : « Cubitum ex hoc, et cubitum » ex hoc : » id est, distributio duorum cubitorum, quibus unumquodque velum capillacium longius est, hoc est « Ex eo quod superat velis de longitudine velorum, erit » contegens super latera tabernaculi : » illa scilicet exteriora, quæ ad atrium pertinent, « Hinc atque hinc ut » operiat : » nec illa ipsius atrii, quæ centenis cubitis et vicenis columnis tenduntur; ipsa enim non sunt facta longiora, quam illa interioris tabernaculi quæ decem aulæis tenduntur, et vicenas etiam ipsa columnas habent. Nam sicut interioris tabernaculi duo latera ab Aquilone et Austro centenis cubitis porriguntur, ita et exterioris atrii. Non ergo ad ipsa exteriora totidem columnarum latera tegenda capillaciorum velorum proficit longitudo, qua longitudinem superant aulæorum. Tantum enim dant exterioribus lateribus, quantum et interioribus darent, id est, cubita centena, quæ fiunt ducenta : sed quia lateribus

Orientis et Occidentis sufficerent latera quadragena, si tantummodo interius tabernaculum velis capillaciis cingeretur; additis autem lateribus atrii crevit tabernaculi latitudo, ut tegendis lateribus Orientali et Occidentali jam non quadragena, sed quinquagena cubita sint necessaria : ad ea tegenda proficere potuit capillaciorum velorum longitudo amplior quam aulæorum; ut non ambo cubita, quibus binis longiora sunt, ex una parte impenderentur, sed « Cubitum ex hoc, et cubitum ex hoc : » ac sic haberet ex ipsa superabundantia latus Orientale cubita decem, et Occidentale alia decem. Viginti enim fiunt bina decem : quia veli undecimi cubita triginta duplicatione et subtectione ab hoc ambitu detrahuntur.

XVII. Sed quoniam id quod latine interpretatum est, « Cubitum ex hoc, et cubitum ex hoc, ex eo quod superat » velis de longitudine velorum tabernaculi, erit contegens » super latera tabernaculi, » græcus habet πλάγια, quæ latini nonnulli non « latera, » sed « obliqua » interpretati sunt, merito movet, quia etsi nihil hic videatur obliquum, ubi omnes anguli quatuor laterum recti sunt; πλάγια tamen dici latera illa non possunt, quorum unum est in facie, alterum retro, id est, Orientale et Occidentale; sed πλάγια dici possunt a dextro et a sinistro, id est, Aquilonium et Australe. Cum ergo non sint ea πλάγια, quæ habent cubita quinquagena, quibus lateribus tegendis proficere potuisse diximus superantem longitudinem capillaciorum velorum; quomodo erit verum, « Cubitum ex hoc, et cubitum ex » hoc, ex eo quod superat velis de longitudine velorum » tabernaculi, erit contegens super latera tabernaculi? » Sed nimirum de illis lateribus tegendis loquitur, quæ etiam dorsa appellat quindenorum cubitorum columnarumque ternarum, quæ cum porta atrii habente cubita viginti et columnas quatuor, quinquaginta complent cu-

bita et columnas decem. Hæc latera ex istis suis finibus in medio posuerunt atrii portam, ex illis autem ostium tabernaculi : inter portam atrii et ostium tabernaculi spatium jacet, quantum cubita illa concludunt viginti a porta, et dextra lævaque quindena. In eo spatio est altare holocaustomatum intra portam atrii ante ostium tabernaculi; et inter altare et ostium tabernaculi labrum æreum, ubi sacerdotes manus et pedes lavabant. Diligenter autem mensuris examinatis, fortasse in istis lateribus ternarum columnarum, quæ πλάγια græce dicta sunt, nonnulla etiam obliquitas invenitur, ut non frustra quidam interpretes nostri « obliqua » interpretarentur, quæ in græco πλάγια repererunt. Non enim vela capillacia quindenis cubitis suis possunt tegere quindena cubita tentoriorum in illis lateribus, nisi posterioribus partibus tabernaculi, antequam ad illa latera deflectantur, non amplius quam dena cubita impenderint. Ac sic ex linea recta posterioris tabernaculi, id est, a parte Occidentis; quæ linæa cum habuisset octo columnas pertinentes ad interius tabernaculum, decem habere cœpit additis lateribus atrii exterioris; et cum habuisset cubita quadraginta ad octo columnas pertinentia, quinquaginta habere cœpit in columnis decem : ex hac ergo linea cum tecta fuerint velis capillaciis dena cubita ab utroque angulo venientia, restabunt in medio triginta non tecta velis capillaciis, sed illis tantummodo aulæis, in quorum triginta cubitorum medio, per quotlibet cubita tenderentur, erat ostium tabernaculi. Proinde illa latera ternarum columnarum et quindenorum cubitorum, si ex illis finibus suis quibus jungebantur portæ atrii, patebant inter se cubitis viginti, quia tantum habebat porta, quæ illa latera dirimebat; ex aliis autem finibus quibus hærebant posteriori illi lineæ tabernaculi, de qua locuti sumus, habebant inter se cubita triginta;

procul dubio erant obliqua : quoniam plus inter se patebant ex hac parte ubi habebant media cubita triginta, quam ex illa parte ubi habebant media cubita viginti. Ita illa decem cubita capillaciorum velorum, quod erat dimidium abundantis longitudinis, quæ proficiebant posteriori parti tabernaculi, hoc est, Occidentali, sicut alia decem proficiebant priori parti, id est, Orientali, quinis cubitis complebant tecturam laterum illorum, quæ græce πλάγια dicta sunt, inde quinque et hinc quinque. Quæ si defuissent, dena cubita tegerentur in eisdem lateribus, et quina nuda essent. Itaque, quantum mihi videtur, melius intelligitur hinc esse dictum, « Cubitum ex hoc, et cubi» tum ex hoc, ex eo quod superat velis de longitudine ve» lorum tabernaculi, » non quia erant [1], cum hinc et inde quina essent; sed quia ex illa longitudine redundabant, in qua binis cubitis erant aulæis capillacia longiora, ex quibus duobus cubitis uniuscujusque veli cubitum profecerat parti Orientali, restabat utique alterum cubitum parti Occidentali, ut cubitum ex hoc esset contegens super πλάγια tabernaculi. Unde dictum est, « Hinc atque hinc ut operiat, » quia non operiebat totum, si eadem quina cubita defuissent.

XVIII. Nunc jam quoniam satis disputatum est, quomodo illa omnia intelligenda sint, quæ in tabernaculi constitutione videbantur obscura, breviter si possumus enitamur ostendere, quid sit eadem disputatione confectum. Ab Occidente igitur intrabatur, et prima erat ingrediendi porta atrii, quæ patebat viginti cubitis, et habebas quatuor columnas, quibus dependebat velum viginti cubitis extentum, erectum autem cubitis quinque, quatuor illis sæpe commemoratis coloribus acu-picto opere variato. Hac porta ingrediens excipiebatur atrio, cujus la-

[1] Videtur nonnihil hic deesse.

tera dextera lævaque quindenis cubitis et ternis columnis porrigebantur introrsus; ut in medio ponerent ostium tabernaculi interioris, in ea parte quo perveniebant, sicut in medio ponebant portam atrii, ab ea parte unde incipiebant. Hoc itaque atrium latius erat quam longius. Nam longitudo ejus erat a porta ipsius usque ad ostium tabernaculi interioris, in cubitis ferme quindecim : latitudo autem circa portam in cubitis viginti, circa ostium vero in cubitis triginta. Unde obliqua illa latera fuisse intelliguntur, quæ dextera lævaque in columnis ternis et quindenis cubitis erant. In hoc atrio erat altare sacrificiorum quadratum, quinque scilicet cubitis longum, et totidem latum. Inter portam et altare spatium erat, ubi versabantur qui sacrificia imponebant altari : introrsus vero inter altare et ostium tabernaculi, locus erat cineris ante altare, et deinde labrum æneum ubi manus et pedes sacerdotes lavabant, vel altari in atrio servituri, vel tabernaculum interius ingressuri. Tentoria porro hujus atrii in lateribus ternarum columnarum byssina erant, extenta cubitis quindenis, erecta cubitis quinis.

XIX. Ab hoc ergo atrio intrabatur ostium tabernaculi cum transisses altare, et labrum æneum. Intrabatur autem apertis aulæis, quibus decem, quinque hinc et quinque inde ex adverso sibimet constitutis, totum ipsum interius tabernaculum cingebatur. Quod ostium ingresso occurrebat velum, quod ad ostium fuerat oppositum, in quinque columnis extentum, variatum illis quatuor coloribus : quod velum cum faciendum præciperet, « adductorium » vocavit, credo quod curreret, ducendo et reducendo, cum operiret atque aperiret ingressum. Transito isto velo, excipiebat pars tabernaculi media inter hoc velum et illud alterum interius quod columnis quatuor fuerat impositum, ex illis quatuor coloribus factum, et

separabat inter Sancta quæ forinsecus erant, et Sancta sanctorum interius posita. In hoc itaque medio spatio inter ista duo vela, mensa erat aurea, quæ habebat panes propositionis in parte Aquilonis; et contra eam candelabrum aureum septem lucernarum in parte Austri. Huc usque secundis sacerdotibus licebat intrare.

XX. Interius autem, id est, in Sancto sanctorum ultra velum quatuor columnarum, arca erat testimonii deaurata, in qua erant tabulæ lapideæ Legis, et virga Aaron, et urna aurea cum manna, et Propitiatorium desuper aureum, ubi stabant duo Cherubim, alis obumbrantes Propiatorium et intuentes invicem et ipsum. Ante arcam vero, id est, inter arcam et velum, positum erat altare incensi, quod aliquando aureum dicit Scriptura, aliquando deauratum, aureum utique appellans quia erat inauratum. Ad hæc Sancta sanctorum nisi summo sacerdoti non licebat intrare quotidie propter inferendum incensum; semel autem in anno cum sanguine ad purificandum altare, et si quando forte exigebat necessitas pro peccato sacerdotis, aut universæ Synagogæ, sicut in Levitico scriptum est[1]. Sic intrabatur tabernaculum ab Occidente, id est, a porta atrii usque ad latus Orientale introrsus ubi erat arca testimonii.

XXI. Hoc autem interius tabernaculum, quod incipiebat non a porta atrii, sed ab ostio quod appellabatur ostium tabernaculi, et finiebatur in longum latere Orientis ubi erat arca testimonii, decem aulæis concludebatur, quorum erant singula viginti-octo cubitorum, quinque hinc et quinque inde, sibimet connexa ansulis et circulis, et ex adverso sibimet constituta; et columnis vicenis in lateribus longioribus Aquilonis atque Austri, et columnis octo a latere Occidentis, a latere autem Orientis nullis

[1] Lev. xvi.

columnis, sed solis aulæis. Quæ aulæa decem erigebantur in cubitis quatuor, et per totum circuitum tendebantur in cubitis ducentis-octoginta: quorum centena in lateribus erant longioribus Austri et Aquilonis per vicenas columnas; quadragena vero cubita in reliquis duobus lateribus brevioribus; uno Occidentis per columnas octo; altero Orientis, ubi columnæ non erant, sed sola tendebantur aulæa de solis duabus angularibus columnis, mediis autem nullis: et erant hæc aulæa decem de quatuor coloribus texta. Hoc ergo interius tabernaculum circumdabatur atrio ab Austro viginti columnis, et ab aquilone viginti. Quæ duo atrii latera æqualem habebant longitudinem cum lateribus interioris tabernaculi; quia et ipsa vicenis columnis porrigebantur in cubitis totidem, id est, centenis. A latere autem Orientis atrium concludebatur columnis decem, cubitis quinquaginta: qui ordo columnarum rectus erat, et incurrebat in illas duas angulares interioris tabernaculi, quas solas Orientis pars habebat; proinde cum ipsis complebantur decem. A latere autem Occidentis habebat quidem atrium decem columnas, non tamen recto ordine, sed sicut jam ostendimus, tanquam triporticum, quatuor a porta, et ternas a lateribus.

XXII. Universum autem atrium in circuitu tabernaculi tentoriis byssinis cingebatur, quæ erigebantur cubitis quinque: his superveniebant vela capillacia undecim, ex una parte quinque sibimet connexa, ex alia sex. In connexione ergo quinque velorum, cubita erant centum quinquaginta; ex alia vero parte in connexione sex velorum, cubita erant centum-octoginta: quoniam vela singula tricenorum fuerunt cubitorum. Sed ut alia pars alteri coæquaretur, duplicatum est unum velum a facie tabernaculi, id est, ab Oriente; et subtectum est dimidium velum a parte posteriore, id est, ab Occidente: atque ita

subtracta sunt cubita triginta, quanta erat veli unius longitudo; et remanserunt centum-quinquaginta, quot etiam ex parte altera fuerunt. Circuitus itaque velorum capillaciorum, quo cingebatur atrium tabernaculi, trecentis cubitis tendebatur, sicut circuitus decem aulæorum interioris tabernaculi cubitis ducentis octoginta. Aulæa quippe singula habebant cubita vicena et octona in longitudine, capillacia vero vela tricenis cubitis longa erant. Quapropter ex ambitu aulæorum interioris tabernaculi qui erat in cubitis ducentis-octoginta, centena cubita in lateribus longioribus erant Austri et Aquilonis, et quadragena in duobus brevioribus Orientis et Occidentis: ex ambitu autem capillaciorum velorum, quo atrium exterius tegebatur, quia ambitus erat in cubitis trecentis, centena erant in lateribus longioribus Austri et Aquilonis, quoniam æqualia erant lateribus tabernaculi, interioris quinquagena autem in duabus reliquis partibus Orientis et Occidentis. Ac per hoc duo illa cubita, quibus longius erat aulæo velum capillacium, non lateribus Austri et Aquilonis, quæ paria erant atrii exterioris et tabernaculi interioris, sed lateribus Orientis et Occidentis proficiebant. In eis enim lateribus creverat tabernaculi latitudo, circumposito extrinsecus atrio : sed quinquaginta cubita velorum capillaciorum a parte Orientis per decem columnarum rectum ordinem tendebantur, eisque proficiebat unum cubitum ex duobus illis, quibus eorumdem velorum major fuerat longitudo : alia vero cubita quinquaginta, quæ Occidentali lateri debebantur, quibus alterum ex duobus illis cubitum proficiebat, non tendebantur per columnarum ordinem rectum. Ibi enim erat illa tanquam triporticus, quæ concludebat spatium atrii, ubi esset altare sacrificiorum, quatuor columnis a porta et ternis a lateribus : ac per hoc non poterant etiam portam cingere illa cubita quinqua-

ginta, sed usque ad cooperienda obliqua illa latera tendebantur, quæ in columnis ternis et quindenis cubitis erant. Erigebantur autem capillacia vela cubitis quatuor, eisque tegebantur atrii tentoria byssina, quorum erat erectio in cubitis quinque.

XXIII. Pelles vero rubricatæ super capillacia vela veniebant. Desuper autem, id est, a parte tecti, vice cameræ tabernaculum pellibus hyacinthinis tegebatur: utrum cum atrio et spatium illud interius, non apparet: sed credibilius est atrii spatia, quæ inter exteriores et interiores columnas erant, cœlum apertum habuisse, maxime illud Occidentis, ubi erat altare sacrificiorum.

LIBER III.

QUÆSTIONES IN LEVITICUM.

QUÆSTIO I.

« Si autem anima peccaverit, aut audierit vocem jura- » tionis, et ipse testis fuerit aut viderit, aut conscius fue- » rit, si non nuntiaverit et accipiet peccatum[1] : » hoc est : « Si non utique nuntiaverit, accipiet peccatum ? » Quod enim additum est, « et, » locutionis est usitatæ in Scripturis. Verum iste sensus quia obscurus est, exponendus videtur. Hoc enim videtur dicere, peccare hominem, quo audiente jurat aliquis falsum, et scit eum falsum jurare, et tacet. Tunc autem scit, si ei rei, de qua juratur, testis fuerit, aut vidit, aut conscius fuit, id est, aliquo modo cognovit, aut oculis suis conspexit, aut ipse qui jurat illi indicavit : ita enim potuit esse conscius. Sed inter timorem hujus peccati, et timorem proditionis hominum, non parva existit plerumque tentatio. Possumus enim paratum ad perjurium admonendo vel prohibendo a tam gravi peccato revocare : sed si non audierit, et coram nobis de re, quam novimus, falsum juraverit, utrum prodendus sit, si proditus etiam in periculum mortis incurrat, difficillima quæstio est. Sed quia non expressit cui hoc indicandum est, utrum illi cui juratur, an sacerdoti, vel cuipiam qui non solum eum persequi non potest irrogando suppli-

[1] Lev. v, 1.

cium, sed etiam orare pro illo potest, videtur mihi quod se homo solvat etiam a peccati vinculo, si indicet talibus, qui magis possunt prodesse quam obesse perjuro, sive ad corrigendum eum, sive ad Deum pro illo placandum : si et ipse confessionis adhibeat medicinam.

QUÆSTIO II.

Post hoc autem peccati genus, quod de perjurio alicujus non indicato commemoravit, nullum pro eo sacrificium jussit offerri : sed deinde subjunxit : « Anima quæ» cumque tetigerit omnem rem immundam, aut morticini, » aut a fera capti immundi, aut eorum quæ sunt morticina » abominationum immundarum, morticinum jumento» rum immundorum : aut tetigerit ab immunditia homi» nis, ab omni immunditia ejus, quam si tetigerit, inqui» nabitur : et latuerit eum, post hoc autem cognoverit, » et deliquerit[1]. » Neque hic sacrificium pro isto genere peccati quod offerretur commemoravit, sed adhuc adjecit, et ait : « Anima quæcumque juraverit distinguens labiis » malefacere, aut benefacere, secundum omnia quæ» cumque distinxerit homo cum jejurando, et latuerit » eum, et id cognoverit, et peccaverit unum ex his, et » confessus fuerit peccatum, pro quo peccavit adversus » ipsum[2]. » His omnibus sine aliqua interpositione sacrificii connexis et explicatis, adjungit, et dicit : « Et offeret » pro iis quæ deliquit Domino, pro peccato quo peccavit, » fœminam ab ovibus agnam, aut capram de capris pro » peccato, et exorabit pro eo sacerdos pro peccato, et re» mittetur illi peccatum[3]. » Quid est ergo, quod pro tacito cujusquam perjurio, et pro eo quod tangitur morticinum vel aliquid immundum, nullum sacrificium commemoravit; pro eo vero peccato ubi falsum quisquam

[1] Lev. v, 2, 3. — [2] Ibib. 4, 5. — [3] Ibid. 7, 8.

nesciens juravit, dixit offerri agnam vel capram? An pro omnibus supra dictis hoc sacrificium oportet intelligi? Voluit enim prius omnia enumerare, et sic inferre quo sacrificio possint expiari. Sed in eis omnibus supra dictis generibus peccatorum, sunt quædam propter locutionum modos subobscure posita, sicuti est quod ait, « Morticinum jumentorum. » Ea enim quæ græce κτήνη appellantur, plerique nostrorum « jumenta » interpretati sunt, quod nomen in latina consuetudine eorum animalium est, quorum laboribus adjuvamur, maxime in portandis oneribus, sicuti sunt equi, asini, muli, cameli, et si quid hujusmodi : quæ vero Græci κτήνη vocant, tam late intelliguntur, ut omnia aut prope omnia pecora isto nomine concludantur. Et ideo novo genere locutionis, velut πλεονασμῷ, additum est in græco, « immundorum, » cum diceretur, « jumentorum : » quoniam sunt etiam munda pecora, quæ κτήνη appellantur. Quæ autem jumenta usus latinus appellat, secundum Legis distinctionem nonnisi immunda sunt.

QUÆSTIO III.

Item quod ait : « Anima quæcumque juraverit, distinguens labiis malefacere aut benefacere[1], » quæritur quid dixerit, « distinguens. » Assidue quippe hoc verbum ponit Scriptura. Unde est et illud ; « Reddam vota mea[2], » quæ distinxerunt labia mea. » Item dicitur ad Ezechielem : « Cum dicam iniquo : Morte morieris, et tu non » distinxisti neque locutus es[3]. » Item scriptum est : « Si » qua in domo patris sui constituta voverit votum, distinguens labiis suis adversus animam suam[4]. » Videtur ergo ista distinctio quasi definitio esse, qua secernitur aliquid a

[1] Lev. v, 4. — [2] Psal. LXV, 13, 14. — [3] Ezech. III, 18. — [4] Num. XXX, 4.

cæteris, quæ solo dicto non tenentur. Sic ergo accipiatur tanquam dictum sit: « Anima quæ juraverit, definiens » labiis malefacére aut benefacere secundum omnia quæ » definierit homo cum jurejurando, et latuerit eum, » id est, nesciens faciendum esse vel non faciendum juraverit facere : « Et id cognoverit, et peccaverit unum ex his, » sive quia juravit antequam cognosceret, sive quia fecit quod juravit, et cognovit postea quia non fuit faciendum neque jurandum : « Et confessus fuerit peccatum pro » quo peccavit, » id est, peccatum, quod peccavit : locutio est enim. Quod autem addidit, « Adversus ipsum, » quid intelligitur, nisi adversus ipsum peccatum confessus fuerit, id est, confitendo peccatum accusaverit? « Et » offeret pro iis quæ deliquit Domino, pro peccato quo » peccavit, fœminam ab ovibus agnam[1]. » Usitata locutione « agnam fœminam » dicit, quasi possit esse non fœmina : « aut capram de capris, » sicut « agnam de ovibus, » quasi possit esse aut agna nisi de ovibus, aut capra nisi de capris. Nonnulla autem quæstio est, imo non parva, quid sit quod assidue dicit : « Post hoc autem cognoverit, » et deliquerit[2] : » quasi tunc fiat delictum, cum fuerit cognitum. An potius quia nisi pro cognito satis fieri non potest? sed non ait : « Post hoc autem cognoverit et pœnituerit eum : » quid ergo est, « Post hoc cognoverit et deli» querit, » nisi post cognitionem deliquerit; ut si sciens fecerit quod faciendum non esset, tunc delicto purgatio debeatur? Sed non ita prælocutus est. Ea quippe videtur exequi peccata quæ ab ignorantibus, et per hoc a nolentibus, committuntur. Fortassis ergo aliquo genere locutionis « deliquerit » dictum est, delictum esse didicerit. An potius converso ordine dictum est (quia et talia genera locutionis habet Scriptura) quod per alia loca similia

[1] Levit. v, 6. — [2] Ibid. 3.

recto ordine dicebatur? Nam cum alibi toties scriptum sit, «Et deliquerit et cognitum fuerit ei; » hic tantum converso, ut dixi, ordine, prius dictum est « cognoverit, » deinde « et deliquerit. » Ordine autem suo, ita dici posset, « Anima quæcumque tetigerit omnem rem immundam aut morticini, aut a fera capti immundi, aut eorum » quæ sunt morticina abominationum immundarum, » morticinum jumentorum immundorum, aut tetigerit » ab immunditia hominis, ab omni immunditia ejus quam » si tetigerit inquinetur, et si latuerit eum, et deliquerit, » post hoc autem cognoverit[1]. »

QUÆSTIO IV.

» Si autem non valet manus ejus quod satis est in » ovem, offeret pro peccato suo quod peccavit, duos turtures aut duos pullos columbinos Domino, unum pro » peccato, et unum in holocaustoma[2]. » Certe hic aperit quæstionem, de qua superius cum loqueretur ambigebamus. Ideo quippe videtur dicere, « Unum pro peccato, » alterum in holocaustoma, » quoniam non offerebatur sacrificium pro peccato nisi cum holocausto. Denique cum prius seorsum de holocaustis loqueretur, commemoravit turturem[3], et non dixit duos : nunc vero ideo duos dicit, quia sacrificium pro peccato sine holocaustomate non offerebatur. Quod ergo superius dicebat : « Et impo» net super holocaustoma[4], » non est dubium quod prius holocaustoma, deinde illud superimponebatur : nunc vero de avibus aliter dicit, ut prius offeratur pro peccato una avis, deinde altera in holocaustoma.

[1] Lev. v, 3-6. — [2] Ibid. 7. — [3] Id. i, 14. — [4] Id. iv, 35.

QUÆSTIO V.

Quod autem ait : « Anima si latuerit eum, oblivione[1], » id est, si oblivione factum fuerit ut lateat eum, vel eam si ad animam refers, quoniam « eum » dicendo, ad hominem retulit. Animam quippe hic hominem dicit.

QUÆSTIO VI.

« Et peccaverit nolens a sanctis Domini[2]. » Videtur obscure positum hoc peccati genus, sed in consequentibus aperitur, ubi dicit post oblatum de ariete sacrificium, « Restituet illud, et quintas adjiciet[3], » ibi enim intelligitur hoc esse a sanctis oblivione peccare, aliquid per oblivionem usurpare quod debetur sanctis, sive sacerdotibus, sive oblationibus, vel primitiarum, vel quidquid hujusmodi.

QUÆSTIO VII.

« Et anima quæcumque peccaverit, et fecerit unum ab » omnibus præceptis Domini, quæ non oportet fieri, et non » cognoverit et deliquerit, et non cognoverit peccatum » suum, et afferet arietem sine macula de ovibus pretio ar- » genti in delictum ad sacerdotem : et exorabit pro eo sacer- » dos propter ignorantiam ejus, quam ignoravit, et ipse non » scivit et, remittetur illi. Deliquit enim delictum ante Do- » minum[4]. » Excepta locutionum inusitata densitate, quæ jam propter assiduam repetitionem debent esse notissimæ, totus iste sensus obscurus est; quoniam quæritur quomodo discernatur hoc genus delicti ab eis, quæ superius quadam generalitate complexus est. Videtur enim hoc ratio poscere, ut certis generibus peccatorum certa genera, quibus expientur, sacrificiorum adhibenda sint.

[1] Lev. v, 15. — [2] Ibid. 16. — [3] Ibid. 17. — [4] Ibid. 16-19.

Hoc autem quod modo commemoravi, non specialiter exprimit peccatum, sed in ea videtur generalitate versari, de qua ante cum diceret, constituit sacrificium sacerdoti vitulum, et universæ Synagogæ similiter vitulum, principi caprum, et cuicumque animæ, hoc est, cuicumque homini capram, vel si voluerit ovem, tamen fœmininum pecus. Deinde cœpit excepta facere quædam genera peccatorum, et nominatim exprimere pro quibus quid offerendum sit: velut de audito et tacito cujusquam perjurio, et de tacto morticino et immundo, et juratione falsa per ignorantiam; de ovibus agnam, aut capram de capris, aut par turturum, aut duos pullos columbinos: aut decimam partem œphi similaginis, pro eo autem peccante qui per oblivionem aliquid sanctorum usurpavit, arietem et ejusdem rei restitutionem, quintis adjectis. Nunc vero non expressa specie peccati, generaliter addens: « Anima » quæcumque deliquerit, et fecerit unum ab omnibus » præceptis Domini, quæ non oportet fieri, » (sic in illa generalitate dicebat, « Unum ex præceptis Domini quod » non fiet) et non cognoverit, et deliquerit[1], » id est, per ignorantiam nolens peccaverit, arietem jubet offerri, non capram aut fœminam ex ovibus, sicut superius in tali peccatorum generalitate constituerat. Quid sibi ergo vult ista permixtio? Nisi forte quod hic dicit: « Deliquit enim » delicto delictum ante Dominum[2], » hoc quod ait, « ante » Dominum, » in his voluit delictum intelligi, quæ fiunt ante Dominum, id est, quibus Domino in tabernaculo deservitur: unde aliquid paulo ante dixerat, cum ait: « Peccavit a sanctis[3]; » et intelleximus, usurpavit aliquid sanctorum, quia etiam restitui præceperat. Ac per hoc non sic tantum peccari potest in his rebus, si aliquid inde per oblivionem usurpetur; sed etiam multis aliis modis

[1] Lev. v, 17, et iv, 13 et 22. — [2] Id. v, 19. — [3] Ibid. 15.

potest quisque per ignorantiam delinquere in iis, quæ servituti Domini exhibentur: hoc voluit postea genus delictorum generaliter commemorare, et ideo et illic et hic arietem jussit offerri. Plenæ sunt autem Scripturæ cum dicitur, « Ante Dominum, » et non intelligitur, nisi illud quod Domino exhibetur, sicut sacrificium, vel primitiæ, vel aliqua in sacris servitus.

QUÆSTIO VIII.

Quæritur etiam, utrum ubique sit accipiendum quod dictum est, si non valet manus ejus quod satis est ad ovem, offerre eum debere par turturum, aut duos pullos columbinos[1]; et si hoc quoque non valet, certam similaginis quantitatem. Quoniam si ubique ita licere intelligitur, non potest quidem dici sacerdotem non habere vitulum aut universam Synagogam, aut principem non habere caprum vel ovem: et si ita est, quid opus erat postea dicere tacitum cujusquam perjurium, aut tactum immundum, et perjurium per ignorantiam factum purgari sacrificio agnæ et capræ, cum eadem sacrificia præcepta sint etiam in illa generalitate peccati, ad quam generalitatem etiam ista potuerunt pertinere? Si autem hinc ista discernuntur, quod licebat pro eis turtures et columbos, vel etiam, si hoc non esset, similaginem offerri, ibi autem ubi non dictum est non licebat, non videtur subventum esse pauperibus; quoniam multa possent esse delicta non specialiter expressa, quæ ad illam generalitatem referrentur, ubi gravarentur inopes, si tantummodo capram fœminam, et agnam ex ovibus, et illas aviculas, et similaginem licebat offerri[2]. Nisi forte quis dicat hoc discerni ista excepta et nominatim expressa peccata ab illis quæ generaliter commemorata sunt, quia hic agnam

[1] Lev. v, 7. — [2] Id. iv, 28 et 32.

dixit, ibi ovem, ut ætas pecorum aliquam differentiam faciat; dum tamen intelligatur pauperibus peræque subventum, ut si non haberent ulla animalia quadrupedia, aut memoratas aves aut similaginem offerrent pro peccatis ignorantiæ suæ. Si autem movet, quare cum generaliter omnia ignorantiæ peccata concluserit, et sacrificia non pro distantia peccatorum quam non fecerat, sed pro distantia personarum distinxerit; postea voluerit etiam peccata distinguere, et pro eorum diversitate sacrificia diversa præcipere, quasi non ad illam generalitatem omnia pertinerent: sic factam posterius exceptionem oportet intelligi, ut quæcumque remanserint, his exceptis quæ nominatim et speciatim commemoravit, dicta in illa generalitate intelligamus. Quem modum locutionis non est alibi reperire: sed in Scripturis sanctis tale est illud ubi Apostolus ait: « Omne peccatum quodcumque fecerit » homo extra corpus est[1]. » Hic enim nihil videtur prætermisisse peccati, quandoquidem ait: « Omne peccatum » quodcumque fecerit homo: » postea tamen excepit fornicationem, cum intulit: « Qui autem fornicatur, in corpus » proprium peccat[2]. » Quod secundum consuetudinem nostræ locutionis ita diceretur: « Omne peccatum quod» cumque fecerit homo, excepta fornicatione, extra cor» pus est: qui autem fornicatur, in corpus proprium » peccat. » Ita et hic, cum prius generaliter omnia ignorantiæ peccata diceret illis, quæ commemoravit, sacrificiis expianda; postea tamen excepit illa, quibus expresse et distincte positis certam sacrificiorum purgationem adhiberet, ut his exceptis quæcumque reliqua essent, ad illam generalitatem pertinerent.

[1] I Cor. VI, 18. — [2] Ibid.

QUÆSTIO IX.

Offeret arietem ab ovibus sine macula, pretio, in » quod deliquit[1]. » Non ita distinguendum est, quasi pretio in quod deliquerit, id est, in quod pretium deliquit; sed si offeret arietem, pretio offerat, id est, emptum. Etiam hoc enim videtur ad sacramentum alicujus significationis pertinere voluisse, quoniam pretium ipsum non definivit. Nam si definiisset, posset videri hoc præcepisse, ne vile pecus offerretur, ut etiamsi non emeret qui offerret, tale tamen offerret quod tanti valeret. Addito autem, non solum « Pretio, » ut emptus aries offerretur, verumetiam « Siclorum sanctorum, » ita enim dicit : « Pretio » argenti siclorum siclo sancto[2], » aliquot siclis ut ematur aries, non uno siclo voluit. Quid sibi autem velit siclum sanctum, jam ubi visum est disseruimus. Quod vero cum dixisset : « Et delicti sui offeret Domino arietem ab ovibus » sine macula pretio[3] : » deinde addidit, « In quod deli- » quit : » intelligendum est, in id offeret in quod deliquit : id est, in eam rem, propter eam rem. « Et auferet » holocarpoma quod consumpserit ignis, illam holocaus- » tosim ab altari[4]. » Quid auferet, si consumptum est? Jussit enim sacerdotem auferre post totius noctis ignem holocarpoma, id est, holocaustum quod ignis consumpserit. Vel quid sibi vult etiam illud quod addidit : « Illam » holocaustosim : » cum hoc intelligatur holocarpoma quod holocaustosis : nisi forte illud est verum quod in quodam græco invenimus; non enim ait : « Auferet holo- » carposim, » sed, « Auferet catacarposim[5], » hoc est, reliquias holocausti quod ignis non consumpsit. Has autem reliquias, velut est cinis et carbo, appellavit illam holo-

[1] Lev. vi, 6. — [2] Id. v, 15. — [3] Ibid. — [4] Id. vi, 10. — [5] Sic hodie legitur apud lxx.

caustosim, ejus rei nomine quæ consumpta est, reliquias ipsius consumptionis appellans.

QUÆSTIO X.

Quod autem supra dixit : « Ista lex holocausti, » et deinde exponens quæ sit eadem lex dicit : « Ista holo-» caustosis, super incensionem ejus super altare totam » noctem usque in mane, et ignis altaris ardebit super il-» lud, non extinguetur[1], » planius esset secundum nostræ consuetudinis locutionem, si non haberet, « et : » nam ista conjunctione detracta ita sensus contexitur : « Ista » holocaustosis, super incensionem ejus super altare to-» tam noctem usque in mane ignis altaris ardebit super » illud, » id est, super altare. Deinde ad cumulum exprimendæ sententiæ intulit, « Non extinguetur. » Nam hoc erat jam dictum, « Tota nocte. »

QUÆSTIO XI.

« Et induet stolam aliam, et abjiciet holocarpoma extra » castra in locum mundum[2] : » hoc appellat « Holocarpo-» ma » quod jam concrematum est : hoc autem in illo græco κατακάρπωσις legitur. Quidam vero Latini addiderunt, « Quod concrematum est, » et ita interpretati sunt : « Et » abjiciet holocarpoma quod concrematum est extra in » locum mundum. »

QUÆSTIO XII.

« Et ignis super altare semper ardebit ab eo, et non » extinguetur[3], » id est, ab illo igne in quo arsit holocaustum usque in mane. Non vult enim ignem prorsus extingui, sed cum usque in mane arserit holocaustum, ablatis inde reliquiis consumptionis nec sic extingui

[1] Lev. VI, 9. — [2] Ibid. 11. — [3] Ibid. 12.

ignem, sed inde iterum renovari, quo ardeant alia quæ imponuntur.

QUÆSTIO XIII.

Quod autem sequitur et dicit: « Et exuret super illud » sacerdos ligna mane mane, et stipabit super illud ho- » locaustum, et superponet super illud adipem salutaris, » et ignis semper ardebit super altare, non extinguetur[1] : » videndum est utrum « Mane mane, » quotidie voluerit intelligi, ut nullus dies prætermitteretur, quo non inveniretur holocaustum, et adeps salutare : an « Mane mane, » ut quocumque die imponeretur, nonnisi mane imponeretur. Si enim quotidie intellexerimus, quid si nullus afferret? Si autem tanquam de publico vel de suo sacerdotes quotidiana holocausta procurabant; super ipsa imponebantur ea, quæ jussit a populo oblata pro peccatis super holocausta imponi; et non erat necesse offerenti sacrificia pro peccato, etiam holocaustum offerre super quod illud imponeretur, nisi quando par turturum offerebatur, aut duo pulli columbini : nam ibi omnino definitum est, unum pro peccato, alterum in holocaustum offerri oportere[2]; et prius pro peccato, deinde in holocaustum. Deinde quæri potest, utrum holocaustum quod mane mane jussit imponi, ipsum etiam per totam noctem arderet usque ad alterum mane; an illud quod ait, tota nocte ardere debere, holocaustum fuerit vespertinum, et deinde cœperit de lege holocausti dicere, ut a vespertino holocausto inciperet : quod mirum est si taceret, nec admoneret talia vespere offerri oportere.

[1] Levit. VI, 12, 13. — [2] Id. V, 7.

QUÆSTIO XIV.

« Et locutus est Dominus ad Moysen dicens : Istud » donum Aaron et filiorum ejus, quod offerunt Do- » mino in die quacumque unxerit eum[1]. » Alia sunt sacrificia, quæ commemoravit in Exodo, quibus per septem dies sanctificantur sacerdotes, ut sacerdotio suo fungi incipiant[2]; et aliud est quod modo commemorat, quid offerat summus sacerdos, quando constituitur, id est, quando unguitur. Hoc enim sequitur et dicit : « In die quacumque » unxeris eum. » Non dixit, « Unxeris eos ; » cum etiam secundos sacerdotes ungui præcipiat. Deinde dicit ipsum sacrificium, « Decimam partem œphi similaginis, in sa- » crificium sempiternum[3]. » Quæritur quomodo sempiternum, si illud eo die offertur, quo unguitur summus sacerdos, ab illo qui unctus est, nisi ut semper hoc offeratur in die quo unguitur summus sacerdos, hoc est, per successiones sacerdotum : quamvis et illo modo sempiternum possit intelligi, non hoc, sed quod significat.

QUÆSTIO XV.

« Dimidium ejus, inquit, mane, et dimidium ejus post » meridiem : » quod græcus habet δειλινόν. « In sartagine, » inquit, in oleo fiet, conspersam offeret eam, fresa[4], » id est, eam similaginem. Deinde dicit « Fresa, » si tamen hoc recte interpretatum est ex illo quod græcus habet ἐρικτά, et pluraliter hoc posuit genere neutro. Non enim ait fresam, tanquam eamdem similaginem, quam dixerat conspersam. Hæc autem fresa sacrificium de fragmentis esse dicitur. Utrum ergo fresa dicat ipsa fragmenta, id est, comminuta, an ipsa minutissima similaginis fresa dixerit, non est evidens.

1 Levit. VI, 20. — 2 Exod. XXIX, 1. — 3 Levit. VI, 20. — 4 Ibid. 20, 21.

QUÆSTIO XVI.

Sequitur autem et dicit : « Sacrificium in odorem suavitatis Domino. Sacerdos unctus qui pro eo ex filiis ejus, » faciet illud [1]. » Propter hoc fortassis dixerat, « Sempiternum, » ut hoc faciat omnis summus sacerdos, quando succedit mortuo, eo die quo unctus fuerit ; adjunxit enim et ait : « Lex æterna : » cum possit etiam æternum secundum id intelligi quod significat.

QUÆSTIO XVII.

Sequitur autem : « Omne consummabitur [2] : » quod habet græcus ἐπιτεγεσθήσεται, et aliqui interpretes dixerunt : « Omne imponetur : » ubi vult intelligi esse holocaustum, quia nihil exinde remanet. Denique adjungit : « Et omne » sacrificium sacerdotis, holocaustum erit, et non edetur [3] : » Hoc ergo dixerat : « Omne consummabitur. »

QUÆSTIO XVIII.

De sacrificio pro peccato cum diceret : « Sacerdos, inquit, qui imponet illud, manducabit illud [4]. » Non hoc quod imponet manducabit, nam illud igni consumetur ; sed quod inde remanserit : non enim holocaustum est, ut totum ardeat in altari. Dicit autem postea : « Omnia » quæ pro peccato sunt, ex quibus illatum fuerit a sanguine eorum in tabernaculum testimonii exorari in » sancto, non edetur, sed igni concremabitur [5]. » Quomodo ergo ad sacerdotes pertinent manducanda, quæ remanent de sacrificiis pro peccatis? Propter quod intelligendum est hæc excepta esse, de quorum sanguine tangitur illud altare incensi in tabernaculo testimonii. Hoc

[1] Levit. vi, 21, 22. — [2] Ibid. 25. — [3] Ibid. — [4] Ibid. 26. — [5] Ibid. 30.

enim jussit fieri superius de vitulo, quem pro peccato suo sacerdos offerret, et de vitulo quem pro peccato universæ Synagogæ, ut carnes quæ remanserint, foris extra castra comburantur [1] : hoc et modo breviter commemoravit.

QUÆSTIO XIX.

« Et ista est lex arietis, qui pro delicto est, Sancta sanc-» torum sunt [2] : » id est, ad sacerdotes pertinent manducanda.

QUÆSTIO XX.

I. Quid est quod de ariete pro delicto cum dixisset, legemque sacrificii exposuisset, ait : « Quomodo quod pro » peccato, ita et id quod pro delicto : lex una est eorum [3]? » Quæritur inter peccatum et delictum quæ sit differentia : quoniam si nulla esset, nullo modo diceretur : « Quomodo » quod pro peccato, ita et quod pro delicto. » Quamvis enim lex ejusque sacrificium nihil distet, quia lex una est eorum : tamen ipsa duo, quorum unum est sacrificium, id est, peccatum et delictum, si inter se nihil differrent, et si unius rei duo nomina essent, non curaret Scriptura tam diligenter commendare unum esse utriusque sacrificium.

II. Fortassis ergo peccatum est perpetratio mali, delictum autem desertio boni, ut quemadmodum in laudabili vita, aliud est declinare a malo, aliud facere bonum, quod admonemur dicente Scriptura : « Declina a malo, et fac » bonum [4]; » ita in damnabili, aliud sit declinare a bono, aliud facere malum ; et illud delictum, hoc peccatum sit. Nam et ipsum vocabulum si discutiatur, quid aliud sonat delictum nisi derelictum, et quid derelinquit qui delinquit nisi bonum? Græci etiam duo nomina usitata huic pesti

[1] Levit. IV, 12 et 21. — [2] Id. VI, 31. — [3] Ibid. 37. — [4] Psal. XXXVI, 27.

imposuerunt. Nam delictum apud eos et παράπτωμα dicitur et πλημμέλεια. Isto ipso quippe loco Levitici πλημμέλεια est. Apostolus autem ubi dicit : « Si præoccupatus fuerit homo » in aliquo delicto [1], » παραπτώματι græcus habet : quorum nominum si origo discutiatur in παραπτώματι, tanquam decidere intelligitur qui delinquit. Unde cadaver quod latini a cadendo dixerunt, græce πτῶμα dicitur, ἀπὸ τοῦ πίπτειν, id est, ab eo quod est cadere. Qui ergo peccando malum facit, prius delinquendo a bono cadit. Et πλημμέλεια simile nomen est negligentiæ : nam græce negligentia ἀμέλεια dicitur, quia curæ non est quod negligitur. Sic enim græcus dicit : « Non curo, οὐ μέλει μοι. » Particula ergo quæ additur πλήν, ut dicatur πλημμέλεια, præter significat, ut ἀμέλεια quod vocatur negligentia, videatur sonare sine cura ; πλημμέλεια præter curam, quod pene tantumdem est. Hinc et quidam nostri πλημμέλειαν non delictum, sed negligentiam interpretari maluerunt. In latina autem lingua quid aliud negligitur, nisi quod non legitur, id est, non eligitur? Unde etiam legem a legendo, id est, ab eligendo latini auctores appellatam esse dixerunt. His quodam modo vestigiis colligitur, quod ille delinquit, qui bonum derelinquit, et relinquendo a bono cadit, quia negligit, id est, non legit. Peccatum vero unde sit dictum, quod græce ἁμαρτία dicitur, in neutra lingua mihi interim occurrit.

III. Potest etiam videri illud esse delictum quod imprudenter, id est, ignoranter ; illud peccatum, quod ab sciente committitur. Huic differentiæ videntur ista testimonia consonare divina : « Delicta quis intelligit [2]? » Et illud : « Quoniam tu scisti imprudentiam meam [3]. » Continuo quippe secutus adjunxit : « Et delicta mea a te non » sunt abscondita [4] : » velut alio modo repetens eamdem sententiam. Nec ab eadem ratione discordat quod paulo

[1] Gal. VI, 1. — [2] Psal. XVIII, 13. — [3] Id. LXVIII, 6. — [4] Ibid.

ante commemoravi Apostoli dictum : « Si præoccupatus » fuerit homo in aliquo delicto[1], » hinc enim quod præoccupatum dicit, imprudenter lapsum esse significat. Peccatum vero ad scientem pertinere apostolus Jacobus tanquam definiens ait : « Scienti igitur bonum facere, et » non facienti, peccatum est illi[2]. » Sed sive illa, sive ista, sive aliqua alia differentia sit peccati et delicti, nisi aliqua esset, non Scriptura ita loqueretur ut diceret : « Quomodo quod pro peccato, ita et quod pro delicto : » lex una est eorum. »

IV. Indifferenter autem plerumque dicuntur, ut et peccatum nomine delicti, et delictum nomine peccati appelletur. Neque enim cum dicitur in baptismo fieri remissio peccatorum, non fit etiam delictorum : nec tamen utrumque dicitur, quia in illo nomine utrumque intelligitur. Sic et Dominus ait « Pro multis effundi sanguinem suum » in remissionem peccatorum[3] : » numquid quoniam non ait, « et delictorum, » ideo quisquam dicere audebit in sanguine ipsius delictorum non fieri remissionem ? Item quod scriptum est apud Apostolum : « Nam judicium quidem » ex uno in condemnationem, gratia vero ex multis de- » lictis in justificationem[4] : » quid aliud quam nomine delictorum etiam peccata comprehensa sunt?

V. In hac quoque ipsa Scriptura Levitici, qua cogimur aliquam inter delictum peccatumque distantiam vel invenire vel credere, ita legitur, cum de his ipsis, quæ pro peccatis offerenda jubebantur, sacrificiis Deus loqueretur : « Si autem omnis, inquit, Synagoga filiorum Israël igno- » raverit, et latuerit verbum ab oculis Synagogæ, et fe- » cerit unum ab omnibus mandatis Domini quod non fiet, » et deliquerint, et cognitum illis fuerit peccatum quod

[1] Gal. vi, 1. — [2] Jac. iv, 17. — [3] Matth. xxvi, 28. — [4] Rom. v, 16.

» peccaverunt in eo[1]. » Ecce ubi dixit : « Et deliquerint, » ibi continuo « Peccatum quod peccaverunt, » addidit hoc ipsum utique quod deliquerunt. Et paulo post : « Si » autem princeps, inquit, peccaverit, et fecerit unum ab » omnibus præceptis Domini Dei sui, quod non fiet no- » lens, et deliquerit[2]. » Item in consequentibus : « Si » autem anima, inquit, una peccaverit nolens, de populo » terræ, in eo quod facit ab omnibus præceptis Domini » quod non fiet, et deliquerit, et cognitum fuerit ei pec- » catum, quod peccavit in ipso[3]. » Item alibi : « Anima » quæcumque juraverit distinguens labiis malefacere aut » benefacere, secundum omnia quæcumque distinxerit » homo cum jurejurando, et latuerit eum, et hic cogno- » verit, et peccaverit unum ex his ; et confessus fuerit » peccatum pro quo peccavit adversus ipsum, et offeret » pro eis quæ deliquit Domino, pro eo peccato quod » peccavit[4]. » Et paulo post : « Et locutus est Dominus » ad Moysen dicens : Anima si latuerit cum oblivione, et » peccaverit nolens a sanctis Domini, offeret delicti sui » Domino arietem sine macula de ovibus pretio argenti » siclorum siclo sancto, pro quo deliquit, et pro quo pec- » cavit a sanctis, restituet, et quintas adjiciet super illud, » et dabit illud sacerdoti : et sacerdos exorabit pro eo in » ariete delicti, et remittetur illi. » Sequitur adhuc, et dicit : Anima quæcumque peccaverit, et fecerit unum ab » omnibus præceptis Domini, quæ non oportet fieri, et » non cognoverit, et deliquerit, et acceperit peccatum » suum : et afferet arietem de ovibus pretio argenti in » delictum ad sacerdotem : exorabitque pro eo sacerdos, » pro ignorantia ejus quam ignoravit, et ipse non scivit, et » remittetur illi. Deliquit enim delicto delictum ante Do-

[1] Levit. IV, 13, 14. — [2] Ibid. 22. — [3] Ibid. 27, 28. — [4] Id. V, 4-6.

» minum[1]. » Et adhuc ita dicit : « Et locutus est Dominus ad Moysen dicens : Anima quæcumque peccaverit, » et despiciens despexerit præcepta Domini, et mentitus » fuerit quæ sunt ad proximum de commendatione aut » de societate, aut de rapina, aut injuriam fecerit aliquam » proximo, aut invenerit perditionem, et mentitus fuerit » de eo, et juraverit injuste de uno ab omnibus quæcumque fecerit homo, ita ut peccet in his, et erit cum peccaverit, et deliquerit, et reddet rapinam quam rapuit, » aut injuriam quam nocuit, aut commendatum quod » depositum est apud eum, aut perditionem quam invenit, ab omni re quam juravit pro ea injuste: et restituet » ipsum, et quintas ejus adjiciet ad illud, cujus est ipsi » reddet, qua die convictus fuerit : et delicti sui, offeret » Domino arietem ab ovibus sine macula, pretio in quod » deliquit : et exorabit pro eo sacerdos ante Dominum, » et remittetur illi de uno ab omnibus quæ fecit, et deliquit in eo[2]. » Pene ergo in omnibus factis, quæ dicit esse peccata, eadem etiam delicta dicit. Quapropter indifferenter ea dici manifestum est multis Scripturarum locis : et habere aliquid differentiæ Scriptura testatur, quæ dicit : « Sicut quod pro peccato, ita et quod pro delicto. »

QUÆSTIO XXI.

« Omnem adipem boum, et ovium, et caprarum non » edetis, et adeps morticinorum et a fera captorum fiet » in omne opus, et cibo non edetur. Omnis qui ederit » adipem a pecoribus quæ offeretis ab eis hostiam Domino, peribit anima illa de populo suo[3]. » Dixerat superius de adipe : « Omnis adeps Domino[4] ; et quæsieramus utrum omnis omnino pecoris mundi duntaxat ; (nam de immundis nulla quæstio est ;) et quid de adipe fieret,

[1] Levit. v, 15-19. — [2] Id. vi, 1-6. — [3] Id. vii, 13, 15. — [4] Id. iii, 7.

quem vetuit in escam venire : nunc autem dixit quid fieret de adipe morticini et a fera capti, ut sit in omne opus ; omne opus, utique illud opus cui tale aliquid necessarium est. Unde remansit quæstio, quid fiat de adipe cæterorum animalium quæ munda sunt ad vescendum. Sed cum dicit omnem animam perire de populo suo, qui ederit adipem eorum pecorum, ex quibus Domino offertur, videtur definiisse illum tantum adipem de pecoribus mundis prohibitum manducari, ex quibus fit sacrificium : quamvis Judæos audierimus nullum omnino adipem in escam sumere. Sed quid Scriptura voluerit, non quid illi opinati fuerint, requirendum. Denique non inveniunt, quid recte de adipe faciant, unde se abstinent, et quomodo eum projiciant, cum dictum sit : « Omnis » adeps Domino ; » si non adipem sacrificiorum tantum, sed etiam eorum animalium de quibus non sacrificatur, quamvis immundorum, hic volunt intelligi.

QUÆSTIO XXII.

Quid sibi vult quod de sacrificiis salutaris iterum admonet, et dicit, eum qui offert donum sacrificii salutaris sui, pectusculum et brachium sacerdotibus dare debere[1], ita tamen, ut adeps pectusculi offeratur Domino cum pinna jocineris ; cum superius loquens de sacrificiis salutaris pinnam jocineris cum adipe ventris, et renum, et lumborum offerri Domino præceperit[2], tacuerit autem de adipe pectusculi? An quod ibi prætermisit, hic commemorat? Quare ergo de pinna jocineris et ibi et hic ? An forte aliquid interest quod superius de sacrificio salutaris præcepit, hic autem addidit, « sui, » tanquam aliud sit salutaris, aliud salutaris sui ?

[1] Levit. VII, 19, 20, etc. — [2] Id. IV, 9.

QUÆSTIO XXIII.

I. Cum sacrificia pro peccatis prius commemoraret, vitulum dixit offerendum pro peccato sacerdotis, qui fecisset populum peccare[1]; postea etiam quando narravit Scriptura, quemadmodum ea quæ præcepit Dominus, gesta sunt erga Aaron et filios ejus, dicitur oblatus vitulus pro peccato[2]; sed superius de sanguine vituli cornua tangi præcepit altare incensi, aspergendum etiam ex ipso sanguine contra velum sanctum, reliquum vero sanguinem fundendum ad basim altaris holocaustomatum : postea vero quando sanctificatur Aaron, de aspersione sanguinis contra velum nihil dictum est, de cornibus autem altaris dictum est[3], sed non additum est, « Incensi; » additum est autem effundendum sanguinem « Ad basem altaris : » non dixit, « ad basem ejus, » tanquam necesse fuisset illud altare accipere[4], cujus cornua sanguine tetigisset : proinde quamvis ambigue sit positum, liberum est tamen ita intelligere factum, ut fuerat ante præceptum de vitulo pro peccato; ut non ejus altaris cornua tacta intelligamus, ad cujus basem fusus est sanguis; sed tacta cornua altaris incensi, fusum autem sanguinem ad basem altaris sacrificiorum.

II. Superius, quia generaliter præcipiebat, si sacerdos peccasset, ipsum sacerdotem unctum et consummatum, quem vult intelligi summum sacerdotem, sacrificia ista jussit offerre : nunc vero cum sanctificatur Aaron, Moyses offert et ipse accipit pectusculum impositionis, quod antea prælocutus est sacerdoti esse dandum[5]. Inde autem puto pectusculum impositionis dictum, quia imponebatur inde adeps, sicut commemoravit superius de sa-

[1] Levit. IV, 3. — [2] Id. VIII, 2 et 14. — [3] Id. IV, 7. — [4] Id. VIII, 15. — [5] Ibid. 15 et 28.

crificio salutaris. Cum ergo videatur ab Aaron cœpisse summum sacerdotium, quid putamus fuisse Moysen? Si ergo sacerdos non fuit, quomodo per illum omnia illa gerebantur? si autem fuit, quomodo summum sacerdotium ab ejus fratre cœpisse definimus? Quanquam etiam Psalmus ille, ubi dictum est; « Moyses et Aaron in sa- » cerdotibus ejus, [1] » auferat dubitationem, quod sacerdos fuerit et Moyses. Vestem tamen illam sacerdotalem, quæ magnum continet sacramentum, Aaron jubetur accipere et successores ejus summi sacerdotes [2]. In Exodo antequam omnino aliquid de sanctificandis et quodam modo ordinandis sacerdotibus præcipiatur, quando Moyse ascendente in montem, jubentur non ascendere sacerdotes, quos intelligere alios non possumus nisi filios Aaron [3]; non quia jam erant, sed quia futuri erant, hoc eos jam tunc Scriptura appellavit per anticipationem, sicut sunt pleraque talium locutionum: nam et filius Nave, Jesus appellatus est [4], cum longe postea hoc nomen ei Scriptura narret impositum. Ambo ergo tunc summi sacerdotes erant, Moyses et Aaron; an potius Moyses, Aaron vero sub illo? an et ipse summus propter vestem pontificalem, ille vero propter excellentius ministerium? Nam a principio ei dicitur: « Ipse tibi quæ ad populum, tu illi quæ » ad Deum [5]. »

III. Quæri etiam potest, post mortem Moysi quis ungebat successorem summi sacerdotis, qui succedere nisi defuncto non utique poterat? An quia jam unctus erat inter secundos sacerdotes (idem quippe fuit oleum, quo et summus, et secundi ungebantur,) vestem tantum sumebat ille pontifex, qua ejus summitas appareret. Et si ita est, utrum ipse sumebat, an eum alius induebat, sicut et

[1] Psal. XCVIII, 6. — [2] Exod. XXVIII, — [3] Id. XIX, 24. — [4] Num XIII, 17. — [5] Exod. IV, 16.

post ejus mortem Moyses filium fratris sui? Si ergo ab alio vestiebatur, numquid non poterat a secundo summus? præsertim quia talis erat vestis, ut eum ab alio indui necesse fuerit : an sic induebatur prius, ut etiam postea? Non enim semel indutus non eam ponebat; aut cum posuisset, non eam resumebat. Fieri ergo fortasse poterat, ut secundi vestirent primum, obsequendo, non excellendo. Unde autem apparebat quisnam filiorum summo sacerdoti succedere deberet? non enim primogenitum, aut majorem Scriptura definivit : nisi intelligamus aliquo divino indicio fieri solere, sive per Prophetam, sive quolibet alio modo quo consuli Deus solet : quanquam ex contentione res provenisse videatur, ut postea propterea fuerint plures summi sacerdotes, quia contendentibus excellentioribus, litis finiendæ causa pluribus honor ipse tribuebatur.

QUÆSTIO XXIV.

Quid est quod dicit Moyses ad Aaron et filios ejus, cum sanctificantur ad ineundum sacerdotium, « Ad ostium tabernaculi testimonii sedebitis septem dies, die et nocte, » ne moriamini [1]? » Numquidnam credibile est situ corporis uno loco sedere præceptos per dies septem die et nocte, unde se omnino non commoverent? Nec tamen hinc tanquam allegorice aliquid significatum, quod non fieret, sed intelligeretur, cogendi sumus accipere; sed potius agnoscere locutionem Scripturarum, ubi sessionem pro habitatione et commemoratione ponit. Non enim quia dictum est de Semeï quod sederit in Jerusalem annos tres [2], ideo putandum est per totum illud tempus in sella sedisse, et non surrexisse. Hinc et sedes dicuntur,

[1] Levit. VIII, 35. — [2] 3 Reg. II, 38.

ubi habent commorationem quorum sedes sunt : habitatio quippe hoc nomen accepit.

QUÆSTIO XXV.

« Et factum est die octavo vocavit Moyses Aaron, et filios ejus, et senatum Israël [1]. » Quem quidam nostri « senatum » interpretati sunt, γερουσίαν græcus habet : hoc est ergo secutus interpres, quia et senatus a senio videtur dictus. Non autem apte in latino diceretur : « Vocavit senectutem Israël, » pro senibus vel senioribus : quamvis eadem locutio esset si diceretur : « Vocavit juventutem Israël, » pro juvenibus. Sed hoc usitatum est in latina lingua, illud autem non est. Nam hoc proprie diceretur, si diceretur, « Vocavit senectutem Israël : » Unde quidam insolenter putantes etiam « senatum » dici, interpretati sunt « ordinem seniorum. » Compendio tamen forsitan melius diceretur, « Vocavit seniores Israël. »

QUÆSTIO XXVI.

1. Moyses dicit ad Aaron, « Et senatui Israël loquere » dicens : Accipite hircum ex capris unum pro peccato, » et arietem et vitulum et agnum anniculum in holocarposim sine macula, et vitulum a bobus, et arietem in » sacrificium salutaris ante Dominum, et similam conspersam in oleo; quoniam hodie videbitur Dominus in vobis [2]. » Quatuor genera sacrificiorum de animalibus superius commendavit, holocausti, pro peccato, salutaris, et consummationis : sed consummationis ad sacerdotis sanctificationem pertinet. Tria ergo genera reliqua hic præcipiuntur offerri, et dicitur hoc senioribus Israël, ut pertineat ad universum populum. Sed hoc loco sacrificium pro peccato habet tria pecora, hircum et arietem et

[1] Levit. IX, 1. — [2] Ibid. 3, 4.

vitulum : ad holocaustum vero agnus pertinet : et ad sacrificium salutaris, vitulus et aries. Quapropter non est sic distinguendum, ut pro peccato non intelligatur nisi hircus, tria vero reliqua in holocaustum, id est, aries et vitulus et agnus : sed potius tria prima pro peccato, id est, quod dictum est, « Accipite hircum ex capris unum pro peccato, et arietem et vitulum, » subaudiatur pro peccato; et reliquus sit agnus in holocarposim, id est, in holocaustum. Quod ideo commonendum a nobis fuit, quoniam posset etiam ita distingui, ut cum dictum esset, « Accipite » hircum ex capris unum pro peccato, » reliqua jam ad holocarposim pertinere dicerentur. Quod vero adjungit, « sine macula, » ad omnia referri potest. Cum ergo ambiguum sit, quomodo aptius distinguatur, illa res adducit ut tria superiora pro peccato intelligantur, quoniam superius pro peccato principis hircum jussit offerri [1]; et pro peccato cujusque proprio, cum peccat ante Dominum, faciendo unum ex his quæ non oportet [2]; præcepit arietem; pro peccato vero universæ synagogæ, vitulum [3]. Oportebat ergo ut cum senatui loqueretur quid universus populus offerre debeat, et hircus jubeatur propter principes, et aries propter proprium uniuscujusque peccatum, et vitulus propter peccatum universæ synagogæ. Aliud est enim quod in populo habet quisque peccatum suum proprium, et possunt habere omnes propria; aliud quando commune peccatum est, quod uno animo fit, et una voluntate ad aliquid multitudine comparata committitur.

II. Quod vero sacrificia salutaris, vitulum et arietem jubet, hac jubet quæ præcipua sunt : universi enim populi causa est. Præcipiens autem antea de sacrificiis salutaris, undelibet jussit offerri, sive masculum, sive fœminam [4] : dum tamen nonnisi de bobus et de ovibus et capris of-

[1] Levit. IV, 23. — [2] Id. V, 18. — [3] Id. IV, 14. — [4] Id III.

ferentur. Si autem quæritur, quare duo præcepit, vitulum et arietem, difficile est invenire : nisi forte vitulum voluit sacrificium salutaris universi populi; arietem autem pro unoquoque tanquam pro singulis quibusque : quia videtur etiam superius quasi duo genera salutaris sacrificii præcepisse; unum quod velut universorum esset, appellavit sacrificium salutaris : alterum autem ubi dixit, « Si quisque obtulerit sacrificium salutaris sui [1]. » Ubi etiam differentiam reperiebamus, quia in illo quod appellavit salutaris, non commemoravit adipem pectusculi offerendum Domino, atque ipsum pectusculum et brachium dextrum danda sacerdoti : sed in illo hoc fieri jussit quod postea dicit sacrificium salutaris sui : quod forte intelligitur singulorum quorumque privatum, non publicum universorum. Nam et Moyses obtulit sacrificia salutaris, nec dictum est ibi, salutaris sui; credo, quoniam pro populo universo obtulit. Ubi autem universi, ibi et singuli : non autem ubi singuli, continuo ibi universi. Singula enim possunt esse sine universo : universi autem non possunt nisi ex singulis quibuscumque constare. Nam singuli quique congregati vel in summam reputati, faciunt universos.

III. Notandum est sane, cum pro populo offeruntur sacrificia, et pro peccato sacrificia jussa esse offerri, et holocaustum, et sacrificia salutaris : pro sacerdote autem oblatum fuisse pro peccato, et holocaustum, et consummationis [2], non autem salutaris : sed consummationis tunc oblatum est, quando sacerdotes sanctificati sunt ut sacerdotio fungerentur, et hæc obtulit Moyses pro Aaron et filiis ejus : postea vero Aaron ipse jam sanctificatus et sacerdotio fungens, offerre pro se jussus est vitulum pro peccato, et arietem in holocaustum [3]. Non autem jussus

[1] Levit. VII, 19. Insuper et vide supra quæst. XXII. — [2] Id. VIII. — [3] Id. IX, 2.

est pro se offerre consummationis, quia tunc ideo oblatum est, ut consummaretur sanctificatione, et sacerdotio fungi posset, quo jam quoniam fungebatur, non opus erat eum iterum consummari.

QUÆSTIO XXVII.

I. « Et ait Moyses ad Aaron : Accede ad altare, et fac » quod pro peccato tuo, et holocaustum tuum : et exora » pro te et domo tua [1]. » Mirum est quomodo prius dicat faciendum quod pro peccato ; deinde holocaustum, cum sacrificia pro peccatis super holocausta superius jubeat imponi, excepto quod de avibus præcepit [2]. An forte hic quod prius fiebat, id est, holocaustum, posterius commemoravit [3]? Non enim quemadmodum de avibus dixit : Fac prius illud et postea illud ; sed fac illud atque illud : quid autem prius faciendum sit, indicat superius exposita instructio, ubi dicit super holocaustum imponi sacrificium pro peccatis. Quanquam valde moveat quod etiam ita narrat Scriptura fecisse Aaron quod audivit, ut prius commemoret eum facere pro peccato, deinde holocaustum. Quod utrum et ipse prius fecerit, an prius hoc Scriptura narraverit quod postea factum est, sicut in multis facere solet, haberetur incertum, nisi quod dixi superius legeretur, cum ageret de sacrificio pro peccato. Ita enim legitur, « Et superponet illud sacerdos super » altare super holocaustoma Domini, et exorabit pro eo » sacerdos pro peccato quod peccavit, et dimittetur » illi [4]. » Quomodo ergo posset hoc super holocaustoma imponi, nisi holocaustoma prius imponeretur? Præcepit autem hoc et de sacrificio salutaris, ut super holocaustoma imponeretur : sed quia hoc non ubique dicit, non per omnia sacrificia salutaris, nec per omnia sacrificia pro

[1] Lev. IX, 7. — [2] Id. IV, 35. — [3] Id. V, 8. — [4] Id. IV, 35.

peccato, potest forsitan dici, non hoc regulariter fuisse præceptum; sed illic tantummodo ut fieret dictum est, id est, in sacrificio salutaris, cum sit de bobus, ibi enim id præcepit; et in sacrificio pro peccato, cum fit de fœmina ex ovibus : cætera vero sive sint salutaris, sive pro peccato, non esse necesse ut super holocausta imponantur.

II. Movet etiam quod cum faceret Aaron dona populi, quæ supra commemoravit, non omnia commemorata sunt immolata, quæ fuerant prædicta : sed tantum hircus pro peccato et holocaustum [1], ubi tamen illum agnum non expressit : duo vero alia, quæ ad sacrificia pro peccato potius quam ad holocaustum pertinere diximus, tacuit, id est, arierem et vitulum; nisi forte a parte totum intelligi voluit, ut solo capro commemorato etiam illa subsecuta acciperemus.

III. Cum de sacrificiis salutaris populi narraret, quemadmodum ea fecerit Aaron, de vitulo et ariete ait : « Et » occidit vitulum et arietem sacrificii salutaris populi, et obtulerunt filii Aaron sanguinem ad eum, et affudit ad » altare in circuitu, et adipem qui a vitulo, et ab ariete » lumbum, et adipem tegentem super ventrem, et duos » renes, et adipem qui super ipsos est, et pinnam quæ est » in jocinere, et posuit adipem super pectuscula, et im- » posuit adipes ad altare : et pectusculum et brachium » dextrum abstulit Aaron, ablationem ante Dominum, » quomodo præcepit Dominus Moysi [2]. » Nunc singulariter, nunc pluraliter loquitur cum de duobus animalibus loquatur, vitulo et ariete. Quod ergo dicit duos renes, ab utroque animante intelligendum est, atque ita quatuor fiunt, ita et cætera. Quod vero ait, « Et posuit adipes super » pectuscula, » cum ipsa pectuscula non imposuerit al-

[1] Levit. IX, 15. — [2] Ibid. 18-21.

tari, sacerdoti enim debebantur cum brachiis dextris, quid sibi vult? An intelligendum est : Et posuit adipes qui sunt super pectuscula? ipsos enim posuit, quos imponeret altari a pectusculis demptos. Nam ita et superius præceperat. Denique sequitur, « Et imposuit adipes super » altare, et pectusculum et brachium dextrum abstulit » Aaron ablationem ante Dominum : » modo singulariter inferens, et pectusculum dicens, utique utrumque ex utroque animante, quæ pectuscula dixerat.

QUÆSTIO XXVIII.

Quid est quod ait, « Cum extulisset Aaron manus super » populum, benedixit eos, et descendit, cum fecisset » quod pro peccato, et holocaustomata, et quæ salutaris[1]?» Ubi autem ista fecit, nisi super altare, id est, ad altare stans eique deserviens? Inde ergo descendit ubi stabat. Nimirum illius solutio quæstionis adjuvari hoc testimonio videtur, ubi quæsieramus in Exodo quomodo serviri potuerit ad altare[2], quod erat altum cubitis tribus? Gradum quippe illic intelligere prohibebamur, quia id Deus vetuerat, ne super altare pudenda virilia ministrantis revelarentur, quod utique fieret, si pars altaris gradus esset, id est, si compactus adhæreret. Denique ibi hoc vetuit, ubi de altari structili loquebatur, unum enim esst altare cum gradu cujus pars esset gradus, et ideo vetitum est : hic vero ubi altaris tanta fuerat altitudo, ut nisi sacerdos super aliquid staret, apte ministrare non posset, intelligendum est, quidquid illud erat, quod ad horam ministrationis ponebatur et auferebatur, non fuisse altaris partem, et ideo non fuisse contra præceptum, quo gradum habere prohibitum est : hoc autem qualecumque fuerit, tacuit Scriptura, et ideo quæstio facta est. Sed nunc cum dicit

[1] Levit. IX, 22. — [2] Lib. II, quæst. CXIII.

Scriptura sacerdotem cum fecisset sacrificia descendisse, hoc est, cum immolata imposuisset altari, utique manifestat alicubi eum stetisse unde descenderet : et quia ibi steterat, ideo trium cubitorum altari ministrando servire potuisse.

QUÆSTIO XXIX.

« Et vidit omnis populus, et amens factus est[1]. » Quod alii interpretes dixerunt, « Expavit, » conantes transferre de græco, quod dictum est, ἐξέστη, unde ἔκστασις dicitur, qui sæpe in Scripturis latinis legitur mentis excessus.

QUÆSTIO XXX.

« Et exiit a Domino, et devoravit quæ erant super al-
» tare, holocaustomata, et adipes[2]. » Quid dixerit, « a
» Domino, » quæri postest, utrum quia nutu et voluntate Domini factum est, an ab eo loco ignis exiit ubi erat arca testimonii. Non enim in loco aliquo ita est Dominus, quasi alibi non sit.

QUÆSTIO XXXI.

Posteaquam exeunte igne a Domino, incensi et mortui sunt filii Aaron, qui ausi sunt in batillis suis adhibito igne alieno incensum imponere Domino[3]; quod ideo non licebat, quia ex illo igne qui divinitus in altare venerat deinceps custodito, omnia erant accendenda quæ in tabernaculo accendi oportebat : mortuis ergo illis, ait Moyses, « Hoc est quod dixit Dominus dicens : In eis qui mihi ap-
» propinquant sanctificabor, et in omni synagoga glorifi-
» cabor[4] : » eos appropinquare Domino volens intelligi, qui in tabernaculo sacerdotio fungebantur; sanctificari autem in eis etiam vindicando, sicut factum est. Utrum ut

[1] Levit. IX, 24. — [2] Ibid. 14. — [3] Id. X, 1. — [4] Ibid. 3.

hinc sciretur, quam minus aliis parcat, si illis non parcit : quo sensu dictum est : » Si justus vix salvus erit, peccator » et impius ubi parebunt[1]? » An potius secundum illud : « Cui plus datur, plus exigitur ab eo[2]? » et illud : « Ser- » vus qui non cognovit voluntatem domini sui, et facit » digna plagis, vapulabit pauca : servus autem qui cogno- » vit voluntatem domini sui, et facit digna plagis, valpu- » labit multa[3]? » et illud : « Exiguo enim concedetur » misericordia, potentes autem potentiora tormenta pa- » tientur[4]. » Sed ubi hoc dixerit Dominus, quod eum dixisse Moyses commemoravit, in Scriptura quæ retro est non invenitur. Tale ergo est hoc, quale in Exodo, ubi dicit Domino : « Tu dixisti : Scio te præ omnibus[5] : » quod invenitur quidem Dominus ei dixisse, sed postea : sed quoniam mendaciter nunquam hoc Moyses diceret, intelligitur id ei etiam ante dixisse, quamvis scriptum non fuerit, ita et hoc. Unde apparet non omnia scripta esse, quæ Deus locutus est eis, per quos nobis sancta Scriptura ejus ministrata est.

QUÆSTIO XXXII.

Quid est quod Aaron et reliquos filios ejus mortem illorum duorum lugere prohibens dicit : « Caput vestrum » cidara non denudabitis[6], » ubi certe ostendit cidaras tegmina capitum fuisse ; nisi quia illa faciebant lugentes, quæ consuetudini ornatus essent contraria? sicut enim in nostra consuetudine, quia caput apertum magis habetur, operitur in luctu : sic quia illi operimento capitis ornabantur, nudandum erat lugentibus. Quod ideo prohibet, ne lugerent eos, in quorum pœna sanctificatus est Dominus, id est, commendatus est timor ejus. Nec ideo quia

[1] Petr. IV, 18. — [2] Luc. XII, 48. — [3] Ibid. 47. — [4] Sap. VI, 7. — [5] Exod. XXXIII, 12. — [6] Levit. X, 6.

lugendi non erant; nam permittit alios lugere illos : sed quia illi lugere tunc non debebant, cum dies sanctificationis eorum agerentur, nondum completis septem, quibus eos præcepit de tabernaculo non abscedere. Quanquam possit videri, quia illo oleo fuerant sanctificati, hoc dictum esse quod nunquam quemquam lugere deberent. Ita enim dicit, « Fratres autem vestri omnis domus Israël plorabunt » incendium, quo incensi sunt a Domino. Et ab ostio ta» bernaculi testimonii non exibitis, ne moriamini, oleum » enim unctionis, quod est a Domino, super vos est[1]. »

QUÆSTIO XXXIII.

« Et locutus est Dominus ad Aaron dicens : Vinum et » siceram non bibetis tu et filii tui tecum, cum intrabitis » in tabernaculum testimonii, aut cum accedetis ad altare, » et non moriemini[2]. » Quando ergo eis bibere licebat, quandoquidem in tabernaculum eis quotidie necesse erat introire et accedere ad altare, propter continuam servitutem? Quod si quisquam dicit, non omni die sacrificia imponi solere, quid dicet de ingressu in tabernaculum, qui quotidianus erat propter candelabrum et panes propositionis super mensam ponendos? Si autem respondetur, « In tabernaculum testimonii » nunc quod ait, illud esse intelligendum ubi erat arca testimonii, etiam illuc necesse erat intrare summum sacerdotem propter incensum continuationis. Non enim semel in anno intrabat, sed cum sanguine purificationis semel in anno, propter incensum autem quotidie. An intelligendum est Deum præcepisse, ut vinum omnino non biberent? Cur ergo non ita præcepit potius ut breviter diceret, « Vinum non bibetis ; » sed addidit, « Cum intrabitis in tabernaculum, aut cum ac» cedetis ad altare? » An quia causa non bibendi tacenda

[1] Levit. x, 7. — [2] Ibid. 9.

non erat, maxime quia Deus præscius erat futuros postea tam multos etiam summos sacerdotes uno tempore, id est, non per successionem, qui tabernaculo et sacrificiis et incenso et universo illi ministerio vicibus deservirent; quando utique illi non bibebant, quorum locus erat deserviendi, alii autem bibebant? An quid aliud hoc loco intelligenest? Quoniam cum vinum et siceram sacerdotes bibere prohiberet, secutus ait, « Legitimum æternum in pro» genies vestras[1] : » ambiguum est utrum superiori sensui connectatur, id est, ad vinum non bibendum pertineat; an inferiori ubi sequitur, « Distinguere inter medium sanc» torum et contaminatorum, et inter medium mundorum » et immundorum : et instruere filios Israël omnia legitima, » quæ locutus est Dominus ad eos per manum Moysi[2] : » ut hoc sit officio sacerdotum legitimum æternum in progenies eorum. Quomodo autem dicat « æternum, » jam sæpe diximus. Hoc quoque ambigue positum est quod ait, « Distinguere inter medium sanctorum et contami» natorum, et inter medium mundorum et immundorum ;» utrum ab eo quod sunt sancta et munda, vel inquinata et immunda; an ab eo quod sunt sancti et mundi, vel inquinati et immundi : id est, utrum inter illa ipsa sacra, quæ rite vel non rite fierent, distinguere voluit sacerdotes; an inter ipsos homines probandos vel improbandos, an potius ad utrumque referendum est, sive homines, sive sacra.

QUÆSTIO XXXIV.

« Pectusculum segregationis et brachium ablationis » manducabitis in loco sancto[3]. » Quamvis singula singulis data sint, nimirum tamen utrumque posset dici segregationis, quia utrumque sacerdoti separatur et utrum-

[1] Levit. x, 9. — [2] Ibid. 10. — [3] Ibid. 14.

que ablationis sive demptionis, quod græce dicitur ἀφαίρεμα, quia utrumque demitur et aufertur eis, pro quibus offertur, ut detur sacerdoti. Pectusculum sane impositionis superius legimus, et brachium ablationis; quia de brachio nihil imponebatur altari, adeps autem de pectusculo imponebatur.

QUÆSTIO XXXV.

Quid est quod dicit, « De sacrificiis salutarium[1], » cum ea dicat quæ alibi dixit « Sacrificia salutaris ; » et cum singulari numero id dixit « Sacrificium salutaris, » cum de eadem re diceretur? An forte hoc loco ubi ait, « A sacrificiis » salutarium, » sanitatum dici debuit? Nam in illo Psalmo ubi dictum est : « Exaudi nos, Deus sanitatum nostra» rum[2], » hoc verum habet græcus quod etiam hoc loco, id est, σωτηρίων qui genitivus pluraliter in græca lingua ambiguus est, utrum a salute, an a salutari nomen declinatum sit : quoniam σωτηρία dicitur salus vel sanitas, unde fit genitivus pluralis τῶν σωτηριῶν; salutare autem σωτήριον dicitur, et inde genitivus pluralis idem ipse est. Si ergo recte potest intelligi etiam sacrificium salutis quod est sacrificium salutaris, quoniam a salutari salus datur, et illud est salutare unde salus accipitur ; non est necesse ut tanquam multorum salutarium sacrificia hic intelligamus, ubi dictum est « Sacrificiis salutarium, » sed multarum forsitan sanitatum, quæ tamen ab uno salutari accipiuntur. Quod sit autem salutare Dei, de quo dictum est : « Calicem salutaris accipiam[3], » et de quo Simeon dicit in Evangelio, « Quoniam viderunt oculi mei salutare » tuum[4] : » fides christiana novit. Possunt sane non absurde intelligi vel dici etiam sacrificia salutaria, quæ sunt salutaris.

[1] Lev. x, 14. — [2] Psal. LXIV, 6. — [3] Id. CXV, 13. — [4] Luc. II, 30.

QUÆSTIO XXXVI.

I. « Et erit tibi et filiis tuis et filiabus tuis legitimum » sempiternum [1]. » Non frustra est additum, « filiabus : » quoniam quædam ad escas pertinentia sacerdotum prohibet a fœminis accipi, sed a masculis jubet.

II. Cum quæsiisset Moyses caprum oblatum pro populi peccatis [2], et non invenisset, quoniam fuerat incensus, et iratus esset, quod ea quæ pro peccato a populo offerrentur, constituit Dominus sacerdotibus edenda, oblatis inde adipibus et renibus; iratus autem esset non fratri suo, sed filiis ejus, credo quod ad eos suggerendi ministerium pertineret : respondit illi Aaron et ait, « Si hodie » obtulerunt ea quæ pro peccato illorum sunt, et holo» causta sua ante Dominum, et contigerunt mihi talia, et » comedam quod est pro peccato hodie, numquid pla» citum erit Domino? Et audivit Moyses, et placuit » illi [3]. » Hoc videtur dixisse Aaron, quod ipso die quo primum obtulerant filii Israël pro peccato suo, non debuit a sacerdotibus manducari, sed totum incendi, non inde regulam faciens ad cætera; nam deinceps sacrificia pro peccatis ipsi edebant : sed quia hoc primum fuit ipso primo die primitus oblatum, credendum est Aaron sacerdotem hoc divina inspiratione dixisse, ut et illud circa sacerdotes deinceps servaretur quod præceperat Dominus Moysi, et hoc quod Aaron dixit tanquam divinitus dictum Moyses approbaret. Quid ergo de cæteris ejusdem diei sacrificiis, id est, de ariete et vitulo, quæ diximus etiam ipsa pro peccato oblata debere intelligi? An de vitulo nulla quæstio est, quoniam oportebat sic fieri, ut de ejus sanguine quemadmodum præceptum fuerat intromitteretur, unde et tangerentur cornua altaris incensi, et consequens

[1] Levit. x, 15. — [2] Ibid. 16. — [3] Ibid. 19, 20.

erat ut totus arderet? Quid ergo de ariete? An quoniam primum caprum quæsivit Moyses, quod de capro illi responsum est, hoc et de ariete intelligendum est, quem ex ordine fuerat quæsiturus, nisi illud responsum sacerdotis ei placuisset? De vitulo autem quid quæreret, cum ea lege fieri potuerit, quam de vitulo pro peccato universæ synagogæ præceperat Deus [1], sicut de vitulo pro peccato sacerdotis, id est, ut totus arderet extra castra? Hæc enim sunt verba irascentis Moysi ad filios fratris sui, cum hircum pro peccato quæsitum non invenisset, quia fuerat totus incensus. « Quare non comedistis illud quod fuit pro » peccato in loco sancto? Quoniam enim sancta sanctorum sunt, hoc vobis dedit edere, ut auferatis peccatum » synagogæ, et exoretis pro eo ante Dominum. Non enim » illatum est a sanguine ejus in sanctum ante faciem intus. Edetis illud in loco sancto, quomodo mihi constituit Dominus [2]. » Utique cum dicit, « Non enim illatum » est a sanguine ejus in sanctum ante faciem intus, » procul dubio discernit illud quod ita fit pro peccato sacerdotis, sive pro peccato universæ synagogæ, non de hirco, de quo sanguis quoniam non erat jussus inferri ad tangenda cornua intus altaris incensi, non debuit totus incendi, sed a sacerdotibus manducari. Hoc autem quare sit factum, id est, ut etiam ipse totus incenderetur, respondit Aaron, et placuit Moysi.

III. Sane quoniam sex pecora præcepta fuerunt senioribus populi ut offerrentur pro populo, quorum prius quatuor commemoravit, hircum, et arietem, et vitulum, et agnum anniculum; quorum manifestum est hircum pro peccato, manifestum est etiam agnum anniculum in holocaustum; duo vero media, arietem et vitulum, ambigue posita videramus, utrum ad sacrificium pro peccato perti-

[1] Levit. IV, 12 et 21. — [2] Id. X, 17, 18.

nerent, et hirco adjungerentur, an potius agno ut in holocaustum offerrentur, unde quid nobis videretur, suo loco exposuimus : postea vero ut sex animalia complerentur, vitulum et arietem commemoravit in sacrificium salutaris ; nec tamen in consequentibus cum immolata sunt, et identidem commemorata, fit mentio pecorum ipsorum arietis et vituli, quæ inter caprum et agnum posuerat, sed tantum ille vitulus et ille aries commemorantur, quos in sacrificium salutaris offerri jusserat, ut jam non sex pecora, sed potius quatuor fuisse credantur : potest fortassis intelligi, quod duo illa, quæ prius inter hircum et agnum posuerat, iterum nominavit, et non est alius vitulus et alius aries in sacrificium salutaris : ut cum dixisset hircum pro peccato, et arietem et vitulum non dicens in quid, id est, in quam rem, agnum vero anniculum in holocaustum ; postea dicere voluerit quid de vitulo et ariete faciendum esset, id est, quia neque pro peccato sicut hircus, neque in holocaustum sicut agnus, sed in sacrificium salutaris jubebantur inferri. Sed si hoc intellexerimus, manebit quæstio, quare pro peccato synagogæ hircus oblatus sit [1], cum de sacrificiis quæ pro peccatis offerenda essent ab initio Dominus loquens, vitulum offerri jusserit pro peccato synagogæ [2], sicut pro peccato sacerdotis, non caprum, sed vitulum ; de quo vitulo etiam sanguinem, similiter ut pro peccato sacerdotis, ad tangenda cornua altaris incensi præcepit inferri ; et quæ causa fuerit, ut pro peccato Aaron, et Moyses vitulum offerret [3], et ipse Aaron alterum vitulum, sicut pro peccato sacerdotis secundum Dei præceptum offerri oportebat [4] ; pro peccato autem populi non vitulus, sicut præceptum fuerat, sed hircus potius offerretur? Quod cum moveret, visum est nobis, ut supra diximus, quod non solus hircus pro peccato po-

[1] Levit. x, 16. — [2] Id. i, 14. — [3] Id. viii, 15. — [4] Id. ix, 8.

puli, sed et aries et vitulus offerri jussus est, ut ad ista tria subaudiatur, pro peccato : quia et principes erant in populo, pro quibus hircus fuerat offerendus; et singuli quique habere propria peccata potuerunt, pro quibus aries; et unum aliquod peccatum omnes, pro quo vitulus, sicut ab initio præceptum fuerat, pro peccato universæ synagogæ vitulum offerri oportebat. Ideo autem cum immolata sunt, hircus tantummodo nominatur, ut alia etiam tacita intelligerentur, locutione a parte totum, quia omnia fuerant pro peccatis.

QUÆSTIO XXXVII.

Cum ageret de morticinis immundorum animalium, « Et omne vas fictile, inquit, in quo ceciderit ex eis » intus, quæcumque sunt intus immunda erunt; et illud » conteretur, id est, ipsum vas. Et omnis cibus qui » manducatur, in quemcumque venerit super illum aqua, » immundus erit vobis[1]. » Non quæcumque aqua intelligenda est, quæ supervenerit cibo, facit eum immundum : sed ex illo vase quod factum est immundum de morticinis immundis, si forte ipsum vas habuit aquam.

QUÆSTIO XXXVIII.

« Instruere filios Israël inter vivificantia quæ manducantur, et inter vivificantia quæ non manducantur[2] : » quæ græcus habet ζωογονοῦντα, nostri quidam « vivificantia » interpretari maluerunt, quia utcumque hoc verbum noster usus recepit, quam facere novum insolitum, si dici posset vivigignentia. Non enim quæ vivificant, id est, vivere faciunt, sed quæ vivos fœtus gignunt, id est, non ova, sed pullos, dicuntur ζωογονοῦντα.

[1] Levit. xi, 33, 34. — [2] Ibid. 44.

QUÆSTIO XXXIX.

Quid est quod ait de muliere quæ peperit, « Omne » sanctum non tanget, et in sanctuarium non introibit[1]? » Quod sanctuarium vult intelligi, cum legatur in tabernaculum nonnisi sacerdotes solere ingredi, et usque ad velum interius secundum; ultra velum autem ipsum ubi erat arca, nonnisi unum summum sacerdotem? An et ante tabernaculum, ubi erat altare sacrificiorum, sanctuarium dici potuit? Nam sæpe appellatur locus sanctus etiam ipsum atrium, cum dicitur, « In loco sancto edent ea[2]. » Illuc fortassis solebant intrare mulieres, quando offerebant dona sua, quæ imponerentur altari.

QUÆSTIO XL.

1. Quid est quod dicit, « Si masculum pepererit mulier, » immunda erit septem dies, secundum dies secessionis » purgationis ejus immunda erit, et in die octavo circum» cidet carnem præputii ejus, et triginta et tres dies sede» bit in sanguine suo mundo. Omne quod sanctum est » non continget, et in sanctuarium non introibit[3]. » Quæ differentia est inter septem dies illos quibus dicit eam immundam, et triginta-tres quibus in sanguine suo mundo sedebit. Si enim jam immunda non est per trigenta-tres dies, quare non tangit quod sanctum est? An hoc adhuc interest, quia in sanguine est, licet mundo; ut hoc distet, quia cum immunda est, ubicumque etiam sederit, immundum facit; cum vero jam in sanguine mundo sedet, tantum quod sanctum est non ei licet tangere, et in sanctuarium intrare. Hoc est enim quod ait, « Secundum dies » secessionis purgationis suæ[4], » quod dicit alio loco, immunditiam fœminæ quæ menstruis purgatur, septem die-

[1] Levit. xii, 4. — [2] Id. vi, 86. — [3] Id. xii, 2-4. — [4] Id. xv, 19.

rum esse, quando omne super quod sederit immundum erit. « Secessionis » autem dicit, quoniam secedebat aliquantum, ne omnia coinquinaret, cum perageret illos dies. Hos dies immunditiæ ejus, si fœminam pareret, Lex duplicabat, et quatuordecim faciebat: reliquos autem quibus sedebat in sanguine mundo suo, etiam ipsos duplices jusserat observari, id est, sexaginta-sex, ut omnes essent in partu masculi quadraginta, in fœminæ octoginta. Aliqui autem codices græci non habent, « In sanguine » mundo suo, » sed « In sanguine immundo suo. »

II. « Et cum adimpleti fuerint dies purgationis ejus » super filio aut super filia, offeret agnum anniculum » sine macula in holocaustum, et pullum columbinum » aut turturem pro peccato ad ostium tabernaculi testi- » monii ad sacerdotem : et offeret eum ante Dominum, » et exorabit pro ea sacerdos, et purgabit eam a fonte » sanguinis ejus. Ista lex ejus quæ peperit masculum aut » fœminam. Si autem non invenerit manus ejus quod satis » est in agnum, et accipiet duos turtures, aut duos pullos » columbinos, unum in holocaustum, et unum pro pec- » cato : et exorabit pro ea sacerdos, et purgabitur[1]. » Recte ergo superius non legendum est : « Offeret agnum » anniculum sine macula in holocaustum, » aut « Pullum » columbinum aut turturem pro peccato, » sicut nonnulli codices habent; sed sicut dictum est, « Et pullum » columbinum aut turturem pro peccato : » quandoquidem postea dicit: « Si non invenerit manus ejus quod satis » est ad agnum, et accipies duos turtures : » ubi plus videtur habere « et; » nam ea conjunctione detracta, integre sequitur, « Accipiet duos turtures aut duos pullos columbinos, unam avem scilicet in holocaustum, alteram pro peccato.

[1] Levit. XII, 6-8.

III. Sed quo peccato, numquid peperisse peccatum est? An hic ostenditur illa propago ex Adam, unde Apostolus dicit : « Ex uno in condemnationem : et quia per » unum hominem peccatum intravit in mundum, et per » peccatum mors, et ita in omnes homines pertransiit[1]? » Et hic satis apparet quemadmodum dictum sit : « Ego » enim in iniquitatibus conceptus sum, et in peccatis » mater mea in utero me aluit[2]. » Cur ergo non illud quod natum est purgari dicit Scriptura per hoc sacrificium, sed ipsam quæ peperit? An ad ipsam quidem, unde illa origo trahebatur, relata purgatio est propter sanguinis fontem : non poterat tamen sine ipsius fœtus purgatione fieri, qui ex ipso sanguine exortus est? Nam quo pertinet quod superius ait : « Super filio aut super filia offeret » agnum anniculum sine macula in holocaustum, et pul» lum columbinum aut turturem pro peccato, si nihil per hoc sacrificium fiebat pro eis qui nascebantur?

IV. Quod si quisquam ita distinguere conabitur, ut dicat non esse jungendum : « Super filio aut super filia offerre » agnum anniculum sine macula in holocaustum, et » pullum columbinum pro peccato; » sed ita potius legendum : « Et cum adimpleti fuerint dies purgationis ejus » super filio aut super filia, » id est, dies purgationis impleti fuerint super illo aut super illa, filio scilicet vel filia; ut deinde ab alio sensu sequatur : « Offeret agnum anniculum sine macula in holocaustum, et pullum colum» binum pro peccato, » id est, pro peccato suo, cum completi fuerint dies purgationis ejus super filio aut super filia : quisquis ergo ita distinguendum putaverit, ex Evangelio convincetur, ubi cum tale aliquid nato ex Virgine Domino facerent, magis propter consuetudinem Legis, quam propter necessitatem alicujus in eo expiandi pur-

[1] Rom. v, 12 et 16. — [2] Psal. L, 7.

gandique peccati, sic legitur : « Et cum inducerent puerum » Jesum parentes ejus, ut facerent secundum consuetu- » dinem Legis pro eo[1] : » non dictum est : « Pro matre » ejus, » sed, « Pro eo ; » quamvis ea fierent, quæ hoc loco præcepta sunt de duobus turturibus aut duobus pullis columbinis. Sic enim baptizari ipse etiam dignatus est baptismo Joannis, qui erat baptismus pœnitentiæ in remissionem peccatorum[2], quamvis nullum haberet ille peccatum. Merito ergo quidam nostri ita interpretati sunt etiam istum in Levitico locum, ut non dicerent, « Super » filio aut super filia, » sed « Pro filio aut pro filia. » Hanc enim vim hujus præpositionis esse intellexerunt hoc loco, ubi græcus ait, ἐφ' υἱῷ ἢ ἐπὶ θυγατρί. Sane advertendum est, quam pauper Dominus nasci voluerit, ut non pro illo offerretur agnus et pullus columbinus aut turtur, sed par turturum aut duo pulli columbini, sicut in Evangelio legitur[3] : quod Scriptura Levitici tunc jussit offerri, si non habuerit manus offerentis quod satis est in agnum.

QUÆSTIO XLI.

« Homini si cui facta fuerit in cute corporis ejus cica- » trix signi lucida, et fuerit in cute coloris ejus tactus » lepræ[4]. » Velut exponendo dixit posterius, unde quod primum dixerat intelligeretur, quoniam dixerat : « Homini » si cui facta fuerit in cute corporis ejus cicatrix signi lu- » cida, » ne cicatricem sic intelligeremus, quomodo solet esse vestigium sanati vulneris, aperuit hoc se de colore dicere, cum adjunxit : « Et fuerit in cute coloris ejus » tactus lepræ. » Quidquid ergo illud est, coloris vitium est, quod nomine cicatricis appellat. Quod vero ait : « Tac- » tus lepræ, » non quod tactu color sentiatur, sed ita dicit tactum lepræ, tanquam ipse homo vel corpus ejus

[1] Luc. II, 27. — [2] Matth. III, 13. — [3] Luc. II, 24. — [4] Levit. XIII, 2.

lepra sit tactum, hoc est, maculatum atque vitiatum : sicut dici solet : Tetigit eum, vel non tetigit febris. Denique ipsam maculam tactum vocat, et eam semper isto nomine appellat. Unde nonnulli nostri non « Tactum, » sed » Maculam » interpretati sunt : quo nomine quidem planius videretur sonare quod legitur; sed potuit et græcus non dicere ἁφὴν, id est, « Tactum, » sed μῶμον, id est, » Maculam, » unde ἄμωμον dicit immaculatum : quanquam non ab illo solo, quod in colore contingit, sed ab omni vitio purum solet Scriptura ἄμωμον dicere ; unde non maculam coloris, sed omnis vitii notam vult intelligi, quod μῶμον appellat. Posset ergo quod ad solum colorem attinet σπῖλον dicere ; quo verbo usus est Apostolus, ubi ait de Ecclesia : « Non habentem maculam aut rugam[1]. » Nec μῶμον autem, nec σπῖλον dixit, sed ἁφὴν, id est, tactum : quod et in græca lingua inusitate dicitur in coloribus ; et tamen hoc Septuaginta interpretes non piguit græce dicere ; cur ergo latinos piguerit? Quod autem dicitur, « Cicatrix signi, » vel ideo dicitur, quod significet aliquid ; vel ideo potius, quod ipsum hominem signo quodam discernit a cæteris, hoc est, notabilem reddit.

QUÆSTIO XLII.

Quid est quod ait : « Et videbit sacerdos, et inquinabit » eum[2]? » ad quem veniet ut mundetur. Sed « Inquina- » bit » dictum est, inquinatum pronuntiabit, si hæc in eo viderit, quæ Scriptura dicit de macula lepræ.

QUÆSTIO XLIII.

« Si autem lucidus albus erit in cute coloris ejus, et » humilis non fuerit aspectus ejus a cute[3]. Lucidus albus, » subauditur, tactus, id est, illa macula coloris non pilus.

[1] Ephes. v, 27. — [2] Levit. xiii, 3. — [3] Ibid. 4.

Quod postea dicit : « Si autem conversa mutata fuerit » significatio in cute[1] : » hanc dicit significationem, quod superius « Signum » in latino legitur. Nam græcus et supra et hic uno eodemque verbo usus est, σημασίαν dicens.

QUÆSTIO XLIV.

« Et segregabit illum sacerdos septem diebus in secun- » do : et videbit illum sacerdos die septimo in secundo : » et ecce obscurus tactus non est conversus tactus in cute ; » et purgabit eum sacerdos : signum enim est[2] : » hoc est, purgatum eum pronuntiabit : non enim est lepra, sed signum.

QUÆSTIO XLV.

« Si autem conversa mutata fuerit significatio in cute » posteaquam vidit illum sacerdos ut purget : et visus » fuerit denuo sacerdoti, et viderit eum sacerdos, et ecce » commutata significatio in cute ; et inquinabit eum sa- » cerdos ; lepra est[3] : » Etiam hic « Inquinabit » dixit, inquinatum pronuntiabit : « et » autem plus habet, ex more locutionis Scripturæ. Hoc itaque videtur admonuisse, ut cum visus fuerit solus color albus et lucidus, discolor sano colori, adhuc probetur a sacerdote, ut si viderit etiam pilum mutatum in album colorem, et humiliorem factum cutis locum, in quo est albus color, tunc pronuntiet lepram, id est, inquinet hominem pronuntiando leprosum : « Si autem, inquit, lucidus albus fuerit » in cute coloris ejus[4], » id est, lucidus albus fuerit ille tactus ; quo nomine eamdem maculam appellat : « et hu- » milis non fuerit aspectus ejus a cute ; et pilus non erit » conversus in album, ipse autem est obscurus[5], » id est, ipse pilus, quia non est albus : « Et segregabit sacerdos

[1] Levit. XIII, 7. — [2] Ibid. 8. — [3] Ibid. 4-6. — [4] Ibid. 2-9. — [5] Ibid. 4.

» tactum septem dies: et videbit sacerdos tactum die septimo[1], » id est, illam maculam : « Et ecce tactus manet » ante eum; non commutatus est tactus in cute, » id est, non est discolor et dissimilis inventus a cute. Ergo sanatum est quod vitiosum erat : sed adhuc jubet probari eamdem sanitatem per alios septem dies, atque ideo sequitur et dicit: « Et segregabit illum sacerdos septem dies » in secundo, » id est, septem alios dies : « Et videbit » illum sacerdos die septimo in secundo : et ecce obscurus » tactus[2], » id est, quia non albus et lucidus, ac per hoc concolor sano colori : « Non est mutatus tactus, » in cute, sicut et paulo ante dixit, hoc est, non est dissimilis a cætera cute ; « Et purgabit eum sacerdos, » id est, purgatum pronuntiabit a suspicione lepræ; non quod habuerit lepram, quam jam non habet, sed quoniam lepra non fuit, quod in illo lucido et albo colore tactus, id est, maculæ illius quæ apparuerat, cum expectaretur utrum humilior fieret locus, et pilus illic in album converteretur, non contigit, sed potius ille tactus qui fuit ante lucidus et albus, obscurus inventus est, id est, similis cætero colori, non lucidus : non erat ergo lepra, « Signum est » enim, » non lepra, quod sic apparuerit : tamen etiam propter hoc purgatus a suspicione lepræ, « Lavabit vesti» menta sua, » quia et in illo signo aliquid fuit, propter quod lavanda fuerant vestimenta ; « Et mundus erit. »

QUÆSTIO XLVI.

« Deinde sequitur : « Si autem conversa mutata fuerit » significatio in cute, posteaquam vidit illum sacerdos ut » purgaret illum[3] : » id est, posteaquam vidit eum sacerdos septimo die prius sanum, ut purgaret illum, mutata est illa significatio, id est, illud signum in cute : « Et

[1] Levit. xii, 5. — [2] Ibid. 6. — [3] Ibid. 7.

» visus fuerit in secundo sacerdoti, » id est, post alios septem dies : « Et viderit eum sacerdos, et ecce commu- » tata est significatio in cute, » id est, non stetit in illa sanitate, in qua eum viderat post primos septem dies. « Et inquinabit illum sacerdos : lepra est[1]. » Jam hic quoniam illud quod visum fuerat post primos septem dies sanum, non stetit in suo[2], sed mutatum est in pristinum vitium, lepra pronuntiatur : ita ut non illic expectetur vel locus humilior, vel pilus in album conversus. Cum enim lepra non sit notabilis atque vitiosa nisi varietas; hoc ipsum de vitioso colore redire ad sanum, et de sano redire ad vitiosum, ita notabile est, ut non ibi fuerit expectandum, quod in primo expectari præceperat, de humiliori loco et pili candore, sed jam etiam ista varietate sine dubitatione sit lepra.

QUÆSTIO XLVII.

Deinde sequitur: « Et tactus lepræ si fuerit in ho- » mine, veniet ad sacerdotem : et videbit sacerdos; et » ecce cicatrix alba in cute; et hæc mutavit capillum » album, et a sano carnis vivæ in cicatrice[3]. » Hinc si subtrahamus, « et, » more enim locutionis Scripturarum positum est, iste erit sensus, « Et videbit sacerdos; et » ecce cicatrix alba in cute; et hæc mutavit capillum » album a sano carnis vivæ in cicatrice. » Ordo est, « Mutavit capillum album in cicatrice a sano carnis vi- » væ: » id est, cum caro viva et sana habeat capillum obscurum, vel nigrum, hæc cicatrix album habet. « Le- » pra veterascens est in cute coloris ejus : et inquinabit » eum sacerdos[4], » id est, inquinatum pronuntiabit. « Non segregabit eum, quia immundus est : » Hoc videtur dicere quia ubi inventus fuerit pilus in album muta-

[1] Levit. XIII, 8. — [2] Forte *in sano*. — [3] Levit. XIII, 9, 10. — [4] Ibid. 11.

tus concolor albo vitio cutis, jam non segregatur, ut probetur; nec expectatur utrum etiam humilior fiat locus: sed ex hoc tantum quod alba est cutis discolor cæteræ, et album habet pilum discolorem cæteris qui sunt in carne viva et sana, lepra veterascens pronuntiatur: ideo veterascens, quia jam non est probanda illis bis septem diebus. « Si autem restitutus fuerit color sanus, » et conversus fuerit albus: » quoniam dixerat totum album factum per totam cutem, eo ipso jam mundum esse; quia varietas ibi jam non esset. Deinde ait: « Et » quacumque die visus fuerit in eo color vivus, inquina- » bitur[1]: » ubi satis ostendit varietatem improbari. Ac per hoc quod modo dixit, « Si autem restitutus fuerit » color sanus, et conversus fuerit albus, et veniet ad sa- » cerdotem: et videbit sacerdos: et ecce conversus tac- » tus in album; et purgabit sacerdos tactum; mundus » est[2]. » Restitutum colorem sanum non debemus accipere, ut color sanus esset: etenim ipse erat, per quem tamen fiebat immundus propter varietatem. Restitutum ergo dixit colorem sanum, ut illud esset quod fuerat, id est, albus sano pereunte. Tunc enim rursus mundus erit, cum totus albus fuerit, quia nulla ibi varietas erit. Sed restitutum pro pereunte accipere, nimis inusitata locutio est. Magis enim videtur dicere debuisse: « Si autem restitutus fuerit color albus: » nunc vero ait: « Restitutus sanus, et » conversus fuerit albus; » tanquam diceret: « Sanus color si restitutus fuerit in album. »

QUÆSTIO XLVIII.

Quid est, cum de lepra capitis loqueretur[3]; eam etiam (θραῦσμα) quassationem appellavit, cum in solo colore fiat, vel cutis vel capillorum, et quod humilior aspectus ejus a cætera

[1] Levit. XIII, 14. — [2] Ibid. 16, 17. — [3] Ibid. 30.

cute appareat, sine dolore tamen et sine ulla vexatione? An hoc quod immundum est quassationem voluit appellare pro plaga, velut hac immunditia homo percussus sit.

QUÆSTIO XLIX.

Quid sibi vult, quod cum diceret de lepra vestimentorum aliarumque rerum ad usus hominum pertinentium, ait : « Aut in vestimento laneo, aut in vestimento stuppeo, » aut in stamine, aut in lana, aut in lineis, aut in la- » neis[1] : » cum jam supra dixisset, « In vestimento laneo, » aut in vestimento stuppeo? » Nam stuppeum est utique lineum. An illic vestimenta intelligi voluit : hic autem quodlibet laneum et quodlibet lineum? Non enim vestimenta sunt stramina jumentorum, cum sint lanea; aut vestimenta sunt retia, cum sint linea. Prius ergo specialiter de vestimentis, deinde generaliter de omnibus rebus laneis et lineis dicere voluit.

QUÆSTIO L.

Quæritur quid dixerit, « In omni operaria pelle[2] : » quod nonnulli interpretati sunt, « In omni confecta » pelle. » Sed non ait græcus ἐργασμένῳ δέρματι; ait autem ἐργασίμῳ : quod verbum etiam in Regnorum libro positum est, ubi Jonathan loquitur ad David : « Esto in agro » in die operaria[3], » id est, in die qua fit opus. Ac per hoc etiam hic pellem operariam in qua fit opus debemus accipere, id est, alicui operi accommodatam. Sunt enim pelles quæ tantummodo ad ornamentum habentur, non ad opus.

QUÆSTIO LI.

Quid est quod ait : « In omni vase operario pellis[4] : » nisi quod est ex pelle factum, hoc est, in omni vase pelli-

[1] Levit. XIII, 37. 38. — [2] Ibid. 48. — [3] I Reg. XX, 19. — [4] Levit. XIII, 49.

ceo? Hoc autem isto loco vas dicit, quod Græci appellant σκεῦος, hoc enim nomen generale est omnium utensilium. Aliud est autem quod appellatur ἀγγεῖον; nam et hoc latina lingua vas dicitur; sed ἀγγεῖον, illud magis intelligitur vas quod liquorem capit.

QUÆSTIO LII.

Quid est quod ait, « Et quemcumque tetigerit, qui » fluorem seminis patitur, et manus suas non lavit aqua, » lavabit vestimenta, et lavabit corpus suum aqua, et » immundus erit usque in vesperam[1]? » Ambigue quippe positum est quod ait, « Manus suas non lavit aqua, » velut posteaquam tetigerit. Sed intelligendum est, quemcumque non lotis manibus tetigerit, ipse quem tetigerit, lavabit vestimenta, etc.

QUÆSTIO LIII.

I. Quid est, quod cum præciperet quomodo intrare deberet sacerdos summus in Sanctum, quod est intra velum, ait inter cætera : « Et exorabit pro sanctis ab immun- » ditiis filiorum Israël, et ab injustitiis eorum, et de om- » nibus peccatis eorum[2]? » Quomodo ergo pro sanctis, si ab immunditiis filiorum Israël et ab injustitiis eorum de omnibus peccatis eorum? An quia non ait, « Pro immunditiis filiorum Iraël, » sed « ab immunditiis, » hoc intelligendum est, « Exorabit pro sanctis ab immunditiis » filiorum Israël, » id est, pro eis qui sancti sunt ab immunditiis filiorum Israël, non consentientes immunditiis eorum : non quia pro ipsis tantum exorandum erat, sed quia etiam pro ipsis, ne quisquam putaret ita fuisse sanctos, ut nihil esset unde pro eis exoraretur, quamvis esset ab immunditiis filiorum Israël et ab injustitiis eo-

[1] Levit. XIII, 49. — [2] Id. XVI, 16.

rum alieni? « De omnibus peccatis eorum, » id est, quæ injustitiæ veniebant de omnibus peccatis eorum.

II. Potest et iste esse sensus: « Exorabit pro sanctis ab » immunditiis filiorum Israël, » id est, ut hoc pro illis exorari intelligatur, ut ab immunditiis filiorum Israël tuti es» sent. » Sed « exorabit » non potest accipi, nisi quod alio verbo dicitur, propitiabit. Unde et propitiatorium vocatur, quod alii exoratorium interpretati sunt: græce autem dicitur ἱλαστήριον. Et quod hoc loco latinus ait, « Exorabit pro sanctis, » græcus habet ἐξιλάσεται, quod non intelligitur nisi pro peccatis. Unde scriptum est in Psalmo : « Qui propi» tius fit omnibus iniquitatibus tuis[1]. » Hic ergo aptior sensus est, ut intelligatur sacerdos etiam pro his propitiare Deum, qui sancti sunt ab immunditiis filiorum Israël, et quia licet ita sancti sint ut immunditiis filiorum Israël et injustitiis non consentiant, habent tamen aliquid propter quod eis necessaria sit propitiatio Dei.

III. Sane in quodam græco invenimus, « Et exorabit » sanctum : » non, « pro sanctis : » et illud quidem « sanc» tum, » genere neutro, id est, τὸ ἅγιον. Nam posset intelligi, « Exorabit sanctum Deum, » et nulla esset quæstio : quomodo autem possit intelligi, « Exorabit hoc sanc» tum, » difficile est dicere, nisi forte illud sanctum quidquid est quod Deus est; quia et Spiritus sanctus, qui utique Deus est, neutro genere græce dicitur τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. Et forte hoc est, si tamen ille codex verior est, qui emendatior videbatur, ἐξιλάσεται τὸ ἅγιον, hoc est, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, quod latine genere neutro dici non potest. Quamvis et in tribus aliis codicibus, uno græco et duobus latinis, non invenerimus, nisi quod supra diximus, « Exorabit » pro sanctis. » Quod potest et sic accipi, ut non pro sanctis hominibus, sed pro iis quæ sancta sunt intelliga-

[1] Psal. CII, 3.

tur, id est, tabernaculo ipso, et quæcumque in eis essent sanctificata Domino : ut hoc sit, « Exorabit pro sanctis » ab immunditiis filiorum Israël, » propitiabit Deum pro iis quæ sanctificata sunt Domino, ab immunditiis filiorum Israël, quia in medio eorum erat tabernaculum. Sic enim sequitur : nam cum dixisset, « Exorabit pro sanctis ab » immunditiis filiorum Israël, et ab injustitiis eorum, de » omnibus peccatis eorum, » continuo subjecit, « Et ita » faciet tabernaculo testimonii, quod creatum est in eis, in » medio immunditiæ eorum[1] : » ut ad hoc necessaria videatur illa propitiatio pro sanctis, id est, pro tabernaculo et omnibus quæ in eo sancta dicuntur. Nam et paulo post hoc dicit de altari, quod aspersione sanguinis mundaret illud sacerdos, et sanctificaret ab immunditiis filiorum Israël[2].

QUÆSTIO LIV.

« Et perficiet exorans sanctum[3]. » Utrum perficiet sanctum ; an exorans sanctum, secundum id quod supra diximus : nam et hic neutro genere græce dictum est τὸ ἅγιον. Utrum ergo exorans Dominum perficiet sanctum, id est, perfecte sanctificat quod sanctificat : an « perfi» ciet, » quod ait, « exorans sanctum, » id est, illud sanctum quod est τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον.

QUÆSTIO LV.

De duobus hircis, uno immolando, et alio in desertum dimittendo[4], quem ἀποπομπαῖον vocant, solet esse disceptatio : et a quibusdam ille immolandus in bono accipitur, ille autem dimittendus in malo. Non tamen iste sensus ideo confirmandus est, quia homo in cujus manu in eremum hircus dimittitur, cum redierit, lavare jussus est vestimenta sua et corpus suum aqua, et sic ingredi in

[1] Levit. xvi, 16. — [2] Ibid. 19. — [3] Id. xv, 20. — [4] Id. xvi, 20 et 27.

castra, tanquam et hoc sit indicium cur in malo sit ille hircus accipiendus, a cujus contagione homo abluendus est. Sic enim dicit abluendum et qui alterius hirci vitulique acceperit carnes, et extra castra combusserit; quia ita de illo et de vitulo fieri jubet, de quorum immolatorum sanguine fit aspersio, et sunt pro peccatis, ac per hoc non negligenter istorum duorum hircorum distinctio in allegorica significatione tractanda est. Item cum constituisset diem decimum septimi mensis sabbato sabbatorum[1], quo fieret supra dicta purgatio a sacerdote illo uno, qui patri succedit, loquens de eodem sacerdote ait, « Exorabit sanctum sancti : » quod jam nescio utrum aliter accipiendum sit, quam exorabit in sancto sancti, quodam genere locutionis, in illo scilicet sancto, quo solus ipse summus sacerdos intrabat, quod est intra velum ubi arca erat testimonii et altare incensi. Non enim eumdem locum tanquam Deum exorabit, sed quia ibi exorabit Deum, ita positum est, « Exorabit sanctum sancti. » Nam et hoc genere neutro in græco positum est, τὸ ἅγιον τοῦ ἁγίου. An forte Spiritum sanctum sancti Dei, hoc est, τὸ ἅγιον πνεῦμα τοῦ ἁγίου Θεοῦ? An potius « Exorabit » dictum est, « Exorando purgabit? » Nam sic verba contexit, « Et exorabit sanctum sancti, et tabernaculum testimo- » nii, et altare exorabit, et pro sacerdotibus et pro omni » synagoga exorabit[2]. » Quomodo ergo exorabit tabernaculum et altare, nisi (ut dictum est) intelligamus exorando purgabit.

QUÆSTIO LVI.

Illud quod dicit, « Quicumque occiderit vitulum, aut » ovem, aut capram in castris, et quicumque occiderit » extra castra, et ad ostium tabernaculi testimonii non ad-

[1] Levit. xvi, 29. — [2] Ibid. 33, 34.

» tulerit[1] : » et in hoc constituit peccatum, et comminatur facienti, non de iis dicit quæ occiduntur ad usum vescendi, vel si quid aliud, sed de sacrificiis. Prohibuit enim privata sacrificia, ne sibi quisque quodam modo sacerdos esse audeat, sed illuc afferat, ubi per sacerdotem offerantur Deo. Ita enim nec vanis sacrificabunt; nam et hoc in ea consuetudine cavendum præmonuit. Cum ergo non liceret offerri sacrificia nisi in tabernaculo, cui templum postea successit; unde et rex Israël Jeroboam vaccas facere ausus est[2], quibus populus sacrificaret, ne hujus legis necessitate seducerentur ab eo qui sub regno ejus erant, dum pergerent Jerusalem ut in templo Dei offerrent sacrificia sua, in quo facto a Domino condemnatus est : merito quæritur, quomodo licite sacrificaverit Elias extra templum Dei, quando et ignem de cœlo impetravit, et prophetas dæmoniorum convicit[3]. Quod mihi non videtur alia ratione defendi, quam illa qua defenditur et Abrahæ factum, quod filium Deo jussus voluit immolare[4]. Cum enim jubet ille qui legem constituit, aliquid fieri quod in lege prohibuit, jussio ipsa pro lege habetur, quoniam auctor est legis. Non enim deesse possent miracula alia præter sacrificium, quibus superarentur et convincerentur prophetæ lucorum : sed Spiritus Dei qui fuerat in Elia, quidquid in hac re fecit, contra legem esse non potest; quia dator est legis.

QUÆSTIO LVII.

I. Quid est quod prohibens edendum sanguinem dicit, « Anima omnis carnis, sanguis ejus est? » Quem totum locum sic explicat, « Et homo, homo filiorum Israël, aut » de proselytis, qui appositi sunt in vobis, quicumque

[1] Levit. xvii, 3. — [2] 3 Reg. xii, 28 — [3] Id. xviii, 36. — [4] Gen. xxii, 3.

» ederit omnem sanguinem, et statuam faciem meam super » animam quæ manducat sanguinem, et perdam illam » de populo suo. Anima enim omnis carnis sanguis ejus » est. Et ego dedi illud vobis exorare pro animabus ves» tris : sanguis enim ejus pro anima exorabit. Propterea » dixi filiis Israël : Omnis anima ex vobis non edet san» guinem, et proselytus, qui appositus est in vobis, non » edet sanguinem [1]. » Numquidnam si animam pecoris sanguinem dicimus, etiam anima hominis sanguis putanda est? Absit. Quomodo ergo non ait : « Anima omnis carnis pecoris sanguis ejus est, » sed, « Anima, inquit, omnis » carnis sanguis ejus est? » In omni utique carne, etiam hominis caro deputatur. An quia vitale aliquid est in sanguine, quia per ipsum maxime in hac carne vivitur, qui in omnibus venis per corporis cuncta diffunditur, ipsam vitam corporis vocavit animam, non vitam quæ migrat ex corpore, sed quæ morte finitur? Qua locutione dicimus istam vitam temporalem esse non æternam; mortalem, non immortalem; cum sit immortalis animæ natura, quæ ablata est ab Angelis in sinu Abrahæ[2], et cui dicitur : « Hodie mecum eris in paradiso[3], » et quæ in tormentis ardebat inferni[4]. Secundum istam ergo significationem, qua perhibetur anima, etiam hæc temporalis vita, dixit apostolus Paulus : « Non enim facio animam meam pretiosiorem » quam me[5] : » ubi se ostendere voluit et mori paratum pro Evangelio. Nam secundum significationem, qua anima dicitur illa quæ migrat ex corpore, magis eam pretiosam faciebat, cui tantum meritum conquirebat. Sunt et aliæ hujusmodi locutiones. Vita itaque ista temporalis maxime sanguine continetur in corpore. Sed quid est quod ait : « Dedi vobis » eum ad altare Dei, exorare pro anima vestra[6] : » tan-

[1] Levit. XVII, 10-12. — [2] Luc. XVI, 22. — [3] Id. XXIII, 43. — [4] Id. XVI, 23. — [5] Act. XX, 24. — [6] Levit. XVII, 21.

quam anima pro anima exoret. Numquid sanguis pro sanguine, quasi de nostro sanguine solliciti simus, cum pro anima nostra volumus exorari? Absurdum est hoc.

II. Sed multo est absurdius ut sanguis pecoris exoret pro anima hominis, quæ mori non potest : cum manifeste Scriptura testetur in Epistola ad Hebræos, illum sanguinem victimarum nihil profuisse ad exorandum Deum pro peccatis hominum; sed significasse aliquid quod prodesset. « Impossibile est enim, inquit, sanguinem hircorum et » taurorum auferre peccata[1]. » Restat itaque ut quoniam pro anima nostra exorat Mediator ille, qui omnibus illis sacrificiis, quæ pro peccatis offerebantur, præfigurabatur, illud appelletur anima quod significat animam.

III. Solet autem res quæ significat, ejus rei nomine quam significat nuncupari; sicut scriptum est : « Septem » spicæ, septem anni sunt[2] : » non enim dixit : « Septem » annos significant : » et, « Septem boves, septem anni » sunt : » et multa hujusmodi. Hinc est quod dictum est : « Petra erat Christus[3]. » Non enim dixit : « Petra significat Christum, » sed tanquam hoc esset, quod utique per substantiam non hoc erat, sed per significationem. Sic et sanguis, quoniam propter vitalem quamdam corpulentiam animam significat, in sacramentis anima dictus est. Verum si quisquam putat animam pecoris esse sanguinem, non est in ista quæstione laborandum. Tantum ne anima hominis, quæ carnem humanam vivificat, et est rationalis, sanguis putetur, valde cavendum est, et hic error modis omnibus refutandus. Quærendæ etiam locutiones, quibus per id quod continet, significetur id quod continetur, ut quoniam anima sanguine tenetur in corpore, (nam si fuerit effusus, abscedit,) per ipsum aptius significata sit anima, et ejus nomen sanguis acceperit. Sicut Ecclesia dicitur

[1] Hebr. x, 4. — [2] Gen. xli, 36. — [3] I Cor. x, 4.

locus, quo Ecclesia congregatur. Nam Ecclesia homines sunt, de quibus dicitur : « Ut exhiberet sibi gloriosam » Ecclesiam[1]. » Hoc tamen vocari etiam ipsam domum orationum, idem Apostolus testis est, ubi ait : « Num» quid domos non habetis ad manducandum et bibendum, » an Ecclesiam Dei contemnitis[2]? » Et hoc quotidianus loquendi usus obtinuit, ut in Ecclesia prodire, aut ad Ecclesiam confugere non dicatur, nisi qui ad locum ipsum parietesque prodierit vel confugerit, quibus Ecclesiæ congregatio continetur. Scriptum est etiam : « Et effun» dens sanguinem qui fraudat mercedem mercenarii[3]. » Mercedem sanguinem dixit, quoniam ea sustentatur vita, quæ nomine sanguinis appellatur.

IV. Sed cum Dominus dicat : « Nisi manducaveritis car» nem meam, et biberitis meum sanguinem, non habe» bitis in vobis vitam[4]; » quid sibi vult quod a sanguine sacrificiorum, quæ pro peccatis offerebantur, tantopere populus prohibetur, si illlis sacrificiis unum hoc sacrificium significabatur, in quo vera fit remissio peccatorum : a cujus tamen sacrificii sanguine in alimentum sumendo non solum nemo prohibetur, sed ad bibendum potius omnes exhortantur, qui volunt habere vitam? Quærendum igitur quid significet, quod homo prohibetur in Lege sanguinem manducare, eumque Deo fundere jubetur. Nam de animæ natura, cum per sanguinem significata sit, quantum in præsentia satis visum est, diximus.

QUÆSTIO LVIII.

« Turpitudinem patris tui et turpitudinem matris tuæ » non revelabis; turpitudo enim eorum est[5]. » Prohibet cum matre concumbere; ibi est enim turpitudo patris et

[1] Eph. v, 27. — [2] I Cor. xi, 22. — [3] Eccli. xxxiv, 27. — [4] Joan. vi, 54. — [5] Levit. xviii, 7.

matris. Nam postea prohibet et novercæ, ubi dicit « Turpitudinem uxoris patris tui non revelabis; turpitudo enim » patris tui est : » ubi exposuit quomodo in matre utriusque sit turpitudo, id est, patris et matris : in noverca enim tantum patris.

QUÆSTIO LIX.

« Turpitudinem sororis tuæ ex patre tuo, aut ex ma- » tre tua, quæ domi est nata, vel quæ foris nata est, non » revelabis, turpitudinem earum[1]. Quæ domi nata est, » intelligitur ex patre; « Quæ foris nata est, » intelligitur ex matre, si forte de priore viro eam mater susceperat, et cum illa in domum venerat, quando patri ejus nupsit, quem monet Scriptura, ne revelet turpitudinem sororis suæ. Hic videtur non prohibuisse, et quasi prætermisisse concubitum cum sorore de utroque parente nata : non enim dicit : « Turpitudinem non revelabis sororis tuæ ex patre et matre, » sed « Ex patre aut ex matre. » Verum quis non videat etiam illud esse prohibitum multo maxime? Si enim non licet sororis turpitudinem revelare ex quolibet parente natæ, quanto magis ex utroque? Quid est autem quod interposita prohibitione concubitus, etiam cum suis neptibus, sive de filio, sive de filia, sequitur et dicit, » Turpitudinem filiæ uxoris patris tui non revelabis[2]? » Si enim huc usque dixisset, intelligeremus etiam cum filia novercæ prohibitum fuisse concubitum, quam ex priore viro noverca peperisset, nec hujus qui prohibetur soror esset, vel ex patre, vel ex matre : cum vero addidit, « Ex » eodem patre soror tua est, non revelabis turpitudinem » ejus, » manifestat de sorore factam esse istam prohibitionem, cum fuerit ex patre et ex noverca, de qua jam superius dixerat. An ideo iterum hoc apertius voluit pro-

[1] Levit. XVIII, 9. —[2] Ibid. 11.

hibere, quia superius subobscurum fuit? sæpe enim hoc facit Scriptura.

QUÆSTIO LX.

« Turpitudinem fratris patris tui non revelabis, et ad » uxorem ejus non introibis [1]. » Exposuit qnid dixerit, » Turpitudinem fratris patris tui, id est, patrui tui, » non revelabis, hoc est enim, ad uxorem ejus non » introibis. » In uxore quippe patrui, voluit intelligi turpitudinem patrui sicut in uxore patris, turpitudinem patris.

QUÆSTIO LXI.

« Turpitudinem uxoris fratris tui non revelabis; turpi- » tudo fratris tui est [2]. » Quæritur utrum hoc vivo fratre, an mortuo sit prohibitum : et non parva quæstio est. Si enim dixerimus de vivi fratris uxore locutam Scripturam, uno generali præcepto, quo prohibetur homo ad uxorem accedere alienam [3], etiam hoc utique continetur. Quid est ergo quod tam diligenter has personas, quas appellat domesticas, propriis prohibitionibus distinguit a cæteris? Non enim et quod prohibet de uxore patris, hoc est de noverca, vivo patre accipiendum est, et non potius mortuo. Nam vivo patre quis non videat multo maxime prohibitum, si cujuslibet hominis uxor aliena prohibita est maculari adulterio? De his ergo personis videtur loqui, quæ possent non habentes viros in matrimonium convenire, nisi Lege prohiberentur, sicut fertur esse consuetudo Persarum. Sed rursus, si fratre mortuo intellexerimus prohibitum esse ducere fratris uxorem, occurrit illud, quod, excitandi seminis causa, si ille sine filiis defunctus esset, jubet Scriptura esse faciendum [4] : ac per hoc collata

[1] Levit. XVIII, 14. — [2] Ibid. 16. — [3] Exod. XX, 14. — [4] Deut. XXV, 5.

ista prohibitione cum illa jussione, ne invicem adversentur, intelligenda est exceptio, id est, non licere cuiquam defuncti fratris ducere uxorem, si defunctus posteros dereliquit; aut etiam illud esse prohibitum, ne liceret ducere fratris uxorem, etiam quæ a fratre vivo per repudium recessisset. Tunc enim, sicut Dominus dicit, ad duritiam Judæorum Moyses permiserat dare libellum repudii [1], et per hanc dimissionem potuit putari, quod licite quisquam sibi uxorem copularet fratris, ubi adulterium non timeret, quoniam repudio discessisset.

QUÆSTIO LXII.

« Turpitudinem mulieris et filiæ ejus non revelabis [2] : » id est, ne putet quisquam licere sibi ducere filiam uxoris suæ. Simul enim mulieris et filiæ ejus non licet revelare turpitudinem, id est, ambabus misceri, et matri et filiæ.

QUÆSTIO LXIII.

« Filiam filii ejus et filiam filiæ ejus non accipies. » Etiam neptem uxoris de filio vel de filia duci prohibuit. « Uxorem super sororem ejus non accipies in zelum [3]. » Hic non prohibuit superducere, quod licebat antiquis propter abundantiam propagationis : sed sororem sorori noluit superduci; quod videtur fecisse Jacob, sive quia nondum fuerat Lege prohibitum, sive quia suppositæ alterius fraude deceptus est [4], et illa magis de placito veniebat, quam posterius accepit, sed injustum erat priorem dimitti, ne faceret eam mœchari. Hoc autem quod ait « in zelum, » utrum ideo positum est, ne sit zelus inter sorores, qui inter illas quæ sorores non essent contemnendus fuit : an ideo potius, ne propter hoc fiat, id

[1] Matth. xix, 8. — [2] Levit. xviii, 17. — [3] Ibid. 17, 18. — [4] Gen. xxx, 28.

est, ne hoc animo fiat, ut in zelum sororis soror superducatur.

QUÆSTIO LXIV.

« Et ad mulierem in segregatione immunditiæ ejus non » accedes, revelare turpitudinem ejus[1] : » id est, ad menstruatam mulierem non accedes. Segregabatur enim secundum Legem, propter immunditiam. Hoc cum superius satis sufficienter prohibuisset, quid sibi vult quod etiam hic hoc eisdem præceptis voluit adjungere? An forte in superioribus quod jam dictum est, ne figurate accipiendum putaretur, etiam hic positum est, ubi talia prohibita sunt, quæ etiam tempore Novi Testamenti remota umbrarum veterum observatione, sine dubio custodienda sunt? Quod videtur etiam per prophetam Ezechielem significasse, qui inter illa peccata, quæ non figuratæ, sed manifestæ iniquitatis sunt, etiam hoc commemorat[2], ad mulierem menstruatam si quis accedat, et inter justitiæ merita si non accedat. Qua in re non natura damnatur, sed conciepindæ proli noxium perhibetur.

QUÆSTIO LXV.

« Et ad uxorem proximi tui non dabis concubitum » seminis tui, inquinari ad eam[3]. » Ecce ubi rursus prohibet adulterium, quod cum aliena uxore committitur, quod etiam in Decalogo prohibetur[4]. Unde apparet illa ita prohibita, ut etiam mortuis viris suis non ducantur uxores, quarum prohibet turpitudinem revelari.

[1] Levit. XVIII, 19. — [2] Ezech. XVIII, 6. et XXII, 10. — [3] Levit. XVIII, 20. — [4] Exod. XX, 14.

QUÆSTIO LXVI.

« Et a semine tuo non dabis servire principi [1]. » Hic non video quid intelligatur, nisi principi qui pro Deo colitur. Non enim ait δουλεύειν, sed λατρεύειν, in græco, quod latinus non solet interpretari, nisi ut dicat « servire : » plurimum autem distat. Nam servire hominibus sicut servi serviunt, quod non est λατρεύειν, sed δουλεύειν, Scriptura non prohibet; servire autem secundum id quod est λατρεύειν, non jubetur hominibus, nisi uni vero Deo, sicut scriptum est : « Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies [2]. » Non solum autem hoc verbo, quod ait λατρεύειν, satis significat quem principem dicat, id est, cui cultus tanquam Deo exhibetur, verumetiam eo quod adjungit, « Et non profanabis nomen sanctum, » sive Dei, de cujus populo datur illo modo servire principi; sive nomen sanctum ipsius populi Israël, propter quod dicitur : « Sancti estote, » quoniam ego sanctus sum [3]. » Opportunissime etiam hic adjungit, « Ego Dominus : » hoc utique admonens, quia illi soli debetur λατρεία, id est, ea servitus, qua servitur Deo.

QUÆSTIO LXVII.

Quod dicit. « Et exhorruit terra eos, qui insident super » eam [4], » propter mala facta eorum, quæ superius commemoravit, non ideo dictum putandum est, quod habeat terra sensum, quo ista sentiat et exhorreat : sed nomine terræ homines significat, qui sunt super terram. Proinde cum hæc mala faciunt homines, inquinant terram, quia inquinantur homines qui hæc imitantur : et exhorret terra, quia exhorrent homines, qui nec faciunt nec imitantur.

[1] Levit. xviii, 21. — [2] Deut. vi, 13. — 3 Levit. xi, 44, et xix, 2; et i Petr, i, 16. — 4 Levit. xviii, 25.

QUÆSTIO LXVIII.

« Non furtum facietis, neque mentiemini, neque ca- » lumniam faciet unusquisque proximo [1].» Illud de furto positum est in Decalogo. Quod autem dicit, « Neque » mentiemini, neque calumniam faciet unusquisque proxi- » mo [2], » mirum si non eo præcepto continetur, quod ibi positum est, « Neque falsum testimonium dices adversus » proximum tuum : » quoniam neque calumnia sine mendacio fieri potest, quod falsi testimonii generalitate concluditur. Sed utrum hæc aliqua compensatione admittenda sint, magna quæstio est : sicut de mendacio pene omnibus videtur, quod ubi nemo læditur, pro salute mentiendum est. Utrum ergo ita et de furto : an furtum fieri non potest, ubi nullus læditur? Quinimo fieri potest, etiam quando ei, cui fit, consulitur, tanquam si quisquam homini volenti se occidere, gladium furetur. Nam calumnia nescio utrum cuiquam ad ejus utilitatem fieri possit : nisi forte quod ad majus gaudium fiebat, quo postea fruerentur, quod Joseph de scypho calumniabatur fratribus suis, quibus etiam explorationis falsum crimen intenderat [3]. Quanquam si definitionibus ista determinare tentemus, fortasse furtum non est, nisi quando alieno occulte ablato proximus læditur; et calumnia non est, nisi quando falsi criminis objectione proximus læditur : mendacium autem non possumus dicere tunc tantummodo esse, quando proximus læditur : cum enim falsum ab sciente dicitur, procul dubio mendacium est, sive illo quiquam, sive nemo lædatur. Proinde magna quæstio de mendacio, utrum possit aliquando justum esse mendacium, facile solveretur fortasse, si sola præcepta intueremur, non et exempla. Nam quid isto præcepto absolutius, « Non men-

[1] Levit. XIX, 11. — [2] Exod. X, 15. — [3] Gen. XLIV.

» tiemini? » Sic enim dictum est, quomodo, « Non facies » tibi idolum [1] : » quod factum non potest aliquando justum esse. Et quomodo dictum est; « Non mœchaberis : » quis autem dicat aliquando mœchiam justam esse posse? Et, « Non furaberis : » secundum enim definitionem illam furti, justum esse furtum nunquam potest. Et, « Non occides, » quoniam cum homo juste occiditur, lex eum occidit, non tu : numquid ita dici potest, cum homo juste mentitur, lex mentitur? Sed exempla faciunt difficillimam quæstionem. Mentitæ sunt obstetrices Ægyptiæ, et bona illis Deus retribuit [2] : mentita est Raab pro exploratoribus terræ, et ideo liberata est [3]. An ex quo dictum est in Lege : « Non mentiemini, » ex illo intelligendum est nec in tali causa licere mendacium, in quali causa legitur Raab esse mentita? Sed magis credibile est, quia injustum erat mendacium, ideo prohibitum, non quia prohibitum, ideo factum injustum. Fortassis ergo, sicut de obstetricibus diximus, non hoc in eis remuneratum quod mentitæ sunt, sed quod infantes Hebræos liberaverunt, ut propter hanc misericordiam illud peccatum veniale sit factum, non tamen existimetur non fuisse peccatum : sic etiam de Raab intelligendum est, remuneratam in illa liberationem exploratorum, ut propter eamdem liberationem venia sit data mendacio. Ubi autem venia datur, manifestum est esse peccatum. Sed illud cavendum est, ne ita quisque existimet etiam cæteris peccatis, si propter liberationes hominum fiant, ita veniam posse concedi. Multa enim mala intolerabilia et nimium detestanda istum sequuntur errorem.

[1] Exod. xx, 4. — [2] Id. I, 19. — [3] Jos. II, 4.

QUÆSTIO LXIX.

« Non nocebis proximo[1]. » Si quid sit nocere et non nocere, pateret hominibus, hoc generale præceptum ad innocentiam retinendam fortasse sufficeret. Omnia enim quæ prohibentur committi in proximum, ad hoc unum referenda sunt, quod dictum est, « Non nocebis proximo. » Nam quod sequitur, « Non rapies, » nisi ad hoc referatur, ne rapiendo noceatur, aliquando evenit, ut non rapiendo quisque noceat. Nam gladius insanienti rapiendus est, et si non fecerit quis ut oportuerit, magis nocuerit.

QUÆSTIO LXX.

Quid est quod cum supra dixisset : « Non odio habebis » fratrem tuum in animo tuo : arguendo argues proxi- » mum tuum, et non accipies propter ipsum peccatum[2], » consequenter adjunxit : « Et non vindicatur manus tua : » utrum pro eo quod est, non punitur. Animo enim bono facis, cum disciplinam peccanti proximo imponis, nec accipias peccatum ejus negligendo. Ad hoc enim pertinet quod ante posuit, « Non odio habebis proximum tuum in » animo tuo. » Videri enim potest ei qui arguitur, quod oderis eum, cum non sit in animo tuo. An, « Non vin- » dicatur manus tua, » hoc potius admonet, ne quæras vindicari manum tuam, nec ulciscendi libidine rapiaris? Nam quid est aliud, vindicari velle, nisi lætari vel consolari de alieno malo? Et ideo dictum est : « Non irasceris filiis » populi tui. » Sic enim recte ira definita est, quod sit ulciscendi libido. Quidam vero codices habent, « Et non » vindicabitur manus tua : » id est, ne arguendo vindicare te velis, sed potius consulere illi quem arguis.

[1] Levit. XIX, 13. — [2] Id. XVII, 17, 18.

QUÆSTIO LXXI.

« Et incisiones super animam non facietis in corpore » vestro[1]. Super animam dixit, » super funus mortui : de anima quippe dolor est quæ recessit. Ad hunc autem dolorem pertinet luctus, in quo luctu nonnullæ gentes habent consuetudinem secare corpora sua. Hoc fieri Deus prohibet.

QUÆSTIO LXXII.

« Ita ut fornicentur in principes de populo suo[2]. » Non de populo suo principes, sed de populo suo fornicentur. Eos quippe principes vult hic intelligi, qui pro diis colebantur : sicut Apostolus dicit : « Secundum prin- » cipem potestatis aëris[3] : » et in Evangelio Dominus, » Nunc princeps hujus mundi missus est foras : » et, » Ecce venit princeps mundi, et in me nihil inveniet[4]. »

QUÆSTIO LXXIII.

« Homo, homo quicumque adulteraverit uxorem viri, » aut quicumque adulteraverit uxorem proximi sui, morte » moriantur[5]; » pluraliter dixit, « Morte moriantur[6], » hoc est, qui adulteravit, et quæ adulterata est. Hic aliquid distare voluit inter quemlibet virum et proximum, quamvis multis locis proximum pro omni homine ponat. Sed quæ est ista locutio, ut cum jam dixisset de viro, hoc idem repetierit de proximo, cum sit consequens, ut multo magis ab uxore proximi abstinendum sit, si ab uxore cujuslibet viri abstinendum est? Nam si prius de proximo dixisset, ne putaretur uxorem licere adulterare non proximi, addendum fuisset de quolibet viro : nunc vero si

[1] Levit. xix, 28. — [2] Id. xx, 5. — [3] Ephes. i, 2. — [4] Joan. xii, 31. — [5] Id. xiv, 30. — [6] Levit. xx, 10.

quod minus est non licet, quanto minus licet quod majus malum est? Nam si non licet adulterare uxorem cujuslibet viri, quanto magis proximi? An forte ista repetitio tanquam exponit quid prius dictum sit, ut ideo intelligat homo quantum malum sit adulterare uxorem viri, quia si hoc fecerit, uxorem proximi adulterat? Proximus est enim omnis homo homini.

QUÆSTIO LXXIV.

« Et mulier quæ accesserit ad omne pecus, ascendi ab » eo, interficietis mulierem et pecus: morte moriantur; » rei sunt[1]. » Quæritur quomodo sit reum pecus, cum sit irrationale, nec ullo modo legis capax. An quemadmodum transferuntur verba modo locutionis, quæ græce appellatur μεταφορά, ab animali ad inanimale, sicut dicitur improbus ventus, vel iratum mare, ita et hic translatum est a rationali ad irrationale? Nam pecora inde credendum est jussa interfici, quia tali flagitio contaminata, indignam refricant facti memoriam.

QUÆSTIO LXXV.

« Quicumque acceperit sororem suam ex patre suo, » aut ex matre sua, et viderit turpitudinem ejus; improperium est: exterminabuntur in conspectu generis sui. » Turpitudinem sororis suæ revelavit, peccatum suum » accipient[2]. » Quid ait in hoc loco, « viderit, » nisi concumbendo cognoverit? sicut in Lege dicitur: « Cognovit » uxorem suam[3], » pro eo quod est, mixtus est ei. Et quid ait, « Peccatum suum accipient, » cum de pœna eorum loqueretur, nisi quia et ipsam pœnam peccati, peccatum voluit appellare?

[1] Levit. xx, 16. — [2] Ibid. 17. — [3] Gen. iv, 1, 17 et 25.

QUÆSTIO LXXVI.

I. « Quicumque dormierit cum cognata sua, turpitudi- » nem cognationis suæ revelavit : sine filiis morientur[1]. » Quæritur quousque sit intelligenda ista cognatio, cum ex longo gradu liceat utique accipere uxorem, semperque licuerit. Sed intelligendum est ex his gradibus, quos prohibuit, non licere, et secundum ipsos dictum, « Qui- » cumque dormierit cum cognata : » ubi et aliquas non commemoratas intelligendas dimisit, sicut sororem de utroque parente, sicut uxorem fratris matris, id est, avunculi. Nam de uxore patrui primum prohibuit, quamvis hæc non cognatio, sed affinitas perhibetur. Sed quid est, « Sine filiis morientur : » cum filii ex hujusmodi conjunctionibus et ante nati sint, et hodieque nascantur? An hoc intelligendum est Lege Dei constitutum, ut quicumque ex eis nati fuerint, non deputentur filii, id est, nullo parentibus jure succedant.

II. « Et non execrabiles facietis animas et in pecori- » bus, et in volucribus, et in omnibus serpentibus terræ, » quæ ego segregavi vobis in immunditiam[2]. » Videtur hic significare non hæc natura immunda esse, sed aliquo sacramenti signo ; quandoquidem dicit, « Quæ ego segre- » gavi vobis in immunditiam, » tanquam immunda eis non essent, si eis segregata non essent.

QUÆSTIO LXXVII.

« Et vir aut mulier, si forte fuerit illi ventriloquus, » aut incantator, morte moriantur ambo : lapidibus lapi- » dabitis eos ; rei sunt[3]. » Utrum vir et mulier, an vir et ventriloquus, aut mulier et ventriloquus sive incantator. Sed hoc magis, et qui habet, et quem habet.

[1] Levit. xx, 20. — [2] Ibid. 25. — [3] Ibid. 27.

QUÆSTIO LXXVIII.

« Mulierem fornicariam et profanam non accipient, » et mulierem ejectam a viro suo; quoniam sanctus est » Domino Deo suo[1]. » Superius, « non accipient, » dixerat : nunc autem, « quoniam sanctus est, » non quoniam sancti sunt : de pluribus qui uno sunt tempore sacerdotibus loquebatur, et de unoquoque eorum dixit, « quo» niam sanctus est, » locutione qua solet uti Scriptura. Nam unum illum summum postea commemorat, qui intrabat ad Sancta sanctorum. Nam et pluraliter conclusit, dicens : « Et sanctificabis eum : dona Domini Dei vestri » iste offeret; sanctus est, quoniam sanctus ego Domi» nus, qui sanctifico eos[2]. » Quantum autem pertinet ad dona, quoniam dixit, « Dona Domini Dei vestri ipse » offeret, » non solum summus ille offerebat, sed etiam secundi sacerdotes. Ac per hoc quod ait, « Mulierem for» nicariam et profanam et ejectam a viro suo non acci» pient, » hoc et secundi sacerdotes prohibiti sunt : nam de summo postea dicit, qui etiam nonnisi virginem accipere jussus est.

QUÆSTIO LXXIX.

« Et sacerdos magnus a fratribus suis[3] : » id est, qui inter fratres suos magnus est, ille scilicet unus magnus sacerdos, « Cui fusum est super caput ex oleo Christo[4] : » ipsum oleum appellat Scriptura Christum.

QUÆSTIO LXXX.

« Et consummatus manus induere vestimenta[5] : » illa utique, quæ in veste sacerdotali operosissime describuntur.

[1] Levit. XXI, 7. — [2] Ibid. 8. — [3] Ibid. 10. — [4] Ibid. — [5] Ibid.

QUÆSTIO LXXXI.

« Caput non reteget cidari, et vestimenta sua non » scindet, et super omnem animam mortuam non introi- » bit[1]. » Intelligitur ea quæ supra dixit, in luctu facere eum prohibitum, id est, caput nudare cidari, et vestimenta scindere. Vestimenta enim scindere lugentium erat antiquorum : sicut de Job scriptum est, cum ei filii ejus ruina nuntiarentur oppressi[2]. Nudare autem caput cidari propterea lugentis esse potuit, quia detractio est ornamenti. Quod vero ait, « Super omnem animam mor- » tuam non introibit[3] : » quomodo dicat animam mortuam corpus mortuum, difficile est intelligere : ea tamen Scripturarum est usitata locutio, quæ nobis inusitatissima est. Nomen ergo rectricis suæ etiam corpus accipit anima destitutum, quoniam reddendum illi est in resurrectione; sicut ædificium quod appellatur Ecclesia, etiam cum inde Ecclesia exierit, qui homines sunt, nihilominus Ecclesia dicitur. Sed cum corpus non accipiat animæ nomen in homine vivente, quomodo tunc vocetur anima, cum caruerit anima, mirum est. Porro si animam mortuam intellexerimus a corpore separatam, ut ipsam separationem mortem dixisse videatur, id est, ut anima mortua sit dirempta a corpore, non natura sua perdita : (Non enim et cum dicimur mortui peccato[4], natura dicitur interiisse, sed quod jam peccato non utimur : ut sic intelligatur anima mortua, id est, corpori mortua, quod uti eo desierit, cum in sua natura vivat :) quomodo potest quisquam intrare super animam mortuam, quod sacerdos iste prohibetur, cum quisquis intrat, super mortuum corpus intret, non super animam quæ discessit a corpore? An ipsam vitam temporalem animæ vocabulo appellavit,

[1] Levit. xxi, 10, 11. — [2] Job. i, 20. — [3] Levit. xxi, 11. — [4] Rom. vi, 2.

quæ utique mortua est in defuncto corpore, anima illa emigrante, quæ mori non potest? Non quod ipsa vita anima fuerit, sed quod per animæ præsentiam, qua subsistebat, nomen ejus acceperit : sicut distinximus, cum de sanguine loqueremur[1], quid dictum sit : « Anima omnis » carnis, sanguis ejus est[2]. » Est enim et ipse sanguis mortuus in corpore mortui : non enim cum abscedente anima abscessit. Vetuit ergo Scriptura summum sacerdotem etiam super patris vel matris funus intrare ; quod secundum non prohibuit. Sequitur enim, « Super patrem » suum et super matrem suam non inquinabitur[3]. » Ordo est autem verborum, « Super patrem suum non » inquinabitur, nec super matrem suam. »

QUÆSTIO LXXXII.

« Et de sanctis non exibit[4] : » eo procul dubio tempore, quo suorum funera celebrabantur ; sicut et septem diebus, quibus sanctificabatur[5] de sanctis est exire prohibitus : non autem semper. Sane si uxores ducere, vel filios gignere non vetabantur summi tunc sacerdotes, magna oritur quæstio ; cum Lex etiam conjugali concubitu immundum hominem dicat usque ad vesperam, etiam cum abluerit corpus suum aqua[6] ; et jubeatur summus sacerdos propter incensum continuationis bis in die quotidie intrare intra velum, ubi erat altare incensi, nec quemquam immundum ad sancta fas esset accedere[7] ; quomodo id quotidie summus sacerdos implebat, si filios procreabat ? Nam si ægritudo illi accidisset, quis loco ejus fungeretur, si quis inquirat ; responderi potest, quod gratia Dei non ægrotabat : numquid sic etiam de filiorum procreatione responderi potest ? Unde fit consequens, ut aut continens

[1] Vide supra quæst. XVII. — [2] Levit. XVII, 11. — [3] Id. XXI, 11. — [4] Ibid. 12. — [5] Id. VIII, 33. — [6] Id. XV, 16. — [7] Exod. XXX, 7.

esset, aut diebus aliquibus intermitteretur incensum; aut si illud intermitti non posset, quod nonnisi per summum sacerdotem necesse esset imponi, non fieret immundus coitu conjugali, merito præcipuæ sanctificationis suæ. Aut si etiam ad ipsum pertinet, quod de omnibus filiis Aaron in consequentibus dicit, ut nullus eorum accedat ad sancta, si cui aliquid acciderit immunditiæ; illud profecto restat accipere, quod nonnullis diebus non imponebatur incensum.

QUÆSTIO LXXXIII.

Quod autem super funus patris sui summus sacerdos prohibetur intrare[1], quæri potest, quomodo jam esse poterat summus sacerdos, nondum mortuo patre suo, cum eos patribus succedere jubeat. Ideo necesse erat nondum sepulto summo sacerdote, continuo substitui sacerdotem propter continuationis incensum, quod per summum sacerdotem quotidie oportebat imponi. Quanquam et illa quæstio de ægritudine summi sacerdotis manet, si vel moriturum necesse erat diebus aliquibus ægrotare: nisi forte et hoc ita solvatur, ut dicatur non solere summos sacerdotes, nisi subito mori, non præcedente ægritudine; sicut de ipso Aaron Scriptura testatur[2].

QUÆSTIO LXXXIV.

Animadvertendum est quoties dicit: « Ego Dominus, » qui sanctifico eum[3], » loquens de sacerdote: cum hoc etiam Moysi dixerit: « Et sanctificabis eum[4]. » Quomodo ergo et Moyses sanctificat et Dominus? Non enim Moyses pro Domino: sed Moyses visibilibus sacramentis per ministerium suum; Dominus autem invisibili gratia per Spi-

[1] Levit. XXI, 11. — [2] Num. XX, 26. — [3] Levit. XXI, 15. — [4] Exod. XXIX, 14.

ritum sanctum, ubi est totus fructus etiam visibilium sacramentorum. Nam sine ista sanctificatione invisibilis gratiæ, visibilia sacramenta quid prosunt? Merito autem quæritur, utrum etiam ista invisibilis sanctificatio sine visibilibus sacramentis, quibus visibiliter homo sanctificatur, pariter nihil prosit: quod utique absurdum est. Tolerabilius enim quisque dixerit sine illis istam non esse, quam si fuerit non prodesse, cum in ista sit omnis utilitas illorum. Sed etiam hoc, quod sine illis ista esse non possit, quomodo recte dicatur, intuendum est. Nihil quippe profuit Simoni mago visibilis baptismus, cui sanctificatio invisibilis defuit[1]: sed quibus ista invisibilis, quoniam affuit profuit, etiam visibilia sacramenta perceperant, similiter baptizati. Nec tamen Moyses, qui visibiliter sacerdotes sanctificabat, ubi fuerit ipse ipsis sacrificiis vel oleo sanctificatus ostenditur: invisibiliter vero sanctificatum negare quis audeat, cujus tanta gratia præeminebat? Hoc et de Joanne Baptista dici potest: prius enim baptizator, quam baptizatus apparuit[2]. Unde eum sanctificatum nequaquam negare possumus: id tamen in eo factum visibiliter non invenimus antequam ad ministerium baptizandi veniret. Hoc et de latrone illo, cui secum crucifixo Dominus ait: « Hodie mecum eris in paradiso[3]. » Neque enim sine sanctificatione invisibili tanta felicitate donatus est. Proinde colligitur invisibilem sanctificationem quibusdam affuisse atque profuisse sine visibilibus sacramentis, quæ pro temporum diversitate mutata sunt, ut alia tunc fuerint, et alia modo sint: visibilem vero sanctificationem, quæ fieret per visibilia sacramenta, sine ista invisibili posse adesse, non posse prodesse. Nec tamen ideo sacramentum visibile contemnendum est: nam contemptor ejus invisibiliter sanctificare nullo modo potest. Hinc est quod Cor-

[1] Act. VIII, 13. — [2] Matth. III, 14. — [3] Luc. XXIII, 43.

nelius et qui cum eo erant, cum jam invisibiliter infuso sancto Spiritu sanctificati apparerent, baptizati sunt tamen[1] : nec superflua judicata est visibilis sanctificatio, quam invisibilis jam præcesserat.

QUÆSTIO LXXXV.

« Et locutus est Dominus ad Moysen, dicens : Dic Aaron » et filiis ejus, et attendant a sanctis filiorum Israël, et » non profanabunt nomen sanctum meum, quanta ipsi » sanctificant mihi. Ego Dominus. Et dices illis : In proge- » nies vestras omnis homo quicumque accesserit ab omni » semine vestro ad sancta, quæcumque sanctificaverint » filii Israël Domino, et erit immunditia ejus in illo ; exter- » minabitur anima illa a me. Ego Dominus Deus vester[2]. » Ablata est omnis dubitatio, neminem sacerdotum vel summorum vel secundorum debuisse accedere ad sancta, si immunditia ejus in ipso esset. Erat ergo consequens continentia sacerdotis, ne propter filiorum procreationem aliquibus diebus non imponeretur continuationis incensum, quod a solis summis sacerdotibus bis in die solebat imponi[3], mane et vespera, quandoquidem post coïtum conjugalem etiam loto corpore immundus erat usque ad vesperam[4], a quo id necesse erat imponi. Quod autem ait : « Quæ sanctificant filii Israël, » intelligendum est, offerendo sacerdotibus offerendum per eos Domino. Et notandum sanctificationis genus, quod fit voto et devotione offerentis. Sed utrum sicut isto modo sanctificantur ea quæ offeruntur ab hominibus, ita et ipsi homines eodem modo se ipsos sanctificare dicantur, cum in aliqua re se ipsos vovent, observandum est in Scripturis.

[1] Act. x. — [2] Levit. xxii, 1-3. — [3] Exod. xxx, 7. — [4] Levit. xv, 16.

QUÆSTIO LXXXVI.

« Et qui tetigerit omnem immunditiam animæ[1], » id est, aliquid morticinum, cujus secundum Legem tactus inquinat.

QUÆSTIO LXXXVII.

« Homo, homo si maledixerit Deum suum, peccatum » accipiet : nominans autem nomen Domini morte mo- » riatur[2]. » Quasi aliud sit maledicere Deum suum, aliud nominare nomen Domini; atque illud sit peccatum, hoc autem tantum nefas, ut etiam morte sit dignum. Quamvis hoc loco ita intelligendum sit, quod dictum est : « Nomen » Domini, » ut cum maledicto fiat, id est, maledicendo nominet. Quid ergo distat inter illud peccatum et hoc tanti sceleris crimen? An forte hoc ipsum repetendo monstravit, non leve illud esse peccatum, sed tantum scelus quod morte puniendum sit : sed quia per distinctionem hoc intulit, non dicens, « Nominans enim, » sed, « No- » minans autem; » subobscurum factum est? Et ideo si hoc recte intelligitur, notandum est etiam locutionis genus.

QUÆSTIO LXXXVIII.

« Et homo qui percusserit omnem animam hominis et » mortuus fuerit, morte moriatur[3]. » Non ait : « Qui- » cumque percusserit hominem, et mortuus fuerit, » sed, « Animam hominis; » cum potius corpus hominis a percussore feriatur, sicut et Dominus dicit : « Nolite timere » eos qui corpus occidunt[4]. » Eo more ergo, quo solet Scriptura, appellat animam vitam ipsam corporis, quæ fit per animam, et hinc voluit ostendere homicidam, quod hominis animam percutiat, id est, percutiendo vita ho-

[1] Levit. XXII, 4. — [2] Id. XXIV, 15. — [3] Ibid. 17. — [4] Matth. X, 28.

minem privet. Cur ergo addidit : « Et mortuus fuerit, » si jam hoc ipso ostendit homicidium, quod animam hominis percusserit, id est, vita homo a percutiente privatus sit? An exponere voluit quomodo accipiendum sit, quod dixerat, hominis animam percussam, et sic ait : « Et mor- » tuus fuerit? » tanquam diceret : Id est, mortuus fuerit, hoc est enim, animam hominis fuisse percussam.

QUÆSTIO LXXXIX.

« Cum introieritis in terram, quam ego do vobis, et » requieverit terra, quam ego do vobis, sabbata Domini. » Sex annis seminabis agrum tuum, et sex annis putabis » vineam tuam, et congregabis fructum ejus : anno autem » septimo sabbata, requies erit terræ, sabbata Domino[1]. » Quomodo intelligendum est ; « Cum introieritis in terram, » quam do vobis et requieverit terra ; sex annis seminabis » agrum tuum, etc. » quasi tunc fieri præceptum sit, quando terra requieverit ; cum propterea terra requiescat, quoniam hoc fit. Requiem enim terræ septimo utique anno vult intelligi, quo jussit nihil in ea quemquam operari per agriculturam. Sed nimirum longum hyperbaton facit obscuritatem huic sensui. Videtur ergo hic esse ordo verborum : « Cum introieritis in terram, quam ego do » vobis, et requieverit terra, quam ego do vobis, sabbata » Domini : quæ ab se surgunt agrum[2] tuum non metes, » et uvam sanctificationis tuæ non vindemiabis : annus » requiescendi erit terræ. Et erunt sabbata terræ esca » tibi, et puero tuo, et puellæ tuæ, et mercenario tuo, » et inquilino qui applicitus est ad te, et pecoribus tuis, » et bestiis quæ sunt in terra tua, omne quod nascetur » ex eo in escam. » Interposuit autem exponendo quomodo terra requiescat, et ait : « Sex annis seminabis agrum

[1] Levit. xxv, 2-4. — [2] Id est, *de agro tuo*.

» tuum, et sex annis putabis vitem tuam, et congregabis » fructum ejus : anno autem septimo sabbata, requies » erit terræ, sabbata Domini. Agrum tuum non seminabis, et vineam tuam non putabis. » Et per hoc quod ait : « Non putabis, » omnem culturam eo anno prohibitam debemus accipere. Neque enim si putanda non est, aranda est, aut adminiculis suspendenda, vel quodlibet aliud, quod ad culturam ejus pertineat, adhibendum : sed quomodo solet a parte totum intelligi, ita per putationem omnis cultura significata est. Et per agrum atque vineam, cum et illum seminari, et hanc putari prohibuit, omne agri genus intelligendum est. Neque enim in oliveto, vel quolibet alterius generis agro aliquid operandum est, de quibus tacuit. Quod vero ait : « Et erunt sabbata » terræ esca tibi, et puero tuo, et puellæ tuæ, etc. » satis aperuit nec dominum agri prohibitum vesci eis, quæ non adhibita cultura illo anno sponte nascantur, sed fructus redigere prohibitum. Sic ergo permissus est aliquid inde in escam sumere, quomodo transiens, ut hoc solum caperet, quod statim vescendo consumeret, non quod in usus reponeret.

QUÆSTIO XC.

« Et terra non venumdabitur in profanationem[1] : » alii codices habent, « In confirmationem : » quam mendositatem in alterutris prius in græco accidisse arbitror, propter verbi similem sonum : βεβήλωσις enim profanatio dicitur, βεβαίωσις autem confirmatio. Sed ille sensus apertus est, « Et terra non venumdabitur in profanationem : » id est, ne quis auderet terram, quam accepit a Deo, vendere profanis, qui ea utantur ad impietatem cultumque deorum alienorum atque falsorum. Illud autem subobscu-

[1] Levit. xxv, 23.

rum est, « Non venumdabitur terra in confirmationem : » quod puto non intelligendum, nisi ne ita venditio confirmetur, ut eam non recipiat venditor tempore remissionis, sicut præceptum est. Quod vero sequitur, utrique sensui potest congruere, sive legatur, « Et terra non ve- » numdabitur in profanationem : » sive « in confirmatio- » nem. » Secutus quippe adjunxit : « Mea enim est terra, » propter quod proselyti et incolæ vos estis ante me [1]. »

QUÆSTIO XCI.

« Et per omnem terram possessionis vestræ mercedem » dabitis terræ [2]. » Alii autem codices habent, « Re- » demptionem dabitis terræ. » Sensus ergo hic est : « Non » venumdabitur terra in profanationem, » id est, illis qui ea utantur in injuriam Creatoris ; aut « In confirmatio- » nem, » id est, ut eam emptor perpetuo possideat, nec certo secundum Dei præceptum intervallo annorum restituat venditori. « Mea est enim, inquit, terra : » unde secundum meum præceptum ea uti debetis. Atque ut ostenderet suam esse, non ipsorum, quid ipsi in ea essent, consequenter adjunxit, dicens : « Propter quod proselyti » et incolæ vos estis ante me : » hoc est, Quamvis proselyti, id est, advenæ sint vobis, qui ex alienigenis adjunguntur genti vestræ ; et incolæ, id est, non in terra propria manentes : tamen etiam vos omnes ante me advenæ estis et incolæ. Hoc Deus dicit, sive Israëlitis, quod aliarum gentium terram, quas expulit, eis dederit, sive omni homini, quoniam ante Deum qui semper manet, et sicut scriptum est cœlum et terram implet [3], utique præsentia sua, omnis homo advena est nascendo, et incola vivendo ; quoniam compellitur migrare moriendo.

[1] Levit. xxv, 23. — [2] Ibid. 24. — [3] Jer. xxiii, 24.

QUÆSTIO XCII.

Deinde adjungit et dicit, « Per omnem terram possessionis vestræ mercedem dabitis terræ [1], » tanquam inquilini, vel « redemptionem. » Illud, nisi fallor, vult intelligi, quod inde reddebant quodam modo, per cessationes septimorum quorumque annorum, et quinquagesimi anni, quem vocat remissionis ; ut ipsa vacatio terræ velut merces habitationis aut redemptio esset ab illo cujus est, hoc est, ab ejus creatore Deo.

QUÆSTIO XCIII.

« Et ponam tabernaculum meum in vobis, et non abominabitur anima mea vos [2]. » Animam suam Deus voluntatem suam dicit. Non enim est animal, habens corpus et animam ; neque substantia ejus ejusmodi est, cujusmodi creatura ejus, quæ anima dicitur, quam fecit, sicut per Isaïam ipse testatur, dicens : « Et omnem flatum ego » feci [3] : » quod eum de anima hominis dicere consequentia manifestant. Sicut ergo cum dicit oculos suos, et labia sua, et cætera vocabula membrorum corporalium, non utique accipimus eum forma corporis esse definitum ; sed illa omnia membrorum nomina non intelligimus, nisi effectus operationum atque virtutum : ita et cum dicit : « Anima mea, » voluntatem ejus debemus accipere. Perfecte quippe simplex illa natura, quæ Deus dicitur, non constat ex corpore et spiritu ; nec ipso spiritu mutabilis est, sicut anima : sed et spiritus est Deus, et semper idem ipse, « Apud quem non est commutatio [4]. » Hinc autem acceperunt Apollinaristæ occasionem, qui dicunt animam non habuisse mediatorem Dei et hominum, hominem

[1] Levit. xxv, 24. — [2] Id. xxvi, 1. — [3] Isaï. lvii, 16. — [4] Jac. i, 17.

Christum Jesum [1], sed tantum verbum et carnem fuisse, cum diceret; « Tristis est anima mea usque ad mor- » tem [2]; » sed ipso ejus actu, qui nobis per evangelicam declaratur historiam, sic apparent humanæ animæ officia, ut hinc dubitare dementis sit.

QUÆSTIO XCIV.

Quid est, quod inobedientiæ pœnas cum minaretur Deus, dixit inter cætera : « Et consumet vos perambulans » gladius : » deinde ait, « Et erit terra vestra deserta, et » civitates vestræ erunt desertæ : tunc bene sentiet terra » sabbata sua, omnes dies desolationis suæ; et vos eritis » in terra inimicorum vestrorum [3]. » Quomodo ergo consumet eos gladius, si erunt in terra inimicorum suorum? An in ipsa terra consumet, quoniam strage mortuorum facta non erunt ibi? An « consumet vos, » sic ait, ac si diceret : « Interficiet vos, » ut ad istam consumptionem illi pertineant, qui gladio cadent, non omnes : quandoquidem paulo post dicit, « Et eis qui residui sunt ex vobis » superducam formidinem in cor eorum [4]? » An secundum hyperbolem dictum est, « Consumet vos : » secundum quem loquendi modum et abundantia eorum dicta est sicut arena maris [5]? Secundum istum modum etiam dicitur, quod deinde sequitur, « Et persequetur eos sonus » folii volantis [6] : » id est, quia nimius in eis timor erit, ut et levissima quæque formident.

[1] Tim. II, 5. — [2] Matth. XXVI, 38. — [3] Levit. XXVI, 33, 34. — [4] Ibid. 36. — [5] Gen. XXII, 17, et XXXII, 12, etc. — [6] Levit. XXVI, 36.

LIBER IV.

Quæstiones in Numeros.

QUÆSTIO I.

Quid est quod singulos de singulis tribubus eligi jubet principes, eosque appellat χιλιάρχαις? quos quidam latini interpretes tribunos appellaverunt. χιλίαρχοι autem videntur a mille cognominati. Sed cum consilium Jothor socer Moysi genero suo daret[1], quod etiam Deus approbavit, de ordinando populo sub principibus, ut non omnes omnium causæ Moysen ultra vires onerarent, χιλιάρχαις appellavit constituendos super millenos homines, ἑκατοντάρχαις super centenos, et πεντακοντάρχαις, super quinquagenos, et δεκαδάρχαις super denos; ab ipsis numeris, quibus præessent, cognominatos. Numquidnam et hic sic accipiendi sunt χιλίαρχοι, quod singuli essent super millenos. Non utique : neque enim universus omnium populus Israël duodecim hominum millia tunc fuerunt. Singulos enim elegit de singulis tribubus, quæ duodecim tribus procul dubio non millenos homines, sed multa millia continebant. Nomen ergo commune est cum illis, qui in Exodo appellantur χιλίαρχοι, quod unusquisque illorum esset mille hominum princeps : istorum autem unusquisque millium princeps, quoniam sive a mille sive a millibus, eadem compositio nominis resonat ut appellentur χιλίαρχοι.

[1] Num. I. — [2] Exod. XVIII, 25.

QUÆSTIO II.

Merito quæritur, quid sibi velit quod per omnes tribus, ubi computantur per singulas quasque filii Israël in ætate militari, dicitur « Secundum propinquitates eorum, secun- » dum populum eorum, secundum domos familiarum » eorum, secundum numerum nominum eorum, secun- » dum caput eorum [1] : » et hæc quinque similiter omnino repetuntur, donec tribus omnes compleantur : quasi aliud sit, « Secundum propinquitates eorum, » aliud « se- » cundum populos, » aliud « secundum domos familia- » rum, » aliud « secundum numerum nominum, » aliud « secundum caput ; » cum potius videantur aliis verbis eadem significare ista omnia. Intentionem autem movet, quia tam diligenter per omnes tribus eadem repetuntur, ut non frustra fieri quivis judicet, etiamsi non intelligat. Nimirum ergo numerus ipse aliquid insinuat sacramenti, ut hoc idem quinquies varie repetatur. Nam iste numerus sicut in ipsis quinque libris Moysi, id est, quinarius, in Vetere Testamento maxime commendatur. Illa vero quæ deinceps quatuor connectuntur, id est, « Masculina, a vi- » ginti annis et supra, omnis qui procedit in virtute, re- » cognitio eorum [2] : » quamvis et ipsa per omnes tribus eodem prorsus modo repetantur, habent necessariam differentiam. Cum enim ageretur de numero universæ multitudinis ad unam tribum pertinentis, discernendus erat sexus, ideo positum est « Omnia masculina. » Et ne parvuli etiam computarentur, adjunctum est, « A viginti annis » et supra. » Rursus ne imbellis ætas senectutis annumeraretur, additum est, « Omnis qui procedit in virtute. » Et omnia concluduntur verbo ejus operis, quod fiebat, ut dicatur, « Recognitio eorum. » Recognitio enim hæc fiebat,

[1] Num. I, 20, 21. — [2] Ibid.

ut hominum millia computarentur. Quinque igitur illa, propinquitates, populi, domus familiarum, numerus nominum, et caput, et ista deinde quatuor, sexus, ætas, virtus, recognitio, fortasse in ipso numero aliquid insinuant. Si enim horum duorum numerorum, id est, quinarii et quaternarii, alter multiplicetur ex altero, id est, ut quinquies quaterni, aut quater quini ducantur, viginti fiunt. Quo numero etiam adolescentium ætas illa signatur. Qui numerus commemoratur et quando intratur in terram promissionis : et dicitur illa ætas viginti annorum, quæ non declinaverit in dexteram aut sinistram. Ubi mihi videntur significari sancti fideles ex utroque Testamento fidem veram tenentes. Nam Vetus Testamentum quinque libris Moysi maxime excellit, et Novum quatuor Evangeliis.

QUÆSTIO III.

Quod ait de tabernaculo distendendo, levando, erigendo, « Et alienigena qui accesserit moriatur[1] : » hic alienigena intelligendus est etiam ex illis filiis Israël qui non de illa tribu fuerunt, quam tabernaculo servire præcepit, id est, qui non fuerit de tribu Levi. Mirum est autem, quomodo abusive alienigena dicitur, quod magis alterius generis hominem significat, id est, ἀλλογενὴς, et non magis ἀλλόφυλος, quod significat alterius tribus hominem : quo nomine magis utitur Scriptura in aliarum gentium hominibus, ut allophyli appellentur, quasi aliarum tribuum homines.

QUÆSTIO IV.

« Et locutus est Dominus ad Moysen, dicens : Accipe
» tribum Levi ; et statues eos in conspectu Aaron sacer-
» dotis, et ministrabunt ei, et custodient custodias ejus,

[1] Num. I, 51.

» et custodias filiorum Israël, ante tabernaculum testi- » monii [1]. » Quas φυλακὰς græcus dixit, has nostri interpretes alii « custodias, » alii « excubias » interpretati sunt. Sed mirum nisi vigiliæ melius dicuntur, quæ solent in castris ternarum horarum observationem habere. Unde scriptum est; « Quarta autem vigilia noctis venit ad eos, » ambulans super mare[2]; » hoc est ,post nonam horam noctis, post tres videlicet vigilias. Et multis locis Scripturarum nostri vigilias interpretati sunt, quas Græci φυλακὰς vocant. Ubi nulla dubitatio est, spatia nocturni temporis significari : quod puto et hic accipiendum. Quomodo enim Levitæ jubentur observare custodias Aaron, et custodias filiorum Israël, id est, φυλακὰς, nisi fortasse dictum est, ne putarent ab observandis vigiliis, quæ proprie in castris observari solent, propter honorem quo serviebant tabernaculo, immunes se esse debere, cum et ipsos oporteret propter opera tabernaculi non minus vicissim observare vigilias, quæ observarentur in aliis circumquaque castris filiorum Israël.

QUÆSTIO V.

« Alienigena qui tetigerit morietur[3]. » Quærendum quomodo dixerit in Levitico; « Qui tetigerit tabernacu- » lum, sanctificabitur[4] : » cum hic dicat, « Alienigena » qui tetigerit, morietur, » volens intelligi eos qui non essent de tribu Levi. An forte hic « tetigerit, » ad obsequium dixerit servitutis, quod a solis Levitis deberi tabernaculo præcepit? hinc enim loquebatur.

[1] Levit. III, 6, 7. — [2] Matth. XIV, 23. — [3] Num. III, 10. — [4] Levit. VI, 18.

QUÆSTIO VI.

Quid est quod Levitas pro primogenitis filiorum Israël sibi Deus deputat, ita ut numeratis primogenitis populi[1], qui plures inventi sunt quam erat numerus Levitarum, argento redimerentur, quinque siclis pro uno datis? Quod pro pecoribus non est factum, cum et pecora Levitarum pro primogenitis pecorum Israël sibi esse voluerit. Quomodo deinceps primogenita eorum vel pecorum eorum pertinebant ad Deum, ubi jussit immunda primogenita vel humana mutari ovibus? Quomodo non et pro istis deinceps primogenitis computabantur filii Levitarum; (manebat enim in posteris eadem tribus, quæ posset pro primogenitis posterioribus computari:) nisi quia illud justum fuit, ut qui nascerentur de illis, qui jam ad portionem Domini pertinebant, datam pro primogenitis, qui de Ægypto exierunt, jam Deus proprios haberet, tanquam suos de suis, nec possent pro illis juste computari, qui deinceps primogeniti Deo debebantur? De universo quippe populo, et de universis pecoribus populi data est portio Deo pro primogenitis: et hæc portio erat Levitæ et pecora eorum. Jam si quid genuissent, Dei erat: non poterat hoc tanquam a populo dari, quod jam alienum erat: ac per hoc debita deinceps primogenita Deo reddi oportebat; nec pro his computari posteros Levitarum vel pecorum eorum.

QUÆSTIO VII.

Cum præciperet de tollenda mensa, jussit cum illa et panes tolli, sic dicens: « Et panes qui semper super eam » erunt[2]. » Non utique isti semper super eam erunt, sed similes eorum : quia illi auferebantur, et recentes quo-

[1] Num. III, 12 et 40. — [2] Id. IV, 7.

tidie ponebantur : dum tamen sine panibus mensa non relinqueretur. Ideo dixit : « Qui semper super eam » erunt ; » hoc est, quia semper panes, non quia illi semper.

QUÆSTIO VIII.

« Et super altare aureum adoperient vestimentum » hyacinthinum, et adoperient illud operimento pelli- » ceo hyacinthino[1]. » Posset ista locutio videri, quam velut absurdam et non integram latini interpretes transferre noluerunt; id est, Super altare aureum adoperient » vestimentum hyacinthinum : » tanquam debuerit dici, « Et altare aureum adoperient vestimento hyacinthino. « Nam adoperient vestimentum hyacinthinum,» hoc videtur significare, quod vestimentum aliunde adoperiretur, non quod ipso vestimento adoperiretur altare. Sed mihi videtur non tam genus locutionis esse, quam subobscurus sensus. Hoc quippe intelligi potest, « Et super altare au- » reum adoperient vestimentum hyacinthinum, » ut ipsum vestimentum hyacinthinum alia re operiendum præciperet, quod vestimentum jam super altare esset ; ac sic breviter utrumque complecteretur, et vestimento hyacinthino altare operiendum, et vestimentum hyacinthinum alio tegmine operiendum. Subjunxit denique unde cooperiri vellet vestimentum hyacinthinum, cum adjecit, « Et adoperient illud operimento pelliceo hyacinthino.

QUÆSTIO IX.

« Vir, aut mulier, quicumque fecerit ab omnibus pec- » catis humanis, et despiciens despexerit, et deliquerit, » anima illa annuntiabit peccatum, quod peccavit, et

[1] Num. IV, 11.

» restituet delictum : caput et quintas ejus adjiciet super » illud, et reddet cui deliquit ei. Si autem non fuerit » homini proximus, ita ut reddat illi delictum ad ipsum ; » delictum quod redditur Domino, sacerdoti erit, excepto » ariete propitiationis per quem exorabit in illo pro eo [1]. » Hic ea peccata intelligenda sunt, quorum in his rebus perpetratio est, quæ pecunia restitui possunt. Non enim aliter diceret quomodo restituenda sint, nisi damna pecuniaria fuissent. Jubet enim restitui caput et quintas, id est, totum illud quidquid est, et quintam ejus partem, excepto ariete qui fuerat offerendus in sacrificium ad expiandum delictum. Jubet autem illud quod restituitur sacerdotis esse, id est, ipsum caput et quintam, si non est proximus ei, in quem commissum est. Ubi utique intelligitur tunc Domino reddendum quod sit sacerdotis, si homo ipse non supersit qui damnum passus est, nec proximus ejus, quem puto hæredem intelligi voluisse. Sed de ipso homine nihil dixit Scriptura : verumtamen cum dicit : « Si non ei fuerit proximus, » sub hac brevitate insinuat, tunc quæri proximum ejus, si ipse non fuerit. Si autem nec proximus erit, Domino restituetur, ne impunitum remaneat quod admissum est : quod tamen non cedat in sacrificium, sed sit sacerdotis. Sic sane verba Scripturæ distinguenda sunt. « Si autem non fuerit ho» mini proximus, ita ut reddat illi delictum ad ipsum : » Locutionis est enim quod addidit, « ad ipsum » aut forte « ad ipsum » dixit, quod ad ipsum pertineat, id est, ipse possideat. Deinde sequitur, « Delictum quod redditur » Domino, sacerdoti erit. » Delictum autem dicit, cum redditur ea res, quæ per delictum ablata est.

[1] Num. v, 6-8.

QUÆSTIO X.

Quæri autem potest, quomodo in Exodo dicitur, si quis furatus fuerit vitulum aut ovem, restituere debere quinque vitulos, vel quatuor oves, si occiderit, aut vendiderit [1]; si autem quod abstulerit, salvum apud eum reperitur, duplum esse restituendum : cum hic restitui jubeat caput et quintam [2], quod longe est etiam a duplo; quanto magis a quadruplo vel quinquies tanto? Nisi forte quia hic ait : « Vir, aut mulier, quicumque fecerit ab omnibus » peccatis humanis, » peccata ignorantiæ voluit intelligi humana peccata. Fieri enim potest, ut parum attendendo per negligentiam trajiciat homo rem alienam in rem suam : quod ideo peccatum est, quia si diligenter attenderetur, non admitteretur. Et hæc voluit capite et quinta restitui, non sicut furta mulctari. Nam si furta et fraudes hic intellexerimus, quæ non per ignorantiam negligentiæ, sed furandi et fraudandi animo committuntur, et ideo dicta « humana, » quia in homines fiunt; ille, nisi fallor, erit exitus quæstionis hujus, ut ideo qui fecit non reddat, vel duplum, quia non deprehenditur vel convincitur, sed ignorantibus a quo factum sit, vel utrum factum sit, ipse annuntiat delictum suum. Cum enim dixisset Scriptura : « Vir, aut mulier, quicumque fecerit ab omnibus peccatis » humanis et despiciens despexerit, et deliquerit, » id est, contemnendo ista commiserit, adjunxit, et ait : « Anima illa annuntiabit peccatum quod peccavit, et » restituet delictum caput et quintas ejus, » forte ergo propterea tantum, quia ipse annuntiavit; et ideo non eo damno plectendus fuit, quo furem comprehensum vel convictum plecti oporteret.

[1] Exod. xxii, 1. — [2] Num. v, 7.

QUÆSTIO XI.

Verba quæ Scriptura dicit mulieri a sacerdote dicenda, quando a suspicione adulterii eam maritus adducit, « Det » eam Dominus in maledictum et in execramentum[1], » græcus habet ἐνόρκιον. Quo verbo videtur significari juramentum per execrationem; velut si quisquam dicat : « Sic » non mihi illud et illud contingat : » vel certe ita juret : « Illud et illud mihi contingat, si fecero, vel non fecero. » Ita hoc dictum est, « Det te Dominus in maledictum, et » in execramentum, » tanquam diceretur, ut de te jurent quæ per execrationem jurabunt; sic non eis contingat, aut, hoc eis contingat, nisi hoc aut illud fecerint.

QUÆSTIO XII.

« Et offeret munus suum Domino, agnum anniculum » sine vitio in holocaustoma, et agnam anniculam sine » vitio unam in peccatum[2]. » Hoc quidam nostri interpretes transferre noluerunt, veluti locutionem inusitatam vitantes, et dixerunt « pro peccato, » non, « in pec» catum, » cum sit sensus in ea locutione, qui non fuerat perturbandus. « In peccatum » quippe dictum est, quia hoc ipsum quod pro peccato offerebatur, peccatum vocabatur. Unde illud est apud Apostolum de Domino Christo ; « Eum qui non noverat peccatum, peccatum pro » nobis fecit[3] : » Deus Pater scilicet, Deum Filium pro nobis fecit peccatum, id est, sacrificium pro peccato. Sicut ergo agnus in holocaustoma, ut ipsum pecus esset holocaustoma ; sic et agna in peccatum, ut ipsum pecus esset peccatum, id est, sacrificium fieret pro peccato, sicut de ariete quod sequitur « in salutare, » dicit, tanquam ipsum sit salutare, cum sit sacrificium salutaris. Quod postea re-

[1] Num. v, 21. — [2] Id. vi, 14. — [3] 2 Cor. v, 21.

petendo manifestat. Nam et illud « pro peccato » dicit, quod prius dixerat « in peccatum : » et hoc « sacrificium » salutaris, » quod prius dixerat, « in salutare. »

QUÆSTIO XIII.

« Locutus est Dominus ad Moysen, dicens : Hoc est » de Levitis[1]. » Hoc alii interpretati sunt, « Hæc est lex » de Levitis : » sed quod scriptum est, « Hoc est de Le- » vitis, » intelligitur dictum, « Hoc constituo de Levitis. »

QUÆSTIO XIV.

Deinde sequitur : « A quinto et vicesimo anno et supra, » introibunt ministrare in ministerium in operibus in ta- » bernaculo testimonii ; et a quinquagenario recedet ab » administratione, et non operabitur ultra : (et ministrà- » bit frater ejus,) in tabernaculo testimonii custodire » custodias ; opera autem non operabitur[2]. » Hunc sensum obscurum facit ὑπέρβατον, quod ita confusum est, tanquam de ipso fratre sit dictum, « Custodire custodias ; » cum dictum sit de illo, qui recedit ab operibus, et remanebit illic, « In tabernaculo testimonii custodire custo- » dias, opera autem non operabitur ; » sed operabitur frater ejus, id est, qui nondum pervenit ad ætatem quinquagenariam, a viginti-quinque annis incipiens operari. Ergo ita distinguendum est : « Et a quinquagenario rece- » det ab administratione, et non operabitur ultra, et » ministrabit frater ejus. » Deinde redit ad illum quinquagenarium, de quo loquebatur, et de illo explicat cætera, dicens : « In tabernaculo testimonii custodire cus- » todias, opera autem non operabitur. » Quod enim ait « custodire, » subauditur, incipiet, tanquam id uno verbo diceret, custodiet custodias. Solet enim usitat

[1] Num. vi, 14-17. — [2] Id. viii, 24-26.

etiam in latinis locutionibus infinitum verbum poni pro finito.

QUÆSTIO XV.

Cum Paschæ tempore quidam, qui immundi facti erant super animam hominis[1], id est, super mortuum, quærerent quomodo Pascha facerent; quoniam oportebat eos ab immunditiis septem diebus purificari secundum legem : consuluit Dominum Moyses, et responsum accepit, cuicumque tale aliquid accidisset, vel tam in longinquo itinere constitutus esset, ut non posset occurrere, alio mense eum facere debere Pascha, propter diem mensis quartumdecimum, ubi lunæ numerus observabatur. Sed si quæratur quid facerent, si forte talis immunditia etiam ad secundum mensem occurreret : arbitror id quod dictum est de secundo mense, tanquam regulariter fuisse retinendum, ut tertio mense observarent, aut certe Pascha non egisse tali necessitate, ad culpam non pertineret.

QUÆSTIO XVI.

1. « Et die qua statutum est tabernaculum, texit nubes » tabernaculum, domum testimonii; et vespere erat super tabernaculum velut species ignis usque mane. Ita » fiebat semper; nubes tegebat illud die, et species ignis » nocte. Et cum ascendisset nubes a tabernaculo, et » postea promovebant filii Israël : et in loco ubicumque » steterat nubes, ibi castra collocabant filii Israël. Per » præceptum Domini castra collocabant filii Israël, et » per præceptum Domini promovebant. Omnes dies, in » quibus obumbrat nubes super tabernaculum, in castris » erunt filii Israel; et quando protraxerit nubes super » tabernaculum dies plures et custodient filii Israël cus-

[1] Num. IX, 6.

» todiam Dei, et non promovebunt. Et erit, cum texerit » nubes dies numero super tabernaculum; per vocem Do- » mini in castris erunt, et per præceptum Domini promo- » vebunt. Et erit cum fuerit nubes a vespera usque mane, » et ascenderit nubes mane, et promovebunt die: vel » nocte et si ascenderit nubes, promovebunt: die vel » mense diei abundante nube obumbrante super illud, » in castris erunt filii Israël, et non promovebunt. Quo- » niam per præceptum Domini promovebunt. Custodiam » Domini custodierunt per præceptum Domini in manu » Moysi[1]. »

II. Totus hic locus diligenter exponendus est quoniam inusitatis generibus locutionum obscuratus est, « Et die, » inquit, qua statutum est tabernaculum, texit nubes ta- » bernaculum, domum testimonii: » idem tabernaculum appellavit domum testimonii. « Et vespere erat super ta- » bernaculum velut species ignis usque mane. Ita fiebat » semper. » Deinde diligenter exprimit, quid fiebat semper. « Nubes inquit, tegebat illud die, et species ignis » nocte. Et cum ascendisset nubes a tabernaculo, et » postea promovebant filii Israël. » Ista sententia obscura non est, nisi propter illam locutionem ubi additur, « et ». Ordo enim verborum integer sequitur, etiamsi desit ipsa conjunctio, ut sic dicatur, « Et cum ascendisset nubes a » tabernaculo, postea promovebant filii Israël: » quamvis et ipsum quo dictum est, « postea » si deesset, plena posset esse sententia. Deinde sequitur, dicens, « Et in loco ubi- » cumque steterat nubes, ibi castra collocabant filii Israël. »

III. Hoc autem totum quod faciebant, ad præceptum Domini referens, ita complectitur; « Per præceptum, » inquit, Domini castra collocabunt filii Israël et per præ- » ceptum Domini promovebunt. » Præceptum Domini

[1] Num. IX. 15-23.

appellat signum ipsum quod fiebat in nube, sive cum staret obumbrans tabernaculum, ut castra consisterent; sive cum ascendisset, atque ultra moveretur, ut eam elevatis castris sequerentur. Mutavit sane in hac sententia narrantis modum, et tanquam prædicens atque prænuntians verba futuri temporis habere cœpit. Neque enim ait : « Per » præceptum Domini castra » collocabant filii Israël, » sed, « collocabunt : » nec ait, « Per præceptum Domini » promovebant, sed, promovebunt. » Et hunc modum etiam in consequentibus servat, qui modus in Scripturis est inusitatissimus. Nam verbis præteriti temporis sæpe futura prædicta esse novimus ; sicut est : « Foderunt manus » meas et pedes [1] : » et, « Sicut ovis ad immolandum » ductus est [2]. » et innumerabilia talia : ut autem narrator rerum gestarum verbis utatur temporis futuri, sicut hoc loco, difficillime in Scripturis inveniri potest.

IV. Ergo posteaquam dixit de die et nocte, quo signo promoveret populus, vel maneret, ne putarentur per noctem ambulare et per diem solere considere, atque hoc diebus omnibus facere, secutus adjunxit, et ait : « Omnes » dies, in quibus obumbrat nubes super tabernaculum, » in castris erunt filii Israël ; et quando protraxerit nubes » super tabernaculum dies plures. » Deinde admonens non hoc ex illorum necessitate fieri, sed ex Dei voluntate, « Et custodient, inquit, filii Israël custodiam Dei, » id est, custodiam quam præcepit Deus ; « Et non promove- » bunt. » Et tanquam diceretur, « Quando ergo promovebunt? « Et erit, inquit, cum texerit nubes dies numero » super tabernaculum, » id est, dies certo numero, qui numerus utique Deo placeret : « Per vocem Domini in » castris erunt, et per præceptum Domini promovebunt. » Hanc videtur dicere vocem Domini signum quod dat de

[1] Psal. xxi, 17. — [2] Isaï. li, 7.

statione, et motu nubis; quia et vox loquentis procul dubio signum est voluntatis. Quod ergo ait : « Et per » præceptum, » hoc idem signum puto intelligendum. Quanquam posset vox et præceptum Domini illud etiam accipi quod locutus est, ut solet, ad Moysen, et præcepit hoc fieri. Neque enim scirent illi promovendum esse nube promovente, et standum esse nube stante, nisi hoc eis ante præciperetur.

V. In his autem quæ dicta sunt nondum apparuit, utrum per diem tantum ambularetur, an etiam per noctem; secundum signum quod nubes motu suo dabat. Fortassis enim quamvis plures dies in castris manerent nube non promovente, potuit tamen putari nubem non solere ascendere de castris, et signum itineris dare, nisi per diem. Sequitur ergo et dicit : « Et erit; cum fuerit » nubes a vespera usque mane, et ascenderit nubes mane, » et promovebunt die. » Hic illa copulativa conjunctio more Scripturæ posita est. Nam ea detracta, plenus est sensus hoc modo : « Et erit, cum fuerit nubes a vespera » usque mane, et ascenderit nubes mane, promovebunt » die. » Deinde quia et nocte si nubes ascenderet promovebant, atque iter nocturnum si illud signum acciperent agebant, adjunxit et ait: « Vel nocte et si ascenderit nubes » promovebunt. Sed locutio est inusitatior : non enim tantum positum est, « et; » sed eo more positum est, quo non solet. Unde mihi videtur præposteratus ordo verborum, sicut sæpe et in latinis locutionibus fieri solet, quod genus antistrophe dicitur. Proinde si ita dicatur, « Vel et nocte si ascenderit nubes promovebunt; » aut certe ita, « Si et nocte ascenderit nubes, promovebunt, » planissimus sensus est.

VI. Adhuc autem occurrebat cogitanti, ut scire vellet, utrum quomodo cognitum est solere illos ad nubis signum

diebus et noctibus ambulare, vel diebus et noctibus in castris esse, ita etiam solerent per dies tantum manere, etiam quorum noctibus ambularent: quod arbitror Scripturam in consequentibus intimasse cum dicit : « Die vel » mense diei, abundante nube obumbrante super illud, » in castris erunt filii Israël, et non promovebunt. » Quia enim dixerat: « Vel nocte et si ascenderit nubes, promo- » vebunt : » tanquam restabat ut diceret, die autem si non ascenderit non promovebunt, quando quasi promovere debere videbantur : sed quia hoc etiam diebus pluribus fieri poterat, ut noctibus ambularent, promovente nube, et ea manente diebus non ambularent, ideo posuit, « Die vel mense diei. Non dixit mense, ne ibi et noctes ejusdem mensis acciperentur ; sed « Mense diei ; » id est, mense ex ea parte qua dies illi fuit, non ex ea qua nox. « Die ergo vel mense diei, abundante nube obum- » brante, » id est, abundante in obumbrando, vel abundantius obumbrante, « Super illud, » illud scilicet tabernaculum, « In castris erunt filii Israël, et non pro- » movebunt. » Postremo repetiit, divina auctoritate factum, cui resisti utique non debebat, adjungens : « Quo- » niam per præceptum Domini promovebunt. Custodiam » Domini custodierunt, per præceptum Domini, in manu » Moysi. » Rediit ad verbum præteriti temporis, ut diceret, « Custodierunt. » Quod vero in fine posuit, « In » manu Moysi, » usitatissima in Scripturis locutio est, quia per Moysen hæc Deus præcipiebat.

QUÆSTIO XVII.

« Et cum congregaveritis synagogam, tuba canetis, et » non in signo[1]. » Non ergo ad hoc canendum præcipit, ut congregetur synagoga ; nam si hoc fit, signum est : sed

[1] Num. x, 7.

jam congregata synagoga præcipit tuba canere, tanquam ad cantum jam pertineat; non ad dandum signum, qu dato fieri aliquid admoneat. Proinde cum hoc quod jam congregata synagoga, tubis canebant, quisquam homo Novi Testamenti ad aliquid spiritale interpretatur, illi signum est, qui intelligit quare fiat; non illis qui non intelligebant, nisi quando ad hoc fiebat, ut aliquod opus indiceretur.

QUÆSTIO XVIII.

« Et auferam de spiritu qui est in te, et superponam » super eos; et sustinebunt tecum impetum populi, et » non portabis illos tu solus[1]. » Plerique latini interpretes non ut in græco est transtulerunt, sed dixerunt : « Au- » feram de spiritu tuo qui est in te, et ponam super eos, » aut « Ponam in eis : » et fecerunt sensum laboriosum ad intelligendum. Putari enim potest de spiritu ipsius hominis dictum, quo humana natura completur corpore adjuncto, quæ constat ex corpore et spiritu, quem etiam animam dicunt : de quo et Apostolus dicit : « Quis enim hominum » scit quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis qui in ipso » est? Sic et quæ Dei sunt, nemo scit nisi Spiritus Dei[2]. » Et quod adjungit ac dicit : « Nos autem non spiritum » hujus mundi accepimus, sed spiritum qui ex Deo est[3], » ostendit utique alium esse Spiritum Dei, cujus particeps fit spiritus hominis per gratiam Dei. Quamvis posset etiam, sicut alii interpretati sunt, intelligi Spiritus Dei in eo quod dicitur : « De spiritu tuo qui est in te; » ut dictum sit, « Tuo, » quia fit etiam noster qui Dei est, cum accipimus eum : sicut de Joanne dictum est : « In spiritu et » virtute Eliæ[4]. » Non enim anima Eliæ in eum fuerat revoluta : quod si quidam hæretica perversitate opinan-

[1] Num. XI, 17. — [2] I Cor. II, 11. — [3] Ibid. 12. — [4] Luc. I, 17.

» tur[1], » quid dicturi sunt in eo quod scriptum est, Spiritus Eliæ requievit super Elisæum[2]? cum jam ille utique haberet animam suam : nisi quia dictum est de Spiritu Dei, ut etiam per illum operaretur, qualia per Eliam operabatur; non ab illo recedens, ut istum posset implere; aut dispertitus minus esset in illo, ut posset ex aliqua parte et in isto esse. Deus est enim qui possit esse in omnibus tantus, in quibus per illam gratiam esse voluerit. Nunc autem cum ita scriptum sit : « Et auferam de spiritu » qui est super te, » nec dictum sit, « De spiritu tuo, » facilior est absolutio quæstionis : quia intelligimus nihil aliud Deum significare voluisse, nisi ex eodem Spiritu gratiæ illos quoque habituros adjutorium, ex quo habebat Moyses; ut et isti haberent quantum Deus vellet, non ut ideo Moyses minus haberet.

QUÆSTIO XIX.

« Et dixit Moyses : Sexcenta millia peditum, in quibus » sum in ipsis; et tu dixisti : Carnes dabo eis, et edent » mense dierum. Numquid oves et boves occidentur illis, » et sufficient illis; aut omnis piscis congregabitur eis, et » sufficiet eis[3]? » Quæri solet utrum hoc Moyses diffidendo dixerit, an quærendo. Sed, si putaverimus eum diffidendo dixisse, nascetur quæstio cur hoc ei non exprobraverit Dominus, sicut exprobravit quod ad petram, unde aqua profluxit, videtur de potestate Domini dubitasse[4]. » Si autem dixerimus hoc eum dixisse quærendo modum quo fieret, ipsa Domini responsio, ubi ad eum dixit : « Numquid manus Domini non sufficiet[5], » quasi redarguentis videtur, quod iste ista non credidisset. Sed melius arbitror intelligi Dominum ita respondisse, tanquam modum fu-

[1] Confer. Tertull. lib. *de Anima*, cap. 35. — [2] 4 Reg. II, 15. — [3] Num. XI, 21. — [4] Num. XX, 10. — [5] Id. XI, 23.

turi facti, quem ille requirebat, dicere noluerit, sed potius opere ipso suam potentiam demonstrare. Poterat enim et Mariæ dicenti : « Quomodo fiet istud, quoniam virum » non cognosco[1], » a calumniantibus objici, quod minus crediderit, cum illa modum quæsiverit, non de virtute Dei dubitaverit. Quod autem responsum est illi : « Spiri- » tus sanctus superveniet super te, et virtus Altissimi ob- » umbrabit te[2], » poterat et sic responderi quomodo hic : « Numquid Spiritui sancto impossibile est, qui superve- » niet in te? » ac sic idem ipse sensus conservaretur. Porro autem talia quædam dicens Zacharias[3], incredulitatis arguitur, et vocis oppressæ pœna plectitur. Quare? Nisi quia Deus non de verbis, sed de cordibus judicat. Alioquin et ad illam petram, unde aqua profluxit, poterant excusari verba Moysi, nisi in eum clara esset divina sententia, quod diffidendo talia dixerit. Nam ita se ea verba habent : « Audite me increduli : Numquid de petra » ista educemus vobis aquam? » Deinde sequitur : « Et » elevata Moyses manu sua percussit petram virga bis, et » exiit aqua multa, et bibit synagoga et pecora eorum[4]. » Utique ad hoc congregavit populum, ad hoc illam virgam in qua tanta miracula fecerat sumpsit, eaque petram percussit, atque inde solitæ virtutis est consecutus effectus. Verba ergo illa, quibus ait : « Numquid ex hac petra educemus vobis » aquam, » possent sic accipi, tanquam diceretur, « Nempe ex hac petra secundum vestram incredulitatem aqua educi non potest : » ut denique percutiendo ostenderetur fieri divinitus potuisse quod illi infidelitate non crederent, maxime quia dixerat : « Audite me increduli. » Ita quidem intelligi possent hæc verba, nisi Deus qui cordis inspector est, quo animo dicta fuerint indicaret. Sequitur enim Scriptura et dicit : « Et dixit Dominus ad Moysen et Aaron :

[1] Luc. I, 34. — [2] Ibid. 35. — [3] Ibid. 18. — [4] Num. XX, 10, 11.

» Quoniam non credidisti sanctificare me in conspectu » filiorum Israël, propter hoc non inducetis vos synago- » gam hanc in terram, quam dedi eis[1]. » Ac per hoc intelligitur illa verba ita dixisse Moysen tanquam ad incertum percusserit, ut si non sequeretur effectus, hoc prædixisse putaretur, cum ait : « Numquid ex hac petra » educemus vobis aquam : » quod in animo ejus lateret omnino, nisi Dei sententia proderetur. E contrario itaque isto loco debemus intelligere verba Moysi de promissis carnibus, quærentis potius quomodo fieret, quam diffidentis fuisse, quando sententia Domini non secuta est, quæ vindicaret, sed potius quæ doceret.

QUÆSTIO XX.

De uxore Moysi Æthiopissa quæri solet, utrum ipsa sit filia Jothor[2], an alteram duxerit, vel superduxerit : sed ipsam fuisse credibile est : de Madianitis quippe erat, qui reperiuntur in Paralipomenon Æthiopes dicti, quando contra eos pugnavit Josaphat[3]. Nam in his locis dicitur eos persecutus populus Israël, ubi Madianitæ habitant; qui nunc Sarraceni appellantur. Sed nunc eos Æthiopes nemo fere appellat, sicut solent locorum et gentium nomina plerumque vetustare mutari.

QUÆSTIO XXI.

« Et dixit ad eos : Ascendite ista eremo et ascendetis in » montem, et videbitis terram quæ sit, et populum qui » insidet super eam, si fortis est aut infirmus, si pauci sunt » aut multi[4]. » Exposuisse intelligitur, secundum quid dixerit, « Si potens est aut infirmus ; » hoc est, « Si pauci » sunt aut multi. » Nam quomodo possent de monte pros-

[1] Num. xx, 12. — [2] Id. xii, 1. — [3] 2 Paral. xiv, 9, etc. — [4] Num. xiii, 18, 19.

picientes sentire humanarum virium fortitudinem? Potest et alius sensus esse multo congruentior veritati : Quod ait : « Ascendetis in montem, » in ipsam terram dixit, quam explorare volebant. Non enim possent facile exploratores intelligi, ubi tanquam peregrinantes omnia perquirebant. Nam si de montis vertice eos putaverimus conspexisse terram, et explorasse; quomodo possent exquirere omnia, quæ Moyses exquirenda præcepit? Quomodo intrare civitates, quas eos Scriptura dixit intrasse? Quomodo de illa valle botrum tollere propter quem et loco nomen est inditum, ut vallis Botri diceretur[1]? In ipso ergo monte explorabatur terra, quia ipsa erat quæ exploraretur : et ibi erat quidem depressior locus, de qua valle botrus ablatus est.

QUÆSTIO XXII.

« Et protulerunt pavorem terræ, quam exploraverunt[2]. » Pavorem terræ » dixit, non quo pavebat eadem terra, sed quem ex eo terra conceperant.

QUÆSTIO XXIII.

Caleb et Jesus Nave loquentes ad populum Israël ne merent ingredi terram promissionis, dixerunt inter cætera, « Vos autem ne timueritis populum terræ, quoniam » cibus nobis sunt. Abscessit enim tempus ab eis, Dominus » autem in nobis : ne timueritis eos[3]. » Quod dictum est, « Cibus nobis sunt, » intelligi voluerunt, consumemus eos. Quod vero adjunxerunt, « Abscessit enim tempus ab » eis, Dominus autem in nobis : » satis diligenter non dixerunt : « Abscessit Dominus ab eis; » impii quippe antiquitus fuerunt : sed quoniam et impiis occulta dispensatione divinæ providentiæ datur tempus florendi atque regnandi,

[1] Num. xiii, 23-25. — [2] Ibid. 33. — [3] Id xiv, 9.

« Abscessit, inquiunt, tempus ab eis, Dominus autem » in nobis. » Non dixerunt : « Abscessit tempus ab eis, et » nostrum successit : » sed, « Dominus autem in nobis, » non tempus. Illi enim tempus habuérunt, isti Dominum Deum temporum creatorem et ordinatorem, et quibusque ut ei placet distributorem.

QUÆSTIO XXIV.

Quod præcipitur quomodo expientur peccata[1], quæ non sponte committuntur, merito quæritur quæ sint ipsa peccata nolentium, utrum quæ a nescientibus committuntur; an etiam possit recte dici peccatum esse nolentis, quod facere compellitur : nam et hoc contra voluntatem facere dici solet. Sed utique vult propter quod facit, tanquam si pejerare nolit, et facit cum vult vivere, si quisquam nisi fecerit, mortem minetur. Vult ergo facere, quia vult vivere : et ideo non per se ipsum appetendo ut falsum juret; sed ut falsum jurando vivat. Quod si ita est, nescio utrum possint dici ista peccata nolentium, qualia hic dicuntur expianda. Nam si diligenter consideretur, forte ipsum peccare nemo velit; sed propter aliud fit quod vult qui peccat. Omnes quippe homines, qui scientes faciunt quod non licet, vellent licere : usque adeo ipsum peccare nemo appetit propter hoc ipsum, sed propter illud quod ex eo consequitur. Hæc si ita se habent, non sunt peccata nolentium, nisi nescientium; quæ discernuntur a peccatis volentium.

QUÆSTIO XXV.

« Et anima quæcumque peccaverit in manu superbiæ » ex indigenis, aut ex proselytis, Deum hic exacerbat, et » exterminabitur anima illa de populo suo; quoniam ver-

[1] Num. xv, 24, etc.

» bum Domini contempsit, et mandata ejus disperdidit : » contritione conteretur anima illa, peccatum ejus in illa[1]. » Quæ sint peccata quæ fiunt in manu superbiæ, id est, superbia committuntur, Scriptura ipsa in consequentibus satis exposuit, ubi ait : « Quoniam verbum Domini con» tempsit. » Aliud est ergo præcepta contemnere, aliud magni quidem pendere, sed aut ignarum contra facere, aut victum. Quæ duo fortasse pertineant ad illa peccata, quæ a nolentibus fiunt, de quibus superius quemadmodum Deo propitiato expiarentur admonuit; ac inde subjecit peccata superbiæ, cum quisque superbiendo, id est, præceptum contemnendo, perperam facit. Quod genus peccati non dixit ullo genere sacrificii purgari oportere, tanquam insanabile judicans, illa duntaxat curatione, quæ per sacrificia gerebantur, qualia facienda in hac Scriptura præcipiuntur : quæ si per se ipsa attendantur, nulli peccato possunt mederi; si autem res ipsæ quarum hæc sacramenta sunt inquirantur, in eis inveniri poterit purgatio peccatorum. Quod ergo scriptum est : « Peccator, cum venerit » in profundum malorum, contemnit[2], » iste significatus est, quem Scriptura hoc loco dicit, « in manu superbiæ delinquere. » Hoc igitur sine pœna ejus qui committit, non potest aboleri; atque ideo non potest esse impunitum, et cum pœnitendo sanatur : ipsa enim afflictio pœnitentis pœna peccati est, quamvis medicinalis et salubris. Merito quippe magnum judicatur peccatum, cum superbia præceptum contemnit : sed e contrario, ut sanari possit, « Cor » contritum et humiliatum Deus non spernit[3]. » Verumtamen quia sine pœna non fit, ideo hinc talia dicta sunt : « Deum, inquit, hic exacerbat : » quia Deus superbis resistit[4]. « Et exterminabitur anima illa de populo suo; »

[1] Num. xv, 30, 31. — [2] Prov. xviii, 3. — [3] Psal. l, 19. — [4] Jac. iv, 6.

quoniam talis omnino in numero eorum qui ad Deum pertinent, non est. « Quoniam verbum Domini contempsit, » et mandata ejus disperdidit : contritione conteretur » anima illa. » Quare autem contritione conteretur; consequenter adjungit, dicens, « Peccatum ejus in illa : « ac per hoc si tali peccato debitam contritionem ipse sibi adhibeat pœnitendo, cor contritum, ut dictum est, Deus non spernet. Quamvis in græco non dictum sit hoc loco, « Contritione conteretur; sed, extritione exteretur anima » illa » quod ita accipi potest, quasi omni modo terendo extinguatur, ac non sit. Sed prius natura immortalitatis animæ hunc intellectum recusat. Deinde si quod exteritur, omni modo efficeretur ut non sit, non diceret de sapiente, « Et gradus ostiorum ejus exterat pes tuus [1]. » Verum illa discretio magis magisque consideranda est, utrum nemo peccet nisi aut ignarus, aut victus, aut contemnens; unde nunc longum est disputare.

QUÆSTIO XXVI.

Quid est quod Dathan et Abiron, cum in seditionem consurrexissent, vocati a Moyse, ac superbe et injuriose respondnetes, « Numquid pusillum hoc, quoniam eduxisti » nos in terram fluentem lac et mel, interficere nos in » eremo? quoniam præes nobis, princeps es : et tu in ter- » ram fluentem lac et mel induxisti nos, et dedisti nobis » sortem agri et vineas : » post hæc addiderunt, « Oculos » hominum illorum abscidisses : non ascendimus [2]. » Quorum oculos hominum dixerunt? Utrum populi Israël, tanquam dicentes, « Si ista præstitisses, oculos hominum illorum abscidissses, id est, ita te diligerent, ut oculos suos eruerent, et darent tibi. » Quod indicium magnum dilectionis et Apostolus dicit : « Quoniam si fieri posset,

[1] Eccli. vi, 36. — [2] Num. xvi, 13, 14.

» oculos vestros eruissetis, et dedissetis mihi [1]. » Et deinde plenam contumaciam addiderunt, « Non ascendimus, » id est, « Non veniemus; » quia vocaverat eos. An potius » oculos hominum illorum, » dicit hostium, qui nimis acres et terribiles fuerant nuntiati : tanquam dicerent : « Et si hoc fecisses, non tibi obtemperaremus : nisi quod modus verbi alius pro alio positus est, ut non dicerent : « Non ascenderemus, » sed, « Non ascendimus, » quoddam genere locutionis.

QUÆSTIO XXVII.

« Et locutus est Dominus ad Moysen et Aaron, dicens, » Abscedite vos de medio synagogæ istius [2].» Notandum est tunc jubere Dominum separationem fieri corporalem, cum jam vindicta imminet malis : sic Noë cum domo sua separatur a cæteris diluvio perituris [3] : sic Lot cum suis separatur a Sodomis igne cœlitus consumendis [4] : sic ipse populus ab Ægyptiis marinis fluctibus obruendis [5] : sic isti nunc a synagoga Chore, Abiron et Dathan, qui se primitus per seditionem abrumpere voluerunt, cum quibus tamen sancti antea viventes et conversantes, et cum cæteris quos reprobat Deus, secundum verba quæ in eos increpans dicit, contaminari tamen ab eis minime potuerunt : nec separare se jussi sunt, quando vindictam Dominus sive differebat, sive talem adhibebat, qua innocentes periclitari lædive non possent, sicut serpentum morsibus, sicut strage mortium, qua Deus, quem volebat, sicut volebat, alio percutiebat intacto; non sicut aqua diluvii, aut ignea pluvia, aut aqua maris, aut hiatu terræ, quæ permixtos poterat pariter assumere : non quia et ibi Deus suos conservare non posset; sed quid opus erat tentatione

[1] Gal. IV, 15. — [2] Num. XVI, 20. — [3] Gen. VII, 1. — [4] Id. XIX, 12. — [5] Exod. XIV, 20.

miraculi ubi separatio fieri poterat, ut vel aqua, vel ignis, vel hiatus terræ, quos invenisset, auferret? Sic et in fine a zizaniis separabuntur frumenta, ut malos cremantibus flammis, justi fulgeant sicut sol in regno Patris sui[1].

QUÆSTIO XXVIII.

Quod ait Moyses de Chore et Abiron et Dathan, « In » visione ostendet Deus, et aperiens terra os suum absor- » bebit eos[2], » quidam interpretati sunt, « In hiatu os- » tendet Dominus : » credo putantes dictum χάσματι, quod græce positum est φάσματι quod pro eo dictum est, ac si diceretur, « In manifestatione, » quod aperte oculis apparebit. Non enim sic dictum est, « In visione, » quemadmodum solent dici visiones, sive somniorum, sive quarumque in extasi figurarum; sed ut dixit, in manifestatione. Nonnulli autem aliud opinantes, « In phantasmate » interpretari voluerunt : quod omnino sic abhorret a consuetudine locutionis nostræ, ut nusquam fere dicatur phantasma, nisi ubi falsitate visorum sensus noster illuditur : quamvis et hoc a videndo sit dictum; sed, ut dixi, aliud loquendi consuetudo præjudicavit.

QUÆSTIO XXIX.

« Et descenderunt ipsi, et omnia quæcumque sunt eis, » viventes ad inferos[3]. » Notandum secundum locum terrenum dictos esse inferos, hoc est, in inferioribus terræ partibus. Varie quippe in Scripturis et sub intellectu multiplici, sicut rerum de quibus agitur sensus exigit, nomen ponitur inferorum, et maxime in mortuis hoc accipi solet. Sed quoniam istos viventes dictum est ad inferos descendisse, et ipsa narratione quid factum fuerit satis apparet; manifestum est, ut dixi, inferiores partes terræ inferorum

[1] Matth. XIII, 30 et 43. — [2] Num. XVI, 30. — [3] Ibid. 33.

vocabulo nuncupatas, in comparatione hujus superioris terræ in cujus facie vivitur : sicut in comparatione cœli superioris, ubi sanctorum demoratio est Angelorum, peccantes angelos in hujus aëris detrusos calignem Scriptura dicit tanquam carceribus inferi puniendos reservari : « Si » enim Deus, inquit, angelis peccantibus non pepercit, » sed carceribus caliginis inferi retrudens tradidit in » judicio puniendos reservari[1] : » cum apostolus Paulus principem potestatis aëris diabolum dicat, qui operatur in filiis diffidentiæ[2].

QUÆSTIO XXX.

« Et dixit Dominus ad Moysen et ad Eleazarum filium » Aaron sacerdotem : Tollite thuribula ærea e medio exus- » torum : et ignem alienum hunc semina ibi : quia sanc- » tificaverunt thuribula peccatorum horum in animabus » suis : et fac ea laminas ductiles circumpositionem altari : » quoniam oblata sunt ante Dominum et sanctificata sunt : » et facta sunt in signum filiis Israël[3]. » Hoc loco cur non ad Moysen et Aaron, sicut in superioribus, Dominus locutus sit, sed ad Moysen et ad Eleazarum filium Aaron, hæc mihi causa interim occurrit : quoniam quæstio erat de progenie sacerdotum, id est de, quo genere esse deberent (unde illi ex alio genere, quia sibi usurpare sacerdotium ausi sunt, tam horrendo et mirabili supplicio perierunt,) non ad Aaron, qui jam summus sacerdos erat, sed ad Eleazarum voluit loqui Deus, qui ei succedere debebat, et secundo jam sacerdotio fungebatur, ut eo modo seriem generis commendaret, quæ in successionibus sacerdotum esse deberet. Uude etiam in consequentibus dicit, « Et accepit Eleazar filius Aaron sacerdotis thuri- » bula ærea, quanta obtulerunt qui exusti sunt, et addi-

[1] 2 Petr. II, 4. — [2] Ephes. II, 2. — [3] Num. XVI, 36-38.

» dit ea circumpositionem altaris, memoriale filiis Israël, » ut non accedat quisquam alienigena, qui non est de se» mine Aaron, imponere incensum ante Dominum : et » non erit sicut Chore et sicut conspiratio ejus, sicut lo» cutus est Dominus in manu Moysi[1]. » Hoc ergo modo voluit per Eleazarum Deus non sacerdotium, quod jam erat in Aaron, sed successionis sacerdotalis progeniem commendare. Quod vero ait : « Et ignem alienum hunc » semina ibi, » sparge, intelligendum est. Et quod addidit : « Quia sanctificaverunt thuribula peccatorum horum in » animabus suis, » locutione quidem inusitata expressa sententia est : sed notandum novo modo dicta sanctificata pœna eorum, a quibus hoc peccatum fuerat perpetratum ; quia per eos exemplum datum est cæteris, quo timerent. Circumpositionem autem altari cur ex eis fieri voluit, addidit, dicens, « Quoniam oblata sunt ante Dominum, et » sanctificata facta sunt in signum filiis Israël : » non ergo in eis reprobari voluit, quod a talibus oblata sunt; sed hoc potius cogitari et attendi, ante quem oblata sint, id est quia ante Dominum, ut plus in eis valeret nomen Domini, ante quem oblata sunt, quam pessimum meritum eorum, a quibus oblata sunt. Hoc autem jam et in Exodo commemoraverat Scriptura, quando altare fabricatum dicit[2] : unde intelligitur genera rerum gestarum distributa esse per libros, non temporum ordo contextus. Nam et de virga Aaron, quomodo res gesta sit, ut et florens et germinans electionem sacerdotii ejus divinitus indicaret[3], in hoc libro Scriptura narravit, et tamen de ipsa virga in Exodo dicitur, ut in Sanctis sanctorum cum manna in arca poneretur[4], quando præcipitur de tabernaculo fabricando : uod utique longe ante præceptum est, quam ipsam ta-

[1] Num. XVI, 39, 40. — [2] Exod. XXVII, 2. — [3] Num. XVII, 8. — [4] Exod. XXVIII.

bernaculum fabricatum perfectumque consisteret : stetit autem primo mense secundi anni, ex quo de Ægypto egresi sunt; et liber iste incipit a secundo mense ejusdem anni secundi, primo die mensis[1] : unde clarum est ista, si librorum ordinem consideremus, per recapitulationem, id est, præteritorum recordationem commemorari, quæ putant, qui minus diligenter intendunt, eodem facta ordine, quo narrantur.

QUÆSTIO XXXI.

« Et ait Dominus ad Aaron, dicens : Tu et filii tui, et » domus patris tui tecum, accipietis peccata sanctorum : » et tu et filii tui accipietis peccata sacerdotii vestri[2]. » Hæc sunt peccata quæ appellantur sacrificia pro peccatis. Proinde « peccata sanctorum » dictum est, non quæ sancti committant; sed ab eo quod sunt sancta, dictum est « sanc» torum, » quia in sanctis offeruntur : et peccata dicuntur sacrificia pro peccatis : ideo appellata sunt « Peccata » sanctorum. Et peccata sacerdotii vestri, » id est, eadem ipsa quæ offeruntur pro peccatis : sicut etiam in Levitico declarat[3], et pertinere debere dicit ad sacerdotem.

QUÆSTIO XXXII.

« Primogenita omnia, quæcumque fuerint in terra » eorum, quantacumque attulerint Domino, tibi erunt[4].» Hic primogenita, non fœtus primitivos pecorum dicit : nam ipse græce πρωτότοκα nominantur, hæc autem πρωτογενήματα. Sed latine duabus his rebus, duo nomina reperta non sunt : Et ideo ista πρωτογενήματα quidam « primitias » interpretati sunt : sed primitiæ ἀπαρχαί dicuntur, et aliud sunt. Hæc igitur tria ita discernuntur, quia πρωτότοκα sunt

[1] Exod. xl, 15. — [2] Num. xviii, 1. — [3] Levit. vi, 25, 26. — [4] Num. xviii, 12.

primitivi animalium fœtus, etiam hominum : πρωτογενήματα vero, primi fructus de terra sumpti, vel de arbore, vel de vite : primitiæ autem de fructibus quidem, sed jam redactis ab agro: sicut de massa, de lacu, de dolio, de cupa, quæ primitus sumebantur.

QUÆSTIO XXXIII.

I. De juvenca rufa, cujus cinerem ad aquam aspersionis, eorumque mundationem qui mortuum tetigerint, proficere Lex mandavit, nec tacere permittimur; evidentissimum enim signum in ea Novi Testamenti præfiguratur: nec satis digne festinantes dicere de tanto sacramento valemus. Primo enim quod ita cœpit de hac re loqui Scriptura, quem non moveat, et intentissimum faciat in altitudine sacramenti? « Et locutus est, inquit, Dominus ad Moysen » et Aaron, dicens : Ista distinctio Legis, quecumque » constituit Dominus[1]. » Procul dubio non est distinctio, nisi inter aliqua duo, vel plura : nam distinctionem singularitas non requirit, nec distinctionem cujuslibet rei commemoravit, sed addidit « Legis : » nec cujuscumque legis : assidue quippe in Scriptura dicitur de unaquaque re, de qua legitime præcipitur : Hæc est lex illius vel illius rei; non universalis Lex, quæ continet omnia quæ legitime præcipiuntur : hic vero cum dixisset : « Hæc est » distinctio Legis ; » secutus adjunxit, « Quæcumque » constituit Dominus,» præcipiendo utique, non creando. Nam etiam nonnulli interpretes, « Quæcumque præcepit » Dominus,» transtulerunt. Si ergo hæc est distinctio Legis, « Quæcumque præcepit Dominus; » procul dubio magna est ista distinctio : et recte intelligitur duo Testamenta distinguere. Eadem quippe sunt in Vetere et Novo; ibi obumbrata, hic revelata; ibi præfigurata, hic manifestata.

[1] Num. XIX, 1, 2.

Nam non solum sacramenta diversa sunt, verumetiam promissa. Ibi videntur temporalia proponi, quibus spiritale præmium occulte significetur : hic autem manifestissime spiritalia promittuntur, et æterna. Temporalium autem bonorum atque carnalium, et spiritalium atque æternorum, quæ clarior certiorque distinctio est, quam Passio Domini nostri Jesu Christi? in cujus morte satis constitit, non istam terrenam transitoriamque felicitatem a Domino Deo pro magno munere sperandam et optandam : quandoquidem in unigenito Filio suo, quem tanta illa perpeti voluit, longe aliud a se peti expectarique oportere apertissima distinctione declaravit. Hanc igitur passionem Domini nostri Jesu Christi, velut distinctionem duorum Testamentorum, hoc quod de juvencæ rufæ mactatione narratur, satis congrue præfigurat.

II. « Locutus est Dominus ad Moysen et Aaron, di-» cens : Ista distinctio Legis quæcumque constituit Do-» minus : » ac deinde mandare incipit hæc adjungens et dicens : « Loquere filiis Israël. » Potest etiam ita distingui, « Et locutus est Dominus ad Moysen et Aaron dicens: » Ista distinctio Legis quæcumque constituit Dominus, » dicens : » Non quæcumque constituit Dominus creans, sicut cœlum et terram, et omnia quæ in eis sunt : sed quæcumque constituit Dominus, dicens, in duobus videlicet Testamentis ; ut deinde sequatur : « Loquere filiis Israël, » et accipiant ad te juvencam rufam sine vitio[1]. » Juvenca rufa carnem Christi significat. Sexus fœmineus est, propter infirmitatem carnalem ; rufa est, propter ipsam cruentam passionem. Quod autem ait : « Accipiant ad te, » in ipso Moyse figuram Legis ostendit : quoniam secundum legem sibi visi sunt occidere Christum, quia solvebat secundum ipsos sabbatum, et sicut putabant observationes legitimas

[1] Num. XIX, 2.

profanabant. Quod ergo sine vitio dicitur hæc juvenca, mirum non est : hanc enim carnem etiam cæteræ hostiæ figurabant, ubi similiter sine vitio pecora immolari jubentur. Erat quippe illa caro in similitudine carnis peccati, sed non caro peccati[1]. Verumtamen hic ubi evidentius Legis distinctionem Deus voluit commendare, parum fuit dicere, « Sine vitio, » nisi diceretur, « Quæ non » habet in se vitium : » quod si repetendi causa dictum est, fortasse non frustra est, quod eam rem ipsa repetitio firmius commendavit. Quanquam et illud non abhorret a vero, ut ideo additum intelligatur, « Quæ non habet in » se vitium, » cum jam dictum esset, « Juvencam sine » vitio, » quia in se non habuit vitium caro Christi, in aliis autem habuit, qui membra sunt ejus. Quæ enim caro in hac vita sine peccato, nisi illa sola, quæ non habet in se vitium? « Et non est superpositum super eam jugum. » Non enim subjugata est iniquitati, cui subjugatos inveniens liberavit, et eorum vincula dirupit, ut ei dicatur : « Dirupisti vincula mea, tibi sacrificabo hostiam laudis[2]. » Super illius quippe carnem non est positum jugum, qui potestatem habuit ponendi animam suam et iterum sumendi eam[3].

III. « Et dabis eam, inquit, ad Eleazarum sacerdotem[4]. » Cur non ad Aaron, nisi forte ita præfiguratum est, non ad tempus quod tunc erat, sed ad posteros hujus sacerdotii passionem Domini perventuram? « Et ejicient eam » extra castra : » sic et ejectus est Dominus passurus extra civitatem. Quod autem ait : « In locum mundum, » ita significatum est, quia non habuit causam malam. « Et » occident eam in conspectu ejus : » sicut occisa est caro Christi in conspectu eorum, qui jam futuri erant in Novo Testamento Domini sacerdotes.

[1] Rom. VIII, 3. — [2] Psal. CXV, 16, 17. — [3] Joan. X, 18. — [4] Num. XIX, 3.

IV. « Et accipiet Eleazar sanguinem ejus, et asperget » contra faciem tabernaculi testimonii a sanguine ejus » septies[1]. » Hæc testificatio est, Christum secundum Scripturas fudisse sanguinem in remissionem peccatorum[2]. Ideo « Contra faciem tabernaculi testimonii, » quia non aliter declaratum est, quam fuerat divino testimonio prænuntiatum. Et ideo « Septies, » quia ipse numerus ad mundationem pertinet spiritalem.

V. « Et cremabunt eam in conspectu ejus[3]. » Puto quia concrematio ad signum pertinet resurrectionis. Natura est quippe ignis, ut in superna moveatur, et in eum convertitur quod crematur. Nam et ipsum cremare de græco in latinum ductum verbum est a suspensione (κρεμέω, *suspendo*). Quod vero additum est, « In conspectu ejus, id est, in conspectu » sacerdotis, » hoc mihi insinuatum videtur, quia illis apparuit resurrectio Christi, qui futuri erant regale sacerdotium. Jam quod sequitur : « Et pellis ejus, et carnes, et » sanguis ejus cum stercore ejus comburetur[4], » id ipsum expositum est, quo modo concremabitur : et significatum est, quod non solum substantia mortalis corporis Christi, quæ commemoratione pellis, et carnium, et sanguinis intimata est, verumetiam contumelia et abjectio plebis, quam nomine stercoris significatam puto, converteretur in gloriam, quam combustionis flamma significat.

VI. « Et accipiet sacerdos lignum cedrinum, et hysso- » pum, et coccinum, et immittet in medium combustionis » juvencæ[5]. » Lignum cedrinum spes est, quæ debet in supernis firmiter habitare. Hyssopus fides, quæ cum sit herba humilis, radicibus hæret in petra. Coccinum charitas, quod fervorem spiritus, igneo colore testatur. Hæc rita debemus mittere in resurrectionem Christi, tanquam

[1] Num. xix, 4. — [2] Rom. iii, 25, et Ephes. i, 7. — [3] Num. xix, 5. — [4] Ibid. — [5] Ibid. 6.

in medium combustionis illius, ut cum illo sit abscondita vita nostra, sicut dicit Apostolus : « Et vita vestra abs-» condita est cum Christo in Deo[1]. »

VII. « Et lavabit vestimenta sua sacerdos, et lavabit » corpus suum aqua, et postea introibit in castra, et » immundus erit sacerdos usque ad vesperam[2]. » Lavatio vestimentorum et corporis quid est, nisi mundatio exteriorum et interiorum? hoc sacerdos. Deinde sequitur : « Et qui comburet eam, lavabit vestimenta sua, et lava-» bit corpus suum aqua, et immundus erit usque ad ves-» peram[3]. » In eo qui comburit, eos figuratos arbitror, qui Christi carnem sepelierunt, resurrectioni eam veluti conflagrationi mandantes.

VIII. « Et congregabit homo mundus cinerem juven-» cæ, et ponet extra castra in locum mundum[4]. » Quid dicimus cinerem juvencæ, reliquias videlicet illius interfectionis et combustionis, nisi famam quæ consecuta est passionem resurrectionemque Christi? « Quoniam sunt » reliquiæ homini pacifico[5]. » Nam et cinis erat, quia velut mortuus ab infidelibus contemnebatur : et tamen mundabat, quia et resurrexisse a fidelibus credebatur. Et quia hæc fama apud eos maxime claruit, qui in cæteris, gentibus erant, et non erant de consortio Judæorum, ideo dictum esse existimo : « Et congregabit homo mundus » cinerem juvencæ : » mundus utique ab interfectione Christi, quæ Judæos fecerat reos. « Et reponet in locum » mundum, » id est, honorabiliter tractabit : tamen « Extra castra, » quia extra celebrationem judaïcæ consuetudinis honor evangelicus claruit. « Et erit synagogæ » filiorum Israël in conservationem. Aqua aspersionis, » purificatio est. » Postea declarat plenius quemadmodum

[1] Coloss. III, 3. — [2] Num. XIX, 7. — [3] Ibid. 8. — [4] Ibid. 9. — [5] Psal XXXVI, 37.

ex isto cinere fiebat aqua aspersionis, unde mundabantur a contactu mortuorum, quod utique significat ab iniquitate hujus moribundæ vel morticinæ vitæ.

IX. Sed mirum est quod sequitur : « Et qui congregat, » inquit, cinerem juvencæ, lavabit vestimenta sua : et » immundus erit usque ad vesperam[1]. » Quomodo erit ex hoc immundus, qui mundus accesserat : nisi quia et ii qui sibi videntur mundi, in fide christiana se agnoscunt, « Quia omnes peccaverunt et egent gloria Dei[2], » justificati gratis per sanguinem ipsius? Hunc tamen vestimenta sua lavare dixit, non etiam corpus suum; credo, quod illius cineris congregatione et repositione in loco mundo, si hæc spiritaliter intelligantur, jam intrinsecus vult intelligi fuisse mundatum : sicut Cornelius audiens et credens quod prædicaverat Petrus, ita mundatus est, ut ante visibilem baptismum, cum suis qui aderant, acciperet donum Spiritus sancti[3] : verumtamen nec visibile sacramentum contemni potuit, ut ablutus etiam extrinsecus lavaret quodam modo vestimenta sua. « Et erit, inquit, » filiis Israël, et proselytis qui apponuntur, legitimum » æternum[4]. » Quid aliud ostendit, nisi baptismum Christi quem significabat aqua aspersionis, et Judæis et gentibus profuturum, id est, filiis Israël et proselytis tanquam naturalibus ramis et inserto pinguedini radicis oleastro? Quem autem non faciat intentum, quod post ablutionem de singulis quibusque dicitur : « Et immundus » erit usque ad vesperam? Neque hic tantum, sed in omnibus, aut pene in omnibus talibus mundationibus hoc dicitur. Ubi nescio utrum aliquid aliud possit intelligi, nisi quod omnis homo post remissionem plenissimam peccatorum permanendo in hac vita contrahit aliquid, unde

[1] Num. XIX, 10. — [2] Rom. III, 11, 23. — [3] Act. X, 44. — [4] Num. XIX, 10.

sit immundus usque ad ejusdem vitæ finem, ubi ei dies iste quodam modo clauditur, quod significat vespera.

X. Deinde incipit Scriptura dicere, et exequitur quemadmodum immundi facti homines, aqua illa aspersionis purificentur : « Qui tetigerit, inquit, mortuum, omnis » anima hominis immunda erit septem diebus : hic puri- » ficabitur die tertio et die septimo, et mundus erit[1]. » Et hic nihil aliud intelligendum video, nisi contactum mortui, esse hominis iniquitatem. Septem vero dierum immunditiam propter animam et corpus dictam puto, animam in ternario, corpus in quaternario. Quod quare ita sit, longum est disputare. Secundum hoc arbitror dictum per Prophetam : « In tribus et quatuor impietatibus non » aversabor[2]. » Adjungit autem, et dicit : « Si autem » non purificatus fuerit die tertio et die septimo, non » erit mundus. Omnis qui tetigerit mortuum ab omni » anima hominis, et mortuus fuerit, et non fuerit puri- » ficatus[3], » id est, ante mortuus fuerit tacto mortuo, quam fuerit purificatus, « Tabernaculum Domini polluit : » exteretur anima illa ex Israël. » Notandum est quod difficillime reperitur in his libris aliquid evidentius de vita animæ post mortem fuisse conscriptum. Hic ergo cum dicit, si fuerit mortuus ante purificationem, manere in illo immunditiam, et exteri animam illam ex Israël : id est, a consortio populi Dei, quid aliud vult intelligi, nisi manere animæ pœnam, etiam post mortem, si cum vivit mundata non fuerit sacramento isto, quo Christi baptismus figuratur? « Quoniam aqua aspersionis, inquit, non » est circumaspersa super eum, immundus est ; adhuc » immunditia ejus in ipso est. Adhuc, » scilicet etiam post mortem. Quod vero supra dixit : Tabernaculum Do- » mini polluit, » quantum in ipso est utique, dixit : sicut

[1] Num. XIX, 11, 12. — [2] Amos. I, 3. — [3] Num. XIX, 13.

Apostolus, « Spiritum nolite extinguere[1]. » cum extingui ille non possit. Nam si ex hoc tabernaculum immundum factum vellet intelligi, mundari utique juberet.

XI. Postea vero immundos a mortuis factos, hoc est a mortuis operibus, quæ sunt omnes iniquitates, ita mundari jubet : « Et accipient illi immundo, inquit, a cinere » illius exustæ purificationis, et effundent super illum, id » est, super eumdem cinerem, aquam vivam in vase : et accipiens hyssopum intinguens in aqua vir mundus, et circumaspergens super domum, et super vasa, et super animas, quotquot fuerint illic, et super eum, qui tetigerit » os humanum, aut vulneratum, aut mortuum, aut monumentum, et asperget mundus super immundum in » die tertio et in die septimo : et purificabitur die septimo, et lavabit vestimenta sua, et lavabitur aqua, et » immundus erit usque ad vesperam[2]. » Alia est aqua aspersionis, et alia utique illa qua lavabit vestimenta sua. « Et lavabitur aqua, » quam puto spiritalem intelligendam, per significationem, non per proprietatem. Nam sine dubio visibilis erat, sicut illæ omnes umbræ futurorum. Proinde qui sacramento baptismi recte abluitur, quod illa aspersionis aqua figurabatur, mundatur et spiritaliter, id est, invisibiliter, et in carne et in anima, ut sit mundus et corpore et spiritu. Quod vero hyssopo dixit aquam aspersionis aspergi, qua herba supra diximus fidem significari, quid aliud occurrit, nisi quod scriptum est : « Fide mundans corda eorum[3] ? » Non enim prodest baptismus, si desit fides. A viro autem mundo dixit hoc fieri, ubi significantur ministri portantes personam Domini sui, qui vere vir mundus est. Nam et de his ministris in consequentibus dicit : « Et qui circumasperget aquam aspersionis, lavabit vestimenta sua, » id est, observabit e

[1] I Thessal. v, 19. — [2] Num. xix, 17-19. — [3] Act. xv, 9.

corpore. « Et qui tetigerit aquam aspersionis, immundus » erit usque ad vesperam. Et omne quodcumque tetigerit » illud immundus, immundum erit : et anima quæ teti- » gerit, immunda erit usque ad vesperam[1]. » Jam dixi superius quid mihi significare videatur[2], « Usque ad ves- » peram. »

QUÆSTIO XXXIV.

« Omnis qui tetigerit super faciem campi vulneratum, » aut mortuum, aut os hominis, aut monumentum[3]. » Quæri potest quid dictum sit, « Vulneratum, aut mor- » tuum. » Si enim aliud voluit intelligi vulneratum, aliud mortuum, cavendum est, ne putetur immundus esse etiam qui tetigerit vulneratum vivum, quod utique absurdum est. Sed quia possunt et mortui esse vulnerati, ipsos mortuos intelligitur discrevisse, ut et vulneratum mortuum intelligamus, id est, vulnere peremptum aut mortuum sine vulnere.

QUÆSTIO XXXV.

Quod de petra aqua educta est[4], apostolus Paulus quid esset exposuit, ubi ait : « Et omnes eumdem potum spi- » ritalem biberunt. Bibebant enim de spiritali sequenti » petra. Petra autem erat Christus[5]. » Significata est ergo de Christo profluens gratia spiritalis, qua interior sitis irrigaretur. Sed quod virga petra percutitur, crux Christi figuratur. Ligno enim accedente ad petram, gratia manavit : et quod bis percutitur, evidentius significat crucem. Duo quippe ligna sunt crux.

[1] Num. XIX, 21-22. — [2] Vide supra quæst. XXXIII, n. 9. — [3] Num. XIX, 16. — [4] Id. XX, 11. — [5] I Cor. X, 4.

QUÆSTIO XXXVI.

Quod de aqua illa quæ de petra profluxit dictum est : « Hæc aqua contradictionis, quia maledixerunt filii Israël » ante Dominum, et sanctificatus est in ipsis[1] : » prius maledixerunt, quando locuti sunt contra beneficium Domini, quo educti erant de Ægypto, et postea sanctificatus est in ipsis, cum illo miraculo profluentis aquæ ejus sanctitas declarata est. An forte duo genera hominum demonstravit, et contradicentium gratiæ Christi, et percipientium gratiam Christi ; ut illis sit aqua contradictionis, istis sanctificationis ? Nam et de ipso Domino in Evangelio legitur : « Et in signum cui contradicetur[2]. »

QUÆSTIO XXXVII.

Quod inter mandata Moyses ad regem Edom dicit inter cætera : « Neque bibemus aquam de lacu tuo[3], » intelligendum est gratis, id est, quia non gratis bibemus : quod postea manifestat, dicens : « Si autem de aqua tua bibe» mus, ego et pecora mea, dabo pretium tibi[4]. »

QUÆSTIO XXXVIII.

« Non declinabimus in dextera neque in sinistra[5] : » pluraliter dictum est, in ea quæ dextera sunt vel quæ sinistra sunt.

QUÆSTIO XXXIX.

« Non introibitis in terram, quam dedi filiis Israël in » possessionem : quoniam exacerbastis me super aquam » maledictionis[6]. » Quam dixit superius aquam contra-

[1] Num. xx, 13. — [2] Luc. ii, 34. — [3] Num. xx, 17. — [4] Ibid. 19. — [5] Ibid. 17. — [6] Ibid. 24.

dictionis, ipsam dicit hic maledictionis. Non enim ait, ἀντιλογίας, sed λοιδορίας.

QUÆSTIO XL.

« Et vovit Israël votum Domino. et dixit : Si mihi tra- » dideris populum istum subjectum [1], id est, si mihi eum tradendo subjeceris, « Anathemabo illum et civitates » ejus. » Hic videndum est, quomodo dicatur, « Anathe- » mabo, » quod vovetur, et tamen pro maledicto ponitur, sicut et de isto populo dicitur : unde illud est, « Si quis » vobis evangelizaverit præter quam quod accepistis, » anathema sit [2]. » Hinc vulgo ductum est, ut devotatio dicatur : nam devotare se quemquam, nemo fere dicit, nisi maledicens.

QUÆSTIO XLI.

« Et anathemavit eum et civitatem ejus : et vocatum » est nomen loci illius Anathema [3]. » Hinc ductum est ut anathema, detestabile aliquid et abominabile videatur. Ut enim nihil inde victor in usus suos auferret, sed totum in pœnam luendam voveret, hoc erat anathemare, quod vulgo dicitur devotare. Origo autem hujus verbi est in græca lingua ab his rebus, quæ votæ et persolutæ, hoc est, promissæ et redditæ, sursum ponebantur in templis, ἀπὸ τοῦ ἄνω τιθέναι, hoc est, sursum ponere, vel figendo, vel suspendendo.

QUÆSTIO XLII.

In itinere filiorum Israël, quo castra promovebant, atque ponebant, inter cætera scriptum est : « Et inde » castra collocaverunt trans Arnon in eremo, quod extat » a limitibus Amorrhæorum. Est enim Arnon limes Moab,

[1] Num. xxi, 2. — [2] Gal. i, 8. — [3] Ibid. 3.

» inter Moab et inter Amorrhæum. Propterea dicitur in » libro : Bellum Domini Zoob inflammavit, et torrentes » Arnon, et torrentes constitui inhabitare Er[1]. » In quo libro hoc scriptum sit, non commemoravit, neque ullus est in his, quos divinæ Scripturæ canonicos appellamus. De talibus occasiones reperiunt, qui libros apocryphos incautorum auribus et curiosorum conantur inserere, ad persuadendas fabulosas impietates. Sed hic dictum est scriptum in libro, non dictum est in cujus Prophetæ vel Patriarchæ sancto libro. Neque negandum est fuisse jam libros sive Chaldæorum, unde egressus est Abraham; sive Ægyptiorum, ubi didicerat Moyses omnem illorum sapientiam; sive cujusque gentis alterius, in quorum librorum aliquo potuit hoc esse scriptum : qui tamen non ideo sit assumendus in eas Scripturas, quibus divina commendatur auctoritas; sicut nec Propheta ille Cretensis, cujus mentionem facit Apostolus[2], nec græcorum scriptores, vel philosophi, vel poëtæ, quos idem ipse Apostolus magnum sane aliquid et veraciter promptum ad Athenienses loquens, dixisse confirmat : « In illo enim vivimus et » movemur et sumus[3]. » Licet enim divinæ auctoritati unde voluerit, quod verum invenerit, testimonium sumere : sed non ideo omnia quæ ibi scripta sunt, accipienda confirmat. Cur autem hoc isto commemoratum sit loco, non evidenter apparet, nisi forte ut fines illic inter duas gentes constituerentur, bello actum est, quod bellum ejusdem loci homines propter magnitudinem, bellum Domini esse dixerunt, ut scriberetur in aliquo eorum libro : « Bellum Domini Zoob inflammavit : » quod vel arserit eodem bello ista civitas, aut ad pugnandum inflammata sit, hoc est, excitata, vel si quid aliud in obscuritate loci hujus latet.

[1] Num. XXI, 13, 14. — [2] Tit. I, 12. — [3] Act. XVII, 28.

QUÆSTIO XLIII.

« Hic est puteus, quem dixit Dominus ad Moysen, » Congrega populum, et dabo eis aquam bibere[1]. » Ita hoc commemoratum est, quasi alicubi superius hoc ad Moysen dixisse Dominus legatur. Sed quia nusquam reperitur, hic intelligendum est et illic bibisse populum, qui de siccitate conquerebatur.

QUÆSTIO XLIV.

« Et percussit eum Israël nece gladii : et dominati sunt » terræ ejus ab Arnon usque Jaboc, et usque ad filios » Ammon : quoniam Jazer termini filiorum Ammon sunt. » Et accepit Israël omnes civitates istas. Et habitavit Is- » raël in omnibus civitatibus Amorrhæorum in Ese- » bon[2]. » Hic certe Israël possedit civitates Amorrhæorum, quas bello superavit; quia non eas anathemavit : nam si eas anathemasset, possidere illi non liceret, nec inde ad usus suos aliquid prædæ usurparet. Notandum est sane quemadmodum justa bella gerebantur. Innoxius enim transitus negabatur, qui jure humanæ societatis æquissimo patere debebat. Sed jam ut Deus sua promissa compleret, adjuvit hic Israëlitas, quibus Amorrhæorum terram dari oportebat[3]. » Nam Edom cum similiter eis transitum denegaret, non pugnaverunt cum ipsa gente Israëlitæ, id est, filii Jacob cum filiis Esaü, duorum germanorum atque geminorum, quia terram illam Israëlitis non promiserat; sed declinaverunt ab eis.

QUÆSTIO XLV.

« Propterea dicent ænigmatistæ : Venite in Esebon[4], » et cætera. Qui sint ænigmatistæ ideo non apparet, quia

[1] Num. xxi, 16. — [2] Ibid. 24, 25. — [3] Id. xx, 21. — [4] Id. xxi, 27.

non sunt in consuetudine litteraturæ nostræ, neque in ipsis divinis Scripturis fere alio loco reperitur hoc nomen : sed quia videntur quasi canticum dicere, quo cecinerunt bellum inter Amorrhæos et Moabitas gestum, in quo Seon rex Amorrhæorum Moabitas superavit, non incredibiliter putantur isti ænigmatistæ sic tunc appellati, quos Poëtas nos appellamus, eo quod poëtarum sit consuetudo atque licentia miscere carminibus suis ænigmata fabularum, quibus aliquid significare intelligantur. Non enim aliter essent ænigmata, nisi illic esset tropica locutio, qua discussa, perveniretur ad intellectum, qui in ænigmate latitaret.

QUÆSTIO XLVI.

Quod dicit Scriptura, posteaquam Israël vicit Amorrhæos, et possedit omnes civitates eorum, misisse legatos Balac regem Moabitarum, ad conducendum Balaam, a quo malediceretur Israël[1], satis ostenditur non omnes Moabitas venisse in conditionem Seon regis Amorrhæorum, quando eos bello superavit : siquidem remansit gens Moabitarum usque ad illud tempus, ubi regnaret Balac rex Moab. Quod vero Moab dixit senioribus Madian, id est, Moabitæ senioribus Madianitarum : « Nunc ablin- » guet synagoga hæc omnes qui in circuitu nostro sunt, » non una gens erat, sed vicini ad vicinos dixerunt quod pariter cavendum esset. Nam Moab filius fuit Loth ex una filiarum[2], Madian vero filius Abrahæ de Cethura[3]. Non itaque una gens erat, sed duæ vicinæ atque conterminæ.

[1] Num. XXII, 4, 5. — [2] Gen. XIX, 37. — [3] Id. XXV, 2.

QUÆSTIO XLVII.

Quid est quod scriptum est, « Et divinationes in manibus » eorum[1], » cum de iis diceretur, quos miserat Balac ad conducendum Balaam, ut malediceret Israël? Numquidnam ipsi divinabant? an aliqua ferebant unde faceret Balaam, quo posset divinare, tanquam aliqua quæ in sacrificiis incenderentur, aut quoquo modo impenderentur, et ideo dictæ sunt divinationes, quia per hæc ille poterat divinare? an quid aliud? obscure enim dictum est. Notandum sane, quod « Venit Deus ad Balaam et dixit ei : » Quid homines hi penes te[2], » etc. Nec dictum est, utrum in somnis hoc factum sit, quamvis per noctem factum satis eluceat, cum post hæc dicit Scriptura, « Et exurgens » Balaam mane[3]. » Potest enim movere, quomodo cum homine pessimo Deus locutus sit, quod etiamsi, in somnis factum esse constaret, non ideo nulla quæstio remaneret, propter ipsam indignitatem. Sic et Dominus Jesus Christus ait de divite illo, qui destruere veteres apothecas et ampliores novas disponebat implere : « Dixit ad illum Deus, » Stulte, hac nocte anima tua auferetur a te, hæc quæ » præparasti cujus erunt[4]? » Ne quisquam glorietur, quod ei loquitur Deus eo modo, quo talibus loquendum esse novit; quando potest hoc et reprobis fieri : quia et cum per Angelum loquitur, ipse loquitur.

QUÆSTIO XLVIII.

Quod ait Balaam iterum ad se missis honoratioribus nuntiis, « Si dederit mihi Balac plenam domum suam ar» gento et auro, non potero prævaricare verbum Domini, » facere illud pusillum vel magnum in mente mea[5], »

[1] Num. XXII, 7. — [2] Ibid. 8, 9. — [3] Ibid. 13. — [4] Luc. XII, 20. — [5] Num. XXII, 18.

nullum habet omnino peccatum : sed quod sequitur non est sine gravi peccato. Jam enim constans esse debuit semel audito, quod ei dixerat Dominus, « Non ibis cum » eis, neque maledices populum : est enim benedictus[1] : » nec eis ulllam spem dare, quod posset Dominus, tanquam ipse Balaam muneribus et honoribus flexus, adversus populum suum, quem benedictum esse dixerat, suam mutare sententiam. Sed ibi se victum cupiditate monstravit, ubi loqui sibi Dominum de hac re iterum voluit de qua ejus jam cognoverat voluntatem. Quid enim opus erat quæ sequuntur adjungere? « Et nunc sustinete ibi et vos » nocte hac, et sciam quid adjiciet Dominus loqui ad me[2]. » Proinde Dominus videns ejus cupiditatem captam devictamque muneribus, permisit eum ire, ut per jumentum quo vehebatur ejus avaritiam coërceret : hoc ipso confundens illam dementiam, quod prohibitionem Domini per Angelum factam transgredi asina non audebat[3], quam ille cupiditate transgredi conaretur, quamvis eadem cupiditatem timore supprimeret. « Venit enim Deus ad » Balaam nocte, et ait illi : Si vocare te venerunt homines, » exurgens sequere eos, sed verbum quodcumque locutus » fuero ad te, hoc facies. Et exurgens Balaam mane stra- » vit asinam suam, et abiit cum principibus Moab[4]. » Cur post istam permissionem Deum iterum non consuluit, et post illam prohibitionem iterum consulendum putavit, nisi quia ejus maligna cupiditas apparebat, quamvis timore Domini premeretur? Denique Scriptura sequitur, « Et » iratus est animatione Deus, quia ibat ipse : et insurre- » xit Angelus Dei, ut non permitteret eum in via[5], » et cætera quæ sequuntur, donec asina loqueretur. Nihil hic sane mirabilius videtur, quam quod loquente asina territus

[1] Num. XXII, 12. — [2] Ibid. 19. — [3] Ibid. 28. — [4] Ibid. 20, 21. — [5] Ibid. 22.

non est, sed insuper ei, velut talibus monstris assuetus, ira perseverante respondit. Postea illi et Angelus loquitur, arguens et improbans ejus viam : quo viso tamen exterritus adoravit. Deinde ire permissus est, ut jam per ipsum prophetia clarissima proferretur. Nam omnino permissus non est dicere quod volebat, sed quod virtute Spiritus cogebatur. Et ipse quidem reprobus mansit : nam posterior de illo sancta Scriptura ita locuta est, ut quidam reprehensibiles et reprobi viam ejus secuti dicerentur : « Secuti, inquit, viam Balaam filii Beor, qui mercedem » iniquitatis dilexit[1]. »

QUÆSTIO XLIX.

De Angelo qui locutus est Balaam in via, quo viso asina ejus progredi non ausa est, Scriptura ita loquitur : « Et » iratus est animatione Deus, quia ibat ipse, et insurre- » xit Angelus Dei differre eum in via[2]. » Ubi primo notandum est, quemadmodum dixerit, « Iratus est Deus, et » insurrexit Angelus Dei : » nec interposuit iratum Deum misisse Angelum, sed tanquam in Angelo iratum Deum significavit; quoniam veritas et justitia Dei irasci Angelum fecit. Nam « insurrexit, » quod dictum est, utique commotione intelligendum est. Deinde quod ait, « Differre eum » in via, » quod græce positum est διαβαλεῖν, hoc et in consequentibus dicit ipse Angelus, « Et ecce ego exii in dila- » tionem tuam[3], » ubi græcus habet διαβολήν. Ubi fortassis accusatio congruentius intelligitur, ut hic quod dictum est « Differre eum in via, » accusare accipiatur. Unde creditur etiam diabolus appellatus, tanquam accusator latine dicendus sit : non quia nemo possit etiam bene recteque accusare; sed quoniam diabolus amat accusare, utique invidentiæ stimulis agitatus, quale illi in Apoca-

[1] 2 Petr. II, 15. — [2] Num. XXII. — [3] Ibid. 32.

lipsi testimonium perhibetur[1]. Positum est autem hoc verbum et in Comœdia, unde latinum esse non dubium est, sub eadem significatione, vel certe vicina, ubi de patre irato dicitur filio,

Orationem sperat invenisse se, qua differat te [2].

Solet autem hic intelligi, differat, velut hac atque illac ferat tempestate verborum, quasi discerpat, et dissipet; quod utique ille accusando videbatur esse facturus. Sed etsi, « Differre eum in via, » sic intellexerimus, quia distulit Angelus ejus festinationem remorando, ut ei quod opus erat et demonstraret, et diceret; non absurda est hujus verbi etiam sub ista significatione positio.

QUÆSTIO L.

« Et cum vidisset asina Angelum Dei resistentem in via, » et evaginatum gladium in manu ejus, et declinavit asina » de via, et ibat in campum. » Campus iste adhuc extra macerias vinearum fuit. « Et percussit asinam in virga, ut » corrigeret eam in via. Et stetit Angelus Dei in sulcis vinea- » rum, maceria hinc, et maceria hinc[3]. » Merito quæritur si hinc atque inde maceriæ in medio ponebant viam, sicut fieri solet, quomodo ibi stans Angelus, dicitur stetisse in sulcis vinearum? Neque enim in via inter macerias potuerunt sulci esse vinearum. Sed ordo verborum est, « Ut corrigeret eam in via, maceria hinc, et maceria hinc. » In hac ergo via corrigere voluit asinam Balaam, ut inter macerias ambularet. Interpositum est autem, « Et stetit » Angelus Dei in sulcis vinearum, » in una scilicet vinearum, quæ in medio ponebant viam. « Et cum vidisset asina » Angelum Dei, compressit se ad parietem[4], id est, ad

[1] Apoc. XII, 9, 10. — [2] Terentius in Andr. act. II, scen. 4. — [3] Num. XXII, 23, 34. — [4] Ibid. 25.

maceriam illius utique vineæ, in qua non erat Angelus, quoniam ab alia parte erat in sulcis vinearum. « Et compressit pedem Balaam ad parietem, et adjecit adhuc » cædere eam. Et apposuit Angelus Dei, et adjiciens substitit in loco angusto[1]; » jam non in sulcis vinearum, sed inter ipsas macerias, id est, in via; « In quo non fuit » declinare dextram neque sinistram. Et cum vidisset » asina Angelum Dei, consedit sub Balaam[2]. » Cæsa enim, retro non ibat : in parietem non se premebat, quoniam non ab altera parte terrebatur, sed in media via in angusto Angelus erat : restabat ergo ut subsideret. « Et iratus est » Balaam, et percutiebat asinam virga. Et aperuit Deus os » asinæ, et ait ad Balaam : Quid feci tibi, quia percussisti me » tertio hoc? Et ait Balaam asinæ, quia illusisti mihi, et si » haberem gladium in manu mea, jam transfixissem te[3]. » Nimirum iste tanta cupiditate ferebatur, ut nec tanti monstri miraculo terreretur, et responderet quasi ad hominem loquens, cum Deus utique non asinæ animam in naturam rationalem vertisset, sed quod illi placuerat, ex illa sonare fecisset, ad illius vesaniam cohibendam : illud fortasse præfigurans, quia stulta mundi electurus erat Deus[4], ut confunderet sapientes, pro illo spiritali et vero Israël, hoc est, promissionis filiis.

QUÆSTIO LI.

« Et factus est Spiritus Dei super illum[5], » id est, super Balaam. Non factus est Spiritus Dei, tanquam factura sit Spiritus Dei, « Sed factus est super illum » id est, factum est ut super illum esset : quomodo : « Qui post me venit, » ante me factus est[6], » id est, factum est ut ante me esset, ut præponeretur mihi : « Quia prior me, inquit, erat. » Et

[1] Num. XXII, 26. — [2] Ibid. 27. — [3] Ibid. 28, 29. — [4] I Cor. I, 27. — [5] Num. XXIII, 6. — [6] Joan. I, 15.

sicut, « Dominus factus est adjutor meus[1] : » non enim Dominus factura est, sed factum est ut me adjuvaret. Et, « Factus est Dominus refugium pauperum[2], » id est, factum est ut ad eum refugerent pauperes. Et, « Facta est » super me manus Domini[3], » id est, factum est ut super me esset : et multa talia in Scripturis reperiuntur.

QUÆSTIO LII.

« Et dixit Dominus ad Moysen : Accipe duces populi, » et ostenta eos Domino contra solem; et auferetur ira ani- » mationis Domini ab Israël[4]. » Iratus est Deus de fornicationibus Israël, et carnalibus et spiritalibus; nam et filiabus Moab se impudice miscuerant, et idolis fuerant consecrati : hoc ad Moysen dixit, ut ostentaret Domino duces populi contra solem. In quo verbo intelligitur eos jussos esse crucifigi, ut hoc sit, « Ostenta eos Domino contra solem, » id est, palam in conspicuo lucis hujus. Nam græcus ait παραδειγμάτισον, quod dici posset, Exempla, quia παράδειγμα exemplum dicitur. Nam præter Septuaginta interpretes, Aquila perhibetur dixisse, « Confige, » vel potius « Sursum confige, » quod est ἀνάπηξον : Symmachus autem verbo evidentiore, « Suspende. » Mirum est sane, quod Scriptura narrare destiterit, utrum hoc fuerit ex præcepto Domini impletum : quod contemni potuisse non video, aut si contemptum est, impune contemni. Si autem factum est et tacitum, cur ex eo quod Phinees filius Eleazar transfixit adulteros, placatum fuisse Dominum Scriptura testatur, plagamque cessasse[6]; quasi crucifixis ducibus, sicut præceperat Dominus, adhuc indignatio perseverans alio modo placanda videretur : cum procul dubio falsum esse non posset, quod prænuntiaverat et promiserat Dominus, di-

[1] Psal. XXIX, 11. — [2] Id. IX, 10. — [3] Ezec. I, 3, et III, 22. — [4] Num. XXV, 4. — [5] Ibid. 7.

cens : « Accipe duces populi, et ostenta eos Domino contra » solem, et avertetur ira animationis Domini ab Israël? » Si ergo factum erat, quis dubitet iram Domini aversam fuisse ab Israël? Quid itaque opus erat, ut adhuc Phinees ad placandum Deum sic in adulteros vindicaret, eique testimonium Scriptura perhiberet, quod eo modo placaverit Dominum? Nisi forte intelligamus, cum illud de ducibus populi Moyses, quod præceperat Dominus, implere disponeret, eum voluisse etiam secundum Legem talia punire flagitia, et sacrilegam audaciam, ut juberet quemque interficere proximum suum diis alienis nefarie consecratum, atque interea etiam illud Phinees faceret, ac sic ira Domini jam placata, non opus fuisse duces populi crucifigi. Hæc sane severitas illi tempori congrua, quantum malum sit fornicationis et idololotriæ, prudentium fidei satis evidenter ostendit.

QUÆSTIO LIII.

Eam causam mortis Moysi dicit Dominus, quam etiam fratris ejus[1]. Ambobus enim etiam hoc ante prædixerat, quod ideo non intrarent cum populo Dei in terram promissionis, quia non eum sanctificaverunt coram populo ad aquam contradictionis[2], id est, quia dubitaverunt de dono ejus; quod posset aqua de petra profluere, sicut exposuimus in eo ipso Scripturæ loco[3]. Hujus autem rei mysterium datur intelligi, quia nec sacerdotium quod prius institutum est, cujus personam gerebat Aaron, nec ipsa Lex cujus personam gerebat Moyses, introducunt populum Dei in terram hæreditatis æternæ; sed Jesus, in quo typus erat Domini Jesu Christi, id est, gratia per fidem. Et Aaron quidem ante defunctus est, quam Israël

[1] Num. xxvii, 13, 14. — [2] Num. xx, 12. — [3] Vide supra quæst. xix.

in aliquam partem terræ promissionis intraret[1], Moyse autem adhuc vivente capta est terra Amorrhæorum atque possessa, sed Jordanem cum eis non est transire permissus. Ex aliqua enim parte Lex observatur in fide christiana. Ibi enim sunt etiam præcepta, quæ hodieque observare Christiani jubemur. Sacerdotium vero illud et sacrificia nullam partem tenent hodie fidei christianæ, nisi quod in umbris futurorum acta atque transacta sunt. Cum vero ambobus fratribus, id est, Aaron et Moysi dicitur, ut apponantur ad populum suum, manifestum est non esse in illos iram Dei, quæ separat a pace sanctæ societatis æternæ. Unde manifestatur non solum officia, sed etiam mortes eorum signa fuisse futurorum, non supplicia indignationis Dei.

QUÆSTIO LIV.

« Et locutus est Dominus ad Moysen, dicens : Accipe » ad te ipsum Jesum filium Nave, hominem qui habet » Spiritum in se ipso : et impones manus tuas super eum, » et statues eum in conspectu Eleazari sacerdotis, et » mandabis ei in conspectu omnis Synagogæ[2], etc. » Notandum est, quod cum jam haberet Spiritum in se ipso Jesus Nave, sicut Scriptura testatur, (ubi quid aliud quam Spiritum sanctum debemus accipere? non enim de spiritu hominis hoc diceret, quem nullus erat qui non habebat,) jussus est tamen Moyses ei manus imponere : ne quisquam homo, qualibet præpollens gratia, sacramenta consecrationis audeat recusare.

QUÆSTIO LV.

Quid est quod cum Deus præciperet Moysi de Jesu Nave, ait inter cætera : « Et dabis de gloria tua super

[1] Num. xx, 29. — [2] Id. xxvii, 18, 19.

» eum[1]? » Nam græca locutione τῆς δόξης habet, quod tantumdem valet ac si diceret, « De gloria, » id est, ἀπὸ τῆς δόξης. Latini autem nonnulli interpretati sunt, « Da- » bis gloriam tuam, » non « de gloria tua. » Sed sive illud esset, ut « Gloriam tuam, » diceret, non ideo eam non habiturus erat Moyses : nec quia dixit « De gloria, » ideo minutum est quod habebat. Sic enim accipiendum est, ac si diceret : « Facies eum socium gloriæ tuæ : » non autem hujusmodi res, quasi partiliter divisæ, minuuntur; sed totæ sunt omnibus, totæ singulis, qui earum habent societatem.

QUÆSTIO LVI.

« Homo, homo quicumque voverit votum Domino, » aut juraverit juramentum, aut definierit definitionem » de anima sua, non profanabit verbum suum : omnia » quæcumque exierint ex ore ejus faciet[2]. » Non hoc ad omnem jurationem pertinet, sed ad eam ubi quisque de anima sua voverit alicujus utique rei abstinentiam, qua ei licebat uti per Legem, sed per votum sibi ipse efficit non licere.

QUÆSTIO LVII.

« Si autem mulier voverit votum Domino, aut defi- » nierit definitionem in domo patris sui in juventute sua » et audierit pater ejus vota ejus, et definitiones ejus, » quas definivit adversus animam suam, et tacuerit pa- » ter ejus; et stabunt omnia vota ejus, et omnes defi- » nitiones ejus, quas definivit adversus animam suam, » manebunt ei. Si autem abnuens abnuerit pater ejus, » quacumque die audierit omnia vota ejus, et definitiones » ejus, quas definivit adversus animam suam non stabunt :

[1] Num. xxvii, 20. — [2] Id. xxx, 3.

» et Dominus emundavit eam, quia abnuit pater ejus[1]. » Quoniam quidem de muliere, quæ adhuc in juventute sua in domo patris est, loquitur, merito hic quæritur etiam de voto virginitatis : mulieres quippe etiam virgines in Scriptura appellari solere notissimum est : et videtur etiam Apostolus de patre loqui, cum dicit : « Servet » virginem suam, » et, « Det nuptum virginem suam, » et cætera hoc modo : ubi nonnulli intellexerunt, virginem suam, virginitatem suam, nulla tamen hoc simili Scripturarum locutione demonstrant, cum sit inusitatissima. Quod autem ait : « Adversus animam suam, » non sic accipiendum est, quasi animæ noceat talibus votis ; sed « Adversus animam » dicitur, adversus animalem delectationem, sicut etiam de jejunio præcipiens superius ait : « Et affligetis animas vestras. »

QUÆSTIO LVIII.

Quod autem ait : « Et Dominus emundabit eam, quia » abnuit pater ejus[2] : emundabit » dixit, a voti non impleti crimine absolvet : sicut in multis locis dicitur, « Et » mundabit eum sacerdos, » id est, mundum habebit, mundum judicabit ; sicuti est et illud, « Mundatione non » mundabis reum, » id est, « Non dices mundum eum qui immundus est. »

QUÆSTIO LIX.

I. « Si autem facta fuerit viro, et vota ejus super eam » secundum distinctionem labiorum ejus, quanta definivit adversus animam suam ; et audierit vir ejus, et tacuerit ei quacumque die audierit : et ita stabunt omnia » vota ejus, et definitiones ejus, quas definivit adversus » animam suam stabunt. Si autem abnuens abnuerit vir

[1] Num. xxx, 4-6. — [2] Ibid. 6.

» ejus in quacumque die audierit omnia vota ejus, et » definitiones ejus : quas definivit adversus animam suam, » non manebunt : quoniam vir abnuit ab ea, et Dominus » mundabit eam[1]. » Fœminam sub patre antequam nubat, et sub viro nuptam, noluit Lex ita vovere aliquid Deo adversus animam suam, id est, in aliquarum rerum licitarum atque concessarum abstinentia, ut in eisdem votis fœminea valeat auctoritas, sed virilis; ita ut si adhuc innuptæ jam concesserat pater vota persolvere, si antequam persolverit nupserit, et viro ejus hoc cognitum non placuerit, non persolvat, et sit omnino sine peccato, quia « Dominus mundabit eam, » sicut dicit, id est, mundam judicabit : neque hoc contra Deum fieri putandum est, cum ipse Deus hoc præceperit, hoc voluerit.

II. Sequitur autem de viduis, vel a viro abjectis, id est, non sub potestate viri constitutis, aut patris; et earum vota ad persolvendum libera esse dicit hoc modo : « Et votum, inquit, viduæ et expulsæ, quæcumque » voverit adversus animam suam, manebunt ei[2]. » Deinde dicit de nupta, si in domo viri sui jam constituta aliquid tale voverit. De illa enim prius dixerat, quæ in domo patris voverat, et antequam redderet nupserat. De hac ergo quæ in domo mariti vovit, ita loquitur : « Si » autem in domo viri ejus votum ejus, aut definitio, quæ » adversus animam ejus cum jurejurando; et audierit » vir ejus, et tacuerit ei, et non abnuerit ei; et stabunt » omnia vota ejus, et omnes definitiones, quas definivit » adversus animam suam, stabunt adversus eam. Si au- » tem circumauferens circumauferat vir ejus, quacum- » que die audierit omnia, quæcumque exierint ex labiis » ejus secundum vota ejus et secundum definitiones, » quæ adversus animam ejus, non manent ei : vir ejus

[1] Num. xxx, 7-9. — [2] Ibid. 10.

» circumabstulit, et Dominus mundabit eam. Omne vo-
» tum et omne jusjurandum vinculi affligere animam, vir
» ejus statuet ei, et vir ejus circumauferet. Si autem ta-
» cens tacuerit ei diem ex die, et statuet ei omnia vota
» ejus, et definitiones, quæ super ipsam, statuet ei; quo-
» niam tacuit ei, die quo audivit. Si autem circumaufe-
» rens circumauferat vir ejus post diem, quem audivit;
» et accipiet peccatum suum[1]. »

III. Manifestum est ita voluisse Legem fœminam esse sub viro, ut nulla vota ejus, quæ abstinentiæ causa voverit, reddantur ab ea, nisi auctor vir fuerit permittendo. Nam cum ad peccatum ejusdem viri pertinere voluerit, si prius permiserit, et postea prohibuerit; etiam hic tamen non dixit ut faciat mulier quod voverat, quia permissa prius a viro fuerat. Viri dixit esse peccatum, quia abnuit quod prius concesserat: non tamen mulieri vel ex hoc permissum dedit, ut cum prius ei vir concesserit, postea si prohibuerit contemnatur.

IV. Utrum autem ista etiam ad vota continentiæ et a concubitu abstinentiæ pertineant, merito quæritur, ne forte ea tantum intelligenda sint adversus animam voveri, quæ sunt in cibis et potionibus. Quod videtur et illud significare, ubi Dominus ait: « Nonne anima plus » est quam esca[2]? » Et cum de jejunio præcipitur, ita præcipitur, « Affligetis animas vestras. » Nescio autem utrum alicubi legi possit, adversus animam dici votum, quod de absinentia concubitus fuerit: maxime quia cum hic Lex auctoritatem viro tribuat, non mulieri quæ viro subdita est, ut tunc persolvenda sint vota mulieris, si vir approbaverit: si autem renuerit, non debeantur: Apostolus tamen cum de concubitu conjugatarum loqueretur, non ibi majorem auctoritatem viro quam fœminæ dedit; sed,

[1] Num. xxx, 11-16. — [2] Matth. vi, 25.

« Uxori, inquit, vir debitum reddat, similiter et uxor » viro : uxor non habet potestatem corporis sui, sed vir; » similiter autem et vir non habet potestatem corporis » sui, sed mulier[1]. » Quando ergo in hac re parem utriusque esse voluit potestatem, puto quod nobis intelligendum insinuet, istam de concumbendo vel non concumbendo regulam non pertinere ad ea vota, ubi non habent parem vir et mulier potestatem, sed viri major est, ac prope ejus solius est. Non enim ait Lex virum non debere reddere vota sua, si uxor prohibuerit; sed uxorem, si vir prohibuerit. Unde non mihi videtur in hujusmodi votis et definitionibus atque obligationibus, quæ adversus animam fiunt, etiam ista debere accipi, quæ inter se vir et uxor de concumbendo, vel de abstinentia concumbendi placita habuerint.

V. Deinde quia et istæ justificationes dicuntur et meminimus in illis justificationibus, quæ in Exodo sub hoc nomine aliæ commemorantur, multa præcipi, quæ accipi ad proprietatem non possint, nec in Novo Testamento observentur; sicut de aure servi pertundenda[2], et si quid ejusmodi est : non absurde etiam hic aliquid figurate dictum intelligitur, ut quoniam sunt multæ abstinentiæ cæremoniarum irrationabiles, et aliquando etiam inimicæ veritati, hoc fortasse hic intelligi voluerit, tunc ratas esse, cum rationabiles fuerint, hoc est, cum eas approbaverit ratio, quæ ad vicem viri debet regere omnem animalem motionem, quæ fit non tantum in appetendo, verumetiam in abstinendo : ut si mente et ratione decernitur, tunc fiat; si autem improbatur consilio rationis, non fiat. Quod si ratio quod prius recte faciendum esse decreverit, post improbet, sit peccatum consilii : etiam sic tamen nonnisi rationi motio illa consentiat.

[1] Cor. VII, 3, 4. — [2] Exod. XXI, 6.

QUÆSTIO LX.

Quid est, « Et misit eos Moyses mille ex tribu et mille » ex tribu cum virtute eorum[1] ? » Utrum virtutem eorum vult intelligi, principes eorum : an virtutem a Domino eis datam, vel per ipsum Moysen impetratam : an potius virtutem eorum dicit, ea quibus virtus eorum sustentaretur?

QUÆSTIO LXI.

Potest videri quæstio, quomodo quando Israëlitæ Madianitas debellaverunt, interfectum dicat Scriptura Balaam[2], qui fuerat conductus ad maledicendum populum Israël : cum superius quando benedicere coactus est, ita eamdem actionem Scriptura concluserit, cum àit, « Et » surgens Balaam abiit reversus in locum suum, et Balac » abiit ad semetipsum[3], » Si ergo redierat ad locum suum Balaam, quomodo hic interfectus est, cum de tam longinquo, id est, de Mesopotamia venerit? An forte reversus est ad Balac, et hoc Scriptura non dixit? Quanquam etiam possit in locum suum rediisse intelligi, quod ab ipso loco ubi sacrificia faciebat in eum locum reversus est unde illuc exierat, id est, ubi tanquam peregrinus habebat hospitium. Non enim dictum est in domum suam, aut in patriam suam, sed « In locum suum. » Habet autem et quisque peregrinus locum suum, ubi ad tempus habitat. De ipso autem Balac, qui eum conduxerat, non dictum est ad locum suum, sed « Ad semetipsum, » id est, ubi dominans habitabat. Posset ergo dici « Ad locum suum, » et dominans, et peregrinus : « Ad semetipsum » autem, non video quomodo posset dici peregrinus, cum ad hospitium suum venisset.

[1] Num. xxvi, 6. — [2] Ibid. 8. — [3] Id. xxiv, 25.

QUÆSTIO LXII.

« Et prædam egerunt mulieres Madian, et suppellec-
» tilem eorum, et pecora eorum, et omnia quæ possede-
» rant, et virtutem eorum deprædati sunt[1]. » Cum jam dixisset mulieres, suppellectilem, et pecora, et omnia quæ possidebant; quid deinde addit, « Et virtutem eorum de-
» prædati sunt? » Nimirum enim hæc intelligenda est virtus, de qua et supra dictum est, misisse millenos de singulis tribubus cum virtute eorum. An forte cibus quo sustentabantur, virtus eorum appellata est, quo subministrato vires suppetunt, et quo subtracto vires deficiunt? Unde per Prophetam Deus cum minaretur ait : « Auferam virtutem
» panis, et virtutem aquæ[2]. » Et Moyses ergo cum annona miserat illos millenos, quod dictum est, « Cum virtute eorum; » et isti Madianitis victis etiam hoc eorum inter cætera fuerant deprædati.

QUÆSTIO LXIII.

« Ut quid vivificastis omne fœmininum? Hæc enim
» fuerunt filiis Israël, secundum verbum Balaam, ut rece-
» dere facerent et despicere verbum Domini propter Pho-
» gor[3]. » Hoc consilium malignum, ut eis ad illecebram fœminæ supponerentur, per quas non solum corporaliter, sed etiam spiritaliter in adorando idolo fornicarentur, quando dederit Balaam Scriptura non dixit; et tamen apparet factum esse, cum hic commemoratur. Sic ergo potuit et redire ipse Balaam, qui jam ierat in locum suum, ut non locum ejus intelligamus peregrinationis hospitium; quamvis hoc Scriptura tacuerit.

[1] Num. XXXI, 9. — [2] Isaï III, 1. — [3] Num. XXXI, 15.

QUÆSTIO LXIV.

Quid est quod ait : « Et erunt civitates vobis refugia a » vindicante sanguinem, et non morietur is qui occidit, » quoadusque stet in conspectu synagogæ in judicium [1],» cum de iis loquatur, qui nolentes occiderint, et alibi dicat, tunc unumquemque in tali causa confugientium exire liberum de civitate, quo confugerat, cum sacerdos maximus fuerit defunctus? Quomodo ergo hic dicit : « Et non morietur » is qui occidit, quoadusque stet in conspectu synagogæ » in judicium : » nisi quia ideo judicatur, ut tunc ei liceat esse in civitate refugii, si manifestum factum fuerit in judicio, quod nolens occiderit.

QUÆSTIO LXV.

Quid est quod ait : « Qui vindicat sanguinem, ipse in» terficiet homicidam; cum occurrerit ei, iste interficiet » eum [2]? » Sic enim sonat male intelligentibus, quasi passim et sine judicio data fuerit ultori mortis propinqui sui, licentia occidendi ejus interfectorem. Sed hoc intelligi voluit, quia secundum id quod supra dictum est, qui occiderit, confugiat ad unam de civitatibus refugiorum [3], » quoadusque stet in judicium, ne ante inventus a propinquo occidatur : quia etsi nolens occidit, præter illas civitates inventus occiditur. Cum vero in judicium steterit in aliqua earum, civitatem, et judicatus fuerit homicidia in aliqua earum in quas fugere conceditur, esse ibi non sinitur; tum demum jam judicatum, ubicumque compertum, propinquo licet occidere. Neque enim opus est eum ad judicium deduci, cum jam fuerit judicatus homicida, et propterea de illis civitatibus pulsus sit.

[1] Num. xxxv, 12, 13. — [2] Ibid. 19. — [3] Ibid. 12.

LIBER V.

QUÆSTIONES IN DEUTERONOMIUM.

QUÆSTIO I.

In eo quod commemorat Moyses, dixisse se populo timenti hostes inhabitantes terram, quo introducendus fuit, « Ne paveatis, neque timeatis ab eis : Dominus Deus noster, qui præcedit ante faciem vestram, ipse simul debellabit eos vobiscum[1] : » satis ostenditur ita esse adjutorem Deum, ut etiam homines agant aliquid.

QUÆSTIO II.

« Et noluit Seon rex Esebon transire nos per ipsum, » quoniam induraverat Dominus Deus noster spiritum ejus, » et confortavit cor ejus, ut traderetur in manus tuas, sicut » in hac die[2]. » Hæc dicens Moyses, dum populum alloquitur, tale aliquid commemorat, quale dicebatur in Exodo : « Ego induravi cor Pharaonis[3] : » et quod in Psalmis legitur : « Convertit cor eorum, ut odissent po» pulum ejus[4]. » Nec tacetur hic causa indurationis hujus, cum dicitur, « ut traderetur in manus tuas, sicut in hac » die, » id est, Ut vinceretur a te ; quod non fieret, nisi resisteret ; non autem resisteret, nisi corde obdurato. Cujus rei justitiam si quæsierimus, inscrutabilia sunt judicia

[1] Deut. I, 30. — [2] Id. II, 30. — [3] Exod. X, 1. — [4] Psal. CIV, 25.

Dei[1]. Iniquitas autem non est apud Deum[2]. Sane notandum est confortatum cor posse dici etiam in malo.

QUÆSTIO III.

« Verumtamen Og rex Basan reliquus factus est a Raphaïn[3]. » Hoc nomine, quod est Raphaïn, gigantes significari in hebræa lingua dicunt, qui eam noverunt. Unde quod habent plerique codices, « Derelictus est a Raphaïn, » planius utique dicitur, « Reliquus factus est, » ut ipse ex illis remansisse intelligatur : cujus etiam consequenter longitudo et latitudo ferrei lecti commemoratur, ad ejus magnitudinem commendandam.

QUÆSTIO IV.

« Ne feceritis iniquitatem, et faciatis vobis ipsis sculptilem similitudinem, omnem maginem[4]. » Quid intersit inter similitudinem et imaginem quæri solet. Sed hic non video quid interesse voluerit, nisi aut duobus istis vocabulis unam rem significaverit, aut similitudinem dixerit, si, verbi gratia, fiat statua vel simulacrum habens effigiem humanam, non tamen alicujus hominis exprimantur lineamenta, sicut pictores vel statuarii faciunt, intuentes eos quos pingunt seu fingunt. Hanc enim imaginem dici nemo dubitaverit : secundum quam distinctionem omnis imago etiam similitudo est, non omnis similitudo etiam imago est. Unde si gemini inter se similes sint, similitudo dici potest alterius cujuslibet in altero, non imago. Si autem patri filius similis sit, etiam imago recte dicitur, ut ut sit pater prototypus, unde illa imago expressa videatur : quarum aliæ sunt ejusdem substantiæ, sicut filius : aliæ non ejusdem, sicut pictura. Unde illud quod in Genesi

[1] Rom. XI, 33. — [2] Id. IX, 14. — [3] Deut. III, 11. — [4] Id. IV, 16.

scriptum est : « Fecit Deus hominem ad imaginem Dei[1] :» manifestum est ita dictum, ut non ejusdem substantiæ sit imago quæ facta est. Si enim ejusdem esset, non facta, sed genita diceretur. Sed quod non addidit, « Et similitudinem, » cum superius dictum esset : « Faciamus hominem » ad imaginem et similitudinem nostram[2], » quibusdam visum est similitudinem aliquid amplius esse quam imaginem, quod homini reformando per Christi gratiam postea servaretur. Miror autem si non propterea postea imaginem solam voluit commemorare, quia ubi imago, continuo et similitudo est. Unde et hic Moyses similitudinem et imaginem fieri vetat, secundum eam fortasse rationem quam diximus. In Decalogo autem generaliter dicitur nullam fieri debere similitudinem[3], nec imago commemoratur. Cum enim nulla similitudo fit, procul dubio nec imago fit : quoniam si imago, utique et similitudo. Non autem si fit similitudo, continuo fit et imago : tamen si nulla similitudo, sequitur ut nulla imago. Denique ubi prohibuit similitudinem et imaginem, hominis intelligi voluit, ubi et similitudo fieri potest, non hujus aut illius, sed cujuslibet hominis; et imago, id est, hujus proprie, vel illius hominis. Cum vero de pecoribus diceretur, atque irrationalibus animantibus, solam similitudinem dixit : quis enim reperiri potest, qui sibi unum constituat canem, vel quid ejusmodi, quem intuens ejus imaginem pingat, aut fingat? quod de hominibus usitatissimum est.

QUÆSTIO V.

Quid est autem quod ait : « Similitudinem omnis piscis, » quæcumque sunt in aquis sub terra[4]. » An et aquam, propter tractabilem corpulentiam, terram intelligi voluit, et secundum hoc in eo quod scriptum est : « Fecit Deus

[1] Gen. I, 27. — [2] Ibid. 26. — [3] Exod. XXVI, 4. — [4] Deut. IV, 18.

» cœlum et terram[1], » et aquas debemus accipere? Assidue quippe Scriptura his duabus partibus commemoratis, universum mundum vult intelligi, secundum illud : « Auxilium meum a Domino qui fecit cœlum et terram[2] : » et innumerabilia ejusmodi. An ideo dictum est, « Sub » terra, » quod terra nisi superior aquis esset, habitari utique ab hominibus et animalia terrena habere non posset?

QUÆSTIO VI.

« Et ne suspiciens in cœlum, et videns solem et lu» nam et stellas et omnem ornatum cœli, errans adores » ea, et servias illis, quæ distribuit Dominus Deus tuus » ea omnibus gentibus, quæ sunt sub cœlo[3]. » Non ita dictum est, tanquam Deus præceperit ea coli a gentibus, a solo autem populo suo non coli : sed aut ita dictum est, quod Deus præscierit gentes culturam exhibituras his cœlestibus, et tamen hoc præsciens creaverit ea; cum vero populum suum futurum esse præsciverit, qui ista non coleret : aut « Distribuit » dictum est, ut intelligatur usus, qui commendatur in Genesi : « Ut sint in signis, et » in temporibus, et in diebus, et in annis[4]; » quem usum in eis communem habet populus Dei cum omnibus gentibus, non autem cultum quem habent aliæ gentes.

QUÆSTIO VII.

« Ne obliviscamini testamentum Domini Dei vestri, » quod disposuit ad vos, et faciatis vobismetipsis scul» ptilem similitudinem omnium quæcumque constituit » tibi Dominus Deus tuus[5]. » Hic certe generaliter loquens similitudinem posuit, imaginem tacuit : quoniam si nulla fit similitudo, profecto nec imago : quia ubi imago,

[1] Gen. I, 1. — [2] Psal. CXX, 2. — [3] Deut. IV, 19. — [4] Gen. I, 14. — [5] Deut. IV, 23.

continuo similitudo; quamvis non ubi similitudo, continuo imago.

QUÆSTIO VIII.

Quærendum quomodo dictum sit : « Interrogate dies » priores, qui fuerunt priores te, ex die qua creavit » Deus hominem super terram, et a summo cœli usque » ad summum cœli[1]. » Subauditur enim, interrogate. Videtur autem significare totum orbem terrarum. Sed cur « A summo cœli usque ad summum cœli » dicat, non a summo terræ usque ad summum terræ, non est facile dignoscere. Talis enim quædam locutio est et in Evangelio, cum dicit Dominus, quod congregabuntur electi ejus a summis cœlorum usque ad terminos eorum[2]. Nisi forte hic nec in hominibus, nec in Angelis auditum esse vult intelligi, quod in hoc populo factum singulariter commendat : hoc enim sequitur : « Si factum est secundum verbum magnum hoc, si auditum est tale quid : » si audivit gens vocem Dei viventis loquentis e medio » ignis, quemadmodum audisti tu, et vixisti[3]. » Quod si ita est, ut nec in hominibus, nec in Angelis hoc dicat auditum; quid est ergo illud in Evangelio : « A summis » cœlorum usque ad terminos eorum[4]; » cum sine dubio Dominus hoc ait, cum de novissima electorum suorum congregatione loqueretur.

QUÆSTIO IX.

I. Quid est quod ait : « Dominus Deus vester disposuit » ad vos testamentum in Choreb : non patribus vestris » disposuit Dominus testamentum hoc, sed ad vos, vos » hic omnes viventes hodie, facie ad faciem locutus est

[1] Deut. IV, 32. — [2] Matth. XXIV, 31. — [3] Deut. IV, 32, 33. — [4] Matth. XXIV, 31.

» Dominus ad vos in monte e medio ignis[1]? » An quia illi qui non ingrediuntur in terram promissionis, (mortui sunt enim omnes,) non pertinent ad hoc testamentum, quorum tunc recognitio facta est, cum a viginti annis ætatis et supra numerarentur usque ad quinquaginta annos habiles ad bellum? Quomodo ergo illi locutus est Dominus qui hodie vivunt? An quia ex viginti annis et infra potuerunt multi tunc esse, qui hoc bene meminissent, alieni ab illa pœna, quam Deus constituit illis, qui tunc numerati sunt, non intrare in terram promissionis : et hos utique appellat, qui quamvis viginti annorum et supra non essent, quando Deus in monte loquebatur, ut numerari tunc possent, potuerunt tamen esse decem et novem et infra usque ad puerilem ætatem, quæ posset illa quæ facta et dicta sunt et videre, et audire, et memoria retinere.

II. Sed quid est quod ait : « Facie ad faciem locutus est » Dominus ad vos : quos paulo ante maxime admonere curavit, quod nullam similitudinem viderint, sed solam vocem de medio ignis audierint? An propter rerum evidentiam, et quodam modo præsentiam manifestatæ Divinitatis, de qua dubitare nemo posset, his verbis usus est? Quod si ita est, quid quid prohibet de ipso Moyse hoc intelligi, in eo quod de illo dictum est, quod facie ad faciem locutus sit cum eo Dominus[2], ut nec ipse aliquid oculis viderit præter ignem? An aliquid amplius vidisse intelligitur, quia scriptum est eum intrasse in nebulam vel nimbum, ubi erat Deus[3]? Sed et si aliquid amplius vidit, quam illi, non eum tamen mortalibus oculis vidisse Dei substantiam ex illis ejus verbis intelligi potest, quibus ait Deo : « Si inveni gratiam ante te, ostende mihi temet» ipsum, ut scienter videam te[4]. » Neque enim arbitran-

[1] Deut. v, 2-4. — [2] Exod. xxxiii, 11. — [3] Id. xxiv, 18. — [4] Id. xxxiii, 13.

dum est hunc populum, cui Moyses loquebatur, sic tunc vidisse Deum facie ad faciem, quando in monte loquebatur e medio ignis, quemadmodum Apostolus dicit in fine nos esse visuros, ubi ait : « Videmus nunc per specu- » lum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem[1]. » Quid autem hoc, et quantum esset, consequenter aperuit, dicens : « Nunc scio ex parte, tunc autem cognoscam sicut » et cognitus sum[2]. » Quod etiam ipsum caute accipiendum est, ne tantam putetur habiturus homo cognitionem Dei, quantam nunc habet hominis Deus; sed pro suo modo ita perfectam, ut ei nihil adhuc expectetur addendum : ut quam perfecte nunc Deus novit hominem, sed tamen sicut Deus hominem, ita tunc perfecte noverit homo Deum, sed tamen sicut homo Deum. Neque enim quia dictum est : « Estote perfecti sicut Pater vester cœ- » lestis perfectus est[3], » ideo æqualitatem Patris, quam Verbum habet unigenitum, sperare debemus : quamvis non defuerint qui et hoc futurum putaverint, nisi forte quid dicant parum intelligimus.

QUÆSTIO X.

I. Quid est quod ait : « Et ego stabam inter Dominum » et vos in tempore illo, annuntiare vobis verba Domini[4] : » tanquam in loco esset Dominus, hoc est, in monte unde illi voces audiebant. Quod sic accipiendum est, ut non ex hoc suspicemur Dei substantiam in ullo aliquo esse corporali loco, qui est ubique totus, nec per locorum intervalla propinquat aut recedit : sed demonstrationes ejus in ea creatura, quæ non est quod ipse, non aliter humanis sensibus exhibentur. Unde Dominus volens auferre ab hujusmodi suspicionibus mentem nostram, quibus putatur Deus loco aliquo contineri : « Veniet, inquit, hora,

[1] Cor. XIII, 12. — [2] Ibid. — [3] Matth. V, 48. — [4] Deut. V, 5.

» quando neque in monte hoc, neque in Jerosolymis adorabitis Patrem. Vos adoratis quod nescitis : nos adoramus quod scimus; quia salus ex Judæis est. Sed venit « hora et nunc est, quando veri adoratores adorabunt » Patrem in spiritu et veritate. Nam et Pater tales quærit » qui adorent eum. Spiritus est Deus, et eos qui adorant » eum, in spiritu et veritate oportet adorare[1]. » Medium ergo se dixit Moyses non inter Dei substantiam et populum intervallo aliquo loci: sed quia per eum placuit populo audire cætera Dei verba, posteaquam vehementer est territus, audita de medio ignis voce Dei dicentis Decalogum Legis.

II. Sed merito quæritur, quomodo accipiantur hæc verba Deuteronomii, dicente Moyse : « Et ego stabam inter » Dominum et vos in tempore illo, annuntiare vobis verba » Domini; quoniam timuistis a facie ignis et non ascen» distis in montem, dicens : Ego sum Dominus Deus » tuus[2], » et cætera : quæ jam verba Dei sunt, quæ Decalogus continet. Quid ergo vult quod addidit, « Dicens? » Si enim putaverimus hyperbaton, ut ordo verborum sit : « Et ego stabam inter Dominum et vos in tempore illo, » annuntiare vobis verba Domini dicens : Ego sum Do» minus Deus tuus, » non erit verum. Non enim hæc verba per Moysen populus, sed de medio ignis audivit : quod cum sustinere non posset audito Decalogo, postulavit ut per Moysen cætera audiret. Restat ergo ut quod positum est, « Dicens, » pro eo positum intelligamus, ac si esset, « Cum diceret, » ut iste sit sensus : « Et ego sta» bam inter Dominum et vos in tempore illo, annuntiare » vobis verba Domini; quoniam timuistis a facie ignis, et » non ascendistis in montem, cum diceret : Ego sum Dominus Deus tuus : » ut subaudiatur, « Cum diceret utique

[1] Joan. IV, 21-24. — [2] Deut. V, 5. 6.

Dominus. » Cum enim hæc verba diceret Dominus, quæ consequenter ex Decalogo cuncta commemorat, tunc timuit populus a facie ignis, et non ascendit in montem, et rogavit ut per Moysen potius verba Domini audiret[1].

III. Quæ verba Moyses commemorat in Deuteronomio dicta sibi a populo, cum audire jam nollent vocem Dei, sed per eum peterent sibi dici quæ dicebat Deus, id est: « Ecce ostendit Dominus Deus noster nobis gloriam suam, » et vocem ejus audivimus e medio ignis[2], et cætera : non eadem prorsus leguntur in Exodo, ubi primum narrata sunt, quæ modo repetuntur. Unde intelligamus, quod aliquoties jam commemoravi, non esse in mendacio deputandum, si aliis quibuslibet verbis eadem voluntas manifestatur, propter Evangelistarum etiam verba, quæ ab imperitis calumniosis tanquam repugnantia reprehenduntur. Neque enim magnum erat Moysi attendere quæ in Exodo scripserat, et eisdem omnino verbis illa repetere, nisi pertineret ad sanctos doctores nostros hoc ipsum insinuare discentibus, ut nihil aliud in verbis loquentium quærant, nisi voluntatem propter quam enuntiandam verba instituta sunt.

QUÆSTIO XI.

Quid est quod ait Moyses dictum sibi esse a Domino de populo Hebræo : Quis dabit esse sic cor eorum in eis, » ut timeant me, et custodiant mandata mea[3]? » An hic jam vult intelligi, gratia sua concedi hoc beneficium, ut sit in hominibus justitia Dei ex fide, non quasi propria velut ex Lege? Hoc enim et per Prophetam significat, dicens : « Auferam eis cor lapideum, et dabo eis cor car- » neum[4]. » Quod propter sensum dictum est, quem caro

[1] Exod. xx, 18, 19. — [2] Deut. v, 24. — [3] Ibid. 29. — [4] Ezech. xi, 19, et xxxvi, 26.

habet, et lapis non habet, vero utique translato. Hoc ipsum et alibi dicit: « Ecce dies veniunt, dicit Dominus, » et consummabo super domum Israël et super domum » Juda Testamentum Novum, non secundum Testamentum quod disposui ad patres eorum in die qua apprehendi manum eorum, ut educerem eos de terra Ægypti: » quoniam hoc est Testamentum quod disposui ad eos, » post dies illos, dans leges meas in cor eorum, et in » mente eorum superscribam eas, et iniquitatum eorum » et peccatorum eorum non memor ero amplius[1]. » Hoc enim discernit Novum Testamentum a Veteri, quod in Veteri data est Lex in tabulis lapideis, in Novo autem in cordibus, quod fit per gratiam. Unde et Apostolus dicit: « Non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus[2]. » Et alio loco : « Idoneos nos, inquit, fecit ministros Novi Testamenti, non litteræ, sed spiritus[3]. »

QUÆSTIO XII.

Quod ait de Domino : « Et in nomine ejus jurabis[4], » non ita præceptum accipiendum est, quasi jurari jusserit: sed in alterius alicujus Dei nomine jurari prohibuit. Melius autem fit si secundum Evangelium nec juraveris[5]; non quia mala est vera juratio, sed ne in perjurium incidatur facilitate jurandi. Qui enim jurat, non solum verum, sed etiam falsum jurare potest : qui autem omnino non jurat, a perjurio longe ambulat.

QUÆSTIO XIII.

« Et recordaberis omnem viam, quam duxit te Dominus » Deus tuus in deserto, ut affligeret te, et tentaret te, et » cognita faceret quæ in corde tuo sunt, si observabis

[1] Jer. xxxi, 31-34. — [2] 2 Cor. iii, 3. — [3] Ibid. 6. — [4] Deut. vi, 13. — [5] Matth. v, 34.

» mandata ejus, an non[1]. » Hic apertius dictum est, quod » alibi genere locutionis obscurum est, ubi legitur : « Tentat vos Dominus Deus vester, ut sciat si diligitis » eum[2]. » Intelligitur enim positum esse, « Ut sciat, » pro eo quod est, ut sciri faciat : quod modo dilucide dictum est : « Ut tentaret te, et cognita faceret, quæ in corde tuo » sunt : » non enim ait, « Et cognosceret ; » quod quidem si dixisset, intelligendum erat, « Cognita faceret. »

QUÆSTIO XIV.

« Et scias hodie, quia non propter justitias tuas Dominus » Deus tuus dat tibi terram bonam istam hæreditare : » quoniam populus dura cervice es[3]. » Certe isti sunt, qui propterea non meruerunt perire in deserto, quia nescierunt dexteram aut sinistram : ecce jam dura cervice appellantur. Unde videndum est illud in sacramento esse dictum, non quod istorum merita commendata sint. Nam ne quis existimet subito istos vituperabiles factos, qui merito fuissent ante laudati, paulo post eis dicitur : « Memor esto, ne obliviscaris, quanta exacerbasti Dominum » Deum tuum in deserto, ex qua die existis de terra » Ægypti, donec venistis in locum hunc, increduli per» severastis quæ ad Dominum[4]. » Quod si quidam eorum tales erant, quidam vero fideles et boni, etiam sic non utique illis datur terra promissionis, qui nesciunt dexteram aut sinistram, ut hoc sic intelligamus quasi non offenderint Deum. Nam et patres eorum, qui mortui sunt, nec in eamdem terram intrare permissi sunt, tales inveniuntur fuisse, ut in eis essent quidam etiam boni. Propter quod Apostolus, non omnes, sed quosdam eorum dicit offendisse[5], in quibus eorum peccata commemorat. Si-

[1] Deut. VIII, 2. — [2] Id. XIII, 3. — [3] Id. IX, 6. — [4] Ibid. 7. — [5] I Cor. X, 5, etc.

miles quippe istos parentibus suis, ita evidentius docet et ista Scriptura Deuteronomii, quod consequenter adjungit, et dicit : « Et in Choreb exacerbastis Dominum[1]. » Ubi certe illi exacerbaverunt, qui propter eadem mala merita sua non sunt in terram promissionis inducti.

QUÆSTIO XV.

I. « In illo tempore dixit Dominus ad me : Excide tibi » duas tabulas lapideas quemadmodum priores, et ascende » ad me in montem; et facies tibi arcam ligneam : et » scribam in tabulis verba, quæ erant in tabulis priori- » bus, quas contrivisti; et immittes eas in arcam. Et feci » arcam ex lignis imputribilibus, et excidi duas tabulas » lapideas sicut priores, et ascendi in montem, et duæ » tabulæ in duabus manibus meis. Et scripsit in tabulis » secundum Scriptnram priorem decem verba, quæ lo- » cutus est Dominus ad vos in monte e medio ignis : et » dedit eas Dominus mihi[2]. » Non immerito quæritur, quomodo hæc in Deuteronomio dicantur, Moyse recolente ac repetente quæ gesta sunt; cum in Exodo, ubi primum hæc dicta et facta narrantur, ita sit scriptum : « Et dixit » Dominus ad Moysen : Scribe tibi verba hæc, etenim » in verbis his posui Testamentum tibi et Israël. Et erat » ibi Moyses in conspectu Domini quadraginta diebus et » quadraginta noctibus, panem non manducavit, et » aquam non bibit, et scripsit in tabulis verba Testamenti, » decem verba[3]. » Cum ergo in Exodo ipse Moyses in talibus decem Legis verba scripsisse narretur, quomodo hic in Deuteronomio Deus in tabulis eadem verba scripsisse recolitur?

II. Denique illud quod in Exodo, cum transeunter

[1] Deut. IX, 8. — [2] Id. X, 1-4. — [3] Exod. XXIV, 27, 28.

tractaremus[1], et quid nobis in ea differentia visum fuerit litteris mandaremus, cur priores tabulæ, quæ contritæ sunt, digito Dei scriptæ referantur; secundas autem tandiu in arca tabernaculoque mansuras, ipse Moyses scripsisse dicatur : ita per hanc differentiam duo Testamenta significata esse diximus, ut in Veteri Testamento Lex commendaretur tanquam opus Dei, ubi homo nihil fecerit, eo quod Lex timore non posset impleri : quoniam cum vere fit opus Legis, charitate fit, non timore; quæ charitas gratia est Testamenti Novi. Ideo in secundis tabulis homo legitur scripsisse verba Dei, quia homo potest facere opus Legis per charitatem justitiæ, quod non potest per timorem pœnæ.

III. Nunc ergo cum legitur in Deuteronomio de secundis tabulis ita dictum : « Et excidi duas tabulas lapideas sicut priores, et ascendi in montem, et duæ tabulæ » in duabus manibus meis. Et scripsit in tabulis secundum » Scripturam priorem decem verba[2] : » non enim ait : « Et scripsi, » sed, « Scripsit, » hoc est, Deus; sicut paulo ante dixerat verba Dei sibi dicta : « Excide tibi duas » tabulas lapideas quemadmodum priores, et ascende ad » me in montem; et facies tibi arcam ligneam : et scribam » in tabulis verba, quæ erant in tabulis prioribus[3] : » discutienda nascitur quæstio, quod utrasque tabulas, id est, et priores et secundas, Deus hic legitur scripsisse, non homo. Sed si in ipso quoque Exodo verba Dei legantur, ubi jubet easdem tabulas secundas excidi a Moyse, nihil aliud invenitur, quam ipsum Deum se easdem promisisse scripturum. Nam ita scriptum est : « Et dixit » Dominus ad Moysen : Excide tibi duas tabulas lapideas » sicut et priores, et ascende ad me in montem : et scri-

[1] Vide supra Quæstiones in Exod. quæst. CLXVI. — [2] Deut. X, 3, 4. — [3] Ibid. I, 2.

» bam in tabulis verba, quæ erant in tabulis prioribus, » quas tu contrivisti[1]. » Excepto itaque libro Deuterono» mii, quæstionem istam etiam solus liber Exodi continet, quomodo dixerit Deus : « Et scribam in tabulis verba, » quæ erant in tabulis prioribus ; » cum paulo post legatur : « Scribe tibi verba hæc, etenim in verbis his posui » Testamentum tibi et Israël. Et erat ibi Moyses in cons» pectu Domini quadraginta diebus et quadraginta noc» tibus, panem non manducavit, et aquam non bibit, et » scripsit in tabulis verba Testamenti, decem verba[2]. » Si enim superius quod dictum est : « Scribe tibi verba » hæc, etenim in verbis his posui Testamentum tibi et » Israël, » ad superiora pertinet, quæ Deus ita præcipiebat, ut non in duabus lapideis tabulis scriberentur, sed in illo libro Legis, ubi multa conscripta sunt : certe illud quod sequitur : « Et erat ibi Moyses in conspectu Domini » quadraginta diebus et quadraginta noctibus, panem non » manducavit, et aquam non bibit, et scripsit in tabulis » verba Testamenti, decem verba : » satis manifestat eumdem Moysen in tabulis hæc decem verba scripsisse, non Deum. Nisi forte violenter quidem, sed certa necessitate compellimur, ubi dictum est : « Et scripsit in ta» bulis verba Testamenti, decem verba, » non Moysen subaudire, sed Dominum : supra enim positum est : « Et » erat Moyses in conspectu Domini : » ut a Domino, in cujus conspectu erat Moyses, « Quadraginta diebus et » quadraginta noctibus panem non manducans, et aquam » non bibens, » scripta intelligantur hæc decem verba in tabulis, sicut ante promiserat.

IV. Quod si ita est, non quidem illa differentia duorum Testamentorum, quæ nobis visa est, in his verbis commendari potest, quando et priores et secundas tabulas

[1] Exod. xxxiv, 1 — [2] Ibid. 27, 28.

scripsit, non homo, sed Deus: verumtamen illa certe distantia non habet dubitationem, quod priores tabulas et Deus fecit, et Deus scripsit. Non enim tunc dictum est ad Moysen: « Excide tibi duas tabulas; » sed ita potius legitur: « Et conversus Moyses descendit de monte, et duæ » tabulæ testimonii in manibus ejus: tabulæ lapideæ » scriptæ ex utraque parte, hinc atque hinc erant scriptæ: » et tabulæ opus Dei erant, et scriptura scriptura Dei est » sculpta in tabulis[1]. » Jam enim superius dixerat easdem tabulas scriptas digito Dei, sic loquens: « Et dedit » Moysi statim ut cessavit loqui ad eum in monte Sina » duas tabulas testimonii, tabulas lapideas scriptas digito » Dei[2]. » Ibi ergo et tabulæ opus Dei erant, et scriptura earum digito Dei facta. Secundas autem tabulas ipse Moyses jubetur excidere; ut ipse certe opere humano intelligantur excisæ, quamvis eas Deus ipse scripserit, sicut promisit cum juberet excidi. Porro autem si diligentius attendamus, ideo utrumque dictum esse in secundis tabulis, quia et Deus facit per gratiam suam opus Legis in homine, et homo per fidem suam suscipiens gratiam Dei pertinens ad Testamentum Novum cooperator est adjuvantis Dei: (Ideo autem imprimis solum opus Dei commemoratur, quia Lex spiritalis est[3], et Lex sancta, et mandatum sanctum, et justum, et bonum: ideo vero nullum opus hominis ibi commemoratur, quia infideles non contemperantur[4] adjutorio gratiæ, sed ignorantes Dei justitiam et suam volentes constituere, justitiæ Dei non sunt subjecti[5]: unde illis Lex ad condemnationem valet, quod significat contritio tabularum:) profecto non cogimur violento intellectu subaudire, quod Deus scripserit, ubi Scriptura dicit: « Et erat ibi Moyses in conspectu

[1] Exod. XXXII, 15, 16. — [2] Id. XXXI, 18. — [3] Rom. VII, 12. — [4] Forte *cooperantur*. — [5] Rom. X, 3.

» Domini quadraginta diebus et quadraginta noctibus, » panem non manducavit, et aquam non bibit, et scripsit » in tabulis verba Testamenti[1] : » ubi valde sonat scripsisse, Moysen. Sed ideo superius Deus se promisit scripturum[2], et in Deuteronomio non solum ita promisisse[3], verumetiam ipse scripsisse narratur, ut significetur quod ait Apostolus : « Deus enim est qui operatur in vobis et velle » et operari pro bona voluntate[4] : » hoc est, in eis qui ex fide gratiam suscipiunt, et non suam justitiam volunt statuere, sed justitiæ Dei subjecti sunt, ut ipsi sint in Christo justitia Dei. Nam et illic Apostolus utrumque dicit, et Deum operari, et ipsos. Nam si ipsi non operabantur, quomodo eis dicebat : « Cum timore et tremore vestram » ipsorum salutem operamini[5] ? » Operatur ergo ille, cooperamur nos. Non enim aufert, sed adjuvat bonæ voluntatis arbitrium.

QUÆSTIO XVI.

« In illo tempore distinxit Dominus tribum Levi, portare arcam testamenti Domini, assistere coram Domino, » ministrare, et orare in nomine ejus usque in hunc » diem. Propter hoc non est Levitis pars et sors cum fratribus suis, Dominus ipse pars ejus est, sicut dixit » ei[6]. » Nisi per hanc tribum significaretur universum regale sacerdotium, quod ad Novum pertinet Testamentum, nullo modo ausus esset dicere homo, qui ex eadem tribu non erat : « Pars mea Dominus[7], » et in alio Psalmo, « Dominus pars hæreditatis meæ[8]. »

[1] Exod. xxxiv, 28. — [2] Ibid. i. — [3] Deut. x, 4. — [4] Philip. ii, 13. — [5] Ibid. 12. — [6] Deut. x, 8, 9. — [7] Psal. lxxii, 26. — [8] Id. xv, 5.

QUÆSTIO XVII.

Quid est quod præcepit Moyses commendans verba omini, et ait : « Scribetis ea super limina domorum vestrarum et januarum vestrarum[1] : » cum hoc secunum proprietatem nemo fecisse Israëlitarum commemotur, vel legatur; quia nec quisquam potest, nisi forte vidat ea per multas partes domus suæ? An hyperbolica mmendatio est, sicut multa dicuntur?

QUÆSTIO XVIII.

Quærendum quomodo jubeat decimationes omnium uctuum et primitiva pecorum non manducari, nisi in vitate ubi templum erit, cum eas Levitis dari in Lege ræceperit.

QUÆSTIO XIX.

« Si autem surrexerit in te Propheta, seu somniator somnians, et dederit tibi signum vel prodigium, et venerit signum sive prodigium, quod locutus est ad te, dicens: Eamus, et serviamus diis aliis, quos nescitis : non audietis verba Prophetæ illius, vel somniantis somnium illud; quoniam tentat Dominus Deus vester vos, scire, an diligatis Dominum Deum vestrum ex toto corde vestro, et ex tota anima vestra[3]. » Hoc quidam interretes latini non ita posuerunt, « Scire, an diligatis; » ed, « Ut sciat an diligatis. » Quamvis eadem sententia ideatur : verumtamen illud quod dictum est, « scire, » acilius ad illos refertur; ut sic accipiamus, « Tentat vos scire, » ac si diceretur, « Tentandos vos facit scire. » Ubi ane intelligi voluit etiam illa, quæ a divinantibus non ecundum Deum dicuntur, si acciderent quæ dicuntur,

[1] Deut. xi, 20. — [2] Id. xii, 11. — [3] Id. xiii, 1-3.

non accipienda sic ut fiant quæ præcipiuntur ab eis, aut colantur quæ coluntur ab eis. Nec præter suam potestatem Deus ostendit esse, quod ista contingunt : sed quasi quæreretur cur ea permittat, causam tentationis exposuit, ad cognoscendam eorum dilectionem, utrum eam habeant erga Deum suum; cognoscendam vero ab ipsis potius, quam ab illo qui scit omnia antequam fiant.

QUÆSTIO XX.

« Post tres annos produces omnem decimam fructuum » tuorum, in illo anno pones illud in civitatibus tuis, et » veniet Levita, quia non est ei pars neque sors tecum; et » advena et pupillus et vidua, quæ in civitatibus tuis; » et manducabunt, et saturabuntur, ut benedicat te » Dominus Deus tuus in omnibus operibus tuis, quæ» cumque feceris[1]. » Ex ista decima non dixit ut ipse manducet cum suis : ac per hoc Levitis et advenis et pupillis et viduis eam jussit impendi. Sed obscure positum est, quia non est distincta ista decima ab illa, quam voluit cum Levitis in eo loco manducari, quem Dominus elegisset templo suo. Sed in ea interpretatione, quæ est ex Hebræo, apertius hoc distinctum reperimus. Ait enim : » Anno tertio separabis aliam decimam ex omnibus, quæ » nascuntur tibi eo tempore, et repones intra januas » tuas, venietque Levites, qui aliam non habet partem » nec possessionem tecum, et peregrinus et pupillus et vi» dua, qui intra portas tuas sunt, et comedent, et satu» rabuntur; ut benedicat tibi Dominus Deus tuus in » cunctis operibus manuum tuarum, quæ feceris[2]. » Primo hoc ipsum planius est quod ait : « Anno tertio; » intelligitur enim uno anno interposito : in Septuaginta autem, quoniam « Post tres annos » dixit, incertum est

[1] Deut. xiv, 28, 29. — [2] Sic habet Vulgata.

utrum eos medios esse voluerit, ut quinto quoque anno fieret. Deinde cum ait : « Et separabis aliam decimam, » satis ostendit extra esse illam, quam voluit eum ipsum qui offert, manducare cum suis et Levitis in eo loco, quem Dominus elegisset. Et hanc enim aliam decimam intra januas suas eum ponere præcepit, non ad eum locum deferre, ubi Dominus se voluit invocari. « Et ve- » niet, inquit, Levites, qui non habet partem nec pos- » sessionem tecum, et peregrinus et pupillus et vidua, » qui intra portas tuas sunt, et comedent. » Hinc certe manifeste verum est, non istam decimam Deum fieri voluisse communem ei qui offert, et his quibus impendenda est ; sed illis solis erogari eam jussit, qui aliud non haberent, in quibus præcipue Levitem posuit. « Post » septem annos facies remissionem[1]. » Hic certe manifestatur, quomodo et superius dixerit, « Post tres an- » nos. » Non enim et hos septem annos medios esse voluit : uno quoque anno eam fieri præcepit, tanquam sabbatismum annorum.

QUÆSTIO XXI.

« Attende tibi ipsi, ne fiat verbum occultum in corde » tuo iniquitas, dicens : Appropiat annus septimus, an- » nus remissionis ; et malignetur oculus tuus in fratrem » tuum egenum, et non tribuas ei : et exclamabit adver- » sum te ad Dominum, et erit in te peccatum magnum[2]. » Magnifice occultum verbum hoc dixit ; quoniam nemo audet hoc dicere qui potuerit cogitare, ideo non esse mutuum dandum indigenti, quoniam appropinquat annus remissionis, cum Deus propter misericordiam utrumque præceperit, et commodari cum quisque indiget, et remitti anno remissionis. Quomodo ergo misericorditer remis-

[1] Deut. xv, 2. — [2] Ibid. 9.

surus est illo anno quo remittendum est, si crudelit cogitat illo tempore dandum non esse quo dandum es

QUÆSTIO XXII.

« Si autem venumdatus fuerit tibi frater tuus Hebræ » aut Hebræa, serviet tibi sex annis, et septimo dimitt » eum liberum a te[1]. » Hos emptos non anno remissio remitti voluit, quem septimum quemque observari opc tebat ab omnibus; sed anno septimo emptionis eju quotocumque anno illorum septimus iste annus occu reret.

QUÆSTIO XXIII.

« Omne primogenitum quod natum fuerit in bob » tuis, et in ovibus tuis, masculina, sanctificabis Domi » Deo tuo[2]. Quærendum utrum quæ græce dicuntur πρ τότοκα, nec latine dici nisi « primogenita » potuerun in his tantum intelligenda sint, quæ nascuntur ex mat bus : ipsa enim proprie pariuntur potius quam gignu tur. Parere quippe est τίκτειν, quod est ex fœmina, un πρωτότοκον dicitur : gignere autem est γεννᾷν, unde prop latine primogenitus dicitur. « Ex fœminis autem daba » tur primitiva, » id est, quæ prima pariebantur, n quæ prima gignebantur a viris, si forte ex viduis quæ ja pepererant gignerentur. Non enim aliter essent quæ ap rirent vulvam, quod proprium voluit esse Lex eoru quæ primo nata Domino debebantur. Si ergo est in l verbis certa distinctio, non frustra Dominus non dicitu patre μονότοκος, sed μονογενής, id est, unigenitus, quod unicus : a mortuis autem primogenitus[3] quidem lati dicitur, quia non potuit latinum verbum ita componi s cundum loquendi consuetudinem; græce autem πρωτότο

[1] Deut. xv, 12. — [2] Ibid. 19. — [3] Coloss. i, 18.

dicitur, non πρωτογενὴς : tanquam Pater genuerit æqualem sibi, creatura vero pepererit. Nam et quod dicitur primogenitus omnis creaturæ[1], quod ibi πρωτότοκος græce legitur, potest ita intelligit secundum novam creaturam, de qua dicit Apostolus : « Si qua igitur in Christo nova » creatura[2]; ex qua ille primitivus est, quia primitus ita » resurrexit, ut jam non moriatur, nec ei mors ultra do- » minetur[3]; » quod novæ creaturæ quæ in illo est, futurum promittitur in fine. Sed ista distinctio non temere affirmanda, sed in Scripturis diligentius perscrutanda est. Movet enim, quemadmodum dici potuit in Proverbiis : « Primogenite, tibi dico fili[4], » id est, ex cujus persona dictum intelligatur. Si enim ex Dei Patris persona ad Christum dicitur, (cui sententiæ utrum sequentia consonent vix est asserere,) eumdem dicit primogenitum quem unigenitum; primogenitum, quia etiam nos filii Dei sumus; unigenitum vero, quoniam solus ille de substantia Patris et Patri æqualis atque coæternus est. Mirum est autem, utrum inter parere et gignere evidentissimis documentis sacra Scriptura distinguat.

QUÆSTIO XXIV.

« Et immolabis Pascha Domino Deo tuo, oves et bo- » ves[5]. » Quid sibi vult hoc, quod addidit, « boves; » cum immolationem Paschæ de ove tantummodo commendaverit, quam jussit accipi ex ovibus et hœdis vel ex capris? quod mystice accipitur propter Christum, cujus ex justis et peccatoribus est origo carnalis. Non enim ait : « Ex ovibus aut capris, » licet proprie non possit intelligi ovis ex capris : sed ne forte Judæi dicerent subaudiendum caprum si dictum esset, aut ex capris; dictum est : Ex

[1] Coloss. III, 15. — [2] 2 Cor. V, 17. — [3] Rom. VI, 9. — [4] Apud LXX, Prov. XXIV, vel XXXI. — [5] Deut. XVI, 2. — [6] Exod. XII, 5.

« ovibus et capris. » Quid ergo hic sibi volunt boves? An propter alia sacrificia quæ ipsis diebus azymorum sunt immolanda?

QUÆSTIO XXV.

Quærendum quomodo præceperit observari quod ait: « Septem septimanas integras dinumerabis tibi ipsi, in- » choare te falcem injicere in messem : incipies numerare » septem septimanas, et facies diem festum septimana- » rum Domino Deo tuo, prout valet manus tua, quæcum- » que Dominus tibi dederit, secundum quod benedicet » te Dominus Deus tuus: et epulaberis ante Dominum » Deum tuum[1]. » Si enim ab universo populo hæc Pentecoste jussa est observari, numquid omnes uno die credendum est falcem jussos mittere in messem. Si autem sibi quisque observat istam quinquagesimam, dinumerans ab illo die quo falcem mittit; non una est universo populo: illa vero una est quæ computatur ab immolatione Paschæ usque in diem datæ Legis in Sina.

QUÆSTIO XXVI.

« Si autem intraveris in terram, quam Dominus Deus » tuus dat tibi in sorte, et hæreditaveris eam, et habita- » veris in ea, et dices: Constituam super me principes, » sicut et cæteræ gentes, quæ circa me sunt; consti- » tuendo constitues super te principem, quem elegerit » Dominus Deus tuus ipsum; ex fratribus tuis constitues » super te principem; non poteris constituere super te » hominem alienum, quia non est frater tuus[2]. » Quæri potest cur displicuerit populus Deo, quando regem desideravit[3], cum hic inveniatur esse permissus. Sed magis hinc intelligendum est, merito non fuisse secundum vo-

[1] Deut. XVI, 9-11. — [2] Id. XVII, 14, 15. — [3] I Reg. VIII, 7.

luntatem Dei, quia fieri hoc non præcepit, sed desiderantibus permisit. Verumtamen præcepit, ne fieret alienus, sed frater, id est, ex eodem populo indigena, non alienigena. Quod autem ait, « non poteris, » intelligendum est, non debebis.

QUÆSTIO XXVII.

De rege cum loqueretur ait : « Non multiplicabit sibi » uxores, ut non discedat cor ejus : et argentum et aurum » non multiplicabit sibi valde[1]. » Unde quæritur utrum David contra hoc præceptum non fecerit[2] : non enim unam habuit uxorem. Nam de Salomone manifestum est, quod transgressus fuerit hoc præceptum, et in fœminis, et in auro et in argento[3]. Sed hinc potius intelligitur permissum fuisse regibus, ut plures haberent quam unam : multiplicare enim prohibiti sunt : quæ prohibitio non habet transgressionem, si paucæ fuerint, sicut David fuerunt; non autem multæ, sicut Salomoni. Quamvis cum addidit, « Ut non discedat cor ejus, » hoc magis videtur præcepisse, ne multiplicando perveniat ad alienigenas fœminas : per quas factum est in Salomone, ut discederet cor ejus a Deo[4]. Multiplicatio tamen generaliter ita prohibita est, ut etiamsi ex Hebræis solis eas multiplicasset, contra hoc præceptum fecisse merito argui posset.

QUÆSTIO XXVIII.

« Si autem supervenerit Levites ex una civitatum tua» rum, ex omnibus filiis Israël, ubi ipse incolit, secundum » quod cupit anima ejus in locum, quem elegerit Domi» nus, » id est, si desideraverit ire ad locum ubi Dominus

[1] Deut. XVII, 17. — [2] 2 Reg. V, 13. — [3] 3 Reg. XI, 1, 2, etc. — [4] Ibid. 4.

invocatur : « et ministrabit nomini Domini Dei sui, sicut » omnes fratres ejus Levitæ, qui astant ibi coram Do- » mino: partem partitam edet, præter venditionem, quæ » est secundum familiam[1]. » Quam dicat venditionem, obscurum est : nisi forte quia decimationes et primogenita præcepit vendi ab eis, qui in longinquo habitarent, ne multa cogerentur portare ad locum invocationis Domini, vel pecora ducere, ut illic ab eis denuo emerentur ex eodem pretio; et jusserat habere ibi partem Levitam, qui maneret in ea civitate, unde illæ decimationes et primogenita debebantur. Et ideo dixit secundum familiam hoc deberi Levitæ, quoniam ex successione, qua succedit parentibus suis hoc circa eum servari oportet, quod parentibus exhibitum est.

QUÆSTIO XXIX.

Quoniam portentorum inspectores prohibet esse in populo Dei, quærendum est, quomodo ista portenta, quæ inspici prohibentur[2], discernantur ab eis, quæ divinitus ita dantur, ut quid significent dici debeat : sicut omnia miracula, quæ in Scripturis reperiuntur significantia quod pertineat ad regulam fidei : sicut dicimus quid significaverit vellus in area compluta siccum, vel in sicca area complutum[3] : aut virga Aaron quæ floruit, et nuces attulit[4]; et cætera hujusmodi. Sicut autem discernuntur divinationes, quas consequenter prohibet, a prædictionibus vel annuntiationibus Prophetarum, sic illæ inspectiones prodigiorum a significationibus divinorum miraculorum discernendæ sunt.

[1] Deut. xviii, 6-8. — [2] Ibid. 11. — [3] Jud. vi, 37. — [4] Num. xvii, 8.

QUÆSTIO XXX.

« Quoniam Dominus Deus vester, qui præcedit vobiscum ex ea. Simul debellabit vobiscum inimicos vestros, » et salvos faciet vos[1]. » Ecce quemadmodum et in spiritalibus conflictibus sperandum et petendum est adjutorium Dei, non ut nos nihil faciamus, sed ut adjuti cooperemur. Sic enim ait : « Debellabit » vobiscum, » ut etiam ipsos acturos quod agendum esset ostenderet.

QUÆSTIO XXXI.

« Et loquentur Scribæ ad populum dicentes : Quis est » homo, qui ædificavit domum novam, et non dedicavit » eam? Vadat, et revertatur in domum suam, ne moriatur in bello, et homo alius dedicet ea. Et quis est homo, » qui pastinavit vineam, et non est epulatus ex ea? Vadat, » et revertatur in domum suam, ne moriatur in bello, et » homo alius epuletur ex ea. Et quis est homo, qui » sponsavit uxorem, et non accepit eam? Vadat, et re» deat in domum suam, ne moriatur in bello, et » homo alius accipiat eam[2]. » Possunt movere ista, quasi meliore conditione moriantur in bello, qui jam dedicaverunt ædificia sua, jamque epulati sunt de novellis, jamque duxerunt sponsas suas, quam ii qui nondum. Sed quoniam his rebus tenetur humanus affectus, et magni æstimantur hæc ab hominibus, intelligendum est ad hoc ista dici in bellum procedentibus, ut quisquis animo his tenetur, appareat cum revertitur; ne propter hoc minus fortiter agat, dum timet ne ante moriatur, quam domum dedicaverit, aut de novella sua biberit, aut sponsam suam duxerit. Nam utique quantum ad fœminam pertinet, melius alteri nubit intacta quam vidua : sed hæc, ut dixi, instituta sunt propter virorum animos explorandos.

[1] Deut. xx, 4. — [2] Ibid. 5-7.

QUÆSTIO XXXII.

« Non erunt vasa viri super mulierem[1] : » vasa bellica vult intelligi, id est, arma. Nam quidam etiam hoc interpretati sunt.

QUÆSTIO XXXIII.

« Si autem quis acceperit uxorem, et habitaverit cum » ea, et oderit eam, et imponat ei occasionis verba, et » detulerit ei nomen malignum, et dixerit : Mulierem » hanc accepi, et accedens ad eam non inveni ejus virgi- » nalia : et accipiens pater puellæ et mater producent » virginalia puellæ ad seniores ad portam et dicet pater » puellæ senioribus : Filiam meam hanc dedi homini » huic uxorem, et odio habens eam, ipse nunc im- » ponit ei occasionis verba dicens : Non inveni filiæ » tuæ virginalia : et ecce virginalia filiæ meæ. Et repli- » cabunt pallium coram senibus civitatis illius. Et acci- » pient senes civitatis hominem illum, et castigabunt » eum, et damnificabunt eum centum siclis, et dabunt » patri adolescentulæ; quia protulit nomen malum super » virginem Israëlitem : et ipsius erit uxor, non poterit » dimittere eam perpetuo tempore. Si autem verum fac- » tum sit hoc verbum, et non inveniantur virginalia » puellæ, et producent adolescentulam ad januam domus » patris ipsius; et lapidabunt eam viri civitatis ejus in la- » pidibus, et morietur; quoniam fecit impudentiam in » filiis Israël, prostituere domum patris sui : et auferes » malignum ex vobis ipsis[2]. » Satis hinc apparet quemadmodum subditas fœminas viris, et pene famulas Lex esse voluerit uxores : quod dicens adversus uxorem vir testimonium unde lapidaretur illa, si hoc verum esse demonstraretur; ipse tamen non vicissim lapidatur, si hoc

[1] Deut. xxii, 5. — [2] Ibid. 13-21.

falsum esse constiterit, sed tantummodo castigatur, et damnificatur, eique perpetuo jubetur adhærere qua carere voluerat. In aliis autem causis, eum qui testimonio falso cuiquam nocuerit, quem si probaretur jussit occidi, eadem pœna plecti jubet, qua fuerat, si verum esset, iste plectendus.

QUÆSTIO XXXIV.

« Si autem invenerit aliquis puellam virginem, quæ » sponsata non est, et vim faciens ei dormierit cum ea, » et inventus fuerit; dabit homo, qui dormivit cum ea, » patri puellæ quinquaginta didrachma argenti, et ipsius » erit uxor : quia humiliavit eam, non poterit dimittere » eam per omne tempus [1]. » Merito quæritur, utrum ista pœna sit, ut non eam possit dimittere per omne tempus, quam inordinate atque illicite violavit. Si enim ob hoc intelligere voluerimus eam non posse, id est, non debere dimitti per omne tempus, quia uxor effecta est, occurrit illud quod permisit Moyses dare libellum repudii, et dimittere [2]. In his autem qui illicite vitiant, noluit licere, ne ad ludibrium fecisse videatur, et potius finxisse quod eam uxorem duxerit, quam vere placitoque duxisse. Hoc et de illa jussum est, cui fuerit vir calumniatus de virginalibus non inventis [3].

QUÆSTIO XXXV.

« Non intrabit Ammanites et Moabites in Ecclesiam » Domini, et usque ad decimam generationem non in- » trabit in Ecclesiam Domini, et usque in æternum [4]. » Quæstio est, quomodo intraverit Ruth quæ Moabitis fuit [5], de qua etiam caro Domini originem ducit. Nisi forte istam

[1] Deut. xxii, 28, 29. — [2] Id. xxiv, 1. — [3] Id. xxii, 19. — [4] Id. xxiii, 3. — [5] Ruth. i, 22.

mystice prophetaverit intraturam, quod ait : « Usque ad » decimam generationem[1]. » Computantur enim generationes ex Abraham quando fuit et Lot, qui genuit Moabitas et Ammanitas ex filiabus, et inveniuntur cum ipso Abraham compleri decem generationes usque ad Salmon, qui genuit Booz, qui maritus secundus fuit Ruth. Sunt enim istæ, Abraham, Isaac, Jacob, Judas, Phares, Esrom, Aram, Aminadab, Naason, Salmon[2] : Salmon quippe genuit Booz, qui viduam duxit Ruth ; ac per hoc videtur post decimam generationem genus fecisse in Ecclesia Domini pariendo filios ipsi Booz. Sed cur additum sit, « Et usque in æternum, » merito adhuc quæritur, an quia deinceps nulla anima de Ammanitis et Moabitis intravit in illam Ecclesiam populi Hebræorum, posteaquam ista generatione decima prophetia completa est? An potius ita dictum est, « Et usque ad decimam generationem, » ut omnino semper intelligi voluerit, per denarii numeri quamdam universitatem, ut hoc exposuerit quodam modo addendo et dicendo, « Et usque in æternum? » Quod si ita est, Ruth contra præceptum vetitum videtur admissa. An Ammanitas prohibuit admitti, non Ammanitidas, id est, viros inde, non fœminas? maxime quia cum evertissent Israëlitæ ipsam gentem, omnes viros occidere jussi sunt, fœminas autem non, nisi eas quæ noverant concubitum viri[3]; quoniam ipsæ in fornicationem seduxerant populum : virgines autem salvas esse voluerunt, non eis imputantes culpam, quam everti illa gens meruit : quam etiam hic commemoravit, velut quæreretur cur Moabitas et Ammanitas admitti noluerit in Ecclesiam Domini : subjunxit enim : « Eo quod non obviaverint vobis cum » panibus et aqua in via, cum exiretis de Ægypto, et » quia conduxerunt adversum te Balaam filium Beor de

[1] Matth. I, 5. — [2] Gen. XIX, 37, 38. — [3] Num. XXXI, 17, 18.

» Mesopotamia, ut malediceret te[1]. » Has culpas nec tunc, quando illa gens debellata est, fœminis imputaverunt, quas salvas conservare maluerunt.

QUÆSTIO XXXVI.

« Non trades puerum domino suo, qui appositus est » tibi a domino suo[2] : » non quod dominus ejus eum apposuerit, id est, commendaverit; potius enim depositum diceret; sed appositum dixit a domino suo, id est, huic adjunctum, cum ab illo abscessisset : non ergo suscipi, sed reddi potius prohibuit fugitivos[3]. Hoc quidem putari potest, nisi intelligamus genti et populo ista dici, non uni homini. Ex alia itaque gente refugientem ad istam gentem cui loquebatur hominem a domino suo, id est, a rege suo, reddi prohibuit. Quod etiam alienigena servavit Achis rex Geth, quando ad eum refugit David a facie domini sui, hoc est, regis Saül[4]. Apertissime autem hoc explanat, cum dicit de ipso refuga : « In vobis habitabit, in omni » loco ubi placuerit ei[5]. »

QUÆSTIO XXXVII.

« Non erit meretrix a filiabus Israël, et non erit forni- » cans a filiis Israël[6]. » Ecce ubi manifeste prohibuit fornicari et viros et fœminas etiam cum non alienis conjugibus : peccatum esse demonstrans misceri non conjugibus suis, quando et meretrices esse, et ad meretrices accedere prohibet, quarum publice venalis est turpitudo. In Decalogo autem mœchiæ nomine non videtur hoc aperte prohibuisse[7], quoniam mœchia nonnisi adulterium intelligi solet. Unde quid nobis videretur, ibi tractavimus[8].

[1] Deut. xxiii, 4, 5. — [2] Ibid. 15. — [3] Forte *iniquum*. — [4] 1 Reg. xxi, 10. — [5] Deut. xxiii, 16. — [6] Ibid. 17. — [7] Exod. xx, 14. — [8] Vide lib. ii, quæstiones in Exod. quæst. lxxi, n. 4.

QUÆSTIO XXXVIII.

« Non offeres mercedem meretricis; neque commutationem canis in domum Domini Dei tui ad omne votum, » quoniam abominatio Domino Deo tuo est, et utrumque[1] : » quod ita intelligitur, quoniam abominatio Domino Deo tuo est, et hoc non unum horum, sed utrumque. De cane quippe vetat fieri commutationem primogenitorum, quam jubet fieri de aliis immundis animalibus, id est, equis et asinis, et si quid est eorum quæ adjuvant hominem, et latine a juvando jumenta dicuntur. De cane autem noluit, utrum et de porco; et quare noluerit, requirendum est : et si de omnibus talibus noluit, quare solum canem isto loco exceptum fecerit. De mercede autem meretricis ut diceret, videtur ea esse causa, quia superius prohibuerit esse meretricem de filiabus Israël, aut quemquam filiorum Israël uti meretrice[2], et ne subreperet cogitationi, expiari posse hoc peccatum, si aliquid inde offerretur in templum, dicendum fuit quod sit abominatio Domino.

QUÆSTIO XXXIX.

« Morietur fur ille, » id est, qui furatus est hominem : « Et auferetis malignum ex vobis ipsis[3]. » Assidue hoc dicit Scriptura, cum jubet occidi malos : qua locutione usus est etiam Apostolus, cum diceret : « Quid enim » mihi de iis qui foris sunt judicare? Non de iis qui » intus sunt vos judicatis? Auferte malum ex vobis ipsis[4]. » Nam græcus habet τὸν πονηρὸν, quod etiam hic scriptum est : hoc autem potius malignum solet interpretari, quam malum. Nec ait τὸ πονηρὸν, id est, hoc malignum; sed τὸν πονηρὸν, quod est, hunc malignum. Ex quo apparet eum voluisse intelligi, qui aliquid tale commisit, ut excommunicatione

[1] Deut. XXIII, 18. — [2] Ibid. 17. — [3] Id. XXIV, 7. — [4] I Cor. V, 12, 13.

sit dignus. Hoc enim nunc agit in Ecclesia excommunicatio, quod agebat tunc interfectio. Quamvis et aliter illud apostolicum possit intelligi, ut unusquisque malum vel malignum ex se ipso sit jussus auferre. Qui sensus acceptabilior esset, si hoc malum, vel hoc malignum, non autem hunc malignum in græco inveniretur : nunc vero credibilius est, de homine dictum, quam de vitio. Quanquam possit eleganter intelligi etiam homo auferre a se malum hominem, quemadmodum dictum est : « Exuite » vos veterem hominem : » quod exponens ait : « Qui » furabatur, jam non furetur[1]. »

QUÆSTIO XL.

« Secundum legem omnem, quam juraverint vobis sa- » cerdotes Levitæ[2]. » Hic apparet omnem sacerdotem Levitam fuisse : quamvis non omnis Levites sacerdos fuerit.

QUÆSTIO XLI.

« Si debitum fuerit in proximo tuo, debitum quod- » cumque, non intrabis in domum ejus pignerare pignus : » foris stabis, et homo apud quem debitum tuum est, » proferet tibi pignus foras. Si autem homo eget, non » dormies in pignore ejus, redditione reddes ei vestimen- » tum suum circa occasum solis, et dormiet in vestimento » suo, et benedicet te, et tibi erit misericordia coram » Domino Deo tuo[3]. » Non immerito videtur ad opus misericordiæ pertinere, ut non intret pignerator in domum, ne fiat perturbatio debitori : sed ex hoc etiam ipsum debitorem admonet pignus foras proferre creditori. Quod vero jubet egenti pignus eodem die restitui, ut in eo dormiat, qui non habet ubi dormiat, merito movet, ut requiratur cur non potius creditori præceperit ut non au-

[1] Ephes. IV, 22 et 28. — [2] Deut. XXIV, 8. — [3] Ibid. 10-13.

ferat pignus, quod eodem die oportet ut restituat. Quod si ad compellendum debitorem fieri voluerit, quomodo se urgeat ad reddendum, cum sciat pignus eodem die se recepturum? An forte hoc fieri voluerit propter memoriam, ne obliviscatur reddere, et tunc non reddat si vere non habuerit : maxime quia creditoris sui misericordia vincitur, cui esse non debet ingratus, si pignus receperit, in quo dormiat : simul et creditor cum ille non reddiderit, debet eum credere non habere, qui hac etiam indiget misericordia, ut pignus ei propterea restituatur, quod aliud non habet ubi dormiat?

QUÆSTIO XLII.

« Non morientur patres pro filiis, et filii non morientur » pro patribus : unusquisque in suo peccato morietur[1]. » Ecce non solum Prophetæ hoc dixerunt, verumetiam Lex dicit, sua culpa quemque interimendum, non autem patris sui, aut filii sui[2]. Quid est ergo quod alibi dicitur, « Deus » reddens peccata patrum in filios in tertiam et quartam » progeniem[3]? » An de filiis nondum natis illud intelligitur, propter originale peccatum, quod etiam ex Adam traxit genus humanum; hic autem de filiis jam natis est facta distinctio, ut unusquisque in suo peccato moriatur? Non enim trahit aliquid ex patre, qui jam natus erat, quando pater ejus peccavit. Sed cum et ibi dicit, « His qui ode« runt me; » manifestum est etiam illam conditionem posse mutari, si filii parentum suorum facta non fuerint imitati. Nam et illud ex Adam temporaliter redditur, quia omnes propter hoc moriuntur : non autem in æternum eis, qui fuerint per gratiam spiritaliter regenerati, in eaque permanserint usque in finem. Quamvis et illud merito quæri possit, si redduntur peccata patrum in filios his, qui ode-

[1] Deut. XXIV, 16. — [2] Ezech. XVIII, 17. — [3] Exod. XX, 5.

runt Deum, cur in tertiam et quartam generationem, vel prætermissa prima et secunda, vel non etiam in cæteras permanente impietate et imitatione malorum parentum. An per hunc numerum, quoniam septenarius intelligitur, universitatem significare voluit : et ideo non ipsum potius septenarium posuit, ut diceret in septimam generationem, ac sic omnis intelligeretur; quia causam perfectionis hujus numeri, hoc modo potius intimavit? Ideo namque perhibetur perfectus, quia ex his duobus constat, ternario scilicet primo impari toto, et quaternario primo pari toto. Unde esse et illud propheticum existimo, quod assidue repetitur : « In tribus et quatuor impietatibus non aversabor[1] : » per quod voluit impietates universas potius, quam tres vel quatuor intelligi.

QUÆSTIO XLIII.

« Non declinabis judicium advenæ, et orphani, et viduæ. Non pignerabis vestimentum viduæ[2]. » Cur non ait : « Et non pignerabis vestimentum eorum? » Quæ enim causa est, ut trium istorum judicium declinare vetuerit, pignus autem auferri vestimentum solius viduæ, non et illorum? nisi quia judicia omnium facienda propterea commendavit, quia non habent a quibus defendantur sive advena, quia in terra aliena est; sive orphanus, id est, pupillus, quia parentibus caret; sive vidua, quia maritum non habet. Pignus vero cum prohibet vestimentum auferri viduæ, puto quod satis eleganter admoneat, eas vere dicendas esse viduas, quæ etiam pauperes sunt. Id enim et Apostolus evidenter ostendit; ubi ait : « Si » qua autem vidua filios aut nepotes habet, discat primum » domum suam pie tractare, et mutuam vicem parentibus » reddere : hoc enim acceptum est coram Domino. Quæ

[1] Amos. I, 3. — [2] Deut. XXIV, 17.

» autem vere vidua est, et desolata, speravit in Dominum, » et persistit in orationibus nocte et die[1]. » Hanc vere viduam dixit, quæ non habet a quibus sustentetur; quia non solum viro, sed etiam posteris atque omni ope destituta est : divitem quippe non diceret desolatam. Pauperi itaque pignus non est auferendum vestimentum : nam et hoc ipso, quod vestimentum prohibet auferri, pauperem ostendit. Neque enim creditor non potius auferret argentum, vel si quid aliud, quam vestimentum. Porro si occurrerit animo : « Quid si multa habeat vestimenta non » necessaria, sed superflua? » Quomodo intelligitur vere vidua, hoc est, non solum desolata, verumetiam quæ non in deliciis agit? quam subjecit dicens : « Quæ autem in » deliciis agit, vivens mortua est[2]. » Hanc quippe opposuit, tanquam e contrario veræ viduæ, tanquam talis non sit vera vidua. Quæcumque autem divites alias nuptias experiri noluerunt, continentia in eis laudatur, non desolatio commendatur. Hæ quippe maritis tantum viduatæ sunt, non aliis rebus.

QUÆSTIO XLIV.

Quod admonet, ut in messe oblitum manipulum nemo colligat, et olivam vel uvam relictam nemo repetat diligentius neglecta colligere, et dicit egentibus dimittenda[3]: occurrit forsitan cogitationi : « Quid si hæc quæ ab agrorum dominis dimittuntur, non egentes, sed improbi colligant? » sed considerandum primo illum misericordia facere, qui hoc animo dimittit, ut egentes habeant quod dimittitur. Deinde cum hæc populo præcipiuntur, simul admonentur ii qui non indigent, ista non quærere. Quod si quæsierint, quid aliud quam res alienas, et, quod gravius est, pauperum invadere judicandi sunt? Utrique ergo commemo-

[1] Tim. v, 4, 5. — [2] Ibid. 6. — [3] Deut. xxiv, 19.

rantur[1] his præceptis, et quorum agri sunt, ut misericorditer ea relinquant, et qui indigentes non sunt, ut inde se abstineant : quando utrumque dicitur, et a quibus dimittenda sint, et quibus dimittenda sint.

QUÆSTIO XLV.

« Si autem fuerit altercatio inter homines, et accesserint ad judicium, et judicaverint, et justificaverint » justum[2]. » Judices intelligendi sunt judicare, non illi qui dicti sunt altercationem habere. Deinde sequitur : « Et » reprehenderint impium. Et erit: si dignus fuerit plagis, » qui impie agit, constitues eum in conspectu judicum; » et flagellabunt eum ante se, secundum impietatem » ejus : numero quadraginta flagellabunt eum ; non ap- » ponent. Si autem apposuerint flagellare eum super has » plagas plures, deturpabitur frater tuus coram te[3]. » Valde advertendum est, quod cum ea peccata plagis emendanda præceperit, quæ digna non sunt mortis supplicio vindicari, et hoc tam paucis plagis; eum tamen qui cæditur, appellavit impium vel impie agentem : ut noverimus, non sicut plurimi loquuntur, locutas esse Scripturas; quas incuriosius legimus, cum putamus adulterium non esse impietatem, quia in hominem videtur peccasse, qui hoc fecerit, cum illud peccatum morte plecti jubeat Lex; et his peccatis graviores esse dicimus impietates, cum sint earum quædam, quæ flagelli plagis quadraginta puniuntur[4]. Est itaque levis impietas, quæ verbere digna est; et est gravior quæ morte digna est : ita etiam illa peccata quæ non in Deum, sed in hominem videntur admitti, sunt morte digna quædam ; sunt alia correptione, seu verbere, seu venia faciliore. Ita enim locutos esse Septuaginta interpretes constat, ut etiam illius, qui plagis dignus est, impietatem vocaverint.

[1] Id est *commonentur*. — [2] Deut. xv, 1. — [3] Ibid. 2, 3. — [4] Id. xii, 22.

QUÆSTIO XLVI.

« Si autem habitaverint fratres in unum, et mortuus » fuerit unus ex eis, semen autem non fuerit ei, non erit » uxor defuncti foris non appropianti: frater viri ejus in» trabit ad eam, et accipiet eam sibi uxorem, et cohabi» tabit ei. Et erit, infans quicumque natus fuerit, con» stituetur ex defuncti nomine, et non delebitur nomen » ejus ex Israël[1]. » Videtur hoc præcepisse Lex de fratris uxore ducenda, non ob aliud, nisi ut semen suscitet fratri, qui sine liberis defunctus est. Quod autem ait: « Con» stituetur ex defuncti nomine, et non delebitur nomen » ejus ex Israël, » id est, nomen defuncti; ex hoc videtur dictum, ut ille qui nascitur, hoc nomine appelletur, quo appellabatur defunctus, cui quodam modo propagatur. Unde nobis visum est magis secundum adoptionis morem solvere in Evangelio quæstionem de duobus partibus Joseph, quorum unum commemorat Matthæus, eum scilicet qui genuit Joseph, alterum Lucas, eum cujus filius erat Joseph[2] : quoniam nullius eorum nomen Joseph accepit. Nisi forte hoc dictum est, « Constituetur ex defuncti no» mine, non ut ejus nomen accipiat, sed ut ex ejus nomine, » id est, tanquam filius, non ejus cujus semine est genitus, sed illius defuncti, cui semen suscitatum est, hæres constituatur. Quod enim additum est, « Et non » delebitur nomen ejus ex Israël, » potest ita intelligi, non quod nomen ejus puer consequenter accipiat; sed quod ille non sine posteritate mortuus esse videbitur, et ideo permanet ejus nomen, hoc est, memoria. Neque enim etiamsi ipse filium genuisset, nomen suum ei fuerat impositurus, ut nomen ejus non deleretur ex Israël : sed ex hoc utique non deleretur, quia non sine liberis ex hac

[1] Deut. xxv, 5, 6. — [2] De consensu Evang. lib. ii, c. 3. Matth. i, 16, et Luc. iii, 23.

vita emigraret : et hoc jubetur ex ejus uxore frater ejus implere, quod ille non potuit. Nam etsi frater non fuisset, et propinquus ducebat uxorem ejus, qui sine filiis mortuus esset, ad suscitandum semen fratri suo : sicut fecit Booz ducendo Ruth [1], ut semen excitaret propinquo suo, cujus fuerat illa uxor, nec de illo pepererat, et tamen qui de illa natus est, ex nomine quidem defuncti constitutus est, quia filius ejus est dictus, atque ita factum est ut nomen defuncti non deleretur ex Israël, nec tamen ejus nomine appellatus est.

II. Quæ cum ita sint, abundantius duobus modis solvi potest evangelica quæstio, ut unus eorum, quos diversos commemorant Matthæus et Lucas[2], ita fuerit propinquus alteri ad ducendam ejus uxorem, ut alios etiam sursum versus parentes atque majores iste, alios ille habere potuerit. Nam si fratrum filii fuissent, unum habuissent avum, quod non ita est : nam secundum Matthæum, Mathan est avus Joseph ; secundum Lucam vero, non Mathan, sed Mathath. Quod si quisquam putat esse tantam similitudinem nominis, ut ab scriptoribus in una littera erratum sit, ut fieret tam parva et pene nulla diversitas; quid de istorum patribus dicturus est? Nam secundum Lucam, Mathath filius fuit Levi ; secundum Matthæum autem, Mathan ex Eleazar genitus invenitur : atque ita inde sursum versus diversi sunt patres et avi ; et deinde majores usque ad Zorobabel, qui fere est vigesimus sursum ab Joseph apud Lucam, apud Matthæum autem undecimus. Qui propterea idem ipse esse creditur, quia pater ejus apud utrumque Evangelistam Salathiel invenitur : quamvis fieri potuerit, ut alius fuerit eodem nomine, habens ejusdem nominis patrem, cujus et ille habuit. Nam et inde sursum versus diversi sunt : alium quippe habet

[1] Ruth. IV, 13. — [2] Matth. II, 16, et Luc. III, 23.

Zorobabel avum apud Lucam, qui est Neri; alium apud Matthæum, qui est Jechonias, atque inde superius nusquam est consonantia, quousque veniatur ad David, apud Matthæum per Salomonem, apud Lucam per Nathan. Difficillimum autem videtur, non fuisse aliquem propinquiorem, qui duceret uxorem fratris sui, quam eum qui ex David esset consanguineus tam longinquo gradu, non aliqua infra propinquitate conjunctus; cum sit apud Lucam David pene quadragesimus a Joseph, apud Matthæum autem ferme vigesimus-septimus. Aut si propinqui ad uxores defunctorum ducendas etiam illi quærebantur, qui ex fœminarum sanguine propinquabant, fieri potuit ut esset aliquis ita propinquus, qui Joseph genuerit de uxore propinqui sui, qui sine liberis decessit: ac si ei esset alter ex natura pater, alter ex Lege; in quorum patribus et avis et deinde majoribus ideo nulla propinquitas appareret, quod non ex maribus, sed ex fœminis propinquarent. Verumtamen si ita esset, nec David aliquando unus pater occurreret. Aut si quisquam potuisse contendit, ubi ponimus quod consuetudo Scripturæ non est fœminas in genealogia pro maribus ponere[1], sicut eas nullus Evangelista interposuit? Ubi enim commemorantur matres, non ponuntur nisi cum patribus. Ac per hoc aut ita propinquior defuit ad uxorem defuncti sibi copulandam, ut origo cognationis David repeteretur : aut adoptio fecit alterum patrem, quem posset habere Joseph.

QUÆSTIO XLVII.

Quid est quod inter illa, quæ jubet dicere hominem, qui in dandis decimis, et quæcumque dare vel impendere jussus est, omnia mandata complevit, etiam hoc cum laude et commendatione sua dicere jubet : « Non dedi ex eis mor-

[1] Vide 2 Retract. c. 55.

tuo[1]. » An per hoc prohibet parentalia, quæ observare gentes solent?

QUÆSTIO XLVIII.

I. « Non præteribis ab omnibus verbis, quæ ego mando » tibi hodie, dextra aut sinistra ire post deos alienos, ser- » vire illis[2]. Quæri potest, quomodo possit intelligi ire in dextra, qui post deos alienos ierit servire illis; cum dextra in laude ponatur, illud autem nunquam laudabiliter fieri possit : nam et quod reprehenditur in via vitæ, qui declinat in dextra, non ibi ea reprehenduntur quæ dextra sunt, sed ille qui declinat in ea, id est, qui sibi arrogat quæ Dei sunt. Ideo dicitur in Proverbiis : « Non declines » in dextra aut in sinistra. Vias enim quæ a dextris sunt » novit Dominus : perversæ autem sunt quæ a sinistris[3]. » Ergo bonæ sunt dextræ quas novit Dominus. « Novit enim « Dominus vias justorum[4], » sicut in Psalmo legitur. Cur ergo dictum sit : « Ne declines in dextra, » consequenter ostendit addendo : « Ipse enim rectos faciet cursus tuos[5]. » Absit autem ut dextras, quas novit Dominus, negemus esse rectas : sed, ut dixi, declinare in eas est, non illius gratiæ, sed sibi tribuere velle quod rectum est. Denique ut dixi, adjungit et dicit : « Ipse enim faciet rectos cursus » tuos, et omnia itinera tua in pace producet. »

II. Quapropter hoc quod isto loco Deuteronomii, de quo agimus, dictum est : « Non præteribis ab omnibus ver- » bis, quæ ego mando tibi hodie, dextra aut sinistra ire, » post deos alienos servire illis, » non ideo dictum est, quia dii alii possunt etiam in dextris accipi : sed aut terrena loca significata sunt, quia et in dextra et in sinistra habebant alios deos colentes : aut hoc de diis aliis separatim pronuntiandum est, ut duo sint sensus : unde videli-

[1] Deut. xxvi, 14. — [2] Id. xxviii, 14. — [3] Prov. iv, 27. — [4] Psal. i, 6. — [5] Prov. iv, 27.

cet : « Non præteribis ab omnibus verbis, quæ ego mando » tibi hodie, dextra aut sinistra, » secundum illum scilicet intellectum, quem supra exposui ; alius autem sit » sensus, « Ire post deos alienos, servire illis, » ut et hic subaudiatur : « Non præteribis ab omnibus verbis, quæ » ego mando tibi hodie. » Quem totum sensum si dicere velimus, superiora verba, quæ utrique sensui sunt communia, repetituri sumus, ut quomodo illic dicitur : « Non » præteribis ab omnibus, quæ ego mando tibi hodie, » dextra aut sinistra, » sic et istic repetatur : « Non » præteribis ab omnibus, quæ ego mando tibi hodie, ire » post deos alienos servire illis. » Prætereundo enim a verbis quæ mandata sunt, etiam hoc fit, ut eatur post deos alienos. Non enim hoc solum mandatum est, aut hoc solum præteriri Deus non vult, quod mandavit, ne post deos alienos eatur, sed omnia quæ mandavit : hoc tamen ita præcipue, ut post generalitatem præcepti, quo admonuit non esse prætereundum ab omnibus verbis mandatorum suorum, etiam hoc seorsum commendare voluerit.

III. Potest hoc quod ait : « Dextra aut sinistra, » etiam sic intelligi, ut nec eorum causa, quæ propter felicitatem appetuntur, nec eorum quæ propter infelicitatem fugiuntur, ire mandaverit post deos alios : id est, nec pro iis quæ amantur, nec contra ea quæ odio habentur, a diis aliis auxilium esse poscendum : aut certe illo modo, ut vel concilientur, quo prosint ; vel placentur, ne noceant. Nam et de quibusdam scriptum est in Psalmo : « Quorum » os locutum est vanitatem, et dextera eorum dextera ini» quitatis[1] : » ideo quia his rebus opinantur fieri hominem beatum, quas et boni et mali possunt habere : et ideo dextera est iniquitatis, quia iniqui sunt, qui eam dexteram putant. Non enim est vera dextera, sed dextera est eorum,

[1] Psal. CXLIII, 8.

quorum os locutum est vanitatem. Beatum dixerunt populum cui hæc sunt, cum potius, sicut mox adjungit et docet, « Beatus sit populus, cujus Dominus Deus ipsius. » Hæc est vera dextera, æquitatis, non iniquitatis. Non est ergo eundum post deos alienos, neque in dextra, ut existimet homo ex ipsis se fieri beatum ; neque in sinistra, ut existimando ipsis adversantibus se fieri miserum, ad hoc eos colat ut avertat. Aut certe si dextra intelligimus æterna, sinistra vero temporalia bona ; nec propter illa, nec propter ista eos colendos sancta Scriptura hoc loco admonuisse credatur.

QUÆSTIO XLIX.

« Hæc verba Testamenti quod mandavit Dominus Moy- » si, statuere filiis Israël in terra Moab, præter Testa- » mentum quod testatus est eis in Choreb[1]. » Ostendit unde appellatus sit liber Deuteronomium, quasi secunda Lex ; ubi magis illius repetitio est, quam aliquid aliud : pauca enim sunt, quæ ibi non sint in eo quod primum datum est. Nec tamen appellantur hæc duo Testamenta, quamvis ita hæc verba sonare videantur : utrumque enim unum est Testamentum, quod in Ecclesia dicitur Vetus. Nam si propter hæc verba duo Testamenta dicenda essent, jam non duo, sed plura essent, excepto Novo. Multis enim locis Scriptura dicit Testamentum : sicut illud quod factum est ad Abraham de circumcisione[2], vel illud superius ad Noë[3].

QUÆSTIO L.

« Et vos vidistis omnia, quæcumque fecit Dominus » Deus vester in terra Ægypti coram vobis Pharaoni, et » omnibus servis ejus, et omni terræ illius, tentationes

[1] Deut. xxix, 1. — [2] Gen. xvii, 4. — [3] Id. ix, 9.

» magnas, quas viderunt oculi tui, signa et prodigia » illa magna, et manum validam. Et non dedit Domi- » nus Deus vobis cor scire, et oculos videre, et aures » audire usque in diem istam[1]. » Quomodo ergo ait superius : « Vos vidistis tentationes magnas, quas vide- » runt oculi tui, » si « non dedit Dominus eis oculos » videre, et aures audire : » nisi quia viderunt corpore, et corde non viderunt? quia oculi dicuntur et cordis : propterea inde cœpit : « Et non dedit Dominus Deus vo- » bis cor scire. » Ad hoc pertinent duo quæ sequun- tur, « Et oculos videre, et aures audire, » id est, intelli- gere, et obtemperare. Quod vero dicit : « Et non dedit » Dominus Deus vobis : » nullo modo increpans et ar- guens hoc diceret, nisi ad eorum quoque culpam perti- nere intelligi vellet, ne quisquam se ex hoc excusabilem putet. Simul enim ostendit et sine adjutorio Domini Dei eos intelligere et obedire non posse oculis cordis, et auri- bus cordis : et tamen si adjutorium Dei desit, non ideo esse excusabile hominis vitium ; quoniam judicia Dei quamvis occulta, tamen justa sunt.

QUÆSTIO LI.

« Et adduxit vos quadraginta annis in deserto : non in- » veteraverunt vestimenta vestra, et calceamenta vestra » non sunt attrita a pedibus vestris : panem non mandu- » castis, vinum et siceram non bibistis, ut sciretis quia iste » Dominus Deus vester[2]. » Hinc apparet tantum vini in suis impedimentis potuisse portare Israëlitas, quando exierunt de Ægypto, quod possent cito consumere. Nam si omnino nihil secum tulissent, unde esset illud de quo dictum est : « Sedit populus meus manducare et bibere, » et surrexerunt ludere[3]? » Non enim hoc de aqua di-

[1] Deut. XXIX, 2-4. — [2] Ibid. 5, 6. — [3] Exod. XXXII, 6.

ceretur, cum et ipsius Moysi manifestissima verba sint, non fuisse illam vocem principium belli, sed principium vini[1].

QUÆSTIO LII.

« Numquid est aliquid inter vos vir, aut mulier aut familia, vel tribus, cujus mens declinavit a Domino Deo » vestro, ire servire diis gentium illarum? Num qua est » in vobis radix sursum germinans in felle et amaritu- » dine? Et erit, cum audierit verba maledictionis hujus, » et opinabitur in corde suo, dicens : Sancta mihi fiant, » quoniam in errore cordis mei incedo : ut non simul » perdat peccator eum, qui sine peccato est ; nolet Deus » propitiare ei, sed tunc incendetur ira Domini, et zelus » ejus in homine illo, et adhærebunt in eo omnia ma- » ledicta Testamenti hujus, quæ scripta sunt in libro » Legis hujus[2]. » Ita dictum est: « Numquid est in vo- » bis, » ut tanquam requirentem intelligamus, ne forte sit. Si quis autem esset, eum terruit vehementer, ne forte quisquam diceret in corde suo, audiens illa maledicta, « Sancta mihi sint, id est, maledicta sancta mihi sint : » quoniam in errore cordis mei incedo, » id est, absit ut mihi ista eveniant, non mihi sint hæc mala, sed sancta, id est, propitia et innoxia; « Quoniam in errore cordis » mei incedo, » eundo scilicet post Deos gentium, et eis tanquam impune serviendo. Non, inquit, erit sic. « Non » perdat simul peccator eum qui sine peccato est : » tanquam diceret : Cavete ne cui vestrûm talia persuadeat, quia talia cogitat. « Nolet Deus propitiare ei, » sive talia cogitanti, sive illi cui talia fuerint persuasa, sicut ipse opinatus est dicendo : « Sancta mihi sint ; » et quasi hoc modo avertendo a se vim illius maledicti. « Sed tunc

[1] Exod. XXXII, 18. — [2] Deut. XXIX, 18-21.

» accendetur ira Domini, et zelus ejus in homine illo, » quando putabit eam se avertere, ista in corde suo dicendo. « Et adhærebunt in eo omnia maledicta Testamenti hu- » jus, quæ scripta sunt in libro Legis hujus. » Non possunt quidem omnia evenire uni homini : non enim etiam toties mori potest, quot genera mortis hic dicta sunt : sed, « omnia, » dixit, pro quibuslibet, ut non sit immunis ab omnibus, cui evenerint aliqua eorum quibus pereat. Quod autem ait, « Ut non simul perdat peccator eum qui » sine peccato est, » quod græcus habet ἀναμάρτητον, non sic accipiendum est, tanquam ab omni prorsus peccato mundum et immunem hoc dixerit ἀναμάρτητον, id est, sine peccato ; sed eum qui sine peccato isto esset, de quo loquebatur : sicut dicit Dominus in Evangelio : « Si non ve- » nissem et locutus eis fuissem, peccatum non habe- » rent[1] ; » non utique omne, sed hoc peccatum quo non crediderunt in eum. Dicit etiam Deus ad Abimelech de Sara uxore Abrahæ : « Scio quia in mundo corde fe- » cisti hoc[2] : » non utique mundum illius cor ita voluit intelligi, ut similis eis esset, de quibus dictum est : « Beati » mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt[3] : » sed ab illo peccato, de quo agebatur, mundum cor habebat, quoniam quantum ad ipsum pertinebat, non concupiverat conjugem alienam.

QUÆSTIO LIII.

« Et circumpurgabit Dominus cor tuum, et cor semi- » nis tui, diligere Dominum Deum tuum ex toto corde » tuo, et ex tota anima tua, ut vivas tu[4]. » Evidens pollicitatio gratiæ : promittit enim Deus se esse facturum, quod solet jubere ut fiat.

[1] Joan. xv, 22. — [2] Gen. xx, 6. — [3] Matth. v, 8. — [4] Deut. xxx, 6.

QUÆSTIO LIV.

« Quia mandatum hoc, quod ego mando tibi hodie, » non est supra modum, neque longe abs te est: non » in cœlo est dicens, id est, ut dicas: Quis ascen- » det nobis in cœlum, et accipiet nobis illud, et au- » dientes illud faciemus? Neque trans mare est, dicens, » id est, ut dicas: Quis transfretabit nobis trans mare, » et accipiet nobis illud, et audientes illud faciemus? » Prope est verbum hoc valde in ore tuo: et in corde » tuo, et in manibus tuis facere illud[1]. » Hoc esse verbum fidei dicit Apostolus: quod ad Novum pertinet Testamentum. Sed quæri potest, cur ea superius mandata[2] dixerit, quæ scripta sunt, in libro Legis hujus[3]: nisi quia his omnibus spiritalia significantur ad Novum Testamentum pertinentia, si bene intelligantur. Item quæri potest, cur hoc quod hic positum est: « Neque trans mare est, » ut dicas: Quis transfretabit nobis trans mare, et acci- » piet nobis illud, » Apostolus dixerit: « Aut quis des- » cendet in abyssum; » atque id exponens adjunxerit; « Hoc est Christum a mortuis reducere[4]; » nisi quia mare appellavit totam in hoc sæculo vitam, quæ morte transitur, ut quodam modo mare finiatur, et trans mare mors ipsa appelletur, velut trans istam vitam, quæ maris vocabulo significatur. Deinde quod hic additum est, « Et in manibus tuis; » non ait Apostolus, nisi, « In ore » tuo et in corde tuo[5]. » Et hoc usque in finem executus est, dicens: « Corde enim creditur ad justitiam, ore » autem confessio fit ad salutem[6]. » Merito quod ex Hebræo translatum est, quantum a nobis inspici potuit, non habet, « In manibus tuis. » Nec frustra tamen hoc a Sep-

[1] Deut. xxx, 11-14, et Rom. x, 8. — [2] Forte *maledicta*. — [3] Deut. xxix, 21. — [4] Rom. x, 7. — [5] Ibid. 6. — [6] Ibid. 10.

tuaginta interpretibus additum existimo : nisi quia intelligi voluerunt etiam ipsas manus, quibus significantur opera, in corde accipi debere, ubi est fides quæ per dilectionem operatur[1]. Nam si forinsecus ea, quæ Deus jubet, manibus fiant, et in corde non fiant, nemo est tam insulsus qui præcepta arbitretur impleri. Porro si charitas, quæ plenitudo est Legis, habitet in corde[2], etiamsi manibus corporis quisquam non possit operari, pax illi est utique cum hominibus bonæ voluntatis.

QUÆSTIO LV.

« PECCAVERUNT non ei filii vituperabiles[3]. » Quod in græco est τέκνα μωμητά, quidam interpretati sunt sicut hic, id est, « Filii vituperabiles, » quidam « Filii commaculati ; » quidam « Filii vitiosi. » Unde non magna quæstio, imo nulla est. Sed illud merito ad quærendum movet, si generaliter dictum est, « Peccaverunt non ei, » quoniam qui peccat non ei peccat, id est, non Deo nocet, sed sibi ; quomodo intelligendum sit quod in Psalmo legitur, « Tibi » soli peccavi[4] ; » et in Jeremia : « Tibi peccavimus, pa- » tientia Israël Domine[5] ; » et iterum in Psalmo, « Sana » animam meam, quia peccavi tibi[6] : » et utrum hoc sit peccare Deo, quod peccare in Deum. Unde ait Heli sacerdos : « Si in Deum peccaverit, quis orabit pro eo[7] ? » Dicam ergo interim, quid mihi in præsentia videatur. Intelligent fortasse aliquid melius, qui melius hæc sapiunt, aut etiam nos alio tempore, quantum adjuverit Dominus. Peccare in Deum, est in iis peccare, quæ ad Dei cultum pertinent. Nam hoc quod commemoravi, nihil aliud indicat : sic enim peccabant filii Heli, quibus hoc pater eorum dixit. Sic existimandum est peccari etiam in homines, qui

[1] Gal. v, 6. — [2] Rom. XIII, 10. — [3] Deut. XXXII, 5. — [4] Psal. L, 6. — [5] Jer. XIV, 7. — [6] Psal. XL, 5. — [7] I Reg. II, 25.

pertinent ad Deum : nam hoc Deus legitur dixisse ad Abimelech de Sara : « Propterea peperci tibi, ne peccares in » me[1]. » Peccare autem Domino, vel potius peccasse Domino, (nisi forte alicubi scriptum occurrat, quod huic sensui resistat,) hi mihi videntur non immerito dici, qui piam pœnitentiam peccati sui nunc agunt, ut glorificetur ignoscens Dominus. Causam quippe reddens David cur dixerit : « Tibi soli peccavi, et malum coram te feci ; » subjecit et ait : « Ut justificeris in sermonibus tuis, et vincas » cum judicaris[2] : » Sive cum dicit Deus : « Judicate inter me et vineam meam[3] : » sive de Domino Jesu Christo intelligatur, qui solus verissime dicere potuit : « Venit » enim princeps mundi, et in me non habet quidquam, » (id est, quidquam peccati quod morte sit dignum,) » sed ut cognoscat mundus quia diligo Patrem, et sicut » mandatum dedit mihi Pater, sic facio ; surgite, eamus » hinc[4] : » tanquam diceret : « Etiam levissima peccata mortis supplicio persequatur princeps mundi, in me non habet quidquam, sed surgite eamus hinc, id est, ut patiar ; quia in eo quod patior, voluntatem impleo Patris mei, non pœnam solvo peccati mei. » Et quod Jeremias ait : « Tibi peccavimus patientia Israël[5], » Domino utique suppliciter dicitur in pœnitentia cum spe salutis ex venia. Et quod dictum est : « Sana animam meam, » quia peccavi tibi[6], » hoc idem agitur ut Deus ignoscendo glorificetur : quia magna est ejus misericordia super confitentes sibi et redeuntes ad se, qui dicit se nolle mortem peccatoris, quantum ut revertatur et vivat[7]. Hinc et ipse David non solum in Psalmo, verumetiam cum eum Deus argueret per Prophetam, non sine spe propitiationis Domini respondit : « Peccavi Domino[8]. » Medico

[1] Gen. xx, 6. — [2] Psal. L, 6. — [3] Isaï. v, 3. — [4] Joan. xiv, 30, 31. — [5] Jer. xiv, 7. — [6] Psal. xl, 5. — [7] Ezech. xxxiii, 11. — [8] 2 Reg. xii, 13.

enim vulneratus videtur quodam modo, qui ut sanetur se subdit manibus medici, ut in eo medicinæ opus impleatur. In hoc autem cantico prævidebat Propheta futuros quosdam, qui sic fuerant peccaturi Deum offendendo magnis iniquitatibus suis, ut nec pœnitentiam agere vellent, et ad Deum redire ut sanarentur : de quibus etiam alibi dicitur: « Quoniam caro sunt, et spiritus ambulans, et » non revertens [1]. » Potest etiam sic intelligi : « Peccave» runt non ei, » secundum id quod non ei nocuerunt peccato suo, sed sibi.

QUÆSTIO LVI.

« Et hæc benedictio, quam benedixit Moyses homo Dei » filios Israël, prius quam defungeretur. Et dixit : Domi» nus ex Sina venit, et alluxit ex Seïr nobis : festinavit » ex monte Pharan cum multis millibus Cades. Ad dexteram » ejus Angeli cum eo, et pepercit populo suo. Et omnes » sanctificati sub manus tuas, et hi sub te sunt. Et accepit » de verbis ipsius Legem, quam mandavit nobis Moyses, » hæreditatem congregationibus Jacob. Et erit in dilecto » princeps, congregatis principibus populorum simul » tribubus Israël [2]. » Non negligenter prætereunda est ista prophetia. Apparet quippe ista benedictio ad novum populum pertinere, quem Dominus Christus sanctificavit, ex cujus persona ista dicuntur a Moyse, non ex persona ipsius Moysi, quod in consequentibus evidenter apparet. Nam si propterea dictum est, « Dominus ex Sina venit, » quia in monte Sina Lex data est, quid sibi vult quod sequitur, « Et alluxit ex Seïr nobis : » cum Seïr mons Idumææ sit, ubi regnavit Esaü? Deinde cum Moyses filios Israël benedicat his verbis, sicut Scriptura prædixit, quomodo idem dicit : « Et accepit de verbis ipsius Legem

[1] Psal. LXXVII, 39. — [2] Deut. XXXIII, 1-5.

» quam mandavit nobis Moyses? » Nimirum ergo prophetia est, ut diximus, populum novum Christi gratia sanctificatum prænuntians, ideo sub nomine filiorum Israël, quia semen est Abraham, hoc est, filii sunt promissionis, et interpretatio ejus est, videns Deum. Dominus ergo qui ex Sina venit, Christus intelligendus est, quoniam Sina interpretatur, tentatio. Venit ergo ex tentatione passionis crucis mortis. « Et alluxit ex Seïr. » Seïr interpretatur pilosus, quod significat peccatorem : sic enim natus Esaü odio habitus[1] : sed quoniam qui sedebant in tenebris et in umbra mortis, lux orta est eis[2], ideo alluxit ex Seïr. Simul etiam non absurde intelligitur esse prædictum, ex gentibus quæ significantur per nomen Seïr, quia mons est pertinens ad Esaü, venturam gratiam Christi populo Israël. Unde dicit Apostolus; « Ita et hi nunc non credi» derunt in vestra misericordia, ut et ipsi misericordiam » consequantur[3]. » Ipsi ergo dicunt : « Alluxit ex Seïr no» bis, et festinavit ex monte Pharan, » id est, ex monte fructifero : id enim interpretatur « Pharan, » quo significatur Ecclesia. Cum multis millibus Cades. » Et mutata interpretatur « Cades, » et sanctitudo. Mutata sunt ergo multa millia, et sanctificata per gratiam, cum quibus venit Christus ad Israëlitas postea colligendos. Sequitur et dicit, « Ad dexteram ejus Angeli cum eo. » Hoc non indiget expositione. « Et pepercit, inquit populo suo : » donans remissionem peccatorum. Inde ad ipsum convertit sermonem atque ait : « Et omnes sanctificati sub manus tuas, » et hi sub te sunt : » non utique superbientes, et suam justitiam volentes constituere, sed agnoscentes gratiam, ut justitiæ Dei subjiciantur[4]. « Et accepit, inquit, de verbis » ipsius Legem : » populus utique de quo ait, « Et pe» percit populo suo. » Accepit ergo de verbis ipsius « Le-

[1] Gen. XXV, 52. — [2] Isaï. IX, 2. — [3] Rom. XI, 31. — [4] Id. X, 4.

» gem, quam mandavit, inquit, nobis Moyses : » hoc est, populus ejus de verbis ejus accepit Legem, quia de doctrina ejus intellexit Legem eam ipsam, quam mandavit nobis Moyses. Ipse quippe ait in Evangelio : « Si crederetis Moysi, » crederetis et mihi : de me enim ille scripsit [1]. » Non enim accepit populus ille Legem, quam non intellexit : sed tunc accepit, quando intellexit de verbis ejus, carens velamine veteri, conversus ad Dominum : hanc dicit « Hæreditatem congregationibus Jacob, » quæ intelligenda est non terrena, sed cœlestis; non temporalis, sed æterna. « Et erit, inquit, in dilecto princeps : » ipse utique in dilecto populo erit princeps Dominus Jesus : « Congregatis » principibus populorum, id est, gentium, simul tribubus Israël, » ut impleatur quod supra dictum est : « Lætamini gentes simul cum populo ejus; quia cæcitas ex » parte in Israël facta est, donec plenitudo gentium intra» ret, et sic omnis Israël salvus fieret [2]. »

QUÆSTIO LVII.

Cum Joseph benediceret, ait inter cætera, « Primoge» nitus tauri pulchritudo ejus [3]. » Quod non ita legendum est, tanquam dixerit, « Primogenitus tauri ; » sed, cum sit primogenitus, pulchritudo ejus tauri est; propter crucis cornua de Domino intelligitur figuratum.

[1] Joan. v, 46. — [2] Rom. xi, 25, 26. — [3] Deut. xxxiii, 17.

LIBER VI.

Quæstiones in Josue.

QUÆSTIO I.

Dominus dicit ad Jesum Nave : « Et sicut eram cum » Moyse, ita ero et tecum[1]. » Non solum autem hoc testimonio, sed etiam in Deuteronomio multis documentis probatur Moyses ita defunctus, ut Dei famulus et Deo placens : quamvis in eo illa vindicta completa sit, ne terram promissionis intraret. Ex quo datur intelligi, Dominum etiam bonis servis suis in aliquo succensentem, et temporaliter vindicare, et tamen in eorum habere numero, quæ sunt in domo ejus vasa in honorem utilia Domino[2], quibus daturus est promissa sanctorum.

QUÆSTIO II.

Quæstio est, quomodo posteaquam locutus est Dominus ad Jesum Nave, exhortans et confirmans eum[3], seque promittens cum illo futurum, mandaverit idem Jesus populo per scribas, ut præpararent cibaria, quod post tres dies Jordanem fuerant transituri, cum inveniantur post multo plures dies transisse Jordanem. Cum enim hæc populo mandasset, misit exploratores in Jericho[4], quoniam Jordane trajecto ipsa proxima civitas occurrebat : illi autem diverterunt ad Raab mulierem fornicariam, et ab

[1] Josue I, 5. — [2] 2 Tim. II, 21. — [3] Josue I, 11. — [4] Id. II, 1.

illa occultari, atque a rege quæsiti et minime inventi, eadem dimittente illos per fenestram, et monente ut triduo laterent in montanis, quatuor dies videntur esse consumpti : inde posteaquam nuntiaverunt quæ circa illos gesta fuerint, promovit Jesus cum populo universo de loco ubi erat diluculo[1] : qui cum venisset ad Jordanem, divertit et mansit : tunc rursus populus admonetur ut post triduum se præparet transire Jordanem, arca Domini præcedente. Hinc ergo intelligitur humanam fuisse dispositionem, quam fecit populo nuntiari, ut cibaria præpararent, tanquam post tres dies memoratum fluvium transituri. Potuit enim hoc sicut homo sperare fieri posse, si exploratores celeriter revertissent. Quibus tardantibus intelligitur, quamvis Scriptura tacuerit, ex divina dispositione cætera impleta, ut jam inciperet apud populum glorificari Jesus, et ostendi quod cum illo Dominus esset, sicut fuerat cum Moyse. Nam et hoc illi dicitur fluvium transituro, sicut Scriptum est, « Et dixit Dominus ad Jesum : In die isto incipiam » exaltare te coram omnibus filiis Israël, ut sciant quo- » niam sicut eram cum Moyse, sic ero et tecum[2]. » Nec incredibile debet videri etiam illos, cum quibus Deus loquebatur, aliquid ex humana dispositione agere voluisse, in qua sibi Deum tamen fiderent esse rectorem, eorumque ex illius, a quo regebantur, providentia, consilia fuisse mutata[3]. Nam et Moyses ipse utique tanquam homo putaverat esse faciendum, ut causas populi sic audiret, quemadmodum et sibi et illis, onus intolerabile subeundo, prodesse non posset : ejusque dispositio divinitus, et hoc ipsum socero ejus suggerente et monente, atque hanc admonitionem Deo approbante, mutata est.

[1] Josuë III, 1. — [2] Ibid. 7. — [3] Exod. XVIII, 14.

QUÆSTIO III.

Scribæ populo dicunt, « Cum videritis arcam testimonii Domini Dei nostri, et sacerdotes nostros et Levitas tolentes eam, proficiscemini de locis vestris; et ite post eam : sed longum intervallum sit inter vos et illam, quantum duo millia cubitorum stabitis, ne propinquetis ei, ut sciatis viam, quam ibitis in eam. Non enim abiistis viam ab hesterna et nudiustertiana die[1]. » Longe jussum est arcam præcedere, ut posset a populo videri. Tam grande quippe agmen, si post eam proximum pergeret, non eam videret præire, nec nosset qua sequeretur. Ex hoc autem facto intelligendum est, quod columna illa nubis, quæ solebat movendis castris signum dare, et iter ostendere[2], jam recesserat, nec eis apparebat : hinc factum est ut etiam triduum illud, (de quo in superiori quæstione,)ex humana dispositione prædiceretur. Nunc ergo duce Jesu arcam Domini sequuntur nube subtracta, tanquam velamine ablato. « Jordanis autem plenus erat per totam crepidinem suam, sicut in diebus messis tritici [3]. » Hoc incredibile videtur regionibus nostris. Ibi autem, sicut perhibent qui noverunt, initio veris est messis tritici : tunc autem ille fluvius repletur amplius quam per hyemem.

QUÆSTIO IV.

« Et erunt vobis lapides isti memoriale filiis Israël usque in æternum [4]. » Quomodo « in æternum, » cum cœlum et terra transeant[5]? An quoniam æternum aliquid significant hi lapides, cum ipsi æterni esse non possint? Quamvis possit quod in græco est, ἕως τοῦ αἰῶνος, dici latine, «Et usque

[1] Josuë III, 3, 4. — [2] Exod. XIII, 21. — [3] Josuë III, 15. — [4] Id. IV, 7. — [5] Matth. XXIV, 35.

in sæculum, » quod non est consequens ut intelligatur æternum.

QUÆSTIO V.

« Et dixit Dominus ad Jesum, dicens : Manda sacerdo-» tibus portantibus arcam testamenti testimonii[1]. » Solet dici arca testamenti, vel arca testimonii ; nunc dicta est arca testamenti testimonii, ut non solum arca, sed etiam ipsum testamentum, appellaretur testamentum testimonii. Hinc enim dicit Apostolus : « Nunc autem sine Lege » justitia Dei manifestata est, testimonium habens per » Legem et Prophetas[2] : » In cujusdam enim rei alterius venturæ testimonium datum fuerat illud, quod dicitur Testamentum Vetus.

QUÆSTIO VI.

« Dixit Dominus ad Jesum : Fac tibi ipsi cultros de » petra acutos, » vel, sicut habet græcus, « De petra » acuta, et sedens circumcide filios Israël iterum[3]. » In hoc præcepto quæritur cur dixerit, « iterum. » Non enim unus homo bis circumcidendus erat : sed quia unus populus erat in quibusdam circumcisus, in quibusdam non circumcisus, ideo dictum est « iterum, » ut circumcisus iterum circumcideretur, non homo, sed populus. Nam et sequentia in ostendunt. Dicit enim Scriptura : « Et fecit Jesus cultros petrinos sibi ipsi acutos, et cir-» cumcidit filios Israël in loco, qui vocatur Collis præpu-» tiorum. Hoc autem modo circumpurgavit Jesus filios » Israël, qui aliquando fuerant in via, et qui aliquando in-» circumcisi erant eorum, qui exierant ex Ægypto, omnes » istos circumcidit Jesus. Quadraginta enim et duobus » annis conversatus est Israël in deserto Mabdaritide, et » ideo incircumcisi erant illorum plurimi pugnatorum

[1] Josuë iv, 15, 16. — [2] Rom. iii, 21. — [3] Josuë v, 2.

» qui exierunt de terra Ægypti, qui inobedientes fuerant » mandatis Dei, in quibus et definierat Dominus eis, ne » viderent illi terram, quam juraverat Dominus patribus » eorum dare illis terram fluentem lac et mel. Pro his » autem substituit filios eorum, quos circumcidit Jesus, » eo quod fuissent in itinere incircumcisi[1]. » Manifestum est ergo non omnes fuisse, sed quosdam. Quidam enim de Ægypto exeuntium filii in illo populo incircumcisi erant, quos potuit circumcidere Jesus; illorum scilicet filios qui genuerunt in deserto, et contempserunt eos circumcidere, quod inobedientes erant legi Dei. Nulla itaque causa est, cur ii qui putant rebaptizandos eos, qui habent christiani baptismi sacramentum, hoc testimonio Legis adjuvari se putent : quia nullus bis numero unus homo est circumcisus; sed populus qui jam fuerat in quibusdam circumcisus, in quibusdam vero adhuc incircumcisus erat. Et si aliquo modo id fieri posset, ut bis circumcidi hominem Deus juberet; numquid possunt dicere ideo fuisse præceptum, quia illi ab Ægyptiis fuerant circumcisi, aut ab aliquibus hæreticis ab Israëlitarum societate segregatis? Cum vero satis etiam appareat, quare sit a Deo dictum; nullum hic possunt homines erroris sui patrocinium reperire.

QUÆSTIO VII.

Quando Jesus vidit virum contra se stantem evaginato gladio[2], et eo respondente dicit, quod esset princeps militiæ virtutis Domini; et prostratus in terram dixit: « Quid præcipis tuo famulo[3]? » Quæri potest, utrum Angelo se prostraverit, eumque dixerit Dominum; an potius intelligens a quo missus fuerat, ipsum Dominum dixerit, eique se prostraverit. Erat autem, sicut legitur, Jesus in

[1] Josuë v, 3-7. — [2] Ibid. 13. — [3] Ibid. 15.

Jericho, non utique in ipsa civitate, cujus muri nondum ceciderant, quod mox futurum erat, ut in eam possent intrare; sed in agro ad eam pertinente: nam interpretatio, quæ est ex hebræo, sic habet[1].

QUÆSTIO VIII.

In eo quod factum est ut Achar de tribu Juda furaretur de anathemate civitatis Jericho contra præceptum Domini[2]: et propter ejus peccatum tria millia quæ missa fuerant in Gaï, dederunt terga hostibus, et occisi sunt ex eis triginta sex viri: et populo graviter territo, Jesus cum senioribus se prostravit ad Dominum, eique responsum est ideo factum esse, quod peccaverit populus: minatus est etiam Deus non se cum eis futurum, nisi abstulerint anathema de se ipsis: et quod ostensus est qui fecerat, nec solus occisus, sed cum omnibus suis: quæri solet quomodo juste pro alterius peccatis in alios vindicetur; maxime quia in Lege Dominus dixit, nec patres pro filiorum, nec filios pro patrum peccatis esse puniendos[3]? An aliud judicantibus hominibus est præceptum, ne quemquam pro altero puniant: Dei autem judicia non sunt ejusmodi, qui alto et invisibili consilio suo novit quatenus extendat etiam temporalem hominum pœnam salubremque terrorem. Non enim aliquid dirum, quantum attinet ad universi mundi administrationem, contingit mortalibus, cum moriuntur quandoque morituri: et tamen apud eos qui talia metuunt, disciplina sancitur, ut non se solum quisque curet in populo, sed invicem sibi adhibeant diligentiam, et tanquam unius corporis et unius hominis alia pro aliis sint membra sollicita. Nec tamen credendum est, etiam pœnis quæ post mortem irrogantur, alium pro alio posse damnari: sed in his tantum rebus hanc irrogari

[1] Sic habet Vulgata nostra. — [2] Josuë VII. — [3] Deut. XXIV, 16.

pœnam, quæ finem fuerant habituræ, etiamsi non eo modo finirentur. Simul etiam ostenditur, quantum connexa sit in populi societate ipsa universitas, ut non in se ipsis singuli, sed et tanquam partes in toto existimentur. Per unius igitur peccatum mortemque paucorum admonitus est populus universus, tanquam in corpore universo quærere quod admissum est. Simul etiam significatum est quantum mali fieret, si universa illa congregatio peccasset, quando ne unus quidem ita potuit judicari, ut ab eo possent cæteri esse securi. At vero si Achar ab aliquo inventus atque comprehensus, et illius criminis reus ad judicium Jesu fuisset adductus, nequaquam putandum est hominem judicem vel pro illo vel cum illo quemquam alium, qui societate facti ejus minime teneretur, fuisse puniturum. Neque enim ei mandatum Legis licebat excedere, quod datum est hominibus, ne judicio suo, quod in hominem homini jussum sive permissum est, alterum pro alterius peccato arbitretur esse plectendum. Longe autem secretiore justitia judicat Deus, qui potens est etiam post mortem, quod homo non potest vel liberare vel perdere. Visibiles igitur afflictiones hominum sive mortes, quoniam his quibus ingeruntur, et obesse et prodesse possunt, novit Dominus in occulto providentiæ suæ quemadmodum juste quibusque dispenset, etiam cum aliorum peccata in aliis videtur ulcisci. Pœnas vero invisibiles, quæ nonnisi nocent, et prodesse non possunt, ita nullus Deo judice pro alienis peccatis luit, sicut homine judice luere nullus nisi pro sua culpa istas visibiles debet. Hoc enim præcepit homini judici Deus, in his quæ ad humanum judicium pertinent vindicanda, quod in suo judicio facit ipse, quo potestas non aspirat humana.

QUÆSTIO IX.

I. Merito quæritur, cum Dominus propter illum, qui de anathemate furtum fecerat, præceperit eum, qui fuisset ostensus, igni cremari, cur eum ostensum Jesus lapidari potius a populo fecerit[1]. An ita eum mori oportuit, quemadmodum Jesus, qui propius Dominum sequebatur, Domini verba jubentis intelligere potuit? Sic enim alius quisquam non facile potuit. Unde magis quærendum est, cur lapidationem ignem appellaverit Dominus, quam credendum Jesum aliud fecisse quam jusserat Dominus. Nam neque ad intelligendum verba Domini quisquam potuit esse sapientior, neque ad faciendum quisquam obedientior. Proinde ignis nomine pœnam potuisse significari, Scriptura testis est in Deuteronomio, ubi dicitur ad filios Israël : « Et eduxit vos de fornace ferrea ex » Ægypto[2]. » Ubi utique duram tribulationem intelligi voluit.

II. Duæ autem mihi causæ occurrunt, (non ut ambæ sint, sed ut altera ex eis,) cur non ille cum suis omnibus evidenti igne crematus sit. Si enim peccatum ejus Dominus tale esse judicavit, quod supplicio illo expiatum non puniret in æternum, propter ipsam expiationem et purgationem congruenter illa pœna signis nomen accepit. Neque ad hunc intellectum quisquam tendere admoneretur, si eum proprie visibilis ignis exureret; sed in eo quisque remaneret, quod aperte videbat impletum, nec aliquid ultra quæreret : nunc vero cum propter Dei verba et factum Jesu, a quo prævaricari illa verba non possent, rectissime dicitur etiam lapidationem ignem fuisse; eleganter agnoscitur illa pœna hominem, ne in posterum peccato illo interiret, fuisse purgatum. Quod significant

[1] Josuë VII, 15 et 25. — [2] Deut. IV, 20.

etiam vasa in Levitico, quæ jubentur igne purgari. Si autem tale fuit illud peccatum, propter quod eum etiam post istam vitam gehenna susciperet, ideo Jesus eum voluit lapidari, ut quod a Domino dictum est, « Igni cre» mabitur[1], » illud admoneret intelligi, quod Dominus faceret, non quod ab ipsis esset faciendum. Si enim dixisset Dominus, « Igni eum cremabitis et omnia ejus; » huic sensui locus nullus esset : cum vero ita positum est, ut magis videatur Deus quod ei futurum esset prædixisse, quam quod ei ab hominibus deberet fieri præcepisse; melius non potuit facere Jesus, qui divina verba sicut tantus Propheta intellexit, qui etiam hoc ipsum prophetice fecit, quam ut illum lapidibus potius quam flammis interimeret, ne in illis ignibus verba Domini viderentur impleta, quæ ob aliud dicta volebat intelligi.

III. Nec movere debet, quod non ipsum tantum, sed etiam omnia quæ sunt ejus, Deus cremanda igni prædixerit. Sic enim ait : « Igni cremabitur, et omnia quæ» cumque sunt ei. » Omnia enim quæcumque sunt ei, opera ejus possunt intelligi, quæ cum illo dixit esse concremanda : non sicut dicit Apostolus de quibusdam operibus igne consumptis[2], ipse autem salvus erit; si hujus peccatum ita intelligendum est, ut etiam æterno igne puniatur. Filios ergo ejus et filias cum pecoribus et omnibus quæ habebat, populus quidem cum eum puniret, simul lapidibus obruit : non tamen hoc judicio humano, sed prophetico spiritu fecit Jesus; sive ita intelligens, omnia quæ sunt ei, ut nec filios censeret exceptos, lapidationis etiam pœnam pro igne ingerens; sive opera ejus quæ post mortem Deus in illo fuerat crematurus, non solum per cætera quæ illi erant, verumetiam per filios ejus significans.

[1] Josuë VII, 15. — [2] I Cor. III, 15.

IV. Nec ideo sane credendum est eos pro peccato patris, a quo innocentes erant, etiam post mortem supplicio inferni ignis incensos. Mors quippe ista quæ omnes manet, quamvis de primo peccato veniat, tamen quia ita nati sumus, ut necessario moriendum sit, accelerata quibusdam est utilis. Unde legitur de quodam : « Raptus » est, ne malitia mutaret intellectum ejus[1]. » Quo ergo judicio Dei, vel misericordia, fuerit irrogata sive filiis ejus, sive illis triginta sex viris, cum omnes ab ejus peccato alieni fuerint, latet apud eum apud quem non est iniquitas[2]. Verum illud in promptu est, quod et populum terribiliter oportebat quærere quod admissum est : et tanto vehementius timuerunt cæteri factum ejus imitari, quanto magis humana exhorret infirmitas, et in tam magnum tanquam justum populi odium dari, et eis quos ad spem propagandi generis se relicturum putabat peccato suo secum consumptis suis posteris emori.

QUÆSTIO X.

Quod Deus jubet loquens ad Jesum, ut constituat sibi retrorsus insidias[3], id est, insidiantes bellatores ad insidiandum hostibus, hinc admonemur non injuste fieri ab his, qui justum bellum gerunt. Ut nihil homo justus præcipue cogitare debeat in his rebus, nisi ut justum bellum suscipiat cui bellare fas est : non enim omnibus fas est. Cum autem justum bellum susceperit, utrum aperta pugna, utrum insidiis vincat, nihil ad justitiam interest. Justa autem bella definiri solent, quæ ulciscuntur injurias, si qua gens vel civitas, quæ bello petenda est, vel vindicare neglexerit quod a suis improbe factum est, vel reddere quod per injurias ablatum est. Sed etiam hoc genus belli sine dubitatione justum est, quod Deus imperat,

[1] Sap. IV, 11. — [2] Rom. IX, 14. — [3] Josuë VIII, 3.

apud quem non est iniquitas, et novit quid cuique fieri debeat [1]. In quo bello ductor exercitus vel ipse populus non tam auctor belli, quam minister judicandus est.

QUÆSTIO XI.

Jesus mittens ad Gaï debellandum triginta millia bellatorum, ait illis : « Vos insidiabimini post civitatem, » et non longe eritis a civitate, et eritis omnes parati : et » ego et omnis populus, qui mecum est, accedemus ad » civitatem. Et erit, cum exierint qui commorantur in » Gaï, in obviam nobis, sicut antea, et fugiemus a facie » illorum. Et cum exierint post nos, adducemus illos de » civitate, et dicent : Fugiunt isti a facie nostra, sicut » antea. Vos autem exurgetis ex insidiis et ibitis in civi» tatem. Secundum verbum istud facietis. Ecce præcipio » vobis [2]. » Quærendum est, utrum omnis voluntas fallendi pro mendacio deputanda sit : et si ita est, utrum possit justum esse mendacium, quo ille fallitur qui dignus est falli. Et si ne hoc quidem mendacium justum reperitur, restat ut secundum aliquam significationem hoc, quod de insidiis factum est, ad veritatem referatur.

QUÆSTIO XII.

Quod Gabaonitæ venerunt ad Jesum cum vetustis panibus et saccis, ut putarentur, sicut finxerant, de terra venisse longinqua [3], quo eis parceretur : (constitutum enim erat a Domino, ne alicui terras illas inhabitanti parcerent, quo ingrediebantur :) nonnulli codices et græci et latini habent : « Et accipientes saccos veteres super hu» meros suos ; » alii vero qui veraciores videntur, non habent, « super humeros, » sed, « super asinos suos. » Similitudo enim verbi in græca lingua mendositatem facilem

[1] Rom. IX, 14. — [2] Josuë VIII, 4-8. — [3] Id. IX, 3.

fecit, et ideo latina quoque exemplaria variata sunt. ὤμων quippe et ὄνων non multum ab invicem dissonant quorum prius humerorum nomen est, posterius asinorum. Ideo est autem de asinis credibilius, quoniam se a sua gente longinqua missos esse dixerunt, unde apparet eos fuisse legatos, et ideo magis in asinis quam in humeris necessaria portare potuisse : quia nec multi esse poterant; et non solum saccos, sed etiam utres eos portasse Scriptura commemorat.

QUÆSTIO XIII.

Quæri potest, quomodo jurationem servandam esse crediderint Hebræi Gabaonitis, quibus ita juraverant, tanquam de longinqua terra venientibus, sicut illi mentiti fuerant[1]. Sciebant enim se debellandos, si cognitum esset Hebræis in ea terra eos habitare, quam promissam fuerant interfectis habitantibus retenturi. Mentientibus ergo quod de longinqua terra ad eos venissent, juraverunt eis Israëlitæ. Posteaquam vero cognoverunt ibi eos habitare, ubi omnes quos invenerant secundum Dei præceptum debellare oportebat, noluerunt tamen frangere jurationem : et licet eos mentitos esse didicissent, parcere maluerunt jurationis causa; cum possent utique dicere se tantum illis jurasse, quos eos esse crediderant, id est, de longinquo venientes : cum vero aliud cognoverunt præceptum circa eos Domini implendum erat, ut sicuti cæteri expugnarentur. Deus autem hoc approbavit, nec parcentibus succensuit : quamvis eum non interrogassent quinam illi essent, et ideo eos illi fallere valuissent. Unde non importune utique credendi sunt, etsi fallere homines pro sua salute voluerunt, non tamen fallaciter Deum timuisse in populo ejus : propterea nec succensuit Dominus juran-

[1] Josuë IX, 19.

tibus aut parcentibus, adeo ut postea Gabaonitas ipsos tanquam populi sui homines de domo Saül vindicaverit[1], sicut Regnorum ostendit historia. Et quoniam juratio sic servata est, quamvis in hominibus, qui mentiti sunt, ut ad clementiam sententia flecteretur, non displicuit Deo. Nam si e contrario jurassent, aliquos se interfecturos, quos Gabaonitas in terra promissionis esse putavissent, et postea didicissent eos esse ab illa terra extraneos, et de longinquo ad se venisse, nullo modo arbitrandum est, quod eos essent debellaturi causa jurationis implendæ: cum propter ipsam parcendi clementiam sanctus David[2], etiam post verba, quibus se Nabal interfecturum esse juraverat, utique sciens quem fuerat interfecturus, parcere maluit, nec in re duriore implere juramentum; magis Deo placere existimans, si quod ira perturbatus ad nocendum juraverat, non fecisset, quam si perfecisset.

QUÆSTIO XIV.

Cum obsessi Gabaonitæ a regibus Amorrhæorum, misissent ad Jesum, ut sibi subveniretur; ita Scriptura sequitur, et dicit: « Et ascendit Jesus a Galgala, ipse et omnis » populus bellatorum cum illo, omnis potens in fortitu- » dine. Et dixit Dominus ad Jesum: Noli timere illos; in » manus enim tuas tradidi eos; non subsistet ex illis quis- » quam coram vobis[3]. » Ubi neque consultus est Dominus, utrum eundum ad eos esset: sed utro suis recte subvenire volentibus, futuram victoriam prænuntiavit. Sic ergo posset, quamvis non consultus, de ipsis Gabaonitis admonere qui essent, cum se longinquos esse mentirentur, nisi ei placuisset illa juratio, quæ subjectis parcere cogeret. Crediderant enim Deo, quem audierant suo populo promisisse quod illas gentes subverteret, eorumque ter-

[1] 2. Reg. XXI. — [2] 1 Reg. XXV, 22. — [3] Josuë X, 7, 8.

ram obtineret; et hanc eorum fidem non eos prodendo remuneravit quodam modo.

QUÆSTIO XV.

Quæritur quemadmodum Rex civitatis Jerusalem Adonibezech et cæteri quatuor cum quibus obsedit Gabaonitas, secundum Septuaginta interpretes, primo regem Jebusæorum cum ad eos obsidendos convenerunt [1], postea vero reges Amorrhæorum dicantur ab ipsis Gabaonitis, quando nuntios miserunt ad Jesum, ut eos de obsidione liberaret. Sicut autem inspicere potuimus in ea interpretatione quæ ex Hebræo est, utrobique Amorrhæorum dicuntur [2]: cum constet Jebusæorum fuisse regem civitatis Jerusalem, quia ipsa est dicta Jebus, tanquam illius gentis metropolis; et septem gentes sæpissime Scriptura commemoret, quas promisit Deus exterminaturum se esse a facie populi sui, ex quibus una perhibetur Amorrhæorum. Nisi forte hoc nomen universale fuerat omnium, aut potius majoris partis: ut non una, sed plures in his septem hoc nomine tenerentur: quamvis esset etiam una de septem, quæ Amorrhæorum proprie vocaretur: sicut est pars quædam quæ proprie dicitur Libya, quamvis hoc nomen universæ Africæ competat; et pars quædam quæ proprie dicitur Asia, quamvis Asiam vel dimidium terrarum orbem quidam, vel alii tertiam partem orbis posuerint. Nam, quod constat, et Chananæi tanquam una gens in illis septem commemorantur, et tamen universa illa terra originaliter terra Chanaan vocatur.

QUÆSTIO XVI.

« Non dimisit in ea Jesus quidquam spirans, sicut præce-
» pit Dominus Moysi puero suo, et Moyses similiter præ-

[1] Josuë x, 5, 6. — [2] Sic habet Vulgata.

» cepit Jesu, et sic fecit Jesus : non est transgressus quid » quam ab omnibus, quibus constituit Dominus Moysi[1]. » Propter hoc nullo modo putanda est ista crudelitas, quod nullum vivum in civitatibus sibi traditis dimittebat Jesus, quia Deus hoc jusserat. Qui autem existimant hinc Deum ipsum fuisse crudelem, et propter hoc Veteris Testamenti verum Deum fuisse auctorem nolunt credere, tam perverse de operibus Dei quam de peccatis hominum judicant, nescientes quid quisque pati dignus sit, ut magnum putantes malum cum casura dejiciuntur, mortalesque moriuntur.

QUÆSTIO XVII.

« Et non erat civitas, quæ non erat tradita filiis Israël[2]. » Quæritur quomodo hoc verum sit, cum nec temporibus postea Judicum, nec temporibus Regum omnes omnino illarum septem gentium civitates capere potuerint Hebræi. Sed aut sic intelligendum est, quod ad nullam civitatem bellando accessit Jesus quam non ceperit : aut certe nulla non capta est, sed earum quæ in regionibus supra commemoratis fuerunt. Enumeratæ sunt enim regiones, in quibus fuerunt civitates, de quibus facta est ista conclusio : « Et omnes cepit in bello. »

QUÆSTIO XVIII.

« Quia per Dominum factum est confortari cor eorum, » ut obviam irent ad bellum ad Israël, ut exterminarentur, ita ut non daretur eis misericordia, sed ut exterminarentur, sicut dixit Dominus ad Moysen[3]. » Ita dictum est hoc per Dominum factum confortari cor eorum, hoc est, obdurari cor eorum, sicut de Pharaone[4] : quod

[1] Josuë xi, 14, 15. — [2] Ibid. 19. — [3] Ibid. 20. — [4] Exod. vii, 3 et 22, et viii, 19.

divino altoque judicio juste fieri minime dubitandum est, cum deserit Deus et possidet inimicus: quod sic accipiendum est quemadmodum et ibi. Sed hic aliud movet, quomodo dictum sit ad hoc eis confortatum cor, ut exurgerent in bellum adversus Israël, et ob hoc eis non præberent misericordiam: quasi præbenda esset, si non bellarent; cum Deus præceperit nulli eorum esse parcendum; et ob hoc Gabaonitis pepercerint, quia se de longinqua terra venisse fingentes eorum jurationem tenuerant. Sed quoniam quibusdam ultro præbuerunt Israëlitæ misericordiam, quamvis contra Dei mandatum; ad hoc dictum esse intelligendum est, istos ita bellasse ut non eis parceretur, nec ab eis ipsis Israëlitæ neglecto Dei mandato, ad misericordiam flecterentur. Quod quidem, duce Jesu, qui omnia diligenter divina præcepta servabat, non est credendum fieri potuisse: verumtamen nec ipse istos tam cito delevisset, nisi conspirantissime contrairent: atque ita fieri posset ut eis ab illo minime debellatis, qui Dei præcepta implere curabat, remansissent ad illud tempus, quando eis possent parcere post mortem Jesu, qui non tanta cura Dei mandata faciebant. Nam et adhuc eodem vivente quibusdam illi pepercerunt, tantummodo eos ditioni suæ subjugantes: quosdam vero nec vincere potuerunt. Verum hæc non illo duce facta sunt; sed cum jam senex vacaret a bello, tantummodo eis terras dividens; ut ipsi jam illo non bellante, divisas sibi terras partim jam hoste vacuas tenerent, partim pugnando caperent. Et quod vincere aliquos minime potuerunt, providentiæ divinæ fuisse, opportune Scripturarum certis apparebit locis.

QUÆSTIO XIX.

« Et non perdidit Ephræm Chananæum qui habitabat » in Gazer : et habitabat Chananæus in Ephræm usque » in diem istum, donec ascendit Pharao rex Ægypti et » cepit civitatem, et incendit eam in igni : et Chananæos, et Pherezæos, et qui habitabant in Gazer transpunxit : et dedit eam Pharao in dotem filiæ suæ[1]. » Quod de Pharaone rege dictum est, miror si prophetice dictum intelligere debemus; cum hæc historia illis temporibus conscripta credatur, quibus erant gesta illa recentia. Quid autem magnum eligi potuit quod prophetice diceretur, cum præterita narrentur, taceanturque futura majora, et maxime necessaria? Proinde potius existimandum est Septuaginta interpretes, qui auctoritate prophetica ex ipsa mirabili consensione interpretati esse perhibentur, hæc addidisse, non tanquam futura prænuntiantes, sed quia illo tempore ipsi erant, quo facta esse meminerant, et in libris Regnorum legerant[2]. Etenim regum temporibus factum est. Quod ideo credibilius nobis visum est, quoniam inspeximus interpretationem quæ est ex hebræo, et hoc ibi non invenimus : sicut nec illud quod dictum est de Jericho, quod Hoza qui eam reparasset, incurrerit maledictum quod dixerat Jesus. Sic enim scriptum est, « Et adjuravit Jesus in illa die. Maledictus homo qui resuscitabit et ædificabit civitatem illam : » in primogenito suo fundabit eam, et in novissimo suo » imponet portas ejus[3] : » huc usque invenitur in interpretatione ex hebræo. Illud autem quod sequitur : « Et » ita fecit Hoza qui ex Bethel, in Abiron primogenito » fundavit eam, et in resalvato novissimo imposuit por-

[1] Josuë XVI, 10. — [2] 3 Reg. IV, 34 juxta LXX, in Vulgata autem IX, 16. — [3] Josuë VI, 26.

» tas ejus : » hoc illic non legitur. Unde apparet a Septuaginta interpositum, qui factum esse noverant.

QUÆSTIO XX.

« Et Amorrhæus permansit ut habitaret in Elom et in » Salamin, et gravata est manus Ephræm super eos, et » facti sunt illis tributarii[1]. » Hoc jam contra Domini præceptum fiebat, et adhuc vivebat Jesus, sed dux eorum in illis præliis jam præ senectute non erat. Propter hoc dictum est, a Domino factum ut confortaretur cor illorum[2], qui simul conspiraverunt ire in bellum contra Jesum, ne ista illis misericordia præberetur, etiam contra Dei præceptum, si remansissent non expugnati, et senescente sive defuncto Jesu relinquerentur expugnandi a filiis Israël, qui eis contra præceptum Domini possent parcere, quod ille non faceret.

QUÆSTIO XXI.

Merito quæritur, cum Israël non solum usque ad diem mortis Jesu, verumetiam postea non eradicaverit gentes, quæ terram promissionis tenebant, quamvis ex parte illis debellatis in eadem promissa hæreditate consisterent, quomodo intelligendum sit quod dictum est : « Et dedit Do- » minus Israëli omnem terram, quam juraverat dare pa- » tribus eorum, et hæreditaverunt eam, et habitaverunt » in ea. Et requiem dedit illis Dominus in circuitu, sicut » juraverit patribus eorum : non restitit quisquam ante » faciem illorum ab omnibus inimicis eorum, omnes ini- » micos eorum tradidit Dominus eis in manus eorum. » Non decidit ex omnibus verbis bonis, quæ locutus est » Dominus filiis Israël, omnia advenerunt[3]. »

II. Diligenter ergo universa consideranda sunt. Et pri-

[1] Josuë xix, 47 juxta lxx. — [2] Id. xxi, 20. — [3] Ibid. 41-43.

mum videndum quot gentium terra promissa sit Israëlitis. Septem quidem gentes assidue videntur commemorari, sicut in Exodo legitur : « Et dixit Dominus ad Moysen, » Vade, et ascende hinc tu et populus tuus, quos edu- » xisti de terra Ægypti, in terram quam juravi Abraham » et Isaac et Jacob, dicens : Semini vestro dabo eam : et » simul mittam ante faciem tuam Angelum meum, et » ejiciet Amorrhæum et Cetthæum et Pheresæum et » Gergesæum et Evæum et Jebusæum et Chananæum[1]. » Harum ergo septem gentium terram videtur Deus Patribus promisisse. Scriptum est etiam in Deuteronomio multo expressius : « Si autem accesseris ad civitatem expugnare eam, et evocaveris eos cum pace, siquidem » pacifica responderint tibi, et aperuerint tibi omnes » populi qui inventi fuerint in civitate erunt tibi tribu- » tarii et obedientes : si autem non obedierint tibi, et » fecerint ad te bellum, et circumsedebis eam, et tradet » eam Dominus Deus tuus in manus tuas, et interficies » omne masculinum ejus in nece gladii, præter mulieres, » et supellectilem et omnia pecora et omnia quæcumque » fuerint in civitate et omnia utensilia prædaberis tibi, et » edes omnem prædationem inimicorum tuorum, quos » Dominus Deus tuus dabit tibi. Sic facies omnibus civi- » tatibus quæ longe sunt a te valde, quæ non sunt a » civitatibus gentium istarum. Ecce autem ex civitatibus » istis, quas Dominus Deus tuus dat tibi hæreditare terram » eorum, non vivificabis omnem vivum, sed anathemabis » eos, Cetthæum et Amorrhæum et Chananæum et Phe- » resæum et Evæum et Jebusæum et Gergesæum, quem- » admodum mandavit tibi Dominus Deus tuus[2]. » Et hic istarum septem gentium terram promissam in hæreditatem, quam debellatis usque ad internecionem eisdem gentibus

[1] Exod. XXXIII, 1, 2. — [2] Deut. XX, 10-17.

Israëlitæ possiderent, manifestum est. Cæteras enim quæ longinquius extra istas gentes invenirentur, voluit fieri tributarias eorum, si non resisterent : si autem resisterent, etiam ipsas interfici, et in perditionem dari, exceptis pecoribus et quæ in prædam possent venire. Item alio loco in Deuteronomio ita legitur : « Et erit, cum induxerit te » Dominus Deus tuus in terram in quam intras ibi hæ- » reditare eam, et abstulerit gentes magnas et multas a » conspectu tuo, Cetthæum et Gergesæum et Amorrhæum » et Pheresæum et Chananæum et Evæum et Jebusæum, » septem gentes magnas et multas et fortiores vobis, et » tradet eos Dominus Deus tuus in manus tuas, et per- » cuties eos, exterminio exterminabis eos. Non dispones » ad eos testamentum, neque miserearis eorum, neque » matrimoniis jungamini cum eis : filiam tuam non » dabis filio ejus, et filiam ejus non sumes filio tuo[1], etc. »

III. Proinde his atque aliis Scripturarum locis sæpe ostenditur, harum septem gentium terras ita accepisse in hæreditatem filios Israël, ut non cum eis qui easdem terras tenebant, sed pro eis illic habitarent. Verumtamen in Genesi non istæ tantum septem gentes, sed undecim promittuntur semini Abrahæ. Sic enim legitur : « In die illa » diposuit Dominus Deus testamentum ad Abraham, di- » cens: Semini tuo dabo terram hanc, a flumine Ægypti » usque ad flumen magnum, flumen Euphratem, Cenæos » et Cenesæos et Cetmonæos et Cetthæos et Pheresæos » et Raphaïm et Amorrhæos et Chananæos et Evæos » et Gergesæos et Jebusæos[2]. » Quæ ita solvitur quæstio, ut intelligamus hanc præcessisse prophetiam, quod in eos fines regnum fuerat porrecturus et dilataturus Salomon, de quo ita scriptum est : « Et omne propositum Salomo- » nis, quo destinaverat ædificare in Jerusalem et Libano

[1] Deut. VII, 1-3. — [2] Gen. XV, 18-20.

» et in omni terra potestatis suæ : omnis populus qui » derelictus est a Cetthæo et Amorrhæo et Pheresæo et » Evæo et Jebusæo, qui non erant ex Israël, ex filiis eo- » rum, qui residui erant cum eis in terra, quos non con- » sumpserant filii Israël, et subjugavit eos Salomon in » tributum usque in diem hunc[1]. » Ecce residua populorum debellandorum atque omnino ex Dei præcepto perdendorum subjugavit Salomon in tributum, quos utique secundum Dei præceptum perdere debuit : sed tamen subjugati tanquam tributarii possessi sunt. Paulo post autem ita legitur : « Et erat dominans in omnibus » regibus a flumine usque ad terram Philistiim, et usque » ad fines Ægypti[2]. » Ecce ubi impletum est quod in Genesi Deus ad Abraham loquens, promittensque prædixerat. A flumine quippe hic intelligitur ab Euphrate : magnum enim flumen in illis locis, etiam proprio nomine non addito, potest intelligi. Neque enim de Jordane hoc accipi potest, cum et citra Jordanem et ultra Jordanem jam terras Israëlitæ obtinuerant et ante regnum Salomonis. Ergo a flumine Euphrate ex partibus Orientis, usque ad fines Ægypti, quæ pars illis erat ab Occidente, regnum Salomonis Scriptura Regnorum dixit fuisse porrectum. Tunc ergo amplius subjugatum est, quam septem illæ gentes tenebant ; ac per hoc tunc in servitutem redactæ sunt, non septem, sed undecim gentes. Quod enim in Regnorum libris scriptum est, usque ad fines Ægypti a flumine, cum Scriptura ab Oriente usque ad Occidentem quantum porrectum esset regnum, vellet ostendere : hoc idem in Genesi, cum ab Occidente usque ad Orientem præfiniretur, dictum est, a flumine Ægypti usque ab flumen magnum Euphratem. Flumen quippe Ægypti,

[1] 3 Reg. x, 22, 23 juxta LXX, in Vulgata autem IX, 19. — [2] Ibid. juxta LXX, in Vulgata autem IV, 24.

qui finis est disterminans regnum Israël ab Ægypto, non est Nilus, sed alius est non magnus fluvius, qui fluit per Rhinocoruram civitatem, unde jam ad Orientem versus incipit terra promissionis. Sic ergo fuerat constitutum filiis Israël, ut septem gentium terras, exterminatis et perditis illi gentibus, ipsi inhabitarent : aliis autem regnarent subditis atque tributariis usque ad flumen Euphratem. Et quamvis in hoc Deo non obtemperassent; quia et ex illis, quas exterminare deberent, obedientes aliquos fecerant : Deus tamen temporibus Salomonis fidem suæ promissionis implevit.

IV. Nunc itaque in libro Jesu Nave quod considerare suscepimus, quomodo erit verum : « Et dedit Deus Israëli » omnem terram, quam juraverat dare patribus eorum, » et hæreditaverunt eam[1]? » Quomodo adhuc vivente Jesu omnem terram dedit, cum etiam reliquias illarum septem gentium nondum superavissent? Nam quod sequitur, « Et hæreditaverunt eam, » verum est; quia ibi erant, ibique consederant. Deinde quod adjungit : « Et requiem » dedit illis Dominus in circuitu, sicut juraverat patribus » eorum[2], » verum est, quia vivo adhuc Jesu non eis quidem cedebant reliquiæ illarum gentium, sed nulla earum eos in terris ubi consederant bello lacessere audebat. Ideo dictum est et quod deinde adjungitur : « Non » restitit quisquam ante faciem illorum ab omnibus ini» micis eorum. » Quod vero sequitur : « Sed omnes ini» micos eorum tradidit Dominus illis in manus eorum[3] : » hos intelligi voluit inimicos, qui obviam ire in bellum ausi sunt. Deinde quod dicit : Non decidit ex omnibus » verbis bonis, quæ locutus est Dominus filiis Israël, » omnia advenerunt[4], » ita vult intelligi, quia cum jam illi contra præceptum Domini fecissent, quibusdam par-

[1] Josuë xxi, 41. — [2] Ibid. 42. — [3] Ibid. — [4] Ibid. 43.

cendo ex illis septem gentibus, et eos obedientes faciendo, adhuc tamen inter eos salvi erant. Ideo cum dixisset « Ex omnibus verbis, » addidit « Bonis; » quia nondum evenerant maledicta contemptoribus et transgressoribus constituta. Restat ergo ut quod ait : « Dedit Dominus » Israëli omnem terram quam juraverat dare patribus » eorum, » secundum hoc intelligatur, quia etsi adhuc erant ex illis gentibus reliquiæ conterendæ et exterminandæ, vel ex aliis usque ad flumen Euphratem, aut subjugandæ si non resisterent, aut perdendæ si resisterent : tamen in usum eorum relictæ sunt, in quibus exercerentur, ne carnalibus affectibus et cupiditatibus infirmi, repentinam tanquam rerum temporalium prosperitatem modeste ac salubriter sustinere non possent, sed elati citius interirent, quod opportune alio loco demonstrabitur. Omnis ergo illis terra data est; quia et illa pars, quæ nondum fuerat in possessionem data, jam data fuerat in quamdam exercitationis utilitatem.

QUÆSTIO XXII.

Quod ait, « Non restitit quisquam ante faciem illorum » ab omnibus inimicis eorum[1], quæri potest quomodo verum sit, cum de tribu Dan superius scriptum sit, quod eos hostes eorum non permiserint descendere in vallem, et prævaluerint eis in montibus[2]. Sed quod diximus[3] cum duodecim filios Jacob Scriptura in Mesopotamia natos commemorasset ubi non fuerat natus Benjamin; hoc etiam hic intelligendum est, quia pro universo populo undecim tribus deputatæ sunt, ea regula, quæ aliis Scripturarum locis nobis satis innotuit. Causa autem si quæritur, cur hæc tribus in ea sorte quæ illi obvenit, non obtinuerit

[1] Josuë XXI, 42. — [2] Id. XIX, 48, juxta LXX. — [3] Lib. I. Quæstiones in Gen. quæst. 17.

sufficientes terras, et ab eis a quibus tenebantur afflicta sit, in Dei quidem secreto consilio esse credendum est. Verumtamen cum Jacob filios suos benediceret, talia dixit de isto Dan, ut de ipsa tribu existimetur exurrecturus Antichristus [1]. Unde nunc dicere plura non suscipimus, cum etiam sic solvi possit hæc quæstio, quia « Non restitit » quisquam ante faciem illorum ab omnibus inimicis eo- » rum, » cum simul sub unius ducis imperio bellum gererent, antequam singulis tribubus sua defendenda dividerentur loca.

QUÆSTIO XXIII.

« Et in sacrificiis salutarium nostrorum [2]. » Quia pluraliter dicta sunt sacrificia, pluraliter etiam salutaria. Ubi advertendum est diligentius, quemadmodum dici soleat sacrificium salutaris, quoniam si Christum acceperimus, quoniam ipse dictus est Salutare Dei [3], non occurrit quemadmodum pluraliter possit hoc verbum intelligi. Unus enim Dominus noster Jesus Christus [4] : quamvis dicantur Christi per ejus gratiam, sicut in Psalmo legitur; « Nolite » tangere Christos meos [5]. Sed utrum salutares dici possint, vel salutaria, non facile audendum est : solus enim ipse Salvator corporis.

QUÆSTIO XXIV.

Quod dicit Jesus de sua propinquante morte : « Ego » autem recurro viam, sicut et omnes qui super terram [6] : » in ea interpretatione quæ est ex hebræo inveniemus, » ingredior viam [7]. » Ita ergo accipiendum est quod Septuaginta dixerunt, « Recurro, » sicut dictum est homini :

[1] Gen. XLIX, 17. — [2] Josuë, XXII, 23. — [3] Luc. II, 30. — [4] I Cor. VIII, 6. — [5] Psal. CIV, 15. — [6] Josuë XXIII, 14. — [7] Sic habet Vulgata nostra.

« Donec revertaris in terram unde sumptus es[1] : » ut secundum corpus dictum intelligatur. Secundum animam vero, si voluerimus ita accipere, quemadmodum in Ecclesiaste positum est : « Et spiritus revertetur ad Deum, » qui dedit eum[2] : » non arbitror de omnibus posse dici, sed de iis qui sic vixerint; ut ad Deum redire mereantur, tanquam ad auctorem a quo creati sunt. Neque enim hoc et de illis recte intelligi potest, de quibus dicitur : « Spi- » ritus ambulans et non revertens[3]. » Iste autem vir sanctus Jesus Nave si non addidisset, « Sicut et omnes qui super » terram, » nulla esset quæstio; neque enim aliud de illo crederemus, quam quo eum dignum esse legimus : cum vero additum est, « Sicut et omnes qui super terram. » mirum si hoc, quod latinus interpres « Recurro » posuit, non magis « Percurro » vel « Excurro » dicendum est, si hoc potest dici quod græcus habet ἀποτρέχω. Omnes enim percurrunt, vel excurrunt hujus vitæ viam, cum ad ejus finem pervenerint. Sed quia hoc verbum positum est, ubi parentes Rebeccæ dicunt ad servum Abrahæ : « Ecce Re- » becca, ancipiens recurre, et sit uxor domini tui[4] : » ideo et hic ita hoc verbum interpretatum est.

QUÆSTIO XXV.

Quod Septuaginta interpretes habent, « Ed assumpsi » patrem vestrum Abraham de trans flumen, et deduxi » eum in omnem terram[5] : » interpretatio quæ est ex hebræo habet, « Et induxi eum in terram Chanaan[6]. » Mirum est ergo si Septuaginta pro terra Chanaan omnem terram ponere voluerunt, nisi intuentes prophetiam, ut magis ex promissione Dei tanquam factum accipiatur, quod certissime futurum in Christo et in Ecclesia præ-

[1] Gen. III, 19. — [2] Eccli. XII, 7. — [3] Psal. LXXVII, 39. — [4] Gen. XXIV, 51. — [5] Josuë XXIV, 3. — [6] Sic habet Vulgata nostra.

nuntiabatur, quod est verum semen Abrahæ; non in filiis carnis, sed in filiis promissionis.

QUÆSTIO XXVI.

« Et bellaverunt adversus vos qui habitabant Jeri» cho[1]. » Quæri potest, quomodo id verum sit, cum clausis portis se murorum ambitu tantummodo tuerentur. Sed recte dictum est, quia et claudere adversus hostem portas, ad bellum pertinet. Non enim miserunt legatos qui poscerent pacem. Unde si dictum esset, « Pugnaverunt adversum vos, » falsum esset. Neque enim bellum continuas pugnas habet, sed aliquando crebras, aliquando raras, aliquando nullas. Bellum est tamen quando est quodam modo armata dissentio.

QUÆSTIO XXVII.

Quid est, quod inter cætera quæ Jesus Nave erga Israëlitas Dominum fecisse commemorat dicit, « Misit ante vos » vespas, et ejecit illos a facie vestra[2] : » quod etiam in libro Sapientiæ legitur[3], nec tamen uspiam factum esse in iis, quæ gesta sunt, invenitur? An forte translato verbo, vespas intelligi voluit acerrimos timoris aculeos, quibus quodam modo volantibus rumoribus pungebantur, ut fugerent, aut aërios occultos spiritus, quod in Psalmo dicit, per angelos malignos[4]. Nisi forte quis dicat non omnia, quæ facta sunt, esse conscripta ; et hoc quoque visibiliter factum, ut veras vespas velit intelligi.

QUÆSTIO XXVIII.

Quid est, quod dixit Jesus ad populum, « Non pote» ritis servire Domino, quia Deus sanctus est[5]. » An quia

[1] Josuë xxiv, 11. — [2] Ibid. 12. — [3] Sap. xii, 8. — [4] Psal. lxxvii, 49. — [5] Josuë xxiv, 19.

illius sanctitati perfecta servitute quodam modo contemperari, humanæ fragilitati impossibile est? Quo audito, isti non solum ejus eligere servitutem, sed etiam de adjutorio ejus et misericordia præsumere debuerunt : quam ille intellexit, qui dicit in Psalmo : « Ne intres in judicium » cum servo tuo; quoniam non justificabitur in conspectu » tuo omnis vivens[1]. » Isti autem de se potius præsumere delegerunt, quod Deo possent sine ulla offensione servire, ut jam tunc inciperent, quod de illis expressit Apostolus : « Ignorantes enim Dei justitiam, et suam volentes » constituere, justitiæ Dei non sunt subjecti[2]. » Ita eis jam Lex subintrabat, ut abundaret delictum, et postea superabundaret gratia per Dominum Christum, qui finis est Legis ad justitiam omni credenti[3].

QUÆSTIO XXIX.

Quid est quod ait idem Jesus loquens ad populum, « Et » nunc circumauferte deos alienos, qui sunt in vobis, et » dirigite corda vestra ad Dominum Israël[4]. » Non enim credendi sunt adhuc habuisse apud se aliqua gentium simulacra, cum superius eorum obedientiam prædicaverit : aut vero si haberent, post tantas Legis comminationes, illa eos prospera sequerentur; cum sic in eos vindicatum sit quod unus eorum de anathemate furtum fecerat. Denique Jacob dixit hoc eis, qui cum illo exierant de Mesopotamia, ubi sic idola colebantur, ut et Rachel paterna furaretur[5] : sed post illam admonitionem Jacob, dederunt quæ habebant[6], unde apparuit hoc eis ita dictum esse, quia sciebat eos habere ille qui dixerat. Nunc vero post hanc admonitionem Jesu Nave nullus tale aliquid protulit. Nec tamen putandum est hoc illum inaniter præcepisse;

[1] Psal. CLXII, 2. — [2] Rom. X, 3. — [3] Id. V, 20. — [4] Josuë XXIV, 23. — [5] Gen. XXXI, 19. — [6] Id. XXXV, 4.

non enim ait : « Et nunc auferte deos alienos si qui sunt in vobis ; » sed omnino tanquam sciens esse, « Qui sunt, inquit, » in vobis. » Proinde Propheta sanctus in cordibus eorum esse cernebat cogitationes de Deo alienas a Deo, et ipsas admonebat auferri. Quisquis enim talem cogitat Deum qualis non est Deus, alienum Deum utique et falsum in cogitatione portat. Quis est autem qui sic cogitet Deum quemadmodum ille est? Ac per hoc relinquitur fidelibus, quandiu peregrinantur a Domino, auferre a corde suo irruentia vana phantasmata, quæ se cogitantibus ingerunt, velut talis aut talis sit Deus, qualis utique non est : et dirigere cor ad illum fideliter, ut quemadmodum et quantum nobis expedire novit, ipse se insinuet per Spiritum suum, donec absumatur omne mendacium, unde dictum est : « Omnis homo mendax[1] ; » et transacta non solum impia falsitate, verumetiam ipso speculo et ænigmate, facie ad faciem cognoscamus, sicut et cogniti sumus : quemadmodum Apostolus dicit : « Videmus nunc per speculum in » ænigmate, tunc autem facie ad faciem : nunc scio ex » parte, tunc autem cognoscam sicut et cognitus sum[2]. »

QUÆSTIO XXX.

I. « Et disposuit Jesus testamentum ad populum in illo » die, et dedit illi Legem et judicium in Silo coram taber- » naculo Domini Dei Israël. Et scripsit verba hæc in libro » Legis Dei ; et accepit lapidem magnum, et statuit illum » Jesus sub terebintho ante Dominum. Et dixit Jesus ad » populum : Ecce lapis iste erit vobis in testimonium, » quia hic audivit omnia quæ dicta sunt a Domino, quæ- » cumque locutus est ad vos hodie, et hic erit vobis in » testimonium in novissimis diebus, cum mentiti fueritis » Domino Deo vestro[3]. » Hæc verba qui non in superficie

[1] Psal. cxv, 11. — [2] I Cor. xiii, 12. — [3] Josue xxiv, 25-27.

tantum audiunt, sed aliquanto altius perscrutantur, nequaquam tantum virum tam insipientem putare debent, ut verba Dei quæ locutus est populo, inanimum lapidem audisse crediderit : qui etiamsi ab artifice in hominis similitudinem effigiatus esset, inter illos utique deputaretur, de quibus in Psalmo canitur : « Aures habent, et non au- » dient[1]. » Neque enim idola gentium aurum et argentum sola non audiunt, et si lapidea sint audiunt. Sed per per hunc lapidem profecto illum significavit, qui fuit lapis offensionis non credentibus Judæis, et petra scandali[2], qui cum reprobaretur ab ædificantibus, factus est in caput anguli[3] : quem præfiguravit et illa petra, quæ potum sitienti populo, ligno percussa profudit[4]; de qua dicit Apostolus : « Bibebant autem de spiritali sequenti petra, » petra autem erat Christus[5]. Unde et cultellis petrinis populum circumcidit iste ductor egregius : qui cultri petrini cum illo etiam sepulti sunt[6], ut profundum mysterium demonstrarent posteris profuturum. Sic ergo et istum lapidem, quanquam visibiliter statutum, spiritaliter debemus accipere, in testimonium futurum Judæis infidelibus, hoc est, mentientibus; de quibus dicit Psalmus : « Inimici » Domini mentiti sunt ei[7]. » Neque enim frustra, cum jam Dei famulus Moyses, vel potius per eum Deus disposuisset ad populum testamentum, quod in arca erat, quæ dicta est arca testamenti, et in libris Legis tanta sacramentorum et præceptorum multiplicitate conscriptis[8], tamen etiam hic dictum est, « Disposuit Jesus ad popu- » lum testamentum in illa die. » Repetitio quippe testamenti Novum Testamentum significat; quod significat et Deuteronomium, quod interpretatur secunda Lex; quod

[1] Psal. cxiii, II, 6. — [2] I Petr. ii, 8. — [3] Psal. cxvii, 22. — [4] Exod. xvii, 6. — [5] I Cor. x, 4. — [6] Josuë v, 2. — [7] Psal. lxxx, 16. — [8] Exod. xxiv, 3 et seqq.

significant et prioribus confractis tabulæ renovatæ [1]. Multis enim modis significandum, quod uno modo implendum fuit. Jamvero quod sub terebintho statutus est lapis, hoc significat, quod virga ad petram ut aqua proflueret; quia neque hic sine ligno statutus est lapis. Ideo autem subter, quia non fuisset in cruce exaltatus, nisi humilitate subjectus; vel quod illo tempore, quo id faciebat Jesus Nave, adhuc obumbrandum mysterium fuit. Terebinthi etiam lignum medicinalem lacrymam exsudat, quæ arbor a Septuaginta interpretibus hoc loco posita est, quamvis secundum alios interpretes quercus legatur.

II. Mirum est sane quod saltem in novissimis suis verbis, quibus populum allocutus est Jesus homo Dei, nihil eos objurgavit, ex eo quod his gentibus pepercerunt, quas Dominus usque ad internecionem cum anathemate perdendas esse præcepit. Sic enim scriptum est : « Et factum est, postquam invaluerunt filii Israël, et fecerunt » Chananæos obaudientes, exterminio autem eos non » exterminaverunt [2]. » Nam primo id eos non potuisse, Scriptura testata est : sed nunc posteaquam prævaluerunt, ita ut facerent obaudientes, quod non etiam exterminaverunt, utique contra præceptum Domini factum est; quod non est cuiquam factum, cum Jesus exercitum duceret. Cur ergo non eos objurgavit allocutione novissima, quod in hoc Domini præcepta neglexerunt? An forte quia prius dixit eos Scriptura non potuisse, utique antequam prævalerent, etiam cum prævaluissent timuisse credendi sunt, ne forte paratis obaudire, si parcere noluissent, acrius eos adversum se ex ipsa desperatione pugnare compellerent, et eos superare non possent? Hunc ergo ei humanum timorem Dominus noluit imputare, etsi apparet in eo quædam subdefectio fidei, quæ si fortis in eis esset,

[1] Exod. XXXIV, 1. — [2] Josuë XVII, 13.

ea sequerentur quæ ipsum Jesum bellantem secuta sunt. Quia vero non in eis tanta fides fuit, etiam cum adversariis suis prævaluissent, pugnare cum eis usque ad internecionem eorum timore non ausi sunt. Quem timorem, ut dixi, non de malitia, neque de superbia vel contemptu præcepti dominici, sed de animi infirmitate venientem, noluit eis Dominus imputare, cum eis per Jesum novissima loqueretur. Unde et Apostolus: « Alexander, inquit, » ærarius multa mala mihi ostendit, reddet illi Dominus » secundum opera ipsius[1]. » De his autem qui eum periclitantem non malitia, sed timore deseruerant, ita locutus est: « In prima mea defensione nemo mihi affuit, sed » omnes me dereliquerunt: non illis imputetur[2]. »

[1] 2 Tim. IV. — [2] Ibid. 16.

LIBER VII.

QUÆSTIONES IN JUDICES.

QUÆSTIO I.

In fine libri Jesu Nave breviter narrator porrexit historiam, quousque filii Israël ad colendos deos alienos declinaverunt : in hoc autem libro ad ordinem reditur, quomodo consequentia gesta fuerint post mortem Jesu Nave. Non ergo ab illo tempore incipit liber, quo populus ad colenda simulacra defluxit[1], sed a prioribus interpositis temporibus, quibus ea gesta sunt ; post quæ ad illa pervenit.

QUÆSTIO II.

« Et factum est, postquam defunctus est Jesus, interrogabant filii Israël in Domino dicentes : Quis ascendet nobiscum ad Chananæum dux ad debellandum eum ? Et dixit Dominus : Judas ascendet. Ecce dedi terram in manu ipsius[2]. » Hic quæritur, utrum aliquis homo Judas vocabatur, an ipsam tribum, ita ut solet, sic appellavit. Sed illi qui interrogaverant Dominum, post mortem Jesu Nave ducem requirebant : unde putatur unius expressum hominis nomen. Verum quia non solet duces nominare Scriptura cum constituuntur, nisi commemorata etiam origine parentum, et constat post Jesum duces

[1] Judic. 1, 2. — [2] Ibid. 1. 2.

habuisse populum Israël, quorum primus est Gothoniel filius Cenez, rectius intelligitur nomine Judæ, tribum Juda fuisse significatam. Ab ipsa enim tribu voluit Dominus incipere conteri Chananæos. Et cum populus de duce interrogasset, ad hoc valuit responsio Domini, ut scirent Deum noluisse ab universo populo bellari adversus Chananæos. Dixit ergo: « Judas ascendet. » Et sequitur Scriptura narrans: « Et dixit Judas ad Simeon fra- » trem suum[1]: » utique tribus ad tribum. Non enim adhuc vivebant illi filii Jacob, qui dicti sunt Judas et Simeon, inter cæteros fratres suos propriis nominibus appellati: sed dixit tribus Juda ad tribum Simeon: « Ascende mecum in sortem meam et bellemus in Cha- » nanæo, et ibo etiam ego tecum in sortem tuam. » Manifestum est auxilium sibi tribum Juda alterius tribus postulasse, quod redderet, cum et illi in sua sorte habere inciperent necessarium.

QUÆSTIO III.

« Et dixit Caleb: Quicumque percusserit Civitatem » litterarum, et cœperit eam, dabo ei filiam meam Axam » uxorem[2]. » Jam hoc et in libro Jesu Nave commemoratum est[3]: sed utrum Jesu vivente factum sit, et nunc per recapitulationem repetitum; an post ejus mortem posteaquam dictum est, « Judas ascendet, » et cœpit Judas debellare Chananæos, in quo bello ista omnia gesta narrantur, merito quæritur. Sed credibilius est post mortem Jesu factum, tunc autem per prolepsim, id est, per præoccupationem commemoratum, quemadmodum et alia. Nunc enim cum res gestæ adversus Chananæos tribus Juda exponerentur, ita se narrationis ordo continet, inter cætera Judæ facta bellica, de quo, post mortem

[1] Judic. I, 3. — [2] Ibid. 12. — [3] Josuë XV, 16.

Jesu dixerat Dominus, « Judas ascendet : Et postea descenderunt filii Juda pugnare ad Chananæum, qui habitabat in montana et Austrum et campestrem. Et abiit Judas ad Chananæum inhabitantem in Chebron, et exiit Chebron ex adverso. Nomen autem erat Chebron Cariatharbocsepher, et percussit Sesi et Achiman et Cholmi filios Enach : Et ascenderunt inde ad inhabitantes Dabir. Nomen autem Dabir quod erat ante Civitas litterarum. Et dixit Caleb : Quicumque percusserit Civitatem litterarum, et acceperit eam, dabo ei filiam meam in uxorem[1]. » Constat ergo ex hoc ordine gestarum rerum tam perspicuo, post mortem Jesu hoc esse factum. Tunc vero cum civitates datæ ipsi Caleb commemorarentur, progressus ex occasione narrator, quod postea factum est præoccupavit. Nec tamen frustra arbitror hoc de filia Caleb data in victoris præmium, bis numero Scripturam commemorare voluisse.

QUÆSTIO IV.

Alia nascitur quæstio de filia Caleb, quod in Libro Jesu Nave sic de illa dicitur : « Et factum est, cum ingrederetur ipsa, et consilium habuit cum eo dicens : Petam patrem meum agrum. Et exclamavit de asino[2], » et cætera : ubi agrum petiit a patre, atque concessus est. Hic autem, « Et factum est, inquit, cum ingrederetur ipse, monuit eam Gothoniel, ut peteret a patre suo agrum[3]. » Sed in eo quod dictum ibi est, « Cum ingrederetur ipsa : » et hic dictum est, « Cum ingrederetur ipse : » nihil contrarium est : simul enim ingrediebantur viam. Quod vero ibi dictum est, consilium habuit cum eo, id est, cum viro suo dicens : « Petam patrem meum agrum ; et exclamavit de asino, et petiit : » in eo

[1] Judic. I, 9-12. — [2] Jos. XV, 18. — [3] Judic. I, 14.

quod habuit consilium, ibi monita est ut peteret : quorum alterum ibi dictum est, alterum hic. Utrumque autem ita diceretur : Et consilium habuit cum eo dicens : « Petam patrem meum agrum : ille autem monuit eam : et » exclamavit de asino. » Porro autem quod ibi agrum refertur petiisse, nec nomen ipsius agri tacitum est : hic vero cum agrum petere monita fuerit a viro suo, non agrum petiisse dicitur, « Clamans de subjugali, » quod ibi dictum est de asino, sed, « Redemptionem aquæ, » eo quod in terram Austri fuisset tradita ; subjecitque Scriptura, « Et dedit ei Caleb secundum cor ejus redemptionem » excelsorum et redemptionem humilium : » quid sibi velit obscurum est, nisi forte ager ipse ideo petebatur, ut haberet de fructibus ejus unde aquam redimeret, cujus inopia in illis regionibus erat, quo nupta ducebatur. « Sed dedit ei Caleb redemptionem excelsorum, et re- » demptionem humilium : » non video quid subaudiamus, nisi fluentorum, excelsorum videlicet in montanis, humilium in campestribus sive in vallibus.

QUÆSTIO V.

« Et non hæreditavit Judas Gazam, et finem ejus, et » Ascalonem et finem ejus, et Accaron et finem ejus, et » Azotum et adjacentia ejus. Et erat Dominus cum Juda, » et hæreditavit montem, quoniam non potuit hæredi- » tare inhabitantes in valle, quoniam Rechab obstitit eis, » et currus erant eis ferrei[1]. » Quod in libro Jesu Nave, cum illum locum tractarem[2], ubi scriptum est : « Et dedit » Dominus Israëli omnem terram, cum multas ejus partes » nondum possiderent[3], » dixi ita posse intelligi omnem terram datam, quia ea quæ data non est in possessionem,

[1] Judic. I, 18. — [2] Lib. II, Quæstiones in Josuë quæst. XXI. — [3] Josuë XXI, 41.

data est in quamdam exercitationis utilitatem : hoc multo evidentius hic apparet, quandoquidem commemorantur civitates, quas non hæreditavit Judas, et dicitur : « Et » erat Dominus cum Juda, et hæreditavit montem, quo- » niam non potuerunt hæreditare inhabitantes in valle. » Quis enim non intelligat etiam hoc ipsum ad id pertinuisse, quod erat Dominus cum Juda, ne totum repente obtinendo extolleretur ? Quod enim adjungit, « Quoniam Re- » chab obstitit eis, et currus erant eis ferrei : » quos currus timuerit, dictum est, non Dominus qui erat in Juda, sed ipse Judas : cur autem timuerit, cum quo Dominus erat, si quæritur, hoc est, quod prudenter intelligendum est, refringere Deum propitium etiam in cordibus suorum nimiæ prosperitatis excessus, ut in usum eorum convertat inimicos, non solum quando vincuntur inimici, sed etiam quando metuuntur; illud ad commendandam largitatem suam, illud ad eorum reprimendam elationem. Nam utique inimicus sanctorum est angelus Satanæ ; quem tamen sibi datum colaphizantem dicit Apostolus, ne magnitudine revelationum extolleretur[1]. »

QUÆSTIO VI.

« Et dederunt Caleb Chebron sicut locutus est Moyses, » et hæreditavit inde tres civitates filiorum Enach, et » abstulit inde tres filios Enach[2]. » Jam hoc dictum est in libro Jesu Nave, quoniam illo vivo factum est : sed hic recapitulando commemoratum est, cum de tribu Juda, unde fuit Caleb Scriptura loqueretur[3].

QUÆSTIO VII.

Quæritur quomodo dictum sit : « Et Jebusæum habi- » tantem in Jerusalem non hæreditaverunt filii Benjamin,

[1] 2 Cor. xii, 7. — [2] Judic. i, 2. — [3] Josue xv, 14.

» et habitavit Jebusæus cum filiis Benjamin in Jerusalem » usque in hodiernum diem[1]? » cum superius legatur eadem civitas a Juda capta et incensa, interfectis in ea Jebusæis. Sed cognoscendum est istam civitatem communem habuisse duas tribus, Judam et Benjamin, sicut ostendit ipsa divisio terrarum, quæ facta est a Jesu Nave. Ipsa est enim Jebus quæ Jerusalem[2]: ideo duæ istæ tribus remanserunt ad templum Domini, quando cæteræ, excepta Levi quæ sacerdotalis fuit, et terras in divisionem non accepit, separaverunt se a regno Juda cum Jeroboam. Intelligendum est ergo a Juda quidem civitatem captam et incensam, interfectis qui illic reperti fuerant : sed non omnes Jebusæos esse extinctos; sive quia erant extra illam civitatem, sive quia fugere potuerunt : quos reliquos Jebusæos admissos esse a filiis Benjamin, quibus cum Juda erat civitas illa communis, in ea simul habitare. Quod ergo dictum est : Non hæreditaverunt Jebusæum filii Ben- » jamin, » intelligendum est, quod nec tributarios eos facere potuerunt, sive voluerunt. Aut certe « Non hære- » ditavit Jebusæum, » dictum est, quia non sine illo tenuit terram, quæ ab illo possidebatur.

QUÆSTIO VIII.

« Et non hæreditavit Manasses Bethsan, quæ est Scy- » tarum civitas[3]. » Ipsa hodie perhibetur Scythopolis dici. Potest autem movere, quomodo in illis partibus multum ab Scythia diversis potuerit esse Scytharum civitas. Sed similiter potest movere quomodo tam longe a Macedonia Macedo Alexander condiderit Alexandriam civitatem; quod utique fecit longe lateque bellando : ita etiam, cum Scythæ aliquando bellando in longinqua progrederentur, istam condere potuerunt. Nam legitur in historia gentium,

[1] Judic. I, 21. — [2] Josue xv, 63, et XVIII, 28. — [3] Judic. I, 27.

universam pene Asiam Scythas aliquando tenuisse, cum regi Ægyptiorum illi, qui eis ultro bellum indixerat, irent obviam, quorum adventu territus, in suum se regnum recepit.

QUÆSTIO IX.

« Et non hæreditavit Manasses Bethsan, quæ est Scy- » tharum civitas, neque filias ejus[1]. Filias ejus » dicit civitates, quas ipsa quasi metropolis instituerat.

QUÆSTIO X.

« Et factum est, quando prævaluit Israël, et posuit » Chananæum in tributum, et auferens non abstulit » eum[2]. » Jam tale aliquid dictum est in libro Jesu Nave, pene ipsis verbis[3]. Proindè aut hic per anacephalæosim dicitur, aut illic per prolepsim dictum est, id est, aut hic recapitulando, aut illic præoccupando.

QUÆSTIO XI.

« Et contribulavit Amorrhæus filios Dan in monte, » quoniam non permisit eos descendere in vallem[4]. » Et hoc similiter, aut in libro Jesu Nave præoccupando commemoratum est, aut hic recapitulando[5].

QUÆSTIO XII.

« Et ascendit Angelus Domini super Clauthmona mon- » tem[6]. » Scriptor libri hoc nomine appellavit locum, quia postea scripsit : nam quando Angelus Domini super eum ascendit, nondum sic appellabatur. A ploratione quippe nomen accepit, eo quod græce κλαυθμὸς ploratio

[1] Judic. I, 27. — [2] Ibid. 28. — [3] Josuë XVII, 13. — [4] Judic. I, 34. — [5] Josuë XIX, 48. juxta LXX. — [6] Judic. II, 1.

dicitur. Ibi enim populus flevit, cum audisset ab hoc Angelo verba Domini vindicantis in eos, quod inobedientes fuissent, quia non exterminaverunt populos secundum præceptum ejus, quibus prævaluerunt, eligentes eos facere tributarios, quam interimere et perdere quemadmodum jusserat Dominus. Quod sive contempto Dei mandato, sive timore fecerint, ne hostes adversum se acrius pugnare pro salute obtinenda quam pro tributo non dando cogerent, sine dubio peccaverunt, vel spernendo quod divinitus imperatum est, vel non præsumendo quod eos posset qui imperaverat adjuvare. Quod ideo per Jesum noluit eis dicere, (si tamen adhuc eo vivente jam cœperat fieri, et non potius præoccupando commemoratum fuerat quod illo mortuo fieri cœpit,) quia hoc omnibus voluit exprobrare per Angelum : nondum autem omnes id fecerant vivente Jesu, etsi aliqui forte jam cœperant. Credibilius est tamen nihil tale fieri cœptum vivente Jesu Nave, tantumque terrarum sub illo tenuisse filios Israël, quantum eis ad considendum sufficeret, quamvis in sortibus suis haberent unde crescendo et convalescendo adhuc adversarios exterminarent. Proinde post mortem Jesu, posteaquam prævaluerunt ut hoc possent facere, maluerunt eos habere tributarios secundum voluntatem suam, quam interimere et perdere secundum voluntatem Dei : propter hoc ad eos corripiendos Angelus missus est. Quod vero commemoratum est in libro Jesu Nave, magis existimo præoccupando commemoratum[1], quod post ejus mortem vel futurum esse jam ipse noverat prophetico spiritu, si ab illo liber conscriptus est, qui appellatur Jesu Nave, vel si ab alio scriptus est, jam factum esse sciebat post mortem Jesu, quod in illo libro præoccupando commemoravit.

[1] Josuë XIII, 13, etc.

QUÆSTIO XIII.

Quid est quod Angelus Domini inter cætera divinæ comminationis dicit : « Non adjiciam transmigrare populum, quem dixi ejicere? Non auferam eos a facie vestra, » et erunt vobis in angustias, et dii eorum erunt vobis in » scandalum[1] : » nisi ut intelligamus nonnulla etiam de ira Dei venire peccata? Ut enim dii gentium, inter quas non a se exterminatas Israëlitæ habitare voluerunt, essent eis in scandalum, id est, facerent eos scandalizari in Domino Deo suo, eoque offenso vivere, indignans hoc comminatus est Deus : quod certe manifestum est magnum esse peccatum.

QUÆSTIO XIV.

« Et dimisit Jesus populum, et abierunt filii Israël » unusquisque in domum suam, et unusquisque in hæreditatem suam, hæreditare terram[2]. » Hoc per recapitulationem iterari nulla dubitatio est[3]. Nam et mors ipsius Jesu Nave etiam in hoc libro commemoratur[4], ut tanquam ab exordio cuncta breviter insinuarentur, ex quo eis Dominus dedit terram, et quemadmodum sub ipsis Judicibus vixerint, quæve perpessi sint; atque iterum reditur ad ipsorum Judicum ordinem, ab eo qui primus est constitutus.

QUÆSTIO XV.

« Et surrexit generatio altera post eos, qui non scierunt » Dominum, et opera ejus, quæ fecit Israël[5]. » Exposuit quomodo dixerit, « Non scierunt Dominum, » in illis vi-

[1] Judic. II, 3. — [2] Ibid. 6. — [3] Josuë XXIV, 28. — [4] Judic. II, 8. — [5] Ibid. 10.

delicet præclaris et mirabilibus operibus, per quæ factum est ante illos ut Israël sciret Dominum.

QUÆSTIO XVI.

« Et servierunt Baal et Astartibus [1]. » Solet dici Baal nomen esse apud gentes illarum partium Jovis, Astarte autem Junonis, quod et lingua punica putatur ostendere. Nam Baal Punici videntur dicere Dominum; unde Baalsamen, quasi Dominum cœli, intelliguntur dicere : Samen quippe apud eos cœli appellantur. Juno autem sine dubitatione ab illis Astarte vocatur. Et quoniam istæ linguæ non multum inter se differunt, merito creditur hic de filiis Israël hoc dicere Scriptura, quod Baal servierunt et Astartibus, quia Jovi et Junonibus. Nec movere debet, quod non dixit Astarti, id est, Junoni; sed tanquam multæ sint Junones, pluraliter hoc nomen posuit. Ad simulacrorum enim multitudinem referri voluit intellectum, quoniam unumquodque Junonis simulacrum Juno vocabatur : ac per hoc tot Junones, quot simulacra intelligi voluit. Varietatis autem causa existimo Jovem singulariter, Junones pluraliter commemorare voluisse. Nam eadem causa plurium simulacrorum etiam Joves pluraliter dici possent. Hoc autem, id est, nomine plurali Junones, in græcis secundum Septuaginta reperimus, in latinis autem singulariter erat. Quorum in illo qui non habebat Septuaginta interpretationem, sed ex hebræo erat, Astaroth legimus; nec Baal, sed Baalim. Quod si forte aliud in hebræa vel syra lingua nomina ista significant, deos tamen alios fuisse constat et falsos, quibus Israël servire non debuit.

[1] Judic. II, 13.

QUÆSTIO XVII.

I. « Et vendidit eos in manu inimicorum suorum in cir- » cuitu[1]. » Quæri solet quare dixerit, « Vendidit, » tanquam aliquod pretium intelligatur datum. Sed et in Psalmo legitur : « Vendidisti populum tuum sine pretio[2] : » et apud Prophetam : « Gratis venditi estis, et non cum ar- » gento redimemini[3]. » Quare ergo venditi, si gratis et sine pretio, et non potius donati ? An forte Scripturarum locutio est, ut venditus etiam qui donatur dici possit ? Hic autem sensus est optimus in eo quod dictum est : « Gratis » venditi estis, » et, « Vendidisti populum tuum sine pre- » tio : » quia illi, quibus tradidisti populum, impii fuerunt, non Deum colendo tradi sibi illum populum meruerunt, ut ipse cultus tanquam pretium videretur. Quod vero dictum est : « Neque cum argento redimemini : » non ait ; « Neque cum pretio, » sed, « Neque cum argento ; » ut pretium redemptionis intelligamus, quale dicit apostolus Petrus : « Non enim argento et auro redempti estis, sed » pretioso sanguine Agni immaculati[4]. » In argento enim Propheta omnem pecuniam significavit, ubi ait : « Non » cum argento redimemini ; » quoniam pretio quidem sanguinis Christi, non tamen pretio pecuniario fuerant redimendi.

II. In eo quod Dominus dicit : « Et ego non apponam » auferre virum a facie ipsorum de gentibus, quas reli- » quit Jesus filius Nave, et dimisit ad tentandum in eis » Israël, si observabunt viam Domini abire in ea, quem- » admodum custodierunt patres eorum, an non : et di- » misit Dominus gentes has, ut non auferret illas tunc ; » et non tradidit illas in manu Jesu[5]. » Satis ostenditur

[1] Judic. II, 14. — [2] Psal. XLIII, 13. — [3] Isaï LII, 3. — [4] I Petr. I, 18. — [5] Judic. II, 21-23.

causa, quare non Jesus omnes illas gentes bellando deleverit, quia hoc si fieret, non essent in quibus isti probarentur. Poterant autem esse ad utilitatem ipsorum, si tentati in eis, non reprobi invenirentur; eisque talibus inventis, quales eos esse debere præceperat Dominus, jam gentes illæ auferrentur a facie eorum, si ita viverent, nec bellis eos exerceri oporteret. Verba enim Domini huc usque accipienda sunt. « Propter quod tanta dereliquit gens » hæc Testamentum meum, quod mandavi patribus eo» rum, et non obedierunt voci meæ : et ego non apponam » auferre virum a facie ipsorum[1], » id est, adversarium. Cætera vero verba scriptoris sunt, exponentis unde dixerat Dominus, non se ablaturum virum de gentibus, quas reliquit Jesus filius Nave. Deinde subjungens qua causa dereliquerit, « Et dimisit, inquit, ad tentandum Israël, si » observent viam Domini abire in ea, quemadmodum » custodierunt patres eorum, an non[2] : » eos volens intelligi patres custodisse viam Domini, qui fuerunt cum Jesu, id est, eo tempore quo ille vivebat. Generationem quippe alteram superius retulit surrexisse post illos, qui vixerunt cum Jesu[3], et ab ipsis cœpisse transgressiones, quæ offenderunt Dominum; pro quibus tentandis, id est, probandis, relictæ fuerant gentes, nec exterminatæ per Jesum.

III. Deinde ne putaretur hoc Jesus consilio suo tanquam humano egisse, ut gentes illæ relinquerentur, subjungit Scriptura : « Et dimisit Dominus gentes has, ut non au» ferret illas celeriter; et non tradidit eas in manu Jesu[4]. » Deinde sequitur : « Et hæ gentes quas reliquit Jesus, ut » tentaret in eis Israël, omnes qui nescierunt omnia bella » Chanaan : verum propter generationes filiorum Israël » docere illos bellum[5]. » Erat ergo ista causa in eorum

[1] Judic. II, 20, 21. — [2] Ibid. 22. — [3] Ibid. 10. — [4] Ibid. 23. — [5] Id. III, 2.

tentatione, ut bellare discerent, id est, ut tanta pietate et obedientia legis Dei bellarent, quanta patres eorum qui Domino Deo etiam bellando placuerunt: non quia optabile aliquid est bellum, sed quia pietas laudabilis et in bello. Quod autem sequitur : « Verum qui ante illos nescierunt » illas : » quid nisi gentes vult intelligi, quas nescierunt bellando qui fuerunt ante istos ; quorum tentationi, hoc est, probationi relictæ sunt? Deinde commemorans quæ sint : « Quinque, inquit, satrapias alienigenarum[1] ; » quas in libris Regnorum manifestius exprimit[2]. Satrapiæ autem dicuntur quasi parva regna, quibus satrapæ præerant: quod nomen in illis partibus cujusdam honoris est, sive fuit. « Et omnem, inquit, Chananæum, et Sidonium, » et Evæum inhabitantem Libanum ante montem Hermon usque ad Caboëmath : et factum est, ut tentaretur » in ipsis Israël[3]; » tanquam diceret, Hoc autem factum est, ut tentaretur in ipsis Israël : « Scire si audient man» data Domini ; » non ut sciret Deus omnium cognitor, etiam futurorum, sed ut scirent ipsi, et sua conscientia vel gloriarentur, vel convincerentur, utrum audirent mandata Domini, « Quæ mandavit patribus eorum in manu » Moysi. » Quoniam ergo manifestati sibi sunt, non se obedisse Deo, in iis gentibus quæ ad eorum tentationem, id est, exercitationem atque probationem fuerant derelictæ, propterea dixit Deus vel illa in quibus aperte missus Angelus et locutus expressus est, vel paulo ante, ubi ait: « Propter quod tanta dereliquit gens hæc Testamentum » meum, quod mandavi patribus eorum, et non obedie» runt voci meæ : et ego non apponam auferre virum a » facie ipsorum[4]. »

IV. Dictum est autem in Deuteronomio ex persona Dei loquentis de istis gentibus adversariis : « Non ejiciam illos

[1] Judic. III, 3. — [2] Reg. VI, 5 et 10. — [3] Judic. III, 3, 4. — [4] Id. II, 20

» in anno uno, ne fiat terra deserta, et multiplicentur in » te bestiæ feræ : paulatim ejiciam illos, donec multipli» cemini, et crescatis, et hæreditetis terram[1]. » Poterat hanc promissionem suam servare Dominus erga obedientes, ut exterminatio gentium illarum, crescentibus Israëlitis partibus fieret; cum eorum multitudo terras unde adversarii exterminarentur desertas esse non sineret. Quod autem ait: « Ne multiplicentur in te bestiæ feræ, » mirum si non bestiales quodam modo cupiditates et libidines intelligi voluit, quæ solent de repentino successu terrenæ felicitatis existere. Neque enim Deus homines exterminare poterat, et bestias non poterat vel perdere, vel pasci potius non permittere.

QUÆSTIO XVIII.

« Et excitavit Dominus salvatorem Israël: et salvavit » eos[2]. » Deinde velut quæreretur quem salvatorem, « Go» thoniel, inquit, filium Cenez. » Accusativum enim casum hic debemus accipere, tanquam diceret Gothonielem. Advertendum est autem quod salvatorem dicat etiam hominem, per quem Deus salvos faciat. Nam « Clamaverunt » filii Israël ad Dominum : et excitavit Dominus salvato» rem Israël, et salvavit eos, Gothoniel filium Cenez, fra» trem Caleb juniorem ipsius : et exaudivit eos[3]. » Inter illa autem quæ appellantur ὑπερβατά hoc genus rarum est, quoniam habet et illud quod Græci vocant ὑστερολογίαν. Quod enim ait postea : « Et exaudivit eos, » si prius ponatur, fit sermo lucidior. Nam ordo est : Et clamaverunt filii Israël » ad Dominum, et exaudivit eos, et excitavit Dominus sal» vatorem Israël. » Deinde quod hic interpositum est, « Et » salvavit eos, » et postea dictum est, « Gothoniel, » aut « Gothonielem filium Cenez, » si ita diceretur, planius

[1] Exod. XXIII, 29. — [2] Judic. III, 9. — [3] Ibid.

fieret, « Et excitavit Dominus salvatorem Israël Gothoniel » filium Cenez, et salvavit eos. »

QUÆSTIO XIX.

Quadraginta annos quievisse terram promissionis a bellis sub Gothoniele Judice Scriptura testatur[1] : quantum temporis primordia Romani imperii sub Numa Pompilio tantummodo rege pacata habere potuerunt.

QUÆSTIO XX.

Quæri potest, utrum mentitus fuerit Aod Judex, quando occidit Eglom regem Moab. Cum enim solus soli insidiaretur ut eum percuteret, hoc illi ait : « Verbum occultum » mihi est ad te, rex[2] : » ut ille a se omnes qui cum illo fuerant removeret. Quod cum factum esset, iterum dixit Aod : « Verbum Dei mihi ad te, rex[3]. » Sed potest non esse mendacium, quandoquidem verbi nomine solet etiam factum appellare Scriptura : et revera ita erat. Quod autem dixit : « Verbum Dei, » intelligendum est hoc illi Deum ut faceret præcepisse, qui eum populo suo excitaverat salvatorem, sicut illis temporibus talia fieri divinitus oportebat.

QUÆSTIO XXI.

Merito quæritur, quomodo fuerit « Exilis valde rex » Eglom, et concluserint adipes vulnus[4], » quando percussus est. Sed intelligendum est ea locutione dictum, quæ solet a contrario intelligi, sicut dicitur lucus, quod minime luceat; et abundare respondetur, quod non est; et benedixit regi, pro maledixit, sicut scriptum est in Regnorum libro de Nabuthe[5]. Nam in ea interpretatione quæ non

[1] Judic. III, 11. — [2] Ibid. 19. — [3] Ibid. 20. — [4] Ibid. 17. — [5] 3 Reg. XXI, 10, 13.

secundum Septuaginta, sed ex hebræo est, ita invenimus : « Erat autem Eglom crassus nimis [1]. »

QUÆSTIO XXII.

« Et exiit Aod foras, et transiit observantes, et clausit » januas domus superioris super eum, et coarctavit [2]. » Hoc recapitulando dictum est, quod fuerat prætermissum. Nam prius hoc fecisse intelligendum est, et sic de superius descendisse, et transiisse observantes.

QUÆSTIO XXIII.

Quomodo pueri regis Eglom clavi aperuerint quod Aod clavi non clauserat, potest movere [3] : aut si ille clavi clauserat, quomodo secum eam non auferret, ut isti nec clavi aperire possent. Proinde aut alia clavis allata est, aut tale clausuræ genus fuit quod sine clavi posset claudi, nec sine clavi aperiri. Nam sunt quædam talia, sicut ea quæ veruclata dicuntur.

QUÆSTIO XXIV.

Sub judice Aod octoginta annos pacem habuit Israël in terra promissionis [4], duplicato scilicet tempore quam fuit memorabile sub Romanorum rege Numa Pompilio.

QUÆSTIO XXV.

« Et post eum surrexit Samegar filius Aneath, et per» cussit alienigenas in sexcentos viros, præter vitulos » boum; et salvavit Israël [5]. » Quomodo post Aod iste pro Israël pugnaverit, et dictus sit salvasse Israël, potest esse quæstio. Non enim rursus fuerant captivati, vel jugo servitutis innexi. Sed intelligendum ita dictum, « Salvavit, »

[1] Sic habet Vulgata nostra. — [2] Judic. III, 23. — [3] Ibid. 25. — [4] Ibid. 30. — [5] Ibid. 31.

non quia nocuerit aliquid hostis, sed ne permitteretur nocere, quoniam credendum est bello cœpisse tentare, et hujus victoria fuisse depulsum. Sed quid sibi velit quod addidit, « Præter vitulos boum, » obscurum est. An forte et boum stragem pugnando fecit, et ita dictum est eum occidisse sexcentos viros, præter illud quod fecit de bobus occisis. Sed quare vitulos? An græcæ locutionis consuetudo est, etiam vitulos eos appellare, qui grandes sunt? Nam ita loqui vulgo in Ægypto perhibentur : sicut apud nos pulli appellantur gallinæ cujuslibet ætatis. Non autem habet interpretatio ex hebræo, « Præter vitulos boum, » sicut ista quæ secundum Septuaginta est : sicut habet illa ex hebræo, « Vomere occisos sexcentos viros, » quod ista non habet.

QUÆSTIO XXVI.

Quid est quod respondens Barac Debboræ ait, « Si ibis, » ibo; et si non ieris mecum, non ibo : quoniam nescio diem » in qua prosperat Angelum Dominus mecum[1] : » quasi a prophetissa diem audire non potuerit? nec illam diem respondit, sed perrexit cum illo. Et quid est, « Prosperat » Angelum Dominus mecum? » An hic demonstratum est, quia et Angelorum actus prosperantur, id est, adjuvantur a Domino, ut feliciter cedant? an locutionis est, » Prosperat Angelum mecum, » id est, facit mecum prospera per Angelum.

QUÆSTIO XXVII.

« Et pavefecit Dominus Sisaram et omnes currus ejus[2]. » Ecce quemadmodum commendat Scriptura agere Deum in cordibus, ut det exitum rebus, quem constituit. Utique enim pavefecit vel obstupefecit Sisaram, ut traderet eum.

[1] Judic. IV, 8. — [2] Ibid. 15.

QUÆSTIO XXVIII.

Ubi Jahel mulier quæ occidit Sisaram, cum locuta esset ad Barac, qui eum quærebat, scriptum est de ipso Barac, quia « Intravit ad eam [1] : » animadvertendum est non esse consequens, ut cum Scriptura dicit de viro, quod intravit ad aliquam fœminam, jam etiam concubuisse credatur. Assidue quippe sic loquitur Scriptura, « Intravit ad eam, » ut nolit intelligi nisi quod ei mixtus sit. Hic ergo proprie dictum est, « Intravit ad eam, » id est, in domum ejus intravit, non ut per hæc verba intelligatur concubitus.

QUÆSTIO XXIX.

In Cantico Debboræ dicitur, « Defecerunt habitantes » in Israël, defecerunt donec surrexit Debbora, donec » surrexit mater in Israël, elegerunt ut panem hordeaceum » deos novos : tunc expugnaverunt civitates principum [2]. » Hic intermixtus ordo verborum obscuritatem facit, et quæstionem movet. Quomodo enim intelligatur, « Ele- » gerunt ut panem hordeaceum deos novos, tunc expug- » naverunt civitates principum? » quasi tunc eis faverit Deus ad expugnandas civitates principum, quando elegerunt ut panem hordeaceum deos novos. Sed in aliis jam Scripturarum locis sæpe didicimus, quemadmodum fiant hyperbata : quorum directione cum verba ad ordinem redeunt, sensus explanatur. Iste ergo est ordo : « Defe- » cerunt habitantes in Israël, defecerunt, elegerunt ut » panem hordeaceum deos novos, donec surrexit Debbora, » donec surrexit mater in Israël : tunc expugnaverunt » civitates principum. »

[1] Judic. IV 22. — [2] Id. V, 7, 8.

QUÆSTIO XXX.

Quæri potest, quomodo dictum sit : « Elegerunt ut » panem hordeaceum deos novos[1] : » cum panis hordeaceus quamvis sit in comparatione triticei panis adjiciendus, tamen etiam ipse pascat, et vitale alimentum sit : dii autem novi, quos dicuntur elegisse, qui defecerunt a Deo vivo, non possunt in alimentis animæ deputari, sed potius in venenis. An hactenus accipienda est similitudo, quatenus valet ut propter hoc solum dictum intelligatur, quia sicut plerumque fastidio fit, ut eligenda rejiciatur, et aspernanda delectent; ita vitio pravæ voluntatis tanquam languore fastidii, cum esset Deus eorum verus, in falsis elegerunt nihil aliud quam novitatem spreta veritate; atque ita cibum mortiferum tanquam panem hordeaceum elegerunt, non se arbitrantes inde perituros, sed etiam inde vitam velut esca innoxia licet viliore sumpturos. Secundum opinionem ergo eorum similitudo posita est, animique languorem, non secundum veritatem. Nam dii illi novi nullis sunt cibis vitalibus comparandi.

QUÆSTIO XXXI.

« Et factum est, quando clamaverunt filii Israël ad Do» minum propter Madian ; et misit Dominus virum Pro» phetam ad filios Israël, et dixit eis[2]. » Cur non dicatur nomen hujus Prophetæ, quod valde Scripturis inusitatum est, latens causa est; non tamen nullam esse arbitror. Sed quia post verba quibus exprobravit inobedientiam populo, sequitur Scriptura dicens, « Et venit Angelus Domini, » et sedit sub quercu, quæ erat in Ephra[3] : » non absurde intelligitur iste Angelus significatus nomine viri, ut posteaquam hæc verba dixit, venerit ad quercum memoratam,

[1] Judic. v, 8. — [2] Id. vi, 8. — [3] Ibid. 11.

et ibi sederit. Nomine enim virorum solere appellari Angelos notum est[1]; quamvis eum, qui esset Angelus, appellatum esse prophetam, non facile nec evidenter occurrat: eum sane, qui propheta esset, dictum Angelum legimus[2]: sed si Angelorum dicta prophetica nota sunt, id est, quibus futura prænuntiaverunt; cur non possit Angelus prophetæ nomine nuncupari? Verumtamen, ut dixit, expressum et manifestum de hac re testimonium non occurrit.

QUÆSTIO XXXII.

Quod Angelus dicit ad Gedeon, « Dominus tecum potens » in fortitudine, » nominativus casus est, non vocativus. Hoc est, « Dominus potens tecum est : » non, « Tu potens. »

QUÆSTIO XXXIII.

Advertendum est dixisse Angelum tanquam ex Domini auctoritate, « Nonne ecce misi te[4] : » cum loqueretur ad Gedeon : Quis enim eum misit, nisi qui ad eum Angelum misit? Debbora vero ait ad Barac, « Nonne mandavit Do» minus Deus Israël tibi[5]? » Hinc autem non dictum est, « Nonne ecce misit te Dominus » : sed, « Nonne ecce misi te. »

QUÆSTIO XXXIV.

Ubi respondet Gedeon ab Angelum, « In me Domine, » hoc est, In me intende : « In quo salvabo Israël, ecce » mille mei humiliores in Manasse[6] : » intelligitur præpositus fuisse mille hominum, quos græce χιλιάρχους appellat Scriptura : an quid aliud?

[1] Gen. xix, 10. — [2] Matth. xi, 10. — [3] Judic. vi, 12. — [4] Ibid. 14. — [5] Id. iv, 6. — [6] Id. vi, 15.

QUÆSTIO XXXV.

Animadvertendum est quod Gedeon non ait Angelo, « Offeram tibi sacrificium : » sed ait, « Offeram sacrificium meum, » et ponam in conspectu tuo[1]. » Unde intelligendum est, non eum Angelo, sed per Angelum sacrificium offerre voluisse. Quod et ipse Angelus evidenter ostendit, qui non ab eo sacrificium tanquam sibi sumpsit : sed ait illi, « Accipe carnes et azymos, et pone ad petram illam, et jus » effunde. Et cum hoc fecisset Gedeon, extendit Angelus » Domini summum virgæ, quæ erat in manu ejus, et tetigit carnes et azymos; et accensus est ignis de petra, » et comedit carnes et azymos[2]. » Ita etiam ipse Angelus in sacrificio, quod obtulit Gedeon, officium ministrantis implevit : ignem quippe homo minister ut homo sine miraculo subjecisset, quem mirabiliter ut Angelus iste subjecit. Denique tunc cognovit Gedeon quod Angelus Domini esset. Nam hoc Scriptura continuo subdidit, « Et » vidit Gedeon quoniam Angelus Domini est[3]. » Prius ergo tanquam cum homine loquebatur, quem tamen hominem Dei credidit, ut coram ipso sacrificium vellet offerre, velut adjuvandus ejus præsentia sanctitatis.

QUÆSTIO XXXVI.

Quæri potest quare Gedeon ausus fuerit sacrificium offerre Deo præter locum ubi jusserat Deus[4]? Præter tabernaculum quippe suum Deus prohibuerat sacrificari sibi; cui tabernaculo templum postea successit : tempore autem quo fuit Gedeon, tabernaculum Dei erat in Silo[5] : atque ideo illic tantum legitime posset sacrificari. Sed intelligendum est quod illum Angelum primo prophetam puta-

[1] Judic. vi, 18. — [2] Ibid. 20, 21. — [3] Ibid. 22. — [4] ibid. 20. — [5] Deut. xii, 13.

verat, et tanquam Deum in illo consuluerat de offerendo sacrificio, quod ille si prohibuisset, non utique fieret : sed quoniam approbavit, et ut fieret annuit, Dei auctoritatem Gedeon in faciendo secutus est. Ita quippe Deus legitima illa constituit, ut leges non sibi, sed hominibus daret. Unde quodcumque præter illa ipse præcepit, non a transgressoribus, sed potius a piis et obedientibus impletum intelligendum est : sicut Abraham de immolando filio[1]. Nam et sic Elias extra tabernaculum Domini ad convincendos sacerdotes idolorum sacrificavit[2] : quod ex præcepto Domini fecisse intelligendus est, qui ei tanquam prophetæ revelatione atque inspiratione jussit ut faceret. Quanquam tanta consuetudo præter tabernaculum sacrificandi crebuerat, ut etiam Salomon in excelsis sacrificasse inveniatur [3], nec ejus sacrificium fuisse reprobatum. Et tamen notantur reges, qui inter opera laudabilia sua non destruxerunt excelsa, ubi contra Legem Dei populus sacrificare consueverat, et qui destruxit, majore prædicatione laudatur. Ita Deus consuetudinem populi sui, qua præter ejus tabernaculum, tamen non diis alienis offerebant, sed Domino Deo suo, sustinebat potius quam vetabat, etiam sic exaudiens offerentes. Hoc autem quod Gedeon fecit, quis non intelligat per Angelum procuratum, ut prophetice fieret, in qua prophetia petra illa commendaretur? Cui quidem petræ non sacrificatum est, sed de illa ignis commemoratur exiisse, quo sacrificium consumeretur. Sive enim per aquam, quam percussa petra effudit in eremo, sive per ignem, donum Spiritus sancti significatur, quod ditissime Dominus Christus effudit super nos. Nam et in Evangelio significatum est hoc donum per aquam, ubi ipso Dominus ait : « Si quis sitit, veniat et » bibat : qui credit in me, sicut dicit Scriptura, flumina

[1] Gen. XXII, 2. — [2] 3 Reg. XVIII, 30. — [3] Id. III, 4.

» de ventre ejus fluent aquæ vivæ : » ubi Evangelista subjunxit, » Hoc autem dicebat de Spiritu quem accepturi » erant credentes in eum[1]. » Significatum est et per ignem, ubi veniente illo super congregatos legitur : « Visæ sunt » illis linguæ divisæ velut ignis, qui et insedit super unumquemque eorum[2]. » Et ipse Dominus ait : « Ignem veni » mittere super terram[3]. »

QUÆSTIO XXXVII.

« Et factus est numerus eorum, qui lambuerunt manu » sua, lingua sua, trecenti viri[4]. » Plerique latini codices non habent, « Manu sua, » sed tantummodo « Lingua » sua, » quoniam sic intellexerunt quod supra dictum est, « Sicut canes : » græcus autem habet utrumque, « Manu sua, lingua sua, » ut intelligatur quod manu aquam raptam in os projiciebant : et hoc erat simile bibentibus canibus, qui non ore apposito, sicut boves, aquam ducunt quam bibunt, sed lingua in os rapiunt, sicut etiam isti intelliguntur fecisse, sed cum manu in os aquam projicerent, quam lingua exciperent. Nam et interpretatio ex hebræo planius id habet his verbis : « Fuit itaque numerus » eorum, qui manu in os projiciente aquam lambuerant, » trecenti viri[5]. Neque enim solent homines ita bibere, ut sine ope manus lingua, sicut canes, aquam hauriant : aut vero istis præceptum fuerat, ut hoc facerent : sed cum ad bibendum descendissent ad aquam, multi, genu flexo, biberunt, quod facilius et minore labore fieret, pauci vero quia non flexo genu se incurvaverunt, ut canes biberunt, sed aqua manu in os jacta. Quorum numerus, quia trecenti erant, signum insinuat crucis, propter litteram T græcam qua iste numerus significatur; per quam etiam

[1] Joan. VII, 37-39. — [2] Act. II, 3. — [3] Luc. XII, 49. — [4] Judic. VII, 6. — [5] Vulgata nostra sic habet.

gentes magis in crucifixum credituras præfiguratum est, quod littera græca est. Unde Græcorum nomine Apostolus omnes gentes significat, cum dicit : « Judæo pri» mum et Græco [1], et, Judæis et Græcis [2], » sæpe ita commemorans circumcisionem et præputium, quod in linguis gentium græca ita excellat, ut per hanc omnes decenter significentur. Iste numerus et in vernaculis Abrahæ animadvertendus est, per quos fratrem ab hostibus liberavit [3], quando eum Melchisedech in magno mysterio benedixit. Quod enim exuberant illic decem et octo (nam trecenti decem et octo fuisse referuntur) videtur mihi significatum quo etiam tempore fieret, id est, tertio, quod futurum erat sub gratia. Nam primum est ante Legem, secundum sub Lege, tertium sub gratia. Singula vero tempora senario numero significata sunt propter perfectionem. Nam ter seni, decem et octo sunt. Unde et illa mulier decem et octo annos habebat in infirmitate, quam curvam Salvator cum invenisset, erexit, et a diaboli alligamento, ut Evangelium indicat, solvit [4]. Nam quod ita isti probati sunt, per quos vinceret Gedeon, ut similes in bibendo canibus dicerentur, significat quod contemptibilia et ignobilia elegit Dominus [5] : pro contemptu enim habetur canis. Unde dici : « Non est bonum tollere panem filiorum, et mit» tere canibus [6]. » Et David ut se tanquam contemptibilem adjiceret, canem se appellavit loquens ad Saül [7].

QUÆSTIO XXXVIII.

Quid sibi vult quod scriptum est : « Gedeon descendit » ipse, et Phara puer ejus, in partem quinquaginta, qui » erant in castris [8] ; » quod latini quidam codices habent,

[1] Rom. II, 9, 10. — [2] I Cor. I, 24. — [3] Gen. XIV, 14. — [4] Luc. XIII, 11. — [5] I Cor. I, 28. — [6] Matth. XV, 26. — [7] I Reg. XXIV, 15. — [8] Judic. VII, 11.

« In eam partem, in qua erant quinquageni custodes in » castris; » alii vero, « In partem quinquagesimam in » castra? » Obscurum quippe dictum plures sententias interpretum fecit. Sed aut ea pars castrorum erat, quam servabant quinquaginta custodes : aut si quinquageni intelligendi sunt circumquaque servasse, in unam partem isti descenderunt ubi erant quinquaginta.

QUÆSTIO XXXIX.

Quod ille qui proximo suo somnium narravit, quod audivit Gedeon, ut de victoria futura confirmaretur, dixit se vidisse mensam panis hordeacei[1], volventem in castris, et percutientem tabernaculum Madian, et subvertentem: hoc intelligendum arbitror quod de canibus, quia per contemptibilia mundi (quod significat mensa panis hordeacei) Salvator superbos fuerat confusurus.

QUÆSTIO XL.

Quod exclamari jussit Gedeon a trecentis suis : « Gladius » Domino et Gedeon[2], id est, huic Gedeon, hoc significat, quod gladius id erat operaturus quod Domino placeret et Gedeon.

QUÆSTIO XLI.

I. Quæri solet quid sit Ephud, vel Ephod : quod quidem si sacerdotale est indumentum, quod plerique dicunt, vel potius superindumentum, quod ἐπένδυμα græce dicitur, vel ἀπωμὶς, quod magis superhumerale interpretari latine potest; merito movet quomodo de tanto auro Gedeon id fecerit. Nam ita scriptum est : « Et factum est pondus » inaurium aurearum, quas petierat, sicli mille-septingenti

[1] Judic. VII, 13. — [2] Ibid. 21.

» auri, præter brachialia, et torques, et operimenta pur-
» purea, quæ erant super reges Madian, præter torques
» quæ erant in cervicibus camelorum ipsorum : Et fecit
» illud Gedeon in Ephud, et statuit illud in civitate sua
» in Ephra : et fornicatus est omnis Israël post illud ibi,
» et factum est Gedeon et domui ejus in scandalum[1]. »
Quomodo ergo ista vestis de tanto auro fieri potuit? Nam et mater Samuëlis fecit filio suo, sicut legimus : « Ephud » bar[2], » quod nonnulli interpretati sunt Ephud lineum, quando eum dedit Domino in templo nutriendum : ubi evidentius apparet hoc genus esse indumenti. An ideo dictum est : « Statuit illud in civitate sua, » ut hinc intelligeretur aureum fuisse factum? Non enim dictum est. « Posuit, » sed, « Statuit, » quoniam ita erat solidum et validum, ut statui posset, hoc est, positum stare.

II. Hoc ergo illicitum cum fecisset Gedeon. « Fornicatus » est post illud omnis Israël, » id est, sequendo illud contra Legem Dei : ubi non frustra quæritur, cum idolum non fuerit, id est, cujusquam Dei falsi et alieni simulacrum, sed Ephud, id est, unum de sacramentis tabernaculi quod ad vestem sacerdotalem pertineret, quomodo fornicationem Scriptura dicat populi ista sectantis atque venerantis. Ideo scilicet quod præter tabernaculum Dei, ubi erant ista quæ ibi fieri jusserat Deus, extra simile aliquid fieri fas non erat. Ideo sequitur et dicit Scriptura : « Et factum est Ge- » deon et domui ejus in scandalum, » id est, ut ab offenso Deo discederet; quia et hoc quoddam genus idoli quodam modo erat, quod extra Dei tabernaculum quodlibet manufactum pro Deo coleretur; cum illa ipsa, quæ jussa sunt in tabernaculo fieri, ad Dei potius cultum referrentur, quam pro Deo aliquid eorum, aut pro Dei simulacro colendum haberetur.

[1] Judic. VIII, 26. 27. — [2] I Reg. II, 18.

III. Quanquam per Ephud vel Ephod, ea locutione, quæ significat a parte totum, omnia possint intelligi, quæ constituit Gedeon in sua civitate, veluti ad colendum Deum similia tabernaculo Dei; et propterea per hoc, quia hoc est sacerdotalis honoris insigne, quod sæpe Scriptura commemorat, ut hoc sit peccatum Gedeon, quod extra Dei tabernaculum fecerit aliquid simile, ubi coleretur Deus : non quod solido auro velut adorandum constituerit Ephud; sed quod ex auro ipso, quod esset de præda, fecerit ea, quæ pertinerent ad ornamenta vel instrumenta sacrarii, quæ omnia per Ephud significata sunt, propter excellentiam, ut dixi, vestis sacerdotalis. Nam et ipsum Ephud non quidem ex auro solo fieri præceptum est, si hoc est superhumerale sacerdotalis vestis : verumtamen etiam aliquid auri habet. Nam ex auro, et hyacintho, et purpura, et coccino, et bysso ut fieret, divinitus imperatum est[1] : sed quia hoc ita posuerunt Septuaginta interpretes, ut commemoratis omnibus quæ de spoliis acceperat Gedeon, inferrent : « Et fecit illud Gedeon in Ephud; » videtur ita dictum, tanquam ex toto illo quod commemoratum est, hoc factum esse credatur : cum possit etiam illic intelligi locutio quæ significat a toto partem, ut quod dictum est, « Fecit illud in Ephud, » intelligatur, fecit inde Ephud, vel, fecit ex eo Ephud; non scilicet illud totum consumens in Ephud, sed ex illo quantum sufficiebat impendens. Nam in illa interpretatione quæ ex hebræo est, sic legitur : « Fecitque ex eo Gedeon Ephod[2]. » Quod enim apud Septuaginta scriptum est « Ephud, » hoc in hebræo perhibetur dici « Ephod. » Non autem omnes sacerdotes tali utebantur superhumerali, quod esset ex auro, et hyacintho, et purpura, et coccino, et bysso, sed solus summus sacerdos. Unde illud quod de Samuële commemoravimus

[1] Exod. XXXIX, 2. — [2] Vulgata nostra sic habet.

factum illi ab ejus matre, non erat utique tale; quoniam cum datus est nutriendus, non erat summus sacerdos, utique puer. Unde ut dictum est, Ephud bar appellabatur, vel potius Ephud bat, sicut asserunt qui hebræam linguam noverunt, et interpretatur Ephud lineum. Sed Gedeon existimo illud fecisse, quod erat præcipuum summi sacerdotis indumentum atque ornamentum, per quod et cætera significata sunt opera sacrarii, quod in sua civitate præter Dei tabernaculum constituerat; et propter hoc peccatum factum est illi et domui ejus in scandalum, ut sic interiret (quod postea Scriptura narrat[1]) tanta ejus numerositas filiorum.

QUÆSTIO XLII.

Non prætereunda oritur quæstio, quomodo quieverit terra quadraginta annos in diebus Gedeon, cum post victoriam, qua liberavit Hebræos[2], ex auro spoliorum fecerit abominationem, et post illam fornicatus sit omnis Israël, et fuerit illi et domui ejus in scandalum. Quomodo ergo post hoc tantum nefas, quod et Gedeon, et populus admisit, requievit terra quadraginta annos; cum hoc Scriptura soleat ostendere, cum a Domino Deo populus fornicaretur, tunc potius pacem illos perdere, non acquirere; et hostibus subjugari, non ab hostium infestatione muniri? Sed intelligendum est, sicut solet Scriptura, per prolepsim, id est, per præoccupationem dixisse, quod fecerit Ephud contra Dei Legem Gedeon ex illo auro, quod fuerat hostibus devictis atque prostratis ablatum, quia uno loco dicere voluit, et unde erat aurum, et quid de illo factum sit: sed postea factum est in fine dierum Gedeon hoc peccatum, quando consecuta sunt etiam mala, quæ deinde Scriptura contexuit, posteaquam commemoravit quot annis

[1] Judic. IX, 5. — [2] Id. VIII, 27, 28.

in diebus Gedeon terra conquieverit : quos annos recapitulando commemoravit, id est, ad ordinem revertendo quem præterverterat, prius dicendo de illo scandalo, quod novissime factum est.

QUÆSTIO XLIII.

« Et factum est cum esset mortuus Gedeon, et aversi » sunt filii Israël, et fornicati sunt post Baalim : et posue- » runt ipsi sibi Baalberith testamentum, ut esset eis ipse » in Deum[1]. » Et Baalim et Baalberith idola intelligenda sunt. Major itaque transgressio et fornicatio commissa est a populo post mortem Gedeon, quam illo vivo propter Ephud : quoniam et illud etsi illicite factum erat, tamen de sacramentis tabernaculi erat ; ista vero post idola fornicatio non habet vel falsam paternæ religionis defensionem. Unde etiam illud Ephud, si non in fine temporis Gedeon, sed ante factum est, ita Deus patienter tulit, ut pax in terra perseveraret : quia licet factum erat quod prohibuerat, non tamen longe recessum erat ab illo, qui tale aliquid in tabernaculo suo atque in honorem suum fieri jusserat. Nunc vero graviora commissa, et apertissimam post idola fornicationem populi esse noluit impunitam.

QUÆSTIO XLIV.

Quod inducitur rahmnus, id est, quoddam spinarum genus, in similitudinem dicere omnibus lignis convenientibus eam ut regnaret super ea : « Si in veritate unguitis » me vos, regnare super vos, venite, confidite in protec- » tione mea : et si non, exeat ignis de rhamno, et comedat » cedros Libani[2] : » obscurus sensus est, sed eum inventa distinctio manifestat. Non enim ita legendum est : « Et si

[1] Judic. VIII, 33. — [2] Id. IX, 14.

» non exeat ignis de rhamno : » sed subdistinguendum, « Et si non, » ac deinde inferendum, « Exeat ignis de » rahmno, » id est, « Et si non confiditis in protectione » mea, » aut, « Et si non in veritate unguitis me regnare » super vos, Exeat ignis de rhamno, et comedat cedros » Libani. » Comminantis enim verba sunt quid facere possit, si noluerint eam regnare super se. Verum quia non ait, « Exibit ignis de rhamno, et manducabit cedros » Libani, » sed ait, « Exeat, et manducet, » obscurius factum est quam si sola distinctio lateret. Vehementioris autem comminationis est, et quodam modo præsentioris efficaciæ, si quis dicat, « Si non vis facere quod volo, » sæviat in te ira mea, » id est, jam sæviat, ut quid eam teneo, quam si dicat, sæviet, promissivo modo pœnam intentans futuram.

QUÆSTIO XLV.

« Et emisit Deus spiritum malignum inter Abimelech et » inter viros Sichimorum[1]. » Hoc verbum, utrum imperantem, an permittentem Deum significet, non facile definiri potest. Quod enim hic positum est, « Emisit, » græcus habet ἐξαπέστειλεν; quod etiam est in Psalmis, ubi legitur : « Emitte lucem tuam[2] : » quanquam in quibusdam locis interpretes nostri, et ubi est in græco ἐξαπέστειλεν, « Misit » interpretati sunt, non « Emisit. » Potest ergo et sic intelligi, ut spiritum malignum Deus tanquam ire inter eos volentem emiserit, id est, potestatem dederit maligno spiritui ad eorum pacem perturbandam. Usque adeo autem etiam mitti a Domino malignum spiritum propter justitiam vindicandi, non absurdum visum est, ut quidam id quod est ἐξαπέστειλεν, etiam « Immisit » interpretati sint.

[1] Judic. IX, 23. — [2] Psal. XLII, 3.

QUÆSTIO XLVI.

Verba quæ misit ad nuntios Abimelech Zebul princeps civitatis Sichimorum, etiam id habent : « Et nunc surge » nocte tu et populus tuus tecum, et insidiare in agro. » Et erit mane simul ut oritur sol, maturabis, et tendes » super civitatem[1]. » Quod latini quidam habent « Ma- » turabis, » quidam vero « Manicabis, » græcus habet quod dici posset non uno verbo, « Diluculo surges. » Et fortasse hinc sit dictum, « Maturabis, » a matutino tempore, quamvis etiam aliis temporibus dici soleat ad rem accelerandam. Manicabis autem, latinum verbum esse mihi non occurrit. Sed illud movet, quod cum dixisset, « Simul » ut oritur sol, » addidit, « Diluculo surges ; » cum ipsum diluculum quod græce dicitur ὄρθρος, tempus ante solem significet, quod jam usitatissime dicitur, cum albescere cœperit. Sic itaque intelligendum est, ut quod positum est « Mane, » ipsum diluculum intelligatur. Additum est autem, « Simul ut oritur sol, ut exprimeretur, non jam orto sole faciendum, sed ubi fulgor apparuerit solis orientis. Non enim aliunde albescit diluculum ; nisi cum cœperit partem cœli, quam videmus ab Oriente, lux solis ad eam redeuntis attingere. Hinc est quod etiam in Evangelio unam atque eamdem rem alius Evangelista dicit diluculo factam[2], cum adhuc obscurum esset, alius oriente sole; quia et ipsa lux quantulacumque diluculi sole utique fiebat oriente, id est, ad ortum veniente, et fulgorem suum de suæ præsentiæ propinquitate jactante. Quam lucem quidam idiotæ solis non esse putaverunt, sed illam esse quæ primitus condita est antequam Deus quarto die conderet solem.

[1] Judic. IX, 32, 33. — [2] Luc. XXIV, 1; et Marc. XVI, 2.

QUÆSTIO XLVII.

« Et surrexit post Abimelech, qui salvum faceret Israël » Thola filius Phua, filius patris fratris ejus, vir Issachar[1]. » Filium patrui ejus, dixit, « Filium patris fratris ejus, cum ordinatius et usitatius atque apertius diceretur, filium fratris patris ejus : filius enim erat patrui ejus, sicut evidentius in ea interpretatione, quæ ex hebræo est, invenitur. Non ergo quod dictum est, « Patris fratris, » ab eo declinatum est quod est in nominativo pater fratris, sed ab eo quod est patris frater, hoc est enim patruus. Nam sive ponatur in nominativo, hic pater fratris, sive ponatur hic patris frater, genitivum facit hujus patris fratris. Verum altera oritur quæstio, quomodo fuerit patruus Abimelech « Vir Issachar, » id est, vir de tribu Issachar, cum Abimelech patrem habuerit Gedeon, qui Gedeon de tribu fuit Manasse. Quomodo ergo Phua et Gedeon fratres fuerunt, ut possit esse Phua patruus Abimelech, cujus patrui filius Thola succederet, secundum istam narrationem, ipsi Abimelech? Potuerunt ergo Gedeon et Phua unam habere matrem, ex qua diversis patribus nascerentur, et fratres essent unius matris filii, non unius patris. Solebant enim nubere fœminæ de aliis tribubus in alias tribus. Unde et Saül cum esset de tribu Benjamin, dedit filiam suam David homini de tribu Juda. Et sacerdos Joïade, utique homo de tribu Levi, duxit filiam Joram regis, hominis de tribu Juda[2]. Hinc factum est, ut Elisabeth et Mariam cognatas in Evangelio legamus, cum fuerit Elisabeth de filiabus Aaron[3]. Ex quo intelligitur de tribu Levi et filiabus Aaron aliquam nupsisse in tribum Juda, unde ita fieret inter

[1] Judic. x, 1. — [2] 1 Reg. xviii, 17-21; et 2 Paral. xxii, 11. et seqq. — [3] Luc. i, 36.

ambas illa cognatio, ut Domini caro non solum de regia, verumetiam de sacerdotali stirpe propagaretur.

QUÆSTIO XLVIII.

Inter cætera quæ Jephte mandat per nuntios regi filiorum Ammon, etiam hoc dicit : « Nonne quæcumque hæreditavit tibi Chamos deus tuus, hæc hæreditabis ; et » omnia quæcumque hæreditavit Dominus Deus noster a » facie vestra, hæc hæreditabimus[1] ? » Quod quidam latini sic interpretandum putaverunt, ut dicerent : « Nonne quæcumque dedit tibi in hæreditatem Chamos Deus tuus, » hæc possidebis ? » Ubi videri potest confirmasse Jephte deum istum, qui vocatur Chamos, potuisse aliquid dare in hæreditatem cultoribus suis. Quidam vero sic habent, « Nonne quæcumque possedit Chamos deus tuus, hæc » possidebis ? » Et hoc ita sonat, quasi aliquid potuerit possidere. An forte secundum hoc dictum est, quod sub Angelis constitutæ sunt gentes, juxta Canticum Moysi famuli Dei ? Numquidnam ergo ille Angelus, sub quo erant filii Ammon, Chamos appellatus est ? Quis hoc audeat affirmare, cum possit intelligi secundum ejus opinionem dictum, quia putabat deum suum hoc possidere, vel in possessionem sibi dedisse ? Magis autem iste sensus elucet in iis verbis, quæ græcus habet, « Nonne quæcumque » hæreditavit tibi Chamos deus tuus, hæc hæreditabis ? » ut in eo quod positum est, « Tibi intelligatur ita dictum, ac si diceretur : Sicut videtur tibi. Tibi enim hæreditavit qui hoc putas, non quod ille aliquid posset hæreditare. Denique in eo quod sequitur : « Et omnia quæcumque » hæreditavit Dominus Deus noster, » non dixit « Hæreditavit nobis, » tanquam diceret, « Sicut nobis videtur ; »

[1] Judic. XI, 24. — [2] Deut. XXXII, 8, juxta LXX.

sed vere hæreditavit, « A facie vestra, » quoniam abstulit ipsis, et his dedit: « Hæc, inquit, hæreditabimus. »

QUÆSTIO XLIX.

I. De filia Jephte quod eam pater in holocaustoma obtulit Deo[1]; quoniam in bello voverat, si vicisset, eum se holocaustoma oblaturum, qui sibi de domo exiens occurrisset; quod cum vovisset, vicit; et occurrente sibi filia, quod voverat reddidit; solet esse magna et ad dijudicandum difficillima quæstio; quibusdam quid sibi hoc velit nosse cupientibus et pie quærentibus; quibusdam vero qui Scripturis his sanctis imperita impietate adversantur, hoc maxime in crimen vocantibus, quod Legis et Prophetarum Deus etiam humanis sacrificiis fuerit delectatus. Quorum calumniis sic primitus respondemus, ut Deum Legis et Prophetarum, atque ut expressius dicam, Deum Abraham et Deum Isaac et Deum Jacob nec illa sacrificia delectaverint, ubi pecorum holocausta offerebantur; sed quod significativa fuerint et quædam umbræ futurorum, res ipsas nobis quæ his sacrificiis significabantur, commendare voluisse: fuisse autem etiam istam utilem causam cur illa mutarentur, nec modo juberentur, imo prohiberentur offerri, ne vere secundum carnalem affectum talibus Deum delectari putaremus.

II. Sed utrum etiam humanis sacrificiis significari futura oportuerit, merito quæritur: non quod mortes hominum quandoque moriturorum in hac causa exhorrescere et formidare deberemus, si illi qui hæc de se fieri gratanter acciperent, in æternam remunerationem commendarentur Deo: sed si hoc verum esset, hoc genus sacrificiorum Deo non displiceret: displicere autem Deo satis evidenter eadem Scriptura testatur. Nam cum omnia

[1] Judic. xi, 39.

primogenita sibi dicari, et sua esse voluerit, atque præceperit[1]; redimi tamen a se voluit primogenita hominum, ne immolandos Deo crederent filios suos, quos natos primitus suscepissent. Deinde hoc apertius ita loquitur, quod humana holocausta sic Deus improbet, ut prohibeat, detestans ea in aliis gentibus, et populo suo præcipiens ne audeat imitari : « Si autem, inquit, extermina-
» verit Dominus Deus tuus gentes, in quas tu intras
» hæreditare terram eorum a conspectu tuo, et hæredi-
» tabis eos, et habitabis in terra eorum; attende tibi ipsi,
» ne exquiras sequi eos, postquam exterminati fuerint a
» facie tua, ne exquiras deos eorum dicens : Quemadmo-
» dum faciunt gentes diis suis, faciam et ego : non facies
» ita Domino Deo tuo. Abominamenta enim quæ Domi-
» nus odit, fecerunt diis suis : quoniam et filios suos et
» filias suas comburunt igni diis suis[2]. »

III. Quid evidentius ostendi potest his sanctæ Scripturæ testimoniis, ut alia hujuscemodi omittam, quam Deum a quo hæc Scriptura humano generi contributa est, non solum non diligere, verumetiam odisse talia sacrificia, in quibus homines immolantur? Illa plane diligit et coronat, cum quisque justus iniquitatem patiens usque ad mortem pro veritate decertat, vel ab inimicis quos pro justitia offendit occiditur, retribuens eis bona pro malis, id est, pro odio dilectionem. Talem dicit Dominus sanguinem justum, a sanguine Abel usque ad sanguinem Zachariæ[3]. Præcipue autem quod sanguinem fudit ipse pro nobis, et sacrificium se ipsum obtulit Deo; sic utique obtulit, ut ab inimicis pro justitia occideretur : hunc imitata Martyrum millia usque ad mortem pro veritate certarunt, et ab inimicis sævientibus immolata sunt; de quibus dicit Scriptura : « Tanquam aurum in fornace probavit illos, et sicut

[1] Exod. XIII, 12, 13. — [2] Deut. XII, 29-31. — [3] Matth. XXIII, 35.

» holocausti hostiam accepit illlos[1]. » Unde et Apostolus dicit : « Ego enim jam immolor[2]. »

IV. Sed non sic Jephte de filia fecit holocaustoma Domino ; sed sicut præceptum fuerat pecora offerri, et prohibitum fuerat homines immolari. Magis hoc illi simile videtur quod fecit Abraham[3], quod Dominus specialiter fieri præcepit, non generali lege ut talia sibi sacrificia fierent aliquando mandavit, imo etiam fieri omnino prohibuit. Distat itaque hoc quod Jephte fecit a facto Abrahæ, quoniam ipse jussus obtulit filium : iste autem fecit quod et Lege vetabatur, et nullo speciali jubebatur imperio. Deinde non solum in sua Lege postea, verumetiam tunc Deus in ipso Abrahæ filio talibus sacrificiis quam non delectaretur ostendit ; cum patrem cujus fidem jubendo probaverat, a filii tamen interfectione prohibuit, ac arietem, quo sacrificium licite secundum veterum congruam temporibus consuetudinem compleretur, apposuit.

V. Si autem hoc quemquam movet, quomodo pie crediderit Abraham Deum sacrificiis talibus delectari, si hæc illicite offeruntur Deo ; et ideo putat recte credidisse etiam Jephte quod tale sacrificium Deo posset esse acceptum : primo consideret aliud esse ultro vovere, aliud jubenti obtemperare. Non enim si aliquid præter morem in domo a domino institutum servo jubetur, atque id laudabili obedientia facit, ideo non est plectendus, si hoc facere sponte præsumpserit. Deinde habebat quod crederet Abraham, ut propter divinum imperium non parceret filio, non credens Deum tales victimas libenter accipere, sed hoc eum propterea jussisse, ut resuscitaret occisum, et hinc aliquid tanquam Deus sapiens demonstraret. Nam hoc de illo etiam in Epistola legitur, quæ inscribitur ad Hebræos[4] ; et fides ejus, quia hoc de Deo crediderit,

[1] Sap. III, 6. — [2] 2 Tim. IV, 6. — [3] Gen. XXII. — [4] Hebr. XI, 37.

quod posset filium ejus suscitare, laudatur. Iste vero et Deo non jubente neque poscente, et contra legitimum ejus præceptum, ultro sacrificium vovit humanum. Sic enim scriptum est : « Et vovit Jephte votum Domino, et » dixit : Si traditione tradideris mihi filios Ammon in » manu mea, et erit quicumque exierit de januis domus » meæ in obviam mihi, in revertendo me in pace a filiis » Ammon, et erit, Domino offeram eum holocaustoma[1]. »

VI. Non utique his verbis pecus aliquod vovit, quod secundum Legem holocaustoma posset offerre. Neque enim est aut fuit consuetudinis, ut redeuntibus cum victoria de bello ducibus pecora occurrerent. Quantum autem attinet ad muta animalia, canes solent dominis blando famulatu alludentes currere in obviam : de quibus ille in suo voto cogitare non posset, ne in injuriam Dei aliquid, non solum illicitum, verumetiam contemptibile et secundum Legem immundum vovisse videretur. Nec ait, « Quodcumque exierit de januis domus meæ in obviam mihi, offeram illud holocaustoma ; » sed ait : « Quicumque exierit » offeram eum : » ubi procul dubio nihil aliud quam hominem cogitavit ; non tamen fortasse unicam filiam : quanquam illam in tanta paterna gloria quis posset anteire, nisi forte uxor ? Nam quod non dixit, « Quæcumque, » sed « Quicumque exierit de januis domus meæ, » solet Scriptura masculinum genus pro quolibet sexu ponere : sicut de Abraham dictum est : « Surgens a mortuo[2] ; » cum ejus uxor mortua fuisset.

VII. Quia ergo de hoc voto atque facto nihil videtur Scriptura judicasse, sicut de Abraham, quando filium jussus obtulit[3], apertissime judicavit ; sed tantummodo scriptum reliquisse legentibus judicandum, quemadmodum de facto Judæ filii Jacob, quando ad nurum quidem

[1] Jud. XI, 30, 31. — [2] Gen. XXIII, 3. — [3] Id. XXII, 16.

suam nesciens intravit, verum quantum in ipso fuerat fornicatus est, quia meretricem putavit, neque approbavit hoc Scriptura, neque reprobavit, sed justitia et lege Dei consulta æstimandum pensandumque dimisit[1] : quia ergo de isto Jephte facto in neutram partem sententiam Scriptura Dei protulit, ut noster intellectus in judicando exerceretur, possemus jam dicere Deo displicuisse tale votum, et ad illam perductum esse vindictam, ut patri potissimum filia unica occurreret : quod si sperasset atque voluisset, non continuo, ut eam vidit, scidisset vestimenta sua, et dixisset : « Heu me filia mea ! impedisti me, » in offendiculum facta es in oculis meis[2]. » Deinde sexaginta dierum tam longa dilatione data filiæ suæ Dominus ab unicæ charissimæ nece cum eum non prohibuerit, sicut prohibuit Abraham, donec perficiendo quod voverat se ipsum percuteret orbitate gravissima, Deum autem nequaquam hominis immolatione placaret : et ideo hujuscemodi patri pœnam fuisse retributam, ne impunitum talis voti relinqueretur exemplum, ut aut magnum aliquid se vovere Deo putarent homines, cum victimas humanas voverent, et quod est horribilius, filiorum ; aut non vera, sed potius simulata eadem vota essent, cum velut exemplo Abrahæ sperarent qui vovissent Deum prohibiturum talia vota compleri.

VIII. Possemus, inquam, hæc dicere, nisi ab ista sententia duo nos præcipue divinarum Scripturarum testimonia retardarent, ut hanc rem gestam et in libris tantæ auctoritatis memoriæ commendatam, diligentius quantum Dominus adjuvat, et cautius perscrutemur, ne in ullam partem judicium temerarium proferamus. Unum, quod in Epistola ad Hebræos iste Jephte inter tales commemoratur, ut eum culpare vereamur, ubi sic scriptum est : « Et quid

[1] Gen. XXXVIII, 15. — [2] Jud. XI, 35.

» adhuc dicam? Deficit enim me tempus enarrandi de » Gedeon, Barac, Samson, et Jephte, et David, et Sa» muël, et Prophetis, qui per fidem vicerunt regna, » operantes justitiam consecuti sunt promissiones [1]. » Alterum, quod ubi de illo ista narrantur, quod tale voverit et impleverit votum, præmisit Scriptura dicens: « Et » factus est super Jephte Spiritus Domini, et perrexit Ga» laad et Manasse, et transiit speculam Galaad, et de » specula Galaad ad trans filios Ammon, et votum vovit » Jephte Domino [2], » et cætera ad hoc ipsum votum pertinentia : ut omnia, quæ deinceps facta sunt, tanquam opera Spiritus Domini, qui super eum factus est, intelligenda videantur. Ista testimonia nos compellunt quærere potius cur factum sit, quam facile improbare quod factum est.

IX. Sed primo illud quod ex Epistola quæ ad Hebræos est, commemoravi, inter illos laudabiles viros qui ibidem recoluntur, non solum est Jephte, verumetiam Gedeon, de quo similiter Scriptura dicit: « Spiritus Domini con» fortavit Gedeon [3] : » et tamen ejus factum, quod de illo auro prædæ operatus est Ephud, et fornicatus est post illud omnis Israël [4], et factum est domui Gedeon in scandalum, non solum laudare non possumus; verumetiam quia Scriptura hic apertissime judicavit, reprobare minime dubitamus, nec tamen ex hoc ulla fit injuria Spiritui Domini, qui eum confortavit, ut hostes populi ejus tanta facilitate superaret. Cur ergo inter illos commemoratur, qui per fidem vicerunt regna, operantes justitiam, nisi quia sancta Scriptura quorum fidem atque justitiam veraciter laudat, non hinc impeditur eorum etiam peccata, si qua novit et oportere judicat, notare veraciter? Nam et in eo quod idem Gedeon signum petens, sicut ipse locu-

[1] Hebr. XI, 32, 33. — [2] Judic. XI, 29. — [3] Id. VI, 34. — [4] Id. VIII, 27.

tus est, tentavit in vellere [1], nescio utrum non fuerit transgressus præceptum, quod scriptum est : « Non tentabis » Dominum Deum tuum [2] : » verumtamen etiam in ejus tentatione Dominus quod prænuntiare volebat ostendit; in compluto scilicet vellere et area tota circumquaque sicca figurare primum populum Israël, ubi erant sancti cum gratia cœlesti, tanquam pluvia spiritali ; et postea compluta area sicco vellere, figurare Ecclesiam toto orbe diffusam, habentem non in vellere tanquam in velamine, sed in aperto cœlestem gratiam, illo priore populo, velut ab ejusdem gratiæ rore alienato atque siccato. Nec tamen frustra inter fideles et operantes justitiam, propter bonam fidelemque vitam, in qua eum credendum est esse defunctum, tale in Epistola ad Hebræos meruit testimonium.

X. Utrum autem quia posteaquam dictum est, « Factus est super Jephte Spiritus Domini, » ea secuta sunt, ut votum illud voveret, atque hostes vinceret, et quod voverat redderet, Spiritui Domini omnia deputanda sint, ut perinde habeatur et hoc sacrificium, tanquam id Dominus sicut Abrahæ fieri jusserit, non facile dixerim ; cum utique de Gedeon possit hæc afferri differentia, quia post peccatum quod fecit, quando fecit Ephud post quod universus populus fornicatus est, nulla est ejus commemorata prosperitas : postea vero quam Jephte votum vovit, illa est insignis ejus victoria consecuta propter quam adipiscendam voverat, et qua adepta quod voverat solvit. Rursus enim considerandum est, quia Gedeon, et si non posteaquam fecit Ephud, tamen posteaquam tentavit Dominum, quod utique peccatum est, magna strage hostibus cæsis atque superatis populo acquisivit salutem. Sic enim scriptum est : « Et dixit Gedeon ad Dominum : Non

[1] Judic. vi, 39. — [2] Deut. vi, 16.

» irascatur indignatio tua in me, et loquar adhuc semel, » et tentabo adhuc semel in vellere, et cætera[1]. » Iram quippe Dei metuebat, quia noverat tentando se peccare, quod Deus in Lege sua manifestissime prohibet. Hoc tamen peccatum ejus et mirabilis signi evidentia et magna victoriæ prosperitas liberationisque populi consecuta est. Jam enim Deus statuerat afflicto populo subvenire, atque hujus ducis, quem ad hoc opus assumpserat, utebatur animo non solum fideli et pio, verumetiam subdeficiente et delinquente, et ad prænuntianda quæ volebat, et complenda quæ dixerat.

XI. Non enim per istos tantum, qui etiamsi peccaverunt, inter justos tamen narrantur, sed etiam per ipsum Saülem omni modo reprobatum, multa Deus populo suo præstitit, in quem insilivit etiam Spiritus Dei, et prophetavit[2]; non cum juste ageret, sed cum in virum sanctum David innocentemque sæviret. Agit enim Spiritus Domini et per bonos et per malos, et per scientes et per nescientes, quod agendum novit, et statuit: qui etiam per Caïpham acerrimum Domini persecutorem, nescientem quid dixerit, insignem protulit prophetiam, quod oporteret Christum mori pro gente[3]. Quis enim egit nisi Spiritus Domini, curans prænuntiare ventura, ut judici Gedeon tentare volenti Dominum, et non credenti quod ei fuerat per manum ejus de salute populi jam locutus, hoc potissimum de vellere prius compluto, postmodum sicco, et de area primum sicca[4], postea rigata veniret in mentem? Ut quod subdefecit a fide, infirmitati ejus delictoque deputetur; quod vero etiam tali ejus animo ad hoc, quod generi humano significari oportebat, usus est Deus ad ejus intelligatur misericordiam et mirabilem providentiam pertinere.

[1] Judic. vi, 39. — [2] 1 Reg. xix, 23. — [3] Joan. xi, 4. — [4] Judic. vi, 37-39.

XII. Si quis autem dicit, omnia scientem fecisse et dixisse Gedeon ex revelatione prophetica, ut per eum signa talia monstrarentur; nec defecisse a fide, et quod ei jam promiserat Dominus credidisse; sed actione prophetica in vellere voluisse tentare, atque ita illius tentationem fuisse inculpabilem, sicut dolum Jacob [1]: et illud quod Domino ait; « Non irascatur indignatio tua in me [2], » non ideo dixisse quod iram ejus timeret, sed quod eum confideret non irasci, cum ea faceret, quæ Spiritu ejus dictante facienda esse tanquam propheta sentiret. Dicat ut videtur, dummodo illud quod de facto Ephud Scriptura ipsa culpavit, quod libet significet, non audeat excusare a peccato. Nam et illud quod trecenti viri ad signum crucis ipso numero pertinentes [3], hydrias fictiles acceperunt, eisque ardentes faculas incluserunt, quibus hydriis fractis, repente lumina numerose micantia tantam hostium multitudinem terruerunt, tanquam ex suo arbitrio videtur fecisse Gedeon; non enim Scriptura dicit Dominum admonuisse ut hoc faceret : et tamen tam grande signum quis ejus animo atque consilio faciendum, nisi Dominus inspiravit? Qui præfiguravit sanctos suos thesaurum evangelici luminis in vasis fictilibus habituros, sicut Apostolus dicit; « Habemus autem thesaurum istum in vasis fictilibus [4], » quibus in passione martyrii tanquam vasculis fractis, major eorum gloriæ fulgor emicuit, quæ impios evangelicæ prædicationis inimicos inopinata illis Christi claritate superavit.

XIII. Seu ergo per scientes, seu per nescientes, præfigurationem prædicationemque futurorum Spiritus Domini propheticis temporibus operatus est : nec ideo peccata eorum dicendum est non fuisse peccata; quia et Deus, qui et malis nostris bene uti novit etiam ipsis eorum pec-

[1] Gen. XXVII, 15. — [2] Judic. VI, 39. — [3] Id. VII, 16. — [4] I Cor. IV, 7.

catis usus est ad significanda quæ voluit. Proinde si propterea peccatum non fuit, sive cujuslibet necis humanæ, sive etiam parricidale sacrificium vel vovere, vel reddere, quia magnum aliquid et spiritale significavit; frustra Deus talia prohibuit, et se odisse testatus est; quoniam et illa quæ fieri jussit, utique ad aliquam significationem rerum spiritalium magnarumque referuntur. Cur ergo illa prohiberet, quandoquidem poterant propter eamdem rerum earumdem significationem, propter quam et ista licite fiebant nihilominus licite fieri: nisi quia nec tale aliquid significantia quale expedit credere, humana Deo sacrificia placuerunt, quando non pro justitia quisque ab inimicis, quia recte vivere voluit, aut peccare noluit, interimitur, sed homo ab homine tanquam electa hostia more pecoris immolatur?

XIV. Quid si, ait aliquis, quoniam pecorum victimæ jam eo ipso quo fuerant usitatæ, quamvis et ipsæ a recte intelligentibus ad significationem spiritalium referrentur, minus tamen faciebant intentos ad magnum sacramentum Christi et Ecclesiæ requirendum, propterea Deus re insigni et inopinata volens quasi dormientes hominum animos excitare, eo magis quo talia sibi sacrificia offerri vetuerat, curavit sibi ejusmodi aliquid offerendum, ut ipsa admiratio magnam gigneret quæstionem et magna quæstio ad perscrutandum magnum mysterium studium pie mentis erigeret, pie vero scrutans mens hominis altitudinem prophetiæ, velut hamo piscem Dominum Christum de profundo Scripturarum levaret? Huic nos rationi et considerationi non obsistimus. Sed alia quæstio est de animo voventis, alia de providentia Dei qualicumque animo ejus optime utentis. Quamobrem si Spiritus Domini, qui factus est super Jephte, ut hoc voveret omnino præcepit, quod quidem Scriptura non aperuit; tamen si hoc ille præcepit, cujus non licet jussa contemnere, non solum insipientia

culpanda non est, verumetiam laudanda obedientia est. Hoc enim, etiamsi se homo ipse interimat, quod utique humana voluntate atque consilio facere nefas est, profecto intelligendum est obedienter fieri potius quam sceleste, si divinitus jussum est : de qua quæstione satis in primo libro de Civitate Dei disputavimus[1]. Si autem Jephte humanum secutus errorem, humanum sacrificium vovendum putavit, ejus quidem peccatum de unica filia jure punitum est, quod etiam ipse verbis suis satis videtur ostendere, ubi ait, « Heu me, filia mea, impedisti me, in offendiculum facta es in oculis meis[2] : » discissis etiam vestimentis suis. Verumtamen etiam hic ejus error habet aliquam laudem fidei, qua Deum timuit, ut quod voverat redderet, nec divini in se judicii sententiam declinavit, sive sperans Deum prohibiturum, sicut fecit Abrahæ, sive ejus voluntatem etiam non prohibentis intellectam facere potius quam contemnere statuens.

XV. Quanquam et hic merito quæri potest, utrum verius intelligitur hoc Deum nolle fieri, et in eo potius Deo si non fieret, obediretur, quoniam hoc se nolle et in Abrahæ filio et in legitima prohibitione monstraverat. Verumtatem si propterea Jephte non faceret, sibi potius in unica pepercisse, quam Dei voluntatem secutus esse videretur. Magis ergo intellexit in eo, quod ei filia occurrit, ultorem Deum, justæque pœnæ se fideliter subdidit, timens sæviorem tanquam de tergiversatione vindictam. Credebat enim etiam bonæ et virginis animam filiæ bene recipi, quod non se ipsa voverat immolandam, sed voto et voluntati non restiterat patris, et Dei fuerat secuta judicium. Mors enim sicut nec sibi a quoquam sponte, nec cuiquam sponte inferenda est; ita Deo jubente recusanda non est, cujus constitutione quocumque temporis obeunda

[1] Vide lib. I, cap. XXI *de Civitate Dei*. — [2] Judic. XI, 35.

est : nec quisquam qui eam perpeti detrectat, ut omnino evitetur, sed tantummodo ut differatur, laborat. Hæc autem festinantibus nobis de prædicta quæstione satis esse utcumque discussa pro hac quidem parte visa sunt.

XVI. Nunc jam quid Spiritus Domini, sive per nescientem Jephte, sive per scientem, sive per ejus imprudentiam, sive per obedientiam, sive per offensionem, sive per fidem, in hac re gesta præfiguraverit, quantum Deus adjuvat, requiramus, breviterque pandamus. Admonet enim nos et urget quodam modo iste sanctarum Scripturarum locus cogitare quemdam potentem virtute. Talis enim dicitur Jephte, quod nomen interpretatur Aperiens. Dominus autem Christus, sicut indicat Evangelium, Discipulis suis aperuit sensum, ut intelligerent Scripturas[1]. Hunc Jephte fratres ejus reprobaverunt, et de paterna domo expulerunt[2], objicientes ei, quod esset filius fornicariæ, tanquam ipsi essent de uxore legitima nati. Hoc etiam egerunt adversus Dominum principes sacerdotum et scribæ et pharisæi, qui de Legis observatione gloriari videbantur, tanquam ille solveret Legem, et ideo veluti non esset legitimus Filius. Et quanquam de sancta quidem Virgine corpus assumpserat, quod fidelibus notum est : tamen ejus mater quantum ad gentem pertinet, etiam illa judaïca Synagoga dici potest. Revolvat qui voluerit propheticos libros, et videat quoties, et quanta verbi severitate atque indignatione Domini, illa gens velut impudica mulier de suis fornicationibus arguatur. Unde est etiam illud in hoc libro recentissimum, vel cum post Ephud, quod fecit Gedeon, omnis Israël legitur fornicatus, vel quod abierunt post deos gentium, quibus erant circumdati[3]. Unde in illos divina ira commota est, ut per annos decem et octo contererentur a filiis Ammon. Sed numquid non ex eadem

[1] Luc. xxiv, 27. — [2] Judic. xi, 2. — [3] Id. viii, 27, et x, 6.

gente Israël etiam illi nati erant sacerdotes et scribæ et pharisæi, quos in eis diximus fuisse præfiguratos, qui Jephte, tanquam isti Dominum Christum, veluti non legitimum filium persecuti expulerunt? Sed in eo similitudo adumbrata est, quod isti, ut dixi, veluti Legis observatores eum qui contra præcepta Legis facere videbatur, tanquam legitimi non legitimum, jure sibi visi sunt ejecisse. Secundum hoc enim plebs illa dicta est fornicari, quod Legis præcepta non servans, tanquam viro non exhibebat fidem.

XVII. Sic autem scriptum est de Jephte, « Et creverunt » filii uxoris, et ejecerunt Jephte [1]. » Verbum quod positum est, « creverunt, » significat in figura, prævaluerunt : quod in Judæis impletum est, qui prævaluerunt infirmitati Christi, quia ita voluit, ut ab eis quæ oportebat passione perferret; sicut hoc idem significans Jacob prævaluit Angelo, cum quo ut idipsum portenderet luctabatur [2]. Dixerunt ergo ad Jephte, « Non hæreditabis in domo patris » nostri, quoniam filius mulieris fornicariæ tu [3]. » Tanquam dicerent quod Evangelium loquitur : « Non est iste » homo a Deo qui sic solvit sabbatum [4]. » Se autem velut jactantes legitimos filios Domino dixerunt : «Nos ex forni- » catione non sumus nati, unum patrem habemus Deum [5].» « Et fugit Jephte a facie fratrum suorum, et habitavit in » terra Tob. » Fugit, quoniam se quantus esset abscondit : Fugit, quoniam eos sævientes latuit : « Si enim cogno- » vissent, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent [6]. » Fugit, quoniam morientis infirmitatem viderunt, virtutem autem resurgentis non viderunt. Habitavit autem in terra bona, vel ut expressius dicamus, opima. Quod enim græce ἀγαθὸν hoc latine opimum dicitur ; id autem inter-

[1] Judic. XI, 2. — [2] Gen. XXXII, 24. — [3] Judic. I, 2. — [4] Joan. IX, 16. — [5] Judic. XI, 3. — [6] I Cor. II, 8.

pretatur Tob. Ubi mihi videtur intelligenda ejus a mortuis resurrectio. Nam quæ terra magis opima, quam terrenum corpus excellentia immortalitatis et incorruptionis indutum?

XVIII. Quod autem dicitur de Jephte, quia posteaquam fugiens a facie fratrum suorum habitavit in terra Tob, colligebantur ad eum viri latrones[1], et obambulabant cum ipso : quanquam et ante passionem objectum fuerit Domino, quod cum publicanis et peccatoribus manducaret, quando respondit, non esse necessarium sanis medicum, sed ægrotis[2], et inter iniquos deputatus est[3], quando inter latrones crucifixus est[4], et unum ex eis de cruce in paradisum transtulit : tamen posteaquam resurrexit, et esse cœpit, secundum id quod supra exposuimus, in terra Tob, collecti sunt ad illum scelerati homines propter remissionem peccatorum; qui cum illo ambulabant, quia secundum ejus præcepta vivebant. Neque hoc fieri desinit usque nunc, et deinceps quousque ad eum confugiunt mali, ut justificet impios, qui ad eum convertuntur, et discant iniquis vias ejus[5].

XIX. Jam illud, quod hi qui abjecerant Jephte, (erat enim Galaadites) conversi sunt ad eum, et quæsiverunt eum, per quem liberarentur ab inimicis suis, quam clara præfiguratione significat, quod hi qui abjecerunt Christum, ad eum rursus conversi in illo reperiunt salutem? sive illi intelligantur, quos Petrus apostolus cum de ipso scelere arguisset, sicut in Actibus Apostolorum legitur, et hortatus esset ut ad eum converterentur, quem fuerant persecuti, compuncti sunt corde, et ab illo, quem a se alienaverant, desideraverunt salutem : (quid est autem liberari ab inimicis, nisi a peccatis? sic enim illis ait : « Agite pœniten- » tiam, et baptizetur unusquisque vestrum in nomine

[1] Judic. XI, 3. — [2] Matth. IX, 11. — [3] Isaï. LIII, 12. — [4] Luc. XXIII, 33. — [5] Psal. L, 15.

»Domini Jesu Christi, et remittentur vobis peccata vestra[1] :» sive illa potius significetur quæ in fine speratur vocatio gentis Israël. Magis quippe ipsa videtur apparere in eo, quod dicitur, « Et factum est post dies : » quod utique post tempus significat; et per hoc insinuat non illud intelligendum quod recenti Domini passione est, sed quod postea futurum est. Quo videtur etiam id pertinere, quod seniores Gaalad venerunt ad Jephte, ut per ætatem senilem posteriora et novissima tempora accipienda sint. Interpretatur autem Galaad, Abjiciens sive revelatio. Quorum utrumque satis apte huic rei congruit, quia primo Dominum Christum abjecerunt, eisque postea revelabitur.

XX. Quod vero contra filios Ammon dux quærebatur Jephte, quibus victis liberarentur, qui eo duce adversus illos bellare cupiebant, quoniam interpretatur Ammon, Flius populi mei sive populus mœroris, profecto aut illi significantur inimici, qui ex ipsa gente perseverantes in infidelitate prædicti sunt : aut omnino omnes gehennæ prædestinati, ubi erit eis fletus et stridor dentium[2], tanquam populo mœroris. Quanquam populus mœroris, etiam diabolus et angeli ejus non inconvenienter intelliguntur, sive quia æternam miseriam eis, quos decipiunt, acquirunt; sive quia et ipsi æternæ miseriæ deputati sunt.

XXI. Eleganter sane ad exprimendam multo evidentius prophetiam Jephte respondit senioribus Galaad : « Nonne » vos odio habuistis me, et ejecistis me de domo patris » mei, et emisistis me a vobis? Et quid est quod venistis, » quando tribulati estis[3] ? » Tale aliquid figuratum est in Joseph, quem fratres vendentes abjecerunt; et cum fame tribularentur, ad ejus opem misericordiamque conversi sunt[4]. Hic vero multo amplius elucet significatio futuro-

[1] Act. II, 38. — [2] Matth. XV, 30. — [3] Judic. XI, 7. — [4] Gen. XXXVII, 28; et Id. XLII.

rum, quod non ipsi prorsus fratres, qui ejecerunt Jephte, ad eum venerunt; sed seniores Galaad pro universo illo populo eidem supplicantes. Sicut eadem gens dicitur Israël, sive in eis qui tunc fuerunt, Christumque reprobaverunt, sive in eis qui ad ejus opem postea reversi sunt. Populo enim dicitur inimico, sive in majoribus, sive in posteris suis longa odia trahenti atque servanti, tandemque converso in eis qui tunc convertendi sunt, « Nonne vos odio habuis- » tis me, et ejecistis me de domo patris mei? » Hoc enim eis visum est, qui persecuti sunt, quod ejecerunt Christum de domo David : « In qua regni ejus non erit finis [1]. »

XXII. « Et dixerunt seniores Galaad ad Jephte : Non » sic modo venimus ad te [2]. » Tanquam dicerent Judæi conversi ad Christum : « Tunc venimus ut persequeremur, modo venimus ut sequamur. » Profitentur etiam adversus inimicos eum futurum sibi caput. Respondet ille, si eorum vicerit inimicos, quod erit eis in principem [3] : quod Gedeon noluit, cum id Israëlitæ voluissent. Respondit quippe illis : « Princeps vester Dominus erit [4]. » Rex enim nomine principis significatur; dum quod non habebat gens illa tempore Judicum. Cœperunt autem habere Saülem [5], et deinceps successores ejus alios, qui in libris Regnorum leguntur. Nam in Deuteronomio cum eis præcipitur qualem debeant habere regem, si hoc eis placuerit [6], non ibi rex, sed princeps appellatur. Sed quia iste Jephte illum figurabat, qui verus est rex, quod etiam in titulo scriptum fuit, qui cruci ejus affixus est, quem Pilatus delere vel emendare non ausus est [7]; ideo credendum est esse dictum, « Ero vobis » in principem. » Illi autem dixerant, « Eris nobis in caput : » quoniam caput viri Christus, et ipse est caput corporis Ecclesiæ [8]. Denique posteaquam eos liberavit Jephte ab

[1] Luc. I, 33. — [2] Judic. XI, 8. — [3] Ibid. 9. — [4] Id. VIII, 23. — [5] I Reg. X, — [6] Deut. XVII, 14. — [7] Joan. XIX, 19. — [8] I Cor. XI, 3, et Ephes. V, 23.

omnibus inimicis, non eis factus est rex, ut intelligeremus illud, quod dictum est, ad prophetiam potius pertinuisse de Christo, quam ad ipsum proprie Jephte, de quo Scriptura narrationem ita concludit : « Et judicavit Jephte » Israël sex annis, et mortuus est Jephte Galaadites, et » sepultus est in civitate sua Galaad[1]. » Judicavit ergo Israël sicut cæteri Judices : non ibi regnavit ut princeps, sicut hi qui Regnorum voluminibus continentur.

XXIII. Jamvero quod posteaquam eis idem Jephte dux constitutus est[2], misit nuntios ad hostes prius pacis verba portantes, illud ostenditur quod ait Apostolus, in quo Christus loquebatur : « Si fieri potest, quod ex vobis » est, cum omnibus hominibus pacem habentes[3]. » Verba porro ipsa, quæ mandavit Jephte, omnia pertractare nimis longum est festinantibus nobis : videntur tamen mihi sic intelligenda, quantum attinet ad significationem futurorum, ut in eis advertatur doctrina Christi admonens nos quemadmodum sit ambulandum, hoc est, vivendum inter eos, qui non secundum propositum vocati sunt. « Novit » enim Dominus qui sunt ejus[4]. »

XXIV. Jamvero quod cum esset debellaturus inimicos, factus est super eum Spiritus Domini, significatur Spiritus sanctus impertitus membris Christi.

XXV. Quod autem « Pertransiit Galaad et Manasse, et » transiit speculam Galaad et ab specula Galaad ad trans » filios Ammon[5], » proficientia significantur membra Christi ad victoriam de inimicis reportandam. Galaad quippe interpretatur, Abjiciens; Manasse vero, Necessitas. Transeundi sunt ergo a proficientibus abjicientes, id est, contemnentes : transeunda et necessitas, ne forte cum transierit qui proficit contemnentes, cedat terrentibus.

[1] Judic. XII, 7. — [2] Id. XI, 12. — [3] Rom. XII, 18. — [4] 2 Tim. II, 19. — [5] Judic. XI, 29.

Transeunda etiam specula Galaad, quoniam Galaad etiam revelatio interpretatur. Est autem specula altitudo ad prospiciendum, vel despiciendum, id est, desuper aspiciendum. Specula itaque Galaad congruenter mihi videtur significare superbiam revelationis. Unde dicit Apostolus: « Et in magnitudine revelationum ne extollar[1]? » Ergo et ipsa transeunda est, id est, non est in ea manendum propter cadendi periculum. His pertransitis facile superantur inimici : quod significat dicendo, « Et ab specula « Galaad transiit ad filios Ammon, » de quibus inimicis jam supra dictum est.

XXVI. « Et vovit Jephte votum, et dixit: Si traditione » tradideris mihi filios Ammon in manu mea, et erit, » quicumque exierit de januis domus meæ in obviam mihi » in revertendo me in pace a filiis Ammon, et erit Domino, » et offeram eum holocaustoma[2]. » Quemlibet in hoc loco cogitaverit Jephte secundum cogitationem humanam, non videtur unicam filiam cogitasse : alioquin non diceret, cum illam cerneret occurrisse, « Heu me, filia mea, im- » pedisti me, in offendiculum facta es in oculis meis[3]. » Impedisti » enim ita dictum est, tanquam ad hoc se impeditum indicaverit, ne illud quod cogitarat impleret. Sed quem potuit cogitare primitus occurrentem qui filios alios non habebat? An conjugem cogitavit, et ut hoc fieret Deus noluit, et ut non relinqueret impunitum, ne quis deinceps id auderet; et ut magna providentia, ex hoc quoque ipso quod accidit, sacramentum Ecclesiæ figuraret? Ex utroque igitur prophetia coaptata est, et ex eo quod vovens cogitavit, et ex eo quod nolenti contigit. Si enim conjugem cogitavit, conjux Christi Ecclesia est. « Prop- » terea relinquet homo patrem et matrem et adhærebit » uxori suæ, et erunt duo in carne una. Sacramentum hoc

[1] 2 Cor. XII, 7. — [2] Judic. XI, 30, 31. — [3] Ibid. 35.

» magnum est, inquit Apostolus, ego autem dico in Christo » et in Ecclesia[1]. » Sed quia hujus Jephte conjux virgo esse non potuit, in eo quod filia potius occurrit, et inulta non remansit prohibitum sacrificium voventis audacia, et virginitas Ecclesiæ figurata est. Nec abhorret a vero, quod filiæ nomine eadem significatur Ecclesia : nam cujus alterius typum gerebat etiam illa mulier, cui post tactam fimbriam suam sanatæ, ait Dominus : « Filia, fides tua » te salvam fecit, vade in pace[2]? » Et certe, unde nullus ambigit, Discipulos suos ipse sponsi filios appellavit, se apertissime indicans sponsum : « Non possunt, inquit, » jejunare filii sponsi quandiu cum illis est sponsus : ve- » nient autem dies cum auferetur ab eis sponsus, et tunc » jejunabunt[3]. » Holocaustoma ergo erit Ecclesia, quam virginem castam beatus Apostolus appellat[4], quando in resurrectione mortuorum fiet in universa, quod scriptum est : « Absorpta est mors in victoriam[5]. » Tunc tradet regnum Deo et Patri, «Quod regnum ipsa Ecclesia est, » rex ipse cujus figuram vovens ille gestabat. Sed quoniam tunc fiet, cum completa fuerit sexta ætas sæculi, ideo sexaginta dierum a virginitate dilatio postulata est. Ex omnibus quippe ætatibus Ecclesia congregatur. Quarum prima est, ab Adam usque ad diluvium : secunda a diluvio, id est, a Noë usque ad Abraham : tertia ab Abraham usque ad David : quarta a David usque ad transmigrationem in Babyloniam : quinta ab hac transmigratione usque ad Virginis partum : sexta inde usque in hujus sæculi finem. Per quas sex ætates tanquam per sexaginta dies flevit sancta virgo Ecclesia virginalia sua : quia licet virginalia, tamen fuerant peccata deflenda ; propter quæ universa ipsa Virgo toto orbe diffusa quotidie dicit : « Dimitte nobis de-

[1] Gen. II, 24 ; et Ephes. V, 32. — [2] Matth. IX, 5. — [3] Ibid. 15. — [4] 2. Cor. XI, 2. — [5] 1 Cor. XV, 54, et XXIV.

» bita nostra[1]. » Eosdem autem sexaginta dies, duos menses maluit appellare, quantum existimo, propter duos homines; unum per quem mors, alterum per quem resurrectio mortuorum : propter quos etiam duo Testamenta dicuntur.

XXVII. Quod vero « Factum est in præceptum in Israël » ex diebus in dies conveniebant lamentari filiam Jephte » Galaaditem, quatuor dies in anno[2], » non puto significare aliquid post impletum holocaustoma, quod erit in vitam æternam; sed præterita tempora Ecclesiæ, in quibus erant beati lugentes. Quatriduo autem figurata est ejus universitas, propter quatuor partes orbis, per quas longe lateque diffusa est. Ad historiæ vero proprietatem, non arbitror hoc decrevisse Israëlitas, nisi quia intelligebant in ea re judicium Dei magis ad percutiendum patrem fuisse depromtum, ne tale vovere sacrificium deinceps ullus auderet. Nam quare luctus et lamentatio decerneretur, si votum illud lætitiæ fuit?

XXVIII. Si autem et illud, quod populus Ephræm postea ab eodem Jephte debellatus est, ad judicium, Dei. quod erit in fine, referendum est, sicut ipse Dominus dicit; « Eos qui noluerunt me regnare sibi, adducite et inter» ficite coram me[3]; nec ibi quadraginta duo millia, quæ ceciderunt, vacanti numero commemorata sunt[4]. Sicut enim illi duo menses propter sexaginta dies senarium numerum sex ætatum significant : ita et ibi sexies septenarius ductus hoc idem figurat, quantum ad sex ætates sæculi pertinet : sexies enim septem quadraginta-duo sunt. Nec frustra et ipse Jephte sex annis populum judicavit.

[1] Matth. vi, 12. — [2] Judic. xi, 39, 40. — [3] Luc. xix, 27. — [4] Judic. xii, 6.

QUÆSTIO L.

Quæri potest quomodo dixerit Angelus ad matrem Samson, cum annuntiaret ei filium futurum, quia sterilis erat : « Et nunc observa, et non bibas vinum et siceram, » non manduces omne immundum[1]. » Quid est enim immundum ? nisi forte dissolutio disciplinæ, quæ esse cœperat in Israël, etiam ad ea manducanda eos labefecerat, quæ prohibuerat Deus in generibus animalium[2]. Cur enim non credatur, etiam hoc eos multo proclivius facere potuisse, qui etiam ad cultum idolorum transgrediebantur ?

QUÆSTIO LI.

Quod mater Samson viro suo indicans quemadmodum illi Angelus annuntiaverit filium futurum dixit : « Et interrogabam eum unde esset, et nomen suum non annuntiavit mihi[3] ; » quæri potest utrum verum dixerit ; quoniam hoc non legitur, cum ei Angelus loqueretur. Sed intelligendum est hoc ibi Scripturam tacuisse, hic autem commemorasse quod ibi tacuerat. Illud etiam quod non ait : « Interrogavi eum quid vocaretur, et nomen suum » non annuntiavit mihi, » sed ait : « Interrogavi unde » esset ; » videtur inconsequens quod addidit, « Et no- » men suum non annuntiavit mihi. » Non enim nomen ejus interrogaverat, cum quæreret unde esset, sed locum vel civitatem, cum hominem putaret. Nam et hominem Dei eum appellavit, specie tamen vel habitu Angelo similem, hoc est, quia tam præclarum vidit, sicut ipsa narravit. Sed si ita distinguatur ; « Et interrogabam eum unde » esset, et nomen suum, » ut subaudiatur, interroga-

[1] Judic. xiii, 4. — [2] Levit. xi, 2 ; et Deut. xiv, 3. — [3] Judic. xiii, 6.

bam eum, et postea inferatur, « Non annuntiavit mihi, » non habet quæstionem : ad utrumque enim referri potest, quod ait, « Non annuntiavit mihi, » id est, nec unde esset, nec nomen suum.

QUÆSTIO LII.

Item quod ait eadem mulier, dictum sibi esse ab Angelo ; quoniam « Nazaræus Dei erit puer a ventre usque » ad diem mortis suæ[1], » non legitur ab Angelo dictum. Et quod legitur dictum : « Ipse incipiet salvum facere » Israël de manu Philistiim[2], » non est a muliere commemoratum. Itaque et aliquid non dixit, quod audivit ; et tamen nihil credenda est dixisse, quod non audivit : sed Scripturam potius non omnia verba Angeli posuisse, cum ipsum mulieri loquentem insereret narrationi, ideo autem dictum est, « A ventre usque ad diem mortis » suæ ; » quia Nazaræi dicebantur in Lege ad tempus qui votum habebant, secundum ea quæ Scriptura per Moysen præceperat[3]. Unde est hoc, quod huic jussum est, ut ferrum non ascenderet in caput ejus, et vinum et siceram non biberet[4]. Hoc enim tota vita sua observavit Samson, quod illi, qui vocati sunt Nazaræi, certis diebus observabant, voventes votumque reddentes.

QUÆSTIO LIII.

Quod dicit Scriptura : « Quoniam ignoravit Manuë, » quia Angelus Dei est[5], » manifestum est etiam ejus uxorem hominem credidisse. Quod ergo ei dixit : « Vim » faciamus tibi nunc, et faciamus in conspectu tuo hœ» dum caprarum[6], tanquam hominem invitavit, sed ita ut hoc cum illo epularetur, quod sacrificium fecisset.

[1] Judic. xIII, 7. — [2] Ibid. 5. — [3] Num. vI, 2. — [4] Judic. xIII, 5. — [5] Ibid. 16. — [6] Ibid. 15.

Nam facere hœdum caprarum non solet dici, nisi cum fit sacrificium. Denique et ille ita respondit : « Si vim feceris » mihi, non manducabo de panibus tuis[1] : » ubi ostendit se fuisse ad epulas invitatum. Deinde addidit : « Et si » feceris holocaustum, Domino offeres illud. » Utique ideo dixit, « Si feceris holocaustum, » quia ille dixerat, « Faciamus in conspectu tuo hœdum caprarum. » Non autem omne sacrificium holocaustum erat : nam de holocausto non manducabatur, quia totum incendebatur, et ideo vocabatur holocaustum. Sed Angelus etiam non manducaturus, holocaustum potius fieri admonuit, non tamen sibi, sed Domino : propter hoc maxime quia gens Israël illo tempore consueverat, quibuslibet diis falsis sacrificare : unde et tunc offenderat Deum, ut traderetur inimicis per quadraginta annos.

QUÆSTIO LIV.

Quid sibi vult, quod posteaquam manifestatus est Manuë et uxori ejus Angelus, qui cum eis loquebatur, dixit idem Manuë uxori suæ: « Morte moriemur, quoniam Deum » vidimus[2] : » ex illa scilicet Legis sententia, ubi scriptum est : « Nemo potest faciem meam videre et vivere[3]. » Opinabantur ergo ut homines Deum se vidisse, tanto utique miraculo facto, quod in igni sacrificii stetit, qui cum illis prius quasi homo loquebatur. Sed Deum in Angelo, an Deum ipsum Angelum appellabant? Sic enim scriptum est : « Et sumpsit Manuë hœdum caprarum, et » sacrificium, et obtulit super petram Domino mirabilia » facienti, et Manuë et uxor ejus expectabant. Et factum » est dum ascenderet flamma desuper altare ad cœlum, » et ascendit Angelus Domini in flamma. Et Manuë uxor» que illius expectabant : et ceciderunt super faciem

[1] Judic. XIII, 16. — [2] Ibid. XII. — [3] Exod. XXXIII, 20.

» suam super terram. Et non apposuit ultra Angelus » Domini apparere ad Manuë et ad uxorem ejus. Tunc » cognovit Manuë quoniam Angelus Domini est : et » dixit Manuë ad uxorem suam : Morte moriemur, quo» niam Deum vidimus[1]. » In his ergo verbis quia non dixit : « Morte moriemur, quoniam Angelum Domini vidimus, » sed, « Deum vidimus, » oritur quæstio, utrum in Angelo intelligebant Deum, an eumdem Angelum Deum vocabant. Illud enim tertium, quod Deum putaverant qui erat Angelus, dici non potest, apertissime dicente Scriptura : « Tunc cognovit Manuë quoniam Angelus » Domini est. » Sed unde metuebat mortem? Non enim Scriptura in Exodo dixerat : « Nemo videt faciem Angeli, » et vivet[2], » sed, faciem meam dixit, cum Deus loqueretur. An et in hoc ipso quod in Angeli præsentia Deum cognoverat Manuë, ita perturbatus est, ut mortem timeret? Quod autem illi uxor sua respondit : « Si vellet Do» minus mortificare nos, non accepisset de manu nostra » holocaustoma et sacrificium, nec illuminasset nos om» nia hæc; sed nec audita fecisset nobis hæc[3] : » utrum ipsum Angelum crediderunt accepisse sacrificium, quia viderunt eum in altaris flamma stetisse : an per hoc intellexerunt accepisse Dominum, quia hoc fecit Angelus, ut se ostenderet Angelum? Quodlibet autem horum sit, jam tamen Angelus dixerat : « Si autem facis holocaustum, » Domino offer illud, » hoc est, non mihi, sed Domino. Quod ergo stetit Angelus in altaris flamma, magis significasse intelligendus est illum magni consilii Angelum[4] in forma servi, hoc est, in homine quem suscepturus erat, non accepturum sacrificium; sed ipsum sacrificium futurum.

[1] Judic. XIII, 19-22. — [2] Exod. XXXIII. 20. — [3] Judic. XIII, 23. — [4] Ibid. 16.

QUÆSTIO LV.

Quid est quod dictum est, quod « Percussit alienigenas » Samson tibiam super femur[1] ? » Quis enim habet tibiam super femur, cum tibia deorsum versus non sit, nisi a genu usque ad talum ? Deinde si locum corporis significaret, ubi eos vulneravit, numquidnam omnes quos percussit, in uno corporis loco fuerant vulnerati ? Quod si esset credibile, possemus forsitan suspicari eum pugnasse tibia alicujus animalis tanquam fuste, et ea illos super femur percussisse : sicut de illo scriptum est, quod maxilla asini mille occiderit[2]. Sed neque illud, ut dixi, credibile est, quod pugnans unum tantum locum observaverit ubi eos percuteret : et non ait Scriptura : « Percussit » eos tibia super femur, » sed, « Tibiam super femur. » Nimirum ergo inusitata locutio facit obscuritatem. Ita enim dictum est, ac si diceretur, « Percussit eos valde mirabiliter, id est, ut admirando stupentes tibiam super femur ponerent : » tibiam scilicet unius pedis super femur alterius, sicut solent sedere, qui mirando stupent. Tanquam si diceretur, « Percussit eos manum ad maxillam, id est, tanta cæde, ut manum ad maxillam tristi admiratione ponerent. » Hunc sensum ita se habere etiam interpretatio, quæ est ex hebræo, satis edocet. Nam ita legitur, « Percussit eos ingenti plaga, ita ut stupentes suram femori imponerent[3]. » Tale est enim, ac si diceret : « Tibiam femori imponerent : » quoniam sura utique retrorsus cum tibia est.

QUÆSTIO LVI.

Quid est quod ait Samson viris Juda : « Jurate mihi ne » interficiatis me vos, et tradite me eis, ne forte occur-

[1] Judic. xv, 8. — [2] Ibid. 15. — [3] Sic habet Vulgata nostra.

» ratis in me vos[1]? » Quam locutionem ita nonnulli interpretati sunt, « Ne forte veniatis adversum me vos. » Sed hoc eum ne ab his interficeretur dixisse, illud indicat, quod in Regnorum libro scriptum est, jubente Salomone ut homo occideretur, et dicente : « Vade occurre illi[2]. » Quod ideo non intelligitur, quia non est consuetudinis apud nos ita dici. Sic enim quod militares potestates dicunt : « Vade, alleva illum, » et significat, occide illum, quis intelligat nisi qui illius locutionis consuetudinem novit? Solet et vulgo apud nos dici, « Compendiavit illi : » quod est, occidit illum. Et hoc nemo intelligit nisi qui audire consuevit. Hæc est enim vis generalis omnium locutionum, ut quemadmodum ipsæ linguæ, non intelligantur, nisi audiendo vel legendo discantur.

[1] Judic. xv, 12. — [2] 3 Reg. II, 29.

FINIS TOMI CENTESIMI DECIMI-TERTII.

ANNOTATIONES.

Annotatio (1) pag. 235.

Nunc tamen Exodi vi, 18, Caath centum-triginta-tres annos vixisse refertur, tum in Vulgata, tum apud lxx.

Annotatio (2) pag. 264.

Scilicet in duodecim Tabulis, e quibus hæc ipsa lex profertur a Cicerone in Oratione pro Milone.

Annotatio (3) pag. 268.

Accedit alia expositio in Quæstionum codice Corbeiensi ante annos circiter octingentos scripto reperta his verbis. « Et alius sensus facilior : Non coques agnum in » lacte matris suæ : Parvulos adhuc et lactentes, qualibus » dicit Apostolus : Lac vobis potum dedi non escam, non » mittes in præproperam passionem, tanquam Christo sit » dictum, qui talibus adhuc Discipulis pepercit, pro qui- » bus se offerens ait : Si ergo me quæritis, sinite hos abire. » Atque ut intelligeretur adhuc eos invalidos et minus » idoneos fuisse passioni tanquam agnos in lacte matris, » secutus ait Evangelista : Ut impleretur sermo quem

» dixerat : Quos dedisti mihi non perdidi ex eis quem-
» quam. Unde apparet eos, si tunc paterentur, fuisse
» perituros. Hoc enim tunc non passi sunt, quod postea
» passi sunt, non adhuc agni in lacte, sed jam arietes in
» grege. » Sunt et alia quædam ad hancce expositionem præmissa in eodem codice, sed omnia profecto e margine in contextum per amanuensem translata. Nam absunt prorsus a cæteris Quæstionum codicibus : extant vero in duobus nostris Mss. collectionis Æugypii, in uno quidem continua serie, at in altero cum ejuscemodi præmonitione : « Hinc jam ex alio opere S. Augustini quæ sequun-
» tur adjecta sunt. » Itaque suspicamur Quæstionum exemplar illud, quo usus est scriptor codicis Corbeiensis primo laudati, habuisse ea quæ Eugypius abbas, ætate Augustino prope æqualis, sua manu annotaverat. Sic enim in primo lib. super Genes. quæst. CXVII, n. 3. ante illa verba, « Nulla tamen est facilior, etc. » descripsit ille in medio contextu, « ab hinc scribendum ; » quæ fuerat, uti opinamur, annotatio Eugypii præcipientis exscribi sequentia, quæ hodieque in ipsius collectione reperiuntur.

Annotatio (4) pag. 401.

Manuscripti habent : *Turpitudinem eorum :* Editi vero, *turpitudo enim eorum est.* Neutra lectio convenit cum Scripturæ textu, in quo post, *non revelabis*, proxime subsequitur, *mater tua est, non revelabis turpitudinem ejus.*

INDEX

TOMI CENTESIMI DECIMI-TERTII.

LOCUTIONUM.

LIBRI SEPTEM.

QUÆSTIONUM IN HEPTATEUCHUM.

LIBRI SEPTEM.

EXPLICIT INDEX.

